

**SCIENCE AND
EDUCATION
A NEW
DIMENSION**

PHILOLOGY
ФИЛОЛОГИЯ

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos – Hungary

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, CSc

Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Włocławek, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Włoshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Włocławek, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2013

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK
SCRIBD
ACADEMIA.EDU
GOOGLE SCHOLAR

Content

<i>Mozolevskaya A.S.</i> Functions of factual information in French “star” interview	7
<i>Nuzban O.V.</i> Syntagmatic relations of tactile adjectives "soft" – "hard" in English.....	11
<i>Prihodko A.</i> The actual layer of the concept "VAMPIRE" as the representation of the conceptual metaphor "DEATH"	15
<i>Ushchyna V.A.</i> Interactionality of Stancetaking in the Risk Discourse	18
<i>Yurchuk O.O.</i> A Kaleidoscope of Identities.....	22
<i>Балко М.В.</i> Словосполучення сучасної української мови на тлі граматики конструкцій.....	25
<i>Віннікова Н.М.</i> Літературні пародії на українських футуристів.....	29
<i>Волкова С.В.</i> Мифолорно-авторский образ в романе Скотта Момадэя “Дом, из рассвета сотворенный”: когнитивно-семиотический и нарративный аспекты.....	33
<i>Володіна Т.С.</i> Типологія лінгвістичних словників	38
<i>Вороніна Ю.В.</i> Концепт "чоловік" у сучасній українській чоловічій прозі	42
<i>Жихарева Е.А.</i> Понятийная структура концепта ПРИРОДА в современном английском языке	47
<i>Жук В.А.</i> Стилистический потенциал английского перфекта.....	51
<i>Загороднюк А.С.</i> Труднощі юридичного перекладу англomовних термінів-полісемантів українською мовою (на прикладі термінів "law", "body", "case", "regulation", "public" та "power").....	53
<i>Засекін С.В.</i> Социопсихолінгвистические универсалии художественного перевода: корпусный подход	57
<i>Зорницькая И.В.</i> Парадоксализация древнегреческой трагедии	62
<i>Ковальчук І.В.</i> Особливості вербалізації соціальних цінностей в текстах на упаковці.....	67
<i>Марина Е.С.</i> Парадоксальные поэтические образы в современном англоязычном поэтическом дискурсе: типы эмоционального резонанса	71
<i>Мойсей Л.Т.</i> Вираження роду іменника в словосполученнях із вказівним займенником у давньоанглійській мові.....	76
<i>Мисик О.А.</i> Етноміфологеми "вогнь" і "вода" у тропеїчній системі українського поета-шістдесятника І. Калинця: лінгвoseмантичний аспект.....	80
<i>Навроцька Н.А.</i> Дієслова, які виражають психоемоційний стан особи, в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах	84
<i>Нікітіна Г.С.</i> Актуальні проблеми дослідження французької літературної казки XVII – XVIII ст.	87
<i>Новікова О.О.</i> Основні підходи до вивчення категорії обмеження	91
<i>Оленюк О.В.</i> Маніпуляційний потенціал рекламного дискурсу.....	94
<i>Онїщенко Н.А.</i> Когнітивні засади фразеографічної репрезентації ептонімів німецької мови.....	99
<i>Панова Н.Ю.</i> Проблема самоубийства в русской литературе конца XIX начала XX вв.	103
<i>Пастушок Г.О.</i> Фольклорні витоки „шекспірівського блазня” в англійській літературі Середньовіччя та Відродження	107
<i>Пахаренко В.І., Малигіна Л.М.</i> Художній світ письменника: особистісний, текстуальний та культурний контексти	113
<i>Пашко Л.В.</i> Структурна характеристика складних авторських неологізмів-прикметників у творах М.П.Стельмаха.....	118
<i>Печенікова Л.М.</i> Компаративні фразеологічні одиниці на позначення здоров'я людини.....	121
<i>Полховська М.В.</i> Семантика аргументного оточення англійських медіальних глаголів.....	124
<i>Поникарёва А.Ю.</i> Синтаксическое аранжирование речи как средство достижения аргументативно-суггестивного потенциала (на материале сложноподчиненных предложений с двумя придаточными в речи Б. Обамы и Д. Кемерона).....	128
<i>Радчук О.В.</i> Ассоциативный эксперимент как способ выявления грамматических лакун.....	132

<i>Роговская А.Г.</i> Реализация фаустовского архетипа в образе А.С. Грибоедова в романе Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара".....	136
<i>Ροζκόβα Ι.Γ.</i> Η «διπλή γλώσσα» στο διαφημιστικό λόγο	139
<i>Розмарица С.А.</i> Письменник і його доба: творчість Пилипа Капельгородського	143
<i>Рибаківа О.В.</i> Вплив екстралінгвального контексту на вербальне та невербальне втілення висловлень незгоди (на матеріалі англомовного кінодискурсу).....	147
<i>Савенко И.Л.</i> Украинская писательская мемуаристика как специфическое отображение литературно-культурных и глобализационных изменений конца XX – начала XXI ст.....	152
<i>Станіслав О.В.</i> До питання синтаксичної сепаратизації у французькій художній літературі початку XX століття (лінгвокультурологічний аспект дослідження).....	155
<i>Старостенко Т.Н.</i> Исторические основы фантастического мира Дж.Р.Р. Мартина в романе "Игра престолов" по циклу "Песнь льда и пламени"	159
<i>Ситнікова В.К.</i> Аналіз імені предмета буття на прикладі речень з дієсловами звукової ознаки.....	163
<i>Тараненко Л.І.</i> Фабульна структура фольклорної загадки та когнітивно-креативний механізм її декодування	167
<i>Тищенко И.Ю.</i> Поливариантность художественной интерпретации личности (на материале романа Р. Андрияшика «Люди из страха»).....	174
<i>Ткалич І.В.</i> Семіотичні принципи модерністської іронії.....	178
<i>Цапів А.О.</i> Концептуальний простір художнього образу Коханой / Коханого в англомовних поетичних текстах XIX-XX століття.....	182
<i>Шапошник О.М.</i> Проблема адекватного відтворення характерологічного контексту в перекладі фентезі	185
<i>Швед О.В.</i> Инфографика как средство визуальной коммуникации.....	189
<i>Швец Н.В.</i> Дефініція поняття "мотивація" в сучасній лінгвістиці.....	194
<i>Шепитько С.В., Смирнова М.С.</i> Языковая личность в религиозном дискурсе	198
<i>Шостак О.Г.</i> Католицька концептосфера у епопеї Луїз Ердріч "Любовні чари"	202
<i>Щепанська Х.А.</i> Фразеологічний образ як один із профілів лінгвальної репрезентації слово-образу <i>серця</i> в українському поетичному дискурсі XIX століття	206
<i>Щербицька В.В.</i> Робота як ключовий блок спогадів у сучасних чоловічих автобіографічних романах	210
<i>Юшина Т.С.</i> Семантические и прагматические свойства пресуппозиций комплексных синтаксических структур	215

Mozolevskaya A.S.
Functions of factual information in French “star” interview

*Mozolevskaya Alina Sergeevna, teacher of chair of Roman and German philology
 Petro Mohyla Black Sea State University, Nikolaev, Ukraine*

Received October 21, 2013; Accepted November 28, 2013

Abstract: This paper studies the functional particularities of factual information in the French “star” interview that is considered as one of important semantic components of the dialogic discourse under the analysis. The difference between functional characteristics of factual information in the speech of journalist and respondent is investigated.

Keywords: “star” interview, factual information, journalist, respondent, potential reader.

Interview as one of the genres of mass media discourse represents a major interest to philological analysis, which may be explained by the general tendency of modern linguistic science to study particularities of various texts, including mass media that have pragmatic and communicative potential and orientation to potential social addressee [5, p. 174]. There are numerous researches devoted to the study of this genre (G.P. Apalat [1], O.V. Romanova [8], O.O. Salamatina [9]) including the analysis of french interview and its structural and semantic characteristics (N.H. Vartanova [3], N.E. Hapotchenko [4]). French “star” interview has not been subjected to a complex linguistic analysis, although there are available some works that reveal several aspects of this sub-genre (for example O.O. Borisov, K.S. Botvynko [2], O.A. Makurina [6-7], E.V. Shvets [10]). It should be noted that the “star” interview stands out as a relatively new kind of mass media text [10, p. 4] and it is still in the process of conceptualization. The “star” interview is a dialogical discourse, which combines the elements of informative, analytical, portrait interviews. The choice of the journalist’s interlocutor is very important to this type of discourse, he/she must be a representative of a certain part of society, a public person that belongs to the sphere of show-business, sport or other public profession. It means that the structure and content of “star” interview are modified by specific characteristics of the personality “star” [6, p. 290]. According to E.V. Shvets, “star” interview has some specific features such as, for example, alternative forms of introduction, dependence of content and structure from the social status of the interlocutor, the active role of the journalist who sometimes represents the main source of information, violation of some thematic and ethical taboos, etc [10, p. 13]. The above mentioned communicative and structural features of “star” interview allow the researchers to relate it to a specific sub-genre.

The analysis of 400 samples of French “star” interview let us to single out several types of semantic information that are represented in its semantic structure. They convey different data and therefore realize various functions in the text. One of abovementioned types we call the factual information and define it as verbal information that conveys the message about the facts, events, phenomena of reality and have zero author’s interpretation. This type corresponds to one of the leading functions of “star” interview, namely informative function that consists of the transmission of specific information to a potential reader. We can call this information objective because the texts of the interviews are based on real facts that have certain temporal and spatial characteristics. The factual infor-

mation is also characterized by a certain measure of subjectivity that is shown in the selection of facts and avoidance of negative events from the “star” biography.

The functional characteristics of factual information depend on the sender. In the speech of reporter and interviewee it is used with different purposes. In replicas of the journalist the factual information is most commonly used as a background, which serves as starting point to the question “”:

- *Scarlett Johansson, l’une de vos partenaires, en est à son troisième film avec Woody Allen après “Match Point” et “Scoop”. Leur évidente complicité portait-elle ombrage aux autres acteurs sur le tournage?*

- *Pas du tout. Il est indéniable que leur relation est très forte. On ne sait pas très bien comment la définir: grand frère-petite sœur, père-fille... Je connais Scarlett depuis longtemps, on s’est rencontrées à Los Angeles... (<http://www.elle.fr>).*

In this example, we see that the reporter uses the facts of the biography of the respondent to ask a question. This technique is quite common in the French “star” interview and it permits to expand the reader’s knowledge about the “star” identity. It also shows the active role of the reporter in the construction of semantic content of the text. In his turn, the respondent doesn’t content himself with a concise answer to the question, and provides clarifying factual information (“...Je connais Scarlett depuis longtemps...”).

The reporter uses the factual information in the form of comment with similar function. The journalist’s replica is represented like an incomplete statement that stimulates the immediate response of the interlocutor. The comments represent the selection of information that helps to discover the particularities of interlocutor’s identity or expand the interview’s theme. In this situation the respondent doesn’t answer any question but continues the reporter’s thought/judgment:

- *A l’origine, “Boy A” était un téléfilm...
 - En effet. Quand Channel 4 m’a envoyé le scénario de Mark O’Rowe, qui avait déjà écrit mon premier film, j’étais sur le point de tourner un autre projet avec Michael Caine mais celui-ci s’est vu retenu par le tournage de “The Dark Knight”. J’ai profité de 6 mois de flottement pour tourner “Boy A”... (“TéléObs”, №2312, p. 22).*

The reporter also uses the factual information to change sub-topics of the conversation. In such cases, in the beginning of journalist’s replica new information is represented that serves as a signal of passage to a new topic of conversation. The questions usually follow the new information. Thus the factual information of this type

assures coherence and consistency of the question-answer sequences and provides the information required to understand the general content of the interview:

- *Votre vie a-t-elle changé avec le succès ?*
- *Ma vie professionnelle est beaucoup plus chargée mais techniquement, matériellement non...*
- *Vous n'avez pas peur d'attraper la grosse tête ?*
- *Je pense que c'est quelque chose dont on ne se rend pas compte. Mais pour l'instant les gens autour de moi ont l'impression que je n'ai pas changé.*
- *Vous avez rejoint la troupe des Enfoirés en 2010. Comment avez-vous été abordé pour rejoindre ce cercle fermé ?* (<http://www.cosmopolitan.fr>).

The given example illustrates that factual information provides a smooth transition from one topic to another, and allows the reader to grasp the thread of conversation. It should be noted that the reporter should have some background information about the interlocutor to consciously choose the data that would not only be interesting for the potential reader, but also won't cause any conflicts during the conversation. With the help of such information, the reporter also fills the reader's information gaps concerning "star" biography and professional activity:

- *Pour la première fois, vous avez tourné devant la caméra de Woody Allen. Vous êtes perfectionniste, il est connu pour ne faire que deux prises. Entrer dans son monde était-il aisé ?*
- *J'étais pétrifiée. Je suis une grande fan de Woody Allen. Est-ce que j'allais être à la hauteur ? Allait-il regretter de m'avoir choisie ? Pas évident...* (<http://www.elle.fr>).

The reporter's factual information that complements the general knowledge about the respondent may be also represented without interrogative constructions. In such case, the respondent does not disprove or confirm the reporter's statement but supplements it with personal information:

- *Votre dernière apparition sur les planches, du moins en France, remonte à plus de vingt ans: c'était dans "la Mouette", de Tchekov, dans une mise en scène du cinéaste russe Andreï Konchalovskiy, en 1988.*
- *Le théâtre est mon grand amour, et il ne m'a jamais quitté. Il a à voir avec des sensations d'enfance en coulisses, un mélange d'odeurs, des lumières, d'atmosphères...* ("Le Nouvel Observateur", № 2434, p. 120)

In case of impossibility to place all the necessary factual information in the question replica, the journalist may introduce the background data to the potential reader with the help of author's comments that are submitted in brackets marked "NDLR" (author's note) and used to explain various facts about "star":

- clarification of the biography
- *Ce que vous possédez de plus cher ?*
- *Une famille. Je rêve déjà de la mienne. J'aimerais avoir un mari et trois enfants, un fils suivi de jumelles. Le grand frère protégerait ses petites sœurs, comme ce fut le cas pour moi (Chloë a trois frères aînés, NDLR)* (<http://madame.lefigaro.fr>).
- clarification of career details
- *Quelles différences y a-t-il entre le 1er et le 2e album? A-t-on été plus exigeant avec vous ?*

- *On ne m'a rien demandé. C'est moi qui ait décidé de revenir si rapidement après Toi + Moi [sorti le 22 septembre 2008, ndlr]... Toi + Moi était une carte de visite et là je rentre un peu plus dans le détail avec Danse notamment [son nouveau single, ndlr]* (<http://www.cosmopolitan.fr>).

- citation of the titles of albums and films
- *En 2009, vous receviez un César, visiblement très émue...*
- *Ce fut une ponctuation dans ma vie, et un vrai bonheur. D'autant que je l'ai reçu pour un film de Philippe Claudel (Il y a longtemps que je t'aime, NDLR), qui avait écrit le rôle pour moi* (<http://madame.lefigaro.fr>).

- explanation of different abbreviations used by the respondent
- *On soutient suffisamment les jeunes créateurs en France ?*
- *Pour bien faire, il devrait y avoir une seule Chambre syndicale française, prêt-à-porter et haute couture réunis, et pas deux, c'est une aberration historique. Aux États-Unis, il y a le CFDA (Council of Fashion Designers of America, NDLR), un seul interlocuteur pour les pouvoirs publics...* (<http://madame.lefigaro.fr>)

With the help of author's notes, the reporter can interfere in the speech of the respondent and in this manner help potential readers to understand some vague or uncertain replicas. In most cases, the journalist reveals a broad awareness of the subject of the conversation, but we can also meet the cases of his incompetence. For comparison, let us study the following examples:

- *Vous dédiez à Sophie Calle une chanson étonnante, "Le Banquet", qui se termine par ces mots: "Chaque femme que tu as quittée/je l'inviterai/à se rendre au grand banquet où toutes les femmes qui t'ont aimé/ne feront sans se priver de ton petit dard dressé/qu'une seule et langoureuse bouchée"...* (<http://www.elle.fr>).
- *Why I Was Born To Die, votre chanson pour l'album best-seller de Susan Boyle...*
- *La chanson était Who I Was Born To Be.*
- *Oups...* ("Libération", № 9583, p. 25).

In the first example, the journalist is familiar with the works of the respondent, he cites the song's name, mentions to whom it is dedicated to and also quotes the elements of text. In the second case, the reporter makes a mistake in the name of the song in question. Such journalist incompetence can lead to communicative deviations therefore such cases are very rare (one case per 1000 analyzed replicas).

We also should note the importance of reporter's replicas that stimulate the introduction of factual information in the speech of the respondent. Such statements may contain questions that establish the truth of factual information or clarify some data (est-il vrai que..., vous voulez dire que..., cela signifie que...):

- *On dit que l'un de vos romans est né d'une vision hyperréaliste, une fissure dans un mur. C'est vrai ?*
- *Oui. J'étais à Nancy, dans une fête. Et j'ai eu une sensation de "déjà vu", en observant cette fissure...* ("Le Nouvel Observateur", № 2335, p. 68).

The leading function of factual information in the speech of the respondent is the informative function, which consists in satisfaction of reporter's informative requests. This function is manifested in the immediate re-

response to a reporter's question and the tendency to provide information that meets the expectations of the reporter as well as potential reader. The replicas that realize this function are characterized by consistency and accuracy:

- *Un objet indispensable ?*

- *Mon iPhone* (<http://madame.lefigaro.fr>).

This type of information is evaluated from the point of final addressee and is considered to be objective and valuable due to receiving it from the source. But sometimes the respondent refuses to provide complete factual information, and represents only partial data:

- *J'avais déjà vécu des répétitions où le metteur en scène – je ne donnerai pas le nom – a parlé pendant 70% du temps... les plus grand moments pour un acteur sont ceux où il lâche quelque chose de lui-même sans le vouloir. Cela m'est arrivé parfois, mais rarement. Il faut alors avoir toute l'écoute du metteur en scène. Pas de noms, là non plus* ("Le Nouvel Observateur", № 2434, p. 122).

Such cases are very rare in the "star" interview, the respondent is usually open in his answers and gladly provides even additional information. The fact that the respondent sometimes avoids a complete answer may be explained by the existence of certain taboos in mass communication and by general tendency to evade providing controversial or provocative information. The respondent also uses factual information to influence the course of conversation. With additional factual information, he is able to change the content of conversation by introducing new sub-topic:

- *Votre implication dans la marque Mango fait-elle partie de ce désir ?*

- *Exactement. Travailler avec ma sœur pour notre collection est très excitant. Dans un premier temps, on s'est beaucoup inspirées du cinéma italien des années 50 ; maintenant, on s'intéresse au look des pin-up... Nous avons trois ans d'écart avec ma sœur, mais on fonctionne un peu comme des jumelles. Nous avons des goûts similaires et, physiquement, on se ressemble énormément.*

- *La famille est importante pour vous...*

(<http://www.elle.fr>).

As part of the answer the factual component of the replica can be used to confirm the respondent's own judgment. In this case, the facts are provided immediately after the judgment and thus increase its impact on the reader:

- *Etiez-vous obligé de montrer tant de violence ?*

- *L'Amérique a une culture de la violence. La guerre des narcotiques avec le Mexique a fait plus de 50 000 victimes...* ("ParisMatch", № 3306, p. 18).

Since the "star" interview traditionally aimed at creating positive image of the public figure, the respondent also tries to meet several goals with the help of selection of factual information: to answer questions, provide information that is interesting to the reader, support or create positive image. Therefore, the factual information is often accompanied by additional facts related with the respondent's private life:

- *Le principal trait de votre caractère ?*

- *Je suis un grand "encaisseur". Un vrai boxeur. Je peux tout supporter... C'est ma grand-mère chinoise qui m'a appris à me taire et à m'endurcir. À l'époque, nous vivions en pleine révolution culturelle. Encaisser était une question de survie.* (<http://www.madame.lefigaro.fr>).

The informative function often comes into conflict with the attempt to create a "star" image, to provide as much information about oneself as possible that causes tendency to neglect accurate answers in favor of broad, detailed answers, including additional personal information:

- *Votre héroïne dans la vie ?*

- *Audrey Hepburn. Pour son allure innée et son talent d'actrice, mais aussi pour sa générosité. Son engagement humanitaire, son sourire, son élégance la rendent unique à mes yeux. Je rêve de devenir comme elle...* (<http://www.madame.lefigaro.fr>).

Such replicas help to create a relaxed atmosphere and support the impression of improvised conversation between reporter and respondent that certainly helps to attract the reader's attention.

Thus, the factual information in the "star" interview not only conveys the data about events and facts of reality, but also has the function of coherency and gradual development of communication between the interlocutors. The choice of the elements of factual information are guided by certain criteria that allows to the communicants to achieve communicative goals, the most important of them is formation of positive image of the interviewee. As one of the perspectives of our further research, we consider the study of the relationship between different types of semantic information in French "star" interview.

REFERENCES

(TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Апалат Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної преси): автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук (спеціальність – 10.02.04) / Ганна Павлівна Апалат / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К.: 2003. – 19 с. *Apalat H.P. Struktura, semantyka i pragmatyka tekstiv-interviu (na materialii suchasnoi anglomovnoi presy) [Structure, semantics and pragmatics in interviews (based on the modern English press)]: avtoreferat dis. na zdobuttya vchenoho stupenya kand. filol. nauk (spetsialnist – 10.02.04) / Hanna Pavlivna Apalat / Kyivsky natsionalny lingvistychny un-t. – K.: 2003. – 19 s.*
2. Борисов О.О., Ботвинко К.С. Функціональні особливості "зіркового" інтерв'ю (на матеріалі сучасних англомовних публіцистичних видань) [Е-ресурс] / О.О. Борисов, К.С. Ботвинко // Актуальні питання філології. – 2012. – Вип. 3. –

Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apfil/2012_3/Borysov%20Botv.pdf

Borisov O.O., Botvynko K.S. Funktsionalni osoblyvosti "zirko-voho" intervui (na materialii suchasnykh anglo-movnykh periodychnykh vydan [Functional features of "star" interview (based on the modern English periodics)] [E-suresurse] / O.O. Borisov, K.C. Botvynko // Actualni pytannta filolohii. – 2012. – Vyp. 3. – Access mode: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apfil/2012_3/Borysov%20Botv.pdf.

3. Вартанова Н.Г. Структурно-семантические и функциональные особенности жанра рекламного интервью в русских и французских СМИ [Е-ресурс]: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук (специальность – 10.02.19) / Наталья Геннадьевна Вартанова / Ростовский государственный педагогический университет. – Ростов-на-

Дону: 2006. – 27с. – Режим доступу: <http://rspu.edu.ru/science/disser/VartanovaAvto.pdf>

Vartanova N.G. *Strukturno-semanticke i funktsionalnye osobennosti zhanra reklamnogo intervju v russkikh i frantsuzskikh SMI [Structural, semantic and functional features of genre of advertising interview in Russian and French media] [E-source]: avtoreferat diss. na soiskaniye uchenohoy stepeni kand. filol. nauk (spetsialnost – 10.02.19) /Natalia Gennadevna Vartanova / Rostovskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet. – Rostov-na-Donu: 2006. – 27 s. – Access mode: <http://rspu.edu.ru/science/disser/VartanovaAvto.pdf>*

4. Гапотченко Н.С. Структурні та жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі (комунікативно-прагматичний аспект): автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук (спеціальність – 10.02.05) / Надія Євгенівна Гапотченко / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К.: 2005. – 27 с.

Hapotchenko N.E. *Strukturni ta zhanrovo-stylistichni osoblyvosti tekstiv intervju v suchasniy frantsuzkiy presi (komunikativno-prahmatychny aspekt) [Structural, genre and stylistic features of interview in contemporary French press (communicative and pragmatic aspect)]: avtoreferat dis. na zdobuttia vchenoho stupenya kand. filol. nauk (spetsialnist – 10.02.05) / Nadia Evhenivna Hapotchenko / Kyivsky natsionalny lingvistychny un-t. – K.: 2005. – 27 s.*

5. Крупко О.І. Комунікативно-прагматичний аспект дослідження текстів інтерв'ю преси / О. І. Крупко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. – К.: КНУ, 2008. – Вип. 13. – С. 174-179.

Krupko O.I. *Komunikativno-prahmatychny aspekt doslidzhenna tekstiv intervju presy [Communicative and pragmatic aspects of research of media interviews] / O.I. Krupko // Problemy semantiky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky: Zbirnyk naukovykh prats – K.: KNU, 2008. – Vyp. 13. – S. 174-179.*

6. Макурина О.А. “Звезда”: основания выделения особого типа языковой личности [Электронный ресурс] / О.А. Макурина // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 4. – Том I (Гуманитарные науки). – С. 289-291. – Режим доступу: http://www.vestnik.yspu.org/releases/2010_4g/60.pdf

Makuryna O.A. *“Zvezda”: osnovanie vydeleniya osobogo tipa yazykovoi lichnosti [“Star”: reasons to single out a specific type*

of linguistic personality] [E-source] / O.A. Makuryna // Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. – 2010. – №4. – Tom I (Gumanitarnye nauki). – S. 289-291. – Access mode: http://www.vestnik.yspu.org/releases/2010_4g/60.pdf

7. Макурина О.А. “Звездное” интервью в русском публицистическом дискурсе / О.А. Макурина // Мир русского слова. – 2009. – № 1. – С. 82–84.

Makuryna O.A. *“Zvezdnoe” intervju v russkom publitsesticheskom diskurse [“Star” interview in Russian media discourse] / O.A. Makuryna // Mir russkogo slova. – 2009. – №1. – S. 82-84.*

8. Романова О.В. Адресованность и интертекстуальность газетного интервью как жанра журналистского дискурса: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук (специальность – 10.02.01) / Оксана Владимировна Романова. – Екатеринбург: 2008. – 28 с.

Romanova O.V. *Adresovannost i intertekstualnost gazetnogo intervju kak zhanra zhurnalistskogo diskursa [Addressing and intertextuality of newspaper interview as a genre of journalistic discourse]: avtoreferat diss. na soiskaniye uchenohoy stepeni kand. filol. nauk (spetsialnost – 10.02.01) / Oksana Vladimirovna Romanova. – Ekaterinburg: 2008. – 28 s.*

9. Саламатина О.О. Прагматика интервью сучасної німецької преси / Ольга Олександрівна Саламатина // Новітня філологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2007. – № 8 (28). – С. 70-79.

Salamatina O.O. *Prahmatyka intervju suchasnoi nimetskoj presy [Pragmatics of modern German press interview] / Olga Oleksandrivna Salamatina // Novitnya Filolohiya. – 2007. – № 8(28). – S. 70-79.*

10. Швець Е. В. “Звездное” интервью в коммуникативно-прагматическом аспекте: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук (специальность – 10.02.01) / Елена Владимировна Швець. – Калининград: 2008. – 24 с.

Shvets E.V. *“Zvezdnoe” intervju v kommunikativno - pragmaticheskom aspekte [“Star” interview in communicative and pragmatic aspect]: avtoreferat diss. na soiskaniye uchenohoy stepeni kand. filol. nauk (spetsialnost – 10.02.01) / Elena Vladimirovna Shvets. – Kaliningrad: 2008. – 24 s.*

Мозолева А.С. Функции фактуальной информации во французском “звездном” интервью

Аннотация: В статье рассматриваются функциональные особенности фактуальной информации “звездного” интервью, которая является неотъемлемым элементом смыслового наполнения данного вида диалогического дискурса. Обращается внимание на несоответствие функциональных характеристик фактуальной информации в репликах репортера и респондента.

Ключевые слова: фактуальная информация, “звездное” интервью, журналист, респондент, потенциальный читатель.

Nuzban O.V.

Syntagmatic relations of tactile adjectives "soft" – "hard" in English

Nuzban Oleksandra Vasylyvna, 2nd year postgraduate student,
Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

Received October 4, 2013; Accepted October 28, 2013

Abstract. The article deals with the analysis of semantic combinability of antonymous tactile adjectives "soft" – "hard" in English, called forth by the pressing need of determining their syntagmatic characteristics at the present stage of language development. The application of statistical methods enabled us to objectively measure the intensity of relations of each lexeme under study with corresponding subclasses of nouns. It has become apparent that the adjectives "soft" – "hard" are statistically marked by contrasting distribution which accounts for asymmetrical antonymous relations between the two lexemes.

Keywords: *perception adjectives, syntagmatic relations, semantic combinability, statistical analysis, correlation analysis.*

Introduction. In the course of development of the linguistic science perception (sensory) vocabulary has been receiving due attention in the works of different scholars (L. Kudrevatykh, L. Laenko, E. Rakhilina, E. Tribushinina, among others) [5; 6; 8; 9]. The keen interest in sensory vocabulary can be, in the first place, accounted for its ability to represent the result of a human's cognition of the real world. Perception vocabulary is an inherent component of language worldviews owing to the fact that the conceptualization of reality in a particular language takes place exactly on the basis of sensory information about the world.

Even though sensory vocabulary has appealed to a great number of scientists, beginning from antiquity, tactile adjectives, in particular, English adjectives with the semantic component "soft" – "hard" have so far received little focus from researchers studying the English language. L. P. Kudrevatykh presents a diachronic study of the lexical-semantic field of tactile adjectives which express the notion "softness". With an application of cognitive approach, L. V. Laenko conducts a contrasting study of the lexical-semantic group of adjectives with the meaning "soft" – "hard" on the basis of their lexical combinability in English and Russian, pointing out to specific discrepancies of conceptualizing the concepts SOFT – HARD in the corresponding linguocultures.

However, there is no specific research focusing on the semantics and lexical combinability of the two antonymous adjectives ("soft" – "hard") in the English language, which, accordingly, determines the need for a present research. Appearance of new denotations that eventually results in the expansion of denotative spheres of adjectives calls for the need of checking their syntagmatic characteristics at the synchronous stage of language development.

Thus, the purpose of the undertaken study consists in the analysis of syntagmatic relations of perception adjectives "soft" – "hard", in particular, their semantic combinability. The methods of research include distributive and statistical methods (chi-square test, and Phi coefficient) which allow to find out the intensity of relations between the adjectives under study with subclasses of nouns. Contextual analysis has been applied for the detachment and description of the adjectival meanings. The **empirical data** for the present study was extracted from 25 English and American novels of the 21st century (S. Baxter, A. Clarke, D. Brown, E. Gilbert, J. Rowling, and others).

Procedure. It has already become a point of general agreement to identify syntagmatic relations with lexical combinability (in the broad sense). The classification of lexical combinability suggested by N. Amosova and Y. Apresyan is fundamental for a number of linguistic investigations. This typology is grounded upon different syntagmatic partners that a word may have. The scholars differentiate between *syntactic*, *semantic*, and *lexical* types of combinability [1, p. 233]. In light of this approach, Koteleva defines syntactic combinability as an ability of a word to establish syntagmatic relations with other words at the level of some grammatical category (e.g. "parts of speech"), that is to say, at the level of a class of words [4, p. 81]. According to V. Levickij, "semantic combinability implies the ability of a lexical unit to combine with other words at the level of a group of words" [7, p. 245]. Lexical combinability (in the narrow sense) is a combination of two words: a lexical unit and any other word. Thus, a lexical unit may combine with: 1) a class of words; 2) a group of words; 3) individual words.

The current study addresses issues of semantic combinability of the adjectives "soft" – "hard" in the pattern "a word + a group of nouns". The analysis of attributive (AN-combinations) and predicative uses (subjects were taken as head-nouns) and the ongoing classification of head-nouns into corresponding subclasses yielded the following results, presented in Table 1 below (see Table 1).

As exemplified in Table 1, the frequency of occurrence (hereafter "FO") of the adjective "soft" is somewhat higher than that of the adjective "hard". For example, "soft" is characterized by superior numbers with the following subclasses: "human appearance", "nature and space", "clothes and footwear", "interior objects", and others. In sum, there are 14 such subclasses (where "soft" is a quantitative leader).

It is possible to assume that the frequency of synchronous emergence of two words in a text may depend on the FO of every separate word. For example, the combinability of the pattern "soft + the noun subclass *human appearance*" is predetermined both by relatively high frequencies of the adjective "soft" and the subclass of nouns denoting human appearance. The lexeme "soft" with the frequency $n = 459$ indeed has the highest figure, while the noun subclass "human appearance" ($n = 144$) is dominant among other subclasses (by way of illustration, see Table 1). A similar pattern can be observed in the relation of the following subclasses with the given adjective: "soft + *acoustic phenomena*" ($n = 110$), "soft + *light phenomena*" ($n = 49$) and so on.

Table 1
Syntagmatic relations of the adjectives "soft" – "hard"

№	Subclasses of nouns	Adjectives under study		
		soft	hard	Total
1.	Human appearance	87	57	144
2.	Names of humans	12	4	16
3.	Social status	1	5	6
4.	Proper nouns	2	1	3
5.	Flora	13	2	15
6.	Fauna	3	0	3
7.	Nature, space	35	6	41
8.	Clothes, footwear	14	6	20
9.	Edifices, premises	3	13	16
10.	Interior objects	24	4	28
11.	Inanimate objects	7	7	14
12.	Substance, materials	19	17	36
13.	Food, beverages	6	5	11
14.	Time notions	7	26	33
15.	Character traits and humans' features	14	18	32
16.	Feelings, emotions, relationships	6	18	24
17.	Abstractions	16	42	58
18.	Actions, arrangements	12	20	32
19.	Acoustic phenomena	94	16	110
20.	Olfactory phenomena	2	1	3
21.	Light phenomena	46	3	49
22.	Motion, movement	15	9	24
23.	Language and speech units	5	6	11
24.	Shapes, figures	12	15	27
25.	Other notions	4	8	12
	Total	459	309	768

Nonetheless, such regularity is not absolute, since a less frequent adjective "hard" ($n = 309$) is combined with a subclass "abstractions" ($n = 58$), which is the third in the FO. These findings appear to suggest an irregularity in syntagmatic relations of the adjectives under investigation. Therefore, we find it necessary to introduce one more parameter – *the range of combinability* (hereafter "RC"). This parameter here refers to the differences in combinability of every subclass with the adjectives under study. The RC is expressed by some relative value (from 0 to 1), namely by the ratio between the number of recorded word combinations and the total number of units that constitute the database under investigation. Figures from Table 2 indicate that in all noun subclasses the RC equals 1, with the exception of the subclass "fauna" (the RC equals 0.5). Apparently, almost homogenous RC in all the noun subclasses is called forth by a relatively small number of units which constitute the database under study (only 2 adjectives). Therefore, in order to differentiate between noun subclasses in a more explicit way as well as to characterize the degree of their relation with the adjectives "soft" – "hard" we introduce such a relative value as *the utilization* of noun subclasses. In order to get this parameter, it is necessary to divide the total number of all word occurrences by the span of a subclass. Specifically, with the words "soft" – "hard" 24 nouns with the meaning of "substances, materials" were used by the authors 36 times. The utilization value of this subclass with the adjectives "soft" – "hard" equals $36: 17 = 2.1$.

Table 2
Quantitative characteristics of noun subclasses

№	Noun subclasses	Frequency of occurrence	Range of combinability	Utilization value	Span
1.	Human appearance	144	1	4	36
2.	Names of humans	16	1	1.3	11
3.	Social status	6	1	1.5	4
4.	Proper names	3	1	1	3
5.	Flora	15	1	1.2	13
6.	Fauna	3	0.5	1	3
7.	Nature, space	41	1	1.7	24
8.	Clothes, footwear	20	1	1.8	11
9.	Edifices, premises	16	1	2	8
10.	Interior objects	28	1	1.5	18
11.	Inanimate objects	14	1	1.4	10
12.	Substances, materials	36	1	2.1	17
13.	Food, beverages	11	1	1.1	10
14.	Time notions	33	1	4.1	8
15.	Character traits and humans' features	22	1	1.2	18
16.	Feelings, emotions, relationships	24	1	1.4	17
17.	Abstractions	58	1	2.3	25
18.	Actions, arrangements	32	1	1.3	24
19.	Acoustic phenomena	110	1	3.1	35
20.	Olfactory phenomena	3	1	1.5	2
21.	Light phenomena	49	1	2.6	19
22.	Motion, movement	24	1	1.1	21
23.	Language and speech units	11	1	1.8	6
24.	Shapes, figures	27	1	2.7	10
25.	Other notions	12	1	1.5	8

The findings of utilization value of all the noun subclasses with the adjectives under study in English fiction are shown in Table 2.

As exemplified in the table above, the subclasses of the most frequently occurring syntagmatic partners have a rather high utilization coefficient: "human appearance" – 144: 4; "acoustic phenomena" – 110: 3.1; "light phenomena" – 49: 2.6. Taking into account these highly contrastive patterns, we refer to statistical methods to check the correlation between the abovementioned values.

Since the number of observations n for each pair of adjectives equals 25 (the number of syntagmatic relations according to Table 1), then the number of degrees of freedom for correlation analysis makes up $df = 25 - 2 = 23$.

According to statistical table the statistically significant coefficient equals: $r = 0.40$ at the significance level $\alpha = 0.05$ (5%) or $r = 0.51$ at the significance level $\alpha = 0.01$ (1%). Thus, the relations between the values of frequency and utilization lower than 0.40 (≤ 0.40) are considered weak; from 0.40 to 0.51 (> 0.40 ; < 0.51) – medium; higher than 0.51 ($0.51 \geq$) – strong. Table 3 illustrates the data of statistical analysis.

Table 3
Coefficient values of the noun subclasses correlation

	Range	Utilization	Span
Frequency	0.17	0.67	0.86
Range		0.21	0.25
Utilization			0.33

It is apparent from the table above that there is a rather high correlation ($r = 0.67$) between the frequency and the utilization of noun subclasses with the adjectives "soft" – "hard". As it can be observed, the utilization depends on the frequency of occurrence of the whole subclass or its separate elements. Again, this signifies that certain contextual partners have considerable syntagmatic potency. Utilization also depends on the span of a subclass ($r = 0.33$), but such ratio is not significant. On the other hand, we observe a very high correlation between the frequency of occurrence of noun subclasses and the number of elements that constitute a certain subclass ($r = 0.86$). It is, therefore, obvious that the extension of span results in the increase of its frequency. As regards the range parameter, it negligibly depends on frequency ($r = 0.17$) and largely – on utilization ($r = 0.21$) and span ($r = 0.25$), and the correlation coefficient in this case is insignificant.

The range of cominability of adjectival lexemes is analyzed on the basis of their combinability with different subclasses of nouns. Specifically, the adjective "soft" enters into syntagmatic relations with 25 out of 25 subclasses, while its opposite, "hard", combines with 24 out of 25 subclasses. In the first case the RC equals 25:25 = 1, and in the second the RC equals 24:25 = 0.96. As it can be observed, the RC value of both adjectives is quite high and almost the same. Apparently, this result is called forth by certain factors. On the one hand, the adjectives "soft" and "hard" are centre, dominant lexemes of semantic groups that denote "softness" and "hardness", therefore, it is quite logical that their combinability has to be the widest.

The investigation of syntagmatic relations between lexical items should not be confined to registering the range and frequency of occurrence in a text. An important feature of combinability is the strength of relations, that is, their intensity. The data on the intensity of relations of adjectives with different subclasses of nouns is obtained by means of statistical methods, Chi-square test, and contingency coefficient Φ .

$$\chi^2 = \sum \frac{(O-E)^2}{E}, \quad (1)$$

where

χ^2 – the criterion of congruence or correlation;

Σ – total;

O – practically researched values;

E – theoretically projected values.

$$\Phi = \frac{ad-bc}{\sqrt{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}}, \quad (2)$$

where Φ – the coefficient of mutual contingency;

a, b, c, d – empirical values in a four-field table.

While the χ^2 value indicates the presence or absence of a relation, the coefficient Φ points to the intensity of this relation. Since the critical value of χ^2 is 3.84, the combinations in which the degree of a relation equals or exceeds 3.84 are considered standard. All the instances when χ^2 is smaller than 3.84, are statistically insignificant. The measure of the relation between markers was established by means of the coefficient of mutual contingency (Φ) that can range from 0 to 1 depending on the presence or

absence of a relation.

The analysis of χ^2 and Φ values of each adjective under study with the noun subclasses has produced the following findings. The adjective "soft" has standard syntagmatic relations with such subclasses of nouns:

1) soft + "acoustic phenomena" ($\chi^2 = 35.23$; $\Phi = 0.21$). For example, "The cries of hopelessness against the howling wind of the Pyrenees and the soft sobs of forgotten men" [2].

2) soft + "colour and light phenomena" ($\chi^2 = 25.33$; $\Phi = 0.18$). For example, "Illuminated in the soft lights of the deserted entresol, the two pyramids pointed at one another, their bodies perfectly aligned, their tips almost touching" [2].

3) soft + "nature, space" ($\chi^2 = 11.80$; $\Phi = 0.12$). For example, "The metal looks delicate, and marble is a soft rock" [2].

4) soft + "interior objects" ($\chi^2 = 8.14$; $\Phi = 0.10$). For example, "His bed was soft like a cloud, and the air around him smelled sweet with candles" [2].

5) soft + "flora" ($\chi^2 = 4.60$; $\Phi = 0.08$). For example: soft grass, soft petals, soft moss, soft bloom, etc.

The adjective "hard" has the following standard syntagmatic relations:

1) hard + "abstractions" ($\chi^2 = 27.02$; $\Phi = 0.19$). For example, "Malenfant kept his grip on Emma and Cornelius, focused on the hard physical reality of their suited flesh" [3].

2) hard + "time notions" ($\chi^2 = 21.31$; $\Phi = 0.17$). For example: hard year, hard day, hard night, etc.

3) hard + "feelings, emotions, relationships" ($\chi^2 = 12.45$; $\Phi = 0.12$). For example, "Even though Webb had come back for Lucinda's sake, there were hard feelings between them that needed to be settled" [3].

4) hard + "edifices, their elements, and premises" ($\chi^2 = 11.43$; $\Phi = 0.12$). For example, "He stumbled back, fetching up against the hard, slippery wall..." [3].

5) hard + "actions, arrangements" ($\chi^2 = 6.88$; $\Phi = 0.19$). For example, "The tether immediately started to unravel, so Malenfant risked everything and gave the tether a hard yank" [3].

6) hard + "social status" ($\chi^2 = 4.67$; $\Phi = 0.08$). For example: hard master, hard lieutenant, etc.

Conclusion. Given the importance of statistical analysis to the study of syntagmatic relations of linguistic units, the present investigation has shown standard elements of combinability of the adjectives "soft" – "hard" at the level of semantic subclasses. As the analysis of empirical data indicates, the antonymous tactile adjectives "soft" – "hard" are characterized by contrasting distribution with 25 subclasses of nouns. This fact explicitly points to the phenomenon of asymmetry which is typical for antonymous pairs and conditions the opposing nature between the two contrasting lexemes. As the procedures of the undertaken research have demonstrated, the χ^2 value is not necessarily directly proportional to the indices of occurrence. Even though the adjectives under study with opposite denotational meanings, have a similar range of combinability and oftentimes exhibit similar patterns of usage, yet, neither a wide range of combinability nor the frequency of occurrence are the factors which condition a close relation between the markers. Undoubtedly, this

proves the validity of applying statistic methods for analyzing linguistic phenomena.

Future research might explore paradigmatic relations of the dominant lexemes "soft" – "hard", as well as other lexical items that belong to the reviewed microsystems.

REFERENCES

(TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Апресян Ю.Д. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
Apresyan, Y.D. Leksicheskaya semantika. Sinonimicheskie sredstva yazyka [Lexical semantics. Synonymous means of language] / Apresyan Y.D. – M.: Nauka, 1974. – 367 s.
2. Brown D. The Da Vinci Code [E-source] / D. Brown. – Access mode: [http://pictoumasons.org/libraby/Brown, Dan~The DaVinci Code \[pdf\].pdf](http://pictoumasons.org/libraby/Brown, Dan~The DaVinci Code [pdf].pdf)
3. Baxter St. Time [E-source] / St. Baxter. – Access mode: http://www.e-reading.biz/bookreader.php/147154/Baxter_1_Time.html
4. Котелова Н.З. Значение слова и его сочетаемость / Котелова Н.З. – Л.: Наука, 1975. – 164 с.
Kotelova N.Z. Znachenie slova i ego sochetaimost [Word meaning and its combinability] / Kotelova N.Z. – L.: Nauka, 1975. – 164 s.
5. Кудреватих Л.П. Диахронические сдвиги в семантике английских прилагательных (на материале истории семантического поля тактильных прилагательных с VIII по XX вв.): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. "Германские языки" / Л.П. Кудреватых. – М., 1987. – 16 с.
Kudrevatykh L.P. Diakhronicheskiye sdvigi v semantike angliyskikh prilagatelnykh (na materiale istoriyi semanticheskogo polya taktilynykh prilagatelnykh s VIII po XX vv.) [Diachronic shifts in the semantics of English adjectives (on the basis of the history of the semantic field of tactile adjectives from VIII to XX cent.)]: avtoref. diss. na soiskaniye uchen. stepeni kand. filol. nauk: spec. 10.02.04. "Germanskiye yazyki" / L.P. Kudrevatykh. – M., 1987. – 16 s.
6. Лаенко Л.В. Перцептивный признак как объект номинации: дис...докт. филол. наук.: 10.02.19 / Лаенко Людмила Владимировна. – Воронеж, 2005. – 465 с.
Laenko L.V. Perzeptivnyy priznak kak objekt nominazii [Perceptual feature as an object of nomination]: dis... dokt. filol.nauk.: 10.02.19 / Layenko Lyudmila Vladimirovna. – Voronezh, 2005. – 465 s.
7. Левицкий В.В. Семасиология: монография для молодых исследователей / В.В. Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница: Нова Книга, 2012. – 680 с.
Levickiy V.V. Semasiologiya: monografiya dlya molodykh issledovatelej [Semasiology: a monograph for beginning researchers] / Levickiy V.V. – Izd. 2, ispravl. i dopoln. – Vinniza: Nova knyga, 2012. – 680 s.
8. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Екатерина Владимировна Рахилина. – М.: Русские словари, 2008. – 416 с.
Rakhilina E.V. Kognitivnyy analiz predmetnykh imen: semantika i sochetayemost [Cognitive analysis of subject names: semantics and combinability] / Rakhilina E.V. – M.: Russkie slovari, 2008. – 416 s.
9. Tribushinina E. Cognitive reference points. Semantics beyond the prototypes in adjectives of space and colour [E-source] / E. Tribushinina. – Access mode: <https://openAccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13224>

Нузбан А.В. Синтагматические отношения тактильных прилагательных "soft" – "hard" в английском языке

Аннотация. Статья посвящена анализу семантической сочетаемости антонимических тактильных прилагательных "soft" – "hard" в английском языке, обусловленному необходимостью определения их синтагматических характеристик на современном этапе развития языка. В результате выяснилось, что прилагательные "soft" – "hard" имеют статистически контрастную дистрибуцию, что объясняется наличием антонимической асимметрии между двумя лексемами.

Ключевые слова: перцептивные прилагательные, синтагматические отношения, семантическая сочетаемость, статистический анализ, корреляционный анализ.

Prihodko A.

The actual layer of the concept "VAMPIRE" as the representation of the conceptual metaphor "DEATH"

Prihodko Alexandra, teacher of Russian as a foreign language
Zaporozhye state medical university, Zaporozhye, Ukraine

Received October 10, 2013; Accepted November 28, 2013

Abstract. The article is dedicated to the research of the actual layer of the concept "VAMPIRE" as a bright representation of the conceptual metaphor "DEATH". The synonyms of the word death, which are represented in the novel "Dracula", are shown in the shape of some antinomies, which underline the connection of death with the characteristic features of the traditional gothic novels.

Keywords: concept, actual layer, conceptual features, conceptual metaphor.

The key term of the modern cognitive science is the term "concept", which is very vilely used in the scientific literature, but it has a very various interpretation [2, p. 73]. So, the concept is understood as the "algebraic" sign of the meaning" (D.S. Lichashev); as "the meaningful gene" of the meaning of the language sign (N.F. Alefirenko); as the key word of the culture (A. Vejbitskaya); as the meaning of the notion beside the concrete linguistic form of its expression [3, p. 43].

Today exists a great amount of different classifications of the notion concept, but we follow the classification given by U.S. Stepanov. He claims that the concept has "laminated" structure and different layers are the result of the cultural life of different epochs. The structure of the concept includes the main (actual) feature; additional (passive, historical) feature and the inner form (which usually is unconscious). The aim of our article is the detailed examination of the actual layer of the concept "VAMPIRE" and representation of the conceptual metaphor "DEATH" in it.

In the actual (active) layer the concept exists in reality for all the representatives of the English-speaking culture [3, p. 47]. The main conceptual features of this layer are those, which are usual for the people of the English-speaking world.

All the peculiarities of the actual layer of the concept "VAMPIRE" are shown with the help of the novel written by B. Stoker "Dracula", as Dracula "practically is the allusion to the real vampire" [4, p. 294].

In our research the characteristics, which show the real existence of the concept "VAMPIRE" are peculiarities of the representation of its conceptual features. These features can be represented with the help of some antinomies: "existence / inexistence in general", "existence / inexistence in time", "existence / inexistence in the human appearance".

Antinomy "existence / inexistence in general" is represented with the help of the description of the space, where the vampire exists, which is secluded, closed, invisible:

– the doors into the tomb, where the count lies, were closed – "... so seal up the door of the tomb..." [5, p. 243];

– for the trip to other country Dracula had to carry with him the "cursed" earth in the wooden boxes from his native Transylvania: "The leiter-wagons contained great, square boxes, with handles of thick rope..." [6, p. 58]; "...but the ground had recently been dug over, and the earth placed in great wooden boxes..." [6,

p. 60]; "There, in one of the great boxes, ... on a pile of earth lay the Count" [5, p. 62].

The examples, shown above confirm the thought about the fact, that vampires really can exist only in that space, which they define for themselves.

On the contrary, the human exists in the open space, she can travel and change its place of existence: "I could walk through the streets..." [5, p. 9]; "...leaving the West and entering the East..." [5, p. 10].

In such a way the actualization of the conceptual feature "existence / inexistence in general" is achieved.

Antinomy "existence - inexistence" is also represented with the help of some oppositions:

– with the help of verbs of motion and position:

to dig over vs to place ("...but the ground had recently been dug over, and the earth placed in great wooden boxes..." [5, p. 60]);

to cover vs to be ("... the reflection of the glass covered the whole room behind me. But there was no reflection of him in the mirror!" [5, p. 37]);

have full sway vs to be ("... when the clock strikes midnight, all the evil things in the world will have full sway..." [5, p. 13]);

to crawl down vs to emerge ("... when I saw the whole man slowly emerge from the window and begin to crawl down the castle wall over the dreadful abyss..." [5, p. 47]);

to hiss vs to see ("The last I saw of Count Dracula was his hissing his hand to me..." [5, p. 66]).

– with the help of naming of the subjects of life (mirror), culture (crucifix) or the objects, by which the person is surrounded (garlic, flowers, the singing of the cock-roach), which don't have correlates in the other-world of reality:

"... these flowers are only common garlic..." [5, p. 159];

"... and taking a crucifix from her neck offered it to me" [5, p. 13];

"There is peace in its [garlic's] smell" [5, p. 161].

Ambivalence of the concept is represented also through the actualization of the feature "existence / inexistence in time" ('animate' / 'inanimate'). So, the day is depicted as the period of the activity of the human being and the night is represented as the period of activity of the vampire, of the demonstration of his power in contrast to the human's weakness.

Everything, which is made by the human, which brings good results, takes place during the day, and the vampires can do nothing in this period of time:

"I have not yet seen the Count [vampire] in the daylight..." [5, p. 61]; "...when awaking she was more haggard..." [5, p. 185].

The verbalization of the ambivalence is performed with the help of such oppositions:

1. the night (*midnight, night*) vs the day (*day, daytime, daylight*), for example, "a clock strikes **midnight**" [5, p. 13]; "...better the next **day**" [5, p. 19]; "I have not seen the Count in the **daylight**..." [5, p. 61].
2. the accuracy (*when, every hour, suddenly, the next day*) vs the development (*while, as 'he spoke'*), for example, "**when** others wake" [5, p. 61]; "**every hour** seemed to be..." [5, p. 203]; "**suddenly** I felt a hand on my shoulder..." [5, p. 37]; "... and return home **the next day**..." [5, p. 19]; "**As** he spoke, he smiled..." [5, p. 20]; "...**whilst** I am so absolutely in his power" [5, p. 55].

The ambivalence of the concept is realized also with the help of the antinomy "existence / inexistence in the human experience" ('human – non-human'):

- From the one hand conceptual features, with the help of which the vampire is characterized, show him as a creature, which has the human features (the vampire has a voice, special look, supernatural smile, ordinary appearance): "... and heard the Count's **voice** saying to me..." [5, p. 37]; "... a **tall man**, with a **long brown beard**..." [5, p. 19]; "... **face** was a **strong**, with **high bridge** of the **thin nose**, **lofty domed forehead**, **eyebrows** were very **massive**, **heavy moustache**, the **mouth** was **fixed**" [5, p. 28]; "**He smiled**, such a soft, smooth smile..." [5, p. 62]; "**His face** was not a good face, it was **hard and cruel**..." [5, p. 207];
- But, all features are presented in the exaggerated manner, that creates the effect of smth unreal: "...his eyes **blazed**..." [5, p. 38] (*blaze* "shine brightly or powerfully"); "...in a **grip of steel**..." [5, p. 20] (*grip of steel* "firm, strong hold"); "...with a **strength** which **made me wince**..." [5, p. 26]; "...the **strength** of the handshake was **so much**..." [5, p. 21]; "...he has the **strength** in his hand of **twenty men**..." [5, p. 245]; "...his eyes seemed **bulging out**..." [5, p. 207].

The examples show the grate, immense power, with the vampires are characterized, and this power distinguish them from ordinary people. From the other side, the vam-

pire is depicted as a creature, that has no qualities, which are normal for human:

- he doesn't have the reflection in the mirror, for example: "**But there was no reflection of him in the mirror!**" [5, p. 37];
- moves in a way, which is not usual for the people, for example: "...the whole man ... **begin to crawl down the castle wall**..." [5, p. 47];
- could change the appearance or become younger, for example: "...he [vampire] can even **grow younger**..." [5, p. 286]; "...vampire can **come in mist**..." [5, p. 286];

So, the conceptual features, which are used for the description of the concept "VAMPIRE" represent it as a unity of some antinomies: "existence / inexistence in general", "existence / inexistence in time", "existence / inexistence in the human form".

The analysis, that was carried out showed that: 1) the vampire exists in the special closed space; 2) the vampire is active only in a special time – in the night; 3) in spite of comparisons with people, the vampire is a creature, which is depicted with exaggerations.

In the cognitive researches the metaphor is understood as a conceptual phenomenon, as a device of the conceptualization of the reality or unknown space through the familiar sphere of the world.[1, p. 39]. The conceptual metaphor is understood as a conceptual mechanism that is based on the creation of the associative connections, similarities and differences between the objects of the world and the comprehension of them by people.

With the help of the method of complete selection were chosen lexemes, semantics of which has the connection with the atmosphere of horror. terror and darkness (most frequently these are lexemes, which has the negative meaning in the context of the novel).

According to the results all these lexemes can be correlated with such universal concept as DEATH. The connection between the concepts DEATH and VAMPIRE is shown with the help of the conceptual metaphor, which determines the association of the negative lexemes (synonyms [6] of the word DEATH) – *decease, dying, dissolution, interior, destruction, end, darkness, last, sleep, grave, hell* and the concept VAMPIRE:

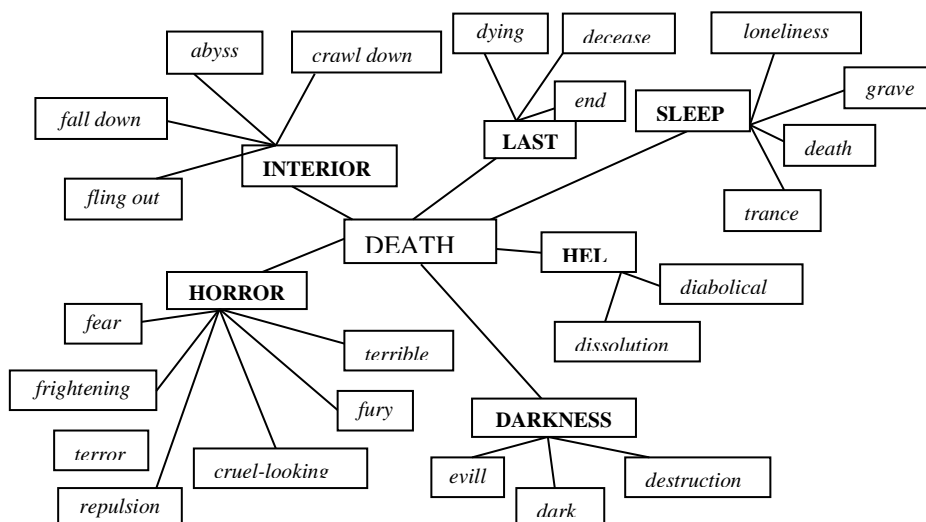

Fig. 1. The connection between the elements of the conceptual metaphor DEATH

INTERIOR: 'abyss', 'fall down', 'crawl down', 'fling out';

– DARKNESS: 'evil', 'dark', 'destruction';

RROR: 'frightening', 'terrible', 'fury', 'cruel-looking', 'terror', 'repulsion', 'fear';

SLEEP: 'loveliness', 'death', 'trance', 'grave';

LAST: 'end', 'dying', 'decease';

HELL: 'diabolical', 'dissolution'.

The connection between these lexemes can be shown with the help of the Figure 1.

Altogether 43 words were selected, which are associated with the word DEATH in a given context, including 26 nouns, 11 adjectives, 6 verbs.

The most frequently used appeared 23 words – 16 nouns, 4 verbs and 3 adjectives.

ІМЕННИКИ: *anger, danger (34), darkness (20), death¹ (94), despair, devil (20), dread (30), evil (25), fear (173), gloom (16), hell (20), horror (36), malice, monster (23), mystery, night (236), pain (39), silence (45), stress, sorrow (18), terror (29), torture, tragedy, trouble.*

ПРИКМЕТНИКИ: *awful (30), cruelly, dark (79), danjerous, diabolic, dreadful, fatal, hysterical, lonely, miserable, poor, terrible (83), uneasy, violence*

ДІССЛОВА: *to cry (35), to scare, to scream (15), to shudder (24), to suffer (31), to tremble.*

The frequency of the usage of lexemes can be demonstrated with the help of the Figure 2:

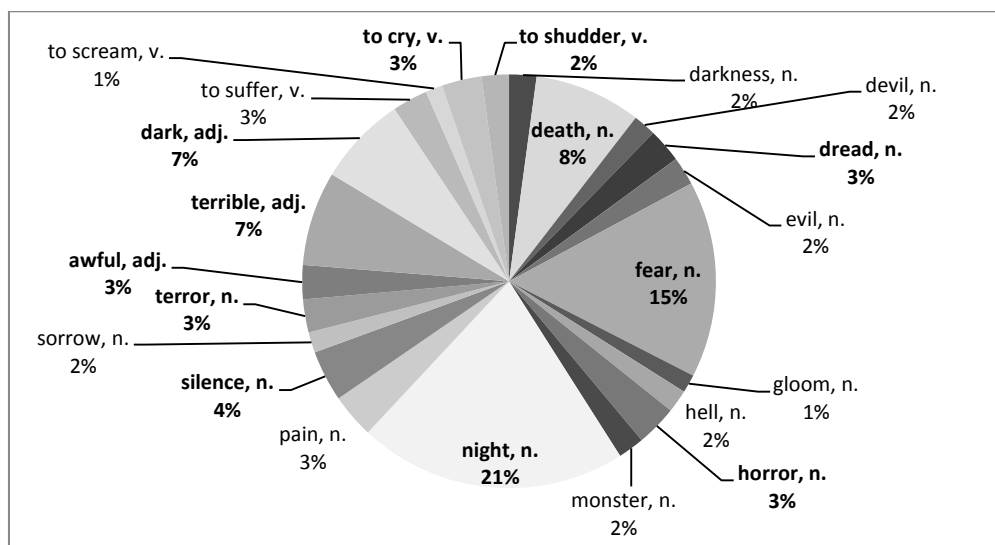

Fig. 2. Lexical representations of the concept VAMPIRE that have negative meaning, in the novel "Dracula" by B. Stoker

So, we can make a conclusion, that the conceptual metaphor DEATH underlines the interconnection between

death, which is associated with darkness, terror and hell and vampire, which unites all these features.

REFERENCES

(TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 506 с.
Kubriakova E.S. Yazik I znanie [Language and knowledge] / E.S. Kubiakova – M.: Yaziki slovanskoi kulturi, 2004. – 506 s.
2. Сергеева Е.Н. Понятие концепта и аспекты его изучения в современной лингвистике / Е.Н. Сергеева // Вестник ВЭГУ. – Уфа, 2009. – №3. – С. 72 – 85.
Sergeeva E.N. Ponatie koncepta I aspekti ego izuchenia v sovremennoi lingvistike [The notion of the concept and the aspects of it studying in the modern linguistics] / E.N. Sergeeva // Vestnik VEGU. – Ufa, 2009. - № 3. – S. 72 – 85.
3. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа "ЯРК", 1997. – 864 с.
Stepanov U.S. Konstanti. Slovar russkoi kulturi. Opit issledovaniya [The Constants. The dictionary of the Russian culture. The experience of the research] / U.S. Stepanov. – M.: Schkola "YARK", 1997. – 864 s.
4. Gagnier N. The Authentic Dracula: Bram Stoker's Hold on Vampiric Genres. Goth: Undead Subculture / N. Gagnier. – London: Duke University Press, 2007. – P. 293 – 304.
5. Stoker B. Dracula / B. Stoker. – N.Y.: Time Warner Book Group, 2005. – 480 p.
6. Webster's New World Thesaurus. – New York: The new American Library, 1971. – 678 p.

Приходько А.А. Актуальный слой концепта "Vampire" как репрезентация концептуальной метафоры "DEATH"

Аннотация. Статья посвящена изучению актуального слоя концепта "VAMPIRE" как яркой репрезентации концептуальной метафоры "DEATH". Синонимы слова *death*, которые представлены в романе Б.Стокера "Дракула", показаны в форме различных антиномий и сравнений, которые подчеркивают связь смерти с характерными чертами традиционных готических романов.

Ключевые слова: *концепт, актуальный слой, концептуальные признаки, концептуальная метафора.*

¹ жирным шрифтом виділені лексичні одиниці, які є найбільш вживаними у романі Б. Стокера "Дракула"; цифра в дужках позначає кількість вживань.

Ushchyna V.A.
Interactionality of Stancetaking in the Risk Discourse

*Ushchyna Valentyna Antonivna, Ph.D. in Philology, post-doctorate,
 Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
 Associate Professor of English Philology, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine*

Received October 20, 2013; Accepted November 28, 2013

Abstract. The present research focuses on the sociolinguistic exploration of stancetaking as an interactional and discursive phenomenon. The aim of this study is to demonstrate the interactional, dynamic and malleable nature of stance. The process of stancetaking has been traced with the main analytic focus on the ways in which stances are indicated and transformed as a result of the discursive behavior of the subjects who take them. The discourse situation under analysis involves the discussion of the risks of using mobile phones. The material for the analysis was taken from on-line commentaries in the *Daily Mail*. Stance is treated in this work as a dynamic phenomenon constructed interactively in the process of communication through a sequence of contributions by stance-takers. The epistemic and affective dimensions of discourse stance have been analyzed, and their dependence upon the other communicants' previous contributions has been demonstrated. It has been shown that stancetaking is a dynamic part of the process of identity construction in discourse. Interactive patterns of stance construction have been analyzed. Some of the linguistic resources (lexical, grammatical and stylistic) which speakers have at their disposal for indicating a stance have been distinguished. The relationship between stance and inter-subjectivity has been traced. The act of taking a stance in the process of discourse has been shown to be a social act which is fulfilled with coordination and cooperation on the part of all the participants in a communicative event.

Keywords: *stance, stancetaking, risk, interactionality, discourse interaction*

A variety of disciplines, including discourse psychology, sociolinguistics, cognitive science, sociology, and linguistic anthropology, involve the study of discourse interaction which is conducted in order to understand how people construct their perception of the world around them as well as their own identities in this world. In this perspective the process of constructing reality occurs in the course of the interaction between an individual and his / her world, as it is mediated by interaction with other people. Stance has been used increasingly as a key theoretical term in the study of language and social interaction. It has been analyzed as a way of establishing an understanding of the connection between social identities and individual person's behavior in the discourse situation. Identity, as Bucholtz and Hall state, is "the social positioning of self and other". Identity may be "linguistically indexed through labels, implicatures, stances, styles or linguistic structures and symbols" [4, p. 585].

The framework for our research involves a synthesis of the key research which has been conducted with respect to *stance* from a number of analytic traditions, including the sociolinguistic, socio-cognitive and critical perspectives of discourse analysis. In this sense, it can be seen that the broad interdisciplinary field of stance research is concerned with the intersection of language, culture and society. The theoretical background for analysing discourse stance ranges across literary studies [28; 17; 18]; sociolinguistic analyses of narrative and conversational interactions [16; 27]; psycholinguistic research on conversational usage [6; 7]; comparisons of written vs. spoken discourse [5; 25], critical approaches exploring how institutional roles and positions of power influence the process of stancetaking [11; 12; 24], and exploration of stance and truth conditions of communication [29].

The term 'stance' has been used in a number of different ways in the literature related to discourse. There is no unanimity among scholars in terms of their approaches to the investigation of stance in the linguistic literature, but many of them are related to the study of the available resources for expressing thoughts and feelings in the course of interaction between individuals. For example, Douglas

Biber, one of the most influential investigators of stance, researched the linguistic mechanisms used by speakers within their personal expression [2]. Biber & Finegan [3] define stance as "the lexical and grammatical expression of attitudes, feelings, judgements, or commitment concerning the propositional content of a message" [3, p. 124]. These lexical expressions of stance mark evaluation, affect, certainty, doubt, hedges, emphasis, possibility, necessity and prediction. Elinor Ochs [20; 21] identifies 'stance' as one of four dimensions that organizes the relation between language and culture. She defines stance as "a socially recognized disposition," making a distinction between epistemic stance as "a socially recognized way of knowing a proposition, such as direct (experiential) and indirect knowledge, degrees of certainty and specificity," and affective stance as a "socially recognized feeling, attitude, mood, or degree of emotional intensity" [20, p. 2]. Barbara Johnstone states that stance "has to do with the methods, linguistic and other, by which interactants create and signal relationships with the propositions they utter and with the people they interact with" [13, p.30]. Judith T. Irvine believes that stance is the speaker's point of view and evaluation of utterances, objects, and interlocutors, and stancetaking is a social act performed in speaking and located within an interaction whose course it influences" [10, p. 55]. We see that all the definitions of stance that have been mentioned above differ from one another with respect to which mental phenomena are considered to be involved in stancetaking. Some of them include attitudes, feelings, and judgements, whereas others include commitments and assessments of the proposition, but all the mentioned approaches focus on the expression of individual speakers or writers rather than on the interactive relations.

However, many researchers have observed the interactional nature of stancetaking. For example, another famous investigator of stance, Klaus Scherer, states that stances 'spontaneously develop or are strategically employed in the interaction with a person or a group of persons, colouring the interpersonal exchange in that situation'. "Interpersonal stances, – continues Scherer, "are

often triggered by events, <...>, shaped by spontaneous appraisal, affect dispositions, interpersonal attitudes, and strategic intention" [23, p. 705-706]. Scott F. Kiesling also makes a distinction between the relationship of a person to his / her own talk and to his / her interlocutors, claiming that the expression of stance is the primary goal of the participants in the conversation. He defines stance as "a person's expression of their relationship to their talk (their epistemic stance – e.g. how certain they are about their assertions), and a person's expression of their relationship to their interlocutors (their interpersonal stance – e.g., friendly or dominating). Epistemic and interpersonal stances are often related: someone who is being patronizing (interpersonal stance) is usually expressing that they are also very certain (epistemic stance) about what they are saying, but they are also expressing something about that knowledge vis-à-vis their interlocutor, namely, that the interlocutor does not have the same knowledge" [15, p. 172-173]. Tiina Keisainen, in her study of the role of tag questions in the act of positioning oneself, comes to the conclusion that stance is an "interactional achievement, <...> an intersubjective rather than primarily a subjective phenomenon [14, p. 177]. In fact, interaction can be seen as a starting point for taking a stance. Stance can be treated as 'an articulated form of social action' [8, p.137] or as "the act of positioning oneself in the social act of discourse" [22, p. 240]. My view of stance is close to that of John W. Du Bois, who sees stance as an interactional phenomenon, as "a public act by a social actor, achieved dialogically through overt communicative means (language, gesture and other symbolic forms), through which social actors simultaneously evaluate objects, position subjects (themselves and others), and align with other subjects, with respect to any salient dimension of the sociocultural field" [8, p. 163].

As this research is being conducted from an interactive perspective, I shall focus on the interaction which takes place in discourse, analysing the observable expressions of this process in the contributions of the participants. Stance is treated here as a dynamic phenomenon constructed interactively in communication through a sequence of stance-takers' contributions realized in a multimodal manner. Discourse stance has epistemic and affective dimensions, the expression of which strongly depends upon the previous contributions of other communicants. The data for this research was drawn from the Daily Mail website, and consists of 124 comments which present the reaction of readers to newspaper articles dealing with the health risks associated with using mobile phones (average length approximately 19,600 words).

In the discourse situations which have been analyzed, the notion 'risk' is an important part of stancetaking. Risk, according to the 'world risk society' perspective [1], is seen as both a real risk and a social construction of possible harm. In the modern "systems theory approach", risk is understood as being constructed by attributing (expected or observed) negative outcomes to decisions [27]. Risk receives a subjective interpretation in the present study, and therefore 'positive' or 'negative' connotations of taking risks directly depend upon the stances of the communication participants. The way that stances on risks are constructed linguistically is analyzed with regard to semantic categories of risk such as 'danger',

'hazard', 'choice', 'chance', 'harm', 'possibility', 'victim', 'risky situation', 'beneficiary', etc. Fillmore and Atkins' analysis of "the risk frame" further helps us to understand the different aspects of theoretical approaches to risk as the object of human interaction [9]. As Niklas Luhmann argues, risks have to do with expectations, which can be more or less (un-)certain [19, p. 307]. Expectations are linked with knowledge and experiences of the past, and they can be developed to the representations of everyday knowledge and personal experiences. On the other hand, expectations also refer to epistemic stances, as they have to do with the knowledge of the speaker (or writer). What one considers to be risky depends not just on one's knowledge but on one's sociocultural and individual values (evaluations), and thus, speakers take their affective stances, which are co-constructed and co-ordinated in interaction with other participants.

In the examples that follow, an excerpt from an Internet discussion of the risks associated with the use of mobile phones can be considered. This discussion was triggered by the article "Mobile Phones Could Be 'Health Time Bomb': More than 200 Academic Studies Link Use with Serious Illnesses", written by Tamara Cohen, and published in Daily Mail on November 9, 2011 (<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2059223/Mobile-phones-health-time-bomb-studies-link-use-illnesses.html>)

1. "There's that word again, "Could". It appears in so many DM headlines. It usually means they are either guessing or reporting some very dodgy research. But it serves its purpose of scaring people. I reckon mobile phones have saved thousands of lives by summoning help or warning of disaster" (Poppy Clarke, Croydon, UK, 09/11/2011 22:53)

2. "In 1995 I read a well written article discussing the possible health problems associated with mobile phone use so the warnings are hardly new" (alex gosling, Borneo, 09/11/2011 23:18)

3. "Anyone who does NOT think cell phones are a significant hazard should just keep on using them. I don't care about those folks anyways. Personally, I'm 100% convinced that regular cell phone use constitutes serious, long term and even short term health risks and dangers simply because there is too much science conducted by the brightest and the least-financially vested in these technologies to suggest otherwise. If the Head Doc at Cleveland Clinic, as well as at Johns Hopkins, MD Anderson and Mayo Clinic have warned their staff from using cell phones except for in clearly delineated manner and protocol, then, you can betchya last penny, I'm following THE geniuses and their pre-emptive protocols. Naysayers can laugh all they want to; it's always been that way. By all means: carry on!!" (Evita Luisa, US of A, 10/11/2011 05:40)

4. "I have a glioma brain tumour on the left side of my brain, the side I hold my phone, I worked in a phone shop for nearly 4 years so my use of them was ten fold. Yes it's possible, definitely. It would be silly to think not, it's radiation at the end of the day. Obviously you cant say 100% though because other factors contribute to things usually, which I feel in my case that heavy mobile phone use was just I factor. But what isn't ever addressed is the fact that they'll never be banned because they're such a big money

maker like cigarettes and alcohol. There's so much kept from the public it's scary. (Laura, Kent, 10/11/2011 07:49)

5. "Thanks for highlighting this very serious subject again! The recent publication of the deeply flawed Danish study (a rehashed study which 'only' looked at mobile phone models up to 1995 and 'excluded' all business users!), aimed to assure everybody that mobile phones don't cause cancer. Shame on the HPA and BMJ for supporting such dodgy methodology whilst discrediting valuable peer reviewed research by eminent scientists 'not' funded by the industry. People who call their research 'dodgy' don't usually understand the studies and love their mobile and wifi too much to admit the dangers. Always follow the money and ask WHO benefits from the results. I am not surprised that Cancer Research insists on 'no cancer connection' here, considering the huge amount of funding they receive from the mobile communication industry. And all governments profit hugely from selling ever more frequencies. I hope the public wakes up and parents to do so for the sake of their children's health". (I.P.D., London, 10/11/2011 12:48)

The conversation under analysis occurred in an on-line setting, which certainly has its own unique aspects, but my aim here is only to trace the interactive dynamics of stances taken by the speaking subjects (in our case 'writing subjects'), rather than to analyze the specific features and structures of online communication. As was already mentioned above, discourse stance has at least two dimensions which are seen as important in the process of discourse identity construction – epistemic stance and affective stance. Both of them are constructed in the process of discourse interaction, using different language resources. I propose to analyze this source material with the focus on the interactive nature of its content.

In cue #1 the speaker named Poppy Clark starts the process of stancetaking by referring to the title of the article under discussion, and criticizing the article's (or even the newspaper's) epistemic stance ("There's that word again," *Could*). It appears in so many DM headlines). Usually the modal verb 'could' is used to indicate the speaker's uncertainty in the uttered proposition. Thus, the speaker is referring to what he perceives as uncertainty in the newspaper, underlining its frequency (*that word again*, *It appears in so many DM headlines*). Moreover, the transposition of the demonstrative pronoun 'that' emphasizes the speaker's critical attitude towards the newspaper and what it publishes, as well as towards the actual object under discussion. Later, the speaker decodes his implications by stating that the newspaper usually is unsure about what they offer to their readers (*It usually means they are either guessing*) or that they use vague and/or unchecked information (*reporting some very dodgy research*). At the beginning of his utterance the speaker indirectly constructs his epistemic stance by interacting with the stance of the newspaper, though he uses the verb 'reckon' as he continues the presentation of his stance (*I reckon mobile phones have saved thousands of lives by summoning help or warning of disaster*). He concludes his segment by stating that he understands the intentions of the newspaper, and thus, that he considers himself to have deciphered its stance: *But it serves its purpose of scaring people*). The speaker's affective stance is ex-

pressed by the use of lexical units such as 'dodgy', and 'scaring', and by hyperbole 'thousands of lives'. Thus, the stance of Poppy Clark can be defined as 'supporting the use of mobile phones' and 'ignoring the risks of using them'.

Participant #2, Alex Gosling, articulates a stance which is similar to that of the previous speaker. He indirectly indicates agreement with Poppy Clark, supporting his opinion by informing the interlocutors that he had read an article where the object under discussion had been described long ago, thus implying that the warnings are the old news (*In 1995 I read a well written article discussing the possible health problems associated with mobile phone use so the warnings are hardly new*). His favourable attitude and evaluation (constituents of an affective stance) are linguistically marked by the word combination 'well-written article', while his epistemic stance can be found in his statement expressing doubtfulness about the novelty of the proposed information. The questionable character of assertions concerning the risks connected with the use of mobile phones is expressed by the adjective 'possible', which is interpreted here as an allusion to the previously-stated stance.

In the next segment (# 3) the speaker verbalizes a highly critical attitude towards the stances indicated by the preceding contributors. He mentions his virtual interlocutors, explicitly referring to their remarks ("Anyone who does NOT think cell phones are a significant hazard should just keep on using them), connecting emotion with his stance (*I don't care about those folks anyways*). This speaker is very loquacious and uses personalization terms (*Personally*), lexical units with connotations of certainty in combination with numbers (*I'm 100% convinced*), and graphic devices for giving extra prominence to some elements in his utterance (NOT, THE), and emphatic colloquialisms (*you can betchya last penny*). To make his stance more convincing, the author actively employs references to the positions taken by acknowledged experts (*the Head Doc at Cleveland Clinic, as well as at Johns Hopkins, MD Anderson and Mayo Clinic*), ironically naming them as 'geniuses' and their protocols as 'pre-emptive'. All those who have different stances are called 'Naysayers', and at the end, the speaker switches from referring to them, to addressing them directly, using an imperative construction: *Naysayers can laugh all they want to; it's always been that way. By all means: carry on!!*"

Speaker # 4, Laura, starts co-constructing her stance with the description of her own health problems which are possibly associated with the use of mobile phones, and by this disaligning with the previous stance-takers, who approved of active mobile phone use. She names her illness, using a medical term 'a glioma brain' and explicitly connects it to the use of mobile phone (*tumor on the left side of my brain, the side I hold my phone*). Her epistemic stance is verbalized by the use of various expressions indicating varying degrees of certainty ('it's possible', 'definitely', 'it would be silly to think not', 'obviously'). Laura also introduces a new topic into the conversation: (*But what isn't ever addressed is the fact that they'll never be banned because they're such a big money maker like cigarettes and alcohol*), initiating a different direction in the development of the discussion, which is later picked up

and continued in the next turn (#5). Her affective stance can be observed in the last sentence, where she calls the public policy 'scary'.

To conclude, I would like to advance the proposition that stances produced in an interactive context serve as social signals which may influence the perceptions and interpretations of numerous participants in communication. I have shown that stancetaking is a dynamic part of the process of identity construction in discourse. The interactive nature of stance creation and stance maintenance has been studied. Instead of focusing on the individual persons as stance-takers in communication, I analyzed

interactive stance-creating patterns. In this paper, I have examined some of the linguistic resources (lexical, grammatical and stylistic) which the speakers have at their disposal for articulating a stance. I have shown that stance is related to inter-subjectivity, meaning that the act of taking a stance is a social act which is implemented through the coordination and cooperation of all the participants in a communicative event. In other words, stancetaking is the personal expression of an individual attitude in reaction to the stances conveyed by other communicants. It can thus be seen that interactivity is an important aspect of stancetaking in discourse

REFERENCES

(TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Beck U. Living in the World Risk Society // *Economy and Society*, London: Routledge, Taylor & Francis Group. – 2006. – Vol. 35, No 3. – P. 329-345.
2. Biber D. Historical patterns for the grammatical marking of stance. A cross-register comparison // *Journal of Historical Pragmatics*. – John Benjamins Publishers, 2004. – 5:1. – P. 107-136.
3. Biber D., Finegan E. 1989. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect // *Text*. – 9. – 1989. – 93-124.
4. Bucholtz M., Hall K. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach // In: *Discourse Studies*. – 7 (4-5). – London: Sage Publications, 2005. – P. 585-614.
5. Chafe W. Discourse, consciousness, and time: The flow of language in speaking and writing. Chicago and London: University of Chicago Press. – 1994. – 327 p.
6. Clark H. Using language. – Cambridge: University Press. – 1986. – 432 p.
7. Clark H., Gerrig R. Quotations as demonstrations // *Language*. – 1990. – # 66. – P. 764-805.
8. Du Bois J. The Stance Triangle // *Stancetaking in Discourse* / Ed. by R. Englebretson. – Amsterdam: John Benjamins, 2007. – P. 139-182.
9. Fillmore Ch.J. Toward a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its neighbors / Ch.J. Fillmore, B.T. Atkins // *Frames, Fields and Contrasts* [ed. by A. Lehrer, E.F. Kittay]. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1992. – P. 75-102.
10. Irvine J.T. Stance in a Colonial Encounter: How Mr. Taylor Lost His Footing // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / Ed. by A. Jaffe. – Oxford: OUP, 2009. – P. 53-71.
11. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance / Alexandra Jaffe // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / Ed. by A. Jaffe. – Oxford: OUP, 2009. – P. 3-28.
12. Jaworski A. Thurlow C. Taking an Elitist Stance: Ideology and the Discursive Production of Social Distinction // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / Ed. by A. Jaffe. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – P. 195-226.
13. Johnstone B. Stance, Style, and the Linguistic Individual // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / Ed. by A. Jaffe. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – P. 29-54.
14. Keisanen T. "Stancetaking as an interactional activity. Challenging the prior speaker" // *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction* / Ed. by R. Englebretson. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2007. – P. 253-281.
15. Kiesling S. F. Style as Stance // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / Ed. by A. Jaffe. – Oxford: OUP, 2009. – 171-194.
16. Labov W. Language in the inner city. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 440 p.
17. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – L.; N.Y.: Longman, 1983. – 250 p.
18. Leech G. N., Short, M. H. Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose. London; New York: Longman, 1981. – 402 p.
19. Luhmann N. Risk: a Sociological Theory. – New York: Walter de Gruyter, 1993. – 236 p.
20. Ochs E. Cultural universals in the acquisition of language: Keynote address. Papers and Reports on Child Language Development, Stanford University, 1990. – 29. – P. 1-19.
21. Ochs E. Indexing gender / Elinor Ochs // *Rethinking context* / Ed. by A. Duranti and Ch. Goodwin. — Cambridge: Cambridge University Press, 1993. — P. 335-358.
22. Precht K. "Stance moods in spoken English: Evidentiality and affect in British and American conversation // *Text*, 23, 2003. – P. 239-257.
23. Scherer K.R., "What are emotions? And how can they be measured?" // *Social Science Information*, Vol. 44 (4). – London: Sage Publications, 2005. – P. 695-729.
24. *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction* / Ed. by R. Englebretson. — Amsterdam: John Benjamins, 2007. – 323 p.
25. Tannen D. 1982. Spoken and Written Language. – Norwood, NJ: ALEX Pub. Group. – 267 p.
26. Tannen, Deborah (1992) Talking Voices: Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse. – Second Edition. Cambridge: CUP. – 240 p.
27. Zinn Jens O. Risk as Discourse: Interdisciplinary Perspectives // *CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines)*. – 2010. – Vol.4 (2). – P. 106-124.
28. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Наука, 1986. – С. 250-296.
29. *Bakhtin M. Problema rechebykh zhanrov [Problem of Speech Genres] // Bakhtin M. Estetika slovesnogo tvorchestva. – M.: Nauka, 1986. – P. 250-296.*
29. Морозова О.І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності // Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту. Серія філологія. – 2011. – Т. 14, №1. – С. 87-93.
30. *Morozova O.I. Stance: pozitsiya sub'yekta diskursyvnoyi diyalnosti [Stance: position of the discourse activity subject] // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya filologiya. – 2011. – T. 14, #1. – P. 87-93.*

Ущина В.А. Интеракциональность субъектного позиционирования в дискурсе о рисках

Аннотация. В предлагаемой работе исследуются социолингвистические особенности субъектного позиционирования как интеракционального и дискурсивного явления. Цель данного исследования состоит в том, чтобы продемонстрировать динамическую, интеракциональную изменчивую сущность позиции субъекта дискурсивной деятельности. Материалом исследования послужили фрагменты онлайн дискуссии, представленной в электронной версии газеты Дейли Мейл. Понятие позиции субъекта дискурсивной деятельности трактуется в этой работе как динамическая сущность, конструируемая субъектами в дискурсивной интеракции. Подчеркивается важность изучения лингвистических индикаторов субъектных позиций с даль-

нейшим исследованием динамики их трансформирования в результате дискурсивного поведения субъектов, которые об- суждают риски использования мобильных телефонов. Проанализированы языковые средства маркирования эпистемических и аффективных позиций, совокупности которых представляют собой различные персональные и социальные идентичности участников коммуникации. Проанализированы интерактивные паттерны конструирования субъектных позиций. Выделены языковые ресурсы (лексические, грамматические и стилистические), которые используют говорящие, занимая определенные позиции в дискурсе. Установлена взаимосвязь между позиционированием и интерсубъектностью. Доказано, что акт позиционирования является социальным актом, реализуемым вследствие координации и кооперации всех участников комму- никативного процесса.

Ключевые слова: позиция субъекта дискурсивной деятельности, позиционирование, риск, интеракциональность, дис- курсивная интеракция.

Yurchuk O.O. A Kaleidoscope of Identities

*Yurchuk Olena Oleksandrivna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhitomyr, Ukraine*

Received September 24, 2013; Accepted October 28, 2013

Abstract. In the article has been explored the kaleidoscope of identities in the novel by Mikhail Bulgakov "White Guards". In the text we can see few national identities: Russian, Little Russian, Ukrainian, which are representative of the diverse population. Native Russian and Little Russian identity are military and intellectuals who inhabit the "City". Ukrainian identity is immanent to people, Hetmanate, and army of Petlyura. It exists outside the city of paradise, or is it part of aggressive "Otherness" which conquering the "City".

Keywords: identity, national identity, ambivalent identity, empire, colony.

The legitimization of imperial discourse requires the transformation of the colonial experience into text. Such a transformation we can contemplate in the novel by Mikhail Bulgakov "White Guards". However, in the beginning we consider it necessary to activate some facts about the peculiarities of the Russian imperial textuality.

Russian literary "colonial archives" appeared in the period of Romanticism. This delay is motivated by the fact that the imperial territory expansion was ahead of its cultural development. The imperial experience as a Russian text differs from the Western. European Orientalism often becomes a scientific practice that aims to inform Europeans of their colony. Russian texts that approve of this imperial paradigm are filled both with a romantic vision of the conquered territory (a "paradise" populated with "strange natives") and with the actions of the very conquerors – conquer as a love adventure (for example, Lermontov's texts). This leads to romanticizing / heroisation of the antecedent -in general.

In the nineteenth century an imperial codification of Ukraine's image took place in Russian literature. Travel literature initiated the process that presented Ukrainian land -as a lost paradise, which is indicated for the Russian recipient with ambiguous romantics: it both repels and attracts (V. Izmailov, P. Sumarokov, P. Shaliko, I. Dolgorukij, I. Vernet and others). V. Matsapura indicates that the authors of the "travel" genre, "heavily mythologized Ukrainian reality, creating attractive poetic images of Arkadiia and Avzonii, the land where people have fun and live happily" [2, p. 5].

A moment of repulsion is associated with the subconscious understanding that the Ukrainian land is an alien territory, where different language, culture and

traditions existed. Moreover, if imperial ambitions are taken into consideration the this "otherness" is coded as low, worse, and hopelessly provincial. However, there is an attractive side, which secures attraction to an apparently infirm object – the Ukrainian land is quite suitable for the development of the empire. This appeal provokes a suppression / forgetting of Ukrainian "otherness", "alienness" that leads to the substitution of concepts, when Ukraine from the "not-their" land changes into a long-lost anachronistic paradise, preserving the autochthonous face of Russia.

Topos "of own, but long-forgotten land" needed domestic content. Such content becomes three levels of Ukrainian exoticism: entertainment exotics (exotic natives – "singing and dancing tribe" according to A. Pushkin), autochthonous exotics ("place where one stuck in the past", where old Russian tradition condenses in its thicken / non-evolutionism), and mysterious exotics (the land of the irrational and diabolical).

For the formation of the image – "Ukraine is second Italy" or "Ukrainian Eldorado" – Russian writers sentimentalist joined. Their sketches of exotic Ukrainian landscapes have become popular not only among Russian readers, but also among foreign readers. They also resorted to fixation on rites and customs of Ukrainians, paying attention to the motionless Ukrainian patriarchy ("Letters from Little Russia" by O. L'ovshin, "Little Russian village" by I. Kaluzhynskii, "Travels across holy Russian places. Kiev" by O. Muravjov).

The Russian myth about native Ukraine is supported by Ukrainian "adoption" (E. Said), when the rejection of "sonship" (real identity) happens and integration ("adoption") into a strong imperial identity by dressing

the masks offered by empire. This is largely realized in the works by Nikolai Gogol. After settling down in St. Petersburg in 1829, he did not ignore the Russian intelligentsia's widespread interest in Ukrainian folk art and history. This encourages the young writer to continue working in a field of "Little Russian" subject: "Ukraine is both own and not own, native and still easily imagined in the world of a half real romantasy as a "Slavic Avzoniya", and occupies an increasing place in his poetry and prose works" [4, p. 99].

The revolutionary events that occupied the Russian Empire in the early twentieth century catalyzed the awakening of national forces, which in turn provoked efforts to create a Ukrainian state with an independent center of power (Central Board, Hetmanate with Skoropads'kyi). This resulted in the creation of a new imperial view on the "Ukrainian theme" in Russian literature. The unambiguity loses in the imperial discourse about Ukraine, where Ukrainian often fitted into the context of exotic and archaic Russian "otherness". From the Russian imperial legitimacy Ukraine returns to "itself", but this return is accompanied by populating Ukrainian national with markers necessary for the empire: from the kaleidoscope of identities to the ultimate identity (Ukraine is not Russia, but it is Russian territory).

Interestingly, Ukraine as a kaleidoscope of national identities is presented by imperial writers for whom Ukrainian land is their (at least according to the place of birth) territory. Mikhail Bulgakov occupies a notable place among them. However, in the writer's texts (namely, "Days of the Turbins", "The White Guard"), the topos of "Ukraine" is countered with a topos of the "City" (Kyiv).

Ukrainian studies of texts by Mikhail Bulgakov demonstrate a careful look at the Ukrainian theme (generally, it revolves around Bulgakov's exceptional attitude to Kyiv). Russian studies suggest an unambiguous reading of the writer's works in the Russian system of coordinates: "Meanwhile, the very type of thinking, Bulgakov's "feeling" of life have a strong national foundation. Russian Logos and the Russian Soul – central in Russian classic literature – were axial for writer's artistic universe" [3, p. 3].

This ambiguity taking into consideration the reality of Bulgakov's text, seems to be ideological. Ukrainian modus in his drama "Days of the Turbines", in the novel "The White Guard" exists within the boundaries of kaleidoscopic Ukrainian identity.

In "The White Guard", the topos "Ukraine" is divided into several semantic images and models, which together quickly construct the varied Ukrainian identity: Russian (Ukraine is Russia); national and marginal (Ukraine is Little Russia), Ukrainian (Ukraine is a land of "wild" people).

Russian identity is based on the thesis that "Kiev is a mother of Russians cities" ("Gentlemen, you are the City's last hope. It is your duty to live up to the trust placed in you by the Mother of Russian Cities" [1, p. 204], therefore the coincidence of Ukrainian and Russian available within clearly defined territory – "City". It presents two representations of Kyiv: city the paradise and borderland territory.

The archetype of 'city the paradise' is revealed in the

context of a depiction of an apocalyptic revolutionary time in which the city was conceivable as Russian Jerusalem. M. Bulgakov, on one hand, highlights the "paradiseness" of Kyiv with landscapes and, on the one hand, – a special mission. The writer, describing the city, emphasized its beauty and insight special light, framed by the gardens. The biblical concept of the "garden" reinforced the image of the city as a paradise: The gardens lay silent and peaceful, weighed down with white virgin snow. And there were more gardens in the City than any other city in the world. They sprawled everywhere, with their avenues of chestnuts, their terraces of maples and limes" [1, p. 203].

Bulgakov imbues Kyiv with a special mission. It becomes a shelter for Russian intellectuals and a springboard for new political developments: "The drapes parted and into the hall came Tsar Nicholas II. Go back to the Ukraine, gentlemen", he said, "and raise your regiments. When the moment comes I shall place myself in person at the head of the army and lead it on to the heart of Russia-to Moscow. With these words he broke down and wept" [1, p. 223]. Note that Kyiv as city the paradise, a shelter, a place to escape the turbulent revolutionary reality falls well into the range of irony, which leads to the desecration of the "paradise" context (Tahlberg calls the events in city "a ludicrous operetta").

The author understands Kyiv as a Russian boundary space that separates the temporavl present (revolutionary and bolshevik) and past (monarchist). Topos of Ukrainian city in this context is connected with the idea of the unity of the Ukrainian and Russian. The bridges across Kyiv are symbolic images that determine the trajectory of "Kyiv – Moscow": "But the brightest light of all was the white cross held by the gigantic statue of St Vladimir atop Vladimir Hill. It could be seen from far, far away and often in summer, in thick black mist, amid the osier-beds and tortuous meanders of the age-old river, the boatmen would see it and by its light would steer their way to the City and its wharves. In winter the cross would glow through the dense black clouds, a frozen unmoving landmark towering above the gently sloping expanse of the eastern bank, whence two vast bridges were flung across the river. One, the ponderous Chain Bridge that led to the right-bank suburbs, the other high, slim and urgent as an arrow that carried the trains from where, far away, crouched another city, threatening and mysterious: Moscow" [1, p. 231]. The concept "Ukraine is Russia" is underscored in the novel by the author take on the Russian language, with an irony that it should be replaced it with Ukrainian. The Russian language is presented as a sacred / orthodox: "What's that? Aren't we allowed to use our own orthodox language any more?" [1, p. 397].

In the novel there is also present a marginal and national identity – a Little Russian. It is presented not so much in nominating Ukraine as a Little Russia (though it also takes place in the text – Turbin's words: "Not only would we have chased Petlyura out of the Ukraine" [1, p. 222], but with a consciousness of the characters / the author himself. Little Russianness emerges in repeated emphasizing of the need to form Russian troops on the territory of the "City". Turbin reproaches Hetman the belated desire to create an army that could save Russia: "Who was it who forbade us to form a loyalist Russian

army in the Ukraine? The Hetman. And no that things have gone from bad to worse, they've started to form a Russian army after all" [1, p. 221]. At first, we see in Turbin's speech (as in many characters) a mixture of identities: he lives in Kyiv (Ukrainian code), calls to form the Russian army based on Kyiv military (dual code), want's to save the Russian Empire (Russian code).

The Little Russian identity is associated with the idea of the Ukrainian world dependence -that needs the presence of powerful imperial center, which the Russian army symbolizes. The characters of the novel, defining Kyiv as the "motherland", do not much identify themselves with the empire (the Russians), but distinguish the Russian context as desirable in any form: the Tsarist (Turbin's monarchist views), the Bolshevik (Myshlayevskii's readiness to join the Red Army).

The Ukrainian identity exists in the novel in the context of opposition "Kyiv – Ukraine", which can be read as – Russian opposition to Ukraine. Bulgakov's Kyiv, city the paradise, opposes territory beyond – Ukraine. If in the "paradise" / Russian / Little Russian live confused, but mostly noble intellectuals characters who are trying to adapt to rapid events of revolution, then outside of Kyiv is Ukraine inhabited by "wild people": "They are nothing more than a bunch of animals" [1, p. 236].

Ukrainian world in the eyes of characters is not only wild, but it is diabolical. In Bulgakov's novel, the Kyiv diabolicness starts with Petliura's forces entering Kyiv. The writer offers a chain of events: at first, in the witch place – "Lysa Gora" – a murder happens, then Petliura is released from the imprisonment and later he captures the "City". This combination of facts provokes understanding of Ukrainian as devilish, wild and uncontrolled: "– Petlyura, it is crazy... Fact is that this country's completely ruined now" [1, p. 232].

Interestingly, in the interlude between the murder on Lysa Mountain and Petliura's release, M. Bulgakov creates a scene of Vasilisa buying milk from Yavdokha the peasant, during which a man experiences sexual fantasy nominating the Ukrainian woman a witch: "Suddenly he seemed to see Yavdokha standing in front of him stark naked, like a witch on a hilltop. –What cheek... We'll teach 'em? But those breasts of hers... 'The thought was so disturbing that Vasilisa felt sick and dizzy and had to go and wash his face in cold water" [1, p. 240]. This scene ensures the traditional for an imperial discourse model of relationships: colony / woman – empire / man.

Enlisting the Ukrainian into an evil aggressive context (Ukrainian are the sexual people-animals) turns Petliura history of Ukrainian independence into a farce-game. A significant part of this game is hypocrisy / fraud connected with a "quest" of real Petliura: " – Look, Many, look! There's Petlyura himself, look, on the gray horse. Isn't he handsome ... – That's not Petlyura, that's a colonel. " – Oh, really? Then where is Petlyura? " Petlyura's at the palace receiving the French emissaries from Odessa" [1, p. 242]. Masquerade of "Petliuras" has its own version of the author. In the author's reception of individual "I" of an Ukrainian politician is replaced with the collective "we" the people:... But there was something else too – rabid hatred. There were four hundred thousand

Germans and all around them four times forty times four hundred thousand peasants whose hearts blazed with unquenchable malice" [1, p. 221]. However masquerade of Petliura's masks, like the slapstick game in independence ends with a statement: " – Now listen: there's no such person. This fellow Simon Petlyura never existed. There was no Turk, there was no guitar under a wrought-iron lamp-post on the Malaya Bronnaya, he was never in the Zemstvo Union... it's all nonsense.' Simply a myth that grew up in the Ukraine among the confusion and fog of that terrible year 1918" [1, p. 300].

Hence, in the novel "The White Guard", we encounter a kaleidoscope of national identities: Russian, Little Russian, Ukrainian, whose representatives serve different segments of the population. Those who carry Russian and Little Russian identity are military people and intellectuals who inhabit the "City". There are many vectors in the national self-determination that affect the rapid change in political orientation: from monarchical ideas with the Russian center in the Ukrainian Hetmanate under the auspices of the Germans, from White Guards to Bolshevism.

Ukrainian identity is immanent to people, Hetmanat, army of Petliura. It exists outside city the paradise or is a part of an aggressive "otherness", which conquers the "City". We should note that the Ukrainian identity in the novel exists as a part of the game-farce when their participators, on the one hand, are wearing Ukrainian military clothing (Skoropads'kyi's Hetmanat), speak the Ukrainian language, use addresses that send us to the Cossack past (Petliura's army), and on other hand, they do it all without rejecting the Russian context. The military people of the Hetmanat are indignant because of their need to not speak Russian: "– He's a swine, – Turbin went on with hatred in his voice, – why, he can't even speak Ukrainian properly himself! Hell – the day before yesterday I asked that bastard Kuritsky a question. Since last November, it seems, he's forgotten how to speak Russian" [1, p. 221], the Petliura people mix Ukrainian and Russian words: "– Sergeant, sir, that's the wrong document... May I... " [1, p. 300]. This game-farce with its ambiguous national precept causes the impairment of a Ukrainian code that creates frivolous / unserious context of efforts for Ukrainian independence.

Thus the Russian Empire as the text begins in the XVII century with the assistance of Ukrainian cultural and literary establishment, and finally formed in the nineteenth century. The beginning of the nineteenth century indicates the process of codification image of Ukraine in the Russian imperial text; Ukrainian was interpreted on two levels: as an exotic (literature wandering, texts by Gogol) and as a hostile "other" ("Taman" Lermontov).

The representatives of Romanticism in Russian literature not only create the desired image of the Empire colonized Ukrainian land, but also resorted to legitimize imperial expansion through the creation of consolidating imperial myths. In addition Russian literature presents Ukrainian colonized view of Ukraine, which is immanent Russian writers - came from Ukraine, Ukrainian tragedy of so - called " people of the empire " that they had to play by the imperial rules, and repressing they national originality.

Twentieth century was a time of formation of the new imperial view of the Ukrainian issue, was seen several of its variations: Ukrainian-Russian kaleidoscope of identities in the texts by Mikhail Bulgakov. The writer's novel "The White Guard" notes the presence of several variants of national identity: Russian, Little Russian, Ukrainian. Carriers of these identities are people from

different social strata. Russian and Little Russian identity immanent intellectual representatives of the military establishment. Ukrainian identity characteristic come from the people, the military and army Petlyury Hetmanate. Note that Ukrainian identity is often outside the city of paradise, it is part of "otherness" that tries to aggressive actions to win the "City".

REFERENCES

(TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Булгаков М.А. Белая гвардия / В огненном кольце. – Москва: Молодая гвардия, 1988. – 698 с.
Bulgakov M. A. In the ring of fire. The White Guard / In the Ring of Fire. – Moscow: Young Guard, 1988. – 698 p.
2. Мацапура В.І. Українська тема в російській літературі першої половини XIX століття (проблеми еволюції, міфологізації, інтертекстуальності). – Сімферополь, 2002. – 33 с.
Macapura V.I. Ukrain's'ka tema v rosij's'kij literaturi pershoj poloviny XIX stolittia (problemy evoljucii, mifologizacii, intertekstual'nosti). – Simferopol, 2002. – 33 p.
3. Урюпин І.С. Национальные образы-архетипы в творчестве М.А. Булгакова. – Елецк, 2001. – 25 с.
Urjupin I.S. Nacyonal'nye obrazy-arhetipy v tvorcestve M.A. Bulgakova. – Eletsck, 2001. – 25 p.
4. Зеров М. Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: Лекції, нариси. – Драгобич: Видавничка фірма "Відродження", 2007. – 568 с.
Zerov M. Ukrain's'ke pys'menstvo XIX st. Vid Kulisha do Vynnychenka: Lekcii, narisy. – Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia", 2007. – 568 p.

Юрчук Е.А. Калейдоскоп идентичностей

Аннотация. В статье проанализировано калейдоскоп идентичностей в романе Михаила Булгакова "Белая гвардия". Показано, что в тексте присутствует несколько вариантов национальной идентичности: русская, малорусская и украинская, которые представлены разными слоями населения. Носителями русской и малорусской идентичности есть военные и интеллектуалы, которые обитают в "Городе". Украинская идентичность имманентна народу, Гетманщине и армии Петлюры. Она существует за пределами города-рая или стает частью "Инаковости", что завоевывает Город.

Ключевые слова: идентичность, национальная идентичность, амбивалентная идентичность, империя, колония.

Балко М.В.

Словосполучення сучасної української мови на тлі граматики конструкцій

*Балко Марина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри українознавства Донецького юридичного інституту МВС України, м. Донецьк, Україна*

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотация. Проанализовано основні положення граматики конструкцій (наявність конструкцій на всіх мовних рівнях; неможливість виведення загального значення конструкції зі значення або форми її складових частин; утворення конструкцій шляхом взаємопроникнення їхніх компонентів тощо). Наголошено на близькості ідей граматики конструкцій з іншими лінгвістичними теоріями, зокрема з когнітивним і динамічним напрямками мовознавства. Окреслено доцільність та актуальність вивчення словосполучень з оперттям на цю теорію. Словосполучення сучасної української мови розглянуто як специфічні одиниці-конструкції дериваційного типу, аналіз структури та семантики яких може бути адекватним тільки з урахуванням постулатів конструктивної і динамічної лінгвістики (словосполучення варто досліджувати не ізольовано, а у зв'язку з іншими конструкціями – реченнями, – урахуваючи особливості взаємопроникнення та перерозподілу семантичного й структурного навантаження їх компонентів). Продемонстровано, що ідеї граматики конструкцій можуть бути застосовані для аналізу структури й загальної семантики як звичайних (узувальних), так і оказіональних словосполучень.

Ключові слова: словосполучення, конструкція, грамика конструкцій, динамічний синтаксис, синтаксична деривація.

Вступ. Лінгвістичний опис особливих одиниць мови – конструкцій – потребує особливого підходу. Специфіка цих мовних утворень полягає в тому, що вони не є елементарними: складаються з декількох простих одиниць, проте функціонують як єдине ціле. Тривалий час лінгвістика була націлена на пошук "елементарних частинок" (фонем, морфем, сем тощо). Водночас здавалося, що саме вони мають становити предмет лінгвістичного аналізу, складні ж одиниці утворюються композиційно: як сума простих з урахуванням їхніх синтаксичних відношень. Проте складні побудови утворюються не взаємодією, а взаємопроникненням своїх компонентів. Однією з неоднозначних і

дискусійних одиниць-конструкцій, взаємопроникнення компонентів якої відбувається у специфічний спосіб, є словосполучення. З огляду на це вивчення словосполучень із залученням напрацьованих граматики конструкцій вважаємо доцільним та актуальним.

Короткий огляд публікацій з теми. Теоретичні засади граматики конструкцій становлять усі ті теорії, в яких конструкціям приділялася увага (насамперед це теорія Ч. Філлмора). Проте термін "конструкція" фігурує в лінгвістичних працях досить давно, можна навіть стверджувати, що умовно він використовувався в лінгвістиці завжди. Більше того, "конструкціями" просякнуто всю мову, і все в ній – конструкції, якщо

тільки це не уривок речення і не уламок – недочуте або недовимовлене слово" [5].

Теорія граматики конструкцій (Construction Grammar, скорочено – СхG) була запропонована в кінці 80-х років ХХ ст. Ч. Філлмором. Основною одиницею мови, згідно з цією теорією, є конструкція, зокрема конструкція опиняється в центрі уваги при вивченні синтаксису та семантики. При цьому під конструкцією розуміють "мовний вираз, аспект плану вираження або плану змісту якого не виводиться зі значення або форми складових частин". Конструкціями вважають мовні одиниці будь-якого рівня, якщо вони мають форму та зміст, тому їхніми елементами можуть бути морфеми, слова, речення [6].

Мета нашої статті – з опертям на ключові положення граматики конструкцій проаналізувати словосполучення сучасної української мови як специфічні одиниці-конструкції дериваційного типу.

Виклад основного матеріалу. Центральною ідеєю всієї теорії СхG є цілісність, єдність конструкції як мовного знака, інакше кажучи, те, що пояснення одного класу властивостей, тобто обмежень одного рівня, неможливе без звернення до інших рівнів. Це положення, за словами К. В. Рахліної, є дуже важливим, незважаючи на свою граничну простоту [5]. Прийняття його має низку істотних наслідків.

Насамперед звернемо увагу, що фактично в такому випадку говориться про неможливість автономного синтаксису (як і автономної семантики або морфології). Усі рівні взаємопов'язані у тому сенсі, що жодні елементи або операції не функціонують лише на одному з них. Так, не можна говорити, що певний елемент важливіший тільки на синтаксичному рівні, а після того, як закінчується синтаксичне опрацювання і починається, скажімо, семантичне, він уже не потрібен. Дуже важливою для СхG є ідея, що аналіз на різних рівнях відбувається не послідовно, а одночасно, і елементи одного з рівнів постійно доступні та можуть взаємодіяти з елементами інших рівнів. Більше того, дуже часто ми не можемо формулювати обмеження на частини конструкції, роблячи це послідовно, для кожної змінної, тому що взаємопов'язаність її фрагментів на всіх рівнях передбачає, що властивості одного компонента обираються залежно від кожного з інших. Це означає, що теоретично кожен набір властивостей певного компонента визначає для його сусіда коло обмежень. Нова його реалізація (з іншим набором властивостей) може висунути вимогу радикально переглянути ці обмеження – у той час, як сама конструкція залишиться при цьому незмінною.

Інший важливий наслідок – у тому, що форма висловлення виявляється мотивованою. Саме семантика визначає (але не передбачає) його склад і наповнення, оскільки головним у кожній конструкції є її значення. Парадокс, однак, полягає в тому, що, згідно з теорією СхG, це значення не складається безпосередньо із значень компонентів і синтаксичних зв'язків між ними.

Зрозуміло, що такі мовні одиниці повинні бути індивідуальними, специфічними для конкретної мови та їх не можна штампувати набором простих універсальних правил. Водночас вони й універсальні, адже

пронизують кожен природну мову: усе людство говорить конструкціями.

На думку теоретиків СхG, прості конструкції запам'ятовуються цілком, тому було б правильно для кожної мови створювати не тільки словник слів, але й словники конструкцій. Складні конструкції утворюються при взаємодії простих і в результаті операцій над ними, але не на основі жорстких універсальних правил, а з опертям на загальнозначимі принципи, причому такі, які носієві мови не потрібно спеціально вивчати: він опановує та застосовує їх у процесі будь-якої когнітивної діяльності. Подібні за значенням конструкції утворюються подібно одне до одного для того, щоб їх легше було запам'ятовувати та вживати. Отже, у мові конструкції існують цілими сім'ями. Для нас звичні сім'ї каузативних, пасивних, результативних, реципрокальних конструкцій, але є й конструкції швидкості, дистанції, тривалості, утруднення діяльності та ін., і всередині кожної такої сім'ї виявляється істотна "сімейна" подібність, тому що їх зовнішню оболонку визначає загальна семантика.

Водночас семантика мовних одиниць, як відомо, мінлива. Це стосується і конструкцій: зрозуміло, що вони теж повинні змінюватися – причому змінюватися в цілому, тобто не тільки семантично, але й морфологічно та синтаксично. Це означає, що межа між синхронією і діакронією виявляється дуже хиткою: навіть якщо ми досліджуємо сучасні конструкції, нам мимоволі доводиться враховувати й діакронічний зріз, зважаючи як на втрати, що відбулися в цій сім'ї конструкцій, так і на нові можливості її розвитку, що тільки народжуються. З огляду на це, саме мінлива природа конструкцій надає можливість мові змінюватися гнучко, не втрачаючи зв'язку зі своїм попереднім часовим шаром. З лінгвістичної точки зору дуже важливо знати, які саме властивості мови цей рух охоплює, як саме відбувається така перебудова.

ГраMATика конструкцій близька за багатьма позиціями до інших лінгвістичних теорій, передусім – когнітивної (пор. праці Л. Талмі, Л. Лангакера та ін.) й динамічної (пор. роботи В.О. Мишланова, Л.М. Мурзіна та ін.) граматик. Окреслимо коротко основні аспекти, які зближують ці теорії.

Підходи до опису мовного матеріалу, запропоновані конструктивістами та когнітивістами, перевертаються передусім тим, що в обох випадках об'єктом опису постають не правила (як ми це спостерігаємо за структурного підходу), а відношення типу "форма – значення". На думку представників цих двох теорій, у конструкціях взаємодіють лексика і граMATика, тому граMATична правильність конструкції – це результат одночасного задоволення як граMATичної, так і лексичної сполучуваності.

З огляду на мету нашої статті видається необхідним окремо зупинитися на теорії динамічного синтаксису, який характеризується спільними з граMATикою конструкцій ідеями.

Основоположник динамічного синтаксису Л.М. Мурзін, осмислюючи значення породжувальних граматик (синтаксичної теорії Н. Хомського передусім), переносив акцент саме на принцип системних зв'язків між конструкціями різних рівнів (тобто досліджував дериваційний, трансформаційний аспект

синтаксичних конструкцій). Проте, "якщо для Н. Хомського трансформації синтаксичних структур – це операційні поняття теорії (необхідні для "обчислення" граматично визначених поверхнево-синтаксичних структур), які безпосередньо не стосуються реальних мисленнєво-мовленнєвих процесів, то для Л.М. Мурзіна дериваційні відношення й дериваційні процеси прямо відображають онтологію мови" [3, с. 122]. Принцип деривації для школи динамічної лінгвістики став головним методологічним орієнтиром, що дозволяє розкрити природу багатьох явищ на всіх рівнях мови, пояснити те, що в межах статичного структуралізму не знаходить пояснення (сприймається як дане). Але особливе значення принцип деривації має для методології синтаксичних досліджень. При динамічному підході до вивчення мови "нашу увагу має бути спрямовано на більш складні одиниці, оскільки лінгвіста тепер цікавить дериваційний процес, що призводить до синтезу елементарних одиниць мови (пор. ідею лінгвістики конструкцій про взаємопроникнення елементів – М.Б.). Тому для динамічної лінгвістики основною одиницею стає речення – відносно закінчений результат деривації, і синтаксис стає центральною частиною граматики" [4, с. 14]. Отже, центральне переконання динамічного синтаксису полягає в тому, що статична структура речення (поверхнево-синтаксична структура) може і повинна бути описана в дериваційному (синхронно-динамічному) аспекті – як результат синтаксичних процесів, що забезпечують розгортання тексту [3, с. 123].

Як наголошує Л.М. Мурзін, "мова – не просто система знаків, а система, що функціонує. Тому правила реалізації знаків у мовленні, правила утворення мовленнєвих одиниць і текстів органічно входять у мову. Такі правила й становлять кістяк того, що називають динамічним аспектом мови" [4, с. 8]. Іншими словами, динаміка не може вважатися властивістю тільки мовлення (вільним уживанням статичних одиниць мови) або тільки діахронії. Мова (не мовлення) динамічна і в синхронії. Динаміка мови в синхронії – це не співіснування того, що віджило або народжується, зі стабільним (оскільки архаїзми та інновації є явищами діахронії), як вважалося раніше, а процесуальність, так би мовити, укладена в системі – дериваційні механізми й дериваційна аналогія. "Крім таксономічних відношень, у мові спостерігаються відношення принципово іншого роду... – відношення похідності, або дериваційні відношення... Виявилось, що зазначені відношення не є для мови чимось випадковим, таким, що перебуває на периферії. Навпаки, вони починають відігравати надзвичайно важливу роль, як тільки мова починає розглядатися в динаміці. Вони утворюють систему, яку можна назвати динамічною системою мови" [4, с. 8]. Отже, синхронна динаміка мови є необхідним способом існування мовної системи.

Синхронічну динаміку синтаксису В.О. Мишланов називає "синтаксичним простором" ("синтаксичним континуумом") [3, с. 123]. Між синтаксичними одиницями, як стверджує вчений, немає непроникних кордонів, будь-яку синтаксичну конструкцію (статичну одиницю синтаксису) можна розглядати як "момент руху". Таким чином, при динамічному підході до синтаксису будь-яка конструкція осмислюється й опису-

ється як перехід з одного стану в інший. Синтаксичні конструкції, зафіксовані в мовленні, – це закономірний результат функціонування й розвитку синтаксичної системи мови. Більше того, граматична природа того чи того типу речення може бути розкрита й адекватно описана лише з урахуванням дериваційних і генетичних процесів [3, с. 124].

Отже, спільним у теоріях граматики конструкцій та динамічного синтаксису вважаємо передусім те, що обидва ці підходи наполягають на необхідності аналізу конструкцій живої мови як одиниць не статичних, а динамічних, наголошуючи при цьому на важливості урахування їхнього зв'язку з конструкціями інших рівнів.

Одну з найбільш суперечливих одиниць сучасної української мови – словосполучення – ми кваліфікуємо слідом за І.Р. Вихованцем як синтаксичну одиницю-конструкцію дериваційного типу [1, с. 51], яка формується в результаті різного роду семантичного ускладнення вихідної структури речення. Кожне із словосполучень, вичленовуваних з якогось конкретного речення, власне являє собою згорнуте речення. Як наголошує К.Г. Городенська, "речення, що є основною одиницею синтаксичного рівня, дериваційно пов'язується із словосполученням. Як синтаксичні одиниці-конструкції вони постійно перебувають у взаємодії" [2, с. 84].

Основною причиною трансформаційного перетворення речення у словосполучення дослідники називають "структурну редукцію членів речення" [2, с. 84], що являє собою опущення одного з головних членів речення (підмета або присудка). Структурна редукція зумовлює перерозподіл компонентів речення між позиціями, відповідне функційне перетворення членів речення у компоненти словосполучення, а отже, "ставить у дериваційний зв'язок речення з певним типом похідного словосполучення" [2, с. 84]. Розглянемо це на конкретному прикладі. З речення *З дощової мряки виринає Вишневий хутір – з два десятки мазанок із зеленими від моху стріхами* (Гр. Тютюнник) вичленовуємо підрядні словосполучення *дощової мряки, Вишневий хутір, з два десятки мазанок, мазанок із стріхами, зеленими від моху*. Ці словосполучення утворилися внаслідок таких трансформацій: *дощової мряки* ← *мряка від дощу* ← *дощ створює мряку*; *Вишневий хутір* ← *хутір називається Вишневим*; *з два десятки мазанок* ← *мазанок було з два десятки*; *мазанок із стріхами* ← *мазанки накриті стріхами*; *зеленими від моху* ← *зеленими, бо поросли мохом*.

Отже, аналіз структури та семантики таких специфічних конструкцій, як словосполучення, може бути адекватним тільки з урахуванням постулатів конструктивної і динамічної лінгвістики, а саме: словосполучення варто досліджувати не ізольовано, а у зв'язку з іншими конструкціями (реченнями), урахувавши особливості взаємопроникнення та перерозподілу семантичного й структурного навантаження їх компонентів.

Окремо варто зупинитися на оказіональних словосполученнях, які останнім часом дуже часто вживаються не тільки в художніх, але й в рекламних та інших медійних текстах, пор.: *З "Містер Proper" веселіше, прибирати вдвічі швидше* (з реклами мийного

засобу); *Це справжній будиночок м'якості* (з реклами кондиціонера для білизни); *Звук можна побачити з домашніми кінотеатрами LG* (з реклами торговельної марки LG) і под. Оказіональність таких словосполучень проявляється передусім на рівні лексичної сполучуваності їх компонентів, проте часто оказіональною є також і форма конструкцій. Так, у реченні *Пофарбуй своє життя кольором* (з реклами фарби для волосся) виділене словосполучення є оказіональним передусім на рівні форми, адже узуальне вживання лексем *пофарбувати* та *колір* спостерігаємо в словосполученні *пофарбуй у (білий, зелений, червоний тощо) колір*. Наголошуємо, що розглядувану конструкцію ми кваліфікуємо як словосполучення, а не як реалізацію валентної потенції дієслова *пофарбуй* саме завдяки оказіональності синтаксичної форми (узагаліто дієслово *пофарбуй* відкриває валентну позицію, яка може заповнюватися орудним відмінком, проте з виключно інструментальним значенням, пор.: *пофарбуй пензлем, валиком* тощо). В аналізованому ж прикладі ми маємо словосполучення, що є результатом згортання поліпредикативної конструкції *Пофарбуй волосся, щоб життя набуло кольору (стало яскравим)*. Хоч словосполучення *пофарбуй кольором*, безсумнівно, є оказіональним, воно не сприймається носієм мови як таке. Мовець спирається на певний загальний механізм, який дозволяє йому як породжувати, так і аналізувати такі приклади – і теорія СхG може їх легко пояснити, апелюючи до специфічних властивостей конструкцій. Незвичність словосполучення (а воно,

хоч і є зрозумілим, лишається незвичним) пояснюється тим, що інструментальна конструкція не допускає зазвичай уживання подібних лексем, оскільки вони порушують обмеження на семантичний клас дієслова. Однак, на думку А. Голдберг, ці порушення не є довільними, вони підпорядковуються загальній стратегії побудови конструкцій: "лексеми-порушники" мають змогу оказіонально вживатися в конструкції, перебуваючи своєю семантикою так, щоб вона стала відповідати загальному значенню конструкції. Учені говорять, що таку перебудову конструкція *змушує*. К.В. Рахіліна, покликаючись на роботи Л. Мікаеліс, стверджує, що цей термін прийшов із робіт Р. Джекендоффа та Б. Парті, де також використовувався для опису змін у поведінці мовної одиниці під впливом контексту [5, с. 32].

Висновки. Отже, на сучасному етапі розвитку мовознавства постає необхідним суттєвий перегляд традиційного підходу до вивчення словосполучення як синтаксичної одиниці. Варто критично поставитись до багатьох ознак словосполучення, які зазвичай називали характерними для цієї синтаксичної одиниці (як-от *словосполучення – одиниця дореченнєвого рівня, є будівельним матеріалом для речення, має номінативну функцію* та под.). Зміна вектору опрацювання словосполучення багато в чому відбувається саме завдяки тому, що його вивчення почало спиратись на динамічні теорії мови, до числа яких можна віднести й лінгвістику конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
Vyhovanets I.R. Gramatyka ukrainskoyi movy. Syntaksys [Grammar of Ukrainian. Syntax]. – K.: Lybid, 1993. – 368 s.
2. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
Gorodenska K.G. Deryvatsiya syntaksychnykh odynyt [Derivate of syntactic units]. – K.: Nauk. dumka, 1991. – 192 s.
3. Мишланов В. А. Синтаксическая деривация в концепции Л. Н. Мурзина и актуальные проблемы русского синтаксиса // Вестник Пермского университета. Серия "Российская и зарубежная филология". – 2010. – Вып. 3 (9). – С. 122-127.
Myshlanov V.A. Sintaksicheskaya derivatsiya v kontseptsii L.N. Murzina i aktualnye problemy russkogo sintaksisa [Syntactic derivate is in conception of L.N. Murzin and actual problems of the Russian syntax] // Vestnik Permskogo universiteta. Seriya "Rossijskaya i zarubezhnaya filologiya". – 2010. – Vyp. 3(9). – S. 122-127.
4. Мурзин Л.Н. Синтаксическая деривация. – Пермь: Пермский ун-т, 1974. – 169 с.
Murzin L.N. Sintaksicheskaya derivatsiya [Syntactic derivate]. – Perm: Permskiy un-t, 1974. – 169 s.
5. Рахіліна Е.В. Лінгвістика конструкцій. – М.: Азбуковник, 2010. – 584 с.
Rahilina E.V. Lingvistika konstruktij [Construction linguistics]. – M.: Azbukovnik, 2010. – 584 s.
6. Michaelis L.A. 2013. Construction Grammar and the Syntax-Semantics Interface // Luraghi S. and Parodi C. The Bloomsbury Companion to Syntax. – London: Bloomsbury Publishing, 2013. – P. 421-435.

Balko M.V. Word-combinations of the modern Ukrainian on a background of Construction Grammar

Abstract. The main ideas of Construction Grammar are analyzed (presence of constructions on all linguistic levels; impossibility of finding out of general sense from semantics or form of its component parts; formation of constructions by the interpenetration of their components etc). The similarity of Construction Grammar's ideas with other linguistic theories, in particular by cognitive and dynamic directions, is underline. Expedience and actuality of studying of word-combinations are outlined with a help of this theory. Word-combinations of the modern Ukrainian are considered as a specific unit-constructions of derivate type, research of structure and semantics of which can be adequate only with an account the postulates of Construction and Dynamic linguistics (word-combinations must be studied it is not isolated, and in connection with other constructions – sentences, – with an account the features of interpenetration and redistribution of the semantic and structural loading of their components). It is shown, that the ideas of Construction Grammar can be applied for the analysis of structure and general semantics both usual and occasional word-combinations.

Keywords: word-combination, construction, Construction Grammar, dynamic syntax, syntactic derivate.

Балко М.В. Словосочетания современного украинского языка в свете грамматики конструкций

Аннотация. Проанализированы основные положения грамматики конструкций (наличие конструкций на всех языковых уровнях; невозможность выведения общего значения из семантики или формы её составных частей; образование конструкций путём взаимопроникновения их компонентов и т.д.). Подчёркнута близость идей грамматики конструкций с другими лингвистическими теориями, в частности когнитивным и динамическим направлениями языкознания. Очерчено целесообразность и актуальность изучения словосочетаний с опорой на эту теорию. Словосочетания современного украинского языка рассмотрено как специфические единицы-конструкции деривационного типа, анализ структуры и семантики которых

может быть адекватным только с учётом постулатов конструктивной и динамической лингвистики (словосочетания необходимо исследовать не изолировано, а в связи с другими конструкциями – предложениями, – учитывая особенности взаимодействия и перераспределения семантической и структурной нагрузки их компонентов). Продемонстрировано, что идеи грамматики конструкций могут быть применены для анализа структуры и общей семантики как обычных (узуальных), так и окказиональных словосочетаний.

Ключевые слова: словосочетание, конструкция, грамматика конструкций, динамический синтаксис, синтаксическая деривация.

Віннікова Н.М.

Літературні пародії на українських футуристів

*Віннікова Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна*

Received October 21, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті увага акцентована на одному із найдавніших жанрів – пародії, багатомісця історія якої, специфіка природи, критичні можливості, творчий і пізнавальний потенціал визначили роль цього жанру в процесі розвитку літератури. Зокрема, у статті аналізуються літературні пародії на українських футуристів – Михайля Семенка, Гео Шкурупія, Валер'яна Поліщука та ін., активна творча діяльність яких припадає на початок ХХ ст. Фетишизована форма твору, тема індустріального пейзажу та урбаністичні мотиви, алогічна мова, зловживання алітерацією для передачі хаосу індустріального міста – всі ці особливості, притаманні творчому доробку футуристів, стали об'єктами літературних пародій. У статті аналізуються пародії Мелетія Кічури “Платформа”, Тараса Гедзя “Макака й какао”, Лева Достоя “Евентуальна обструкція”, Остапа Очка “Сім”, О. Копровського “Осіньнастропоеза” та “Спліноундгудвання”, О. Метеорного “Новий Кобзар”. Властивий для творів футуристів епатаж, ексцентричність, зазнавши гіперболізації з боку пародистів, призводить до алогізму і таким чином сприяє створенню комічно-саркастичного звучання пародій. Окремі з них є дружніми, схвальними відгуками на досягнення товаришів по перу, інші мають на меті застерегти поетів від хибних кроків та настроїв, є й такі, у яких пародисти дружньо сміються над дрібними вадами в стилі футуристів, надмірним захопленням окремими темами. Також розглянуто пародії, які створив основоположник і теоретик українського футуризму М.Семенко на збірку представника пресимволізму М. Вороного “В сьайві мрій” та на самого себе (“Автопародія”).

Ключові слова: літературна пародія, жанр, пародіювання, українські футуристи, верлібр.

Вступ. Пародія – один із найдавніших жанрів – представлена в усіх літературах світу. Багатомісця історія пародії, специфіка її природи, критичні можливості, творчий і пізнавальний потенціал визначили роль пародії в процесі розвитку літератури. Пародія комічно переосмислює, дискредитує літературні напрями, стилі, які віджили, вичерпали себе, а також є способом осмислення новаторських явищ, художніх відкриттів. Об'єктивно-історична справедливість пародій підтверджується або спростовується самим ходом літературного розвитку.

Короткий огляд публікацій з теми. Упродовж багатьох культурно-місцевських епох літературна пародія перебуває в епіцентрі ідейно-естетичних пошуків художньої свідомості, проте й до сьогодні її специфіка мало вивчена. З-поміж дослідників цього жанру необхідно назвати і літературознавці (П. Берков, О. Морозов, В. Новіков, Г. Нудьга, Ю. Тинянова, О. Фрейденберг та ін.), і мовознавців (І. Арнольд, М. Вербицька, М. Кобиліна та ін.).

Мета. Матеріали і методи. У пропонованій статті ми спробуємо розкрити особливості пародій на українських футуристів, оскільки цей аспект ще не був предметом окремої літературознавчої розвідки. У 1920-ті рр. в українській літературі з'явилося чимало пародій на творчість футуристів початку ХХ ст. – М. Семенка, Г. Шкурупія, В.Поліщука та ін., адже саме вони фетишизували форму твору, інтенсивно розробляли тему індустріального пейзажу та урбаністич-

ні мотиви. Вони творили алогічну мову, зловживали алітерацією для передачі хаосу індустріального міста. Звичайно, всі ці особливості творчого доробку футуристів не могли залишитися поза увагою пародистів.

Результати та їх обговорення. Вищезазнані творчі принципи футуристів спародіював Мелетій Кічура “Платформа” [4, с. 155-158] та Тарас Гедзь “Макака й какао” [4, с. 106-107]. Перша пародія висміює схильність до замилювання і оспівування футуристами індустріального пейзажу та урбаністичних мотивів: “Локомотив, / Локомотив, / Актив. / Динаміка пропелера. / Мотоциклет, кек-вок, / Танго”, – так починається твір М. Кічури. У ньому йдеться і про авангардного художника Вадима Меллера, який у 1920-ті рр. проміняв Париж на Київ і працював з театром Леся Курбаса, що що теж згадується у пародії. Також В. Кічура поіменно згадує і представників українського футуризму, й “Аспанфуту”. З метою загострення висміювання пародист поруч із справжніми прізвищами ставить вигадані, доповнює цей ряд назвами тварин, птахів, таким чином підкреслюючи недалекість і зарозумілість представників футуризму – звичайно, їхню інакшість важко було сприйняти тодішнім традиційноорієнтованим письменником: “Семенко, Савченко, Слісаренко, / Бажан, Ірчан, / Ковжун, Кажан. / Осел. Бовван. / А я?! / Я – геній! / Я – титан!”. Тут є й алюзія, створена за допомогою цитації, на І. Северяніна – засновника літературного руху егофутуризму: “Какой простор!”.

Значну увагу М.Кічура звертає на пародіювання властивого для футуристів фетишизування форм твору. Пародист створює гіпертрофовану форму, гіперболізує примітивне римування, поєднує алогічну образність, вигадує слова, які нічого не означають, а складаються з довільного поєднання літератури – і таким чином досягає пародійного ефекту: “Біла лялька. / Катафальк, / Катафалька. / Срібло-злото, / Іно-Віно. / Кіно-фото / Фото-кіно. / Зад – заголене коліно / (...) / Цень-Цань. / Дрань. / Бо він не мій. / Він на фіс-моль”.

Пародія Тараса Гедзя “Макака й какао” написана на вірш “Машина” Гео Шкурупія. Обірваність рядків, нагромадження незрозумілих слів, незвичайність і нелогічність образів – усе це характерно для поезії Гео Шкурупія і з подвійною, а то й потрійною силою гіперболізовано пародистом: “Пив Макака какао / Кив Макака, какао-како / Макака в атаку – / Кидь – не каву в какао, / А какао в каву – / Пить Макака, / А воно кака! / Макака в атаку / Кидь не какао в каву, / А каву в какао / Пить Макака, / А воно кака. / Макака – раком – / Ку-ку-рі-ку-у / Куд-ку-да-а / Ках-ках-ках / Це поезія для робітника!”. Пародія будується на грі асонансів та алітерацій у поєднанні з комічною образністю.

Значна кількість пародій написана на М. Семенка. Він, як основоположник і теоретик українського футуризму, звичайно, у своїх творах не міг обійтися без епатажу та деструкції, що вдало передає Лев Достой у пародії “Евентуальна обструкція” (Перець. – 1929. – №20-21. – С. 3). Уже самою назвою автор розпочинає пародіювання. Властивий для М. Семенка епатаж, ексцентричність, зазнавши гіперболізації з боку пародиста, призводить до алогізму, що створює комічно-саркастичне звучання, особливо у прикінцевих рядках, де поєднано різноманітні знаки, варіанти звуко-наслідувальних слів, а також лексем, віддалених за змістом:

Голубизна §- – 888№№№№: “() ½ ¾ ///

Льльльльоо-оа. Хлібзаготівлі.

Тістечка

попокатлепетл

пок.

Центральним персонажем пародії виступає людина, котру “вчора о клятій годині / вечора” було почастовано “тістечками з кремом”. Відразу після часопросторового окереслення події йде запитання я-героя до читача: “Ви хтіли б знати, нарешті, хто я такий?”. Не чекаючи відповіді, звучить парадоксальне: з одного боку, “На превеликий жаль я вам не можу цього сказати”, а з іншого – “Не знаю”. Після чого подано самоідентифікацію головного персонажа:

Людина

в ка

пелюсізкроликовоївовни???

що ж, можливо й так.

у правому оці

невеличке розширення судин

Далі у творі з’являються образи: “браслетовий годинник з інкрустаціями”, кімната, що “нагадує (...) герундиви”, “сімейне непорозуміння в стилі Жакоб” і зізнання головного персонажа: “Ні, ні, не лякайтеся / СЯ СЯ / найбільше, що я роблю міщанам, то – / анатомічний розтин. / та не лякайтеся ж: звісно, над жи-

вим об’єктом. / з брауншвейзької ковбаси, вилазить черва бойчукізму / пнеється поглянути останній номер “УЖ’а”, / проблематичного, як життєпис Едварда Стріхи”. В останньому спародійовано особливість творчості М. Семенка – боротьба проти міщанства й обмеженості в українській літературі – не випадкова “з брауншвейзької ковбаси, вилазить черва бойчукізму”. Тут згадано Едварда Стріху – містифікацію Костя Буревія, яку М. Семенко сприймав як реально існуючого автора. До того ж усе це реалізовано у формі верлібру, у якій найповніше розкрився ліричний талант М. Семенка (цикл “Європа і ми”, “Осінь рана”, “П’єро кохає” та ін.). Верлібрам футуриста властива різка зміна довгих і коротких рядків, майже всі форми неklasичного віршування (дольник, тактовик, акцентний вірш та ін.), розмовний, тонко нюансований тип інтонації – ці особливості передано пародистом.

Пародію на твір “Сім” М. Семенка (Молодняк. – 1928. – № 4. – С. 125) написав Остап Очко (псевдонім, за одними даними, належить Л. Первомайському [8], за іншими – М. Тарновському [3, с. 290]). У ній створено містифікацію, суть якої полягає в тому, що “один із видатніших американських поетів, Мейк Мі Фон, переклав на англійську мову відому літературну річ Михайла Семенка “Сім” [6, с. 109]. Переклад виконано надзвичайно добре, дотримуючись усіх правил, як теж бездоганно передано й зміст. Для перевірки подаємо цілком, як оригінал твору, так і переклад:

українською мовою

англійською мовою

Понеділок

Monday

Вівторок

Tuesday

Середа

Wednesday

Четвер

Thursday

П’ятниця

Friday

Субота

Saturday

Неділя

Sunday

Американці прямо п’яніють від захоплення таким яскравим зразком української поезії”, – констатує пародист. Як бачимо, пародія пройнята іронічними звучанням, навіть ім’я вигаданого американського поета Мейк Мі Фон – не випадкове, адже у перекладі з англійської це – “make me phone” – “передзвоніть мені”. Ще одну пародію на поезію “Сім” створив В. Голобородько: “понеділок / понеділок / понеділок / понеділок / понеділок / понеділок / понеділок / понеділок” [2, с. 202].

Ряд пародій на творчість М. Семенка написав О. Копровський, акцентуючи на особливостях звукопису, лексики (неологізмів, утворених шляхом основокладання або розриву слова). Так, в одному із таких творів, вже самою назвою пародії – “Осіньнастропоеза” [4, с. 100] – О. Копровський прозоро натякає на об’єкт пародіювання, адже такого виду назви не є рідкісними у творчості футуриста (“Сонцекров”, “Експресвітер”, “Поезопісня”). Та й сам текст пародії насичений подібними до Семенкових неологізмів словами: “Червоноплямляться ізумрудом дерева парка. / Каркають. / Чекає шовкопанчошена біла пляма. / Якась дама. / Я йду до парку – бачився з обезгрошеним Дудком. / Сердитий, бо з Певним балакав. / Що дама! / Драма. / Нема на каву”. Загалом верлібр

М. Семенка імпресіоністичний, поет використовує у своїх віршах звук і колір, динаміку міста і різні пори року, що й послужило об'єктом пародіювання. У тексті пародії О. Копровського вбачається багато Семенових інваріантів, з-поміж яких: “Осінь і осінь / І ще раз осінь / І жовте листя змітає в сквері сторож /...а вранці туман / ніби сірі гуси вкрили місто / кра кра / осінь стара карга” [7, с. 272-273]).

Футуристи активно працювали над створенням нових форм, які сприяли б відображенню нової дійсності. Так, вони трансформували художню мову, виробляючи нову граматику, лексику, синтаксис. При цьому велика увага приділялася графічному записові віршів, формі написання, так званої “матеріальної” або “візуальної поезії”. Ці експерименти, за задумом футуристів, мали стерти кордони між видами мистецтв, привести до синкретизму в культурі. Деякі формалістичні штукарства, вільний вірш, карколомні “мозаїки”, іншу “еквілібристику” [5, с. 110] сприймали як розгойданість форми в неспокійну й напружену добу, а з іншого боку – як сміливі шукання в царині нових ефективних засобів художнього пізнання світу. Загалом незвична на той час графічна форма верлібру стала для М. Семенка можливістю і духовного розкріпачення, і писати, не озираючись не лише на строго регламентовані віршові прийоми, а й прийоми їх обов'язкового для футуристичних прокламацій руйнування. У пародії “Сплінонудьгування” [4, с. 102] О. Копровський висміює звукові ефекти й дискретність слів у творах М. Семенка (згадаймо, наприклад, “Сте клю влю плю...”):

Засплінівсь до одчаю.

Чаю.

Семенка читати стану.

тану!

ану.

ну.

Позіхаю,

хаю.

аю.

ю.

Сплю.

Ще одна пародія на М. Семенка написана О. Метерним (справжнє прізвище – Олександр Ведміцький), вже самою назвою – “Новий “Кобзар”, підказує об'єкт пародіювання – збірка футуриста 1924 р. “Кобзар”. На противагу Шевченковому “Кобзарю” футурист однойменною збіркою намагався продемонструвати значну розбіжність між літературами XIX і XX століть. Тому пародист саркастично підкреслює: “Щоб з рук свій крам хутчіше збуть – / Назвався... кобзарем. / В музеї роздобув порепану бандуру, / На струни – телефонний дріт... / І в бурю – / Побіг мережити метамистецький міт. / А щоби перепон бува в дорозі не чинили / Бадьорий комсомол чи комнезам – / Кобзар оголосив: / – Я – комуніст, / найправовірніший марксист... / Себе образити – не дам!” [4, с. 103-104]. О.Метерний пише про несприйняття “нового (...) Тараса” селянами: “(Які слова, які там теми! / Поезофільм, каблепоєми!) / Не уторопають селяни... / – Скажіть, – нехай, на милость, перестане... – Ми думали, як справжні кобзарі...” [4, с. 104]. Тому й фінал

пародії наскрізь пройнятий уїдлигим сарказмом: “І од села – рачкує постать кобзаря” [4, с. 105].

Самі футуристи теж писали пародії. Так, М. Семенко написав пародію на збірку представника пресимволізму М. Вороного “В сьайві мрій”, який жив і творив одночасно з такими видатними українськими митцями як Леся Українка, І. Франко, М. Коцюбинський та ін. Саме у цей період, як відомо, українська література виходить на інший етап свого розвитку – модерністський, який складається під впливом новітніх течій у світовому мистецтві (символізму, імпресіонізму, неоромантизму тощо). І М. Вороний – один із тих, хто сприяв становленню і оновленню українського літературного процесу. Якщо вірші першої збірки М. Вороного “Ліричні поезії” (1911) були сповнені музичальності, свіжості образів, то у наступній збірці “В сьайві мрій” (1913) митець іде шляхом самозамилування я-героя, певної естетизації. Його поезії змістово поглиблюються, у них порушуються вічні теми та філософські питання. М. Вороний переймає певні мотиви, характерні для європейської поезії, зокрема протиставлення поетичної одухотвореності й буденності, утвердження нестримного прагнення людини до краси, світла, осягнення космосу. Проте все це було чужим, незрозумілим і неприйнятним для представників окремих літературних угруповань, напрямів, течій, зокрема й для футуристів. Тому М. Семенко, як яскравий представник цього угруповання, прагнучи показати, як йому здавалося, примітивність образності, ритміки, рими поезій М. Вороного, використовує однотипне примітивне, найпростіше (дієслівне) римування, одноманітні синтаксичні конструкції та наскрізний змістовий алогізм, завдяки чому досягає творчого задуму своєї пародії: “Звуки над морем носилися / Муки в повітрі крутилися / Тихими хвилями билися / Палко гуділи листочками / Грубо кидалися квочками / Враз облітали примочками / І шаруділи сорочками / В зодяги пишні убралися | Старим лахміттям сміялися...” [4, с. 22]. А назва збірки М. Вороного “В сьайві мрій” перетворюється М. Семенком у “Мрії в сьайві”, що ще раз підкреслює його ставлення до творчості пародійованого письменника, мрії якого “Чайками в морі крутилися / В тихій калюжі умилися / Мрії над серцем носилися / І по тинах настромилися”.

М. Семенко – один з-поміж тих, хто створив пародію на себе. Його “Автопародія” [4, с. 100; 6, с. 35] написана у властивому для автора стилі, побудована на варіації ім'я і прізвища письменника – “Михайль Семенко”. Пародія наскрізь алогічна: “Хайль семекоми / Ихайль кохайль альсе комих / Ихай месен михсе охай / Мхйль кмс мих мих мих / Семенко енко нко михайль / Семенко мих михайльсе менко / О семенко михайль / О михайль семенко”. Говорячи про світ цього твору О.Астаф'єв констатує: “Якщо світ тут і фігурує, то це світ фоно-морфо-граматичних і семантичних перетворень” [1, с. 59].

Висновки. Отже, пародії, написані на українських футуристів викривають речі, які так полюбили демонструвати у своїх творах представники цього угруповання початку XX століття. Пародіюється футуристична деструкція форми, епатаж, звернення до урбаністичних мотивів, алогічна мова, надмірне вживання

приголосних тощо. Окремі з пародій на українських футуристів є дружніми, схвальними відгуками на досягнення товаришів по перу, інші мають на меті застерегти поетів від хибних кроків та настроїв, є й такі,

у яких пародисти дружньо сміються над дрібними вадами в стилі футуристів, надмірним захопленням окремими темами.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Астаф'єв О.Г. Мовний бунт українського авангарду // Слово і час, 2007. №10. С. 59-61.
Astafiev O.H. Movnyi bunt ukrains'koho avanhardu // Slovo i chas, 2007. №10. S. 59-61.
2. Голобородько В.І. Летюче віконце: Вибрані поезії. К.: Укр. письменник, 2005. 463 с.
Holoborod'ko V.I. Letiuche vikontse: Vybrani poezii. K.: Ukr. pys'mennyk, 2005. 463 s.
3. Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). К.: Наук. думка, 1969. 559 с.
Dei O.I. Slovnyk ukrains'kykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI-XX st.). K.: Nauk. dumka, 1969. 559 s.
4. Літературні пародії, шаржі, епіграми, акrostихи, фейлетони, гуморески, афоризми й карикатури: Збірник / Упоряд. В. Атаманюк. К.: Маса, 1927. 248 с.
Literaturni parodii, sharzhi, epihramy, akrostyky, feiletyny, humoresky, aforyzmy i karykatury: Zbirnyk / Uporiad. V. Atamaniuk. K.: Masa, 1927. 248 s.
5. Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х рр. в мікропортретах і довідках. К.: Вища школа, 1991. 271 с.
Nevrlyi M. Ukrains'ka radians'ka poeziia 20-kr rr. v mikroportretakh i dovidkakh. K.: Vyscha shkola, 1991. 271 s.
6. Семенко М. Вибрані твори / Упоряд. А. Біла. К.: Смолоскип, 2010. 688 с.
Semenko M. Vybrani tvory / Uporiad. A.Bila. K.: Smoloskyp, 2010. 688 s.
7. Семенко М.В. Поезії. К.: Рад. письменник, 1985. 311 с.
Semenko M.V. Poezii. K.: Rad. pys'mennyk, 1985. 311 s.
8. Череватенко Л.В. "І я, смиренний Леонід..." // Ступець, 2009. №18. С. 228-247.
Cherevatenko L.V. "I ia, smyrennyi Leonid..." // Iehupets', 2009. №18. S. 228-247.

Vinnikova N.M. Literary parody on Ukrainian futurists

Abstract. In this article the main stress is laid upon one of the oldest genres – parody – old whose history, specific nature, critical capabilities, creative and cognitive potential defined the role of this genre in the development of literature. In particular, in this article the literary parodies on Ukrainian futurists – Mikhail Semenko, Geo Shkurupii, Valerian Polishchuk etc. are examined. Fetishising form of the creation, the theme of industrial landscape and urban motifs, illogical language, abuse of alliteration to transfer the industrial chaos of the city – all these features which are specific for the futurists' creation became the objects of literary parodies. There are parodies which are analyzed in this article: Meletii Kichura "Platforma", Taras Hedz' "Monkey and cocoa", Lion Dostoi "Eventual obstruction", Ostap Ochko "Seven", O.Koprovskiy "Osinnastropoeza" and "Splionudhuvannya", O.Meteornyi "New Kobzar". Outrageous, eccentric, which are inherent for the futurists' creation, having suffered from hyperbole parodist leads to alogism and thus helps create comical-sarcastic sounding of parodies. Some of them are friendly, positive feedback on the achievement of the pen mates, while others are intended to warn poets of false steps and infusions, there are those who laugh at parodists friendly small defects in the futurist style, obsession with certain topics. Also the parodies which were created by the founder and theoretician of Ukrainian Futurism M.Semenko on a collection of representative presymbolism M.Voronyi "In the glare of dreams" and to himself ("Avtoparodiya") are examined.

Keywords: literary parody, genre, paroding, Ukrainian futurists, vers libre.

Винникова Н.Н. Литературные пародии на украинских футуристов

Аннотация. В статье внимание акцентировано на одном из древнейших жанров – пародии, многовековая история которой, специфика природы, критические возможности, творческий и познавательный потенциал определили роль этого жанра в процессе развития литературы. В частности, в статье анализируются литературные пародии на украинских футуристов – Михаила Семенко, Гео Шкурупия, Валерьяна Полищука и др., активная творческая деятельность которых приходится на начало XX века. Фетишизованная форма произведения, тема индустриального пейзажа и урбанистические мотивы, алогическая речь, злоупотребления аллитерацией для передачи хаоса индустриального города – все эти особенности, присущие творчеству футуристов, стали объектами литературных пародий. В статье анализируются пародии Мелетия Кичура "Платформа", Тараса Гедзя "Макака и какао", Льва Достоя "Эвентуальная обструкция", Остапа Очка "Семь", О.Копровского "Осеньнастропоэза" и "Сплинонудьгивання", О.Метеорного "Новый Кобзарь". Свойственный для произведений футуристов эпатаж, эксцентричность, поддавшись гиперболизации со стороны пародистов, приводит к алогизму и таким образом способствует созданию комично-саркастического звучания пародий. Некоторые из них являются дружественными, благоприятными отзывами на достижение товарищей по перу, другие имеют целью предостеречь поэтов от ложных шагов и настроений, есть и такие, в которых пародисты дружески смеются над мелкими недостатками в стиле футуристов, чрезмерным увлечением отдельными темами. Также рассмотрены пародии, созданные основоположником и теоретиком украинского футуризма М.Семенко на сборник представителя пресимволизма Н.Вороного "В сиянии мечтаний" и на самого себя ("Автопародия").

Ключевые слова: литературная пародия, жанр, пародирование, украинские футуристы, верлибр.

Волкова С.В.

Мифоложно-авторский образ в романе Скотта Момадэя “Дом, из рассвета сотворенный”: когнитивно-семиотический и нарративный аспекты

Волкова Светлана Владимировна,
докторант кафедры лексикологии и стилистики английского языка имени профессора А.Н. Мороховского,
Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Received October 16, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. В статье на основе определения когнитивных и семиотических параметров образа выявлены мифоложные черты главного образа-персонажа, описаны нарративные приемы его встроения в общее семиотическое пространство художественного текста.

Ключевые слова: когнитивно-семиотический анализ, нарративные приемы, семиотическое пространство, мифоложно-авторский образ.

Понятия “образность”, “образная система”, “система образов”, “образ художественного текста” всегда находились в фокусе лингвистических исследований. В лингвистических исследованиях толкование получили: антропоморфные образы (Ю.М. Лотман), космологические образы (Р. Барт, Ю.М. Лотман, Б. Гаспаров), сказочные образы (В.Я. Пропп), ноосферные или экологические образы (О.П. Воробьева), идиотипные и кенотипные словесные поэтические образы (Л.И. Белехова), лингвокультурные типажи – обобщенные узнаваемые образы представителей той или иной культуры (В.И. Карасик, О.А. Дмитриева). В.А. Кухаренко, определяя понятие образ, подчеркивала, что именно в образе сконцентрирована смысловая и эстетическая информация художественного текста, и попытки проникнуть в нее следует начинать с поисков образа, воздействие которого, “как и любого сигнала, несоизмеримо с его собственной энергией” [6, с. 12]. О.П. Воробьева в обсуждении образов, средой обитания которых есть художественный текст, обращает внимание на то, что в филологическом сознании и сам художественный текст как явление представлен в виде некоего образа или совокупности образов, существующих в формате аналоговых, картиноподобных ментальных репрезентаций [2, с. 25].

В данной работе речь пойдет об образах, представляющих собой синтез мифологических, фольклорных и индивидуально-авторских характеристик. Цель работы состоит в подтверждении мифоложного характера образности произведения как проявления его жанрового своеобразия. Достижение поставленной цели предусматривает решение следующих задач: определение понятия “мифоложно-авторский образ”, выявление когнитивно-семиотических характеристик мифоложно-авторского образа в романе Скотта Момадэя “Дом, из рассвета сотворенный”, описание нарративных приемов его вписанности в семиотическое пространство художественного текста.

Произведений американских писателей индейского происхождения (далее – америндов) достаточно много, они разножанровы и составляют целый пласт общеамериканского литературного наследия, но, ввиду ограниченного объема статьи, мы остановим внимание на романе Скотта Момадэя “Дом, из рассвета сотворенный”. Роман был опубликован в 1968 году и своим выходом ознаменовал начало периода возрождения литературного творчества америндов (*Native*

American Renaissance) [11, с. 2]. В романе раскрывается трагедия молодых представителей автохтонного населения Америки в период 1940-1950-х годов. В эти годы цивилизация белого человека вторгается в традиционный мир америндов, лишает его стабильности и, что страшнее всего, мешает индейской молодежи как должно воспринять традиции родной культуры, унаследовать опыт дедов и отцов, чтобы сохранить его как величайшую ценность для последующих поколений. Поэтому автор щедро вкрапляет в основную нить повествования фольклорные тексты (мифы, легенды и ритуалы). В литературоведении этот роман относят к роману-мифу [11; 12; 4, с. 99]. Основанием для такого определения жанровой характеристики произведения служит вплетение в ткань повествования мифологических и фольклорных мотивов (о сотворении мира, торжестве космоса над хаосом, борьбе и победе добра над злом) и специфика их воплощения в образном и семиотическом пространстве текста [4, с. 98-99].

Изучение поэтики америндских мифов, легенд и сказок свидетельствует о невозможности проведения четкой грани между мифологическими и фольклорными мотивами, сюжетами и образами [10, с. 3-4, 45; 14, с. 303]. В контексте нашей работы мы называем такие образы *мифоложными* и определяем их как продукт синтеза мифологических и фольклорных признаков. Будучи этнокультурными, эти образы имеют знаковый характер и выступают одним из компонентов этнокультурной картины мира америндов. Этнокультурная картина мира – это комплекс этнокультурных ценностей и ценностных ориентаций, основанных на мироощущениях и мировосприятии этноса, вербализированных в художественных образах посредством различных выразительно-образительных средств [3, с. 6].

В работе мы исходим из гипотезы, что в художественном тексте мифоложный образ подвергается индивидуально-авторским модификациям и приобретает новый смысл, становясь носителем определенного этнокультурного кода, представляя собой систему образных знаков и символов. Такой образ мы определяем как мифоложно-авторский.

Мифоложно-авторский образ – это лингво-когнитивный текстовый конструкт, инкорпорирующий преломленные сквозь призму авторского сознания этнокультурные коды, вербализированные в тексте образ-

ными средствами, присущими идиолекту и идиостилю автора.

Поскольку наиболее адекватно жанровое своеобразие романа Скотта Момадэя “Дом, из рассвета сотворенный” проявляется в образе главного персонажа и в виду ограниченного объема статьи, предметом анализа выступают когнитивный и семиотический аспекты этого образа. Описание когнитивного аспекта образа предполагает извлечение мифологической информации, знания, определенное в семантике фрагментов текста, в которых описывается главный герой, Авель.

Освещение семиотического аспекта образа нацелено на определение того, как в нем инкорпорированы различные коды и каким образом он становится знаком культуры.

Знаковость мифологично-авторского образа Авеля выявляем путем интерпретации мотивов, сюжетных элементов, раскрытия этнокультурных кодов (пространственного, временного, биоморфного, духовного и т. п.) как системы знаков и символов, объективированных в семиотическом поле этого образа [1, с. 65; 5, с. 23]. Так, с позиции семиотического подхода имя главного героя, коренного индейца, Авеля объясняется двояко. Во-первых, Авель – древнееврейское имя, означающее “дыхание”. В Библии Авель (ивр. אָבֶל — букв. “пар”, “легкое дуновение”, “скорбь”, “ассир” (хабель), “сын”) – второй сын Адама и Евы, убитый своим братом Каином из зависти за то, что жертва Авеля была принята Богом более благосклонно [8]. Называя своего героя Авелем, практически сыном Адама, первого человека, автор не только подчеркивает его знаковую природу, но, одновременно, обращается к первоосновам имени, что в мифосознании означает непосредственную связь человека с Творцом. Другая сторона медали (совершение самосуда над белым человеком), подтверждает то, что сам Авель действует как Каин. Смысловый хиазм, положенный в основу этого мотива, заключается в крестообразном изменении последовательности участвующих в этом действии элементов: Каин → Авель, Авель → Белый человек. Авель видит в белом человеке зло для своего народа и считает, что зло должно быть наказано. Здесь можно провести параллель с текстами устной традиции автохтонного населения, где герои, ведомые Великим Духом, сражаются за установление Всеобщего блага, добра и гармонии, которые считаются доминантными этнокультурными ценностями америндов. Таким образом, в кумулятивном образе Авеля мифологичные образы текстов устной народной традиции переосмысливаются, социологизируются и находят свое современное прочтение.

В мифологично-авторском образе Авеля аккумулируются этнокультурные ценности такие, как любовь к природе, животному и растительному миру, родной земле, что объективирует этнокультурный смысл, раскрывающийся в мотиве *единения человека с природой*: “*With the first light of dawn he arose and went out. He walked swiftly through the dark streets of the town and all the dogs began to bark. He passed through the maze of corrals and crossed the highway and climbed the steep escarpment of the hill. Then he was high above the town and he could see the whole of the valley growing light and the far mesas and the sunlight on the crest of*

the mountain. In the early morning the land lay huge and sluggish, discernable only as a whole, with nothing in relief except its own sheer, brilliant margin as far away as the eye could see, and beyond that the nothingness of the sky. Silence lay like water on the land, and even the frenzy of the dogs below was feeble and a long time in finding the ear.” [15, с. 10]. Человек, [He], Авель, не нарушает установившегося баланса в природе. Напротив, он наслаждается красотой гор, царящей над городом тишиной, сравнимой с водой, покрывшей землю. Здесь он ощущает себя центром мироздания. В ключевых выражениях (*high above the town, could see the whole of the valley*) репрезентируется биоморфный этнокультурный код, расшифровав который мы проводим параллель между мифологичным образом Орла (символизирующего Великий Дух) и мифологично-авторским образом Авеля. Он как орел, парящий высоко в небе, способен охватить взором все, что попадает в поле его зрения. Орел, несмотря на шум, сопровождающийся размахом его крыльев, парит в тишине, и эта тишина царит во «всем царстве» Великого Духа. Эта тишина символизирует покой, равновесие, баланс в природе, чистоту отношений, что вербализируется сравнительной конструкцией в тексте: *Silence lay like water on the land, and even the frenzy of the dogs below was feeble and a long time in finding the ear.*

В определении мифологичной природы Авеля важна каждая художественная деталь, способная актуализировать событие, которое может стать знаковым. Такой художественной деталью, эйдетическим символом (В.И. Карасик) является описание сцены полета орлов (орел – священная птица в индейской мифологии, служитель Великого Духа): “*In the morning sunlight the Valley Grande was dappled with the shadows of clouds and vibrant with rolling winter grass. The clouds were always there huge, sharply described, and shining in the pure air. Such vastness makes for illusion, a kind, a kind of illusion that comprehends reality, and where it exists there is always wonder and exhilaration. [...] Then he saw the eagles across the distance, two of them, riding low in the depths and rising diagonally toward him. He did not what they were first, and he stood watching them, their far, silent flight erratic and wild in the bright morning. They arose and swung across the skyline, veering close at last, and he knelt down behind the rock, **dump with pleasure and excitement**, holding on to them with his eye.*” [15, с. 16]. Наблюдая за поведением священных птиц, Авель как бы вступает в магический контакт с их душами: он преклоняет колено перед ними, что означает “почитаю, выражаю глубокое уважение”.

Космологический этнокультурный код мифологично-авторского образа Авеля как “центра мироздания” ослепляется в описаниях природы и ландшафта аллюзиями на мифологичные образы: “*By the middle of the morning he was on the rim of the Valle Grande, a great volcanic crater that lay high up on the western slope of the range. It was the right eye of the earth, held open to the sun. of all places that he knew, this valley alone could reflect the great spatial majesty of the sky. It was scooped out of the dark peaks like the well of a great, gathering storm, deep umber and blue and smoke-colored. The view across the diameter was magnificent; it was an unbelievably great expanse. ...*” [15, с. 15].

Земля персонифицируется посредством метафоры *the right eye of the earth*, небо представляет огромное величественное пространство (*the great spatial majesty of the sky*), линия горизонта (*diameter*) – волшебна (*magnificent*), и вся равнина – это невероятное волшебное огромное пространство (*unbelievably great expanse*).

Специфика художественного образа, представляющего синтез мифологического, фольклорного и индивидуально-авторского творчества, такова, что этот образ, в конечном итоге, представляет собой некий суперимпозитивный конструкт, в котором как в слое-ном пироге накладываются характеристики вышелепечисленных начал.

В начале и конце повествования Авель совершает ритуальный бег. Как художественный образ-персонаж он должен, по интенции автора, закончить этот неудавшийся цикл своей жизни, чтобы начать новый, т.е. возродиться и продолжать жить. Такое возрождение имеет мифологический смысл, не зря в народе у америндов бытует поговорка “смотри в сторону солнца и ты не увидишь своей тени”. Авель как мифологический или мифологический художественный образ олицетворяет первого человека, который должен совершить этот ритуальный бег во имя всего человечества, чтобы на рассвете началась новая жизнь. В описании ритуального бега, совершаемом Авелем в начале и конце повествования, референцией этнокультурного кода “первочеловек”, выступает лексема *alone* (один, единственный): “*Abel was running. He was alone and running, hard at first, heavily, but then easily and well. The road curved out in front of him and rose away in the distance. He could not see the town. The valley was gray with rain, and snow lay out upon the dunes. It was dawn. [...] He was running, running. He could see the horses in the fields and the crooked line of the river below.*”

For a time the sun was whole beneath the cloud; then it rose into eclipse, and a dark and certain shadow came upon the land. And Abel was running. He was naked to the waist, and his arms and shoulders had been marked with burnt wood and ashes. The road curved out and lay into the bank of rain beyond, and Abel was running. Against the winter sky and the long, light landscape of the valley at dawn, he seemed almost to be standing still, very little and alone” [15, Prologue].

Этот бег символизирует движение вперед, развитие, стремление к возрождению старого и рождению нового. И в начальном, и в финальном беге Авеля нет экспликатора совершенности действия, а, напротив, процессуальность, вербализированная неоднократным повторением глагола *run* (бежать) во временной форме Present Continuous, что отождествляет бег с жизнью, а жизнь – это постоянное движение. Лексема *alone* в значении “единственный” (*the only person that can do something* [13, с. 38]) актуализирует этнокультурное значение Авеля как “мирового столпа”, “центра мироздания”, “пула Земли”.

Реверсивность повествования, что выражается переходом от событий реального времени к событиям профанного посредством включения в сюжетную линию романа фрагментарных воспоминаний о прошлом, с позиции семиотического подхода понимается как способ репрезентации мифологических характеристик

образа Авеля, а в нарративном аспекте – способ включенности мифологическо-авторского образа Авеля в семиотическое пространство художественного текста. Нашей задачей является определить нарративные приемы, выполняющие эту функцию. Среди таких приемов мы выделили перспекцию, ретроспекцию и обратную перспективу или ретроактивацию.

Так, в начале романа автор включает сцену полета орлов, несущих в своих когтях змею, свидетелем которой оказывается Авель: “*They were golden eagles, a male and a female, in their mating flight. They were cavorting, spinning and spiraling on the cold, clear columns of air, and they were beautiful. The female was full-grown, and the span of her broad wings was greater than any man’s height. There was a fine flourish to her motion; she was deceptively, incredibly fast, and her pivots and wheels were wide and full-blown. But her great weight was streamlined and perfectly controlled. She carried a rattlesnake; it hung shining from her feet, limp and curving out in the trail of her flight. ... The male swerved and sailed. He was younger than she and a little more than half as large. He was quicker, tighter in his moves. He hit the snake in the head, with not the slightest deflection of his course or speed, cracking its long body like whip.*” [15, с. 16]. Увиденное здесь Авелем станет для него знаковым.

Полет орлов, подхват змеи, ее уничтожение, все это, на первый взгляд, кажущиеся обычными явления, регулярно происходящие в природе. Расшифровать этнокультурный смысл, зашифрованный в мифологических образах-символах орла и змеи возможно, обратившись к мифологическим источникам америндов. Орел – священная птица, живущая в горах и приближенная к Великому Творцу и Солнцу. Змея, поскольку живет под землей, находится в контакте с подземным миром и имеет доступ к силам, всеведению и магии мертвых. Как хтонический символ, змея – это проявление агрессивной силы богов подземного мира и тьмы. Она повсеместно считается источником инициации и омоложения, хозяйкой недр. В своей хтонической ипостаси змея враждебна Солнцу и всем солнечным и духовным силам, символизируя темные силы в человеке [5]. В приведенном выше фрагменте объективируется мифологический мотив победы Добра над Злом. Добро в образах орлов имеет позитивные дескрипторы (*golden eagles, beautiful, fine flourish*). Зло в образе змеи сравнивается с кнутом (*cracking its long body like whip*), что имеет негативную оценку, т.к. кнут – это тип ударного орудия, главным элементом которого является длинный плетёный ремень из сыромятной кожи, применяется для понукания животных, наказания людей, в ряде случаев может служить гибким ударным оружием [7].

Перспективность этого эпизода заключается в том, что увиденное Авелем станет проекцией на события, которые произойдут с ним позже. Исполнители этих действий будут другими, но мотив останется тем же. Так, демонстрируя авторское осмысление глобальных семиотических оппозиций, которые простираются до универсалий Добро:: Зло, Скотт Момадэй вводит «злого героя» в лице белого человека или альбиноса, как называют таких людей местные жители селения пуэбло. Взаимоотношения двух героев, представите-

лей Добра и Зла, заканчиваются убийством альбиноса, которое совершает Авель. Поступок Авеля непонятен неподготовленному читателю. Причина совершения убийства становится ясной, когда на суде Авель признается, что он убил не человека, а змею. Ключевое слово *змея* служит сигналом-референтом прошедших событий. Так, прием обратной перспективы или ретроактивация воспроизводит в памяти читателя сцену растерзания змеи орлами. Сопоставив две выделенные нами оппозициями добра и зла (орел: змея, Авель: альбинос) можно объяснить мотив поступка Авеля. Он [Авель-орел] убил белого человека [альбиноса-змею]. Обращение к этнографическим данным из истории америндцев юго-запада США (штаты Нью Мексика и Аризона) подтверждает тот факт, что в XX ст. острым был конфликт между белыми людьми, которых называли “альбиносами”, и коренными жителями поселения пуэбло [9, с. 145]. Скотт Момадэй в своем романе поднял проблему конфликта двух культур. Авель как представитель коренного населения защищает интересы своего народа. Поступок Авеля не может быть оправдан, он убил человека. Но, альбинос – это зло, понять которое можно после серии эпизодов, включенных в повествование. Так, например, на празднике Сантьяго автор вводит описание внешности альбиноса через восприятие его белой женщиной, Анжелой: “*The white man was large and thickset, powerful and deliberate in movements. The black horse started fast and ran easily, even as the white man leaned down from it. The white man looked down the Middle toward the other riders and held the rooster up and away in his left hand while its great wings beat the air. ... under his hat the pale yellow hair was thin and cut close to the scalp; the tight skin of the head was visible and pale and pink. The face was huge and mottled white and pink, and thick, open lips were blue and violet. The albino was directly above her for one instant, huge and hideous at the extremity of the terrified bird. It was then her eyes were drawn at the heavy, bloodless hand at the throat of the bird.*” [15, с. 39]. Дескрипторами зла, вербализующие семантическое поле этой нормативно-оценочной категории морального состояния, выступают лексемы: большой (*large*), сильный (*powerful*), неторопливый в движениях, а, значит, самоуверенный (*deliberate in movements*), огромный (*huge*), безобразный (*hideous*). Таким образом, белый альбинос – художественное олицетворение мифологического чудовища.

Мифологично-авторский образ Авеля раскрывается на протяжении всего романа посредством реверсивного нанизывания различных сюжетных линий, в которых проявляется отношение Авеля к своему и чужому миру. Так, чужой мир – это город, Лос Анджелес, в котором Авель потерялся и не может найти свое место: “*Now, here [Лос Анджелес], the world was open at his back. He had lost his place. He had been long ago at the centre, had known where he was [...].*” [15, с. 92]. Антитеза свой мир: чужой мир активизируется посредством художественных деталей, которые мы называем триггерами: “*Why should Abel think of fishes? He could not understand the sea; it was not of his world. It was an enchanted thing, too, for it lay under the spell of the moon.*” [15, с. 87]. Лексема *fish* служит сигналом-референтом на эпизод о рыбах, включенный автором

ранее, что реализует прием обратной перспективы в повествовательной нити романа: “*There is a small silversided fish that is found along the coast of southern California. In the spring and summer it spawns on the beach during the first three hours after each of the three high tides following the highest tide. These fishes come by the hundreds from the sea. They hurl themselves upon the land and writhe in the light of the moon, the moon, the moon; they writhe in the light of the moon. They are among the most helpless creatures on the face of the earth. Fishermen, lovers, passers-by catch them up in their bare hands.*” [15, с. 79]. Ретроактивация событий позволяет определить сходство между образом рыб, бьющихся о берег, беспомощных, незащищенных, и образом Авеля в чужом для него мире. В городе, среди белых людей, Авель – рыба, бьющаяся о морской берег.

Эпизоды его жизни в городе переплетаются с фрагментами из прошлого (ретроспективный прием наррации): “*Sometimes he would go to fat Josie after his mother died, and fat Josie would speak kindly to him or give him sweet things to eat. And when no else was there she would make faces and carry on like an idiot, trying to make him laugh.*” [15, с. 102]. Воспоминания о толстухе Джози воссоздают образ беззаботного детства, когда с ним ласково разговаривали и угощали сладостями, когда он ощущал радость жизни. Противопоставление своего мира чужому реализуется в: Ясно, что «свой мир» остался позади, в «своем мире» он знал, где находится и что должен делать. Дом, из рассвета сотворенный, манит, притягивает, влечет Авеля: “*There was a house made of dawn. It was made of pollen and of rain, and the land was very old and everlasting. There were many colors on the hills, and the plain was bright with different-colored clays and sands. Red and blue and spotted horses grazed in the plain, and there was a dark wilderness on the mountains beyond. It was beautiful all around.*” [15, Prologue]. Там, где “дом, из рассвета сотворенный” Авель был в центре мироздания (*at the centre*). Там у него было его место (*his place*). Не найдя покоя “на чужбине”, он возвращается домой и совершает свой ритуальный бег. Прием обратной перспективы, как нарративная техника выявления мифологических черт образа главного героя, позволяет разграничить “лики” Авеля, находящегося в разных для него мирах: Авель – Орел, парящий в небе, и Авель – Рыба, бьющаяся о берег в предсмертных конвульсиях. Как сказочный герой трикстер Авель имеет две стороны своего функционирования, каждая из которых по-своему характеризует его как мифологично-авторского героя.

Выявление когнитивной и семиотической специфики мифологично-авторского образа Авеля в романе Скотта Момадэя «Дом, из рассвета сотворенный» позволило раскрыть суть этого образа как знака этнокультуры, аккумулирующего набор культурных кодов этноса, и подтвердить мифологичный характер романа. Нарративные приемы проспекции, ретроспекции и обратной перспективы или ретроактивации способствовали актуализации мифологичных характеристик художественного образа в тексте романа, а так же встроены мифологично-авторского образа Авеля в семиотическое пространство художественного текста.

Перспективой дальнейшего исследования является реконструкция мифологического пространства как сово-

купности различных образов и символов в художественном пространстве америндских романов.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: монографія. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
Andreychuk N.I. Semiotics of linguacultural space of England during XV-XVII c.: monography. – Lviv: Lvivska politechnique, 2011. – 280p.
2. Воробьева О.П. Образ текста в ментальных репрезентациях: когнитивно-семиотический подход // Записки з романо-германської філології. Вип. 2: Ювілейний. Присвячений 80-річчю проф. В.А.Кухаренко. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 25-32.
Vorobyova O.P. Image of the text in mental representations: cognitive semiotic approach. – Odessa: Phenix, 2008. – P. 25-32.
3. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира: Монография. – Киев: Издательско-полиграфический центр “Киевский университет”, 2002. – 293с.
Golubovska I.A. Ethnik peculiarities of lingual pictures of the world: monography. – Kiev: Kiev University, 2002. – 293p.
4. Дмитриева В.Н. Мифологизм художественного сознания Н. Скотта Момадэя: творчество 1960-х годов: дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук: специальность – 10.01.03. – Чита: Забайкальский государственный педагогический университет им. Н.Г. Чернышева, 2002. – 198 с.
Dmitrieva V.N. Mythologism of literary conscious of N.S. Momaday: dissertation for getting the degree of candidate of philological sciences. – Chita: ZSU, 2002. – 198p.
5. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: курс лекцій. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284с.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. — 3-е изд, испр. – Одесса: Латстар, 2002. — 292 с.
Kuharenko V.A. Interpreting the text. – Odessa: Latstar, 2002. – 292p.
7. Мифология американских индейцев. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Mythology_of_American_Indians. – Access mode: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
8. Тайна имен. – Режим доступа: www.imya.com
The secret of names. – Access mode: www.imya.com
9. Bronner, Simon J. Folk Nation: folklore in the creation of American tradition. – Wilmington: “American visions”, 2002. – 283 p.
10. Brunvand J.H. The Study of American Folklore. An Introduction. – New York: W.W. Norton and Company, Inc., 1968. – 301 p.
11. Lincoln, Kenneth. Native American Renaissance. – California: University of California Press, 1985. – 320p.
12. Lundquist, Suzanne. Native American Literatures: an introduction. – New York – London: Continuum, 2004. – 309 p.
13. Macmillan English Dictionary For Advanced Learners. – Oxford, 2002. – 1692p.
14. Thompson, Stith. The Folktale. – Berkeley: University of California Press, 1977. – 461 p.

Иллюстративный материал (Illustrative material):

15. Momaday, N. Scott. House Made of Dawn. – New York: Harper and Row Publishers, 1998. – 198p.
Momaday, N. Scott. House Made of Dawn. – New York: Harper and Row Publishers, 1998. – 198p.

Volkova S.V. Mythologic-literary image in the novel by Scott Momaday “House made of dawn”: cognitive semiotic and narrative aspects

Abstract. The article focuses on revealing cognitive and semiotic parameters of mythologic-literary image in the novel by American Indian writer Scott Momaday “House made of dawn”. Based on cognitive semiotic and narrative aspects it is given the definition of this new type of images. So, mythologic-literary image is understood in given article as linguo-cognitive textual construct that, as the result of individual authors’ interpretation, incorporates ethnocultural codes, verbalized in the text by imaginary means peculiar to author’s idiolect and idiostyle. The paper describes narrative technique of inserting mythologic-literary image into semiotic space of the literary text. Among such techniques there are singled out: prospection, retrospection and retroactivation.

Keywords: cognitive and semiotic, narrative technique, semiotic space, mythologic-literary image.

Володіна Т.С.
Типологія лінгвістичних словників

*Володіна Тетяна Святославівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна*

Received October 21, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті розглянуто проблему типологічної класифікації термінологічних лінгвістичних словників. Запропоновано класифікацію лінгвістичних словників, визначено основні видові класифікаційні ознаки та параметри термінологічних словників. Авторкою проаналізовано проблему визначення статусу лексикографії в різних лінгвістичних традиціях.

Ключові слова: *термінологічна лексикографія лінгвістичний словник, методологія укладання словника, композиційні параметри, макро- та мікроструктура словника, системний підхід.*

Потреба обробки мовної інформації багатьма мовами паралельно з питанням глобалізації та інтернаціоналізації. Бурхливий розвиток інформаційних технологій, глобальної мережі Інтернет, інтернаціоналізація наукової діяльності – все це збільшує документообіг, який має бути перекладений тією чи іншою іноземною мовою. На думку фахівців, ця тенденція, до того ж, має зростати [2].

Теорію класифікації словників розроблено у працях відомих мовознавців Л.В. Щерби, А.М. Цивіна, С.В. Гриньова, Л.О. Симоненко, О.О. Тараненка, В.В. Дубічинського, документознавців Н.М. Кушнarenко, С.Г. Кулешова, Г.М. Швецової-Водки.

Актуальність статті не підлягає сумніву, оскільки наявність попиту на швидкі та якісні перекладацькі послуги підвищує вимоги до укладання теоретичних лінгвістичних словників у германістиці. Терміни виконання замовлень зменшуються, тому перекладачеві, який не користується допоміжними засобами автоматичної обробки мовної інформації, чи спеціалізованими словниками важко вкладатися в установлені часові межі.

Предметом розгляду статті є основні видові класифікаційні ознаки термінологічних лінгвістичних словників. **Об'єктом** – німецько-українські та німецько-російські термінологічні лінгвістичні словники. **Метою статті** є встановлення типологічних особливостей термінологічних лінгвістичних словників. Це створить передумови для розробки методології та конкретних способів укладання спеціальних словників, вироблення науково обґрунтованих принципів відбору спеціальної лексики для лінгвістичних термінологічних словників, а також єдиних засад організації, подання (тлумачення, перекладу, опису) лексичних одиниць для створення оптимальних умов користування ними; відзначити особливості структури досліджуваних словників, відокремити їх функції, виділити основні складові словника та їх характеристики. Словниками і довідниками користуються багато людей: перекладачі, учні та студенти, фахівці, що працюють у різних сферах діяльності, та ін. Словниковий склад будь-якої живої мови перебуває в безперервній зміні та розвитку. З'являються нові слова, що відображають розвиток сучасної науки, культури, мистецтва, деякі слова набувають стану застарілих. Словники є елементом національної культури, адже в слові відображено багато сторін народного життя. Усе багатство та різноманітність лексичного запасу мови зібрано в словниках. Важко уявити собі, що було б у

нашому житті без словників і довідників. Де і як ми знаходили б значення нового нам слова, правильного написання, вимови, пояснення якогось терміна? Словник – це дуже значущий різновид літератури, однак, для того щоб цілеспрямовано користуватися ним, потрібна особлива культура. Словник також є одним із різновидів довідкової літератури, а це означає те, що він повинен бути досконалим, в ньому не має бути технічних та орфографічних помилок [5].

У мовознавстві прийнято трактувати лексикографію як розділ мовознавства, до компетенції якого належить створення словників і опрацювання їхніх теоретичних засад та який тісно пов'язаний із лексикологією. Фактично мовознавча традиція ніколи не ставила питання про статус лексикографії. Тобто не йшлося про те, є лексикографія теоретичною або практичною галуззю знань чи взагалі окремою галуззю.

Класифікування документів – процес впорядкування та розподілу документів за класами з метою відобразити відношення між ними. Класифікація документів – система їх підпорядкування, яку використовують як засіб установалення зв'язків між класами документів. Класифікація словників – практичний систематизований опис словників та їх жанрів, що склалися історично в тій чи тій національній лексикографічній традиції. Класифікація є ефективним способом систематизації знань, а також презентації особливостей, важливих ознак та характеристик досліджуваного об'єкта. Розв'язання проблеми класифікації словників сприятиме виробленню єдиної методології укладання для кожного виду і типу словників.

Термінологічний словник – один із різновидів лінгвістичного словника, у якому подано термінологію галузі (кількох галузей) знань. Теорією і практикою укладання словників займається *термінологічна лексикографія*. Розроблення загальної класифікації документів є одним із провідних напрямків документознавства, класифікація термінологічних словників розглядається в колі проблематики термінографії.

Підвищення якості термінологічних словників, встановлення єдиних принципів і методів їх підготовки значною мірою залежить від рівня розвитку відповідної галузі науки. *Термінологічна лексикографія* – наука про проектування та складання словників спеціальної лексики – тісно пов'язана з термінознавством, оскільки такі проблеми, як встановлення синонімії, омонімії та полісемії термінів, визначення значень термінів і підбір до них іншомовних еквівалентів традиційно вирішуються у межах термінознавства. Тому

багато термінознавців вважають, що термінознавство є теоретичною базою термінологічної лексикографії або навіть розглядають термінологічну лексикографію як розділ термінознавства [4; 3; 8, с. 24–31]. Передумовами формування проблематики теорії термінологічної лексикографії служать: виділення концепції лексикографічного параметра в процесі наукових досліджень, пов'язаних з розробкою типології словників, потреба в узагальненні досвіду робіт по створенню термінологічних словників різних типів (тлумачних, перекладних, інформаційних і т.д.), розгляд термінологічного словника як особливого жанру ділової прози і, нарешті, автоматизація робіт і проблем, що пов'язані із створенням автоматичних словників і термінологічних банків даних [1].

Основними проблемами сучасної термінологічної лексикографії є: створення надійної класифікації і типології спеціальних словників, інвентаризація параметрів, визначення переліків вимог до окремих видів словників, аналіз впливу методичної установки словника та її окремих факторів на якість і особливості його реалізації, дослідження атрибутів теорії композиції словника спеціальної лексики, вивчення шляхів відбору та організації термінологічної інформації у межах словника, а також способів машинного подання лексикографічних і термінологічних даних.

Проблема створення надійної типології словників спеціальної лексики є першочерговим по відношенню до загальної проблеми вироблення методології створення словників, так як визначення і всебічний аналіз існуючих типів словників необхідні для встановлення загальних принципів їх створення, врахування особливостей реалізації цих принципів при підготовці окремих різновидів словників і вироблення однакових підходів до опису спеціальної лексики в однотипних словниках. Створення типології словників передбачає виділення певних лексикографічних характеристик, параметрів, для класифікації, опису та оцінки словників, а також їх проектування.

Виділення таких параметрів дає можливість формалізації і деякого спрощення технології створення словників, а також уніфікації їх композиційних засобів. Така класифікація полегшує користувачам перехід від одного словника до іншого, є однією з умов автоматизації процесу підготовки та видання словників, дозволяє автору-вченому, фахівцеві полегшити процес підготовки словника і підвищити його якість.

Для вибору найбільш ефективної композиції розроблюваного словника фахівець повинен мати чітке уявлення про існуючі лексикографічні параметри, можливості їх реалізації в певних типах словників. *Термінологічна лексикографія* повинна дати вченому, що створює словник спеціальної лексики, можливість, спираючись на певні принципи, осмислено вибрати найбільш відповідний його цілям тип словника і найбільш вдалі прийоми подачі в ньому інформації про терміни. Якщо ж при цьому технологія проектування і створення словника буде представлена у вигляді певної послідовності виборів параметрів словника, при якій кожен попередній вибір буде до певної міри визначати і полегшувати подальші рішення, то це дозволить автору переключити свою увагу з вирішення технічних, другорядних завдань на власне *творчі*,

змістовні проблеми, що знаходяться у сфері його компетенції, що дозволить істотно підвищити якість підготовки термінологічних словників.

Лексикографічні параметри можуть бути розподілені за кількома основними групами. Перш за все, можна виділити *композиційні параметри*, які поділяються на *макрокомпозиційні* (пов'язані із загальною структурою словника і характером включення до нього лексичних одиниць) і *мікрокомпозиційні* (пов'язані з форматом словникових статей і особливостям його заповнення). До композиційних параметрів примикають параметри авторської установки упорядника словника, що виступають в якості попередніх, зовнішніх по відношенню до власне композиційних параметрів.

Порівняльний аналіз існуючих термінологічних лінгвістичних словників, а також вивчення лексикографічної літератури показує, що між лексикографічними параметрами існують певні взаємозв'язки, які проявляються в тому, що реалізація одних параметрів може впливати на форму реалізації інших. Так, параметри авторської установки визначають реалізацію макрокомпозиційних, а останні, у свою чергу, визначають мікрокомпозиційні параметрів. Тому з'являється можливість виділення параметрів, які в першу чергу визначають типологічні особливості словника [4]. Перш за все, до таких параметрів відносяться елементи методичної установки словника. Тут потрібно виділити групу параметрів предметної орієнтації словника, пов'язаних з вибором певного пласта спеціальної лексики для її опису. До цієї групи належать параметри тематичної орієнтації, відповідно до яких встановлюється загальнонауковий, багатогалузевий, галузевий чи вузькогалузевий характер словника; тимчасової орієнтації (словників неологізмів, сучасної лексики, етимологічні словники); мовної орієнтації (одно-, дво-і багатомовні словники). Одним з найбільш важливих типологічних параметрів є призначення словника. Відповідно до цього параметру можна виділити *чотири* основних типи термінологічних лінгвістичних словників – перекладні, довідкові (в першу чергу тлумачні), навчальні та інформаційні. Призначення словника визначається характером його використання. До цього параметру наближається параметр *функції словника*, що ґрунтується на співвідношенні елементів опису та регламентації по відношенню до включеної в нього спеціальної лексики: нормативні та інвентаризаційні словники. Наступним важливим типологічним параметром є *обсяг словника*. На основі цього параметру можна виділити повні, середні та короткі словники.

Серед композиційних параметрів в якості головного типологічного можна розглядати параметр *принципу презентації спеціальної лексики* в словнику. Відповідно до цього параметру можна виділити формальний і тематичний принципи розташування лексики в словнику; перший використовується в алфавітних (суцільних, зворотних, гніздових) словниках, частотних, потекстових і хронологічних словниках, а другий застосовується в аналогічних і ідеографічних словниках (тезаурусах) асоціативного та ієрархічного типів. Перераховані параметри дозволяють в сукупності визначити тип термінологічного словника і провести загальну класифікацію словників. Вони також дозволя-

ють охарактеризувати і конкретні словники. Так, наприклад, Duden Universalwörterbuch: DUW – (1983, 1989, 1996, 2001, 2004); Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache: LGWb (1993, 1998, 2003); Wahrig Deutsches Wörterbuch (1966) – одномовні тлумачні словники, або Metzler: Lexikon Sprache та Bußmann: Lexikon der Sprachwissenschaft називаються "Lexikon" (MLS, 2000) є повними галузевими одномовними тлумачними інвентаризаційними словниками сучасної лінгвістики із суцільним з алфавітним розташуванням статей, "Англо-російський частотний словник-мінімум для читання газетних текстів" (СПб.: СПб. держ. ун-т, 1996) є двомовним частотним словником, що відображає розподіл слів у газетних текстах.

Однак зазначеними параметрами їх загальний перелік не вичерпується. Так, до методичної установки належать параметри адресної орієнтації (читацької адреси), мовного рівня опису (словотвір, семантика і т.д.), принципів і критеріїв відбору спеціальної лексики для включення до словника. До елементів макрокомпозиції відносяться: склад допоміжних розділів словника, принципи подачі термінологічних словосполучень та подання омонімії. До елементів мікрокомпозиції відносяться різні види інформації про термін – формальні (написання, вимова, граматична інформація, варіанти), етимологічні (час появи в мові, етапи розвитку), атрибутивні (приналежність до певної тематики, лексичний статус – термін, номенклатурна одиниця, кодова форма, ареал, стильова приналежність), інтерпретаційні (способи тлумачення), асоціативні (лексичне оточення – родові, видові, еквівалентні терміни, омоніми, антоніми, похідні терміни), прагматичні (хронологічний та нормативний статус вживання), ілюстративні (контекст і графічні ілюстрації) характеристики описуваного терміна, а також мікροструктурні параметри (структура статті, посилання на його розміщення). Наведений перелік параметрів *не є повним*. Тому необхідно продовжувати роботу з виявлення й аналізу параметрів, оскільки з ними пов'язане питання формування вимог до конкретних елементів словника, підвищення ефективності та зменшення трудомісткості підготовки словників на основі аналізу існуючих технологічних процесів і операцій.

Попередній аналіз запропонованих термінознавцями і лексикографами процесів підготовки словників свідчить про необхідність виділення *чотирьох* етапів створення термінологічних лінгвістичних словників [6]. На *першому етапі* відбувається проектування словника, тобто визначається його тип, читацька аудиторія та основні характеристики. При цьому використовується систематизований перелік можливих параметрів в якості своєрідного запитальника (анкети), на основі якого/якої приймаються попередні рішення по всіх елементах методологічної установки і композиції словника, визначається склад відображеної в ньому інформації про спеціальну лексику. Сьогодні цьому етапові не завжди приділяється належна увага, в результаті чого в ході розробки словника доводиться вносити непередбачені зміни, що відбувається як на трудомісткості його укладання, так і на його якості. Результатом цього етапу є проект словника і методологія його створення. На *другому етапі*

проводиться відбір лексичного матеріалу і складання словника. На *третьому етапі* (основному) проводиться безпосередній аналіз і опис спеціальної лексики, включеної до словника. Наприкінці формуються основні та допоміжні покажчики. На *четвертому етапі* відбувається підготовка словника до видання (редагування, уточнення і перевірка посилань).

Важливим чинником при підготовці термінологічних лінгвістичних словників (особливо великих) є обов'язковість застосування *системного підходу*. Термінологічний словник, як правило, має фіксувати результати певної термінологічної роботи. Дослідження з розробки принципів класифікації і типології термінологічних словників, інвентаризації параметрів, уніфікації та алгоритмізації процесу створення словника нерозривно пов'язані з вивченням проблем автоматизації лексикографічних робіт і створенням термінологічних банків даних. Ефективне використання обчислювальної техніки в підготовці словників передбачає більш суворий підхід до організації словникових даних і словникових статей в цілому. У ході будь-якого аналітичного розгляду словників взагалі або якогонебудь одного типу словників зокрема, необхідно, на наш погляд, тримати постійно в полі зору той факт, що між реально існуючими жанрами, типами словників і тими їх ідеальними моделями, які створюються вченими в процесі розробки типології словників, існують певні відмінності як в якісному, так і в кількісному аспекті. По-перше всі створені словники лише якоюсь мірою, більшою чи меншою відповідають своїм ідеальним типологічним моделям, характеризуються певним ступенем наближеності до них. По-друге, на практиці може бути зареєстровано відсутність будь-якого словника, передбаченого теоретичною лексикографією, тобто в типологічній схемі можуть виявитися "*порожні місця*", незаповнені позиції. З іншого боку, буває і так, що лексикографічна практика випереджає теорію лексикографії і ставить перед нею певні завдання, висуває свої вимоги. Тоді виникає необхідність теоретичного обґрунтування нового типу словника, створення якого було продиктовано потребами практики. Новий словник може поєднувати в собі відомі риси і елементи різних зафіксованих у типологіях і класифікаціях словників або містити принципово нові елементи і риси, але в будь-якому випадку він буде відрізнятися своїми якісними характеристиками від уже існуючих або прогнозованих словників і складе нову "*гілку*" на класифікаційному шаблі.

Отже, вплив практики на теорію особливо відчутний в області навчальної лексикографії – однієї з галузей лінгвістики, у межах якої спостерігається досить істотна і тісна взаємодія принципів лексикографічного опису з його цілями, повністю обумовленими потребами практики навчання іноземної мови. Проблема створення надійної типології словників спеціальної лексики є першочерговою по відношенню до загальної проблеми розробки методології створення словників, оскільки визначення і всебічний аналіз існуючих типів словників є необхідними для встановлення загальних принципів їх створення [7]. Необхідна розробка і таких проблем, як психологічні особливості пошуку і сприйняття термінологічної інформації у словнику, гносеологічна і дидактична роль і соціа-

льно-культурне значення термінологічного лінгвістичного словника. Можливо, за аналогією із загальною лексикографією, яка займається проблемами тлумачення слова у словнику, доцільно розглядати проблеми визначення та тлумачення термінів тільки у межах

термінознавства. Важливо й те, що описані проблеми дозволяють виділити важливість подальшого розвитку наукових досліджень в галузі науково-технічної лексикографії та оптимізації словникової справи.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ахманова О.С., Минаева Л.В. О предмете и метаязыке учебной лексикографии. / Словари и лингвострановедение. – М.: МГУ, 1982. – 55 с.
Akhmanova O., Minaeva L. About the subject and metalanguage of educational lexicography. / Dictionaries and linguocultural studies. – Moscow: MGU, 1982. – 55 p.
2. Бірюков А.В. Застосування лінгвістичних процесорів у перекладацькій роботі. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_gn/2011_4/files/GN411_10.pdf
Biriukov A. Using of linguistic processors in translator's work. Access mode: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_gn/2011_4/files/GN411_10.pdf
3. Гавинский А.Н. Теоретические основы выбора оптимальной структуры двуязычных отраслевых словарей как одного из средств упорядочения научно-технической терминологии (на материале англо-русских, русско-английских и англоязычных терминологических словарей): автореф. дис. ... на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / А.Н. Гавинский. – Киев: Киев. гос. пед. ин-тин. яз., 1978. – 21 с.
Havinskiy A. Theoretical Choice Fundamentals of Optimal Structure of Bilingual Branch Dictionaries as one of means for ordering of science and technical terminology (on material of English-Russian, Russian-English and English terminological dictionaries): Abstract of the thesis for submitting for doctorate in philological sciences: specialty: 10.02.04 "Germanic Languages" / A.N. Havinskiy. – Kiev: Kiev State Pedagogical Institute of Foreign Languages, 1978. – 21 p.
4. Гринев С.В. Основы лексикографического описания терминологии: автореф. дис. ... на соискание ученой степени докт. филол. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / Гринев Сергей Викторович. – М.: МГУ, 1990. – 43 с.
5. *Hrinev S. Fundamentals of lexicographic description of terminology: Abstract of the thesis...for submitting for Doctor's degree. Specialty: 10.02.04 "Germanic languages" / Hrinev Sergey Viktorovich. – Moscow: MGU, 1990. – 43 p.*
6. Єремута В.Ю. Основні елементи макро- та мікроструктури лінгвістичного словника. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_gn/2012_2/files/GN212_09.pdf
Yeremuta V. The Main Elements of the Macro- and Microstructure of the Linguistic Dictionary. Access to the article: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_gn/2012_2/files/GN212_09.pdf
7. Марчук Ю.Н. Основы терминологии / Ю.Н. Марчук. – М.: ЦИИ МГУ, 1992. – 75 с.
Marchuk Y. Fundamentals of terminography / Y.N. Marchuk. – Moscow: MGU, 1992. – 75 p.
8. Ступин В.А. Некоторые методические аспекты проблемы обоснования лингвистических критериев подбора и подготовки тематических текстов учебных пособий (на материале английских текстов по экономике и финансам) / В.А. Ступин. – СПб.: С.-П. гос. ун-т экономики и финансов, 1994. – 14 с.
Stupin V. Some methodological aspects of the problem of founding linguistic criteria of selection and preparing of thematic texts for textbooks (on material of English texts in Economics and Finance) / V. A. Stupin. – St. Petersburg.: St. Petersburg State University of Economics and Finance, 1994. – 14 p.
9. Шелов С.Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализмы. / С.Д. Шелов. – М.: Вопросы языкознания. Высшая школа, 1984. – Вып. 5. – С. 24–31.
Shelov S. Terminology, professional vocabulary and professionalisms. / S.D. Shelov. - Moscow: Voprosy yazykoznaneya. Vysshaya shkola, 1984. – Vol. 5. – S. 24-31.

Volodina T. Typology of linguistic dictionaries

Abstract. In the article there was explored the problem of the typological classification of terminological linguistic dictionaries. There was offered a classification of linguistic dictionaries, defined the main classific features and characteristics of terminological dictionaries. The author analyzed the problem of defining the status of lexicography in different linguistic traditions.

Keywords: *terminological lexicography, linguistic dictionary, methodology of dictionary composing, compositional parameters, macro- and microstructure of the dictionary, systematical approach.*

Володина Т.С. Типология лингвистических словарей

Аннотация. В статье рассмотрена проблема типологической классификации терминологических лингвистических словарей. Предложена классификация лингвистических словарей, определены основные видовые классификационные признаки и параметры терминологических словарей. Автором проанализирована проблема определения статуса лексикографии в разных лингвистических традициях.

Ключевые слова: *терминологическая лексикография лингвистический словарь, методология составления словаря, композиционные параметры, макро-и микроструктура словаря, системный подход.*

Вороніна Ю.В.

Концепт "чоловік" у сучасній українській чоловічій прозі

Вороніна Юлія Володимирівна, аспірантка

Луганський національний університет імені Т. Шевченка, г. Луганськ, Україна

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Статтю присвячено аналізу ідіолектних порівняльних конструкцій на позначення чоловіка як одного із засобів образної вербальної репрезентації концепту "чоловік" в українській лінгвокультурі. У ній окреслено коло дослідників, що займаються гендерною лінгвістикою, а також проблемою вивчення категорії порівняння. Зазначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, актуальність роботи. Досліджено ідіолектні порівняння сучасних українських письменників М. Дочинця, С. Жадана, В. Лиса, В. Слапчука та В. Шкляра, що є вираженням концепту "чоловік", на прикладі їхніх прозових творів. Висвітлено гендерний аспект побудови порівнянь: вплив гендерного стереотипу на формування ідіолектних порівняльних конструкцій. Указано на ідіолектні порівняння, що підкреслюють невідповідність чоловіка своїй гендерній ролі. Визначено структуру концепту, що складається з мікроконцептів "Зовнішні характеристики", "Внутрішні характеристики", "Фізичні характеристики", "Біологічні характеристики", "Дії", "Соціальні характеристики" у межах концепту "чоловік". Мікроконцепти "Зовнішні характеристики", "Внутрішні характеристики" та "Фізичні характеристики" представлено концептуальними аспектами, до складу яких уходять індивідуально-авторські порівняльні конструкції і які, у свою чергу, поділено на тематичні групи за ознакою порівняння.

Ключові слова: концепт, гендерний стереотип, ідіолектне порівняння, маскуліність, фемінність.

Свого часу епоха Відродження, відкинувши теоцентричний спосіб мислення, закладає підвалини для існування сучасного антропоцентричного підходу в культурі та науці. Постає Бога відходить на другий план. Людська краса, досконалість тіла, довершеність божого творіння виходить на перші позиції. Згодом людина з її психікою, когніцією, особистими потребами, поглядами на життя опиняється в центрі не лише суспільного способу мислення, а й теоретико-практичних досліджень вчених. Із розвитком соціуму виникає потреба в переосмисленні самого поняття "людина", адже воно є набагато складнішим, ніж зазвичай його описують. На біологічному рівні існує дві статі, що, безумовно, різняться між собою. Ще до нашої ери філософи звертали увагу на їхню полярність щодо розумових здібностей, поведінки, соціальної ролі тощо. Однак ХІХ, а особливо ХХ століття, внесли нові корективи і дали поштовх для появи гендерних досліджень, зокрема в царині мовознавства.

Українських науковців, праці яких присвячено вивченню проблем гендерної лінгвістики, на жаль, мало. Серед них слід назвати імена Л. Ставицької, А. Архангельської, Т. Сукленко, О. Горошко, тощо. Активно працюють в цьому напрямку російські дослідники: А. Кириліна, О. Гриценко та ін. Захищено низку дисертацій, що розкривають дихотомію чоловік – жінка за допомогою концептуального підходу: О. Бондаренко, О. Бадмаєва, В. Васюк, М. Єпремян тощо.

Здебільшого сучасні науковці вивчають концепт "жінка", однак ми вважаємо, що для досягнення об'єктивних результатів досліджень слід звернути увагу й на постать чоловіка. Таким чином, нашу розвідку присвячено вивченню ідіолектних порівнянь як складника концепту "чоловік".

Варто зауважити, що категорія порівняння вивчається дуже давно. Найчисленнішими є дослідження в галузі функціонального синтаксису та граматики (Ю. Маковецька-Гудзь, І. Судук, Л. Прокопчук). Лінгвісти також звертають увагу на семантику порівнянь (С. Талько, А. Романченко). Вивчають як фразеологічні (А. Найда, К. Мізін), так і індивідуально-авторські порівняння (О. Марчук), хоча останні значно рідше й,

зазвичай, разом зі стійкими порівняльними конструкціями, що є репрезентантами ідіолекту конкретного письменника. Ми обрали матеріалом дослідження ідіолектні порівняння сучасної української чоловічої прози, оскільки вони не були предметом вивчення науковців. Актуальність нашої роботи, окрім цього, зумовлено відсутністю праць, присвячених вивченню порівнянь із позиції гендерної лінгвістики.

Метою пропонованої статті є вивчення гендерної специфіки формування ідіолектних порівнянь сучасної української чоловічої прози в межах концепту „чоловік”.

Завдання: визначити структуру концепту „чоловік” та охарактеризувати її на рівні мікроконцептів і концептуальних аспектів; виокремити індивідуально-авторські порівняння; указати на гендерні особливості формування порівнянь.

Об'єкт дослідження – концепт „чоловік” у творах М. Дочинця, С. Жадана, В. Лиса, В. Слапчука та В. Шкляра.

Предметом вивчення стали ідіолектні порівняння в межах концепту "чоловік".

Дослідження виконано на матеріалі прозових творів М. Дочинця (збірки новел "Хліб і шоколад" та "Гра в ляльки", романи "Вічник" та "Лис у винограднику"), С. Жадана (романи "Ворошиловград", "Депеш Мод", "Anarchy in the UKR"), В. Лиса (романи "І прибуде судья", "Острів Сильвестра"), В. Слапчука (роман "Осінь за шокою", повість "Жінка зі снігу") та В. Шкляра (романи "Ключ", "Залишенець. Чорний Ворон").

Під час дослідження використано концептуальний та гендерний підходи, які дали змогу класифікувати ідіолектні порівняння.

Лінгвісти, які вивчали концепт "жінка", створили власні систематики. Так, Л. Ставицька, аналізуючи концепт "чоловік" у концептосфері фразеології, виділила кілька груп фразеологічних одиниць: 1) ідентифікуючі ФО; 2) зовнішній вигляд, фізичні характеристики; 3) розумові здібності; 4) психоемоційні, вольові характеристики; 5) статусні, емоційно-психологічні, психо-сексуальні характеристики, які виявляються в

стосунках із жінками [13, с. 120-126]. Схожою є класифікація Т. Сукаленко, щоправда дослідниця розглядає концепт "жінка" і виокремлює в його структурі п'ять мікроконцептів: 1) "Зовнішні характеристики"; 2) "Внутрішні характеристики"; 3) "Фізичні характеристики"; 4) "Біологічні характеристики"; 5) "Соціальні характеристики" [14, с. 151]. Ми беремо за основу такий розподіл складників для концепту „чоловік”. До цієї систематики додаємо ще й мікроконцепт "Дії", уважаючи, що така концептуальна структура дає змогу якнайкраще розглянути всі аспекти концепту, виражені ідіолектними порівняннями.

До мікроконцепту "Зовнішні характеристики" входить близько 150 ідіолектних порівнянь. Мікроконцепт ми розподілили за ознакою порівняння на три концептуальні аспекти: "Зовнішність", "Одяг" та "Взуття".

У межах концептуального аспекту "Зовнішність" виділяємо кілька тематичних груп. Сюди входять близько 150 ідіолектних порівнянь на позначення узагальненого зовнішнього вигляду чоловіка, обличчя, зубів, волосся, голови, шиї, шкіри, рук, ніг, росту, фігури, краси: "*Через високу папаху і довгу бороду його голова здавалася більшою, ніж у коня*" [15, с. 236] – про велику голову; "*Худючий, сутулий, ноги, як у бубька*" [4, с. 283] – про тонкі ноги та ін.

Слід звернути увагу й на тематичну групу узагальненого зовнішнього вигляду чоловіка. Сучасні письменники подають несхожі картини зовнішнього вигляду представників чоловічої статі, адже і в реальному житті вони різняться між собою. Так, В. Шкляр описує чоловіка непримітної зовнішності: "*Ні, він мав звичайнісіньку зовнішність... не відрізував собі вуха, як Ван Гог...*" [16, с. 51]. С. Жадан змальовує недолугий вигляд: "*Тільки візьми мій костюм. А то ти на військовополоненого схожий*" [5, с. 249]. Зафіксовано й порівняння на позначення зарослого й обірваного чоловіка: „...спав чоловік. Зарослий по самі очі й такий обірваний, що, мабуть, ніколи не виходив з лісу. Видно, жив тут, як звір" [15, с. 330].

Тематична група узагальненого зовнішнього вигляду подає непривабливий образ чоловіка. Це не „гламурний”, як зараз часто кажуть, представник сильної половини людства, що зійшов із глянцевого обкладинок журналів, а скоріше невибагливий простий персонаж українського художнього дискурсу. Він не відповідає сучасним стереотипам про міцного, красивого, доглянутого та успішного чоловіка. Така невідповідність стирає рамки маскуліності. При цьому, варто зауважити, що ідіолектні порівняння на позначення узагальненої зовнішності не фіксують ознаки фемінності, яка могла б накладатися на чоловічий образ або й повністю витіснити маскуліну ознаку. Таким чином, читачі стикаються із природними чоловічими персонажами, які наче виходять із реального середовища. Це дає можливість наблизити художній світ літературного вимислу до дійсності.

Більше 50 ідіолектних порівнянь зафіксовано на позначення обличчя чоловіка. "Семантична достатність ознак, – зазначає К. Мізін, – яка уможливорює порівняння засобами мови, є важливим чинником утворення компаративної моделі. Взагалі, семантична достатність або недостатність ознак слугує одним із

семантико-граматичних параметрів утворення таких складників, як предмет і образ порівняння" [10, с. 58]. Варто зауважити, що об'єкт порівняння в сучасних письменників досить розмаїтий, що свідчить про авторську оригінальність: "*...скорчив приятель невинне лице, як радянський радист, заскочений німцями під час виходу в ефір*" [16, с. 260] – про невинний вираз обличчя; „...визирив лише його ніс – круглий і кривий, як ручка контрабаса" [4, с. 97] – круглий та кривий ніс; „...обстриг вії, які в Пилипа були довгі, як у дівчини..." [15, с. 362] – довгі вії та ін. Останнє порівняння побудовано на основі гендерного стереотипу. Красивими вважаються очі жінки із довгими війми. У цьому випадку відбувається перенесення ознаки фемінності на чоловіка.

Красу чоловіка змальовують два ідіолектні порівняння: "*Куземко, його красивий, наче знятий з картини, брат Куземко дивився на Вовкулаку...*" [15, с. 104], "*Вродливий, поривний блондин... Якийсь до волосини породистий, правильний, як з плакату, котрі тоді ще висіли де-не-де*" [4, с. 81]. Слід зауважити, що в образах нами для дослідження творців не зафіксовано жодного ідіолектного порівняння на позначення потворності чоловіка.

Концептуальний аспект "Одяг" представлений 23 порівняннями. Серед них є порівняльні конструкції, які акцентують увагу читача на деталях вбрання: "*З нього виходять двоє в широких, як сковороди, кашкетах*" [4, с. 243] – про чоловіків у широких кашкетах тощо.

Концептуальний аспект "Взуття" представлений трьома ідіолектними порівняннями: "*На ногах мав кеди. Схожий був на фаната „Айрон Мейден*" [5, с. 136] – про кеди чоловіка тощо. Ця порівняльна конструкція побудована на схожості фанатів із їхніми кумирами. Так, учасники британської групи „Iron Maiden” виступали на концертах у кедях. Саме ця деталь стала основою для формування об'єкту порівняння.

До мікроконцепту "Внутрішні характеристики" входить близько 300 ідіолектних порівнянь, які поділено за ознакою порівняння на три концептуальні аспекти: "Інтелектуальні якості", "Емоційно-психологічні характеристики" та "Морально-етичні якості".

У межах концептуального аспекту "Інтелектуальні якості" за ознакою порівняння ми виділяємо кілька тематичних груп. Сюди входять порівняльні конструкції на позначення процесу мислення, пам'яті тощо: "*Я терпляче чекав, проте з'явилася думка, що стала в мені розростатися, немов ракова пухлина...*" [8, с. 80] – про захоплюючу думку; „...моя пам'ять чітка й витривала, як дикий виноград на стіні дому..." [6, с. 280] – про гарну пам'ять чоловіка та ін.

У межах концептуального аспекту "Інтелектуальні якості" ми виокремлюємо тематичну групу світоглядних позицій чоловіка, яка складається із шести порівнянь. Наприклад, одна ідіолектна порівняльна конструкція характеризує здатність чоловіка долати життєві перешкоди: "*... вони своїми пальцями зі слідами опіків і татуювань зчищають із грубої затвердлої поверхні життя, ніби зі старої афішної тумби, всі нашарування і все гівно, яким це життя обростає...*" [6, с. 389]. Це порівняння побудовано на гендерних

стереотипах, згідно з якими чоловік має бути незалежним та рішучим у складних ситуаціях.

Концептуальний аспект "Емоційно-психологічні характеристики" ми розподілили за ознакою порівняння на тематичні групи: характер, поведінка, емоції, мовлення, погляд, сміх, бажання, почуття, психологічні відчуття, звички, уподобання, здібності. Сюди входить 230 ідіолектних порівнянь.

Порівняльні конструкції описують різні риси характеру чоловіка. На жаль, погляди людства на життя часто бувають помилковими. Доказом цього є формування низки стереотипів, що відображають зафіксовані нами порівняння. Це дає нам можливість розподілити їх у межах тематичної групи "Характер" на три блоки. До першого входять ідіолектні порівняльні конструкції, що відповідають стереотипним уявленням суспільства про постать чоловіка: "Мудрий, як змії..." [3, с. 215] – про мудрого чоловіка; "Ви нетерпний, як і ваш почерк..." [12, с. 194] – про важку вдачу чоловіка; "Ти безвідповідальний... Ти поводишся, як той самець, у якого ні в серці, ні в голові, тільки в штанах..." [11, с. 222] – про безвідповідального чоловіка тощо. Ці приклади виокремлено на основі психологічних досліджень. Тут ознаки порівняння збігаються із рисами, які в інформантів різних країн світу асоціюються тільки з чоловіками [7, с. 72].

Зафіксовано також порівняння, що не відповідають стереотипній масовій свідомості про гендерну роль чоловіка: "Наче заперечуючи цю очевидну істину, він ще більше замкнувся..." [9, с. 53] – про замкнену людину; „Кактуси лише з вигляду жорсткі й агресивні, а насправді вони тендітні... Ти мені також іноді схожий на кактуса" [12, с. 59] – про тендітного за характером чоловіка; "...він у слові прагне заховатися, а отже і врятуватися, аби не бути цим життям позлунутий і виплюнутий, як останній і остаточний непотріб" [9, с. 170] – про нереалізованість особистості; "І далі залопотів голими п'ятами... веселий, як ластівка..." [1, с. 164] – про веселого чоловіка та ін. Гендерні стереотипи міцно укоренилися в суспільній свідомості. Більша частина людства вважає, що чоловік повинен легко приймати рішення, володіти діловими навичками, бути самодостатнім, сильним, незалежним, схильним до ризику, неемоційним. Однак подані приклади свідчать про наявність інших чоловічих рис характеру, про формування відмінного від суспільної думки образу чоловіка.

Ідіолектні порівняння третього боку мають нейтральне значення: "Навчався цар усьому спрагло, пив науки, як пісок п'є воду" [3, с. 211] – про чоловіка, що багато вчиться та ін. У цілому порівняння цього блоку не можна вважати свідченням стереотипного чи, навпаки, позбавленого стереотипів мислення. Вони ніби займають нейтральну позицію, знаходяться поміж першими двома блоками.

Частина ідіолектних порівнянь, що характеризують чоловічу поведінку, змальовують стереотипний образ: "А я вже зовсім не чув болю – був спокійний і холодний, як крига" [16, с. 30] – бути спокійним; "Він не зворушний, як англійський джентльмен" [12, с. 250] – про незворушного чоловіка тощо.

Наближений до дійсності образ чоловіка змальовують 12 порівнянь: "Почуваюся під її поглядом децю

незатишно, навіть скуто, наче сиджу голим під скляним ковпаком" [12, с. 129] – про скуту поведінку; "Ніколаїч, відчувуючи найгірше, забився йому за спиною, мов пес перед чужими" [5, с. 363] – сховатися за чиєюсь спиною; "Він змирився з цим, як змирився із самим життям, до якого насправді не мав – ну, не жодної, але якоїсь великої цікавості" [9, с. 87] – змиритися з чимось та ін. Як бачимо, порівняння вказують не лише на формування стереотипного маскулітного образу в свідомості українців, а особливо сучасних письменників, але й є свідченням існування зовсім іншого чоловіка, здатного змиритися із певними ситуаціями, і навіть бути скутим, або й зовсім заховатися за чиєюсь спиною.

Більшість порівнянь все ж таки відходить від стереотипів. Вони формуються на ґрунті тих ознак, що притаманні чоловікам у дійсності. Це, безумовно, свідчить про самостійність способу мислення авторів, їх здатність неупереджено дивитися на життєві реалії. Водночас стереотипна масова свідомість завжди відіграла значну роль у формуванні не тільки світоглядних позицій, а й мовних конструкцій, що їх розкривають. З одного боку гендерні стереотипи можуть бути наче „прописані” на рівні підсвідомості письменників, а з іншого – існувати як наслідок необхідності змалювання певного персонажа. Наше дослідження констатує виключно сам факт проростання стереотипу крізь структуру порівняння, однак ми не можемо із певністю сказати, які конструкції побудовано зумисне, цілеспрямовано, а які мимовільно.

Чоловік здатен відчувати низку емоцій: "Я лихий, як три собаки" [12, с. 102] – про відчуття злості; "...якась невинна печаль щеміла в мені, як дитяча образа..." [16, с. 71] – про смуток; "Дрібні сльози, як блохи, застрибали Грицеві по бороді" [15, с. 332] – про дрібні сльози тощо. Варто зауважити, що суспільство бачить образ чоловіка витриманого, урівноваженого. Безперечно, прояв негативних емоцій не відповідає гендерним стереотипам. Особливо це стосується останнього прикладу. Із цього приводу психологи зазначають, що для чоловіка заплакати – значить показати не просто слабкість, а наявність фемінних рис характеру [7, с. 81]. Схожість із жінкою здавна засуджувалася суспільством. Таким чином, ідіолектні порівняння засвідчують існування другого боку чоловічої натури.

Близько 60 ідіолектних порівнянь характеризують мовлення чоловіка: "Мав мій пан звичку перескакувати з одної мови на іншу, як білиця з гілки на гілку..." [1, с. 128] – розмовляти на різних мовах тощо.

Погляд чоловіка описують більше 50 порівнянь. Його можна віднести й до мікроконцепту "Зовнішні характеристики", однак він набагато більше говорить про внутрішні особливості чоловіка: "Тепер очі його справді палали, наче дві розпечені жарини" [8, с. 277] – про погляд чоловіка, сповнений ненависті та ін.

Зафіксовано індивідуально-авторські порівняльні конструкції на позначення сміху (13 порівнянь), бажання (9 порівнянь) та почуттів (2 порівняння): "До повного лиця прилип брезглий осміх, ніби чоловік оцту лизнув" [1, с. 111 – 112] – про криву усмішку; "Він хотів посміхнутись, але губи не подавалися. Наче були не його, а пришиті, чужі..." [3, с. 143] – мати ба-

жання посміхнутися; "Спробував боротися, наказувати собі, а виходило як із цвяхом – чим сильніше його б'єш, тим глибше входить" [3, с. 254] – боротися із почуттям кохання тощо.

На позначення психологічних відчуттів чоловіка зафіксовано близько 40 ідіолектних порівняння: "...відчув Соломон, що він самотній, наче Вавилонська вежа на вітрі" [3, с. 211] – про відчуття самотності та ін.

Варто зауважити, що до рис, які асоціюються лише з чоловіками і міцно укорінилися в масовій свідомості, належить відчуття упевненості. Воно є типовою бажаною характеристикою для чоловіка [7, с. 72]. Однак зафіксовано три порівняльні конструкції, які презентують інший бік чоловічої натури: "...я себе почувваю, як ріка... Так, як ріка, що тече проти власної течії" [6, с. 181], "На цьому іскрометному балі він почував себе, як солдат у чужій армії" [4, с. 178] – почуватися невпевнено; "Сидів на передньому сидінні, наче мокрий горобчик" [11, с. 107] – почуватися винним і невпевненим у собі. Ці порівняння розвінчують міф про впевненого в собі чоловіка.

У межах мікроконцепту "Внутрішні характеристики" ідіолектні порівняння також описують звичку, уподобання та здібності чоловіка: "Я підійшов і по черзі з усіма привітався. Спочатку з Пашею... потім із товстим Борманом, в якого за літо відросло червоне волосся, і він час від часу торкався його руками, мовби не вірячи, що воно в нього справді відросло" [5, с. 383] – про звичку торкатися свого волосся; "Він смакував словами, наче гурман доброю їжею, він хмелів від них, наче алкоголік від горілки" [9, с. 50] – про любов до мови; „Та він рисує, як бог" [хліб, с. 125] – про талант чоловіка до малювання та ін.

Концептуальний аспект "Морально-етичні якості" представлений трьома ідіолектними порівняннями: "І впав я у гріх, як у провалля" [4, с. 64], "І впав я у гріх – як у провалля" [1, с. 212] – упасти в гріх; "Але, чувак, якщо ти насправді хочеш горіти в пеклі, на повільному вогні, як напівфабрикат у мікроволновій пічці, то тримайся за цих дивних... прихожан" [5, с. 420] – горіти в пеклі. Безумовно, ці порівняння пов'язані із ре-

лігійними уявленнями українців, зокрема із вірою в пекло, рай та смертний гріх.

Мікрокоцепт "Біологічні характеристики" представлено ідіолектними порівняннями, що описують вік та смерть чоловіка: "Самоук-портретист Жіга-бачі. Древній, як Мукачево, в якому він народився" [4, с. 296] – про чоловіка похилого віку; "...Земля покликала його, як кличе серед ярі зерно" [1, с. 64] – про смерть чоловіка тощо.

Мікроконцепт "Фізичні характеристики" нараховує більше 60 порівнянь на позначення здоров'я чоловіка, його фізичних відчуттів тощо: "Він устиг помітити олійну плямку на її білому чолі. І мимоволі торкнувся свого, обережно, трепетно, наче до якогось таємничого знаку" [3, с. 16] – доторкнутися до лоба; "Силу в руках Андрій мав незвичайну, мішками орудував, як перлинами" [4, с. 183] – із легкістю підіймати мішки та ін.

У межах мікроконцепту "Дії" нараховуємо більше 230 порівнянь: "Опівночі встає Маргарита і, як сновиди, навіпамацьки пробиратється в третю кімнату" [2, с. 112] – навмання йти кудись; "Ми рішуче промчали містом... просигналили біля якогось кафе і вискочили на іншу околицю, по-моєму, чувак промахнувся, він прошивав це місто, як дельфін акваторію..." [6, с. 265] – проїхати все місто та ін.

Ідіолектні порівняння, що входять до мікроконцепту "Соціальні характеристики" ми розподілили на тематичні групи за ознакою порівняння, що змальовують позитивне та негативне ставлення до жінки: "Я прикипів до тієї жінки, як равлик до мушлі. Вона жила в мені, як кісточка в персику" [1, с. 212] – покохати жінку; "А кинути курити тягече, ніж кинути жінку" [12, с. 271] – про складність позбутися звички курити та ін. У цілому ж ідіолектні порівняння мікроконцепту "Соціальні характеристики" свідчать про повагу чоловічої частини людства до постаті жінки.

Безперечно, порівняльні конструкції українських письменників є виявом авторської майстерності й заслуговують на увагу вчених. Варто, на нашу думку, звернути увагу й на ідіолектні порівняння в сучасній жіночій прозі, у чому вбачаємо перспективу нашої подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Дочинець М.І. Вічник. – Мукачево: Карпатська вежа, 2011. – 284 с.
2. Дочинець М.І. Вічник [Immortal]. – Mukachevo: Karpatska vezha, 2011. – 284 s.
3. Дочинець М. Гра в ляльки та інші невігдані жіночі історії. – Мукачево: „Карпатська вежа”, 2009. – 164 с.
4. Дочинець М. Гра в ляльки та інші невігдані історії [Doll game]. – Mukachevo: Karpatska vezha, 2009. – 164 s.
5. Дочинець М.І. Лис у винограднику. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 292 с.
6. Дочинець М.І. Лис у винограднику [Fox in a Vineyard]. – К.: Yaroslaviv Val, 2010. – 292 s.
7. Дочинець М. Хліб і шоколад. – Мукачево: „Карпатська вежа”, 2011. – 300 с.
8. Дочинець М. Хліб і шоколад [Bread and Chocolate]. – Mukachevo: Karpatska vezha, 2011. – 300 s.
9. Жадан С.В. Ворошиловград. – Харків: Фоліо, 2011. – 442 с.
10. Жадан С.В. Ворошиловград. – Harkiv: Folio, 2011. – 442 s.
11. Жадан С.В. Капітал. – Харків: Фоліо, 2009. – 797 с.
12. Жадан С.В. Капітал [Capital]. – Harkiv: Folio, 2009. – 797 s.
13. Ильин Е.П. Пол и гендер. – Спб.: Питер, 2010. – 688 с.
14. Ілін Ю.П. Пол і гендер [Sex and gender]. – Spb: Piter, 2010. – 688 s.
15. Лис В. І прибуде суддя – К.: Факт, 2004. – 288 с.
16. Лис В. І прибуде суддя [Let the Judge Come]. – К.: Fakt, 2004. – 288 s.
17. Лис В.С. Острів Сильвестра. – Харків: Фоліо, 2009. – 219 с.
18. Лис В.С. Острів Сильвестра. – Harkiv: Folio, 2009. – 219 s.
19. Мізін К.І. Порівняння у фразеології. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 240 с.
20. Мізін К.І. Порівняння у фразеології [Similes in phraseology]. – Vinnyza: Nova Knyga, 2009. – 240 s.
21. Слалчук В. Жінка зі снігу. – К.: Факт, 2008. – 278 с.

Slapchuk V. *Zhinka zi snigu [Woman made of Snow]*. – K.: Fakt, 2008. – 278 s.

12. Слпччк В. Осіннь за щоккою. – К.: Факт, 2005. – 280 с.

Slapchuk V. *Osin za shokoyu [Autumn in the Cheek]*. – K.: Fakt, 2005. – 280 s.

13. Ставицька Л. О. „Чоловік (мужчина)” у концептосфері української фразеології // Мовознавство. – 2006. – № 2 – 3. – 118 – 129 с.

Stavyzka L.O. „Cholovik (muzhchyna)” u konceptosferi ukrainskoiyi fraseologiyi [„Man” in sphere concept of Ukrainian phraseology] // Movosnavstvo. – 2006. – № 2 – 3. – 118 – 129 s.

14. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові. – К.: Ін-т укр. мови: Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. – 240 с.

Sukalenko T.M. *Metaforychne vyrazhennya konceptu zhinka v ukrayinskiy movi [Metaphoric expressions of concept “woman” in Ukrainian]*. – K.: In-t ukr. movy: Vyd. dim Dmytra Burago, 2010. – 240 s.

15. Шкляр В.М. Залишенець. Чорний Ворон. – Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2010. – 384 с.

Shklyar V.M. *Salyshenez. Chornyj voron [Black Raven]*. – Harkiv: Knyzhkovyj Klub „Klub Simejnogo Dozvillya”, 2010. – 384 s.

16. Шкляр В.М. Ключ. – Харків: Фоліо, 2008. – 218 с.

Shklyar V.M. *Klyuch [Key]*. – Harkiv: Folio, 2008. – 218 s.

Voronina Y.V. Concept „man” in modern male prose

Abstract. The article is dedicated to the analysis of idiolectic comparative constructions identifying woman as one of methods of figurative verbal representation of the „man” concept in the Ukrainian linguistic culture. The article highlights the circle of scientists who investigate the problem of simile and gender linguistics. The aim, object and as well as the actuality of job are mentioned. This article finds out and classifies idiolectic similes of the modern Ukrainian writers such as M. Dochynets, S. Zhadan, V. Lys, V. Slapchuk, and V. Shklyar which reflect the concept „man” in their prosaic works. The gender aspect of simile build-up is described: the influence of gender stereotype on comparative construction formation. The idiolectic similes that emphasize the mismatch of man to his gender role are identified. The structure of the concept which consists of micro-concepts „External characteristics”, „Internal (inner) characteristics”, „Physical characteristics”, „Biological characteristics”, „Actions”, „Social characteristics” within the „man” concept is determined. Micro-concepts „External characteristics”, „Internal (inner) characteristics”, „Physical characteristics” are presented within conceptual aspects which include author’s individual comparative constructions and which are distinguished into theme groups on the simile basis.

Keywords: concept, micro-concept, gender stereotype, idiolectic simile, the role of gender, masculinity, femininity.

Воронина Ю.В. Концепт „мужчина” в современной украинской мужской прозе

Аннотация. Статья посвящена анализу идиолектных сравнительных конструкций для обозначения мужчины как одного из средств образной вербальной репрезентации концепта „мужчина” в украинской лингвокультуре. В ней очерчен круг исследователей, которые занимаются гендерной лингвистикой, а также проблемой изучения категории сравнения. Указана цель, задачи, объект и предмет исследования, актуальность работы. Исследованы идиолектные сравнения современных украинских писателей М. Дочинца, С. Жадана, В. Лиса, В. Слпччука та В. Шкляра, которые являются выражением концепта „мужчина”, на примере их прозаических приведений. Описан гендерный аспект строения сравнения: отражено влияние гендерного стереотипа на формирование сравнительных конструкций. Указаны идиолектные сравнения, которые подчеркивают несоответствие мужчины своей гендерной роли. Определена структура концепта, который состоит из микроконцептов „Внешние характеристики”, „Внутренние характеристики”, „Физические характеристики”, „Биологические характеристики”, „Действия”, „Социальные характеристики” в рамках концепта „мужчина”. Микроконцепты „Внешние характеристики”, „Внутренние характеристики”, „Физические характеристики” представлены концептуальными аспектами, в состав которых входят индивидуально-авторские сравнительные конструкции и, которые, в свою очередь, разделены на тематические группы по основанию сравнения.

Ключевые слова: концепт, гендерный стереотип, идиолектное сравнение, маскулинность, феминность.

Жихарева Е.А.

Понятийная структура концепта ПРИРОДА в современном английском языке

Жихарева Елена Александровна, кандидат филологических наук, доцент, докторант,
Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Received October 10, 2013; Accepted October 28, 2013

Аннотация: В статье, на фоне общего обзора подходов к изучению концепта, рассматривается понятийная структура концепта ПРИРОДА в современном английском языке и выделяются его конститuenty. С опорой на словарные дефиниции выделены лексико-семантические варианты, манифестирующие отдельные составляющие исследуемого концепта.

Ключевые слова: концепт, понятийная структура, ПРИРОДА, лексико-семантический вариант.

В современном языкознании наблюдается повышенный интерес к исследованию широкого диапазона различных концептов. Их изучение осуществляется в рамках целого ряда направлений: культурологического (Ю.С. Степанов), лингвокультурологического (С.Г. Воркачев, В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин), логико-эстетического (А. Вежбицкая, С.А. Жаботинская), логического и логико-семантического (Н.Д. Арутюнова, Р.И. Павленко), семантико-когнитивного (Н.Н. Болдырев, Е.В. Рахилина, И.А. Стернин), когнитивно-позитологического (О.П. Воробьева, Л.И. Белехова, Е.М. Кагановская, В.Г. Никонова), когнитивно-дискурсивного (Е.С. Кубрякова, Е.И. Морозова, И.С. Шевченко), философско-семиологического (А.В. Кравченко) [7, с. 193–194]. При этом существуют многочисленные классификации концептов, обобщая которые, О.П. Воробьева [1, с. 57–58] предлагает акцентировать следующие их параметры: 1) среда бытия – языковые (В. Зусман), текстовые (Е.М. Кагановская), дискурсивные (Е.И. Морозова, А.Н. Приходько), философские (Ж. Делез), культурные (Ю.С. Степанов), лингвокультурные (С.Г. Воркачев, В.И. Карасик, В.Ф. Старко) концепты, этноконцепты (Н.В. Слухай), которые формируют концептуарий культуры – духовные концепты (Ю.С. Степанов), художественные (С.А. Аскольдов, О.П. Воробьева, В.Г. Никонова) и эстетические (О.П. Воробьева) концепты; 2) содержание – категориальные, теософские, телеономные, апеллирующие к высшим духовным ценностям (А.Н. Приходько), антропоконцепты, эмоциональные концепты (З. Кьовечеш), психологические концепты, экоконцепты (Н.С. Гребенникова), мифоконцепты (Н.В. Шестеркина), или концепты-мифологемы (А.С. Колесник); 3) формат репрезентации – единичные, двойные гештальтные, кластерные, кумулятивные, картинные, параболические, картинно-параболические, эсеистические (О.П. Воробьева).

Исследование концептов может рассматриваться не только как самостоятельная область семантико-когнитивных студий, но и как дополнительный необходимый этап углубленного изучения лексического уровня языка, поскольку "позволяет систематизировать словарный состав языка по-новому, используя при этом концепты. Системный концептуальный анализ языка может привести к новой интерпретации лексических значений, к выделению общих, универсальных понятийных категорий, которые могут формироваться в концепты" [4, с. 49]. В рамках когнитивной лингвистики концепт выступает, с одной стороны, как "термин, служащий объяснению единиц менталь-

ных или психических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знание и опыт человека; оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (*lingua mentalis*), всей картины мира, отраженной в человеческой психике" [3, с. 90]. С другой стороны, по определению Ю.С. Степанова, – это "сгусток культуры в сознании человека; то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека", а также то, посредством чего человек входит в культуру, влияет на нее, "основная ячейка культуры в ментальном мире человека" [6, с. 43].

Традиционно, концепт понимается как трехкомпонентная структура, в которой выделяются понятийный, образный и ценностный компоненты [2, с. 91]. Основные признаки концепта раскрываются в его понятийном компоненте, что дает возможность выделить их из близких по содержанию понятий. Одним из ключевых универсальных концептов, малоисследованных с точки зрения его понятийных составляющих, является концепт ПРИРОДА, который и составляет объект исследования в данной статье. **Актуальность** изучения концепта ПРИРОДА определяется повышенным интересом когнитологов к тем концептам, которые характеризуют суть нового, нарождающегося подхода к описанию языковых явлений, а именно, эоцентрического подхода (С.Д. Дребо; В.А. Ясвин), и направленностью современных исследований на изучение структуры концептов различных типов. **Цель** статьи – описание понятийной структуры концепта ПРИРОДА в английском языке, что и является **предметом** исследования. Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие **задачи**: 1) исследовать историю развития данного концепта в английском языке, используя этимологический анализ; 2) провести дефиниционный анализ концепта ПРИРОДА; 3) выделить лексико-семантические варианты соответствующей лексики как манифестанты анализируемого концепта; 4) определить понятийную структуру концепта ПРИРОДА в современном английском языке.

Опираясь на этимологический анализ, выделим основные параметры концепта ПРИРОДА. Лексема *nature* употребляется в английском языке с конца XIII столетия в значении "сила (энергия) обновления тела, телесных процессов, силы возрастания" ("*restorative powers of the body, bodily processes; powers of growth*") [13]. Слово заимствовано из древнефранцузского и происходит от лексики *nature* со значением "природа, бытие, принцип жизни; характер, сущность" ("*nature,*

being, principle of life; character, essence"), которое восходит к латинскому *natura*, означающему "порядок вещей, природный характер, устройство, качество; вселенная" ("course of things; natural character, constitution, quality; the universe"), буквально соответствовало значению "рождение" ("birth") от слова *natus* "рожденный" ("born"), от деепричастия прошедшего времени *nasci* "быть рожденным" ("to be born"). С конца XIV столетия наблюдаем объединение трактований слов, заимствованных из латинского и французского языков, что привело к появлению таких значений как "творение, вселенная" ("creation, the universe"), а также дополнительных, расширенных смыслов, касающихся наследственности, рождения, наследственных обстоятельств; сущностных качеств, природного характера ("heredity, birth, hereditary circumstance; essential qualities, innate disposition") человека и других живых существ, а также нового общего понимания природы, характеризующегося метафоричностью, а именно "персонифицированная природа, Природа-мать" ("nature personified, Mother Nature"). Начиная с 1660-х годов, лексема *nature* употребляется в английском языке в значении "материальный мир вне человеческой цивилизации или общества" ("material world beyond human civilization or society") [13]. Опираясь на результаты этимологического анализа, обобщаем семантическую структуру слова *nature* как такую, которая интегрирует семы 'рождение', 'бытие', 'творение', 'вселенная', 'наследственность', 'характер'.

Структуру значения лексемы *nature* представим с помощью сем, состав которых уточнялся в ходе дефиниционного анализа, а сами семы были отнесены к тем или иным лексико-семантическим вариантам. Основной материал, на базе которого анализируется понятийная структура концепта ПРИРОДА/NATURE и соответствующей лексемы как его имени, – толковые словари английского языка: Collins English Dictionary (CED) [10]; Random House Kernerman Webster's College Dictionary (RHKWCD) [16]; Oxford English Dictionary (OED) [14]; The American Heritage Dictionary of the English Language (AHDEL) [8]; Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) [12].

Проведенный анализ толкования слова *nature* в современном английском языке позволил выделить пять приведенных ниже его лексико-семантических вариантов.

ЛСВ 1 представлена в двух названных выше словарях – OED [14] и AHDEL [8]: 1. the material world and its phenomena 2. the forces and processes that produce and control all the phenomena of the material world [8]; IV. 13. The material world, or its collective objects and phenomena, esp. those with which man is most directly in contact; freq. the features and products of the earth itself, as contrasted with those of human civilization [14, с. 42]. В его структуре актуализуются такие семы: '*material world*' (материальный мир); '*processes*', '*forces*', '*produce*', '*phenomena of the material world*' (процессы, силы, производство, явления материального мира). Материальный мир связан с продуктами земли, что противопоставляет его человеческой цивилизации, а также основывается на силе, заложенной в основе

природных явлений. Обозначим **ЛСВ 1** как "material world" (материальный мир).

ЛСВ 2 выделяется в четырех из названных словарей – AHDEL [8], CED [10], OED [14], RHKWCD [16]: 14. a state of nature: с. an uncultivated or undomesticated condition [14, с. 42]; 3. a primitive state of existence, untouched and uninfluenced by civilization or artificiality [8]; 4. a wild primitive state untouched by man or civilization, 5. natural unspoilt scenery or countryside [10]; 1. the natural world as it exists without human beings or civilization, 3. natural scenery, 8. the natural, primitive condition of humankind [16]. Структура этого **ЛСВ** представлена семами '*untouchability*', '*wild*', '*primitive state*', '*uncultivated*', '*undomesticated*', '*unspoilt*', '*natural scenery*' (нетронутость, дикость, первозданное состояние, некультивируемый (необработанный), неиспорченный, природный пейзаж). Отметим, что под первозданным состоянием человечества и природы понимается период с момента начала их существования, когда цивилизации как таковой еще не просматривалось, и, таким образом, подчеркивается отсутствие вмешательства человека в природный мир. Поэтому **ЛСВ 2** будем обозначать как "natural scenery, natural primitive state, untouched" (природный пейзаж и первозданное природное состояние, нетронутость).

Значение **ЛСВ 3** присутствует только в одном из словарей – AHDEL [8]: 3. The world of living things and the outdoors. Основная сема '*world of living things*' (мир живых объектов). Таким образом, к природе относится не только сама природа и ее явления, но и человек как живое существо. Соответственно, **ЛСВ 3** представлен как "world of living things" (мир живых объектов).

ЛСВ 4 также обозначен только в одном словаре – RHKWCD [16]: 4. the universe, with all its phenomena 10. the laws and principles that guide the universe or an individual с семой '*universe*' (мир, вселенная). Сюда включаются также законы, которые руководят не только миром, но и человеком, поэтому обозначим **ЛСВ 4** как "мир, вселенная" (the universe).

ЛСВ 5 инкорпорирует следующие дефиниции в таких словарях – CED [10], LDCE [12], RHKWCD [16]: 1. everything in the physical world that is not controlled by humans, such as wild plants and animals, earth and rocks, and the weather [12, с. 1161]; 3. (Life Sciences & Allied Applications / Biology) all natural phenomena and plant and animal life, as distinct from man and his creations, 2. (*often capital, esp when personified*) the whole system of the existence, arrangement, forces, and events of all physical life that are not controlled by man [10]; 2. the elements of the natural world, as mountains, trees, animals, or rivers [16]. В этом **ЛСВ** были выделены такие семы: '*elements of the natural world*' (составляющие природного мира – горы, деревья, животные, реки), '*whole system*' (целая/целостная система, целостность); '*natural phenomena, plant life, animal life*' (явления природы, жизнь животных и растений); '*wild plants*', '*wild animals*', '*earth*', '*rocks*', '*weather*' (дикая природа, животные, земля, скалы, погода). В дефинициях **ЛСВ 5**, также как и в **ЛСВ 2**, указывается на существование природного мира без вмешательства человека. Таким образом, **ЛСВ 5** обозначим как "natural world" (природный мир).

Как видно из представленных толкований, значение лексемы *nature* составляют понятийные признаки, которые включены во все проанализированные словари: '*материальный мир*', '*нетронутость*', '*первичное природное состояние*', '*мир живых объектов*', '*мир, вселенная*', '*явления природы*', '*природный мир*', '*составляющие природного мира*', '*деревья*', '*реки*', '*горы*', '*растения*', '*животные*'.

Исходя из дефиниционного анализа делаем вывод, что "природа" осмысливается, с одной стороны, как первичное состояние существования вселенной, как целостная система, не испытывающая какого-либо вмешательства человека, в которую входят явления природы, животные, растения, а с другой стороны, это такое состояние вселенной, куда уже включается и человек как живое существо, которое постоянно находится в контакте с ней.

Обобщая данные словарей, ряд авторов (Н.И. Маругина, Д.А. Ламинская) определяют такие ключевые семы имени концепта NATURE/ПРИРОДА в английском и русском языках:

- абстрактность;
- масштабность;
- изначальность, первичность, врожденность;
- нетъемлемость;
- божественность, превосходство над человеком;
- примитивность;
- близость к человеку;
- противопоставление человеческой деятельности [5, с. 43–44],

которые в нашем инвентаре соотносятся с набором сем: '*материальный мир*', '*явления материального мира*', '*мир*', '*вселенная*', '*нетронутость*', '*дикость*', '*первичное состояние*', '*неразвитый*', '*непригодный*', '*неиспорченный*', '*целостная система*', '*целостность*', '*составляющие природного мира*'.

Ценностная значимость исследуемого концепта трактуется как очень высокая, поскольку значения "мир", "совокупность природных условий" охватывают наименования большого количества объектов, организованных в поле этого концепта, где некоторые из них могут выступать и как самостоятельные концепты, например: небесные светила, воздух и воздушные явления, вода и водные явления, растительный мир, животный мир, земля, погодные явления и др. [там же, с. 43–44].

Синонимы имени концепта ПРИРОДА в английском языке, представленные в словарях-тезаурусах Oxford Thesaurus of English (OTE) [15], Collins Thesaurus of the English Language (CTEL) [11], Chambers Paperback Thesaurus (CPT) [9], составляют его ближайшую периферию (см. Табл. 1, где жирным шрифтом выделены ядерные или ключевые синонимы).

Таблица 1

Эквиваленты имени концепта ПРИРОДА в современном английском языке

№ п/п	Словарь	Наличие синонимов
1.	OTE	1. the natural world , the living world, Mother Nature, creation, the world, the environment, the earth, Mother Earth, the universe, the cosmos, natural forces; wildlife, flora and fauna, countryside, landscape, scenery
2.	CPT	3. universe, world, creation, earth, environment 4. countryside, landscape, scenery, natural history
3.	CTEL	1. creation , world, earth, environment, universe, cosmos, natural world, Mother Nature, natural forces 2. flora and fauna , country, landscape, countryside, scenery, natural history

Таким образом, основными лексическими репрезентантами концепта ПРИРОДА в современном английском языке являются лексемы: *natural world*, *creation*, *world*, *earth*, *environment*, *universe*, *cosmos*, *flora and fauna*, *landscape*, *countryside*, *scenery*. Критерием для их выделения послужил факт встречаемости хотя бы в двух толковых словарях и словарях-тезаурусах, а также референтная отнесенность к природному миру. "Концепт всегда соотнесен с определенной областью знаний, то есть с конкретным тематическим полем. Только те качества и свойства предмета, которые являются существенными для определенной области человеческой деятельности, включаются в концепт. Следовательно, одна и та же реалья, рассмотренная в различных сферах деятельности человека, будет иметь в качестве соответствия разные черты концепта" [4, с. 49].

Перспективы исследования затронутой в настоящей статье проблематики связаны с изучением концепта ПРИРОДА как экоконтента в разных типах дискурса, включая библейский, в частности в сопоставлении с экоконтентом ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О.П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Серія "Філологія". – 2011. – Том 14. № 2. – С. 53–64.
Vorobyova O.P. Konzeptologija v Ukrajinii: zdobutki, problemi, prorahunki [Concept studies in Ukraine: gains, goals and gaps] / O.P. Vorobyova // Visnik KNLU. Seriiia "Filologija". – 2011. – Tom 14. № 2. – S. 53–64.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
Karasik V.I. Yazikovoy krug: lichnost', konsepty, diskurs [Language Circle: Personality, Concepts, Discourse] / V.I. Karasik. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. [Под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 245 с.

- Kratkiy slovar' kognitivnih terminov [Short Dictionary of Cognitive Terms] / E.S. Kubryakova, V.Z. Dem'yankov, Yu.G. Pankrats, L.G. Luzina. [Pod obsch. red. E.S. Kubryakovoy]. – M.: Filologicheskiy fakul'tet MGU im. M.V. Lomonosova, 1996. – 245 s.*
4. Кудинова Е.А. Концепт и его соотнесение с лексико-семантическим полем / Е.А. Кудинова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2008. – № 1 (1), Ч. II. – С. 48–50. – Электронный ресурс. Режим доступа: www.gramota.net/materials/2/2008/1-2/13.html
Kudinova E.A. Kontsept i ego sootneseniye s leksiko-semanticheskim polem [Concept and its correlation with the lexico-semantic field] / E.A. Kudinova // Filologicheskiye nauki. Voprosi teorii i praktiki. – Tambov: Gramota. – 2008. – № 1 (1), Ch. II. – S. 48–50. – Elektronniy resurs. Rezhym dostupa: www.gramota.net/materials/2/2008/1-2/13.html

5. Маругина Н.И., Ламинская Д.А. Концепт "ПРИРОДА" в русской и английской языковых картинах мира. Статья 1 / Н.И. Маругина, Д.А. Ламинская // Язык и культура. – 2010. – № 2 (10). – С. 36–45.
Marugina N.I., Laminskaya D.A. Konsept "PRIRODA" v russkoy i angliyskoy kartinach mira. Stat'ya 1. [The concept "NATURE" in the Russian and English language picture of the world] / N.I. Marugina, D.A. Laminskaya // Yazik i kultura. – 2010. – № 2 (10). – S. 36–45.
6. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. / Ю.С. Степанов. – М.: Академический Проект, 2004. – 992 с.
Stepanov Yu.S. Konstanti: Slovar' russkoy kul'turi: Izd. 3, ispr.i dop. [Constants: Dictionary of the Russian Culture] / Yu.S. Stepanov. – M.: Akademicheskij Proekt, 2004. – 992 s.
7. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вестник Харьковского национального университета имени В.И. Каразина. – 2006. – № 725. – С.192–195.
Shevchenko I.S. Podhodi k analizu konsepta v sovremennoy kognitivnoy lingvistike [Approaches to the concept analysis in modern cognitive linguistics] / I.S. Shevchenko // Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo universiteta imeni V.I. Karazina. – 2006. – № 725. – S. 192–195.
8. American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2009. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/ecology>
9. Chambers Paperback Thesaurus. – Edinburgh: Chambers Har-rap Publishers, 2007. – 646 p.
Chambers Paperback Thesaurus. – Edinburgh: Chambers Har-rap Publishers, 2007. – 646 p.
10. Collins English Dictionary. Complete and Unabridged. – Glasgow: HarperCollins Publishers, 2003. – Е-ресурс. Режим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/ecology>
11. Collins Thesaurus of the English Language. – Glasgow: HarperCollins Publishers, 2008. – 1125 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Longman, Pearson Education, 2009. – 2082 p.
13. Online Etymology Dictionary. – Электронный ресурс. Ре-жим доступа: <http://www.etymonline.com/>
14. Oxford English Dictionary / Ed. by L. Urdang. – London: Clarendon. – 1970. – V. 7. – P. 42.
15. Oxford Thesaurus of English. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 988 p.
16. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. – New York: Random House, 2010. – Электронный ресурс. Ре-жим доступа: <http://www.thefreedictionary.com/ecology>

Zhykhareva E.A. The notional structure of the concept NATURE in Modern English

Abstract. This paper, alongside the general overview of approaches to the study of concepts, deals with the notional structure of the concept NATURE in Modern English by way of determining its constituents. Lexico-semantic variants that manifest some relevant components of the analyzed concept have been distinguished with regard to the respective dictionary items.

Keywords: *concept, notional structure, NATURE, lexico-semantic variant.*

Жук В.А.

Стилистический потенциал английского перфекта

Жук Валентина Аркадьевна, старший преподаватель кафедры грамматики английского языка
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Received November 18, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Целью статьи является изучение перфектных форм настоящего и прошедшего времени английского глагола. Однако стилистическое использование перфектных форм до сих пор мало изучено. Спорный характер многих вопросов, связанных с перфектными формами, не позволяет считать их исчерпанными как объект исследования. Между тем для правильного употребления этих форм в иностранной речи, для адекватного восприятия этих форм в литературном тексте чрезвычайно важно точное определение грамматического значения и стилистических функций перфектных форм. Глагол – наиболее емкая грамматическая категория. Познавательное содержание грамматических форм не может быть полностью раскрыто без анализа их экспрессивно-аффективного аспекта, без той коннотативной информации, которую может передать грамматическая форма. Семантическая и стилистическая емкость глагола в большой мере обусловлена той органической связью и взаимодействием категории времени и вида, которая характеризует всю его систему в целом. Закономерным следствием этих языковых фактов является широкая возможность функциональных транспозиций глагольных форм, их метафорического использования в художественно-образительных целях. Стилистические функции глагольных форм раскрываются в контексте, в синтаксической взаимосвязи между формами и грамматическими категориями. Перфект тесно связан с текстовыми категориями проспекции и ретроспекции. Автор выделяет следующий композиционно-стилистический потенциал перфектных форм: выражение ретроспективности (возврат назад, обращение к предшествующему); выражение результативности (обусловленность одного временного плана другим); выражение связи, переплетения различных временных планов, связи между различными частями литературного произведения (непрерывность временного потока); выражение опыта; выражение эмоциональной оценки; выражение законченности действия или состояния; функция экспозиции, введения; внесение субъективно-эмоционального аспекта в высказывание. Подводя итог, автор утверждает, что ни одна из выделенных функций не реализуется в тексте изолированно. Как правило, функции перекрещиваются, накладываются друг на друга, создавая единый комплексный стилистический эффект.

Ключевые слова: глагол, перфект, семантика, стилистика, проспекция, ретроспекция.

Целью статьи является изучение перфектных форм настоящего и прошедшего времени английского глагола. Однако познавательное содержание грамматических форм не может быть полностью раскрыто без анализа их экспрессивно-аффективного аспекта. Стилистические функции глагольных форм раскрываются в контексте, в синтаксической взаимосвязи между формами и грамматическими категориями. Перфект тесно связан с текстовыми категориями проспекции и ретроспекции. При употреблении перфектного результативного эксплицитно или имплицитно выражается состояние субъекта или объекта, возникшее как результат завершенного действия [4]. Действие в перфектной форме предвосхищает, предопределяет последующие действия и, заинтересовывая читателя, заостряет его внимание на причине и ходе разворачивающихся событий, приводящих к тому или иному результату или исходу, а также подчеркивает значимость полученного результата: *If you have ever seen a dragon in a pinch, you will realize that this was only poetical exaggeration applied to any hobbit...* (J.R. Tolkien "The Hobbit").

Итак, у перфектных форм можно выделить проспективную или результативную функцию. Для реализации функции результативности необходим благоприятный контекст. Она реализуется в предельных глаголах и в глаголах двойственного видового характера, которые лексически передают действие, связанное с изменением субъекта или объекта действия, например, глаголы *make*, *achieve*. Результативный перфект может также выполнять функцию экспозиции, служить введением к последующей ситуации [1]: *The rain had ceased and there was a purplish gleam in the sky up above the huge humped roof of the Earls Court Exhibition Hall* (I. Murdoch «Bruno's Dream»).

С помощью перфекта в экспириенциальной функции устанавливаются глубинные связи – обусловленность "настоящего" персонажей прошлым, единство, непрерывность временного потока. Однако перфект выполняет и ретроспективную функцию. Перфектная форма помогает сделать прыжок из настоящего в прошлое или из прошлого в "предпрошедшее", создавая разнообразные ассоциативные связи между ними, переплетая далеко отстоящие друг от друга в хронологическом плане действия и подчеркивая их глубинное, внутреннее родство [2]: *This long parenthesis has been necessary to explain why I thought I understood Karel Weissman's last request to me. I am an archaeologist, not a psychologist. But I was his old friend, and I had once shared his interest in the problems of the outer-limits of human consciousness. In his last moments, surely his thoughts had returned to our long nights of talk at Uppsala, to the endless lagers we had consumed in the little restaurant overlooking the river, to the bottles of schnapps drunk in my room at two in the morning?* (C. Wilson "The Mind Parasites"). В этом примере перфектные формы вводят единичные действия, пунктиром воскрешающие прошлое героя. Разумеется, ретроспекция, связи между отдельными сюжетными пластами создаются не только грамматической формой, а взаимодействием различных элементов контекста. Помимо грамматической формы перфекта в передаче ретроспективности участвуют такие лексические средства как обстоятельственные группы *through millions of years of evolution, once*.

Ретроспективный перфект может акцентировать внимание на законченности, завершенности действия или состояния, подводить своего рода итог. Также ученые выделяют соединительную или связующую функцию перфекта [3]. Сверхфразовые единства, аб-

зацы, главы, части художественных текстов могут быть интегрированы с помощью перфектных форм. Перфектные формы соединяют как стоящие рядом компоненты текста, так и значительно отдаленные текстовые сегменты и тем самым участвуют в когерентности текста. В оппозиции перфект настоящего времени – простое прошедшее простое прошедшее является нейтральной формой, а перфект – стилистически окрашенной. Употребление нейтрального, унифицированного варианта в тексте не останавливает внимания читателя. Если выбирается вариант, обладающий коннотативными аспектами значения, то происходит текстовое выделение данного фрагмента, он приобретает стилистическую экспрессию [5, 71].

Случаи употребления перфекта с маркерами точного прошедшего времени для перфекта совершенно не типичны и крайне редки: *Ah, well, that's been 50 years ago, as I said, and since that time, I've never been afraid of anybody* (Mitchell "Gone with the Wind").

Сторонник когнитивной теории вида, А.В. Кравченко рассматривает семантику вида как сигнификативную, а не денотативную категорию. Она ориентирована не на обозначение предмета действительности (денотата), а на обозначение понятия (сигнификата). Как реальный факт конкретного языка, категория вида – явление объективное, но как специфическое понятие, отражающее особенности осмысления мира представителями данной языковой общности, вид по своей природе субъективен. Главное – введение в модель грамматического значения указания на наблюдателя. Содержанием грамматической категории вида является противопоставление наблюдаемых действий ненаблюдаемым, или известным действиям, так как

грамматический термин "вид", которому в английском соответствует "aspect", произведен от русского глагола «видеть» и этимологически связан с латинским "videre" ("видеть") и греческим "eidos" ("то, что видимо") [1].

Перфект может также употребляться для выражения эмоциональной оценки. Оценочная функция формируется на основе значений оценочных прилагательных. Форма перфекта усиливает субъективный элемент оценки, которая дается прошедшему действию, так как подчеркивается значимость этой оценки для настоящего: *"He's always been wonderful, you know," said Tom* (E. Hemingway "Islands in the Stream").

Итак, можно выделить следующий композиционно-стилистический потенциал перфектных форм: выражение ретроспективности (возврат назад, обращение к предшествующему); выражение результативности (обусловленность одного временного плана другим); выражение связи, переплетения различных временных планов, связи между различными частями литературного произведения (непрерывность временного потока); выражение опыта; выражение эмоциональной оценки; выражение законченности действия или состояния; функция экспозиции, введения; внесение субъективно-эмоционального аспекта в высказывание.

Подводя итог, можно сказать, что ни одна из выделенных функций не реализуется в тексте изолированно. Как правило, функции перекрещиваются, накладываются друг на друга, создавая единый комплексный стилистический эффект.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Верхотурова Т.Л., Кравченко А.В., Слуднева Л.В. и др. Английский глагол: Новая грамматика для всех / Т.Л. Верхотурова, А.В. Кравченко, Л.В. Слуднева и др. – Иркутск: Издательство ИГЛУ, 2009. – 276 с.
Verhoturova T.L., Kravchenko A.V., Sludneva L.V. y dr. Angliyskiy glagol: Novaya grammatika dlya vseh [English verb: New grammar for everyone] / T.L. Verhoturova, A.V. Kravchenko, L.V. Sludneva y dr. – Irkutsk: Izdatelstvo IGLU. – 2009. – 276 s.
2. Корнеева Е.А., Кобрина Н.А. Морфология современного английского языка / Е.А. Корнеева, Н.А. Кобрина. – М.: Союз, 2006. – 496 с.
Korneeva E.A., Kobrina N.A. Morfologia sovremennogo angliyskogo yazyka [Morphology of contemporary English language] / E.A. Korneeva, N.A. Kobrina – M.: Soyuz, 2006. – 496 s.
3. Кравченко А.В. Вопросы теории указательности: Эгоцентричность. Дейктичность / А.В. Кравченко. – Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 2002. – 209 с.
Kravchenko A.V. Voprosy teorii ukazatel'nosti: Egotseentrichnost. Deyktichnost [Questions of the pointing theory: Egocentricity. Discourse deixis] / A.V. Kravchenko – Irkutsk: Izdatelstvo Irkutskogo universiteta, 2002. – 209 s.
4. Мейе А. Основные особенности германской группы языков / А.Мейе. – Изд-во Едиториал УРСС, 2003. – 168 с.
Meye A. Osnovnye osobennosti germanskoi gruppy yazykov [The main peculiarities of the German group of languages] / A. Meye. – Izdatelstvo Editorial URSS, 2003. – 168 s.
5. Плотникова С.Н. Варьирование на морфологическом уровне и его роль в тексте / С.Н. Плотникова // Вопросы грамматического варьирования. – Иркутск, 1984. – С.71.
Plotnikova S.N. Varyirovaniye na morfologicheskom urovne i ego rol v tekste [Variation on the morphological level and its role in the text] / S.N. Plotnikova // Voprosy grammaticheskogo varyirovaniya. – Irkutsk, 1984. – S. 71.

Zhuk V.A. Stylistic potential of English perfect forms

Abstract. The aim of the article is to reveal stylistic potential of perfect forms of the English verb. Stylistic use of perfect forms has been poorly studied nowadays. The controversial nature of many questions connected with perfect forms doesn't allow to consider them completely studied as an object of research. However for the right usage of these forms in the foreign speech, for adequate perception in the literary text, it is extremely important to define correctly grammatical meaning and stylistic functions of perfect forms. Verb is the most capacious grammatical category. Cognitive content of grammatical forms can't be completely revealed without analysis of their expressive and affective aspect, without cognitive information grammatical forms can convey. Semantic and stylistic capacity of the verb is stipulated by organic connection and interaction between categories of time and mode which characterize the system on the whole. The logical consequence of these facts is a great possibility of functional transpositions of verb forms, their metaphoric usage with art-graphic purposes. Stylistic functions of verb forms are revealed in the context within syntactic interaction

between forms and grammar categories. Perfect is closely connected with such text categories as prospection and retrospection. The author defines the following compositional and stylistic potential of perfect forms: conveying of retrospective ideas (return to the past, reference to the previous events), expression of efficiency (stipulation of one or another time plan); expression of communication, interlacement of different time plans, connection between different parts of literary work (continuity of time flow); expression of experience; expression of emotional evaluation; expression of completeness of an action or condition; function of exposition, introduction; introduction of subjective and emotional aspects into a statement. Having drawn a conclusion, the author states that none of above-mentioned functions has been realized in the text isolatedly. As a rule, these functions criss-cross, overlap each other, having made one complex stylistic effect.

Keywords: verb, perfect forms, semantics, stylistics, prospection, retrospection.

Загороднюк А.С.

Труднощі юридичного перекладу англійських термінів-полісемантів українською мовою (на прикладі термінів "law", "body", "case", "regulation", "public" та "power")

Загороднюк Анастасія Сергіївна, аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Received October 25, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті простежується специфіка юридичних текстів ЄС, зокрема структурно-семантичні особливості правничої термінології. Розглянуто принципи та прийоми перекладу з англійської мови на українську таких термінів-полісемантів, як "law", "body", "case", "regulation", "public", "power".

Ключові слова: правничі термінологія, переклад юридичних термінів, термінотворення, термін-словосполучення.

Українська держава вступає на принципово новий етап свого розвитку. Він характеризується зосередженням усіх зусиль на системному реформуванні держави та державного управління. Невід'ємними реаліями політичного життя сьогодні стали євроінтеграційні кроки України. За визначенням моніторингу стану демократії та євроінтеграційних рухів в Україні найбільш важливим аспектом європейської політики назвали адаптацію українського законодавства до вимог ЄС (58%) [7]. Процес є багатомістким, оскільки його реалізація включає обмін експертами, професійну підготовку, допомогу в здійсненні перекладу Європейського законодавства у відповідних секторах. Це стало своєрідним викликом як для осіб, що укладають юридичні документи, так і для тих, хто відповідає за імплементацію їх пристосування до загальноновизначаних європейських канонів. Основну роль у цьому процесі відіграє розуміння змісту повідомлень, текстів, послань, дипломатичних нот і заяв. Ключем до сприйняття й усвідомлення змістовних блоків є адекватна передача суті тексту-оригіналу на мову-переклад. Останнім часом в науці відводиться окрема ніша для дослідження специфіки правничої мови, з урахуванням сучасного політичного контексту. Спеціалісти намагаються віднайти способи та засоби відтворення тексту-оригіналу у тексті-перекладі, які зробили б процес перекладу простим, а сам переклад якісним.

Аналіз досліджень і публікацій щодо вивчення специфіки наукового перекладу свідчить про те, що це питання було об'єктом науково-теоретичного аналізу таких вчених, як Я.І. Рецкер, А.У. Федоров, М. Мостовий, Н.Г. Валєєва, К. Райс, Е. Ніда, Ф. Говерз, А. Іс-кос. Зокрема розглядом галузевої термінології, її характеристик та особливостей перекладу займалися І. Плотницька, В. Трошинський, В. Миркін, С. Вла-

сенко, Т. Кияк, О. Кілієвич, Б. Кравченко, І. Дзюб, А. Олійник та інші.

Вагомий внесок у розвиток дослідження будови та семантики юридичної термінології, основних методів, прийомів та способів її передачі зробили такі вчені, як С.В. Власенко, Т.А. Казакова, К.Г. Давідов, Д. Меллінкофф, Карабан В.І. та інші.

Однак, до **невирішених раніше частин загальної проблеми** слід віднести гостру необхідність в ґрунтовному аналізі специфіки англійських юридичних термінів-полісемантів мови ЄС, що мають особливість змінювати значення залежно від контексту їх вживання; визначенні і практичному застосуванні основних принципів та прийомів для їх перенесення на українську мову.

Метою дослідження є з'ясування особливостей юридичної мови та її термінологічного апарату, визначення специфіки та шляхів перекладу термінів-полісемантів "law", "body", "case", "regulation", "public", "power", оскільки дані терміни є засадничими та малодослідженими з точки зору юридичного перекладу.

Відомо, що мова права є мовою офіційного документа, який виражає волю суспільства, має державно-владний характер і чітко визначену офіційну форму [2]. Тому особливого значення при перекладі подібних текстів набуває відповідність смислового наповнення слів. Насичені вузькоспеціальною термінологією, юридичні тексти потребують від перекладача не лише високого рівня кваліфікації у знанні граматики і лексики мови, але й обізнаності у галузі юриспруденції. При передачі юридичної літератури з англійської мови на українську важливе значення має взаємодія терміна з правовим контекстом, що допомагає розкрити його значення.

Юридичний термін можемо визначити як слово (чи словосполучення), що використовується в законодавстві, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має чіткий зміст і вирізняється семантичною однозначністю та функціональною стійкістю. Дані терміни поділяються на три різновиди:

1. юридичні терміни, які вживаються в повсякденному розумінні (зрозумілі усім); до цієї групи належать, наприклад, терміни *біженець, свідок, працівник; accomplice, accreditation*.

2. спеціальні юридичні терміни з особливим правовим змістом (зрозумілі лише фахівцям в області права), наприклад: *необхідна оборона, задоволення позову; coerced acquiescence, to retaliate accusation*.

3. спеціально-технічні терміни відбивають область спеціальних знань - техніки, економіки, медицини і т.д. (ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій області) наприклад: *недоброякісна продукція, правила техніки безпеки, non-patentable, nuclear-free* [10].

У процесі перекладу терміна визначають 2 етапи:

1) З'ясування значення терміна у контексті;

2) Відтворення його значення засобами рідної мови [6, 257].

При перекладі юридичної термінології, одним з основних являється **принцип** “збереження і єдності форми та змісту” і принцип “контекстності”. Метою першого принципу являється точна передача форми понять та їх основного значення (змісту). Другий принцип передбачає збереження змісту, але переклад терміну безпосередньо залежить від контексту. Тобто, використовуючи обидва шляхи при відтворенні термінології, зберігається основний смисл слів, але їх переклад при цьому варіюється в залежності від контексту.

Зasadничим в юридичній сфері є термін “**law**”, який перекладається як “законодавство”, “закон”, “право” тощо. В англійській мові є два терміни: *право - Law і закони - The Law* [8, 40]. Тож як досягти еквівалентності у передаванні даного поняття? Згідно з вищезгаданими принципами, при перекладі потрібно передати форму та зміст, але пам'ятати, що, залежно від контексту, переклад терміна буде змінюватися. Далі наведемо приклади.

(1) *On the other hand - only 16% of Ukrainian yes answer to the question whether in Ukraine, law and order...[15]*. Що характерно, в Росії всі ці показники помітно вищі, а Узбекистан з його напівавторитарним політичним режимом взагалі демонструє найвищі показники впевненості своїх громадян в цінності демократії та наявності в країні демократичних свобод.

Переклад: *З іншого боку – лише 16% українців стверджувально відповідають на питання, чи є в Україні закон і порядок...[15]*.

(2) *The main forms of EU law are directives and regulations* [13, 7].

Переклад: *Основними формами законодавства ЄС є директиви та регуляції* [11, 7].

Бачимо, що в першому випадку, враховуючи загальний зміст тексту, термін “law” перекладено як «закон», в останньому – як “законодавство”.

Термін “**body**”, залежно від контексту, в правовій галузі може мати кілька українських відповідників: “особа”, “установа” (“орган”), “об’єкт”, “тіло”.

(1) *...the State Property Fund of Ukraine with the participation of National Deputies of Ukraine, deputies of local councils, representatives of government bodies whose scope of powers covers the relevant media shall have* [17].

Переклад: *...доручити Фонду державного майна України за участю народних депутатів України, депутатів місцевих рад, представників органів державної влади, до сфери управління яких належать відповідні засоби масової інформації* [3].

(2) *As a body, they decide on public order, tax rates and the budget* [9, 155].

Переклад: *Як орган збори вирішують питання встановлення громадського порядку, оподаткування та бюджету* [9, 272].

Широковживаним та досить багатозначним є поняття “**case**”. Термін має такі значення як: “ситуація”, “випадок”, “обставина”, “аргумент” тощо.

(1) *Carries out other functions related to the management of state property objects in the military-industrial complex in cases provided for by the statement* [18].

Переклад: *Виконує інші функції з управління об’єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі у випадках, передбачених положенням* [5].

(2) *Cases are submitted to the registry and a specific judge and advocate-general are assigned to each case* [13, 26].

Переклад: *Справи подаються на реєстрацію, і за кожною справою закріплюються конкретний суддя та генеральний адвокат* [11, 28].

Багатозначним вважається термін “**regulation**”, який може мати різні контекстуальні еквіваленти. В юридичній сфері термін перекладається як: “правило”, “розпорядження”, “норматив” тощо.

(1) *...is a complex of measures aimed to ensuring adherence to the requirements of the legislation in the sphere of city planning activity, state construction norms, standards and regulations* [19].

Переклад: *...сукупність заходів, спрямованих на дотримання вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм, державних стандартів і правил* [4].

(2) *Regulation involves certain actions by government exercising its authoritative ability to allocate values* [14, 5].

Переклад: *Регулювання пов’язане з певними діями уряду, який реалізує авторитарну можливість розміщувати цінності* [1, 126].

(3) *The three broad purposes of regulation – policing, promoting and planning – are interdependent... [12, 100-101]*.

Переклад: *Три широкі цілі регулювання – контроль, заохочення і планування – взаємозв’язані... [12, 100-101]*.

Важливим прийомом перекладу термінів, а зокрема і юридичних, є переклад за допомогою “лексичного відповідника”. І якщо умовою влучного перекладу шляхом вищезгаданих принципів виступав більшою мірою контекст, то даний прийом передбачає аналіз та передачу термінів та термінів-

словосполучень, які незалежно від контексту мають чіткий відповідник в цільовій мові.

В юридичній сфері поняття **“public”** в поєднанні зі словом **“hearing”** утворює сталий термін-словосполучення – **“публічне (або громадське) слухання”**.

(1) *Judgments of the Court are decided by a majority and pronounced at a public hearing [13, 28].*

Переклад: Рішення Суду приймаються більшістю голосів і оголошуються на публічних слуханнях [11, 28].

Слово **“power”** теж може набувати своєрідного забарвлення.

(1) *The pardoning power has come to embrace the power to shorten prison terms and reduce fines [16].*

Переклад: Зміст права на надання помилування було розширено і зараз до повноважень Президента входить скорочення термінів ув'язнення та зменшення суми штрафів [Переклад наш, А.С. Загороднюк].

(2) *In other words, each member state has the power of veto in these areas [13, 20].*

Переклад: Тобто всі країни-члени мають право вето при вирішенні цих питань [11, 19].

Висновки. Через специфічність юридичної термінології перед перекладачем постає ряд питань. Серед них основні складнощі викликає адекватна передача іншомовних правових реалій та розуміння перекладачем не лише мовленнєвого, а й культурного аспекту.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Браун Пол. Посібник з аналізу державної політики / Пер. з англ. Л. Тарахан, М. Зарицька, Р. Ткачук, Л. Малець.- К.: Основи, 2000.- 243 с.
Brawn Paul. Posibnyk z analizu derzhavnoi polityky / Per. z angl. L. Tarahan, M. Zarytska, R. Tkachuk, L. Malets.- K.: Osnovy, 2000.- 243 s. [A manager's guide to the state policy].
2. Дорда С. В. Складності перекладу юридичної термінології, за станом на 24 грудня 2012 р. [Е-ресурс] // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки.- 2011.- №6.- С. 39-43.- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Dorda.pdf.
3. Дорда С. Складності перекладу юридичної термінології, за станом на 24 грудня 2012 р. [Е-ресурс] // Науковий вісник волинського національного університету ім. Лесі Українки.- 2011.- №6.- С. 39-43.- Access mode: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Dorda.pdf [Complexity of juridical terminology during translation, December 24 2012].
3. Закон України про мораторій на відчуження від редакцій державних та комунальних засобів масової інформації приміщень та майна від 15.01.2009 № 883-VI, за станом на 30 березня 2013 р./ Верховна Рада України [Е-ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/883-17>.
Zakon Ukrainy pro moratorii na vidchuzhenia vid redakci derzhavnykh ta komunalnykh zasobiv masovoi informacii prumishchen ta maina vid 15.01.2009 № 883-VI, za stanom na 30 bereznya 2013 r./ Verkhovna Rada Ukrainy [E-source] / Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/883-17> [The Law of Ukraine on the Ban on the Alienation of Premises and Property of Editorial Offices of State-Owned and Communal Media, Law from 15.01.2009 № 883-VI, March 30, 2013].
4. Закон України про регулювання містобудівної діяльності від 17.02.2011 N 3038-VI, за станом на 30 травня 2011 р./ Верховна Рада України [Е-ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

Важливу роль відіграють принципи та прийоми перекладу термінів юридичної сфери, оскільки вони є логічними схемами граматично, лексично та семантично правильного перекладу. Зокрема автором було продемонстровано переклад термінів за допомогою принципів «збереження і єдності форми та змісту» та «контекстності» і прийому «лексичного відповідника». Було практично доведено, що правничі термінологія являється особливою системою, велика кількість понять якої в українській мові перекладу мають чисельні відповідники (**“law”** – “законодавство”, “закон”, “право”; **“case”** – “ситуація”, “випадок”, “обставина”, “аргумент”; **“power”** – “повноваження”, “сила”, “право”; **“public”** – “публічний”, “громадський”; **“body”** – “особа”, “установа” (“орган”), “організація”; **“regulation”** – “правило”, “розпорядження”, “норматив”); можуть набувати різного значення в залежності і від загального змісту, і від конкретних обставин їх вживання. Тож при їх відтворенні рідною мовою важлива роль відводиться контексту, але зі збереженням ядерного значення терміна. Варто також пам'ятати, що часом загальний зміст відходить на другий план, якщо справа стосується усталених термінів-словосполучень (напр., **“public hearing”**, **“pardoning power”**, **“the power of veto”**), які незалежно від контексту мають одні й ті самі регулярні словникові відповідники (“публічне / громадське слухання”, “права на надання помилування”, “право вето”).

5. Закон України про управління об'єктами державної власності від 21.09.2006 № 185-V, за станом на 15 груд. 2012 р./ Верховна Рада України [Е-ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/185-16>.
Zakon Ukrainy pro upravlinya obyektamy derzhavnoi vlasnosti vid 21.09.2006 № 185-V, za stanom na 15 grudnya 2012 r./ Verkhovna Rada Ukrainy [E-source] / Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/185-16> [The Law of Ukraine on Managing Objects That Are in State Ownership, Law from 21.09.2006 № 185-V, December 15, 2012].
6. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: [посібник для студентів перекладацьких факультетів] / Коваленко А.Я. – К.: Інкос, 2002. – 320 с.
Kovalenko A. Zagalni kurs naukovo-tehnichnogo perekladu: [posibnyk dlia studentiv perekkladatskykh fakultetiv] / Kovalenko A. – K.: Inkos, 2002. – 320 s. [Kovalenko A. General course of scientific and technical translation: [textbook for the students of translation faculties].
7. «Перспективи євроінтеграції України» – дослідження: матеріали прес-конференції, за станом на 17 лютого 2013 р./ [Е-ресурс] / Режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/news/727_perspektivi_ievrointegratsii.html.
“Perspektivu yevrointegratsii Ukrainy” – doslidzhenya: materialy pres-konferencii bereznya, za stanom na 17 lyutogo 2013 r. / [E-source] / Access mode: http://institute.gorshenin.ua/news/727_perspektivi_ievrointegratsii.html [“Prospectives of the Eurointegration of Ukraine” – the research: materials of the press-conference, February 17 2013]
8. Понятійно-категоріальний апарат публічного управління: матеріали методолог. семінару у форматі відео-конференції,

31 берез. 2010 р./ за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, Ю.П. Сурміна, В.П. Трошинського; передмова Ю.В. Ковбасюка.- К.: НАДУ, 2010. - 96 с.

Ponyatiino-kategoriálny aparat publicznego upravlinya: materialy metodologichnogo seminaru u formati video-konferencii, 31 berez. 2010 r./ za zag. red. Yu Kovbasyuka, Yu. Surmina, V. Troshchynskogo; peredmova Yu. Kovbasyuka.- K.: NADU, 2010.- 96 s. [Notional and categorial apparatus of public administration: materials of the methodological seminar in video-conference format, March 31 2010].

9. Черноватий Л.М., Карабан В.І. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Система державного управління США./ За редакцією Л.М. Черноватого і В.І. Карабана. Навчальний посібник.- Вінниця: Нова Книга, 2006.- 400 с.

Chernovatyi L, Karaban V. Pereklad anglo-movnoi gromadsko-politichnoi literatury. Systema derzhavnogo upravlinya SSHA./ Za redakciyeyu L. Chernovatogo i V. Karabana. Navchalnyi pisibnyk.- Vinnytsya: Nova Knyga, 2006.- 400 s. [Chernovatyi L, Karaban V. Translation of English public and political literature. The system of Public Administration of the USA].

10 Язык закона / Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Юрид. Литра, 1990.- 200 с.

Yazyk zakona / Pod red. A. Pigolkina.- M.: Yurid. literatura, 1990.- 200 s. [Language of the Law].

11. Як працює Європейський Союз. Довідник інституцій ЄС.- К.: ТОВ "FGL Energy", 2011.- 48с.

Yak pratsyuye Yevropeisky soyuz. Dovidnyk instytutsii YeS.- K.: TOV "FGL Energy", 2011.- 48s. [How the European Union works. Your guide to the EU institutions].

12. English-Ukrainian lexicon of terms and concepts in public administration / Compiled and selected by Glen and oth.- Анг-

ло-український словник термінів і понять з державного управління / Уклали Г. Райт, та ін.; Пер. В. Івашко.- К.: Основи, 1996.- 128 с.

13. How the European Union works. Your guide to the EU institutions.- Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.- 49 p.

14. M. Paul Brown. A manager's guide to policy formulation & analysis.- Canada, 2000 (у рукописі).

15. Report of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and World Economic Forum (WEF) (Competitiveness Report 2010/2011), December 23, 2011/ Ukrainian European Perspective [E-source] / Access mode: http://translate.googleusercontent.com/translate_c?client=tmpg&hl=en&langpair=uk%7Cen&rurl=translate.google.com&u=http://www.u-e-p.eu/analytics/2011/december/ukrana-v-cifrah-br.html&usg=ALkJrhg_w3AKH5SaAxiEEGL1_F4uU-7gJA.

16. The Executive Branch: Powers of the Presidency, United States Government [E-source] / Access mode: <http://countrystudies.us/united-states/government-7.htm>.

17. The Law of Ukraine on the Ban on the Alienation of Premises and Property of Editorial Offices of State-Owned and Communal Media, Law from 15.01.2009 № 883-VI, March 30, 2013 / Verkhovna Rada of Ukraine [E-source] / Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/annot/883-17>.

18. The Law of Ukraine on Managing Objects That Are in State Ownership, Law from 21.09.2006 № 185-V, December 15, 2012 / Verkhovna Rada of Ukraine [Electronic resource] / Mode of Access: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/annot/185-16>.

19. The Law of Ukraine on Regulation of City Planning Activity Verkhovna Rada of Ukraine, Law from 17.02.2011 № 3038-VI, May 30, 2011/ Verkhovna Rada of Ukraine [E-source] / Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/3038-17>.

Zagorodniuk A. Difficulties of juridical translation of English polycemantic terms into Ukrainian (at the example of the notions: "law", "body", "case", "regulation", "public", "power")

Abstract. The article traces the specifics of juridical texts of EU, in particular structural and semantic peculiarities of legal terminology. Principles and ways of translation of the polycemantic terms "law", "body", "case", "regulation", "public", "power" from English into Ukrainian were viewed.

Keywords: *juridical terminology, translation of legal terms, creation of terms, terminological phrases.*

Загороднюк А.С. Трудности юридического перевода англоязычных терминов-полисемантов на украинский язык (на примере терминов "law", "body", "case", "regulation", "public" та "power")

Аннотация. В статье прослеживается специфика юридических текстов ЕС, в частности структурно-семантические особенности юридической терминологии. Рассматриваются принципы и приемы перевода с английского языка на украинский следующих терминов-полисемантов: "law", "body", "case", "regulation", "public", "power".

Ключевые слова: *юридическая терминология, перевод юридических терминов, терминообразование, термин-словосочетание.*

Засекин С.В.

Социопсихолингвистические универсалии художественного перевода: корпусный подход

Засекин Сергей Васильевич, кандидат филологических наук, доцент
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина

Received October 1, 2013; Accepted October 28, 2013

Аннотация. Статья посвящена изучению социопсихолингвистических универсалий художественного перевода, в частности влиянию фактора пола языкового посредника на используемые им в целевом тексте приоритетные стратегии. Универсалии в работе рассматриваются как психолингвистически обусловленные выраженные лингвально в целевом тексте общие для большинства переводчиков и в основном бессознательные переводческие операции. Эмпирическим материалом исследования послужили тексты англоязычной художественной прозы и их украинские переводы в исполнении мужчин и женщин. Кроме того, для более глубокого изучения переводческих универсалий привлечены также подкорпус художественной прозы электронного Корпуса текстов украинского языка и украинский переводной корпус англоязычной художественной прозы. Используемый в работе психолингвистический подход к анализу корпусов позволил установить некоторые закономерности выбора разнополюми языковыми посредниками тех или иных языковых структур, что дает основания согласиться с другими исследователями в вопросе существования значимых различий в гендерных приоритетах структурирования переводного дискурса. Среди наиболее заметных “женских” универсалий в переводе на украинский – метакогнитивная гибкость; применение стратегии статусной нейтрализации в диалоге между персонажами при воспроизведении статусно-маркированных и диффузных ситуаций; высшие показатели лексического разнообразия, эксплицитации и номинализации, чем в целевых версиях переводчиков-мужчин. Последние проявляют большую осторожность в переводе, прибегая к семантическому способу перевода, а также демонстрируют универсальную стратегию негативной вежливости при воспроизведении диалогов персонажей в статусно-маркированных и статусно-диффузных коммуникативных ситуациях.

Ключевые слова: художественный перевод, переводческая универсалия, переводчик, переводчица, стратегия, переводной корпус.

Введение. Переводческие универсалии в последнее время являются объектом пристального внимания со стороны исследователей в области корпусной и контрастной лингвистики, а также переводоведения [8; 12; 13; 16]. Настоящая работа является продолжением нашего психолингвистического исследования переводческих универсалий, но уже с приставкой “социо-”, поскольку речь будет идти о половой асимметрии в художественном переводе. Естественно, гендерная проблема перевода не нова и уже освещалась как в зарубежном [4; 15], так и в отечественном языкознании и переводоведении [5]. Наблюдение особенностей перевода в плане выбора разнополюми языковыми посредниками тех или иных языковых структур дает основания соглашаться с исследователями о существовании значимых различий в гендерных приоритетах структурирования переводного дискурса.

Главным критерием лингвистического определения универсалии в переводе, которому мы следуем, является произвольный, неконтролируемый сознанием переводчика характер процесс выбора той или иной лексической единицы или синтаксической конструкции [18]. Эта идея хорошо согласуется с коннекционистским компонентом сконструированной нами ранее психолингвистической модели художественного перевода [2]. Поскольку переводческие универсалии определяет мозг человека, им присущ психолингвистический статус.

Методы и компьютерный инструментарий. Корпусный подход в работе обеспечил эмпирическую базу для психолингвистического анализа гендерных универсалий художественного перевода, материалом для которого послужили тексты оригинальных произведений, их украинские переводы, организованные в электронный проиндексированный Украинский корпус переводных текстов (УКПТ) англоязычной художественной прозы объемом 6 млн. 30 тыс. словоупотреблений. Корпус был создан ранее для решения за-

дач нашей широкой темы исследования психолингвистических универсалий англо-украинского художественного перевода. В дополнение к этому использовались и данные подкорпуса художественной прозы из электронного Корпуса текстов украинского языка (КТУМ) (объемом 13 млн. 956 тыс. словоупотреблений), разработанного под руководством доцента Н. П. Дарчук в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко [9].

Поскольку в работе избран психолингвистический подход, применялись методы контент-анализа, психолингвистического анализа текста. Среди компьютерных программ избраны программы статистической обработки лингвистических данных Textanz 2.3, а также программы сбора и индексирования корпусов Teleport Pro и DtSearch.

Результаты и их обсуждение. Анализ параллельного корпуса показывает, что переводчицы ведут себя более «непринужденно», чем переводчики при воспроизведении оригинала. Для первых первостепенную роль играет не столько языковая единица исходного текста, сколько контекст, в котором она встретилась. Так, в зависимости от языкового окружения и экстралингвального контекста переводчица, пытаясь точно воспроизвести ситуационный вариант, применяет лексическую трансформацию или конкретизации, или генерализации значения. В то же время мужчина-переводчик ведет себя более стесненно, подвергаясь “давлению” текста оригинала. Сопоставим примеры женского переводного дискурса из нашего переводного корпуса, которому предшествуют оригинал и две мужские версии. Для этого приведем отрывок из рассказа Рэя Брэдбери «Улыбка» (“The Smile”):

[1] *‘Do I remember that, Tom? Do I remember? Why, I got smash the front window, you hear? My*

God, it made a lovely sound! [2]

[1a] – *Ти пам’ятаєш, чи пам’ятаю я про це, Томе? Авжеж. Ще й як пам’ятаю! Мені випало*

розбити **переднє скло**. Ти чуєш? Скло! Боже мій! Який чарівний був звук! [5]

[16] – Чи пам'ятаю я, Томе? Чи пам'ятаю? Та ж я розбив **переднє скло** – скло, чуєш? Господи, звук який був, розкіш! [4]

[1в]- Чи я пам'ятаю це. Томе? Чи пам'ятаю? Це ж я побив **лобове скло** - скло, чуєш? Господи, який був розкішний звук! [3].

Переводчица (Лада Коломиец) точнее, чем мужчины, именуется предметы – реалии в целевом языке, переведя *front window* как *лобове скло* (рус. *лобовое стекло*) [1в]. Зато мужчины Андрей Евса [1а] и Ярослав Веприяк [16] поддаются воздействию языка отправителя и не конкретизируют, оставляя оригинальное словосочетание без изменений: *переднее стекло*. Отметим, что и русский переводчик этого произведения Лев Жданов проявил “мужскую солидарность” со своими украинскими коллегами, переведя так же это словосочетание (“переднее стекло”) [1].

Отметим, что в УКПТ это словосочетание зафиксировано, кроме вышеупомянутых двух примеров, еще четырежды и исключительно в переводах мужчин. Однако в этом же корпусе “лобове скло” и “вітрове скло” зафиксированы 6 раз в женском переводном корпусе, вдвое реже - в мужском.

Сопоставив эти данные с данными подкорпуса художественной прозы КТУМ, отметим, что сочетание “переднє скло” лишь в малой степени свойственно для носителей украинского: только 5 случаев (причем в двух из них автор имел в виду переднее боковое стекло) в произведениях писателей-мужчин, в то время как “лобове” и “вітрове скло” – всего 33 случая (22 и 11, соответственно). Очевидно, согласно частотным нормам украинского языка, эти варианты и будут более приемлемы для украинского читателя перевода. Заметим, что эти два словосочетания, в отличие от предложенной переводчиками выше, быстрее распознаются в поисковой системе Google как принадлежащие именно к автомобильной тематике.

Таблиця 1

Индексы лексического разнообразия в целевых текстах разнополюх переводчиков

Автор и название произведения	Кол-во печ. знаков	Индекс лексического разнообразия в украинских переводах	
		Женщины	Мужчины
R. Bradbury <i>The Smile</i>	7969	0,584	0,560 (А. Евса) 0,577 (Я. Веприяк)
J. R. R. Tolkien <i>The Hobbit</i>	411900	0,211	0,209
D. Brown <i>The Da Vinci Code (chapters 1-3; 38-42; 71-74)</i>	78356	0,391	0,378
J. R. R. Tolkien <i>The Old Forest (from The Lord of the Rings 1)</i>	28200	0,493	0,474

Для определения и сравнения показателей лексической плотности целевых версий, мы проанализировали тексты украинского перевода общим объемом более 520 тыс. знаков на основе компьютерной программы Textanz. Как показывают данные таблицы 1, обобщающие показатели лексического выбора в проанализированных нами переводах мужчин и женщин, еще одной универсалией является высшая степень

лексического разнообразия в переводных версиях слабого пола.

Как видим, переводчицы имеют высший индекс вербальной креативности, что проявляется в большем лексическом разнообразии во всем корпусе сопоставляемых с мужскими версиями переводов. Истоки этой универсалии следует искать в нейролингвистической половой асимметрии – в ранней латерализации функций полушарий головного мозга у девочек, благодаря чему у них лучше, чем у мальчиков, в отнюдь не развито речевое левое полушарие, о чем свидетельствуют данные польского психолингвиста Я. Арабски [7].

Наряду с этим переводчицы демонстрируют такую “метакогнитивную” универсалию [Засекін 2012], как гибкость. Ее суть можно свести к высшей чем у мужчин степени изобретательности в воспроизведении оригинальных единиц, например:

[2] *His irises were pink with dark red pupils.* [6]

[2а] *Райдужні оболонки очей були в нього рожеві, з темно-червоними зіницями.* [8]

[2б] *Очі в нього були рожеві із бордовими зіницями.* [7]

У Виктора Шовкуна [2а] все воспроизведено предельно точно. Так, в оригинале “irises”, в его переводе – “райдужні оболонки”, в оригинале “dark red”, в целевом тексте “темно-червоними”.

А вот у Анжелы Камянец [2б], на первый взгляд, представлена, искаженная информация. Проследим: в оригинале те же “irises”, а в переводе это почему-то “очі”. Имеем трансформацию генерализации с элементами смыслового развития. Более того, леда ведет себя очень дерзко, переведя “dark red” как “бордовими”. Ведь для “бордового” цвета в английском языке есть, как минимум, три слова: *wine* или *deep red*, *bordeaux*.

С одной стороны, корни такого выбора скрыты, вероятно, опять-таки в высшей вербальной креативности женщин, чье левое полушарие которых лучше мужского дифференцирует названия оттенков цветов. Все же позволим согласиться, что последний перевод удачнее «звучит»: в полумраке (ситуация общения персонажей) вряд-ли кто-то будет различать радужки глаз и темно-красный цвет. С другой стороны, автор (мужчина) употребил именно эти единицы, а мог бы просто “eyes” и “bordeaux”. Поэтому упрекнуть переводчиков тоже не в чем: очевидно, мужчины строже придерживаются субординации автор-переводчик, отводя себе скромную роль “солдата” перевода. Женщинам такая стратегия не характерна.

Здесь возможна связь и с нейрофизиологическим феноменом лучшей ориентировки мужчин в пространстве, что вызывает излишнюю детализацию ими визуальных данных. Для женщин характерно доминирование аудиальных и кинестетических модальностей восприятия как ведущих в обработке ими окружающей информации [1]. Пример перевода [3в], в сравнении с [3а] и [3б], иллюстрирует в высшей степени и более утонченную передачу женщиной заложенной в исходной метафоре “sailed” тактильной информации.

[3] ...and the moon sailed up and then down the cold sky towards morning. [2]

[3а] ...і місяць **плив** у холоднім небі спочатку вгору, потім униз, назустріч ранку. [5]

[3б] ...і тільки місяць, спершу піднімаючись, а потім, уже над ранок, опускаючись, **плив** у холодному небі. [4]

[3в] ...а місяць **вслухав** собі у холодному небі спершу догори, потім донизу назустріч ранку. [3]

Итак, подчеркнем еще раз: гибкость как метакогнитивная переводческая универсалия женщин-переводчиков состоит в отказе соблюдения единой стратегии, например, генерализации или конкретизации. Вместо этого имеет место глобальное видение ситуации, т.е. склонность к синтетическому “когнитивному стилю” [2; 6] обработки информации. Мужчины же стараются придерживаться семантического, в терминах П. Ньюмарка [17], способа перевода, демонстрируя аналитический когнитивный стиль. Он обуславливает учитывание деталей, точное местоположение действующих лиц в пространстве и т.д.

В этой связи необходимо упомянуть еще одну зафиксированную в корпусе социопсихолингвистическую переводческую универсалию – “эксплицитацию” [13; 19]. Ее переводоведы определяют в контексте “асимметричной гипотезы” как ингерентную переводу стратегию излишней детализации в целевом тексте информации “вне зависимости от различий в языковых и текстуальных системах” [10]. Приведем пример этой универсалии:

[4] *A voice spoke, chillingly close. ‘Do not move.’*

On his hands and knees, the curator froze, turning his head slowly. [6]

[4а] *Але в цю мить пролунав моторошно близький голос:*

– *Не рухатись!*

Стоячи навкарачки, на руках і колінах, куратор завмер і повільно обернув голову. [8]

[4б] *Раптом він почув:*

– *Ані руш. – Голос прозвучав моторошно близько.*

Стоячи навкарачки, куратор завмер і лише повільно озирнувся. [7]

Единица навкарачки (рус. *на четвереньках*), согласно толкованию Словаря украинского языка [10, с. 100], уже предполагает находиться: “на долонях рук і на колінах” (“на ладонях рук и коленях”). Поэтому эксплицитация в переводе Виктора Шовкуна [4а] (“*на руках і колінах*”) видится нецелесообразной.

Однако эксплицитацией в переводе “не брезгают” и женщины:

[5] *Aringarosa had no choice but to accept the invitation, albeit reluctantly.* [6]

[5а] *Арінгароса не мав іншого вибору, як прийняття запрошення, що він і зробив, хоч і без особливого завзяття.* [7]

В целом, как свидетельствуют наши сопоставительные данные исследуемых корпусов, эксплицитация в качестве переводческой универсалии проявляется в переводах обоих полов в полтора раза чаще, чем того требует оригинал, с незначительным ее преобладанием у женщин. Безусловно, переводчики могут и сознательно прибегать к эксплицитации или стандартизации целевой версии. Но тогда проблема переходит в плоскость идиостиля переводчика, выходя за пределы проблемы универсалий, для которых харак-

терна определяемая на основании корпуса статистическая значимость.

Еще одной зафиксированной универсалией является тенденция к номинализации у женщин. Приведенный выше пример [5] (где переводчица воспроизводит *to accept* существительным), а также следующий пример иллюстрируют эту психолингвистическую закономерность:

[6] *The curator felt a surge of adrenaline. How could he possibly know this?* [6]

[6а] *Куратор відчув, як адреналін шугнув йому в голову. Звідки він знає?* [8]

[6б] *Куратор відчув приплив адреналіну. “Як він про це довідався?”* [7]

Следующей зафиксированной нами в эмпирическом материале универсалией является применяемая мужчинами стратегия негативной вежливости [11]. Она заключается в применении вежливой вы-формы обращения при воспроизведении диалога персонажей в “статусно-диффузных” или “статусно-маркированных”, в терминах В. И. Карасика [3], ситуациях. Лингвист, помимо этих двух, определяет еще один тип статусных отношений между собеседниками: статусно-нейтральный.

У переводчицы при воспроизведении англоязычного диалога первых двух типов женщин – это закономерность. Об этом свидетельствует анализ перевода трех разных произведений разных авторов и разных языковых посредников.

Приведем пример статусно маркированного диалога, переведенного мужчиной и женщиной:

[7] *‘Good morning!’ said Bilbo, and he meant it. <...> ‘What do you mean?’ he said. ‘Do you wish me a good morning, or mean that it is a good morning whether I want not?’* [11]

[7а] – *Доброго ранку! – перший привітався Більбо, і він справді сказав те, що думав.* <...>

– *Що ви цим хочете сказати? – запитав він нарешті. – Чи ви зичите мені доброго ранку, чи хочете сказати, що сьогодні добрий ранок, – байдуже, хочеться мені, щоб він був добрий, чи ні?* [12]

[7б] – *Добрий ранок! – привітався Більбо, не маючи на гадці нічого іншого.* <...>

– *Що ти маєш на увазі? – спитав він. – бажаси мені доброго ранку, чи гадаєш, що цей ранок добрий, незалежно від того, хочу я цього чи ні?* [13]

При воспроизведении вышеприведенного отрывка статусно маркированного диалога переводчик А. Мокровольский (пример [7а]) употребляет вежливую форму обращения уважаемого человека (Гэндальфа) к низшему по рангу и возрасту хоббита (Бильбо). Заметим, что на протяжении разговора персонажа переводчик в своем же дискурсе все-таки отказывается от своего первоначального решения. А переводчица (Олена О’Лир) (пример [7б]) с самого начала прибегает к приемлемому в данной ситуации воспроизведению обращения к Бильбо на “ты”.

Следующий пример иллюстрирует беседу персонажей уже в “статусно-диффузной” ситуации,

где разнополюсные переводчики опять-таки видят ее по-разному, что отразилось на их целевых версиях:

[8] 'You should not have run.' His accent was not easy to place. 'Now tell me where it is.'

'I told you already,' the curator stammered, kneeling defenseless on the floor of the gallery. 'I have no idea what you are talking about!' [6]

[8a] – *Не здумайте тікати.* – Його акцент було важко визначити. – А тепер скажіть мені, де він.

– Я вже **вам** сказав, – занукаючись, пробелькотів куратор, безпорадно стинаючись навколiшки на підлозі галереї. – Я не знаю, чого **вам** від мене треба! [8]

[8b] – *Тобі не слід було тікати.* – Важко було зрозуміти, з яким акцентом він говорить. – А тепер кажи, де він.

– Я ж **тобі** вже сказав, – запинаючись, відповів куратор, цілком безпорадний. – Я не розумію, про що **ти** говориш! [7]

Статусная неопределенность объясняется тем, что в разговоре участвуют старший по возрасту, но физически ослабленный (куратор) и в хорошей физической форме мужчина-альбинос. Первый старается убеждать от преследования последнего, хотя и безуспешно. Тут обе формы обращения были бы в переводе приемлемыми, поскольку социально-психологическая дистанция минимальна.

В третий раз замеченная тенденция проявилась во время анализа параллельного корпуса произведения Рэя Брэдбери "Улыбка". Как и прогнозировалось, переводчики Андрей Евса и Ярослав Веприяк выражают свою типичную "мужскую" линию поведения – стратегию сохранения негативной вежливости при воспроизведении разговора в статусно-диффузной ситуации. А переводчица Лада Коломиец придерживается противоположной – уже типичной для женщин стратегии перевода [3]. Таким образом, результаты

анализа изучаемого материала свидетельствуют об еще одной выявленной социопсихолингвистической переводческой универсалии – тенденции перевода женщинами статусно-диффузной ситуации текста-источника в статусно-нейтральный режим в тексте перевода.

Выводы и перспективы исследования. Практическая ценность данного исследования состоит, на наш взгляд, в возможности использования его результатов в аспекте обучения студентов – будущих переводчиков основам художественного перевода. Кроме того, установление и таксономия переводческих универсалий, которые А. Берман достаточно радикально именуется как "деформирующие тенденции" [Berman 1990], поможет переводчику-новичку или редактору перевода (возможно, и зрелому переводчику) в выборе или отказе от выбора той или иной единицы как более или менее адекватной при переводе художественного текста. В этой связи привлечение двуязычных корпусов несомненно принесет только позитивные результаты.

Итоги данного исследования, безусловно, не являются исчерпывающими и не претендуют на всеобъемлющий характер. Возможно, параллельный корпус других пар языков подтвердит наличие других универсалий. Как отмечалось выше, проблема проявления гендера в переводе имеет тесную связь с другим феноменом, подробно проанализированным в трудах по психолингвистике восприятия [1, с. 158]. Речь идет о модальностных приоритетах женщин и мужчин. Наши предварительные данные свидетельствуют о том, что переводчицам характерно более точное воспроизведение слуховой и кинестетической (тактильной) информации в описании событий, а мужчинам – визуальной (пространственной). Но это – материал для дальнейших переводоведческих исследований с более глубоким анализом данных параллельных корпусов.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND transliterated)

1. Бендас Т.В. Гендерная психология. – СПб.: Питер, 2007. – 431 с.
Bendas, T. Gendernaya Psikhologiya [Gender Psychology]. St. Petersburg: Piter, 2007. – 431 p.
2. Засєкін С.В. Психолінгвістичні універсалиї перекладу художнього тексту: монографія. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 275 с.
Zasiekin, S.V. Psikholingvistychni Universalii Perekladu Khudozhnogo Tekstu [Psycholinguistic Universals in the Translation of Literary Text]. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University, 2012. – 275 p.
3. Карасик В.И. Социальный статус человека в лингвистическом аспекте // "Я", "Субъект", "Индивид" в парадигмах современного языкознания. – М.: ИЯ РАН, 1992. – С. 47-74.
Karasik, V.I. Sotsialnyi status cheloveka v lingvisticheskom aspekte [Human social status in linguistic aspect] // 'Ya', 'Subjekt', 'Individ' v Paradigmakh Sovremennogo Yazykoznania [I, 'Subject', 'Individual' in the Paradigms of Modern Linguistics]. Moscow: Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences, 1992. – P. 47-74.
4. Сорокин Ю.А. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры. – М.: МТДК «Гнозис», 2003. – 160 с.
Sorokin, Yu.A. Perevodovedeniye: Status Perevodchika i Psikhogermenevtycheskiye Procedury [Translation Studies: Translator's Status and Psychohermeneutic Procedures]. Moscow: Gnozis, 2003. – 160 p.
5. Холод А.М. Речевые картины мира мужчин и женщин. – Днепропетровск: Пороги, 1997. – 229 с.
Kholod, A.M. Rechevye kartiny mira muzhchin i zhenshchyn [Speech world view of men and women]. Dnepropetrovsk: Porogi, 1997. – 229 p.
6. Холодная М.А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 304 с.
Kholodnaya M. A. Kognitivnye Stili: O Prirode Individualnogo Uma [Cognitive Styles: On the Nature of Individual Mind]. Moscow: PERSE, 2002. – 304 p.
7. Arabski, J. Psycholinguistic and neurobiological differences between males and females / J. Arabski // Proceedings of the 10th International Congress of the ISAPL. – Moscow: RUDN, 2013. – P. 423.
8. Baker, M. The role of corpora in investigating the linguistic behaviour of translators // International Journal of Corpus Linguistics. – 1999. – Vol. 4. – No 2. – P. 281-298.
9. Berman, A. La retraduction comme espace de traduction // Palimpsestes. – 1990. – Vol. 4. – P. 1-7.
10. Blum-Kulka, S. Shifts of cohesion and coherence in translation / J. House, S. Blum-Kulka (eds) // Interlingual and Intercultural Communication. Tübingen: Narr, 1986. – P. 17-35.

11. Brown, P., Levinson, S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
12. Chesterman, A. A causal model for Translation Studies // Intercultural Faultlines: Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects: M. Olan, ed. Manchester: St. Jerome, 2000. – P. 15-27.
13. Denturck, K. Explication vs. implicitation: a bidirectional corpus-based analysis of causal connectives in french and dutch translations // Across Languages and Cultures. – 2012. – Vol. 13. – No 2. – P. 211-227.
14. Desmidt, I. (Re)translation revisited // Meta: Translators' Journal. – 2009. – Vol. 54. – No 4. – P. 669-683.
15. Leonardi, V. Gender and Ideology in Translation. Do Women and Men Translate Differently? A Contrastive Analysis from Italian Into English. Bern: Peter Lang AG, 2007. – 323 p.
16. Laviosa, S. Corpus-based Translation Studies. Theory, Finding, Applications. – Amsterdam ; Atlanta: Rodopi, 2002. – 154 p.
17. Newmark, P. Approaches to Translation. London: Prentice Hall, 1988. – 302 p.
18. Olohan, M. Leave it out! Using a comparable corpus to investigate aspects of explicitation in translation // Cadernos de Tradução. – 2002. – Vol. 9. – P. 153-169.
19. Vinay, J. & Darbelnet, J. Comparative Stylistics of French and English / translated by J. C. Sager and M. J. Hamel Amsterdam: John Benjamins, 1995. – 358 p.
20. Zasyekin, S. Translation as a psycholinguistic phenomenon // Journal of Psycholinguistic Research. – 2010. – Vol. 39. – No 3. – P. 225-234.

SOURCES

1. Bradbury, R. The Smile [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://raybradbury.ru/library/story/52/9/1/>
2. Bradbury, R. Fahrenheit. Short Stories. Moscow: Raduga Publishers, 1983. – 382 p.
3. Bradbury, R. Usmishka [The Smile] / translated by L. Kolomyiets // Vsesvitnia Literatura v Serednikh Navchalnykh Zakladakh Ukrainy. Kyiv: Pedahohichna Presa, 1999. – Vol. 3 (227). – P. 11-12.
4. Bradbury, R. Usmishka [The Smile] / translated by Yaroslav Vepryriak // Zarubizhna Literatura. 6th Form. Textbook. Ternopil': Navchal'na Knyha–Bohdan, 1999. – P. 296-300.
5. Bradbury, R. Usmishka [The Smile] / translated by Andrii Ievsa // Svitova Literatura. 6th Form. Textbook. Kharkiv: FOP Spivak V. L., 2011. – P. 374-381.
6. Brown, D. The Da Vinci Code. L.: Corgi Books, 2003. – 605 p.
7. Brown, D. Kod da Vinchi [The Da Vinci Code] / translated by A. Kamianets'. Kharkiv: Club Simeinoho Dozvillia, 2006. – 480 p.
8. Brown, D. Kod da Vinchi [The Da Vinci Code] / translated by V. Shovkun // Vsesvit. – 2006. – No 1-4, 11-12. Kyiv: Vsesvit Publishing House.
9. Korpus Tekstiv Ukrain'skoyi Movy [The Corpus of the Ukrainian Language] / [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.mova.info/corpus.aspx?11=209>
10. Slovnyk Ukrain'skoyi Movy [Dictionary of the Ukrainian Language] / I. K. Bilodid, ed. – Vol. 5. Kyiv: Naukova Dumka. – P. 36, 100.
11. Tolkien, J. R. R. The Hobbit, or, There and Back Again. L.: Unwin, 1981. – 285 p.
12. Tolkien, J. R. R. Hobit abo Mandrivka za Imlysti Hory [The Hobbit, or a Trip Beyond the Misty Mountains] / translated by Olexandr Mokrovols'kyi. Kyiv: Veselka, 1985. – 304 c.
13. Tolkien, J. R. R. Hobit abo Tudy i Zvidty [The Hobbit, or There and Back] / translated by Olena O'Lear. Lviv: Astroliabia, 2012. – 384 c.

Zasiek S.V. Socio-psycholinguistic universals in the translation of fiction: A corpus-based approach

Abstract. The present paper discusses the results of a study which applies psycholinguistic techniques over comparable corpora of translated and original texts of fiction seeking to establish whether gender translation universals hold. Therefore, the study is aimed at analyzing English prosaic texts of fiction and their Ukrainian versions produced by male and female translators. Translation universals are treated in the paper as translators' common and mainly unconscious statistically significant operations that are linguistically manifested in their target versions. The study is supplied by the data from the electronic Corpus of Ukrainian Texts and the Ukrainian Translational Corpus. Among the main findings of the research are women's better flexibility in the translation viewed as a metacognitive universal of their "global" thinking, i.e. a synthetic cognitive style. Next, female translators have shown higher indices of target text lexical density, explicitation and nominalization. By contrast, male translators tend to avoid nominalizations, are more accurate when reproducing certain source text units, thereby opting for a semantic method of translation. This universal strategy manifests their analytical cognitive style. While translating the status-asymmetrical conversations in the source text, where fictional characters perform socially marked or blurred roles, men aim at retaining negative politeness in their target language versions.

Keywords: translation of fiction, translation universal, male translator, female translator, translational corpus.

Зорницкая И.В.

Парадоксализация древнегреческой трагедии

*Зорницкая Ирина Валериевна, преподаватель кафедры английской филологии и перевода
Житомирский государственный университет им. Ивана Франка, г. Житомир, Украина*

Received October 26, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Как известно, парадокс является неизменным спутником человеческой деятельности, свидетельствуя, прежде всего, о несовершенстве даже не столько объективной реальности, сколько способов осмысления ее человеком. В максимально широком смысле этого термина художественный парадокс может быть определен как проекция парадоксального мироощущения автора на плоскость литературного произведения. Восприятие окружающей действительности как парадоксальной ведет к парадоксализации художественного метода автора и, как результат, к введению парадокса на разные уровни художественного текста. Особенно остро парадоксальность окружающего мира ощущается в переходные эпохи, периоды переоценки ценностей и смены мировоззренческих систем. Опираясь на данные своих предыдущих публикаций, автор статьи поднимает проблему классификации такого явления как художественный парадокс, рассматриваемого в широком контексте античной драматической литературы. В частности, в статье рассматривается проблема типов художественного парадокса, вычленимых на материале основных драматических текстов Софокла, Эсхила и Еврипида в их сопоставлении с традиционной интерпретацией сюжетов соответствующих древнегреческих мифов. Кроме того, вышеупомянутые классические образцы древнегреческой трагедии анализируются на метаконтекстуальном уровне, то есть с позиций сокрытой в них авторской полемики с «доксой» соответствующей историко-культурной эпохи. Вместе с этим, статья имеет своей целью вычленение конкретных приемов парадоксализации античной трагедии, а также механизмов их реализации в сохранившихся текстах древнегреческих драматургов.

Ключевые слова: трагедия, парадокс, докса, металептический парадокс, сюжетный парадокс, парадоксализация, демифизация, дегероизация.

Анализируя античную культуру, следует отметить, что в политической структуре античного общества можно усмотреть некоторые противоречия. Хотя целью данной работы есть анализ художественного парадокса в древнегреческой трагедии и пути его создания, мы не можем обойти вниманием парадоксальное восприятие греками действительности как такой. Социальный оксиморон древнегреческого общества состоял в сосуществовании взаимоисключающих явлений в рамках единого социума. С одной стороны, древнегреческое общество (например, афинское) представляло собой яркий пример так называемой классической цивилизации, базировавшейся на общинном жизненном укладе и распространявшей свои требования на всех граждан. С другой стороны, это было рабовладельческое государство с выразительно империалистической внешнеполитической ориентацией. Таким образом, первая европейская цивилизация одновременно представляла собой как гражданское общество, так и рабовладельческую структуру. [9] В дальнейшем подобный парадокс приобрел несколько иной вид. В эпоху всеобщего восхищения древнегреческим культурным наследием римские консерваторы любили повторять: "Когда говорят, что благороднее родиться эллином, нежели римлянином, пусть добавляют, что лучше быть рабом, чем господином".

Политеистические верования античной эпохи также носили неоднозначный характер. Широкое распространение имело поклонение божествам, считавшимся творцами и покровителями, а также существование героев, которых воспринимали как древних вождей и основателей городов. Боги были бессмертными, однако имели человеческий облик и, что еще более необычно, человеческие слабости и пороки. Именно эту черту античного мировоззрения очень точно подметил в свое время Д. Затонский: во время Троянской войны боги Олимпа помогают не правым против неправых (то есть ахейцам, мстящим за пору-

ганную супружескую честь Менелая), а тем ахейским и троянским героям, которые приходится им родственниками, вызывают некий "болеельщичий" интерес или просто симпатию. [5] Согласно верованиям древних, боги не были идеальными существами. Более того, в период поздней классики мифы показывают человека, постепенно освобождающегося из-под власти богов, обретающего некоторую самостоятельность или даже бросающего вызов богам. Например, многие герои вступают в соревнование с богами. [8]

Следует отметить, что парадоксальность была не просто ситуативно обусловленной чертой мышления отдельно взятой личности, а, скорее, культурно детерминированным, этноспецифическим стилем мышления древних греков. Впервые возникнув в философских исканиях софистов, использовавших дилеммы или парадоксы, этот особый стиль нашел свое продолжение в работах Гераклита, сформулировавшего свои философские концепции в виде внутренне противоречивых высказываний-загадок и получившего за это прозвище Темный. [7, с. 104 - 139] В дальнейшем логическую фигуру парадокса широко использовал Сократ, основной принцип философствования которого получил название "майевтики".

Парадоксальность свойственна не только философии, но и искусству древних. Еще Аристотель указывал на то, что трагическое развитие событий возникает вследствие имитации "не только законченного действия, но также вызывающего страх и сострадание, а это бывает чаще всего в том случае, когда что-нибудь происходит неожиданно, и еще более, когда происходит [неожиданно] вследствие взаимодействия событий. При этом удивление будет сильнее, чем в том случае, когда что-нибудь является само собою и случайно. Ведь даже из случайных событий более всего удивления вызывают те, которые кажутся происшедшими как бы намеренно". (Поэт/ 1078-1079) Комментируя эти слова Аристотеля, российский исследователь А. Ахутин констатирует: "Речь идет о переломе

(перипетии), когда то, что по всей логике действия ведет к одному, приводит - тем же необходимым путем, а потому и против ожидания (ожидания обоснованного, сложившегося в "доксу", в образ видеть и понимать) - к "перемене делаемого в свою противоположность" (Poet. 1452a24). В этот - парадоксальный - момент, в эпицентре трагедии происходит еще одно событие: узнавание, узнавание героем себя, своей судьбы, и всего мира." [3, с. 16] В момент узнавания разрушается картина мира героя, поскольку его самознание, его действия и поступки приводят к трагической ошибке, вследствие которой - хотя и вопреки собственному желанию - он становится преступником. В момент такого парадоксального узнавания герой сталкивается с самим собой, но вместе с тем с иным собой - с собой-противником. Это случается, например, с Эдипом, в поисках преступника неожиданно осознающим, что преступник - он сам. Однако автор подчеркивает, что трагедия призвана не рассказывать поучительные истории о судьбах героев, а имеет своей целью описывать потенциально возможные для человека ситуации в общем и целом. При такой постановке вопроса трагедия раскрывает общую парадоксальность человеческого бытия. Парадокс древнегреческой трагедии ставит под сомнение такую форму мысли как самоочевидность, на самом деле лишь прикрывающую подлинную природу вещей. Самоочевидность этого типа, которая иначе известна как ортодоксальность, - это, так сказать, "исправленная" докса, то есть особый способ мышления, направляющий действия человека и определяющий его характер. Именно в этом состоит логическая ловушка ортодоксы - ее ясность ослепляет, будучи направленной на саму себя. В свою очередь, столкновение с самим собой оказывается трагически парадоксальным, направленным на себя как на объект, а потому представляет собой превращение ортодоксы в свою противоположность. В этом состоит смысл впервые открытого древними греками парадокса человека в трагедии.

Трагическому парадоксу были подвержены герои трагедий Софокла и Эсхила, жившие и умиравшие согласно мифологической традиции. Наиболее ярким примером парадоксальности древнегреческой трагедии является "Царь Эдип" - одна из семи трагедий Софокла, сохранившихся до наших дней. Вопреки стремлению героя противостоять своей судьбе, финал трагедии приводит к осуществлению пророчества - отцеубийству и инцесту. В основе же трагедии лежит уже описанный нами ранее сюжетный парадокс: узнав об ужасном пророчестве относительно своего будущего, герой действует вопреки воле богов и судьбе, чтобы предотвратить его исполнение. [6] Однако действуя подобным образом, герой на самом деле запускает невидимый механизм, который и приводит к катастрофе. Если отбросить тот факт, что древнегреческий зритель был знаком с мифом и заранее знал обо всех бедах, ждущих Эдипа в будущем (что само по себе является примером металептического парадокса), механизм парадоксализации сюжета трагедии можно рассматривать как базирующийся на эффекте обманутого ожидания. В силу незнания своего подлинного происхождения, герой считает, что он спасает отца и

мать от уготованной им страшной участи. Однако, как выясняется в финале, всеми своими действиями герой лишь приближает трагическую развязку: его жена на самом деле оказывается и его подлинной матерью, а старик, которого Эдип убил на пути в Фивы, был его настоящим отцом. Узнав об этом, Иокаста, жена и мать Эдипа, кончает с собой, а Эдип во исполнение данного ранее обещания жестоко наказывает убийцу фиванского царя - выкалывает себе глаза и отправляется в добровольное изгнание. Стоит отметить, что ранние версии мифа имели не столь трагичную развязку. В. Ярхо обращает внимание на то, что многие мотивы, связанные с прошлым Эдипа и его узнаванием, были нововведениями самого Софокла. Как следует из гомеровских поэм, хотя Эдип и вступил в брак с собственной матерью по незнанию, а та покончила с собой, узнав об этом, герой все же остается фиванским царем. В другом месте упоминается о том, что Эдип, скорее всего, умер, защищая земли и стада от вражеских набегов.

Аналогичный металептический парадокс находим в трагедии Софокла "Трахинянки". Согласно мифу, Геракл смертельно ранил кентавра Несса отравленной стрелой, когда тот пытался похитить его жену Деяниру. Стремясь отомстить своему убийце, Несс обманом склоняет Деяниру к тому, чтобы та приняла от него подарок - отравленную кровь. Кентавр обманывает женщину, объясняя, что при помощи его крови она сможет вернуть любовь мужа, если тот вдруг разлюбит ее. Позднее, в очередной раз вызвав гнев богов, Геракл оставляет дом и проводит целый год вдали от родины. Согласно пророчеству, он или погибнет от руки мертвеца, или вернется домой, чтобы спокойно доживать свой век. Деянира волнуется за мужа, а потому посылает на поиски сына Гилла. В это время во дворец приходят гонцы, ведущие плененных рабынь в подарок Деянире. Женщина узнает, что одна из этих рабынь, Иола, пришла по душе Гераклу, и именно из-за нее он провел столько времени вдали от дома. Ревность загоняет Деяниду в ловушку, много лет назад расставленную Нессом: она вспоминает о подарке кентавра и, желая вернуть себе любовь мужа, натирает отравленной кровью плащ героя. Трагичность ситуации подчеркивается через диалог Деяниры с хором, которому известно, что подарок Несса смертельно опасен, и который безуспешно пытается предупредить героиню. Первые подозрения о том, что она виновна в преступлении, появляются у женщины слишком поздно, когда отравленный плащ уже находится на полпути к герою. Осознавая свою вину, Деянира принимает решение покончить с собой, если ее худшие подозрения оправдаются, и именно так и происходит в дальнейшем. Отравленный женой, Геракл наконец постигает смысл пророчества: время, отведенное ему для подвигов, заканчивается, и он, живой, погибает от руки мертвеца. Мысль о божественной жестокости и несправедливости, высказанная Гиллом под занавес трагедии, может считаться одной из главных идей всех трагедий Софокла: *"Вы великую зрите жестокость богов / В этих страшных пред вами творимых делах"*.

В трагедии "Антигона" Софокл не просто порывает с общепринятым вариантом мифа, но и искусственно

усугубляет конфликт, способствующий раскрытию его трагизма. Как отмечает В. Н. Ярхо, погребение мертвых осуществлялось по неписанным правилам, якобы завещанным людям богами. Нарушить эти правила значило навлечь на себя гнев богов, а потому наличие подлинного указа царя о запрете погребения вызывает у историков сомнения. В ранних версиях изложения событий, касающихся Полиника и его погребения, упоминается о том, что тела семи погибших воежд вместе с телом Полиника были погребены согласно всем правилам, имевшимся на этот счет. Существует и иная версия, согласно которой труп Полиника был оставлен без внимания, но его сестра Антигона ценой невероятных усилий смогла дотащить тело брата до погребального костра Этеокла, выполнив, таким образом, все ритуалы. Софокл отходит от традиционной трактовки мифа и вводит в трагедию парадоксальный указ Креонта, содержащий запрет на прикосновение к телу Полиника. Именно указ Креонта становится необходимым условием для возникновения конфликта между ним и Антигоной, обусловившего героическую борьбу и трагическую гибель последней.

В противовес Софоклу и Эсхилу, парадоксальность творчества Еврипида состоит, прежде всего, в своеобразии трактовки устоявшихся мифологических сюжетов. На наш взгляд, парадоксальность творчества Еврипида проявляется не только на текстуальном, но и на метаконтекстуальном уровне по отношению к современной ему историко-культурной традиции. Троянская война, традиционно изображавшаяся как справедливое наказание варваров за нарушение законов гостеприимства, неожиданно теряет ореол героизма и рассматривается как беспринципное и лишенное смысла убийство. [8] Эта мысль присутствует в трагедиях "Троянки" и "Финикиянки". Трагедия "Троянки" резко диссонировала с военной пропагандой времен Еврипида, поскольку показывала не только беды и страдания побежденных, но и несчастье, постигшее победителей, фактически утверждая, что победителей не бывает. В "Финикиянке" оба брата – Этеокл и Полиник – показаны беспринципными, властолюбивыми, тщеславными, готовыми на любую подлость, любое преступление ради того, чтобы оказаться на троне. [11] Особого внимания заслуживает трактовка Еврипидом образа Медеи. Согласно общеизвестному мифу, Медея, узнав об измене мужа, решает отомстить и отправляет дочери Креонта отравленную одежду. Когда ее преступление оказывается раскрытым, Медея спасается бегством из Коринфа, оставляя детей под защитой храма Геры, что, однако, не останавливает разъяренных мстителей, все равно их убивающих. Для создания атмосферы особого трагизма Еврипид перелицовывает общеизвестный миф: доведенная до отчаяния, Медея собственноручно убивает своих детей.

Трагедия "Электра" представляет собой своеобразную полемику Еврипида с Софоклом, чье произведение считается более ранним. Фабула трагедии строится вокруг мифологического сюжета: дельфийский оракул приказывает Оресту убить свою мать и тем самым отомстить за смерть отца. В "Хоэфорах" Эсхил доказывает правоту оракула, Софокл в "Электре"

принимает миф без обсуждения, а Еврипид – резко осуждает. Даже боги признают ошибку Аполлона в финальной сцене "Электры" Еврипида. Вера в миф как священную историю народа сменяется у Еврипида сомнениями, критикой и стремлением узнать истину самостоятельно. Еврипид задается целью показать подлинное состояние детей, убивающих мать, чтобы отомстить за отца: они не герои, совершающие подвиг, а несчастные люди, заслуживающие сочувствия. Углубляясь в анализ трагедий Еврипида, А. Боннар констатирует: "Еврипид открывает область трагического в человеческом сердце, трагизм страстей, ведущих нас и нередко губящих нас". В отличие от Эсхила и Софокла, у которых трагическое было вынесено в сферу божественного и грозило человеку извне, Еврипид словно помещает трагическое в сердце человека, где кипят страсти, желания, гнев, любовь и ненависть. Теперь причиной катастрофы является не только и не столько небо, сколько человеческое сердце. [4]

Отход от монументальных фигур Эсхила и Софокла осуществляется в двух направлениях – изображение редко встречающегося, исключительного, патологического (образ Медеи) и снижение характера до бытового уровня (Ясон). Специфика разработки психологических образов героев приводит к тому, что Аристотель называет характер Ифигении непоследовательным. С точки зрения классической трагедии, характер героя должен быть последователен, оставаться неизменным в ходе трагедии и лишь постепенно раскрываться, снова и снова демонстрируя свою природу. Тогда как "Ифигения в Авлиде", по замечанию Аристотеля, представляет собой пример непоследовательного характера, поскольку "горюющая Ифигения несколько не походит на ту, которая является впоследствии". [] Дочь Агамемнона Ифигения добровольно приносит себя в жертву во имя успеха похода против Трои. В. Н. Ярхо подчеркивает, что героико-патриотическое поведение Ифигении никоим образом не проистекает из ее природы в том виде, в каком она показана в первой части трагедии. Более того, Ифигения совершает свой подвиг не в героической обстановке, а вопреки сложившимся обстоятельствам, что делает ее поступок скорее неожиданным, чем закономерным. Еврипид не показывает, что именно вызвало изменения в характере девушки, его интересует сама возможность этой внутренней борьбы. С такой же внутренней борьбой сталкиваются Медея и Федра. Отказ от изображения целостных и монолитных характеров представляет собой пример авторской полемики с классической традицией и знаменует отход от нее. Таким образом, Еврипид вплотную приближается к жанру метафизической трагедии (Софокл) и героико-культовой трагедии (Эсхил). [10]

В позднем творчестве Еврипида еще сильнее подчеркивается момент зависимости человека от мгновенно возникающих порывов, переломов судьбы, игры случая, о чем свидетельствуют его трагедии интриги и случая. И в самом деле, несколько позднее, в IV в. до н. э., веру в божественную справедливость сменила вера во всепобеждающее могущество случая, а в пантеон греческих общин было введено новое божество – Тиха, богиня случая. Если раньше трагиче-

ское считалось оправданием благих намерений и высшей божественной справедливости, то Еврипид утверждает, что трагическое проистекает из случайности, а страдание иррационально, как и сама жизнь.

Несмотря на отчетливую историко-культурную парадоксальность произведений Еврипида, художественный парадокс в его трагедиях встречается и на контекстуальном уровне. Если в софокловской трактовке мифа Электра жила во дворце вместе с матерью и отчимом, то Электра Еврипида живет в изгнании. Стремясь пресечь наследственность престола по линии Агамемнона, Эгиф выдал Электру замуж за крестьянина и, фактически, изгнал из дворца. Но за восемь лет брака с простолудином Электра не потеряла девственности, что позднее дает ей возможность выйти замуж за Пилада и родить ему наследников.

С чисто формальной точки зрения, Еврипид, можно сказать, экспериментирует с жанром классической трагедии. Ее четкая и симметричная композиция деформируется. Драматург эксплуатирует различные композиционные типы: сосредоточенность на центральном персонаже или конфликте с постепенным наращиванием динамики и кульминацией, практически совпадающей с развязкой ("Медея", "Ипполит", "Ифигения в Авлиде"); встречаются трагедии, членимые на эпизоды ("Троянки", "Финикиянки"), и трагедии, распадающиеся на две части ("Гекуба", "Андромаха", "Геракл"); иногда трагедия распадается на два отдельных и относительно самостоятельных эпизода – фактически, на две маленькие трагедии с собственными завязкой и развязкой. [11]

В то время как Софокл усматривал основную цель искусства в том, чтобы изображать людей такими, какими они должны быть, Еврипид пытался показать их

такими, какими они есть на самом деле. Стремясь избежать чрезмерно сатирической окраски событий, превращающей героев в "трагических кукол, набравших в рот воды", драматург утверждает принцип живого драматического действия. Рассматривая комедию Аристофана "Лягушки" в аспекте определения эстетических позиций Эсхила и Еврипида, А. Аникст приходит к выводу, что в "Лягушках" Еврипид формулирует принцип правдоподобия сценического действия, его максимального приближения к повседневной жизни, что, среди прочего, достигается за счет приближения языка трагедии к бытовому. [1] Язык Еврипида прост, четок, он хорошо подходит для спора и диалога. Подобная дегероизация трагедии со стороны Еврипида разрушила устоявшуюся парадигму построения произведений этого жанра. Более того, творчество Еврипида ознаменовало собой кризис мифологической мировоззренческой системы древних греков, а также, в политическом измерении проблемы, кризис полисной системы. Драматург отобразил в своем творчестве кризис общественной морали, а также рост индивидуализма и скептицизма. Трагедии Еврипида – это героические трагедии, но они исполнены сомнений, противоречивости и критики. Драматург исчерпал жанр героической трагедии, так как максимально полно использовал его возможности в аспекте изображения характеров и конфликтов. Трагедии Еврипида дали толчок к развитию нового жанра – бытовой драмы. Трагедия же, как правило, присутствовала в форме патетической драмы, предназначенной скорее для декламации, чем для инсценировки. После такой парадоксализации трагедии последователям оставалось или повторять Еврипида, или создать новую драматическую форму.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Аникст А. Теория драмы от Аристотеля до Лессинга. Москва: Издательство "Наука". – 1967. – 455с. – С.10-13
Anikst A. *Teoriya dramy ot Aristotelya do Lessinga [Theory of Drama from Aristotle to Lessing]* Moskva: Izdatelskiy Dom "Nauka". – 1967. – 455p. – P. 10 – 13
2. Аристотель Поэтика. Риторика / Пер. с др. греч. В. Аппельрота, Н. Платоновой. – СПб.: Издательский дом "Азбука-Классика", 2007 – 352 с.- С 37
Aristotel. *Poetika. Ritorika [Poetics. Rhetoric] / Per. S dr. grech. V. Appelrota, N. Platonovoy.* – SPb.: Izdatelskiy dom "Azбуka-Klassika", 2007 – 352s. – S. 37
3. Ахутин А.В. Парадоксы культурологи. В перспективе культурологии: повседневность, язык, общество / Рос. ин-т культурологии. – М.: Академический проект; РИК, 2005, с. 10-47.
Akhutin A.V. *Paradoksy kulturologii. V perspektive kulturologii: povsednevnost, yazyk, obshchestvo [Paradoxes of Culture Studies. Culture Studies perspective: everyday life, language, society] / Ros. in-t. kulturologii.* – M.: Akademicheskii proekt; RIK, 2005, S. 10-47, S. 16
4. Боннар Андре. Греческая цивилизация. Т. 3-й. От Еврипида до Александрии. — М.: Искусство, 1991. — 398 с. — С. 9
Bonnar Andre. *Grecheskaya tsivilizatsiya [Greek Civilization] T. 3-y. Ot Evripida do Aleksandrii.* – M.: Isskustvo, 1991. – 398 s. – S. 9
5. Затонский Д. А был ли Франсуа Рабле ренессансным гуманистом?.. (Опыт "постмодернистской" интерпретации "Гаргантюа и Пантагрюэля") Вопросы литературы. - М., 2000, № 5. - С. 208-234
Zatonskiy D. A. *A byl li Fransua Rable Renessansnym humanistom?.. (Opyt "postmodernistskoy" interpretatsii "Gargantuya I Pantagryuelya") [Was Francois Rabelais a Renaissance Humanist? (An Attempt of "Gargantua and Pantagruel" "postmodern" interpretation)]. Voprosy literatury.* – M., 2000, №5. – S. 208-234
6. Зорницька І.В. Типологія парадоксального: класифікація парадоксів у художньому тексті / І.В.Зорницька, 2012 // Актуальні проблеми філології та американські студії: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 25-27 квітня 2012 р. – Київ: Університет "Україна", 2012. – 478 с.
Zornitska I.V. *Typologiya paradoxalnogo: klassyfikatsiya paradoxiv u khudozhnyomu teksti [Paradox Typology: Classification of Paradoxes in Literary Text] // Aktualni problemy filologii ta amerykanski studii: Materialy V Mizhnarodnoi naukovu – praktichnoyi konferentsii, 25-27 kvitnya 2012r.* – Kyiv: Universytet "Ukraina", 2012 – 487s.
7. Кессиди Ф. Х. Сократ. — СПб.: Алетейя, 2001. — 352 с. — С. 104
Kessidi F.Kh. *Sokrat [Socrates]* – SPb.: Alteya, 2001. – 352s. – S. 104
8. Лосев А.Ф. Античная литература - М: ЧеРо, 2005. Под ред. проф. Тахо-Годи. // Э-ресурс: <http://library.greekroman.ru/crit/antlit01>
Losev A. F. *Antichnaya literatura [Ancient Literature]* – M.: CheRo, 2005. Pod redaktsiei prof. Takho-Godi. // E-source: <http://library.greekroman.ru/crit/antlit01>

9. Фролов Э.Д. Парадоксы истории – парадоксы античности. СПб.: Издат. дом СПбГУ, 2004. – 420 с. – С. 19-20
Frolov E. D. paradoxes of history – paradoxes of antiquity [Paradoxes of History – Paradoxes of Antiquity] Spb.: Izdat. Dom SPbGU, 2004. – 420s. – S.19 – 20
10. Шалагинов Б. Б. Зарубіжна література від Античності до початку XIX сторіччя. Історико-естетичний нарис. Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 360 с. – с. 60
Shalaginov B.B. Zarubizhna literatura vid Antychnosti do pochatku XIX storichchya. Istoryko – estetychnyi narys [Foreign Literature from Ancient Times up to the Beginning of the 19th century. Historic and Esthetic Sketch]. Kyiiv: Vydavnychiy dim "KM Akademiya", 2004. – 360s. – S.60

11. Ярхо В.Н. Драматургия Еврипида и конец античной героической трагедии // Еврипид. Трагедии. В 2 томах. Т. 1. "Литературные памятники", М., Наука, Ладомир, 1999 // Э-ресурс: http://www.lib.ru/POEEAST/EVRIPID/evripid0_1.txt_with-big-pictures.html
Yarkho V.N. Dramaturgiya Evripida i konets antichnoy heroicheskoy tragedii [Euripides Dramaturgy and the Decline of Ancient Heroic Tragedy] // Evripid. Tragedii. V 2 tomakh. T. 1. "Literaturnye pamyatniki", M., Nauka, Ladomir, 1999 // E-source: http://www.lib.ru/POEEAST/EVRIPID/evripid0_1.txt_with-big-pictures.html

Zornitskaya I.V. Paradoxalization of the ancient Greek tragedy

Abstract. As is common knowledge, paradox is a constant companion of human existence, testifying not so much to the imperfection of the surrounding reality but, first and foremost, to that of the means man uses to perceive it. In its widest meaning the term 'artistic paradox' may be defined as the projection of the author's paradoxical outlook onto the plane of the piece of fiction. The perception of the surrounding reality as paradoxical leads to the paradoxalization of the author's artistic method and as resulting from that to the introduction of the paradox on different text levels. The paradoxicality of the surrounding world is perceived as the sharpest during transitive epochs, those marked by the re-evaluation of values and the shift of outlook paradigms.

Basing on the data collected in the course of her previous researches on the subject, the author of the present article introduces the problem of a possible classification of the phenomenon of artistic paradox into variants and types as viewed against a vast background of ancient dramatic literature. In particular, the article highlights the problem of artistic paradox types as emerging from the main works of Sophocles, Aeschylus, and Euripides in comparison with the traditional interpretation of the plots of the corresponding ancient Greek myths. Besides, the above mentioned classical examples of the ancient Greek tragedy are analyzed on the meta-cultural level i.e. from the standpoint of the author's implied polemics with the 'dox' (Cf. para-dox) of the corresponding historical-cultural epoch. Alongside with that, the article is aimed at pointing out the particular devices of paradoxalization used in ancient Greek tragedies as well as the mechanisms of their realization in the extant texts of ancient playwrights.

Keywords: *tragedy, paradox, doxa, metaleptic paradox, plot paradox, paradoxalization, demythization, deheroization*

Ковальчук І.В.

Особливості вербалізації соціальних цінностей в текстах на упаковці

Ковальчук Ірина Валеріївна, асистент кафедри англійської філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Received October 25, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. В статті розглядаються особливості функціонування аксіологічно-маркованих одиниць в текстах, які розміщуються на упаковках товарів категорії FMCG, наводиться класифікація та описується словниковий склад ціннісних концептів, актуальних для англійськомовного середовища. Досліджується аксіологічний статус лексичних одиниць та їхня сполучуваність.

Ключові слова: аксіологічно-марковані лексичні одиниці, система цінностей, упаковка, аксіологеми, ціннісний концепт.

Необхідно зазначити, що в сучасній лінгвістиці поняття “аксіологічні мовні одиниці” має подвійний зміст. З одного боку, так називають лексеми, що починають “цінності” – глибинні когнітивні конструкції, які є одним із шляхів категоризації світу на основі оцінки [3, с.39], виходячи з яких людина підсвідомо оцінює світ, і які визначають поведінку людини та її сприйняття дійсності [2, с. 41]. З іншого боку, термін “аксіологічний” використовується як синонім поняття “оцінний”. Проблеми цінностей, оцінки, оцінних значень привертають увагу філософів, логіків, лінгвістів вже багато років. Дослідженню різних аспектів категорії оцінки присвятили свої роботи визнані українські та російські мовознавці [Арутюнова 1988, Белова 1997, Богуславський 2000, Вольф 1985, Івін 1976, Космеда 2000, Кубрякова 1981, Кунін 1996, Старікова 1988, Степанов 1971].

Кількість цінностей є досить обмеженою, в той час як число оцінних лексем є значно більшим, особливо якщо врахувати той факт, що навіть нейтральні слова можуть набувати значення оцінності в певних контекстах. Однак оцінні лексеми не можуть існувати поза межами мовної картини світу, а тому вони також базуються на загальноприйнятій системі цінностей, що склалася в суспільстві [1].

Метою дослідження є визначити склад системи цінностей, які знайшли вербальне відображення в текстах на упаковці, проаналізувати словниковий склад виділених ціннісних концептів та виділити аксіологеми, типові для текстів на упаковці.

Матеріалом дослідження стали тексти, розміщені на упаковках продуктів харчування, косметичних засобів та товарів широкого вжитку виробництва Англії, Ірландії, США, Шотландії та упаковки, розміщені на офіційних сайтах виробників Ella’s Kitchen, Kellog, Mark&Spencer, Marlboro, Nestle, Organix, Rachel, Tesco, Aldi. Матеріал відбирався методом суцільної вибірки за певними категоріями товарів та певними виробниками Великобританії та США. В роботі широко використовувалася електронна мережа Інтернет, що забезпечило оперативність доступу до нових упаковок, які відбивають зміни у картині світу носіїв англійської мови.

Вивчаючи систему суспільних цінностей, які знайшли відображення на упаковці, можна виділити наступні її складові:

- цінності, пов’язані з навколишнім середовищем;
- соціальні цінності;
- географічні цінності;

- “здоров’я” як цінність;

- цінність “безпека їжі”;

- економічні цінності.

Цінності, пов’язані з навколишнім середовищем, вже укорінилися в свідомості людей англійськомовних країн, і стають домінуючими в системі соціальних цінностей. Чарльз Ларсон відносить навколишнє середовище до символів 90-х років разом з «зеленими», родиною, безпекою, збалансованим бюджетом та політичною коректністю [7]. Америка переживає “бум переробки”, термін керує поведінкою людей. Створюється новий стереотип поведінки завдяки створенню суперзначимої цінності – Recycle [4, сс. 39-40]. Ключовими лексемами стають дієслово “recycle” та його деривати “recycled”, “recycling” та “recyclable”. Більшість виробників зазначає, з чого складається упаковка, як можна переробити її складові, і завжди підкреслюють, що упаковка зроблена з перероблених матеріалів. Виробник може зазначити склад упаковки і давати рекомендації щодо її утилізації. Наприклад: *Rinse well before recycling* (Orange Smooth від Del Rivo).

Виробники часто пишуть на упаковці, що піклуються про навколишнє середовище, інвестують в проекти, пов’язані з охороною навколишнього середовища, і використовують такі технології, які не шкодять природі. Наприклад:

Being Carbon Neutral. Almost everything we do, from travelling to work in the morning to watching TV at night, produces carbon dioxide (CO2) – the major greenhouse gas.

At Whole Earth we believe that if we are taking from the environment in order to produce organic food products, then we need to give back too.

We invest in environmental projects to balance out the global warming gases our company offices generate and as a result we have been given CarbonNeutral status by The CarbonNeutral Company. (Corn Flakes Organic від Whole Earth)

Дві аксіологічно-нейтральні лексеми *carbon* та *neutral* при поєднанні утворюють позитивну аксіологему *carbon neutral*, яка виявляє властивість змінювати аксіологічний статус інших лексем і утворювати словосполучення з позитивною оцінкою: *to be carbon neutral, carbon neutral status, carbon neutral company*. В наведеному прикладі позитивна оцінка вищезгаданих словосполучень підсилюється за рахунок використання словосполучень з негативною оцінкою *greenhouse gas, global warming gases*.

На упаковці розміщуються написи про те, що продукт може бути корисним для навколишнього середовища, чи як покупець може зробити свій вклад в збереження природи. Серед інших аксіологічних одиниць, пов'язаних з навколишнім середовищем, слід згадати прикметник *green*, який використовується на упаковках для створення позитивної оцінки. Традиційно носії англійської мови асоціюють прикметник *green* з природою та рослинністю. З розвитком екологічного руху ця лексема набуває ще одного значення – “concerned with or supporting as a political principle the protection of the environment” [8] чи навіть “beneficial to the environment” [10]. Це значення активно використовується виробниками для створення позитивного ставлення до свого продукту.

Аксіологічна одиниця *green* використовується в назві виробника як самостійна одиниця-онім (*Green's*) чи як складова власної назви (*Greenvale*).

У словосполученні “*green lifestyle*” нейтральна лексема *lifestyle* потрапляє під вплив позитивної семантики прикметника *green*, завдяки чому утворюється цілісна позитивна оцінна структура, яка описує сучасний тренд.

Втрату позитивного значення спостерігаємо в словосполученні *green bin*, в якому сема *green* виконує категоризуючу функцію. Наприклад:

BOTTLE 100% recyclable. *Rinse and put it into your green bin.*

CARDBOARD 100% recyclable. *Put it into your green bin.*

FOIL Not recyclable yet, but we're working on it! *Put it in your regular bin.* (Actimel від Danone)

Лексема *Organic* набула оцінного значення і стала ціннісним концептом в екологічному дискурсі завдяки розвитку біотехнологій [5, с.104]. Лексема “*organic*”, наприклад, визначається в Оксфордському словнику як “(of food, farming methods, etc.) produced or practiced without artificial chemicals” [8]. Використання словосполучення “без штучних хімічних речовин” означає, що в семантиці лексеми закладається зміст про корисність для здоров'я та довкілля, що, безперечно, несе позитивну оцінку. Органічна їжа (*organic food*) сприймається як природна (*natural*), як така, що має зв'язок між людським організмом та природою, оскільки є по суті простою, довершеною, чистою та дружньою. Органічне виробництво протистоїть системі виробництва, що створена людиною, в основі якої лежить використання та маніпулювання природою [6, с. 288].

Our organic ingredients are grown using only natural methods with no artificial chemical fertilizers, herbicides or pesticides – carefully cultivated for their great taste, giving you the energy you need to take on the day! (Weetabix Organic від Weetabix Limited)

Позитивна семантика лексеми *organic* підкріплюється синонімом *natural*, які вступають в семантичну та аксіологічну опозицію з лексемами *artificial* та *chemical*. Лексеми, що позначають речовини, які використовуються при виробництві продуктів харчування, *fertilizers* (хімічні добрива), *herbicides* (засоби боротьби з бур'янами) та *pesticides* (засоби боротьби зі шкідниками) потрапляють під вплив негативної се-

мантики прикметників *artificial* та *chemical* і самі набувають негативного значення.

Прикметник *organic* утворює словосполучення, в яких виконує атрибутивну функцію і стоїть в препозиції. Такі словосполучення найчастіше знаходимо в складі продукту чи в рекламному тексті, що розміщується на упаковці, наприклад, *organic yogurt*, *organic cherries*, *organic cream*, *organic rice starch*.

Прикметник *organic* може зустрічатися в постпозиції у назвах продукту (*Weetabix Organic*, *Corn Flakes Organic*) чи компанії (*Stonyfield Organic*, *Cascadian Farm Organic*, *Horizon Organic*, *Rachel's Organic*). В подібних словосполученнях на когнітивному рівні аксіологема *organic* виконує функцію категоризації.

Соціальні цінності стають не менш важливими для західного суспільства. Розвиваючи громадянське суспільство, люди навчаються цінувати кожен окрему людину і визнавати її індивідуальність та надавати рівні права. Соціальна справедливість є надзвичайно важливою. Покупці почуваються краще, якщо вони знають, що люди, які брали участь у виробництві товарів, які вони купують, отримали належне ставлення та справедливу плату за свою працю. Відображенням справедливого та рівного ставлення стає словосполучення “*fair trade*”, яке з'являється на упаковках товарів, що були зроблені із залученням робочої сили із країн, що розвиваються, таких, як країни Південної Америки чи Африки.

Лексеми *exploitation* та *speculation* мають негативну конотацію. Будучи вжитими в межах одного текстового сегмента з прийменником *without* та словосполученням *free from*, які також мають негативне значення, ця пара лексем створює у покупців позитивні асоціації з продуктом, оскільки у словосполученні “-” та “-” створюють “+”.

Sweet and fragrant coffee, grown without using pesticides or chemical substances, harvested and processed without exploitation of human labour; it guarantees growers an income free from speculation. (Caffe D'autore – Bio & Equo від Torrefazione Mokaflor)

Компанії можуть запропонувати покупцям взяти участь в лотереї або виграти гроші на благодійність. Зазвичай покупцям пропонується зібрати купони, які надруковані на упаковці, і відіслати їх в компанію або ввести код on-line. Наприклад:

FREE BOOKS for schools with BOX TOPS for BOOKS

Nestle Cereals have linked with Dorling Kindersley to offer fantastic FREE books for your child's school. Simply cut out the token from the top of this pack and hand it in to the school of your choice. Schools can claim 1 free book for as little as 10 tokens, so start collecting today!

For further information, visit www.boxtops4books.co.uk

В цьому прикладі ключовою стає аксіологема *free*, яка представляє економічні цінності. Вона присутня в трьох з чотирьох реченнях. Проте основний зміст полягає в тому, щоб зібрати книжки для школи. Іntenціональний зміст словосполучення *child's school* полягає в тому, щоб примусити дорослих виконати свій суспільний та батьківський обов'язок. З точки зору аксіологічного змісту це словосполучення є радше

нейтральним, проте позитивна оцінка формується навколо самої дії та зусиль багатьох людей завдяки використанню позитивних лексем *fantastic, simply*, негативної лексеми *little*, змінює знак у даному контексті, та параграфемним засобам: капіталізації та знаку оклику в кінці речення.

Географічні цінності можна розділити на декілька груп. Компанії-виробники завжди наголошують на автентичності продукту. Назва регіону стає частиною торговельної марки продукту. Використання топоніму в назві товару ніби прив'язує певний продукт до певного регіону і дає зрозуміти, що якісний продукт можна знайти лише в цьому місці. Підсилення впливу від використання топоніму часто відбувається завдяки використанню на упаковці кольорів, що відповідають кольорам національного прапора або асоціюються з регіоном. Прикметники, які позначають національність і які зазвичай мають нейтральний оцінний статус, набувають властивості виражати позитивну оцінку в комбінації з іменниками, що позначають назви продуктів (*Florida Orange Juice, Irish Semi Skimmed Milk, Italian Extra Virgin Olive Oil, Dutch Gouda, Turkish Delight, Blended Scotch Whisky, Belgian Chocolates, Champaine, Cuban Cigars*).

В період глобалізації надзвичайно важливим елементом в системі цінностей стає національна приналежність. На упаковці підкреслено яскраво використовують хоронім – назву країни у фразах типу: *“Produced in ... USA/Scotland/Ireland/Thailand/Italy”*, *“Product of ... Scotland/ USA”*, *“Made in ... Ireland”*, *“Distilled, blended and bottled in ... Scotland”*. Відбувається культивування національної приналежності і підтримка всього, що має національний компонент. На когнітивному та семантичному рівні цей процес знайшов своє відображення у виникненні поняття *“country of origin effect”*. Часто оцінка підсилюється інтенсифікаторами, які також несуть позитивну оцінку, *“authentic”, “original”, “pure”, “fully”, “truly” “of course”*

Здоров'я як цінність широко використовується на упаковках. Виробник зазначає не лише те, що продукт корисний, а й дає поради, що стосуються здоров'я. Оскільки в основі системи цінностей лежить антропоцентричний підхід, то і упаковка відображає ті складові загальної системи, які є корисними для людини. Лексеми, що позначають інгредієнти продуктів, утворюють бінарну опозицію “шкідливо-корисно”. Ключовими в категорії “шкідливі інгредієнти” стають зазвичай нейтральні за своєю аксіологією лексеми *sugar, salt, fat, preservative, flavour, colour, egg, gluten*, які набувають негативного значення, оскільки вважаються шкідливими для здоров'я. Якщо продукт не містить цих інгредієнтів або містить незначну їх кількість, то виробник завжди наголошує на цьому.

В твердженнях про корисність для здоров'я зустрічаються наступні аксіологічні одиниці: *free, low, lean, extra lean, high, good source, reduced, less, more, light, no*. Особливістю функціонування цих аксіологем є те, що твердження, в яких вони зустрічаються, мають позитивну оцінку, навіть попри те, що деякі з них мають інгерентну негативну оцінку. Попри розповсюджену думку про вільне використання подібних лек-

сем в текстах на упаковках, вживання цих лексичних одиниць в твердженнях регулюється законодавством.

В результаті проведених досліджень вчені з факультету психології Мічиганського Університету Джонатон Шульдт та Норберт Шварц дійшли висновку, що “...існує стійка асоціація між поняттями “organic/natural” та “healthy” [9, с.144]

Присутність таких інгредієнтів, як *fibre, wholegrain, fruit, vegetables*, завжди буде наголошуватися, оскільки ці компоненти вважаються корисними для здоров'я. Отже, семи з нейтральною оцінністю змінюють її на позитивну в твердженнях на упаковці.

Супермаркети розробляють спеціальні наліпки, які допомагають покупцям зробити вибір корисних продуктів. Часто використовується гасло *“Eat better”* на упаковках з фруктами, овочами, яйцями, оскільки на думку дієтологів ці продукти вважаються корисними і повинні становити вагомий частину здорового раціону. Marks and Spencer маркує подібні продукти, використовуючи напис *“Eat well”*. Речення *“Eat Better”* та *“Eat well”* – це не просто імперативи, що містять аксіологему. Вони стають смислоутворюючим компонентом концепту *“healthy lifestyle”*.

Словосполучення *“suitable for vegetarians”* є відображенням сучасного підходу до розуміння цінностей, пов'язаних із здоров'ям. Особливістю розміщення цього напису є те, що для нього існує спеціальний знак. Цей напис розміщується по периметру кола або квадрату зеленого кольору, в центрі якого знаходиться знак схожий на літеру V. Зелений колір знаку асоціюється одночасно і з рослинами, і з екологічністю, а значить з корисністю.

Безпека в сучасному суспільстві стає ще однією цінністю. Люди звертають увагу і цінують безпеку продуктів харчування, безпеку побутових приладів, безпеку послуг. Виробники та фермери ЄС пишаються безпекою своєї продукції і користуються високими стандартами виробництва. На семантичному рівні виникли і використовуються на упаковках продуктів тваринного походження терміни *traceability, traceable, fully-traceable, DNA-traceable*. Семи з основою *trace* означають, що кожен етап виробництва ретельно задокументований і можна відстежити виробництво продукту від початку до кінця.

До складу концепту *food safety* входить аксіологема *quality*, яка виявляє високу валентність в текстах на упаковках. Це можна пояснити тим, що поняття якості можна вважати одним з основних смислоутворюючих елементів концепту *“food safety”*. Ця лексема може входити до складу словосполучень з дієсловами *to check, to assure*, може сполучатися з іменником в якості атрибута (*Quality assured company*), або сама може мати атрибут-онім (*Burton's Quality*).

Оскільки споживача цікавить не лише безпека та якість кінцевого продукту, але і безпека та якість сировини чи складових елементів, то виробники зазначають в яких умовах росла тварини чи рослини. Наприклад:

Our hens are fed a bespoke diet of grain and are free to roam over fresh green pastures. (Free Range від Superquinn)

В цьому прикладі використана потужна позитивна аксіологема, що відображає цінності, пов'язані зі здо-

ров'ям, – *diet* та аксіологема, що представляє цінності, пов'язані з безпекою їжі – *fresh*. Вживання цих лексем в одному висловлюванні говорить про те, що на когнітивному рівні такі цінності як *food safety* та *health* пов'язані між собою.

Гарантією якості та безпеки є виробництво продукції відповідно до стандартів. Виробники пишуться, якщо продукція пройшла сертифікацію чи виготовлена згідно зі стандартом. На упаковці завжди зазначається згідно з яким стандартом виготовлена продукція, особливо актуальними стають стандарти, пов'язані з органічним виробництвом. Для цього на упаковці розміщують спеціальні символи.

Цінність *safety* допомагають реалізовувати на семантичному рівні лексеми, які вживаються в застережних написах (*Warning*), які описують умови зберігання, склад для алергіків, правила безпечного користування.

Економічні цінності є дуже важливими для споживача і часто впливають при прийнятті рішення про покупку. В США, Англії, Ірландії існує поняття “*value for money*” та словосполучення “*to get good value*”, які означають, що ви купуєте товар гарної якості за прийнятну ціну. В ментальності європейців сформувалося більш заощадливе ставлення до грошей. На упаковках на семантичному рівні заощадливе ставлення до витрат знаходить свою реалізацію у виразах “*great value*”, “*outstanding value*”, “*better value*”, “*special offer*”, “*33% cheaper*”, “*1/2 Price*”, “*Buy One get One Free*”, “*Three for the price of Two*”, “*New BIGGER pack better value*”. Використання подібних висловлювань покликано мотивувати покупців та переконувати їх в тому, що вони роблять вигідну покупку. Аксіологема *value* утворює словосполучення з прикметниками, які також мають позитивну оцінку. Розповсюдженим є вживання прикметників у вищому ступені порівняння (*cheaper, bigger, better, more*), лексеми *free* та числівників, які всі мають сему кількості.

Супермаркети мають систему, яка покликана орієнтувати покупців в ціні продуктів. Кожен супермаркет має подвійну лінію продуктів: продукти, вироблені певними виробниками, наприклад Kellogg, Nestle, Danon, і т.п., і власні торгові марки, наприклад, Marks

and Spencer, TESCO, ALDI, Dunnes Stores, Superquinn. Власні торгові марки супермаркетів зазвичай дешевші. Крім того, супермаркети мають велику кількість продуктів, які становлять певні категорії відповідно до своєї якості та ціни і виділені параграфемними засобами, а саме специфічним кольоровим оформленням. Наприклад, “Market Value” у Tesco – червоний з синім на білому фоні, “Essentials” – блідо-зелений на білому фоні, “Every Day” у Aldi – червоний на білому фоні, “simply M&S” у Marks and Spencer – зелений на білому фоні. Специфічне кольорове оформлення та унікальна назва використовуються при оформленні всіх основних продуктів мережі, таких як молоко, хліб, сир, фарш, курка. Подібні продукти продаються за найнижчими цінами, хоча і якість може бути не найвища. Проте для людей, які обмежені в грошах, подібні засоби допомагають швидше зробити вибір та уникнути порівняння цін. На семантичному рівні ідея виваженого витрачання грошей реалізується через вживання лексем, які мають значення простоти (*simplicity*) та основи (*basic, essential*).

З іншого боку супермаркети можуть пропонувати продукти власних марок високої якості, які будуть набагато дорожчими. Така продукція також виділяється параграфемними засобами (специфічним кольоровим оформленням) та має власну назву, наприклад, “Finest” у Tesco – срібний на чорному фоні, “Specially Selected” у Aldi – білий на чорному, “Superior” у Dunne’s – золотий на чорному фоні. В цьому випадку наголошується винятковість та висока якість продукту і використовується велика кількість суперлативів, як лексичних (*royal, superior, specially, unique, magical, pure*), так і граматичних (*the most, the best, the finest*).

Аналіз упаковок показав, що можна виділити принаймні шість цінностей, які знайшли своє відображення в текстах на упаковках. Семантичний обсяг таких понять як *ecological values, geographical values, social values, health, safety, economic values* охоплює сукупність ознак, що мають відношення до біологічного, економічного та соціального аспектів життєдіяльності людини. Займаючи кожна своє місце в ієрархії людських цінностей, кожна з вищезгаданих цінностей може перетворитися на окремий концепт.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND transliterated)

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 338с.
Arutyunova N.D. Tipy yazykovykh znacheniy. Otsenka. So-bytiye. Fakt. [Types of linguistic meanings. Appraisal. Co-existence. Fact.] – M.: Nauka, 1988. – 338s.
2. Баранов А.Н. Что нас убеждает? – М.: Знание, 1990. – 63с.
Baranov A.N. Chto nas ubezhdayet? [What convinces us?] – M.: Znaniye, 1990. – 63s.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КДУ, 1997. – 298с.
Belova A.D. Lingvisticheskiye aspekty argumentatsii [Linguistic aspects of the argument]. – K.: KDU, 1997. – 298s.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи [Текст] / Оксана Сергеевна Иссерс. – Изд. 6-е, доп. М.: Издательство ЛКИ, 2012. – 304с.
Issers O.S. Kommunikativnyye strategii i taktiki rus-skoy rechi [Communication strategies and tactics of Russian speech] /
5. Розмарица І.О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка. – К., 2003. – 207с.
Rozmaritsa I.O. Linhvokohnityvni osoblyvosti komunikatsiyi u sferi ekolohiyi [Cognitive features of communication in the field of ecology]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / Kyivs'kiy nats. un-t imeni T.H. Shevchenka. – K., 2003. – 207s.
6. Allen, Gary J. & Albala, Ken The Business of Food: Encyclopedia of the Food and Drink Industries [Електронний ресурс] / Gary J. Allen, Ken Albala. – ABC-CLIO, ed. (2007). - ISBN 978-0-313-33725-3: Режим доступу: books.google.com.ua
7. Larson, Charles U. Persuasion: reception and responsibility. Wadsworth Publishing Company. Belmont, Ca 1995
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1998.

9. Schuldt Jonathon P., Schwarz Norbert The “organic” path to obesity? Organic claims influence calorie judgements and exercise recommendations [Электронный ресурс] / Jonathon P. Schuldt, Norbert Schwarz. – Judgment and Decision Making,

vol. 5, no. 3, June 2010, pp 144-150. – Режим доступа: www.journal.sjdm.org/10/10509/jdm10509.html

10. The Free Online Dictionary [Электронный ресурс]: Режим доступа: www.thefreedictionary.com/Green

Kovalchuk I.V. Peculiarities of verbal representation of the social values in the texts on packages

Abstract. The article deals with to the analyses of the axiologically-marked lexical items that function in the texts on packages of FMCG products, makes an attempt to map out and classify some of the dominant social values and describes the vocabulary of value concepts which are of current importance in English-speaking countries. The article also contains the description of axiological status of some lexical items and their combinability.

Keywords: axiologically-marked lexical items, the system of social values, packaging, axiological items, value concept.

Ковальчук И.В. Особенности вербализации социальных ценностей в текстах на упаковке

Аннотация. В статье рассматриваются особенности функционирования аксиологически-маркированных единиц в текстах, которые размещают на упаковках товаров категории FMCG, приводится классификация и описывается словарный состав ценностных концептов, актуальных для англоязычной среды. Исследуется аксиологический статус лексических единиц и их сочетаемость.

Ключевые слова: аксиологически-маркированные лексические единицы, система ценностей, упаковка, аксиологемы, ценностный концепт.

Марина Е.С.

Парадоксальные поэтические образы в современном англоязычном поэтическом дискурсе: типы эмоционального резонанса

Марина Елена Сергеевна, кандидат филологических наук, докторант кафедры лексикологии и стилистики английского языка имени профессора А.Н. Мороховского Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Received October 21, 2013; Revised November 9, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Статья посвящена выявлению типов эмоционального резонанса, возникающего в результате прочтения или просмотра современного англоязычного поэтического текста, в котором функционируют парадоксальные поэтические образы. Определено, что специфика возникновения эмоционального резонанса обуславливается когнитивными, экстралингвистическими и лингвистическими факторами.

Ключевые слова: эмоциональный резонанс, текст-удовольствие, текст-наслаждение, текст-страдание, мобильность границ.

Динамика антропоцентрической мысли вначале XXI века характеризуется двумя тенденциями – *антиантропоцентризмом*, проявляющемся в экологизации языковой и текстовой онтологии, и *неоантропоцентризмом*, в частности, ориентированным на исследование энергетических аспектов языка, текста и дискурса в свете художественного воплощения таких явлений, как эмоциональный резонанс, измененные состояния сознания и т. д. [6, с. 47-48]. В разных жанрах художественного дискурса пробуждение читательского резонанса специфично, также как и создание куматоидности, реализующейся в виде эмоционального нарастания, крещендо или диминуэндо [15; 5; 3]. Исходя из того, что основные направления и линии исторического развития поэтических форм и категорий, определяются сменой типов художественного сознания и видов поэтического мышления [8; 2], считаем обоснованной экстраполяцию представленных теоретических положений на поэтический дискурс в ракурсе типологизации эмоционального резонанса, особенно в периоды развития поэтического творчества модерна и постмодерна. В контексте статьи проводится анализ поэтического **материала** упомянутых эпох, поскольку именно в период XX – начала XXI веков

происходит кардинальная ломка культурно-эстетических стереотипов, существенная переоценка ценностей [12, с. 4] под влиянием новых артефактов, идей, непривычных конфигураций, что, в том числе, обуславливается и всплеском информационной гипернасыщенности, переходом к цифровому обществу и среде коммуникации. Отличительной чертой новых форм творческой деятельности становится синтезированность и симбиотичность. В результате наблюдается взаимопроникновение музыки, поэзии, живописи, кинематографии и архитектуры в русле, с одной стороны, использования их техник в поэтическом тексте, а с другой – применения понятийного аппарата одного вида искусства для объяснения другого. Такая мультимодальность, поэтического дискурса в частности, ведет к еще большему своеобразию эмоционального резонанса. Теперь на авансцену выходит не просто читатель или критик, а и зритель в одном лице. В таком случае ему предоставлено поле для множественности интерпретаций поэтического текста в вербальном измерении и жесткая очерченность границ его осмысления в аудиовизуальном воплощении. Принимая во внимание, что поэтический текст толкуется, прежде всего, как контейнер словесных поэтических

образов, посредством чего реализуется его основная эстетическая функция – служить эмоциональному удовольствию читателя [13, с. 195], **объектом** нашего исследования выбраны парадоксальные поэтические образы. **Теоретико-методологической основой статьи** стали положения когнитивной поэтики (R. Tsur, M. Freeman, P. Stockwell, O. Воробьева, Л. Белехова), мультимодальной когнитивной поэтики (A. Gibbons), теории концептуальной метафоры и концептуальной интеграции (M. Johnson, G. Lakoff, G. Fauconnier, M. Turner) и идеи зарождающейся парадигмы – мобильной стилистики, направленной на выявление способов и механизмов актуализации разных типов мобильности в разнообразных дискурсах, художественном в частности [14, с. 1].

Актуальность нашего исследования объясняется общей направленностью современных филологических разведок, включая поэтологические, на изучение специфики художественного творчества, в частности на осмысление сути предкатегориальной деятельности человека, раскрытие и толкование автоматических и сознательных когнитивных операций, ведущих к распрямлению семантики словесной формы и схватыванию ее негештальтного качества [15; 3]. Актуальным оказывается привлечение и адаптация методологического аппарата других наук для объяснения связи языка и мышления с последующим уточнением разработанных и выявлением новых авторских лингвокреативных механизмов.

Целью данного исследования является выявление типов эмоционального резонанса, вызываемого в результате прочтения и просмотра поэтического произведения, в рамках которого функционируют парадоксальные поэтические образы, путем раскрытия когнитивно-семиотических механизмов актуализации парадоксальности в поэтических вербальных и аудиовизуальных формах.

В целом парадоксальность осмысливается как ментальная потребность языковой личности, а именно онтологическая склонность мышления человека к опровержению очевидных фактов, что является результатом реакции сознания человека, базирующегося на столкновении противоречивых мыслей, идей и понятий [10, с. 93]. Основными признаками парадоксальности, которую мы определяем как художественную категорию, обладающую прототипическими эффектами (в терминах Дж. Лакоффа), считаем *противоречивость, алогичность, странность, аномальность, пограничность, динамичность, подвижность, невозможность, инконгруэнтность*. Данные признаки лежат в основе выявления нами критериев отнесения того или иного поэтического образа к разряду парадоксальных. Парадоксальный поэтический образ рассматривается нами как когнитивный мультимодальный конструкт, который структурируется предконцептуальной, концептуальной, вербальной, визуальной и аудиальной, характеризуется вариативностью и динамичностью концептуально-семантической структуры. Такой образ становится результатом актуализации парадоксальных смыслов посредством их "трансляции" в разных семиотических измерениях – поэтическом и аудиовизуальном/визуальном текстах.

Бесспорно, специфика современного поэтического дискурса накладывает отпечаток на манеру реализации эмоционального и эстетического воздействия на читателя/зрителя, т.е. на его эмоциональный отклик. Что, по сути, хотя бы предположительно должен испытать адресат поэтического сообщения?

Обратимся к постулатам античной поэтики, где традиционно признано, что поэтический текст, впрочем, как и произведения других видов искусства, направлен на пробуждение, переживание катарсиса (от гр. *katharsis* – *очищение*), как обозначения сущности эстетического переживания, процесса и результатов облагораживающего воздействия на человека, связанного под влиянием сценической драматургии или музыки с "очищением души" [1]. По Аристотелю театр есть тем местом, где должен возникать катарсис, "исцеление", "очищение" души в результате переживания зрителем сценической трагедии, сопереживания и страха. В концепции Л. Выготского катарсис осмысливается как сложное проявление чувств, их взаимное превращение. В контексте нашего исследования важна мысль о том, что при восприятии художественного произведения возникают прямо противоположные эмоции, которые при определенных обстоятельствах способны к взаимной нейтрализации, "к короткому замыканию" [7, с. 204]. Другими словами, эстетический катарсис заключается в нейтрализации разнонаправленных эмоций, порожденных противоречием формы и содержания произведения искусства [7, с. 215]. В свете современных психологических и психолингвистических теорий катарсис рассматривается как некий терапевтический прием, заключающийся в процессе высвобождения психической энергии, эмоциональной разрядки, способствующей уменьшению или снятию тревоги, конфликта, фрустрации через их вербализацию или телесную экспрессию.

Какого же типа катарсис предлагается испытать читателю или зрителю от прочтения поэтических текстов модернизма и постмодернизма или просмотра их экранизаций, изобилующих парадоксальными поэтическими образами в разных ипостасях, высвечивающих различные стороны противоречивости бытия и наталкивающих на постоянный поиск смысла существования? Возможно ли вообще в таком случае душевное исцеление и облагораживание адресата?

Основу для поиска ответа на заданный вопрос мы усматриваем также в теоретических суждениях Р. Барта относительно текста-удовольствия и текста-наслаждения [4]. Эти понятия рассматриваются как параллельные силы, находящиеся в отношениях "взаимной несообщаемости". Текст-удовольствие приносит удовлетворение, заполняет эйфорией и связан с практикой "комфортабельного чтения" [4, с. 481]. Текст-наслаждение возникает как своего рода скандал, как продукт разрыва с прошлым, как утверждение чего-то нового, а не как расцвет старого. Таким образом, кажется, что прочтение любого модернистского, а особенно и постмодернистского англоязычного поэтического текста должно вызывать наслаждение в форме современного катарсиса как психотерапевтического приема. Проверим эту гипотезу, исходя из ряда факторов, под влиянием которых возни-

кает тот или иной эмоциональный отклик. Среди последних выделяем экстралингвистические (доминирование того или иного типа художественного сознания, того или иного вида поэтического мышления, способ художественного отображения действительности, особенности литературно-стилевого направления), когнитивные (когнитивные механизмы формирования парадоксальной поэтической образности) и лингвистические (поэтические формы, в которых объективирован соответствующий вид поэтического мышления). Осмысливая механизмы формирования парадоксальных поэтических образов как один из когнитивных факторов, в свете мобильности стилистики объясняем их сквозь призму мобильности ее границ. Под последней понимаем подвижность, изменчивость, гибкость, видоизменяемость и адаптируемость границ парадоксальной поэтической образности в ракурсе границ текстовых миров, границ образов, концептуальных границ: доменов, концептосфер и т. д., воздействующих на специфику воплощения парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе.

С целью толкования основного когнитивно-семиотического процесса создания парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе вводим понятие трансгрессии. В постмодернизме оно занимает одно из основополагающих мест и заключается в переходе границ между возможным и невозможным [11]. Кроме того, данный феномен осмысливается как процесс пересечения границ табуированного и/или невозможного [11, с. 118]. В результате трансгрессивного действия наблюдается причудливое скрещение явлений, объектов, событий, реального мира, существующее только в данной конфигурации. В художественном тексте одним из приемов реализации трансгрессии считается металепис [9, с. 54]. В нашем исследовании процесс трансгрессии приводит к концептуальной интеграции (G. Fauconnier, M. Turner) или концептуальной амальгаме (в терминах Белеховой Л.И.). Когнитивно-семиотический механизм концептуальной амальгамы сопровождается когнитивными операциями абсорбции или экстрюзии границ парадоксальности.

В поэтическом тексте поэта-модерниста Э. Каммингса (E. Cummings) "*Love is more thicker than forget...*", центральным парадоксальным образом является образ *love*. В ракурсе вербальной ипостаси парадоксальность последнего заключается в грамматической девиантности и семантической аномальности. Поэтический текст изобилует девиантными синтаксическими конструкциями – *love is more thicker than forget / more thinner than recall / it is...moonly / less bigger/less littler / most sane and sunly*. На лексико-семантическом уровне наблюдается игра противоположностей, выраженных антитезами *forget-recall / thicker-thinner / sunly-moonly* (авторские неологизмы) / *always-never / most sane-most mad*, которые, с одной стороны, служат средствами актуализации связности текста, а с другой – воплощают его главную загадку – противоречивость чувства любви. Более того, во второй и последней строфах кроется вербальный парадокс – любви одновременно приписываются контрадикторные качества – *it is most mad and moonly / it is*

most sane and sunly. Высвечивание различных граней любви, объективированное в художественных сравнениях лишь подталкивает к выводу о том, что переживание любви несравнимо ни с чем. В результате проведения семантического, концептуального и инференционного анализа нами было выявлено, что когнитивным механизмом формирования образа *love* является концептуальная экстрюзия, сопровождаемая когнитивной процедурой расширения границ образа, ведущая к их размыванию. Такой образ характеризуется как безгештальтный (*gestalt-free*), свободный от предметной определенности (*thing-free*) [15; 3]. Несмотря на дифузность образа (в терминах Белеховой Л.И.), т.е. на его "разбросанность" по всей текстуре стихотворения, отнесем последнее к тесту-удовольствию. Кроме прочего, благодаря иронической тональности поэтического текста, где культивируется своеобразное подтрунивание над беспомощностью людей, попавших в сети любви. "Светлая" игривость образа обеспечивается функционированием аллитерации и ассонанса – частым повторением переднеязычных звуков /i/, /e/, дифтонгов /ei/, /ai/ и губных звуков /m/, /n/, /l/. Все перечисленное обеспечивает «комфортабельность» прочтения этого поэтического текста, что и ведет к получению эстетического удовольствия.

Поэтические тексты, относимые к сюрреалистическим в рамках модернизма, продолжившие свое существование и в постмодернизме с некими изменениями, мы считаем обоснованным отнести к текстам-наслаждениям, позволяющим получить истинное наслаждение от "распутывания" клубков противоречивых образов, порой построенных на возведении обычных артефактов на уровень художественного образа. Так, создается и парадоксальный поэтический образ *shoes* в поэтическом тексте "*My Shoes*" поэта-постмодерниста Ч. Симики (Ch. Simic). В анализируемом тексте речь идет о сложном устройстве внутреннего мира человека, об осмыслении его противоречивых граней в терминах бытовой вещи. Образ *shoes* актуализирован в единстве его предконцептуального, концептуального, вербального и визуального измерений. Из биографических данных автора становится известным, что его любимым художником был французский сюрреалист Рене Магритт. Написание данного поэтического текста Ч. Симики вдохновило одно из его полотен "*Красная модель*" (1937). Когнитивной основой ряда образов является концептуальная метафора ОДЕЖДА ЭТО ОТРАЖЕНИЕ ВНУТРЕННЕГО МИРА ЧЕЛОВЕКА, ЕГО ЕСТЕСТВА. Интерпретируя образ *shoes* как парадоксальный, мы, прежде, всего, руководствуемся разновекторным употреблением личного местоимения *you* в поэтическом тексте, что обуславливает его «расщепленность» (в терминах Р. Якобсона). Иными словами, ведет к неограниченности выбора адресата. Визуальная сторона парадоксального поэтического образа *shoes* актуализирована в его графическом выделении запятой в начале первой строфы. Таким образом внимание читателя на мгновение задерживается, т.е. имеет место так называемая отложенная категоризация [3] (англ. *delayed categorization*) [15]. Предконцептуальной основой образа являются культурные архетипы *смерти*

(*Two partly decomposed animal skins*), что проявляется в объяснении изготовления обуви из кожи мертвых животных, и *жизни* (*secret face of my inner life*) – эксплицитное функционирование лексической единицы *life* как архетипического символа. В концептуальной структуре образа переплетаются разные концептуальные схемы, в основном концептуальные метафоры и оксимороны, опредмечивание в тексте которых имеет место при помощи когнитивных механизмов концептуальной амальгамы и концептуальной интеграции, концептуальные границы образа то подвергаются компрессии, то наоборот расширению. Такая балансировка, хотя и приводящая к дискомфортному прочтению, обуславливает наслаждение, получаемое читателем, и усиливающееся при подключении визуального кода образа для читателя, ставшего уже и зрителем.

К текстам-наслаждениям относим еще и произведения "поэтов языка", таких как М. Палмер (M. Palmer), в одном из поэтических текстов которого – "*I Do Not Know English*" парадоксальность осмысливаем как инконгруэнтность, или несоответствие реального положения дел в реальном мире относительно вопроса владения английским языком и его противоречивым преломлением в текстовом мире поэтического текста, где антипатические коды вступают в обоюдное взаимодействие. Нейтральный слой научной лексики *arboreal shadows elongated, hibernal declination* приходит в соприкосновение с возвышенными образами *I can have nothing to say about this latest war, flowering through a night-scope in the evening sky / the ship of stone whose sail was a tongue*.

Кроме заявленных типов текстов, введенных в обиход Р. Бартом, для определения эмоционального резонанса, вызываемого прочтением постмодернистской современной англоязычной поэзии предлагаем выделить тексты-страдания. Такая позиция видится нами обоснованной, в частности, по отношению к некоторым течениям в постмодернистской поэзии, а именно фларф-поэзии (англ. *flagf-poetry*) и спам-поэзии (англ. *s-poetry*). Фларф-тексты монтируются из результатов поисковых запросов, в основном взятых из

поисковой системы Google. Например, поэтический текст К. Силема Мохаммада (K. Silem Mohammad) "*Giant Squid Attack Threat but Race Goes on*", хоть и возводится в ранг поэтического и рассматривается как «компьютерный» верлибр, скорее напоминает колонку из раздела новостей. Парадоксальность в таком случае мы усматриваем в отклонении от поэтической компетенции (в терминах Белеховой Л.И.). Более поэтичным, на первый взгляд, кажется поэтический текст того же автора "*Poems About Trees*". Однако, абсолютно романтическая тональность вначале первой строфы подвергается резкому смещению, где лирический герой эксплицитно указывает на то, что он пишет *crappy poems – паршивые стихи* и *eat babies – ликует от этого*, или *унижает читателя?* Данные смыслы выводим исходя из значения данного идиоматического выражения, относящегося к сленгу.

Несмотря на то, что приведенные примеры и жанры поэзии иррадируют абсолютной новизной, являются своеобразным откликом на всевозрастающее развитие цифровых технологий, эмоциональный резонанс от их прочтения вряд ли принесет удовольствие или наслаждение, а скорее страдание от осознания того факта, что поэзия сегодня становится больше похожей на сухой протокол заседания или бегущую новостную строку.

Итак, в результате проведенного исследования нами было установлено, что типы эмоционального резонанса, возникающего от прочтения или просмотра поэтического произведения, в котором функционируют парадоксальные поэтические образы, зависят от ряда факторов – экстралингвистических, когнитивных и лингвистических. Тексты-удовольствия и тексты-наслаждения приводят к «очищению души, катарсису» читателя. Тексты-страдания, наоборот, вызывают эффект неприятия, нестабильности душевного состояния. Степень эмоционального резонанса усиливается при восприятии мультимодального поэтического текста. Перспективу дальнейшего изучения видим в выявлении специфики функционирования парадоксальных поэтических образов в современной англоязычной поэзии.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND transliterated)

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. – Минск: Литература, 1998. – 977 с.
Aristotle. Ethics. Politics. Rhetoric. Poetics. Categories. – Minsk: Literatura, 1998. – 977 s.
2. Белехова Л.И. Словесный образ в американской поэзии: лингвокогнитивный взгляд: [монография] / Л.И. Белехова. – 2-е вид., дополнено и перероб. – М.: Звездопад, 2004. – 376 с.
Bielekhova L.I. Slovesnyi obraz v amerikanskoy poezii: lingvokognitivnyi poglyad [Verbal image in American poetry: linguistic and cognitive view]: [monografiya]. – 2-e vyd., dopovnene i pererob. – M.: Zvezdopad, 2004. – 376 s.
3. Белехова Л.И. Від відчуття до співчуття: когнітивні операції передкатегоріального рівня / Л.И. Белехова // Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст, дискурс: Тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О.П. Воробйової (27 вересня 2012 р., КНЛУ). – К.: Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 33.
Bielekhova L.I. Vid vidchuttia do spivchuttia: kognitivni operatsii peredkategorialnogo rivnia [From sensation to sympathy: cognitive operations of pre-categorical level] // Svit emotsiy u dzerkali kognitsiyi^ mova, tekst, dyskurs: Tezy dopovidey kruglogo stolu, prysviachenogo iuvileyu prof. O.P. Vorobyovoyi (27 veresnia 2012, KNLU). – K.: Vyd. tsentr KNLU, 2012. – S. 33.
4. Барт Р. Удовольствие от текста / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Искусство, 1994. – с. 462-518.
Barthes R. Udovolstviye ot teksta [The pleasure of the text] // Izbrannyye raboty: Semiotika. Poetika. – M.: Iskuststvo, 1994. – s. 462-518.
5. Воробйова О. П. Идея резонансу в лингвістичних дослідженнях / О. П. Воробйова // Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. П. Кочерга на: [відп. ред. Тараненко О. О.] – К., 2006. – С. 72 – 86.
Vorobyova O.P. Ideya rezonansy v lingvistichnykh doslidzheniakh [The idea of resonance in linguistic research] // Mova. Liudyna. Svit. Do 70-richchia prof. M. P. Kochergana: [vidp. red. Taranenko O.O.] – K., 2006. – S. 72 – 86.

6. Воробйова О.П. Лінгвістика 2012: шляхи, які ми обираємо / О.П. Воробйова // Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ: діалог мов та культур». – К.: Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 47–48.
Vorobyova O.P. Linguistika 2012: shliakhy, yaki my obyrayemo [Linguistics 2012: the ways we choose] / O.P. Vorobyova // Tezy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Ukrayina I svit: dialog mov ta kultur». – K.: Vyd. tsentr KNLU, 2012. – S. 47–48.
7. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.
Vygotskiy L.S. Psikhologiya iskusstva [Psychology of art] – M.: Iskusstvo, 1986. – 573 s.
8. Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания / Г.Д. Гачев. – Очерки по истории образа. – М.: Искусство, 1972. – 200 с.
Gachev G.D. Zhizn' khudozhestvennogo soznaniya [Life of the Literary Art] – Ocherki po istoriyi obraza – M.: Iskusstvo, 1972. – 200 s.
9. Женетт Ж. Фигуры: Работы по поэтике. / Ж. Женетт. – М.: изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 944 с.
Genette G. Figury: raboty po poetike [Figures: works on poetics] – M.: izd-vo im. Sabashnikovykh, 1998. – T. 2. – 944 s.
10. Ляпон М. В. К семантике парадокса / Майя Валентиновна Ляпон // Русский язык в научном освещении. – 2001. – № 2. – С. 90–107.
Liapon M.V. K semantike paradoksa [On semantics of paradox] // Russkiy Yazyk v nauchnom osveshcheniyi. – 2001. – № 2. – S. 90–107.
11. Фуко М. О трансгрессии / М. Фуко // Танатография эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. – СПб.: Мифрил, 1994. – с. 113-131.
Foucault M. O transgressiyi [On transgression] // Thanatography of eros: George Bataille and the French thought in the middle of the XX century. – SPb.: Mifril, 1994. – s. 113-131.
12. Эпштейн М.Н. Постмодерн в русской литературе / М.Н. Эпштейн. – М.: Высшая школа, 2005. – 495 с.
Epstein M.N. Postmodern v russkoy literature [Postmodern era in the Russian literature] – M.: Vysshaya shkola, 2005. – 495 s.
13. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика: Пер. с англ. / Р. Якобсон // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-230.
Jakobson R. Lingvistiki i poetika [Linguistics and poetics]: Per. s angl. // Strukturalizm: “za” i “protiv”. – M.: Progress, 1975. – S. 193-230.
14. Busse B. Introduction / B. Busse // 32-nd PALA Conference «Mobile Stylistics». Book of Abstracts. University of Heidelberg, Germany, July 31– August 4, 2013. – P. 1.
15. Tsur R. Playing By Ear and the Tip of the Tongue: Precategorical Information in Poetry / R. Tsur. – John Benjamins B.V. – 2012. – 309 p.

Marina E.S. Paradoxical Poetic Imagery in Contemporary Anglophone Poetic Discourse: Types of Emotional Resonance

Abstract. The article focuses on revealing the types of emotional resonance, evoked from reading or watching contemporary Anglophone poetic texts, within which paradoxical poetic imagery functions. It is determined that peculiarities of emotional resonance emergence are predetermined by cognitive, extralingual and lingual factors. The research is carried out from the standpoint of cognitive poetics, multimodal cognitive poetics and mobile stylistics. We view paradoxicality as a literary category realized in four dimensions: ontological, gnoseological, epistemological and semiotic. In the paper a poetic paradoxical image is defined as cognitive and semiotic entity structured by preconceptual, conceptual and verbal planes, characterized by variable and dynamic conceptual and semantic structure actualized in poetry as multimodal construal. Considering cognitive mechanisms of paradoxical poetic imagery formation among cognitive factors of emotional resonance emergence, within the framework of mobile stylistics we explain specificity of their creation via mobility of paradoxicality boundaries, i.e. their moveability, changeability, flexibility and adaptability. The boundaries of paradoxicality are viewed as borders of paradoxical poetic imagery, textual worlds, conceptual borders. It is claimed that the main cognitive process of paradoxical poetic imagery formation is conceptual transgression, which results in cognitive mechanisms of conceptual blending and conceptual amalgam. It is proved that conceptual amalgam is accompanied by cognitive operations of conceptual absorption and conceptual extrusion. Proceeding from the outcome of semantic, conceptual, inferential, interpretative and textual analysis of the poetic texts under study, the latter are classified into texts of pleasure, texts of bliss (Barthes' terms) and texts of suffering. The first two types evoke readers' "purification of the soul, catharsis". On the contrary, texts of suffering give rise to resentment, instability of the state of mind. Extent of emotional resonance is amplified while perceiving a multimodal poetic text.

Keywords: emotional resonance, the text of pleasure, the text of bliss, the text of suffering, mobility of boundaries.

Мойсей Л.Т.

Виразення роду іменника в словосполученнях із вказівним займенником у давньоанглійській мові

Мойсей Ліліана Тарасівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Received October 25, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Стаття присвячена вивченню вираження роду іменника в словосполученнях з вказівними займенниками на матеріалі текстів давньоанглійської мови. Основна увага зосереджена на відмінкових формах вказівних займенників як одного з показників роду іменника в досліджуваних мікроконтекстах. Виокремлено дистрибутивні моделі багатокomпонентних словосполучень і встановлено, що вказівний займенник вербалізує рід іменника незалежно від його позиції: пре-, пост-, або віддаленій позиції до іменника. Доведено, що рід іменника в словосполученнях може виражатися лексико-семантично, морфологічно, синтаксично, лексико-морфологічно, лексико-синтаксично, морфолого-синтаксично, лексико-граматично (лексично, морфологічно, синтаксично водночас). Домінантним рівнем вираження роду визначено синтаксичний.

Ключові слова: давньоанглійська мова, категорія роду, іменник, вказівний займенник, словосполучення, рівні вираження.

Однією з дискусійних категорій іменника впродовж розвитку англійської мови є категорія роду. Як зазначає В. М. Ярцева, для давньоанглійської мови характерне синтезоване вираження граматичних категорій, а саме форманти в парадигмі іменників передають своєю формою значення роду, числа і відмінка [7, с. 69]. Щодо формантів іменника як родових показників, то флексії непрямих відмінків не вказують на рід, оскільки вони часто збігаються як внутрішньопарадигматично, так і міжпарадигматично, у результаті чого форма іменника не актуалізує граматичний рід [2, с. 100]. Проте, за нашими спостереженнями, збігаються не тільки флексії непрямих відмінків, а й форми прямих відмінків. В.Д. Аракін [1, с. 130], О.І. Смирницький [6, с. 210] такий збіг форм відносять до омонімії.

Іменник у давньоанглійській мові не змінювався за родами, а був закріплений за конкретним родом і характеризував слово, тоді як у прикметників рід служив детермінантом і виконував роль засобу поєднання слів у реченні. Тобто прикметник мав здатність змінюватися за родами [8, с. 93, 97; 9, с. 103]. Окрім самих прикметників відмінковими формами володіли заперечні, означені, неозначені та зворотний (sylyf) займенники, порядкові числівники *an* 'one', *twegen* 'two' та *þrie* 'three', хоча омонімія окремих форм присутня. Своєю відмінковою формою вони вказують на рід іменника, з яким знаходяться у синтаксичному зв'язку (див.: [4]). Однак, відмінкові флексії прикметника не характерні для системи відмінювання вказівних займенників. Подібність виявляємо в тому, що для вираження роду іменника вказівним займенником як і прикметником чи вищеназваними займенниками достатньо мікроконтексту, тобто словосполучення, де вказівний займенник корелює з відповідним іменником.

Метою нашого дослідження є визначити особливості актуалізації роду давньоанглійського іменника в словосполученнях з вказівними займенниками. Відбір словосполучень виконувався методом суцільної вибірки з епічних, релігійних та історичних пісень, елегій (Caedmon's Hymn, Beowulf, Juliana, The Fates of Apostles, Judith, Widsith, The Battle of Brunanburh, The Battle of Maldon, The Wanderer, Crist and Satan).

Вважаємо за доцільне застосувати методику дистрибутивного аналізу для виокремлення словосполу-

чень з іменником у давньоанглійських текстах та пояснення вираження роду в ньому. Під словосполученням розуміємо синтаксичне об'єднання слів, перехідну одиницю між основними одиницями мови – словами – і основними одиницями мовлення – реченнями: слово → словосполучення → речення [3, с. 69].

В системі відмінювання вказівних займенників омонімія форм зустрічається в родовому, давальному та орудному відмінках однини чоловічого та середнього родів, а повна омонімія форм – у множині, що унеможливує точну інтерпретацію роду. Однак, незважаючи на такі особливості вказівних займенників, у давньоанглійських текстах вони виступають поширеними детермінантами роду іменників. У досліджуваних текстах виокремлено 265 словосполучень типу Prn(dem)+N, де вказівний займенник виступає показником роду. Зазначимо, що зареєстровано всього чотири випадки, коли вказівний займенник ужитий у постпозиції N+Prn (*uhthlem þone* "that *din* in the early morning" (B, 2007), *grundwong þone* "that earth" (B, 2588), *freodowong þone* "that peaceful plain" (B, 2959), *wælhlem þone* "that deadly onslaught" (B, 2969), що свідчить про більш фіксоване місце вказівного займенника відносно іменника, у порівнянні з прикметником, у синтаксисі давньоанглійської мови. Дані приклади зареєстровано в тексті Beowulf (VII ст.). У текстах VIII ст. таких прикладів не виявлено.

Так, чоловічий рід іменника у словосполученнях N+Prn(dem) вербалізується вказівними займенниками *se* "that" і *þes* "this" та їхніми формами в родовому відмінку: *þone*, *þisne* (*bysne*), наприклад: *se ecghete* "that hostile hate" (B, 84), *se ræd* "that advise" (B, 1376), *þone fyrðhom* "that war-covering" (B, 1504), *þone grundwong* "that ground" (B, 2770), *þes ar* "this messenger" (Jul, 276), *þes dema* "this judge" (Jul, 249), *þysne middangeard* "this mankind" (Wand, 62), *þisne wealsteal* "this place with buildings" (Wand, 88) та ін.

Вказівку на жіночий рід містять займенники *seo* "that", *þeos* (*bios*) "this" та форми всіх непрямих відмінків: родовий *þære*, давальний *þære*, знахідний *þa* "that" та родовий *þisse*, давальний *þisse*, знахідний *þas* "this", наприклад: *seo hwil* "that space of time" (B, 146), *seo þeod* "that nation" (B, 1250), *þære fæhðe* "that feud" (B, 109), *þære wælfylle* "that abundance of slain" (B, 125), *þa healfe* "that side" (B, 1675), *þa brydlufan* "that bride's love" (Jul, 114), *þeos medoheal*

“this mead-hall” (B, 484), *þeos þrag* “this time” (B, 464), *þisse noþe* “this boldness” (Jul, 343), *þisse moldan* “this earth” (C&S, 603), *þas worold* “this world” (B, 1681) тощо.

Середньому роду властиві всього 3 форми з родовим показником. Це форми називного та родового відмінків *þæt* “that” та називного відмінка *þis* “this”, як-от: *þæt healreced* “that palace” (B, 1981), *þæt lic* “that body” (B, 2127), *þis eighlande* “this island” (Bat. of Brun, 66), *þis gid* “this song” (B, 1723) та ін.

У словосполученнях, що вжиті у множині або в яких форми вказівного займенника збігаються в парадигмах відмінювання різних родів, рід іменника виражено:

а) іменниковою флексією: *þæs lifþrea* “that lord of life” (B, 16), *þæs folctogan* “that commander” (Jud, 47) (флексія *-a* в називному відмінку однини притаманна тільки іменникам чоловічого роду), *þa searwylmas* “those anxious emotions” (B, 282), *ðas beagas* “these rings” (B, 2635) (флексія *-as* – називний відмінок множини іменників чоловічого роду);

б) іменниковим суфіксом: *ðam leodscipe (m)* “those people” (B, 2197), *ðæs wealdendes (m)* (B, 2857);

в) семантикою іменника або його концептуальною ознакою: *ðæs fæder* “that father” (Jud, 5) (семантика іменника), *þæs wæpnes* “that weapon” (B, 1467) (номінації зброї належать до мікропростору середнього роду), *þæt feonde* “that fiend” (B, 143) (складова лексема ЛСП **hostility**, що входить до мікропростору чоловічого роду (див.: [5]), *þara goda* “those gods” (B, 681) (складова ЛСП **religion** чоловічого мікропростору роду), *thæs eorles* “that nobleman” (Bat. of Mald, 165) (ЛСП **authority** чоловічого мікропростору роду), *þyssum cnyhtum* “these knights” (B, 1219) (збігається семантична ознака чоловічої статі та ознака *війни* (ЛСП **war**), що входить до мікропростору чоловічого роду).

Як бачимо, там, де неможливою стає інтерпретація роду іменника формою вказівного займенника, рід виражається морфологічно, через іменниковий суфікс, або лексично (семантика іменника).

Виокремлено словосполучення із вказівним займенником, де в залежності від роду змінюється значення іменника. Такі випадки ми розглянули у словосполученнях при морфологічній вербалізації роду іменника. Так, іменник *fær* у значенні “danger” – чоловічого роду, а у значенні “journey, vessel” – середнього. У тексті “Beowulf” він зустрічається у словосполученні *se fær*, де вказівний займенник детермінує його рід. Отже, словосполучення має значення “that danger”.

Окрім словосполучень Prn(dem)+N, виокремлено багатокомпонентні словосполучення, які включають вказівний займенник, прикметник або числівник та іменник, що важливо для нашого дослідження, оскільки рід іменника може бути виражений на одному, двох чи трьох мовних рівнях: морфологічному (іменникова флексія та суфікс, прикметникова, числівникова, займенникова флексії), лексичному (семантика іменника), синтаксичному (форма вказівного займенника).

У нашій вибірці, яка складає 120 таких мікроконтекстів, виявлено, що рід іменника може вербалізуватися:

– лексико-семантично:

Prn(dem)+N+ Num (1) *þæt gebroðrum twæm* “those brothers two” (B, 1191).

Prn(indef)+ Prn(dem)+Adj+N (2) *ænig þæs modig mon* “any that noble-minded man” (Jul, 513).

Омонімія відмінкових форм прикметника, числівника та займенника в цих прикладах унеможливило визначення роду іменника на морфологічному рівні. У ДА текстах зареєстровано 2 приклади, де рід іменника вербалізується тільки лексичним значенням самого іменника;

– морфологічно:

N+Prn(dem)+Adj (3) *þæs hearda heap* “that severe company” (B, 432).

Prn(dem)+Adj+N (4) *þæs hehstan brogan* “that biggest fear” (Jud, 4).

Морфологічний рівень не є частотним у словосполученнях цього типу. У прикладі (3) форма вказівного займенника притаманна родовому відмінку чоловічого та середнього родів. Прикметникова відмінкова флексія *-a* вказує на чоловічий рід іменника в називному відмінку. Як бачимо, відмінкове узгодження займенника та прикметника відсутнє, проте, рід іменника у словосполученні збігається з його родом у словникових дефініціях [229; 231].

Приклад (4) має також морфологічне вираження роду, однак на рівні флексії самого іменника, а не прикметника. Тут іменник *brogan* вжитий у родовому відмінку, у називному відмінку іменник має форму *broga*. Іменникова флексія *-a* в називному відмінку, як уже зазначалося, притаманна іменникам власне чоловічого роду;

– синтаксично:

Prn(dem)+ Adj +N (5) *þæt beorhte bold* “that bright dwelling” (B, 997);

(6) *þære byrhtan byrig* “that bright city” (B, 1199);

Adj+N +Prn(dem) (7) *ættren ellorgæst se* “poisonous living spirit that” (B, 1617);

N+Prn(dem) +Adj (8) *helm þone micclan* “helmet that great” (C&S, 250);

Prn(dem)+N +Ng (9) *se gumena aldor* “that men’s elder” (Jud, 32);

(10) *þæt sceaðena scraef* “that den of harm” (C&S, 631);

Prn(dem)+N +Prn(dem) (11) *þeos folde seo* “this earth that” (C&S, 212).

У словосполученнях (7)–(11) вказівний займенник, що детермінує іменник, може знаходитися в дистантній позиції відносно останнього. Рід іменника у прикладах визначається родом вказівного займенника, з яким іменник корелює у словосполученні. У прикладі (9) – два іменники (*gumena, aldor*), вказівний займенник детермінує рід останнього. Отже, у прикладах (5), (10) – іменники середнього роду, у прикладах (6), (11) – іменники жіночого роду, (7), (8), (11) – іменники корелюють із вказівними займенниками чоловічого роду. Синтаксичне вираження роду в словосполученнях із вказівним займенником та іншими частинами мови переважає. Зі 120 виокремлених словосполучень у 58 рід виражено на синтаксичному рівні, що становить

48,33 % від загальної кількості проаналізованих. Основу синтаксичного вираження складають словосполучення типу Prn(dem)+Adj+N (51 приклад); – лексико-морфологічно:

Prn(dem) (12) *þæs hehstan deman* “that highest
+Adj+N *judge*” (Jud, 4).

Лексико-морфологічний рівень у таких словосполученнях представлений одним прикладом. Семантично іменник вказує на рід занять. Такі іменники у давньоанглійській мові належали до мікропростору чоловічого роду. Іменникова флексія називного відмінка **-a** також вербалізує чоловічий рід.

– лексико-синтаксично:

Prn(dem)+Adj (13) *þære beorhtan idese* “that
+N *excellent woman*” (Jud, 340);

(14) *þone selestan sæcyninga* “that
best seaking” (B, 2382);

Prn(dem)+N (15) *se beorna brego* “that leader of
+Ng *men*” (Jud, 254).

Кількість словосполучень, де вираження роду відбувається на лексико-синтаксичному рівні, становить 13, що складає 10,83 %. У всіх прикладах іменник семантично вказує на рід та корелює із вказівним займенником відповідного роду. 12 із 13 прикладів утворені згідно з моделлю Prn(dem)+Adj+N; – морфолого-синтаксично:

Prn(dem)+Adj+N (16) *se hwita helm* “that bright
helmet” (B, 1448);

(17) *se fula leap* “that foul body-
trunk” (Jud, 111);

Adj+N (18) *wrætlicne wundurmaððum,*
+Prn(dem) *ðone...* “delicate wondrous
treasure, that(which)” (B, 2173);

Prn+N+Adj (19) *þone hafelan heorodreorigne*
“that head gory” (B, 1780);

Prn(dem) (20) *ðone anne dæg* “that one day”
+Num+N (B, 2399);

N+Prn(dem) (21) *beorh þone hean, micelne ond*
+Adj *mærne* “mountain that high,
great, and splendid”
niht seo þystre “night that dark”
(B, 3097);

Prn(dem)+N (22) *þone lig towearp, heorogiferne*
+V+Adj *“that flame destroyed greedy*”
(Jul, 566);

Prn(dem)+N (23) *þysne morðres bryttan* “this
+Ng *distributor of sins*” (Jud, 90);

Prn(indef)+ (24) *Sumne se hara wulf* “some that
Prn(dem)+Adj+N *grey wolf*” (Wanderer, 82);

Adj+Prn(dem)+N (25) *ealre þisse worulde* “of all this
world” (Wanderer, 74).

Морфолого-синтаксичний рівень відрізняється від інших найбільшою різноманітністю типів багатомпонентних словосполучень. Іменник може знаходитись на початку словосполучення, в середині та в кінці, що не впливає на його родові вираження. За кількістю виокремлених прикладів морфолого-синтаксичний рівень займає другу позицію: 24 із 120, тобто 20 % від усіх проаналізованих словосполучень із вказівним займенником. На рід іменника обов'язково вказує вказівний займенник та відмінкова

флексія прикметника або числівника, або неозначеного займенника: приклади (16)–(18), (20)–(22), (24), (25). Рід іменника виражається також вказівним займенником та іменниковою флексією (приклад (23)) або вказівним займенником, прикметниковою та іменниковою флексіями (приклад (19)); – лексико-граматично (лексично, морфологічно, синтаксично):

Prn(dem) (26) *se mæra maga* “that celebrated kinsman”
+Adj+N (B, 2587);

(27) *se snotra sunu* “that wise son” (B, 3120);

(28) *þa torhtan mægð* “that bright maiden”
(Jud, 43).

На всіх трьох рівнях водночас рід вербалізується у шести прикладах. Проте це не означає, що всі частини мови вирізняють рід. У прикладі (28) рід актуалізовано за допомогою вказівного займенника, лексичного значення та суфікса іменника. Всі три показники вербалізують жіночий рід. Прикметник своєю формою не виражає окремого роду. Пор.: у прикладах (26), (27) чоловічий рід іменника виражений вказівним займенником, прикметниковою флексією та семантикою іменника;

– у чотирьох словосполученнях зареєстровано міжпарадигматичний родовий зсув:

Prn(dem) (29) *þis eorþan gesteal* “the foundation
+Adj+N *of this world*” (Wanderer, 110);

(30) *seo sunsciene slege* “that beautiful
stroke” (Jul, 229);

(31) *ðeos earne heap* “this helpless
troop” (C&S, 87);

Prn(dem)+V (32) *ða was forma sið* “that was the first
+Adj+N *time*” (B, 1527, 2625).

Іменник *eorþ* (приклад (29)), згідно зі словниковими дефініціями, належить до жіночого роду. У цьому мікроконтексті він корелює із вказівним займенником середнього роду. Займенники у прикладах (30), (31) вказують на жіночий рід, однак іменники, відповідно до словникових статей, – чоловічого роду. У прикладі (32) вказівний займенник *ða* – жіночого роду, прикметникова флексія **-a** виражає чоловічий рід. Окремий рід у цьому словосполученні не вербалізовано. Кількість зареєстрованих зсувів у словосполученнях із вказівним займенником несуттєва. Вибір займенника, на нашу думку, залежав від авторського сприйняття світу. А. П. Мартинюк називає таке явище “займенниковим зрушенням” та доводить, що в операцію вибору анафора втягнуто екстралінгвістичні параметри дискурсивного контексту, які відбивають етнокультурний зміст маскулітності та фемінності [80, с. 93]; – жоден рівень не вербалізує роду:

Prn(dem) (33) *ðam hean selde* “that high throne”
+Adj+N (C&S, 201);

(34) *þæs swiðlic sar* “that very great
suffering” (Jul, 55);

(35) *þy feorðan dogore* “this fourth day”
(Jud, 12).

Рід у 10 словосполученнях такого типу неможливо визначити через омонімію окремих відмінкових форм вказівних займенників і прикметникових флексій, а також через відсутність родового суфікса або флексії в іменника для вираження певного роду. Не вербалі-

зує певного роду й лексичне значення іменника. Проте рід таких іменників може бути виражено в інших словосполученнях або реченні. Зокрема, іменник *seld* зустрічається в нашій вибірці також у словосполученні *þæt halige seld* "that holy throne" (C&S, 347), де вказівний займенник вербалізує виключно середній рід. Отже, іменник *seld* – середнього роду.

У результаті дослідження встановлено, що домінують вираження роду іменників у словосполученнях із вказівним займенником є синтаксичний рівень. У

100 із 120 словосполучень родові детермінанти іменника знаходяться у препозиції. З них 40 фраз (33,33 %) були виокремленими в текстах XI ст., що свідчить про більш фіксований порядок слів у реченні вже наприкінці давньоанглійського періоду.

Якщо іменник не функціонує у структурі словосполучення, то необхідно звернутися до речення чи абзацу, де його рід можна визначити на синтаксичному рівні за допомогою родових кореляцій.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Аракин В.Д. История английского языка / Аракин В. Д. – М.: Физматлит, 2003. – 272 с.
Arakin V.D. Istorija anglijskohoazyka [History of the English language] / Arakin V.D. – M.: Phismalit, 2003. – 272 p.
2. Иванова И.П. История английского языка: [Учебник. Хрестоматия. Словарь] / Иванова И. П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М. – СПб.: Лань, 2001. – 512 с.
Ivanova I.P. Istorija anglijskohoazyka [History of the English language]: [Textbook. Reader. Dictionary] / Ivanova I. P., Chahojan L.P., Belyaeva T.M. – St.P.: Lan', 2001. – 512 p.
3. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания: На материале современного английского языка [учебное пособие] / Э.М. Медникова. – Изд. 2-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 208 с.
Mednikova E.M. Znachenije slova i metody yeho opisaniya [Word Meaning and the Methods of its definitions]: Based on modern English language [textbook] / E.M. Mednikova. – Iss. 2. – M.: Izdatel'stvo LKI, 2010. – 208 p.
4. Мойсей Л.Т. Выражения роду давньоанглійського іменника в словосполученнях з прикметником / Мойсей Л.Т. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки / гол. ред. Коцан І.Я. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – № 19 (268). – С. 25–29. – (Серія: Філологічні науки).
Moisei L.T. Vyrazhennia rodu davnioanglijs'koho imennyka v slovospoluchenniah z prykmetnykom [Old English Noun Gender Expression in Word-Combinations with Adjective]. / Moisei L.T. // Naukovyy visnyk Shidnoyevropeys'koho natsional'noho uni-
5. Мойсей Л.Т. Концептосфера чоловічого роду давньоанглійського періоду / Л.Т. Мойсей // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / гол. ред. Аркушин Г.Л. – Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 2011. – № 3. – Ч. 1. – С. 115–120. – (Серія: Філологічні науки).
Moisei L.T. kontseptosfera cholovichoho rodu davnioanglijs'koho periodu [Conceptual System of the Masculine Gender in Old English Period] / L.T. Moisei // Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. – Lutsk: VNU im. Lesi Ukrayinky, 2011. – № 3. – Ch. 1. – P. 115–120. – (Seriya: Filolohichni nauky).
6. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык / А.И. Смирницкий. – М.: МГУ, 1998. – 318 с.
Smirnitsky A.I. Drevneangliyskiy yazyk [Old English] / A.I.Smirnitsky. – M.: MGU, 1998. – 318 p.
7. Ярцева В.Н. Историческая морфология английского языка / В.Н. Ярцева. – М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1960. – 194 с.
Yartseva V.N. Istoricheskaya morfologiya anglijskohoazyka [Historical morphology of the English language] / V. N. Yartseva. – M.: L.: Izd. AN SSSR, 1960. – 194 p.
8. Algeo J. The Origins and Development of the English Language / John Algeo, Thomas Pyles. – 6th edit. – Wodsworth: Cengage Learning, 2009. – 347 p.
9. Millward C.M. A Biography of the English Language / C.M. Millward, M. Hayes. – 3-d edit. – Wodsworth: Cengage Learning, 2011. – 478 p.

Moisei L.T. Noun Gender Expression in Word-combinations with the Demonstrative Pronoun in Old English

Abstract. The article deals with the Old English noun gender expression in word-combinations with the demonstrative pronouns. The focus is laid upon the demonstrative pronouns case forms as gender indicators in the microcontexts under analysis. Distributional models of polycomponential word-combinations have been singled out and the demonstrative pronoun has been found to verbalize the gender of a noun regardless of its position to the noun in a word-combination: pre-, post- or distant. It has been proved that noun gender in such combinations may be expressed on lexico-semantic, morphological, syntactical, lexico-morphological, lexico-syntactical, morphological-syntactical, lexico-grammatical (lexical, morphological, syntactical) language levels. Syntactical level of gender expression has been distinguished as the dominant one.

Keywords: Old English, gender category, noun, demonstrative pronoun, word-combination, levels of expression.

Мойсей Л.Т. Выражение рода имени существительного в словосочетаниях с указательным местоимением в древнеанглийском языке

Аннотация. Статья посвящается изучению выражения рода имени существительного в словосочетаниях с указательным местоимением на материале текстов древнеанглийского языка. Основное внимание сосредоточено на падежных формах указательных местоимений как одних из показателей рода существительного в исследуемых микроконтекстах. Выделено дистрибутивные модели многокомпонентных словосочетаний и установлено, что указательное местоимение вербализирует род имени существительного в независимости от его позиции: пре-, пост-, или отдаленной позиции к существительному. Доказано, что род существительного в словосочетаниях может выражаться лексико-семантически, морфологически, синтаксически, лексико-морфологически, лексико-синтаксически, морфолого-синтаксически, лексико-грамматически (лексически, морфологически, синтаксически одновременно). Доминирующим уровнем выражения рода определено синтаксический.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, категория рода, имя существительное, указательное местоимение, словосочетание, уровни выражения.

Мисик О.А.

Етноміфологеми "вогонь" і "вода" у тропеїчній системі українського поета-шістдесятника І. Калинця: лінгвосемантичний аспект

Мисик Оксана Андріївна, аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Received October 25, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті розглянуто особливості функціонування етноміфологеми "вогонь" і "вода" у тропеїчній системі українського поета-шістдесятника І. Калинця (збірки "Невольничча муза" та "Пробуджена муза") з позиції їх лінгвосемантичного аналізу. Простежено специфіку авторського тлумачення символічного змісту стихій вогню і води як знаків української етнокультури.

Ключові слова: етноміфологема, етносимволіка, лінгвосемантичний, вогонь, вода, І. Калинець.

У межах сучасної лінгвістичної парадигми пріоритетним є аналіз мови як виразника етносвідомості. Активізація досліджень мови художнього тексту в цьому аспекті зумовлена тим, що авторська вербальна модель світу обов'язково містить зразки етносимволіки слова, що, у свою чергу, дає змогу з'ясувати картину світу певного етносу; традиційні риси менталітету народу, які залишаються незмінними протягом століть; зміни у світогляді нації на певному етапі історичного розвитку; індивідуальні особливості світосприйняття автора. З огляду на це актуальним видається опис тих лексем у творах видатних письменників, семантика яких має глибинні етнокультурні нашарування. Зпоміж них привертають увагу насамперед ті, що реалізуються у тропеїчних структурах, де вибір компонентів не є випадковим, а зумовлений внутрішньою логіко-семантичною перцепцією світу автором.

Етносимволічний, культурний потенціал мовних знаків на позначення первісних стихій, зокрема вогню і води, надзвичайно глибокий. У свій час його розглядав О. Потебня в праці "Про деякі символи в слов'янській народній поезії". Із досліджень сучасних мовознавців привертають увагу наукові студії Н. Слухай, В. Жайворонка, В. Кононенко, С. Белевцової та ін.

Запропонована стаття присвячена аналізу етнокультурного змісту етноміфологеми "вогонь" і "вода", репрезентованих у різних тропеїчних конструкціях та розглянутих на рівні поетичної моделі світу І. Калинця. Матеріалом дослідження послужили збірки "Невольничча муза" та "Пробуджена муза", образність яких ґрунтується на міфологічних та фольклорних пластах українського народу.

Як зазначає О. Гнатюк, "сама заглибленість у нашарування культури, постійне в-неї-буття, намагання осмислити традицію й показати її промінювання під сучасну пору свідчать, що поезія Калинця неповторна, його світ приваблює і заманює читача углиб, бо це не просто перевіршовані національні перекази, міфи, історичні сюжети, а поетично зображене сьогодення з глибокою (в буквальному і переносному значеннях) ретроспекцією" [3, с. 20].

Лінгвісти характеризують міфологеми як "мовний етнокод, що під час дешифрування проходить процес відтворення закладеної культурологічної інформації" [1, с. 16]. У поетичній творчості вона по-різному інтегрується автором.

Етносимволічне навантаження поетичних текстів І. Калинця є спеціально актуалізоване митцем і визначене його світоглядною позицією. У своїй поетичній моделі світу він стимулює пізнавати власні пракорені, культуру, адже саме в самоусвідомленні вбачає запоруку розвитку нації. Поетичні тексти автора містять безліч слів, що у прямому або символічному значенні маніфестують духовність українців, зокрема релігійну сферу (язичництво та християнство), мистецьку (музика, живопис, архітектура, література тощо), ментальну та ін.

У складі тропів у поетичній картині світу І. Калинця мовні знаки на позначення стихій вогню і води перебувають у позиції як суб'єкта, так і об'єкта зіставлення. У першому випадку акцентування ознак, створення образу відбувається шляхом їхнього уподібнення іншим феноменам дійсності. У другому – він є "дескриптором будь-якого суб'єкта і як характеристика є цікавим з погляду міри асоціативно-образного отождоження з ознакою іншого предмета" [6, с. 60].

У досліджуваних текстах автор використовує різні мовні знаки на позначення вогню, а саме: назви сил природи (*вогонь*), форми вияву горіння (*жар, присок, полум'я, бенгальський вогонь, спалах, іскра, пожежа*), форми підтримання горіння (*багаття, кострище, смолоскип, ватра*), назви продуктів згорання (*тлінки, попіл, попелище, огарок, вулик, сажка, дим*), дій (*спалювати, горіти, палахкотіти, палати, спопелити*).

Мотиваційною основою тропеїчних уподібнень часто є звернення до фоново-енциклопедичних характеристик вогню – здатності знищувати, завдавати болю, освітлювати, гріти, кольористичних характеристик тощо. Наприклад, сема "здатність завдавати болю" реалізується в метафорі *гострий вогонь цвяхів* [5 (II), с. 289-290]. У наведеному прикладі цю ознаку підсилює метафора *гострий біль*.

Нерідко авторські асоціації виникають на основі зовнішньої подібності рослини і вогню: *вогонь червоних дерев* [5 (I), с. 64], *зеленолезі ватрища трав* [5 (I), с. 72] тощо. При цьому актуалізується міфологічний рівень символіки стихії, її значеннєвий потенціал у народнопоетичному уявленні.

Логіко-лінгвістична тотожність "вогонь – бог" (*Молимось вогню, первісному богу гордих* [5 (I), с. 45]) реалізує язичницьке сприйняття стихії. У різних повір'ях і пам'ятках знаходимо обоження вогню, тобто шанування його як бога. У стародавніх записах вогонь інколи іменують Сварожичем, сином бога Сва-

рога [4, с. 30], а слов'ян за їхньою вірою називають вогнепоклонниками: *всі ми походим з-під знаку вогню* [5 (I), с. 74].

Міфологічне оживлення стихії у поетичних текстах І. Калинця знайшло відгомін в уподібненні за зооморфною (*кам'яною сокирою / я вполював вогонь / тремтів він як олень* [5 (I), с. 206-207]) та антропоморфною (*викрикував [вогонь] темні слова / які й тепер не зрозуміти* [5 (I), с. 207]) моделями.

У позиції суб'єкта осмислення реалізується семантика знищення у межах земних властивостей: *пильнуй пане-брате / іскри з люльки / бо і сама щезне / і поле перейде* [5 (II), с. 328]. Подібне значення об'єктивується і в позиції об'єкта зіставлення, причому символізуючи знищення не лише фізичне, а й духовне: *оминувши високі кострища / циркулярних прилюдних вироків чи домашнє полум'я самосудів* [5 (I), с. 329], *палають / храми і люди* [5 (I), с. 162].

У народному світобаченні вогонь наділений великою очищувальною силою, стрибки через нього, зокрема в ніч на Івана Купала, символізують очищення землі від нечисті [4, с. 32]. Це підтверджує контекст: *Очисти нас від скверни, ватро Купала, / ти ж сонце годуєш свого полум'я вим'ям* [5 (I), с. 45]. У цих рядках через тотожність "вогонь – вим'я" об'єктивується ще одне значення – "вогонь як життєдайна сила, джерело життя".

За давніми повір'ями, саме терновий вогонь має очищувальну й оберегову силу та вважається ідеальним. В І. Калинця він виступає найвищим мірилом цінностей: *Є певно щось понад вогонь терновий, / коли мене жене настійливо на прю!* [5 (II), с. 63].

Утіленням вогняної стихії часто вважали велетенського змія-дракона, мешканця підземних глибин, володаря численних скарбів (які також асоціювалися з вогнем) [8, с. 73]. Зображення вогню і червоного заходу сонця ("сонце – небесний вогонь") у вигляді змія характерне й для творчості І. Калинця: *не пригасити вогню / сичить як змії / з паці розприскує / чорні лилики* [5 (II), с. 19] або *змії вечора / з-за овиду / доригує вогнем* [5 (II), с. 25].

Не менш розгалуженим є і лексико-семантичне поле найменувань води, яке охоплює назви водойм (*море, озеро, ріка, джерело, струмок, берег, калюжа, криниця*), форм переміщення води (*водограй, хвиля, прибії, шумовиння, піна, крапля, сплеск, заводь, бистринь*), водних станів та опадів (*лід, крижина, сніг, дощ, роса, сльота, замет, мжичка*), дієслова зі значенням руху (*спливати, лягати, текти, напливати, виступати з берегів, стікати, виплискуватися, переливатися, витися, плисти, висихати*) та семантикою інших дій, пов'язаних із водою (*канути, запливати, випливати, пуститися берега, спливати, напувати, потопити, обтрушуватися*).

Особливості функціонування лексеми *вода* у тропічній системі І. Калинця демонструють декілька векторів. У метафорах, порівняннях передусім актуалізуються такі властивості води, як здатність до наповнення, рух, динамізм, нестримність, згубність, кольорова гама, котрі часто зазнають індивідуально-авторського тлумачення: *шугнула прибоєм суконка / сплигло шумовиння сорочки* [5 (I), с. 142], *поводдя трав високих і густих* [5 (I), с. 43].

Загалом у тропях реалізується насамперед етносимволічний зміст стихії. О. Таланчук, розглядаючи культ води, зауважує: "Якщо ж говорити про поклоніння слов'ян силам стихій, то, напевне, воду серед них можна поставити на перше місце. Українці ж і досі залишилися водопоклонниками – свідомими або підсвідомими. Семантичне поле міфологеми води безмежне, враховувати всі нюанси символічного застосування її у народній свідомості, мабуть, неможливо, тому що говорити про воду – це зачіпати питання життя і смерті, космосу і хаосу; це говорити про матір і дитину, небо і землю, літо і зиму, красу і розум, любов і страждання, – тобто про все, що бачить, чує і чим живе людина" [9, с. 92].

Криницям і болотам приносили жертви, вважали їх святощами [2, с. 49]. У поетичних текстах реалізується сакральне значення, пов'язане з усвідомленням святості води та одного з її джерел – криниці: *А була ти, небого [криниця – О. М.], богинею у правітчизні, / молилися предки до твого непороччя, / тили вони жадібно тіло твоє пречисте, / солодкою водою причащали очі* [5 (I), с. 54]. Сакральність на вербальному рівні реалізована іменником *непороччя* та ад'єктивом *пречиста*, що об'єктивують ознаки "чиста", "свята", і дієсловами *молитися* та *причащати*. Переосмислення води за антропоморфним кодом дозволяє асоціювати її з Богородицею, атрибутами якої зазвичай є Непорочна та Пречиста, а Свята Євхаристія є одним із головних обрядів у християнстві.

В основі багатьох родинних і календарних обрядів лежить віра в очисну здатність води. Тому до неї адресовано багато замовлянь, в яких просять очистити людину від лихого [8, с. 76]. Семантика мольби есплікується в наступному поетичному тексті: *богине в розмаїтих одмінах / прообразе багатолікого стовпа / знад Збруча / нині ниспошли себе / виснаженій землі / бо ріки твої міліють / не огортай / караючи / кригою / наші серця і суходоли / не дай милуватися / зірчастою подобизною / на віях заблукало / у сніговій пустелі / являй / хоч у химері хмар / подобу душ наших / і визволь нас / від тягаря скорбот / пекучою сльозою* [5 (I), с. 160]. У наведеному контексті реалізується декілька значень аналізованої етноміфологеми. По-перше, вода – це божество, асоціації засвідчені антропоморфною моделлю "вода – богиня". По-друге, вода – плодючість. Без води немає життя, тому автор доречно вживає дієслово *ниспошли* на позначення прохання, оскільки воно позначене сакральною конотацією, так як його переважно вживають по відношенню до божественних сутностей. Лексеми *серце* і *суходоли* залежать від дієслова *не огортай*, об'єктивуючи традиційну для української етнокультури псевдототожність "природа – внутрішній світ людини". Покритий кригою суходіл є наочним образом, що апелює до сенсорних відчуттів людини, зокрема тактильних (холоду), зорових (зима асоціюється з відмиранням природи), і відображає зовнішній світ людини. Внутрішній світ символізується в образі серця, причому позитивні його якості суголосні поглядам Г. Сковороди, а огортання серця кригою тотожне духовному збайдужінню і вродженню. Значення духовного очищення водою виражає також уподібнення "хмара – подоба душі". Ототожнення внутрішнього світу людини з серцем та

душею суголосне українській етнічній моделі особистості.

Із цього приводу Л. Ставицька висловила у свій час таку думку, що в українській поезії "душа і серце володіли певною мовно-естетичною самоцінністю в тексті з огляду на кордоцентризм національної художньої свідомості; наявність відповідних лексем вводила в царину багатогранного емоційного світу людини з його мінімальною метафоричною конкретизацією" [7, с. 173].

Значення води як символу високої духовності і моральності реалізується у позиції об'єкта зіставлення – характеристизатора людини і в такому контексті: *де очі — мов криниці чисті / з перлистом, та холодним дном* [5 (II), с. 509].

До води в давніх міфах та легендах, за якими первісно не існувало нічого, часто уподібнюється час, при цьому міфологема "вода" набуває символічного значення вічності, плинності часу [8, с. 75]. Творчо осмислена автором, ця тотожність зазнає різних трансформацій мовного вираження: *між високими берегами / юності / і своїм христовим віком* [5 (II), с. 7] або *[Час – О.М.] і суводь, і нетеча* [5 (II), с. 235]. У позиції об'єкта зіставлення вода стає дескриптором часу, семантичний потенціал мовних знаків на її позначення демонструє амбівалентність художнього образу.

У поетичному тексті і *скуштування води перелюбу неминуче / на весільних багряних ложах / переливаються води життя* [5 (I), с. 318] у структурі генітивних метафор слово *вода* реалізує значення "парування, любові". Парування у слов'ян часто відбувалося коло води, а разом вмитися символізувало побрататися. В обряді весілля по коморі молоді йдуть на річку вмиватися, і вмивають одне одного; або відбувається ритуальне вмивання при криниці [4, с. 46].

Виразенню авторської ідеї у поезії І. Калинця підпорядковані мовні знаки з різною семантикою, проте важливу роль серед них відіграють лексеми, що репрезентують стихії вогню і води. Використання їх у позиції суб'єкта осмислення та об'єкта зіставлення, засвідчене тропейними структурами у поетичних текстах І. Калинця, передбачає реалізацію двох ліній значень: фонові-енциклопедичних та етноміфологічних. Щодо останніх, то вогонь реалізує семантику нищівної, згубної, очищувальної, життєдайної сили, джерела життя, асоціюється з богом, змієм. Тоді як вода символізує святість, очищувальну силу, плодючість, високу духовність, вічність й плинність часу, асоціюється з богинею, шлюбом. Лінгвосемантичний аналіз етноміфологем "вогонь" і "вода" в Калинцевих поетичних текстах засвідчив, що вони є полісемантичними, аксіологічно маркованими, амбівалентними.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Белевцова С.О. Міфологема в українській поетичній моделі світу першої третини ХХ століття (на матеріалі творів В. Свідзінського і М. Драй-Хмари): автореф. дис... канд. філол. наук / С.О. Белевцова. – Харків: Б.в., 2010. – 22 с.
Belevzova S.O. Mifologema v ukrainskii poetychnii modeli svitu pershoi tretyny XX stolittya (na materialii tvoriv V. Svidzinskogo i M. Dray-Hmary) [Mythologem in Ukrainian poetic model of the world of the first third of the twentieth century (on the basis of the works of V. Svidzinskyyi and M. Dray-Hmara)]: avtoref. dys. ... kand. filolog. nauk / S.O. Belevzova. – Harkiv: B. v., 2010. – 22 s.
- Гнатюк В. Нарис української міфології [Текст] / В. Гнатюк ; підгот. та опрацюв. тексту, вступ. ст. і примітки Р. Кирчів ; іл. О. Кульчицька. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – 264 с.
Hnatiuk V. Narys ukrainskoi mifologii [Sketch of the Ukrainian mythology] [Text] / V. Hnatiuk – Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2000. – 264 s.
- Гнатюк О. Від упорядника збірки // І. Калинець. Пробуджена муза. – К., 1992. – С. 3-27.
Hnatiuk O. Vid uporyadnyka zbirky [From compiler of the collection] // I. Kalynets. Probudzена muza [Awakened Muza]. – K., 1992. – S. 3 – 27.
- Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія / Іларіон, митрополит. – К.: Обереги, 1992. – 424 с.
Ilarion, mytropolyt [metropolitan]. Dohrystyianski viruvannya ukrainskogo narodu: Istorychno-religiyna monografiya [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people: historical and religious study] / Ilarion, mytropolyt [metropolitan]. – K.: Oberegy, 1992. – 424 s.
- Калинець І. Зібрання творів: у 2 т. / І. Калинець. – К.: Факт, 2004. – Т. 1: Пробуджена муза. – 416 с.; Т. 2: Невольничка муза. – 544 с.
Kalynets I. Zibrannya tvoriv: u 2 t. / I. Kalynets. – K.: Fakt, 2004. – T. 1: Probudzена muza [Awakened Muza]. – 416 s.; T. 2: Nevolnycha muza [Imprisoned Muza]. – 544 s.
- Слухай Н. В. Мовна символіка та міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н. В. Слухай, Ю. Л. Мосенкіс. – К.: Видавничий дім А+С, 2005. – 165 с.
Sluhay N. V. Movna symbolika i mifopoetyka tekstiv Tarasa Shevchenka [Language symbolics and mythopoetics of Taras Shevchenko's texts] / N. V. Sluhay, Yu. L. Mosenkins. – K.: Vydavnychiy dim A+C, 2005. – 165 s.
- Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10 – 30 рр. ХХ ст. / Л.О. Ставицька. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
Stavytska L.O. Estetyka slova v ukrainskii poezii 10 – 30 rr. XX st. [Esthetics of the word in Ukrainian poetry of 10 – 30 years of the XX century]. / L.O. Stavytska. – K.: Pravda Yaroslavychiv, 2000. – 156 s.
- Сто найвідоміших образів української міфології / [заг. ред. О. Таланчук]. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.
Sto naividomishykh obraziv ukrainskoi mifologii [One hundred images of the most famous Ukrainian mythology] / [zag. red. O. Talanchuk]. – K.: Orfey, 2002. – 448 s.
- Таланчук О. Українознавство. Усна народна творчість / О. Таланчук. – К., 1998. – 248 с.
Talanchuk O. Ukrainoznavstvo. Usna narodna tvorchist [Ukrainian Studies. Folklore]. – K., 1998. – 248 s.

Mysyk O.A. Ethnic mythologems "fire" and "water" in the trope system of Ukrainian poet of sixties I. Kalynets: linguistic and semantic aspect

Abstract. In the article the functioning of the lexemes fire and water in I. Kalynets' trope system is considered. Logical and semantic analysis is used. Poetic texts of collections "Imprisoned Muza" and "Awakened Muza" were the material to study. It was found that as an element of the composition of tropes in poetic texts of I. Kalynets language units that identify fire and water are used both in the position of the subject of comprehension and the object of comparison. In the first case, the emphasis of its features, image crea-

tion is done by assimilating to other phenomena of reality. In the second it acts as a descriptor of any subject and is interesting from the point of view of logical and linguistic identification with the symptom of another object. It was found that the use of lexemes fire and water in tropes in I. Kalynets' poetic texts implies the realization of the two lines of meaning: background-encyclopedic and ethnic mythological. In the latter case, the fire and water acquire the status of ethnic mythologeme, because they contain the cultural information, that is realized in the poetic texts in different authorial interpretations. The author's interpretation of the ethno symbolic meaning of the elements is traced. It is found that the pagan perception of the elements is implemented in the identity of the fire – god, also fire is used with the following meanings: the destruction, the spiritual and moral destruction, great cleaning power, the life force, the fire as a source of life, the ideal blackthorn fire as the cleansing power. In I. Kalynets' poetic texts the cult of water that was characteristic for Slavs is actualized. The following meanings of water are implemented: holiness, cleansing power, deity, fertility, symbol of spirituality and morality, eternity and flow of time, mate. The images of water and fire are polysemantic, even ambivalent.

Keywords: *ethnic mythologeme, ethnic symbolics, linguistic and semantic analysis, fire, water, I. Kalynets.*

Мысык О.А. Етномифологемы "огонь" и "вода" в тропеической системе украинского поэта-шестидесятника И. Калинца: лингвосемантический аспект

Аннотация. Выражению авторской идеи в поэзии И. Калинца подчинены языковые знаки с разной семантикой, однако важную роль среди них играют лексемы, представляющие стихии огня и воды. В статье рассмотрены особенности функционирования этномифологем "огонь" и "вода" в тропеической системе И. Калинца с позиции их лингвосемантического анализа. Материалом исследования послужили сборники "Невольничья муза" и "Пробужденная муза", образность которых основывается на мифологических и фольклорных пластах украинского народа. Установлено, что в составе тропов в поэтических текстах И. Калинца языковые знаки для обозначения стихий огня и воды находятся в позиции как субъекта, так и объекта сопоставления. В первом случае акцентирование их признаков, создание образа происходит путем уподобления другим феноменам действительности. Во втором – он выступает дескриптором любого субъекта и интересен с точки зрения логико-лингвистического отождествления с признаком другого предмета. Использование лексем *огонь* и *вода* в тропеических структурах И. Калинца предусматривает реализацию двух линий значений: фоновно-энциклопедических и этномифологических. Как этномифологемы, они содержат прежде всего культурологическую информацию, которая реализуется в исследуемых текстах в различных авторских интерпретациях. Определены авторские варианты интерпретации этносимволического содержания соответствующих стихий, например, этномифологема "огонь" символизирует уничтожение – духовное и нравственное, большую очистительную, жизненную силу и др.; "вода" – святость, плодородие, быстротечность времени, любовь и под. Лингвосемантический анализ этномифологем "огонь" и "вода" в поэтических текстах И. Калинца засвидетельствовал, что они есть полисемантическими, аксиологически окрашенными, амбивалентными.

Ключевые слова: *этномифологема, этносимволика, лингвосемантический анализ, огонь, вода, И. Калинец.*

Навроцька Н.А.

**Дієслова, які виражають психоемоційний стан особи,
в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах**

*Навроцька Наталя Анатоліївна, викладач кафедри граматики та практики англійської мови
Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ "ДДПУ", м. Горлівка, Україна*

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. В статті йдеться мова про особливості дослідження дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах. Особлива увага приділяється опису та тлумаченню понять емоційні стани, емоції, фундаментальні емоції, оцінка і емоції, емотивність та експресивність. Дається визначення поняття "дієслова, які виражають психоемоційний стан особи". Крім того, приділяється увага такому семантичному класу дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, як есивні.

Ключові слова: *зіставно-порівняльне дослідження, семантика, дієслово, психоемоційний, есивний.*

Актуальність дослідження дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах визначається, перш за все, важливістю вивчення проблеми вербального прояву людських емоцій. Крім того, складність дослідження емоційного стану (реакції) полягає у його динамізмі, мінливості та частим нерозчленуванням. Визначаючи певним чином емоційний стан суб'єкту, дослідники дотримуються деякої умовності: емоції не є однозначними, кожна емоція є сплетінням багатьох складових, зовнішній прояв яких також неоднозначний. Охарактеризувати внутрішні відчуття та дати їм точні назви не завжди може навіть сам суб'єкт, який відчуває емоційне хвилювання. Це свідчить про складність описання емоційних станів та пояснює припущення сучасних дослідників, наприклад, З.Є. Фоміної, "...про неможливість лінгвістичного вивчення такого складного феномена як людські емоції" (тут і далі переклад автора – Н. Н.) [3, с.4]. Крім того, за думкою вченого, "мова є засобом людського спілкування і фіксує не лише раціональне – думки, ідеї, але й емоції, почуття – сферу емоційної діяльності людини. Зрозуміти емоції позначає зрозуміти людське спілкування" (переклад автора – Н. Н.) [3, с.4].

У цьому дослідженні використовується термін "дієслова, які виражають психоемоційний стан особи". Дієслова, які виражають психоемоційний стан особи (від лат. *emotioverbum*) – дієслова, які виражають внутрішні стани людини, які не виникають самі по собі, а каузуються тією чи іншою оцінкою події з боку суб'єкта. Під поняттям "емоційний стан" розуміється такий психічний стан, який реалізується внаслідок певних процесів [4, с. 172]. Зіставне дослідження семантики дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, виявляється актуальним у зв'язку з декількома проблемними питаннями. По-перше, виникають труднощі віднесення того чи іншого дієслова кожної із мов дослідження до такого, яке виражає психоемоційний стан особи. По-друге, перша проблема породжує необхідність виявлення можливих семантичних класифікацій, які б враховували та виділяли такий семантичний клас дієслів, як психоемоційні. По-третє, відсутність зіставно-порівняльних досліджень семантичних особливостей дієслів і наявність, переважно, описових робіт також обумовлює актуальність дослідження семантики дієслів, які виражають психо-

емоційний стан особи, на матеріалі неблизькопоріднених та різноструктурних мов.

Огляд літературних джерел, які стосуються предмету даного дослідження, вказує на існування робіт, які виконуються на матеріалі однієї чи двох мов, мають описовий характер (Ю.Д. Апресяна, В.М. Гридіна, Н.А. Слюсареві, Ю.С. Степанова, В.М. Телії, А.А. Уфимцевої, В.І. Шаховського, С.В. Смагіної, А.В. Селяєва, А.В. Філіпова, Ю.М. Скрєбнева, О.М. Вольф, С.М. Галкіної-Федорук, З.Є. Фоміної). Методологія таких досліджень відрізняється від методології проведення зіставно-порівняльного дослідження. Наприклад, значними, проте відмінними та іншими за методологічним напрямком є роботи О.В. Селяєва "Сопоставительный анализ лингвистических средств выражения положительных и отрицательных эмоций в британском и американском вариантах английского языка", С.В. Смагіної "Глаголы удивления в английском и русском языках", М.П. Фабіан "Структурні аспекти типологічного зіставлення лексико-семантичних полів (на матеріалі української та англійської мов)". Дослідження часто присвячені окремим дієслівним лексемам з якимось одним значенням, як, наприклад, в роботі М.П. Фабіан, метою дослідження якої було вивчення структурних аспектів типологічного зіставлення лексико-семантичного поля "поваги" в українській та англійській мовах. Також очевидно, що особливості укладення бази виборчого матеріалу у таких роботах також різняться від тих, які використовуються в даній роботі. Більшість існуючих класифікацій дієслів, хоча всі вони укладені за різними критеріями, є традиційними (Дж. Ейтчисон, Дж. Гурфорд, Б. Хізлі, Н.О. Кобріна), в яких виділяють дві групи – дієслова дії та дієслова стану, де подальшому їх розгрупуванню не приділяється увага. Проте існують фундаментальні та значущі роботи, які обов'язково слід враховувати при зіставно-порівняльному дослідженні дієслів типологічно неблизькопоріднених та різноструктурних мов, та які представлені в дослідженнях останніх років. У роботі З.Є. Фоміної [3] та роботі *Deutsche Verben* ("Німецькі дієслова" – переклад автора – Н. Н.) [5] згадуються дієслова, які виражають психоемоційний стан особи, проте ці наукові дослідження також носять описовий характер та виконуються на матеріалі однієї мови.

Отже, актуальність зіставно-порівняльного дослідження семантики дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, на матеріалі неблизькоспоріднених та різноструктурних мов пояснюється тим, що попередні існуючі роботи носять переважно описовий характер, досліджуються дієслова, які виражають окремі емоції або комплекси емоцій ("ненависть", "кохання", "радість" тощо).

Дослідження, які останнім часом проводяться на матеріалі вищезазначених дієслів, є, переважно, описом окремих дієслівних груп, а не є вивченням їх у цілому з виявленням їх взаємозв'язків. Так, емоційний стан людини може передаватися не лише дієсловами, які прямо вказують на емоційну реакцію (наприклад, *radīmu*, *сумувати*, *сердитися*, *хвилюватися* в українській мові, *to worry*, *to miss*, *to enjoy* в англійській мові, *sich beunruhigen/beunruhigen*, *sich sehnen (nach D)*, *genießen* в німецькій мові, *interesarse*, *amar*, *querer*, *alegrarse*, *gozarse* в іспанській мові тощо). Існують інші дієслова, які здатні виражати емоційні хвилювання, та, які при класифікації дієслівної лексики відриваються від емоційної сфери та групуються за іншими семантичними ознаками (наприклад, становлення якості – *червоніти*, *бліднути*; *to pale*, *to redden*, *to darken*; *sich beruhigen*, *aufbrausen*; *enrojecer*, *entristecerse*; існування – *тремтіти*; *schmollen*, *sich fuchsen*; *to salvage*, *to parade*, *to risk*; *arriesgar*, *aventurar* тощо). Вищезазначене враховується у роботі при семантичній класифікації дієслів, які виражають психоемоційний стан особи.

Емоційні стани є одним видом прояву психічних станів. У дослідженні конкретизується увага на психоемоційних станах людини. Емотивна лексика утворює вагомий пласт лексики у будь-якій мові. Ця лексика персоніфікує людський фактор в мові, вона виражає емоційний стан людей та їх оціночне відношення до явищ дійсності. Предметом емотивної лінгвістики є експресивна лексика. В системі мовних засобів означення емоційного світу людини особисту роль грають лексичні засоби.

У науковій літературі не існує однозначної думки щодо якостей мовних одиниць виражати емоції та питання про сутність емотивності. У дослідженні підтримується думка, що в основі будь-якої емоції лежить оцінка. Під оціночністю розуміється семантична категорія, яка є обов'язковим елементом емотивності та маніфестує знак (модальність) емоції. Емотивність та експресивність – дві мовні категорії, серед яких експресивність володіє більш широкою мовною сферою. В той самий час експресивність є обов'язковим компонентом емотивності та в структурі емотивних одиниць належить плану вираження.

Проаналізована наукова література засвідчує, що універсальних семантичних класифікацій дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, не існує, проте у загальних семантичних класифікаціях були спроби систематизувати та розгрупувати дієслова зазначеної семантики. Крім того, на сьогодні в мовознавстві немає якого-небудь одного чи кількох різних принципів виділення та об'єднання слів у семантичні класи, що визнавалися б всіма вченими. Проте, займаючись проблемами дослідження семантики, необхідним є врахування всіх можливих існуючих класифікацій, що

дає можливість укласти нову класифікацію, враховуючи додаткові принципи.

Зіставне дослідження дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, в англійській, німецькій, іспанській та українській мовах, проводилося на матеріалі дієслів, які були відібрані суцільно, проаналізовані та розтлумачені за допомогою розроблених формул тлумачення. Дієслова, які за наявністю певних ознак, були класифіковані як есивні, інхотивні та каузативні, виявлені у кожній із мов дослідження. Проте кількісна реалізація їх у мовах різниться: найбільша кількість дієслів вищезазначеної семантики була виявлена серед дієслів української мови. Англійська та німецька мови, близькоспоріднені, але різноструктурні, з одного боку та іспанська мова, з іншого боку, мають у своєму фонді дієслова, які виражають психоемоційний стан, проте вони менш численні. Розбіжність у кількості одиниць у зіставлюваних мовах зумовлено неоднаковою кількістю семантично співвідносних мовних одиниць [1].

Дієслова, які виражають психоемоційний стан особи та відносяться та такого семантичного класу, як есивні складають найбільшу частину від загального числа дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, у чотирьох мовах, що зіставляються. Загальна кількість есивних дієслів складає 2218 одиниці. В німецькій мові такі дієслова є начисленнішими – 641 дієслово. В іспанській мові менш численні – 536. В англійській мові було виявлено 473 есивних дієслова. Менш численними есивні дієслова виявилися в українській мові – 568 одиниць.

Серед есивних дієслівних лексем були виділені підкласи власне есивні та квазіесивні. Власне есивні дієслова розподіляються на власне есивні, інтраесивні (наприклад, англ. *to engross*; нім. *sich interessieren*; ісп. *interesarse*; укр. *цікавитися*) та власне есивні, експозитивні (наприклад, англ. *to exult*, нім. *sich freuen*, ісп. *alegrarse*; укр. *radīmu*). Квазіесивні дієслова мають у своєму значенні додаткові семантичні компоненти, що і обумовило їх розподіл на квазіесивні поведінки (наприклад, англ. *to beam*; нім. *sich belustigen*; ісп. *divertirse*; укр. *забавлятися*), квазіесивні говоріння (наприклад, англ. *to sweet-talk*; нім. *tuscheln*; ісп. *delirar*, *desvariar*, укр. *маріту*), квазіесивні поведінки-говоріння (наприклад, англ. *to hiss*, *to scoff*; нім. *sich fuchsen*; ісп. *silbar*, *abuchear*; укр. *освистувати*, *сперечатися*), квазіесивні зорового сприйняття (наприклад, англ. *to rivet 1*; нім. *äugeln*; ісп. *enternecerse*; укр. *зазірати 1*, *милуватися 2*), квазіесивні плачу (наприклад, англ. *to cry 1*; нім. *aufheulen*; ісп. *quejarse*, *lamentarse*; укр. *плакати*, *стенати*), квазіесивні сміху (наприклад, англ. *to chortle*; нім. *jubeln*; ісп. *reírse*, *burlarse*; укр. *посмішковуватися*, *сміятися*), квазіесивні руху (наприклад, англ. *to quake*; нім. *zittern*; ісп. *inquietarse*; укр. *здрігатися*).

За допомогою розроблених формул тлумачення було виявлено, що власне есивні та квазіесивні дієслова англійської, німецької, іспанської та української мов виражають різноманітні фундаментальні емоції. Крім того, численними виявилися дієслова (в чотирьох мовах дослідження), які виражають різноманітні комплекси емоцій.

Аналіз структурних особливостей було проведено для встановлення продуктивних способів словотворення дієслів, які виражають психоемоційний стан особи, чотирьох мов дослідження, та можливого пояснення численної розбіжності дієслів, які виражають різноманітні емоції. З'ясувалося, що серед досліджених есивних дієслів англійської мови продуктивними способом словотворення є конверсія, малопродуктивними префіксація та суфіксація. Малопродуктивні такі способи словотворення як словоскладання, реверсія та префіксально-суфіксальний спосіб.

Серед дієслів німецької мови численними виявилися дієслова, які утворені за допомогою префіксів та зворотного займенника *sich*, малочисленними такі дієслова, які були утворені за допомогою словоскладання та конверсії. Нечисленними в німецькій мові виявилися префіксно-суфіксні та суфіксні дієслова.

Серед дієслів іспанської мови численними виявилися дієслова, які утворені за допомогою зворотного займенника *se* та префіксів.

Серед дієслів української мови численними виявилися префіксні, суфіксні, префіксно-суфіксні утво-

рення, а також такі дієслівні лексеми, які були утворені за допомогою постфікса -ся. Малопродуктивним виявився такий спосіб, як словоскладання. Дієслова української мови не утворюються за допомогою конверсії та реверсії. В результаті дослідження виявилося, що префіксно-суфіксний спосіб словотворення дієслів є продуктивним лише в українській мові [2].

Проблеми, запропоновані в дослідженні можливо вирішувати різними шляхами, проте метою та завданнями саме цього дослідження було визначення семантики дієслівних лексем, які можна віднести до тих, які, за наявністю певних ознак, виражають психоемоційний стан особи, та прослідити у зіставному плані реалізацію семантики есивних дієслівних лексем. Проблемні, суперечливі питання, які виникали під час дослідження дають можливість стверджувати про різноманітні аспекти подальших розвідок. Безумовно цікавим та перспективним є розширення матеріалу дослідження з залученням інших мов з метою подальшого утворення універсальної семантичної класифікації дієслів, які виражають психоемоційний стан особи.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Навроцька Н.А. Дієслова, які виражають психоемоційний стан людини / Н.А. Навроцька // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди": Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 15. – С. 175-178.
Navrotska N.A. Dieslova, yaki virazhayut psihoemotsiynny stan lyudyny [The verbs that denote the psychoemotional state of a person] / N. A. Navrotska // Gumanitarny visnyk DVNZ "Pereyaslav-Khmelnytsky DERZHAVNYI pedagogichnyi universitet im. G. Skovorody "Naukovo-theoretichnyi zbirnik". – Pereyaslav-Khmelnytsky, 2008. – Vip. 15. - S. 175-178.
2. Навроцька Н.А. Зіставно-порівняльний аналіз структурно-семантичних особливостей дієслів есивної семантики, які виражають психоемоційний стан особи / Н.А. Навроцька // Мова і культура. (Науковий журнал). – Київ.: Видавничий дім Д. Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). – С. 78-86.
Navrotska N.A. Zistavno-porivnyalnyi analiz structurno-semantichnich osoblyvostey diesliv esivnoi semanticy, yaki vira-
3. Фомина З.Е. Эмоционально-оценочная лексика современного немецкого языка: дисс..... докт. филол. наук: 10.02.04. / З.Е. Фомина. – М., 1997. – 399 с.
Fomina Z.Ye. Emotsional'no-otsenochnaya leksika sovremen-nogo nemetskogo yazyka: dis..... dokt. filol. nauk: 10.02.04. [The emotional-evolutive lexis of the modern German language] / Z.Ye. Fomina. – M., 1997. – 399 s.
4. Wegener Heide. Deutsch kontrastiv: typologisch-vergleichende Untersuchung zur deutsche Grammatik / Heide Wegener. – Tübingen: Stauffenburg-Verl., 1999. – 235 S.
5. Deutsche Verben / Thomas T Ballmer, Waltraud Brennenstuhl. – Tübingen: Narr, 1986. – 413 S.

Navrotska N.A. The verbs that denote the psychoemotional state of a person in the English, German, Spanish and Ukrainian languages

Abstract. The article deals with the explanations of the peculiarities of the contrastive-comparative analysis of the semantics of the verbs in the English, German, Spanish and Ukrainian languages that denote the psychoemotional state of a person. A special attention is paid to the description and interpretation of such notions as emotional states, emotions, fundamental emotions, evaluation and emotions, expressivity. The term "the verbs that denote the psychoemotional state of a person" is explained. Moreover, the attention is paid to the semantic class which is called the *essive*.

Keywords: *the contrastive-comparative analysis, semantics, verb, psychoemotional, essive.*

Навроцька Н.А. Глаголы, которые выражают психоэмоциональное состояние человека, в английском, немецком, испанском и украинском языках

Аннотация. В статье идёт речь об особенностях глаголов, которые выражают психоэмоциональное состояние человека, в английском, немецком, испанском и украинском языках. Особое внимание уделяется описанию и толкованию понятий эмоциональное состояние, эмоции, фундаментальные эмоции, оценка и эмоции, эмотивность и экспрессивность. Дается определение понятию "глаголы, которые выражают психоэмоциональное состояние человека". Кроме того, уделяется внимание такому семантическому классу глаголов, которые выражают психоэмоциональное состояние человека, как эссивные.

Ключевые слова: *сравнительно-сопоставительное исследование, семантика, глагол, психоэмоциональный, эссивный.*

Нікітіна Г.Є.

Актуальні проблеми дослідження французької літературної казки XVII – XVIII ст.

Нікітіна Ганна Євгенівна, аспірант кафедри зарубіжної літератури
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна

Received October 23, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті здійснюється огляд праць, присвячених історії та поетиці французької літературної казки XVII – XVIII ст., розглядається сучасний стан та актуальні питання вивчення даного літературного феномена. Досліджується наукова картина жанру *conte de fée*, а наявні в ній лакуни та упередження пов'язуються, в тому числі, і з тими змінами, що відбувались протягом XIX – XX ст. у загальній парадигмі наукового знання про казку.

Ключові слова: французька літературна казка XVII – XVIII ст. (*conte de fée*), "Le Cabinet des fées", фольклорна казка, Шарль Перро, фемінінність / маскулінінність, "нянчина казка", психоаналіз, структуралізм.

Знайомство із французькою літературною казкою XVII – XVIII ст. зазвичай розпочинається зі збірки Шарля Перро, відомої широкому загалу як "Казки Матінки Гуски". Історії Червоної Шапочки, Попелюшки, Сплячої Красуні, Кота у чоботях та Хлопчика-Мізничка давно стали класикою дитячої літератури, а образ Матінки Гуски, що у французькому фольклорі виступає символом "нянчиної казки", а на британських островах пов'язаний зі старовинними жартівливими піснями для дітей, ніби виправдовував і здійснювану кількома поколіннями книговидавців адаптацію казок Перро для дитячого читання, і спроби видати літературні твори за позбавлені авторства витвори народної фантазії. На тлі паневропейського захопленого збирання та вивчення фольклору, початок якому поклали брати Я. та В. Грімм, привабливість відкриття генетичної спорідненості та типологічної схожості казкових сюжетів спочатку в межах Європи, а згодом і в світовому масштабі, пошук шляхів їхнього розповсюдження та полеміка Т. Бенфея і Ж. Бедьє довкола питання про батьківщину казки віддалили роздуми вчених від своєрідності казок Перро передусім як літературних творів і тривалий час заважали побачити їхню цінність саме в тому, чим вони відрізнялись від своїх фольклорних прототипів.

Втім Шарль Перро досі залишається одним із небагатьох казкарів XVII – XVIII ст., чие ім'я відоме читачеві за межами Франції. Більш того, сфокусувавши на собі читацьку, а відтак і дослідницьку увагу, казка Перро ніби приховала від зору сам феномен французької літературної казки *conte de fée* разом з іменами її творців, – стала, за французьким прислів'ям, "un arbre qui cache la forêt" (тобто "деревом, з-за якого не видно лісу").

Йдеться про жанр, розквіт якого у французькій літературі хронологічно охоплює період з 90-х років XVII ст., тобто від часу появи перших зразків жанру (серед яких і казки Перро), до кінця 60-х років XVIII ст., коли Шарль Жорж Тома Гарньє включає окремі твори французьких казкарів до антології "Уявні, романічні, чарівні та алегоричні подорожі" ("*Voyages imaginaires, romanesques, merveilleux, allégoriques*"), шевальє Шарль Жозеф Маєр укладає 41-томну антологію французької літературної казки "Книжкову полицю фей" ("*Le Cabinet des fées*"), а з під пера німецького автора Крістофа Мартіна Віланда виходить новий, тепер вже казковий "Дон Кіхот" – "Чарівні пригоди дона Сільвіо де Розальва". Три покоління французьких письменників пов'язали свою творчість із ка-

зкою: вона була жанром однаково привабливим і для подібних до Ретіфа де Ла Бретона графоманів з їхніми чорновими літературними екскурсами, і для визначних сучасниками романістів на кшталт Катрін Бернар, мадам д'Онуа, Маріво чи Кребійона-сина, і для гостей на язык авторів гривуазних історій як то абат Вуазенон, і для видатних філософів-просвітників – Дідро, Руссо та Вольтера. Це величезна літературна спадщина, за обсягом зрівняна хіба що зі славетною "блакитною бібліотекою" лицарського роману (*bibliothèque bleue*): самі лише наслідування арабським казкам, із якими європейський читач познайомився у перекладах Антуана Галлана, що почали виходити друком у 1704 р., займають з десяток томів. Читачеві цих творів впору було відчутися себе новим Дон Кіхотом, тож не дивно, що саме цей образ стає емблематичним для казок другої половини XVIII ст.

Однак, для французької літературної казки XVII – XVIII ст. виявилась пророчою назва її першої і досі найповнішої антології – "*Le Cabinet des fées*", котра з'явилась ще 1707 року у шеститомному виданні Етьєна Роже і була повторно ним використана для восьмитомників 1731 – 1735 та 1754 – 1761 рр., перш ніж її запозичив Шарль Жозеф Маєр. Французьким словом "*cabinet*" називали модні у XVII та XVIII ст. шафки для колекціонування диковинок, пам'ятних речей та рідкісних дорогоцінностей, серед яких судилось опинитись і казкам XVII – XVIII ст., адже значна кількість цих творів стала бібліографічною рідкістю ще за життя їхніх авторів. Одні, як давно забута казка безвісної Катрін Дюран Бедасьє "Чудеса кохання", на сюжет якої Маріво написав комедію "Арлекін, вихований коханням", або як відома лише обмеженому колу спеціалістів (на відміну від твору мадам Лепренс де Бомон) перша версія казки про Красуню і Чудовисько, що належала перу мадам де Вільнев, були затьмарені пізнішими інтерпретаціями. Інші, подібно до "Нескромних скарбів" Дені Дідро, видавались негідними слави шанованого філософа-енциклопедиста або, подібно до "Королеви Дивачки" Жан-Жака Руссо, здавались другорядними у творчому доробку автора, порівняно, скажімо, із "Емілем", зі "Сповіддю" або з "Новою Елоїзою". Деякі твори сучасники просто оминували увагою, як це було із перекладами індійських казок, роботу над якими після смерті Антуана Галлана завершив Дені-Домінік Кардонн – їх поява у 1778 р. виявилась несвоєчасною, адже пересичення псевдосхідними казками, автори яких палко запевняли читача в тому, що перед ним – персидські, монгольські,

китайські або японські казки, завадили розгледіти цінність автентичного твору, видання котрого французькою мовою випередило на 81 рік Бенфеїв переклад "Панчатантри".

В тому, що численні твори французьких казкарів опинились, за висловом Еміля Анрію, на "задній полиці", а деякі й взагалі були скинуті з книжкових полиць і забуті на декілька століть через "сумнівну" репутацію авторів [5], далеко не останню роль зіграли численні заборони на їхні публікації. Кольберова заборона 1675 р. на видання віршованих гривуазних казок і новел Жана де Лафонтена стала провісницею заборони на роман 30-х років XVIII ст., якій присвячена монографія М. В. Розумовської [1]. Серед творів, що потрапили у немилість були, зокрема, східні фривольні романи-казки Кребійона-сина, які, імовірно з тієї ж причини, шевальє Маєр не включив до "Книжкової полиці фей". Заборони 1737 року та штамп на кшталт "фривольний", "лібертінський" або "гривуазний" виявилось досить для того, щоб Кребійонові "Шумівка", "Софа" чи твір із вигадливою назвою "Ах, яка казка!" та "Нескромні скарби" Дені Дідро разом із багатьма менш відомими творами опинились на маргінесах літератури і перестали сприйматися всерйоз [3, р. 387]. Парадоксальним образом, літературна репутація заважала побачити у цих творах те саме, що полюбилось і досі залишається таким привабливим у філософських, і також казкових, повістях Вольтера: направлений на боротьбу проти ханжества, забобонів та упереджень сміливий, розкутий, іронічний розум, що повсякчас випробовує читача, вміло розставляючи сільці для вад, які той звук приховувати під маскою добросердечності [3, р. 365]. У час кризи неповороткого преціозного роману, який із кінця XVII ст. не гдадувався без іронічного – "дванадцятитомний" [6, р. 65], *conte de fée* стала тим жанром, який дав французьким письменникам новий образ думки: казкове одивнення та осторонення звичного світу зробило казку метким, полемічним жанром, здатним сперечатися із світським часописом "Mercurie Galant".

Ніколи раніше діалог та полеміка сучасників не були такими жвавими, а взаємні посилення та літературні долі настільки переплетеними одним жанром в межах однієї культурної епохи. Тим складнішим виявляється таке дослідження цього літературного феномена, яке дозволило б врахувати визначальні для його поезики підводні та поверхневі течії, передати полеміку авторів і внутрішню суголосність, на перший погляд, таких відмінних і за змістом, і за ідейним наповненням, і за настроєм творів: побачити єдність у розмаїтті та явити цілісний науковий образ французької літературної казки XVII – XVIII ст., а не просто галерею із портретами її творців, імена більшості з яких відомі лише обмеженому колу науковців у Франції, і, тим паче, за її межами. Лише декілька дослідників наважились на подібний ризик: Жак Баршілон у роботі "Французька чарівна казка у 1690 – 1790-х років, сто років ігнорованих в літературній історії феєрії та поезії" (1975), Раймонда Робер у монографії "Чарівна казка у Франції із кінця XVII до кінця XVIII сторіччя" (1981), Катрін Веле-Валлантен у праці "Історія казок" (1992) та Жан-Поль Сермен у дослідженні "Чарівна казка від Класицизму до Просвітництва"

(2005). На увагу заслуговують і спроби представити історію французької казки інтегрованою не лише в літературний процес XVII – XVIII ст., як у недавніх працях Жана-Поля Сермена "Мавпа Дон Кіхота, Мариво, Сервантес та посткритичний роман" (1999) та "Метафікція (1670 – 1730)" (2002), а й в загальну історію французького роману, як у дослідженні Анрі Куле "Історія роману до Французької Революції" (1967), або у загальну історію казки в західній культурі, як у виданому за ініціативою Джейка Зайпса анотованому казкознавчому довіднику "The Oxford Companion to fairy tales" (2000).

Щоправда, панівною у розвідках, присвячених французькій літературній казці XVII – XVIII ст., залишається тенденція, якщо і не зупиняється на творчості лише одного автора (таким чином, що наразі відносно дослідженою є лише казкова спадщина Шарля Перро і мадам д'Онуа), то принаймні обмежувати коло досліджуваних питань невеликим хронологічним періодом, як Мері-Елізабет Сторер у праці "Літературний епізод кінця XVII сторіччя. Мода на чарівні казки (1685 – 1700)" (1928) та Тереза Ді Сканно у монографії "Чарівні казки класичної доби (1680 – 1715)" (1973).

Відтак, через засуджувану Робертом Дарнтоном звичну для історичної науки (а отже, і для історії літератури як її відгалуження) практику дробити минуле на порівняно невеликі фрагменти та "відгороджувати їх один від одного стінами монографій" [4, р. 63 – 64], сучасна наукова картина *conte de fée* виявляється вибірково покраяною на окремі періоди, окремі постаті, і окремі казки, вирвані із свого культурного контексту. Звідси, – явна диспропорційність та дефрагментація наукового образу французької літературної казки XVII – XVIII ст.: вихопити ці фрагменти із її живого та мінливого жанрового тіла означало позбавити його життя, а все мертве рано чи пізно породжує привиди, в тому числі і наукові. Тож не дивно, що у сучасних зарубіжних студіях *conte de fée* відбувається перегляд хибних уявлень-упереджень, які сформувались внаслідок надмірного захоплення тими чи іншими аспектами її поезики або ж окремими науковими концепціями на попередніх етапах дослідження даного феномена, – уявлень, які, послуговуючись виразом Френсіса Бекона, можна назвати "привидами".

"Привидом роду" для вивчення казки є її фольклорне коріння, адже казка, як жоден інший жанр словесності, навіть у своїй літературній формі не пориває із народною традицією: їхні шляхи лише тимчасово розходяться, щоб знову зустрітись у точках дотику, якими виступають старовинні сюжети, мотиви та образи, що повсякчас прагнуть повернутись зі сторінок авторських творів до лона фольклору. Ця жанрова детермінанта пояснює розповсюджену підміну дослідження літературної казки вивченням генези і фольклорної передісторії казкових сюжетів, що веде родовід від традиції, яка склалась у європейському літературознавстві за братів Я. та В. Грімм і панує навіть після появи у 1973 р. доповненого американським етнологом С. Томпсоном "Покажчика казкових типів" А. Аарне (видання якого у 1910 р. викликало надзвичайний резонанс у фольклористиці). В такому ракурсі казки Перро розглядав і Шарль Долен у розвідці "Ка-

зки Матінки Гуски до Перро" (1878), і П'єр Сентів у дослідженні "Казки Перро та паралельні історії. Їхні витоки: прадавні звичаї та народні обряди" (1923) і Марк Соріано у праці "Казки Перро: вчена культура і народні традиції" (1968). Ілюзія ідентичності зумовлює повсякчасне прагнення застосувати до літературної казки методи дослідження казки фольклорної.

Одним із так званих "**привидів печери**" є вже згадувана і насправді знакова фігура Шарля Перро – казкаря і полеміста, – котра, утім, неодноразово давала привід для роздумів над долею казки у французькій літературі XVII – XVIII ст., як це було у 1998 р., коли із нагоди трьохсотріччя "Казок Матінки Гуски" Жан Перро (прізвище якого – Perrrot – є лише омофоном прізвища казкаря – Perrault) ініціював публікацію збірника наукових статей "Трьохсотріччя Шарля Перро. Визначні казки XVII ст. та їхня літературна доля" ("*Tricentenaire Charles Perrault. Les grands contes du XVIIe siècle et leur fortune littéraire*"). Казкам Перро присвятили свої наукові праці і українські дослідники Яків Іванович Пащук, який у 1971 р. захистив дисертацію "Естетичні погляди Шарля Перро та його казки", а також Олена Вікторівна Казак, котра у 1984 р. опублікувала монографію "Жанрова своєрідність казки Ш. Перро". Крім того, у 1998 р. захистила дисертацію "Казки Перро: ознака часу" (1998) петербурзька дослідниця Гайдукова Анна Юріївна. Проте, останнім часом увагу французьких дослідників монополізувала казка мадам д'Онуа, якій були присвячені одразу три монографії: "Чарівні казки та новели мадам д'Онуа (1690 – 1698)" (1998) Анни Дефранс, "Мадам д'Онуа і сміх фей" (2001) Жана Меніля та "Слова і чудеса. Чарівні казки мадам д'Онуа" (2002) Надін Жасмен.

Іншим "привидом", "**привидом печери**" для французької літературної казки є її "**фемінінність**", акцентована як недавніми переспівами казок Перро Анджелою Картер, Маргарет Етвуд та Амелі Нотомб, так і працями Катрін Руссо, Джейка Зайпса, Льюїса Карла Сайферта, Лінди Тіммерманс, Емі Ренсом, Патрісії Хеннон, Марини Варнер та Софі Рейнар, – фемінінність, котра заявила про себе на повний голос ще за преціозниць Мадлени де Скюдери та мадам де Лафайєт, а наприкінці XVII ст. поставила власне "**жіноче**" письмо на службі нового жанру *conte de fée*, вписавши в його історію імена Катрін Бернар, Марі Жанни Лерітьє де Віллондон, Марі-Катрін д'Онуа, Катрін Дюран Бедасьє, Анрієтти-Жюлі де Кастельно де Мюра, Шарлотти Комон де Ла Форс, Луїзи Левек, Маргарити де Любер, Габріель-Сюзанни Барбо де Вільнев та Жанни Марі Лепренс де Бомон. Може навіть скласитись враження, ніби казки писали лише ці в різній мірі обдаровані *femmes de lettres*. Подібна несправедливість по відношенню до талановитих чоловіків-казкаря на тлі тенденційної для західних, а надто для заокеанських, досліджень уваги до "**жіночого**" письма була помічена навіть провідним американським фахівцем у феміністичних студіях французької казки XVII – XVIII ст. Льюїсом Карлом Сайфертом – автором дисертації "Жіночі чарівні казки у Франції XVII сторіччя" ("*The Time that (n)ever was: women's fairy tales in seventeenth-century France*") (1989) і монографії "Чарівні казки, сексуальність та гендер у Франції 1690 – 1715 років: ностальгічні утопії" (1996), – котрий у

2009 р. видав працю "Чоловіче письмо та маргінеси: маскулінізм та письменництво у Франції XVII сторіччя", метою якої було реабілітувати "**чоловіче**" письмо у французькій літературі досліджуваного періоду.

До "**привидів площі**" належить розповсюджене уявлення про казку, як про жанр дитячої літератури, проти якого застерігав ще Анатоль Франс у "Книзі мого друга" (1923). Це уявлення пов'язане із втіленою в образі Матінки Гуски традицією оповідачі дитячих казок-застереження *Warnmärchen*, яку селянки-годувальниці принесли до осель знатних осіб із сивої давнини, і було популяризоване виданими Ендрю Ленгом так званими "Кольоровими книгами казок" та мультиплікаційними картинками студії Уолта Діснея. Звідси, – щаслива кінцівка, яку Бруно Беттельгейм помилково приписував казці як визначальну рису її поетики [2, р. 37]. Звідси ж, – подив і обурення читачів, викликані кровопролиттям, жорстокістю та еротизмом на сторінках неадаптованих для дитячого читання казок Шарля Перро або братів Грім (останні з яких саме в такому ракурсі стали об'єктом дослідження у праці професора Гарвардського університету Марії Татар "Осоружні факти із казок братів Грім" (1987)). Натомість ані фольклорні оповідачі, ані французькі казкаря XVII – XVIII ст., не мали на увазі дитячу аудиторію: у історичному нарисі "Селяни розповідають казки Матінки Гуски: потаємний сенс *Казок Матінки Гуски*" (1985) Р. Дарнтон зауважував, що у традиційній селянській родині діти змалку були обізнані із "**дорослими**" проблемами [4, р. 20], а М. Соріано у розділі "Література для юнацтва наприкінці XVII ст." в роботі "Казки Перро: вчена культура і народні традиції" підкреслював, що коло юнацького та дорослого читання у цей час нічим не відрізнялись [7, р. 333 – 335]. Однак цей факт не дає підстав впадати в іншу крайність: ставлячи знак рівності між фривольними творами французьких казкаря та порнографічними романами Жервеза де Ла Туш і маркіза д'Аржан чи навіть творами маркіза де Сада, бачити в них саму лише гривуазність.

Про принадливість такого бачення французької літературної казки для адептів психоаналітичного підходу свідчить коментар Е. Фромма до "Червоної Шапочки" у праці "Забута мова: Вступ до розуміння снів, казок і міфів" (1951) та праці Б. Беттельгейма "Психоаналіз у чарівних казках" (1976) і "Вжитки чарів: тлумачення та роль чарівних казок" (1977), Дж. Зайпса "Чарівні казки та мистецтво субверсії: класичний дитячий жанр та цивілізаційний процес" (1985), М. Варнер "Від Чудовиська до Білявки. Про чарівні казки та їхніх оповідачів" (1999) та Ж.-П. Мота "Про кров і стать у казках Перро" (1999). Йдеться про черговий "**привид**", цього разу "**привид театру**", що виник через надмірне захоплення психоаналізом у надзвичайно спрощеній формі, порівняно із Фройдомовою статтею "Тема трьох скринь" (1913) або із розвинутим Юнгом у 40-х – 50-х рр. XX ст. вченням про архетипи, що справило надзвичайний вплив на формування наукової рецепції міфологічного уявлюваного.

Так само вичерпало себе та зійшло нанівець і структуралістське дослідження казки, започатковане російським дослідником Володимиром Яковичем Проп-

пом і продовжене А. Жоллем, К. Леві-Строссом, А. Дандесом, К. Бремоном, А.Ж. Греймасом та ученицею укладача каталогу французьких народних казок Шарля Долена, Марі-Луїзою Тенез, котра у 2004 р. опублікувала чергову працю "Французькі чарівні казки: дослідження їхньої нарративної організації".

На боротьбу із обома "*привидами театру*", які на певному етапі стали гальмувати дослідження казки, була направлена робота П. Пежю "Маленька дівчинка у казковому лісі. До поетики казки: у відповідь на психоаналітичні та формалістичні інтерпретації" (1980).

На даний час у вивченні французької літературної казки XVII – XVIII ст. залишається ще чимало "*привидів*" і лакун. Зокрема, донедавна дослідники оминали Галланові переклади-переспіви казок "Тисяча й однієї ночі", яким зрештою віддали належне у дослідженні "Тисяча й одна ніч Антуана Галлана, або невидимий шедевр" (1986) Жорж Мей та в працях "Чарівна казка від Класицизму до Просвітництва" (2005) і "Тисяча й одна ніч між Сходом та Заходом" (2009) Жан-Поль Сермен.

Наразі основний тон вивченню французької літературної казки XVII – XVIII ст. продовжують задавати дослідження на її батьківщині, де протягом останньо-

го десятиліття питання поетики даного жанру були висвітлені у спеціалізованих збірках "*Le conte en ses paroles. La figuration de l'oralité dans le conte merveilleux du Classicisme aux Lumières*" (2007) і "*Les scènes de l'enchantement. Arts du spectacle, théâtralité et conte merveilleux (XVIIe – XVIIIe siècles)*" (2011). Не в останню чергу, це пов'язано із тим, що французька *conte de fée* приречена залишатись на маргінесах літературознавства у тих країнах, де вона досі не стала фактом перекладної літератури, до яких належить і Україна. Відсутність цього літературного феномена на культурному горизонті українського читача ніби ставить під сумнів доцільність дослідження невідомого літературного феномена, яким би привабливим і амбітним воно не видавалось науковцеві.

Таким чином, видається не лише цікавим, а й актуальним нове, цілісне дослідження французької літературної казки, яке не лише висвітлює б проблеми її поетики та жанрові трансформації у культурному контексті її доби, враховуючи досвід і лакуни попередніх досліджень, а й познайомило б українського читача зі зразками жанру *conte de fée* і пошало б перекладацький інтерес до цього самотнього феномена у французькій літературі XVII – XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Разумовская М.В. Становление нового романа во Франции и запрет на роман 1730-х годов. – Л.: Изд. Ленинградского университета, 1981. – 140 с.
Razumovskaya M. V. Stanovleniye novogo romana vo Francii i zapret na roman 1730 godov [Formation of the new novel in France and the ban on the novel in 1730-ies]. – Leningrad: Leningrad University, 1981. – 140 s.
2. Bettelheim B. The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. – New York: Alfred A. Knopf, 1976. – P. 166 – 183.
3. Coulet H. Le roman jusqu'à la Révolution. – Paris: Armand Colin, 1967. – 560 p.
4. Darnton R. Peasants Tell Tales: The Meaning of Mother Goose // The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History. – New York: Basic Books, 1984. – P. 9 – 72.
5. Henriot E. Les livres du second rayon, irréguliers et libertins. – Paris: Grasset, 1948. – P. 177 – 181.
6. Sermain J.-P. Le Conte de fées du Classicisme aux Lumières. – Paris: Desjonquères, 2005. – 286 p.
7. Soriano M. Les Contes de Perrault, culture savante et traditions populaires. – Paris: Gallimard, 2005. – 525 p.

Nikitina G.Ye. Literary fairy tales in 17th-18th centuries France: actual problems of the scientific study

Abstract. The article provides an overview of researches on history and poetics of French literary fairy tales of 17th-18th centuries in order to reveal the current state and issues of the study of this literary phenomenon. It is focused on *conte de fée*'s scientific representation as well as on prejudice and lacunae, which are also considered to be a direct or an indirect result of changes in general paradigm of the scientific knowledge of fairy tale as genre in 19th-20th centuries.

Keywords: French literary fairy tale of 17th- 18th centuries (*conte de fée*), "*Le Cabinet des fées*", *folktale*, Charles Perrault, femininity / masculinity, "*nursery tale*", *psychoanalysis*, *structuralism*.

Никитина А.Е. Актуальные проблемы исследования французской литературной сказки XVII – XVIII ст.

Аннотация. В статье осуществляется обзор работ, посвященных истории и поэтике французской литературной сказки XVII – XVIII ст., рассматривается современное состояние и актуальные вопросы изучения данного литературного явления. Исследуется научная картина жанра *conte de fée*, а лакуны и предубеждения в ней рассматриваются, в том числе, и в связи с теми изменениями, которые происходили на протяжении XIX – XX ст. в общей парадигме научного знания о сказке.

Ключевые слова: французская литературная сказка XVII – XVIII ст. (*conte de fée*), "*Le Cabinet des fées*", фольклорная сказка, Шарль Перро, фемининность / маскулинность, "*нянюшкина сказка*", психоанализ, структурализм.

Новікова О.О.

Основні підходи до вивчення категорії обмеження

Новікова Ольга Олександрівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства
Донецький юридичний інститут МВС України, м. Донецьк, Україна

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Зазначеним дослідженням розпочато низку розвідок у царині проблем, що стосуються категорії обмеження. Проаналізовано погляди провідних філософів та мовознавців на проблему обмеження загалом і обмеження в мові зокрема. Запропоновано гіпотезу щодо категорії обмеження як базової категорії людського мислення. Окреслено доцільність та актуальність вивчення зазначеної категорії з опертям на цю теорію. Продемонстровано різні підходи до визначення категорії обмеження. Установлено причини появи зазначеної категорії. Подано визначення категорій "обмеження", "мовне обмеження", "лімітативні конструкції".

Ключові слова: мова, мислення, обмеження, обмежувальні конструкції, мовне обмеження, лімітативні конструкції.

Мова як найважливіший засіб комунікації та вираження думки служить інструментом пізнання, постійного осмислення світу людиною й перетворення досвіду на знання.

Теза, згідно з якою однією з функцій мови є функція мислеоформлювання, з роками не старіє, а набуває все нових і нових відтінків [5]. Мова виступає не тільки як засіб для передавання і зберігання інформації, але й як інструмент, за допомогою якого формуються нові поняття, що визначають власне спосіб людського мислення. Вибір людиною конкретних мовних засобів впливає на структуру його мислення і, у свою чергу, на процес сприйняття та відтворення дійсності цією людиною.

Пізнання, що відбувається за допомогою мови, сприяє створенню картини світу, яка виступає як цілісна й змістовна інтерпретація навколишньої дійсності. Іншими словами, це такий процес, який дозволяє побудувати деяку особливу концептуально-інформаційну модель дійсності в людській свідомості.

Разом з тим, наскільки мова сприяє створенню картини світу, наскільки вона відображає навколишній світ у свідомості людини, настільки ж мова й обмежує саме ту картину світу й людське мислення.

Мовознавці минулого та сьогодення досліджували різні проблеми, наприклад, проблеми норми, проблеми менталітету, особливий спосіб сприйняття навколишнього світу за допомогою мови тощо, проте обмеження, накладене мовою на сприйняття світу, комплексно не досліджував поки ніхто.

Нашим дослідженням розпочато низку розвідок у царині проблем, що стосуються категорії обмеження як базової категорії, яка впливає на формування людської мови як феномену.

У дослідженні запропоновано гіпотезу щодо категорії обмеження як базової категорії людського мислення.

Метою дослідження є вивчення та аналіз категорії обмеження. Для досягнення поставленої мети нагальним видається вирішення таких завдань:

- проаналізувати та систематизувати наукові погляди на проблему феномену "обмеження" в мові;
- установити причини появи категорії "обмеження";
- визначити зміст категорії "обмеження";
- подати авторське розуміння категорії "обмеження".

Так, М Хайдеггер зазначав: «Мова – це дім буття. В оселі мови мешкає людина. Мислителі й поети є охо-

ронцями цього житла. Їх варта – здійснення відкритості буття, наскільки вони дають їй слово у своїй мові і тим самим зберігають її в мові» [12, с. 314]. Приймаючи тезу Хайдеггера за аксіому, можна зробити висновок: визначивши, що в мові є обмеження, ми тим самим з'ясуємо й те, що вони є, тобто їх онтологічний статус.

Ми звикли до того, що в мові існують певні норми, яких необхідно дотримуватись. Так, наприклад, розпочинаючи наукову статтю (довідь), ми формулюємо її за законами офіційно-ділового стилю: факти мають бути точними, послідовно та лаконічно викладеними, висловлювання – чіткими, зрозумілими та однозначними. Тобто ми усвідомлюємо, що за певні межі виходити не можна. Проте механізм обмеження діє не лише всередині якогось стилю, розділу, а й усередині мови загалом.

Наведемо кілька прикладів, у яких можна спостерігати мовні обмеження в структурі певного тексту. Зокрема, коли мовець бажає що-небудь повідомити іншому, він виділяє якусь частину ситуації (обмеження № 1), оскільки одиничний мовний акт не може описати всієї ситуації в цілому, і будує елементарну мовну модель обраної ним природної мікроситуації. Він зобов'язаний насамперед указати на складові її елементи (у конкретному випадку – певні предмети – обмеження № 2) і виразити засобами мови зв'язки між цими предметами. В іншому випадку комунікація не досягає своєї мети, оскільки співрозмовник не зможе щось зрозуміти. Пропозиції типу *Ворона сидить на дереві* або *На березі горить ліс* будуть презентувати мовні моделі цих двох ситуацій (обмеження № 3). Вони дають можливість співрозмовникові подумки уявити певні ситуації, оскільки елементи мовних моделей і зв'язку між ними є ізоморфними щодо елементів і зв'язку подібних ситуацій, що спостерігаються насправді. У цьому випадку – зазначені предмети, вказані їхні властивості, виражені відносини між ними. У наведеному прикладі вони виражені вказівкою на просторові або локальні характеристики (сидить на дереві, на березі горить – обмеження № 4). Також можна простежити наявність різних видів мовних обмежень, а саме: обмеження думки, що переростає у певний текст; обмеження складових елементів речення; обмеження конкретної ситуації; локальне та часове обмеження тощо. Отже, на нашу думку, не виникає жодних заперечень того, що обмеження є базовою ка-

тегорією людського мислення, яке поступово переростає ви мовленнєвий акт.

Простежимо розвиток поглядів відомих філософів, лінгвістів, психологів на проблеми обмеження в мові й спробуємо подати власне визначення цього поняття.

Думка про те, що будь-яка реальність має певне обмеження існує багато століть. Так, своє бачення щодо обмеження висловлював ще Аристотель. Для нього обмеження – це "щось кінцеве [1-Т.3]... обмеження завжди межує із чимось [1-Т.3, с. 14]... ціле – це безперервне й обмежене" [1-Т.1, с. 175].

З часом роздуми про обмеження почали набувати наукового характеру. Зокрема, Кант у своїх філософських роздумах писав: "Обмежити що-небудь – означає знищити його реальність шляхом заперечення не цілком, а лише частково. Отже, в понятті кордонів, крім понять реальності та заперечення, міститься ще поняття подільності"[9]. Категорію "обмеження" Кант подає у своєму вченні як "реальність, пов'язану із запереченням" [9, с. 86].

Більш докладно проблема обмеження розглядається в роботі Шеллінга "Система трансцендентального ідеалізму" [14]. Суб'єктом і об'єктом, які обмежують один одного й стикаються з цим обмеженням у своїй діяльності в об'єктивному світі, у Шеллінга виступає трансцендентальне споглядальне Я: "Я (об'єктивно) обмежується тим, що воно себе (суб'єктивно) споглядає; проте Я не може одночасно споглядати себе як об'єкт і споглядати себе споглядальним, а, отже, не може і споглядати себе як обмеження... Акт, за допомогою якого Я обмежує самого себе, є не що інше, як акт самоусвідомлення" [14-Т.1, с. 290]. "Основою розмежування двох діяльностей є межа, покладена в реальну діяльність, оскільки ідеальна діяльність є абсолютно необмеженою, реальна ж тепер є обмеженою... Якщо... межу окреслено, то всередині Я існують дві діяльності – діяльність, що обмежує, і обмежена діяльність, суб'єктивна діяльність і об'єктивна" [14-Т.1, с. 286]. Розглядає Шеллінг і питання про зовнішні обмеження Я: "індивідуальність містить не лише наявне буття в певному часі, а й усі інші обмеження, покладені органічним існуванням; але її обмежує й власне її діяння; діючи, індивідуальність знову обмежує себе, унаслідок чого можна сказати, що індивід стає настільки менш вільним, наскільки більше він діє. Проте навіть для того, щоб почати діяти, я повинен бути обмеженим. Те, що моя вільна діяльність спочатку спрямована лише на певний об'єкт, було вище пояснено тим, що наявність інших інтелігенцій вже позбавляє мене можливості хотіти всього" [14-Т.1, с. 417].

О. Потебня свої наукові розвідки щодо обмеження в мовленні починав з відповіді на запитання, поставлені німецькою філософією. Головне з них – питання про співвіднесення мови й мислення. Під час читання його робіт складається враження, що, даючи відповідь на ці запитання, Потебня передбачив саме ті колізії, які будуть хвилювати наступні покоління гуманітаріїв. Так станеться, наприклад, з накресленими в Потебні ідеями щодо розмежування мови і мовлення. Учений наполягав на людській здатності сприймати світ крізь призму мови і був переконаний у тому, що саме мова формує думку і водночас обмежує її.

До проблеми обмеження наблизився й О. Дугін, розмірковуючи про сутність кордонів. Для нього межа – це не кількісний, а якісний показник. "Усяка річ є тим, чим вона є, завдяки її кордонам. Адже саме вони відокремлюють її від іншої речі. Звідси найважливіше значення поняття кордону не тільки для міжнародного права або оборонної доктрини, але й для філософії як такої. Кордон – це не просто інструмент філософії, але її сутність, оскільки найвище філософське поняття – трансцендентність – означає в перекладі з латинського "те, що лежить по той бік кордону". Межа висловлює зовні те, що лежить всередині й, одночасно, обмежує сутність речі в її зіткненні з іншими речами. Межа є щось священне. У стародавніх греків існував особливий бог – Terminus, що означає "межа", "кордон" [8-Т.1, с. 211].

У тлумачному словнику української мови подається таке визначення поняття **обмеження**: "обмеження – це дія за значенням обмежити; правило, настанова, що обумовлює чий-небудь права, дії" [13-Т.5, с. 536].

В. Даль в "Толковом словаре живого великорусского языка" визначає поняття обмеження так: "Ограничивать, ограничить – означить межи, грани, границы, пределы, рубежи, удерживать в известных пределах, умерять, обуздывать, стеснять, останавливать...". "Ограничительное распоряжение – стесняющее кого-либо" [7-Т.2, с. 647-648]. А ось як В. Даль визначає поняття **межа** – "рубеж, предел, конец и начало, межа, край, грань" [7-Т.1, с. 390-391].

Отже, у визначенні поняття "обмеження", у розумінні його сутності немає одностайності, проте більшість філософів та лінгвістів погоджуються з думкою щодо його існування.

Ідея про те, що мова формує думку, давала можливість поставити вивчення думки на точну фактологічну (мовну) основу. Рух мовних фактів і розвиток граматичних категорій розглядався як форма руху думки. Звідси головне завдання історії мови: "Показати участь слова в утворенні послідовного ряду систем, що обіймають ставлення особистості до природи..." [11, с. 155]. Ця теза є свідченням того, що в мові існує незліченна кількість обмежень, оскільки система апорії є певним мовним обмеженням.

Безумовно, на шляху до розуміння сутності поняття "обмеження" існують і певні перешкоди: "Всередині слова – ось насправді спосіб, яким ми говоримо... Самозабуття належить до сутності мови. Саме з цієї причини розуміння понять... може бути завжди лише частковим. Воно буває корисним і потрібним лише там, де допомагає розкрити приховування, що відбувається через відчуження, задержаність мови, або змушує розділити мовну нужду, досягти необхідної напруженості в осмисленні чужої думки... Тільки той мислить філософськи, хто перед обличчям наявних у мові виражальних можливостей відчуває недостатність..." – писав Г. Гадамер [6, с. 36].

Розуміючи неможливість абсолютно точного й однозначного визначення "обмеження", яке існує в мові у складі різних словосполучень (наприклад, часове обмеження, категоріальне обмеження, синтаксичне обмеження тощо) та інтерпретується різними авторами по-різному, ми не претендуємо на досягнення пов-

ної ясності в нашому визначенні. Як відомо, Л. Вітгенштейн, який поставив перед собою завдання абсолютного розуміння всіх понять, у результаті зайшов у глухий кут і в кінці свого "Логіко-філософського трактату" зізнався: "Насправді, існує невисловлюване. Воно показує себе, це – містичне" [4, с. 72]. Можливо, що й у явищі мовних обмежень присутнє щось подібне, невисловлюване. Проте це не означає, що ми можемо обмежитися передзнанням у їх розумінні, оскільки в цьому випадку певне поняття (і явище) стануть ще більшою мірою жертвами інтерпретаційного свавілля, яке, тим не менше, і в разі визначення поняття є неминучим.

Таким чином, можна визначити, що обмеження – це загальне (тобто містить більше одного елемента), абстрактне (властивістю предметів і явищ може бути їх обмеженість) поняття. Це видове поняття (різновид) родової категорії "необхідність" (як антипод свободи). Поняття "мовне обмеження" (множина – мовні обмеження) у свою чергу є конкретизацією поняття "обмеження", його приватним, мовним виразом і конкретизацією. Оскільки наше дослідження стосується обмежень у мові, доцільними, на нашу думку, будуть такі приклади: обмеження мови певним функціональним стилем (оскільки кожен із стилів має свої особливості); обмеження у граматиці (наприклад, вставні та вставлені конструкції, детермінантні поширювачі); обмеження в лексичному складі мови (наприклад, слова обмеженого вживання – діалектизми, жаргонізми, професіоналізми) тощо. Тобто різновидів мовного обмеження доволі багато.

Поняття "мовні обмеження" є окремим різновидом поняття "обмеження", оскільки мова є частиною світобудови і, відповідно, "мовні обмеження" – це різновид обмежень, що існують у всесвіті і є характерними для кожного окремого предмета, явища, об'єкта. Якщо не розглядати якісь конкретні явища як окремі, то може скластися враження, що й меж між ними немає, отже, й обмежень не існує. Подібний стан можна назвати діалектичним антиподом обмежень – безмежністю або необмеженістю. При цьому необмеженість не є синонімом нескінченності, оскільки межа не завжди означає межу, після якої нічого немає.

Отже, підсумовуючи сказане вище, спробуємо подати власне визначення поняття "мовні обмеження". "Мовні обмеження" можуть бути визначені як вияв мовної необхідності у вигляді системної сукупності експліцитних (явних) та імпліцитних (прихованих) мовних правил і норм, стереотипів мислення, засобів, способів, а також результатів самовираження людей, яким свідомо або несвідомо підпорядковується мова і за межі яких не може виходити навіть тоді, коли це є необхідним. У подальшому дослідженні заявленої проблеми мовні обмеження ми будемо називати *лімітативними конструкціями*.

Досить очевидним також є те, що мовні (або лімітативні) обмеження – це не набір хаотичних елементів, що руйнують один одного (у такому випадку вони не могли б існувати), а своєрідна система, що має свою структуру, функції та елементи, які слід виявити та описати у подальших дослідженнях цієї проблеми на основі системного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Аристотель Сочинения. В 4-х т. // Мысль, 1975-1983. *Aristotel Sochinetsniya [Works]. V 4-h t. // Mysl, 1975-1983.*
2. Белый А. Мысль и язык (философия языка Потебни) // Логос, 1910. – Кн. 2. – С. 240-258. *Belij A. Mysl i yazik (filosofiya yazika Potebni) [Thought and Language (language philosophy of Potebnya)] // Logos, 1910. – Kn. 2. – S. 240-258.*
3. Виноградов В.В. История русских лингвистических учений. – М., 1978. – С. 185. *Vinogradov V.V. Istoriya russkix lingvisticheskix uchenij [History of Russian Linguistic Theories]. – M., 1978. – S. 185.*
4. Витгенштейн Л. Философские работы. Ч. 1. // Гнозис, 1994. – 612 с. *Vitgenshtejn L. Filosofskie raboti [Philosophical works]. Ch. 1. // Gnozis, 1994. – 612s.*
5. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования // Гос. соц.-экон. изд-во, 1934. – 362 с. *Vygotskij L.S. Myshlenij i rech. Psixologicheskije issledovanija [Thinking and speech. Psychological research] // Gos. soz.-ekon. izd-vo, 1934. – 362 c.*
6. Гадамер Г. Г. Актуальность прекрасного // Искусство, 1991. – 367 с. *Gadamer G.G. Aktualnost prekrasnogo [Relevance of beauty] // Isskusstvo, 1991. – 367 c.*
7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 2-х т. // Русский язык, 1979. *Dal V. Tolkovij slovar velikoruskogo jazika [Explanatory Dictionary of Russian language] V 2-h t. // Russkij jazik, 1979.*
8. Дугин А.Г. Русская Вещь. Очерки национальной философии: в 2 т. // Арктогея-центр, 2001. *Dugin A. G. Russkaja Vesch. Oчерki nacionalnoj filisofii [Russian thing. Essays on national philosophy]: v 2 t. // Arktogejazentr, 2001.*
9. Кант И. Критика чистого разума // Реноме, 1998. – 528 с. *Kant I. Kritika chistogo razuma [Critique of Pure Reason] // Renome, 1998. – 528 c.*
10. Потебня А.А. Слово и миф // Правда, 1989. – с. 17-200. *Potebna A.A. Slovo i mif [Word and myth] // Pravda, 1989. – c. 17-200.*
11. Потебня А.А. Мысль и язык // Типография Адольфа Дарре, 1892. – 228 с. *Potebna A.A. Mysl i jazik [Thought and Language] // Tipografija Adolfa Darre, 1892. – 228 c.*
12. Проблема человека в западной философии // Прогресс, 1988. – 552 с. *Problema cheloveka v zapadnoj filosofii [The problem of man in Western philosophy] // Progress, 1988. – 552c.*
13. Словник української мови: В 11 томах // Наук. думка, 1974. *Slovník ukraínskój movi [Ukrainian dictionary]: V 11 tomach // Nauk. dumka, 1974.*
14. Шеллинг В. Соч. в 2-х т. Т.1. // Мысль, 1987. – 637 с. *Shelling V. Soch. [Works] V 2-x t. T.1. // Mysl, 1987. – 637 c.*

Novikova O. The main approaches to the study of the category of restriction

Abstract. The specified research initiated a number of investigations into the problems relating to the category of limitation. The views of leading philosophers and linguists on the problem of limitation and language limitation in particular are analyzed. A hypothesis regarding the category of limitation as the basic category of human thinking is suggested. There outlined the appropriateness and relevance of the study of the specified category based on this theory. Different approaches to the definition of the category of

restrictions are demonstrated. The causes of the appearance of the specified category are determined. The definition of the categories "restrictions", "language restrictions", "limitative constructions" is given.

Keywords: *speech, thinking, restrictions, language restriction, "limitation restricting".*

Новикова О.А. Основные подходы к изучению категории ограничения

Аннотация. Указанным исследованиям начат ряд исследований в области проблем, касающихся категории ограничения. Проанализированы взгляды ведущих философов и лингвистов на проблему ограничения и ограничения в языке в частности. Предложено гипотезу относительно категории ограничения как базовой категории человеческого мышления. Очерчены целесообразность и актуальность изучения указанной категории с опорой на эту теорию. Продемонстрированы различные подходы к определению категории ограничения. Установлены причины появления указанной категории. Дано определение категорий "ограничение", "языковое ограничение", "лимитативные конструкции".

Ключевые слова: *речь, мышление, ограничения, ограничивающие конструкции, языковое ограничение, "лимитативные конструкции".*

Оленюк О.В.

Маніпуляційний потенціал рекламного дискурсу

*Оленюк Олена Валеріївна, асистент кафедри англійської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна*

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті проаналізовано характер впливу, що здійснюється на реципієнта в рекламному дискурсі. Розмежовано поняття психологічного та мовленнєвого, експліцитного та імпліцитного, прихованого та маніпуляційного впливу. Подано основні диференційні ознаки маніпуляційного впливу та розглянуто випадки його актуалізації в рекламному дискурсі.

Ключові слова: *реklamний дискурс, прихований вплив, маніпуляційний вплив, комунікативні стратегії.*

Вступ. Потужна роль рекламного дискурсу (далі – РД) в житті сучасної людини жодним чином не може зводитися лише до спонукання адресата до купівлі товару чи послуги. Його функції виходять за межі інформування чи впливу і проникають у сферу пізнання та концептуалізації. Фактично, РД моделює сурогатну реальність, реалізуючи таким чином свій маніпуляційний потенціал.

Огляд публікацій по темі. Незважаючи на невичерпну кількість дефініцій РД-у [4; 9; 11; 17], аксіоматичним залишається факт його інтенціональності та персуазивної спрямованості. Однак, характер впливу залишається невизначеним, коливаючись від прихованого інформативного до маніпуляційного.

Постановка завдання. Мета запропонованого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей маніпуляції в РД, яка актуалізується через намагання змінити існуючу картину світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із першочергових завдань реклами, поряд із наданням інформації, є здійснення впливу на адресата. Поняття впливу є різноплановим і неоднозначним, але якщо йдеться про взаємодію між соціальними суб'єктами, мається на увазі перш за все вплив психологічний. За Є.В. Сидоренком [14, с. 11], це – вплив на психічний стан, відчуття, думки і вчинки інших людей за допомогою вербальних, паралінгвістичних чи невербальних психологічних засобів.

Різновидом соціально-психологічного впливу виступає мовленнєвий вплив, який у широкому розумінні цього терміну позначає мовленнєве спілкування в аспекті його цілеспрямованості [2; 6; 8]. Мотивами мовленнєвої діяльності зазвичай виступають немов-

леннєві цілі, які й скеровують діяльність співрозмовників.

Проблема мовленнєвого впливу не є новою не лише в лінгвістиці, а й у логіці, філософії, риториці. Одним із перших питань про вплив мови на сприйняття дійсності підняв Ф. Бекон у „Новому Органоні” [3]. Філософ стверджував, що саме мова підштовхує людину до викривлення дійсності, оскільки мовні одиниці неповно описують явища реальності, а це дає можливість індивідуального сприйняття ситуації.

Ще Дж. Локк у своїй праці “Досвід про людський розум” [10] вибудував оригінальну теорію “зловживання словами”, в якій він називає наступні джерела зловживань:

- ототожнення слів і речей;
- використання слів, яким або не відповідають жодні ідеї (такими, на його думку, є більшість філософських і релігійних термінів), або яким відповідають незрозумілі ідеї, які кожен трактує по-своєму (наприклад: *мудрість, милість, слава*);
- нестійке вживання слів, коли їх значення змінюється від випадку до випадку;
- внесення навмисного непорозуміння через вживання у незвичних значеннях, введення двозначних термінів, нестандартне поєднання слів;
- використання слів на позначення того, чого вони в принципі не можуть позначати;
- прийняття слів на віру, тобто не враховуючи їх багатозначності та нечіткості значень;
- надмірна образність мовлення.

Саме від цієї типології Локка беруть початок сучасні лінгвістичні дослідження аспектів викривлення істини.

Будь-який вплив, і мовленнєвий зокрема, може здійснюватися двома методами – відкрито, або експліцитно, та приховано, або імпліцитно. Експліцитний, або власне мовленнєвий вплив існує практично у всіх сферах і характеризується тим, що об'єкт впливу свідомий того, що суб'єкт прагне певним чином подіяти на нього, змінити його точку зору, схилити до певної думки і т.д. Об'єкт свідомо піддається або не піддається цьому впливу. Отже, експліцитний вплив – це *взаємодія*. Імпліцитний вплив буває двох різновидів: власне прихований і маніпуляційний. Відмінність полягає в тому, що саме суб'єкт впливу ставить собі за мету. За умови, що наміром суб'єкта впливу є допомогти реципієнту таким чином, щоб він цього не помітив (наприклад, при вихованні та навчанні дітей чи на прийомі у психотерапевта), йдеться про власне прихований вплив. Якщо ж суб'єкт переслідує особисті, корисливі цілі, вигідні для нього та шкідливі для об'єкта впливу, йдеться про маніпуляцію. Отже, критерієм розмежування виступає результат впливу. При відсутності одностороннього виграшу та врахуванні інтересів об'єкта впливу можна говорити про імпліцитне управління поведінкою людини. Коли ж вона зазнає моральних, матеріальних чи психологічних втрат, це – маніпуляція.

У силу своєї природи маніпуляція не може мати однозначної оцінки. Проте, сам факт звернення до цього феномену, його всебічного аналізу та дослідження дає можливість критично підійти до цього процесу та сформувати незалежний погляд на його сутність. Знання маніпуляційних технологій прихованого психологічного впливу на людину – це перший крок до формування психологічного захисту особистості, психологічної безпеки.

Залежно від ситуації, в якій здійснюється маніпуляція, маніпуляційний вплив можна поділити на такі типи. У першому випадку суб'єктом маніпуляції виступають соціальні колективи (н-д: політичні чи релігійні організації, комерційні структури, органи державної влади), які здійснюють прихований вплив за допомогою посередників. Йдеться про маніпуляцію масовою свідомістю, яка, в основному, виступає об'єктом дослідження для філософів, політологів, соціологів.

У другому випадку суб'єктом маніпуляції постає окремий індивід, який використовує різноманітні технології з метою прихованого психологічного впливу на побутовому, особистісному рівні. Йдеться про маніпуляцію індивідуальною свідомістю, яка вивчається переважно з позицій психології.

Таке розмежування дає змогу виявити інтегральні та диференційні ознаки маніпуляції у різних комунікативних ситуаціях і особливості маніпуляційного впливу з точки зору різних наук. У сучасній науці з'являються спроби об'єктивного та багатоаспектного вивчення явища маніпуляції та в РД. Дослідники розглядають маніпуляцію як своєрідний спосіб програмування думки представників різних суспільних прошарків, їх психічного стану для того, щоб забезпечити поведінку, потрібну тим, у кого знаходяться інструменти маніпуляції. При такому підході маніпуляція впливає на суспільний устрій в цілому та не залежить від політичного чи економічного ладу.

Вивчення маніпуляції активізувалося більше сотні років тому з моментом появи на суспільній арені явища маси, або натовпу, що спричинило формування нового типу свідомості – масової, в якій відображені знання, уявлення, норми, цінності, властиві певній сукупності індивідів, що утворюються в результаті їхнього спільного сприйняття соціальної інформації та браку критичного підходу до певних фактів і подій дійсності. Як наслідок, виникає пасивна свідомість, позбавлена самостійного мислення, що і зумовлює можливість маніпуляції.

Значну роль у процесі формування та функціонування масової свідомості відіграла поява масової комунікації. Можна виділити два рівня аналізу масової комунікації: соціологічний і психологічний. На психологічному рівні центральними проблемами аналізу є основні елементи моделі масової комунікації (комунікатор-повідомлення-канал-аудиторія) та механізми їхньої взаємодії. На соціологічному рівні досліджують можливість впливу на масову свідомість, формування стандартів, інформування та виховання наступних поколінь.

Існують всі підстави вважати, що рекламна діяльність теж виступає різновидом масової комунікації, оскільки реклама – це процес розповсюдження інформації, що здійснюється за допомогою технічних засобів, орієнтований на масову аудиторію.

Маніпуляція масовою свідомістю тісно пов'язана і з її контролем, який містить три основні складові – контроль поведінки, контроль думок, контроль емоцій. Тобто, маніпулятор зацікавлений у тому, щоб контролювати поведінку, думки та емоції адресата аби досягти своїх цілей, і за допомогою засобів масової комунікації він коректує надходження інформації. ЗМІ нібито проводять відбір інформації, подаючи її адресату як єдино істинну, звужуючи таким чином реальний світ лише до того, який відображений в ЗМІ. Вони виступають в ролі джерела істини, хоча і самі можуть ставати об'єктами маніпуляції.

Для маніпуляції масовою свідомістю, для корекції існуючої та формування нової реальності, залучаються стереотипи, які виступають невід'ємними компонентами як індивідуальної, так і масової свідомості. Вони певною мірою схожі на умовні рефлекси, тобто людина реагує на них автоматично. Зазвичай, стереотипи включають в себе емоційне ставлення людини до певних явищ і об'єктів і є необхідним інструментом для сприйняття та мислення. Тому їх можна виявити, описати, проаналізувати, але сам індивід не завжди може прослідкувати вплив стереотипу на свою поведінку чи ставлення до чогось, адже до сфери емоцій важко застосувати свідомий контроль. Ще завдяки теорії несвідомого Зигмунда Фрейда поширилася точка зору, згідно з якою вплив на несвідоме набагато ефективніший. За його теорією, самій людині найважче контролювати те, що закладено в ній від природи, тобто емоції та інстинкти. Саме тому впливати на них набагато простіше та дієвіше, ніж апелювати до розуму.

Як правило, в техніках маніпуляції використовуються стереотипи, що вже відклалися в свідомості аудиторії. Тобто, предмету реклами приписують певні позитивні характеристики, які пов'язані з усталеними

стереотипами і сприймаються без будь-яких роздумів. Наприклад, в масовій свідомості існує такий стереотип, що все нове – це якісне, вдосконалене, значить краще. На вербальному рівні втілення цього стереотипу можна помітити завдяки численним вказівкам на новизну товару: *new formula makeup, new Glade scented oils, new ELVIVE NUTRI-GLOSS light reflecting booster, new Full&Thick Lightweight conditioning foam, new ocean spa shampoo, new Rainforest flowers™ collection, new False Lash Effect Mascara, new RealTouch™ artificial nails, new Samsung D660, new value-added services, new industrial hub of Asia, new Seasons delicious crispbread snacks, new plasters, new Soleil Scent® fragranced shavers, new ACUVUE® OASYS™ contact lens, new buzz in flossing, new Jacob's Essentials crackers, new Dove Essential Care shampoo, new from Total Effects Serum, new Pore Minimizer™ Thermal-Active Skin Refiner, new Travellers Cheque Card, new Post-it® Super Sticky Notes, new Macleans Ice Whitening toothpaste*. Новий товар несе на собі заряд позитивної оцінки, але чим саме він відрізняється від “старого”, зазвичай, в рекламному тексті не зазначається.

Таким чином стереотип виступає в ролі того стимулу в сфері підсвідомого, дія на який уможливорює прихований вплив і викликає запрограмовану реакцію. В стереотипі вже закладене необхідне ставлення до предмета. Знаючи закладені в свідомість масової аудиторії стереотипи та майстерно використовуючи їх в тексті, можна непомітно контролювати її поведінку чи ставлення до бажаного об'єкта реальної дійсності.

У безпосередньому зв'язку з підсвідомим існує і так звана “мішень” (target), тобто “ті особливості особистості, її слабкості, потреби та бажання, на які впливає ініціатор, і в результаті цього об'єкт приймає потрібне ініціатору рішення” [15, с. 180]. Маніпулятор вишукує ті струни, зачепивши які можна одержати бажаний результат. Наприклад, незадоволені потреби, які людині важко контролювати на свідомому рівні, стають чудовими мішенями для маніпулятора. Таким чином, маніпулятор використовує ті особливості людини, які є особливо вразливі психологічно — риси характеру, звички, бажання, а також певні досягнення, тобто все те, що спрацьовує автоматично, без свідомого аналізу. Як правило, експлуатуються такі психічні структури, які діють беззвідмовно: це первинні (нижчі) біогенні потреби, пов'язані з інстинктами – потреба в їжі, безпеці, любові та ін. та вторинні (вищі) соціогенні потреби. Наприклад, в рекламі принтерів HP (“*HP printers. It's about your reputation, not ours. The best printer for your business is the one you never have to think about. The one that makes you look good without asking for much in return...* [The Week, 11 October, 2003]) мішенню виступає потреба у високому соціальному статусі, хорошій репутації, повазі оточуючих. Суб'єкт маніпуляції може використовувати вже існуючі або спеціально створені мішені так, щоб вони зайняли домінуючу позицію в свідомості об'єкта, тим самим в об'єкта блокується критичне мислення, затуманюється здоровий глузд і таким чином готується підґрунтя для маніпуляційного впливу.

Ще одним суміжним з вищезгаданим є поняття “якоря”, яке можна визначити як фіксовані образи в

свідомості людини, звернення до яких викликає необхідні переживання, відсилає до існуючих в аудиторії переконань, цінностей, установок, загальноприйнятих норм. У ролі якоря може виступати певний візуальний символ, звук, запах. Так, наприклад, фотографії дітей, сімейного оточення, авторитетна людина, здорова посмішка викликають виключно позитивні емоції. Ролі якоря можуть відігравати і окремі мовні одиниці, зокрема лексеми з позитивним оцінним значенням, такі як *great, delicious, stylish, pure, light, protection, smooth, soft, radiant, love, high standards, perfect, best friend, sweet, sun, fresh, natural, beautiful, high quality, healthy, clear, harmony, stunning, care, effortless, prestige, confidence, nourishment* та ін. Роль якоря полягає у тому, що він дає змогу стимулювати необхідну поведінку або ставлення чи змінити вже існуючі установки. Отже, якорі теж виступає одним із інструментів прихованого впливу.

Той факт, що маніпуляція націлена на вплив на сферу несвідомого (із залученням стереотипів та опорою на поняття мішені та якоря, тобто потреби та бажання) і не піддається контролю з боку об'єкта маніпуляції, дає змогу розглядати її як особливу форму *духовного впливу*, який, втім, здійснюється без насильства над особистістю. Як стверджує відомий дослідник в галузі маніпуляційних технологій С. Карамурза [7, с. 18-19], метою маніпуляції є не просто підвести об'єкта маніпуляції до здійснення необхідних суб'єкту вчинків, а зробити це таким чином, щоб об'єкт *захотів* здійснити необхідну дію. Якщо розглянути це в аспекті рекламної комунікації, то її основне завдання полягатиме в тому, щоб “здійснити за покусня аналіз динаміки його потреб і дати йому готовий результат аналізу, при цьому у покупця не повинно виникнути сумнівів, що аналіз проведений з його позицій і в його інтересах” [13, с. 84]. Тобто, не спонукати споживача безпосередньо до купівлі товару чи послуги, а підштовхнути його до усвідомлення, що він сам потребує рекламовану річ і сам приймає рішення стосовно її придбання. Рекламодавець створює сприятливі умови для появи у адресата бажання, прагнення, потреби здобути цей товар (саме здобути, адже не завжди бажана річ просто купується — її можуть позичати, брати у користування і, навіть, викрадати, але ж мета рекламодавця не в цьому). Проте, все частіше й частіше реклама сама формує потреби, їх кількість і предмети, перетворюючи навіть псевдопотреби на вітальні (життєво необхідні).

Таким чином, важливою характерною особливістю маніпуляційного впливу є його прихований від адресата характер. Від об'єкта впливу ретельно приховуються цілі, наміри, інтереси зацікавленої сторони і навіть сам факт їх наявності. І хоча на операційному рівні йдеться про взаємодію чи взаємовплив (враховуються особливості адресата, його побажання, можливі реакції, зокрема через використання певних стереотипів, мішеней, якорів), на інтенціональному рівні слід розглядати лише одностороннє діяння чи вплив, оскільки об'єкт маніпуляції займає пасивну позицію, не проінформований про істинні цілі комунікації, а, отже, не може подіяти на неї.

Маніпуляція на особистісному рівні деякою мірою відрізняється від маніпуляції масової свідомості, хоча

її суть залишається незмінною. Основоположниками теоретичних засад вивчення маніпуляції на особистісному рівні стали Ерік Берн та Еверетт Шостром. Вони визначають маніпуляцію як гру, якій властива прихована мотивація і яка має на меті контролювати поведінку оточуючих людей. Метою такої гри є односторонній матеріальний, соціальний чи психологічний виграв маніпулятора.

Е. Берн [1] аналізує взаємодію між людьми з точки зору трьох основних станів „я”: Дитина, Батько, Дорослий. Залежно від ситуації спілкування, від партнера та мети, людина вживається в одну з цих ролей. Е. Шостром [16] доводить, що в кожній людині живе маніпулятор, але він може бути активним чи пасивним. У зв'язку з цим дослідник виділяє вісім основних маніпуляційних типів людей, розбиваючи їх на пари:

– „Диктатор” (домінує, наказує, керує) ↔ „Ганчірка” (надчутливий, може змовчати);

– „Калькулятор” (прагне всіх контролювати, перевіряти) ↔ „Липучка” (прагне турботи, примушує інших виконувати свою роботу);

– „Хуліган” (агресивний, недобррозичливий) ↔ „Чудовий хлопець” (надто добрий, перебільшує свою турботу, любов);

– „Суддя” (надкритичний, постійно звинувачує) ↔ „Захисник” (співчутливий, поблажливий).

Зазвичай маніпулятор, для більшої ефективності, вибирає собі партнера, який підходить йому за типом.

Маніпулятор так чи інакше намагається приховати своє істинне лице, свої справжні думки, наміри та цілі за якоюсь маскою. По суті, вищеперелічені типи і є цими масками. Звичайно, існує багато їхніх різновидів і підтипів, і в повсякденному спілкуванні людина може обирати ту чи іншу маску в певній комунікативній ситуації. Маніпулятор має чітке уявлення про функції кожної з них та можливості використання їх для того, щоб впливати на свідомість адресата. Проте, маска використовується не лише на особистісному рівні, але й для здійснення маніпуляційного впливу на масову свідомість. Зокрема, в рекламній комунікації маску можна співвіднести з образом автора рекламного тексту.

Зазначимо, що Е. Шостром також доводить, що в сучасному спілкуванні маніпулятори використовують

цілі системи маніпуляцій, при чому ці маніпуляційні системи існують не лише в міжособистісній взаємодії, а й у впливі на масову свідомість, але в інших, більш глобальних формах. Е. Л. Доценко вказує на відмінність між маніпуляцією масовою та індивідуальною свідомістю. Ця різниця полягає у векторі відповідальності: в першому випадку відповідальність перекладається на маніпулятора, а в другому — на адресата, який сам відповідає за прийняті рішення. Виявляється, що в міжособистісному спілкуванні розпізнати маніпулятора та виявити його істинні наміри набагато легше, тому слід критично аналізувати усе почуте.

Висновки. Отже, в межах маніпуляції як специфічної форми прихованого психологічного впливу слід виділяти дві сторони цього комунікативного процесу. Одна з них – ініціатор, активний комунікант, джерело маніпуляційного впливу, тобто, маніпулятор. Інша сторона, на яку спрямований вплив, адресат маніпуляції, її об'єкт, який може виступати в ролі індивіда (при міжособистісній маніпуляції) або масової аудиторії (при маніпуляції масовою свідомістю). Характерною ознакою маніпуляційного впливу є нерівнозначні, не партнерські відносини між комунікантами. Об'єкт маніпуляції виступає не як повноправний учасник комунікації, а як засіб, інструмент, за допомогою якого маніпулятор реалізує свої приховані наміри та задовольняє потреби. Саме це спричинює негативне ставлення до явища маніпуляції та негативну конотацію самого слова.

Підсумовуючи, зазначимо, що РД – це стратегічний процес орієнтований на здійснення впливу на адресата. Такі особливості РД, як однобічне спрямування комунікативних стратегій (від адресанта на адресата), прихована основна мета (модифікація цілей, прагнень, бажань, поглядів, смаків адресата), неспроможність адресата здійснювати зворотний вплив (можливість лише коритися пропонованій стратегії або ігнорувати її) створюють підґрунтя для позиціонування РД як такого, що залучає маніпуляційні технології. Маючи на меті конкретні, неприховані від адресата, цілі, РД зумовлюється низкою комунікативних стратегій, кінцевою метою яких є “корекція моделі світу адресата” [6, с. 109], відповідно всі вони підпорядковуються маніпуляційній макростратегії.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND transliterated)

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих отношений. Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы / Э. Берн. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.
Berne E. Igra v kotoryje igrayut lyudi. [Games people play: The psychology of human relations. People who play games: The psychology of human destiny] / E. Berne. - St. Petersburg.: Lenizdat, 1992. - 400 s.
2. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия: Переводы. – М.: Прогресс, 1987. – С. 88-125.
Blakar R.M. Yazyk kak instrument sotsialnoi vlasti [Language as a tool of social power] // Language and simulation of social interaction: Translation. - Moscow: Progress, 1987. - S. 88-125.
3. Бэкон Фр. Новый Органон // Фр. Бэкон. – Сочинения в 2-х т. – Т. 2. – М., 1977.

4. Bacon Fr. *Novyi Organon [New Organon] // Fr. Bacon. - Works in 2 volumes - Volume 2. - M., 1977.*
4. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) / Катерина Яківна Кусько (ред.). – Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 495 с.
Dyskurs inozemnomovnoji komunikatsiji (kolektivna monografiya) [Discourse of foreign language communication] / Katerina Yakivna Kusko (eds.). - Lviv: Vydavnytstvo Lvivskogo natsionalnogo universitetu imeni Ivana Franka, 2001. - 495 s.
5. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: Феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – 3-е изд., испр., перераб. – СПб.: Речь, 2003. – 292 с.
Dotsenko E.L. Psihologija manipulyatsii: Fenomeny, mekhanizmy i zashchita [The Psychology of manipulation: The phenomena, mechanisms and protection] / E.L. Dotsenko. - St. Petersburg.: Rech, 2003. - 292 s.

6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – [5-е изд.]. – Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
Issers O.S. Kommunikativnyje strategii i taktiki ruskoj rechi [Communicativestrategies and tactics of the Russian speech] / Oksana Issers. - [5- ed.]. - Izdatelstvo LKI, 2008. - 288 s.
7. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Изд-во ЕКСМО-Пресс, 2001. – 832 с.
Kara- Murza S. G. Manipulyatsija soznaniem [Manipulation of consciousness] / S. G. Kara- Murza. - Moscow: izdatelstvo EKSMO - Press, 2001. - 832 s.
8. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – 160 с.
Kiselyova L.A. Voprosy teorii rechevogo vozdejstviya [Reviews of the theory of speech influence] / L.A. Kiselyova. – L.: LGU, 1978. - 160 s.
9. Лившиц Т.Н. Реклама в прагматическом аспекте / Т.Н. Лившиц. – Таганрог, 1999. – 212 с.
Livshyts T.N. Reklama v pragmaticheskom aspekte [Advertising in pragmalinguistic aspect] / T.N. Livshyts, Taganrog, 1999. - 212 p.
10. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме // Локк Дж. Избранные философские произведения в 2-х т. – Т. 2. – М., 1960. – С. 57-695.
Lock J. Opyt o chelovecheskom razume [An essay on human mind] // Lock J. Selected Philosophical Works in 2 volumes. - T. 2. - M., 1960. - S. 57 -695.
11. Попова Е.С. Рекламный текст и проблемы манипуляции: дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Е.С. Попова. – Екатеринбург, 2005. – 256 с.
Popova E.S. Reklamnyi tekst i problemy manipulyatsii [Advertising text and the problems of manipulation: Dis... kand. filol. nauk: 10.02.01 / E.S. Popova. - Ekaterinburg, 2005. - 256 s.
12. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К.: Видавничий центр „Київський ун-т”, 1999. –307 с.
Pocheptsov G.G. Teoriya komunikatsii [The theory of communication] / G.G. Pocheptsov. - K.: Vidavnichyi tsentr "Kyivivskiy Universytet", 1999. - 307 s.
13. Психолінгвістическіе проблемы массовой коммуникации / [Отв. ред. д-р филол. наук А.А. Леонтьев] М., «Наука», 1974. – 147 с.
Psicholingvisticheskiye problemy masovoj komunikatsyi [Psycholinguistic problems of mass communication] / [Otv. red. Dr. Philolog. nauk. Leontiev A. A.], "Nauka ", 1974. - 147 s.
14. Сидоренко Е.В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию // Психология влияния. – СПб.: Питер, 2000. – С. 11-31.
Sidorenko E.V. Lichnostnoye vliyaniye i protivostojaniye chuzhomu vlijaniyu [Personal influence and opposition to others' influence] // Psykhologiya vlijaniya. SPb., 2000. - S. 11-31.
15. Шейнов В.П. Скрытое управление человеком (Психология манипулирования) / В.П. Шейнов. – М.: ООО «Изд-во АСТ», МН.: Харвест, 2006. – 816 с.
Sheinov V.P. Skrytoje upravlenije chelovekom [Hidden control of a person] / V.P. Sheinov. – M.: Harvest, 2006. - 816 s.
16. Шостром Э. Анти-Карнеги, или человек – манипулятор / Э. Шостром. – Минск: Полифакт, 1992. – 127 с.
Shostrom E. Anti - Karnegie, ili chelovek-manipulyator [Anti-Carnegie, or a man- manipulator] / E. Shostrom. - Minsk: Polifakt, 1992. - 127 s.
17. Cook G. The Discourse of Advertising / Guy Cook. – London: Routledge, 1992. – 272 p.

Olenyuk O.V. Manipulative potential of advertising discourse

Abstract. The article deals with the nature of persuasion exerted in advertising discourse. The distinction between the following concepts has been drawn: psychological and linguistic persuasion, explicit and implicit persuasion, hidden persuasion and manipulation. The basic differential features of manipulation have been suggested and its employment in advertising discourse has been studied.

Keywords: advertising discourse, hidden persuasion, manipulation, communicative strategies.

Оленюк Е.В. Манипулятивный потенциал рекламного дискурса

Аннотация. В статье проанализирован характер воздействия, оказываемого на реципиента в рекламном дискурсе. Разграничены понятия психологического и речевого, эксплицитного и имплицитного, скрытого и манипулятивного воздействия. Представлены основные дифференциальные признаки манипулятивного воздействия и рассмотрены случаи их актуализации в рекламном дискурсе.

Ключевые слова: рекламный дискурс, скрытое воздействие, манипулятивное воздействие, коммуникативные стратегии.

Онщенко Н.А.

Когнітивні засади фразеографічної репрезентації ептонімів німецької мови

Онщенко Наталія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології і перекладу
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Received October 1, 2013; Accepted October 28, 2013

Анотація. Стаття висвітлює проблему статусу ептонімів як стійких одиниць, що демонструють фразеологічні та текстові властивості і одночасно об'єктивують низку різноструктурних концептів. Поліапелятивність ептонімів впливає на їх функції і має враховуватися у фразеографічній практиці. Запропоновано модель гіпертекстової статті для словника німецьких ептонімів.

Ключові слова: ептонім, поліапелятивність, концепт, об'єктивізація, фразеографія, гіпертекст.

Переорієнтація уваги лінгвістів з "об'єкта пізнання на суб'єкт, із мікроодиниць, які сприймаються як ізольовані компоненти, на складні й об'ємні макроодиниці" [7, с. 1] викликала інтерес до структури і функціонування мікротекстів із фразеологічними властивостями, якими є, зокрема, афоризми, сентенції, максими – рекурентні авторські одиниці зі структурою словосполучення або речення (ептоніми за визначенням Л.П. Дядечко [2, с. 139]). У фокус дослідження ептонімів потрапляли їх структурні, функціональні характеристики, дериваційні спроможності, жанрово-стилістичні характеристики, особливості відтворення і сприйняття носіями мови, інтертекстуальні зв'язки (Беркова О.В. Дядечко Л.П., Коваль А.П., Коптилов В.В., Мамонтов А.С., Манякіна Т.І., Михайлова С.Є., Сорокіна С.Д., Шварцкопф Б.С., Шулежкова С.Г. та ін.). Актуальність представленої роботи полягає в її відповідності сучасним лінгвістичним тенденціям вивчення ментальних основ породження, зберігання мовних одиниць та відтворення їх у дискурсах – у нерозривному поєднанні цих аспектів. З огляду на це, здобутки когнітивно-дискурсивної субпарадигми мають бути застосовані у розробці теоретичних основ лексикографічного опису одиниць вищих структурних рівнів (синтагма, мікротекст) німецької мови і знайти втілення в практичній фразеографії.

Об'єкт дослідження становлять ептоніми німецької мови як усталені відтворювані одиниці зі структурою словосполучення або речення, які несуть "печатку авторства", предмет – їх когнітивні характеристики, зокрема поліапелятивність як здатність до одночасної об'єктивізації різноструктурних концептів, а також засоби їх лексикографічної репрезентації у словниках та збірниках ептонімів. Метою є визначення ролі концептуальної організації ептонімів як вагомого чинника для їх лексикографічного упорядкування. використано методи: лексикографічного аналізу (за О.М. Карповою [3] та Л.П. Ступіним [5] – для виокремлення корпусу ептонімів; фразеологічної ідентифікації та аплікації – для відмежування ептонімів від перемінних цитат; компонентного аналізу – для визначення лексичного значення конституентів ептоніму та фразеологічного значення досліджуваної одиниці в цілому, що дало змогу окреслити коло концептів, які становлять ментальну конфігурацію ептоніму; текстологічного аналізу – для з'ясування осоловостей функціонування ептонімів у текстах різних мовленнєвих жанрів. Матеріал дослідження становлять 228 ептонімів з ключовим словом-іменем концепт ЛЮДИНА (MENSCH), виокремлених методом суцільної вибірки

з 11 друкованих та електронних словників та збірників ептонімів, а також понад 80 текстових вживань цих одиниць.

У фразеографічній практиці ептоніми завжди посідали особливе місце, починаючи з того, що перші фразеологічні словники були саме збірками прислів'їв і виразів відомих людей (перше відоме зібрання стійких цитат "Der Deutschen Weißheit" М.Ф. Петерса датується 1604/05 рр. [8, с. 11]). У 1836 р. К.В.Ф. Вандер зробив першу спробу відмежування сентенцій від загальних місць, крилатих виразів, девізів, прислів'їв та приказок на засадах формально-структурної класифікації. Перше зібрання крилатих виразів як самостійних одиниць Г. Бюхманна "Der Zitatschatz des deutschen Volkes" вийшло друком у 1864 році.

Однак досі віднесення ептонімів до сфери фразеології проблематичне з огляду на їх "міжрівневе" положення між фразеологізмом і текстом. Прибічники широкого визначення фразеології (В.Л. Архангельський, В.В. Виноградов, О.В. Кунін, С.І. Ожегов, О.Д. Райхштейн, І.І. Чернишова, Г. Бургер, В. Флейшер та ін.) відносять ептоніми до фразеологічного фонду на підставі їх відтворюваності. Ще одним підґрунтям для такої позиції може слугувати наявність між крилатими висловами та фразеологізмами у вузькому розумінні дериваційних зв'язків (з крилатих виразів шляхом елімінації елементів походять фразеологізми). Відносно новою є компромісна позиція – виокремлення в мовній системі пареміологічного рівня [7, с. 5], до якого входить увесь афористичний мовний масив.

Арбітрарний статус ептонімів впливає і на особливості їх кодифікації. Так, на відміну від традиційних фразеологічних словників, словники афоризмів/ цитат позбавлені дефініцій ключової одиниці. Це зумовлено тим, що ептонім, як правило, сам виступає дефініцією певному поняттю, об'єктивує стрижневий концепт. Однак особливості ептонімічного коду – суперечливість, гра, невизначеність, мозаїчність, образність – роблять ептонім складним знаком, "що має комплекс онтологічних рис і позначає стереотипну ситуацію" [там само, с. 7]. Ситуація, або фрейм, не може існувати поза ментальними зв'язками, які актуалізують знання адресата, необхідні для розуміння ептонімічного коду. Таким чином, один ептонім одночасно об'єктивує низку концептів різного порядку, тобто він є поліапелятивним.

Ептоніми апелюють до концепту прямо або непрямо. Прямою апеляцією є ім'я концепту в складі ептоніму (об'єктивізація концепту-поняття), непряма здійснюється через сукупне (фразеологічне) значення усієї

одиниці (об'єктивація ситуативного фрейму, концептуальна метафора), стабільний зв'язок епоніму с "форматом дискурсу" у розумінні В.І. Карасика (об'єктивація концепту мовленнєвого жанру), експліцитне чи імпліцитне авторство (концепт АВТОР або АВТОРИТЕТ). Родові концепти (стрижневий концепт-поняття, ситуація, концепти автора/прецедентної особистості, дискурсу/мовленнєвого жанру) є константними, видові – перемінними. У розмаїтті перемінних концептів епонімів полягає проблема їх лексикографічного упорядкування.

З переліку основних завдань сучасної фразеографії релевантними для епонімів є визначення форми репрезентації ключових слів, організації словникових статей, засобів відображення функціонально-стилістичного аспекту, ознак емотивності, виявлення форм організації ілюстративного матеріалу для експлікації "мовленнєвої поведінки" [1, с. 6] одиниці. Найчастіше реалізованим у фразеографічній практиці є критерій упорядкування за стрижневим словом в алфавітному порядку, рідше – за ономазіологічним принципом. Одночасне використання обох критеріїв призводить до нелогічного складу груп (див. критику Г. Бургером словника В. Фрідеріха "Moderne deutsche Idiomatik" [8, с. 190]. Для епонімів ситуація ускладнюється ще й тим, що вони об'єктивують непрототипові/ нестереотипні уявлення про концепт, а отже, епонім, розміщений під ключовою лексемою, може не відповідати прагматичним потребам користувача словника (так, у словнику Falken ключовими лексемами є навіть службові частини мови). Угрупування епонімів за тематичним принципом на практиці набуває суб'єктивних рис: наприклад, у словнику цитат Г.-Г. Скупі під категорію Medien потрапляє *Verbot*, під *Minderheit* – *Egoismus*, під *Vorteil* – *Korruption*.

Загалом серед принципів організації збірників епонімів домінують: алфавітний, за ключовим словом (*Zitatus*, *Tange*); алфавітний, за першою літерою першого слова (*Mackensen*); за узагальненими темами (*Gut zitiert*); за будь-якою складовою (*Zitate-Datenbank*, *Falken*); за авторами (*Sprüche-Portal*, *Zitate EU*, *Die Zitate-Welt*); за ситуацією вживання (*Sprüche-Portal*, *Zitate Latein-Deutsch*); за комбінацією тем (напр. *Ehe – Mann – Frau*) (*Die Zitate-Welt*).

Неоднозначність визначення стрижневого слова [11, URL], необхідність демонстрації поліапелятивності спричиняє повторюваність окремих епонімів у словнику, що робить фразеографічне джерело громіздким і суперечить принципу орієнтованості на користувача (*benutzerfreundliches Wörterbuch* [там само, URL]).

Прикладом вирішення цієї проблеми є онлайн-словники, побудовані за гіпертекстовим принципом, який уможливає одночасно множинність посилань. На Рис. 1 наведено приклад гіпертекстового розгорнення поліапелятивності афоризму Й.-В. Гете "*Es irrt der Mensch solange er strebt*". Прямі об'єктивації марковані в тексті афоризму, гіперпосилання ведуть до інших епонімічних об'єктивацій концептів ЛЮДИНА, ПРАГНЕННЯ, ПОМИЛКА, окремо подано посилання на концептуальну метафору ШЛЯХ, ситуацію ПОШУК, концепт автора.

Рис. 1. Макет сторінки електронного словника цитат і афоризмів

Особливо слід відзначити позначку переходу на окрему сторінку *Kontexte* для кожного епоніму. Епоніми існують у "комунікативному, когнітивному, семантичному просторі [...], який співвідносить текст, по-перше, з певною ментальною сферою/певними знаннями, по-друге, з моделями (зразками, прототипами) текстопородження і -сприйняття, і, по-третє, з іншими текстами, змістово-тематично звернутими до спільної теми" [6, с. 8], тому урахування прагматичних засад грає визначну роль в організації таких словників. Необхідність наведення прикладів контекстів вживання епонімів підкреслюється й неоднаковістю фразеологічного значення і фразеологічного смислу. Смысл, за І.М. Кобозевою, це "інформація, що пов'язується с Х-ом у свідомості Y-а в період часу T, коли Y відтворює або сприймає X в якості засобу передачі інформації" [4, с. 13]. Контекстом для епоніму може бути цілий текст або навіть жанр. Оскільки наведення цілих текстів проблематично з технічної точки зору навіть для онлайн-словників, позначка сфери вжитку або мовленнєвого жанру полегшить орієнтування користувача.

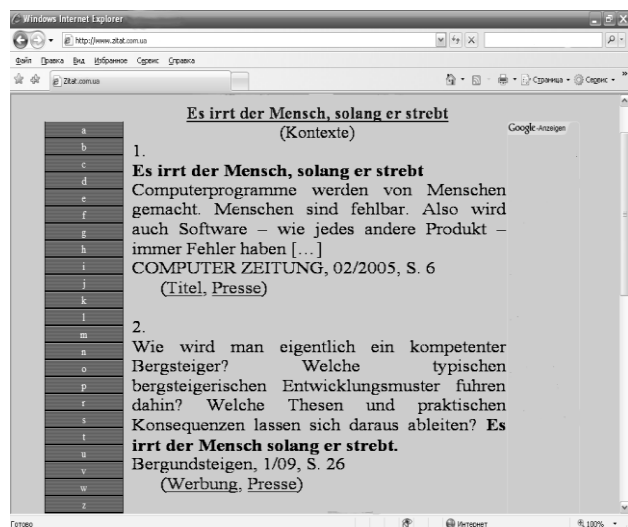

Рис. 2. Макет гіпертекстової сторінки з контекстами вживання епоніму

Кількість контекстів має бути невеликою (за Д.О. Добровольським, не більш шести [9, с. 371]), але охоплювати найбільш типові мовленнєві жанри/ типи тексту/ функціональні стилі (на Рис. 2 гіперпосилання в дужках). Для отримання таких даних доцільно використовувати електронні корпуси.

Інші приклади дискурсивного вживання досліджуваного епоніму, що можуть увійти до електронної словникової статті, підтверджують його поліапелятивність:

3. "Es irrt der Mensch so lang er strebt" oder "Der Mensch ist was er denkt"

Sehr geehrte Investorin, sehr geehrter Investor, zwischen dem 31. Dezember 2002, bzw. dem letzten Börsenstag des Jahres und dem 31. März 2003 veränderten sich die Indexzahlen wie folgt [...] Anlage in erfolgreichen Investmentfonds <http://www.lappe-investment.de/pdf/Anlegerinfo/> (Motto, Geschäftskorrespondenz)

4. **Es irrt der Mensch, solange es strebt.** / Es strebt der Mensch, solange er lebt. / Es lebt der Mensch, solange er irrt. / Am Ende ist der Mensch verwirrt. Hans-Jürgen Quadbeck-Seeger (Parodie, Lyrik)

5. Es irrt der Mensch so lang er strebt, weil hin zum Grab er sich bewegt. <http://www.frag-mutti.de/> (Blogstatus, Online-Kommunikation)

Отже, гіпертекстовий принцип організації статті онлайн-словника дозволяє урахувати множинні зв'язки епоніму з ментальними конструктами різного порядку – концептами, об'єктивованими стрижневим словом епоніму, іншими конституентами, фразеологічним значенням, риторичними, функціонально-стилістичними, текстово-жанровими ознаками, зазначенням авторства. Ці дані поряд з інформацією про функціонування епоніму в мовленні уможливають сприйняття, інтерпретацію та вживання цих складних одиниць мовцем – користувачем словника. Однак фразеографічний опис епонімів, адекватний потребам користувача, неможливий без встановлення конфігурації епонімічної концептосфери як бази для ономазіологічного типу впорядкування, без виявлення смислових механізмів та інтертекстуального потенціалу досліджуваних одиниць з метою розбудови прагматично орієнтованої частини словникової статті. Ці напрями становлять перспективу подальших досліджень епонімів.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Аюпова Р.А. Проблемы лексикографического описания фразеологических единиц (на материале английского, русского и татарского языков): автореф. дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.20 / Казанск. гос. ун-т. – Казань, 2009. – 44 с.
Ayupova R.A. Problemyi leksikograficheskogo opisaniya frazeologicheskikh edinit (na materiale angliyskogo, russkogo i tatarskogo yazykov) [Problems of lexicographic description of phraseological units (as presented in English, Russian and Tatar): avtoref. diss. ... dokt. filol. nauk: 10.02.20 / Kazanskiy gos. un-t. – Kazan, 2009. – 44 s.
2. Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 2002. – 293 с.
Dyadechko L.P. Krylyatyie slova kak ob'ekt lingvisticheskogo opisaniya: istoriya i sovremennost [Winged words as an object of linguistic description]. – K.: Izd-vo Kievskogo universiteta, 2002. – 293 s.
3. Карпова О.М. Словари новых слов в современной английской лексикографии // Лексика и лексикография: сб. науч. трудов. – М., 1994. – С. 25–30.
Karpova O.M. Slovarei novykh slov v sovremennoy angliyskoy leksikografii [Dictionaries of new words in the modern English lexicography] // Leksika i leksikografiya: sbornik nauchnykh trudov. – M., 1994. – S. 25–30.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: учебник. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
Kobozeva I.M. Lingvisticheskaya semantika: uchebnik [Linguistic Semantics: a student's book]. – M.: Editorial URSS, 2000. – 352 s.
5. Ступин Л.П. Лексикография английского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 168 с.
Stupin L.P. Leksikografiya angliyskogo yazyka [Lexicography of English]. – M.: Vysshaya shkola, 1985. – 168 s.
6. Чернявская В.Е. Открытый текст и открытый дискурс: Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы: сб. науч. ст. / Отв. ред. В.Е. Чернявская. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 7–26.
Chernyavskaya V.E. Otkrytyiy tekst i otkrytyiy diskurs: Inter-tekstualnost – diskursivnost – interdiskursivnost [Open text and open discourse: intertext – discourse – interdiscourse] // Lingvistika teksta i diskursivnyi analiz: traditsii i perspektivy: sb. nauch. st. / Otв. red. V.E. Chernyavskaya. – SPb.: Izd-vo SPbGUEF, 2007. – S. 7–26.
7. Шарманова Н. М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – 20 с.
Sharmanova N.M. Ukrayinska aforistika: strukturno-semantichnyi ta funktsionalniy aspekti [Ukrainian aphoristics: structural-semantic and functional aspect]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Harkivskiy nats. un-t Imeni V.N. Karazina. – H., 2005. – 20 s.
8. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – 2. Aufl. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. – 224 S.
9. Dobrovolskij D.O. Moderne Idiomatik: Deutsch-Russisches Wörterbuch: lexikographisches Format und Beschreibungsprinzipien / D.O. Dobrovolskij, T. V. Filipenko // Germanistisches Jahrbuch GUS „Das Wort“. – 2003. – S. 367–380.
10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen: Narr, 1997. – 299 S.
11. Konieczna J. Einige Anmerkungen zur Phraseographie in zwei Wörterbüchern für Deutsch als Fremdsprache: KDAF und LDAF. – Access mode: http://www.lingua.amu.edu.pl/Lingua_15/KONIECZNA.pdf

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Das große Falken Buch der modernen Zitate / Hrsg. Michael Adam. – Niederhausen: Falken, 1994. – 510 S.
2. Das große Handbuch der Zitate. 25000 treffende Aussprüche und Sprichwörter von A-Z / Hrsg. Hans-Horst Skupy. – Güstertal: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1993. – 1136 S.
3. Datenbank der Zitate. – Режим доступу: www.zitate-datenbank.service-itzehoe.de
4. Gut zitiert. – Режим доступу: www.gutzitiert.de
5. Mackensen L. Redensarten. Sprichwörter / L. Mackensen. – Hanau: Verlag Werner Dausier, 1985. – 887 S.
6. Tange E.G. Lexikon der boshafte Zitate / E.G. Tange. – Frankfurt am Main: Eichborn, 1997. – 588 S.
7. Sprüche-Portal. – Режим доступу: www.spruechepotal.de
8. Zitate EU. – Режим доступу: www.zitate.eu
9. Zitate Latein-Deutsch. – Режим доступу: www.latein-zitate.de
10. Die Zitate-Welt. – Режим доступу: www.zitate-welt.de
11. Zitatus. – Режим доступу: www.zitatus.com

Onishchenko N.A. Cognitive foundations of phraseographic eponym representation in the German language

Abstract. The article covers the status problem of eponyms as set expressions that simultaneously demonstrate phraseological and textual properties, and that are ambiguously represented in phraseographic practice. Unlike traditional phrasebooks, eponym dictionaries are devoid of any key unit, since the eponym itself acts as a definition to a given concept. Discrepancy, play, ambiguity, mosaic structure and imagery make the eponym a complex sign which objectifies a stereotyped situation with a wide variety of variables; the latter complicate the structure of eponym dictionaries and digests. In the range of eponym lexicographic representation orders the dominant ones are set forth below: alphabetical order by the key word; alphabetical order by the first letter of the first word; by generalized subjects; by arbitrary constituents; by authors; by application fields; by subject combinations. In order to design theoretical bases for eponym lexicographic descriptions of the German language it is necessary to make a reference to the inventory of the cognitive discursive school in modern linguistics that allows to view eponyms as polyappeallative units – units objectifying several multi-structural concepts with regard to interframe relations. The direct appeal is the concept name within the eponym (concept notion objectivation), the indirect one – the aggregate (phraseological) meaning of the whole unit (situational frame and conceptual metaphor objectivation), stable eponym connection with discourse framework (speech genre concept objectivation), with concept AUTHOR or AUTHORITY and a range of generic (variable) concepts. Since eponym polyappeallativity influences their pragmatic functions, it is to be considered in phraseographic practice. One of the solutions to the current problem are online dictionaries built on the hypertext principle that allows simultaneous multiplicity of link references. A hypertext article model for a dictionary of German eponyms is initiated by the example of J.W. Goethe aphorism representation “Es irrt der Mensch solange er strebt”. It emphasizes the necessity to provide examples of contexts representing the most typical speech genres / text types / functional styles for eponyms.

Keywords: *concept, eponym, hypertext, objectivation, phraseography, polyappeallativity.*

Онищенко Н.А. Когнитивные основы фразеографической репрезентации эпонимов немецкого языка

Аннотация. Статья освещает проблему статуса эпонимов как устойчивых единиц, демонстрирующих одновременно фразеологические и текстовые свойства и неоднозначно представленных во фразеографической практике. В отличие от традиционных фразеологических словарей, словари эпонимов лишены дефиниций ключевой единицы, так как эпоним сам выступает дефиницией определенному понятию. Противоречивость, игра, неопределенность, мозаичность, образность делают эпоним сложным знаком, объективирующим стереотипную ситуацию со множеством переменных, усложняющих организацию словарей и сборников эпонимов. Среди порядков лексикографического представления эпонимов доминируют алфавитный по ключевому слову; алфавитный по первой букве первого слова; по обобщенным темам; по произвольной составляющей; по авторам; по ситуации употребления; по комбинации тем. Для разработки теоретических основ лексикографического описания эпонимов немецкого языка необходимо обращение к инвентарю когнитивно-дискурсивного направления в современной лингвистике, которое позволяет посмотреть на эпонимы как на полиапеллятивные единицы – единицы, объективирующие несколько разноструктурных концептов с учетом связей между ними. Прямой апелляцией является имя концепта в составе эпонима (объективация концепта-понятия), косвенной – совокупное (фразеологическое) значение всей единицы (объективация ситуативного фрейма, концептуальной метафоры), стабильная связь эпонима с форматом дискурса (объективация концепта речевого жанра), с концептом АВТОР или АВТОРИТЕТ и рядом видовых (переменных) концептов. Поскольку полиапеллятивность эпонимов влияет на их прагматические функции, она должна учитываться во фразеографической практике. Примером решения этой проблемы являются онлайн-словари, построенные по гипертекстовому принципу, который делает возможной одновременную множественность ссылок. Предложена модель гипертекстовой статьи для словаря немецких эпонимов на примере представления афоризма И.-В. Гете “Es irrt der Mensch solange er strebt”. Пochеркивается и необходимость приведения примеров контекстов, представляющих наиболее типичные для эпонима речевые жанры/ типы текста/ функциональные стили.

Ключевые слова: *гипертекст, концепт, объективация, полиапеллятивность, фразеография, эпоним.*

Панова Н.Ю.

Проблема самоубийства в русской литературе конца XIX начала XX вв.*Панова Наталья Юрьевна, кандидат психологических наук, доцент
Бердянский государственный педагогический университет, г. Бердянск, Украина**Received October 16, 2013; Accepted October 28, 2013*

Аннотация. Рубеж XIX-XX веков характеризуется для России как период глобальных перемен, ставших для русской культуры судьбоносными. В России период конца XIX начала XX века является одним из самых спорных в истории русской литературы, а также одним из самых ярких периодов в истории русской культуры. Как известно, русская литература всегда была тенденциозной. В XIX веке в ней прослеживаются как социоцентрические так и теоцентрические тенденции. Тем не менее, литературу рубежа веков принято считать антропоцентрической. В центре художественного пространства находится человек, который переживает свое пребывание в мире как ничем не обоснованную трагедию и боль. Конец XIX начало XX века, так называемый Серебряный век, это период, когда не только в России, но и практически по всей Европе прокатилась волна самоубийств. В то время суицид имел идеологический характер и сопровождался идеями А. Шопенгауера, Ф. Ницше. Тема самоубийства в литературе становится одной из любимых тем модернистов (Л. Андреев). Человек рубежа веков сосредотачивает свое внимание на негативных, трагических сторонах жизни и воспринимает их не как необходимые испытания на своем пути к Богу, не как этапы становления личности, а как свидетельства абсурдности бытия. Мир уже не воспринимается как целостный и органичный. Все смешалось: истина и обман, реальность и иллюзия, добро и зло. Проблема самоубийства в России на рубеже XIX-XX вв. превратилась в серьезную социальную проблему. Самоубийство рассматривалось как следствие утраты смысла человеческой жизни – следствие душевного и духовного кризиса, сложное, комплексное проявление бытия человека – проблема по существу онтологическая, философская. Не оставили без внимания эту проблему и писатели. Суицидальные акты нашли свое отражение в произведениях таких известных русских писателей как А. Куприн, М. Горький, Л. Андреев, М. Алданов, М. Арцыбашев, Ф. Сологуб, А. Белый и др.

Ключевые слова: русская литература, самоубийство, модернизм, декаданс, рубеж веков, упадок.

Актуальность исследования определяется тем, что рубеж XIX-XX веков характеризуется для России как период глобальных перемен, ставших для русской культуры судьбоносными. В России период конца XIX начала XX века является одним из самых спорных в истории русской литературы, а также одним из самых ярких периодов в истории русской культуры.

Как известно, русская литература всегда была тенденциозной. В XIX веке в ней прослеживаются как социоцентрические так и теоцентрические тенденции. Тем не менее, литературу рубежа веков принято считать антропоцентрической. В центре художественного пространства находится человек, который переживает свое пребывание в мире как ничем не обоснованную трагедию и боль. Конец XIX начало XX века, так называемый Серебряный век, это период, когда не только в России, но и практически по всей Европе прокатилась волна самоубийств. В то время суицид имел идеологический характер и сопровождался идеями А. Шопенгауера, Ф. Ницше. Тема самоубийства в литературе становится одной из любимых тем модернистов (Л. Андреев). Человек рубежа веков сосредотачивает свое внимание на негативных, трагических сторонах жизни и воспринимает их не как необходимые испытания на своем пути к Богу, не как этапы становления личности, а как свидетельства абсурдности бытия [2].

Проблема самоубийства в России на рубеже XIX-XX вв. превратилась в серьезную социальную проблему. Самоубийство рассматривалось как следствие утраты смысла человеческой жизни – следствие душевного и духовного кризиса, сложное, комплексное проявление бытия человека – проблема по существу онтологическая, философская. Не оставили без внимания эту проблему и писатели. Суицидальные акты нашли свое отражение в произведениях таких известных русских писателей как А. Куприн, М. Горький, Л. Андреев, М. Алданов, М. Арцыбашев, Ф. Сологуб,

А. Белый.

Проблему самоубийства исследовали в своих работах великие отечественные и зарубежные исследователи, такие как К. Веселовский “Опыт нравственной статистики России (1847)”, Н. Пономарев “Самоубийство в Западной Европе и в России в связи с развитием умопомешательства (1880)”, А. Лихачев “Самоубийство в Западной Европе и в Европейской России (1882)”, Н. Бердяев “О самоубийстве”, Э. Дюркгейм “Самоубийство” (1897), З. Фрейд “Печаль и меланхолия” (1910), А. Кони и др.

В настоящее время проблеме самоубийства посвящены труды И. Паперно “Самоубийство как культурный институт” (1999), Г. Чхартишвили “Писатель и самоубийство” (2001), Д. Хиллман “Самоубийство и душа” (1964), Л. Трегубов, Ю. Вагин “Эстетика самоубийства” (1993), В. Ефремов “Самоубийство в художественном мире Достоевского” (2008), М. Нестелеев “На грани: Суицидальный дискурс украинского модернизма” (2013).

Проблеме самоубийства в литературе посвящены диссертационные работы О. Галактионовой (“Самоубийство в английской литературе 20 века”); Я. Саморуковой (“Смысловая структура художественного концепта и способы ее экспликации: на примере художественного концепта “самоубийство” в произведениях Л. Андреева, В. Набокова, Г. Газданова”); Е. Новаковской (“Духовно-нравственный надрыв (самоубийство) как культурно-историческая и философско-эстетическая парадигма в движущей панораме русского литературного и общественного сознания рубежа 19-20 вв.: К постановке философско-эстетической и культурно-правовой проблемы”); А. Богодеровой (“Сюжетная ситуация ухода в русской литературе второй половины 19 века”); Д. Решетова (“Романы Г. Флобера “Мадам Бовари” и Л. Толстого “Анна Каренина”: Философско-эстетическое осмысление проблемы самоубийства”).

Цель данной работы – изучить суицидальные тенденции в общественной, социокультурной и литературной жизни России конца XIX начала XX века

Основные задачи исследования:

- изучить понятия “модернизм”, “модерн”, “декадентство”, “декаданс”;
- рассмотреть проблему самоубийства как серьезную социальную проблему рубежа XIX – XX веков;
- рассмотреть “декаданс” как особое умонастроение: время потери надежд, крушения идеалов, разочарований, потери смысла жизни;
- определить основные причины суицидальных настроений в конце XIX – XX века.

Эпоху конца XIX начала XX века называют *fin de siècle* (“Конец века”) или “Серебряный век”. В 1890-е годы словосочетание “*fin de siècle*” использовалось критиками, писателями, различными деятелями искусств для обозначения не столько отрезка времени сколько особого умонастроения. Выражение “*fin de siècle*” обозначало утонченность переживаний, обостренность ощущений, усталость, упадок и пессимизм.

В России утрата духовного механизма соборности повлекла за собой деформацию основ русского жизнеустройства. Господство материалистической философии неизбежно породило “деконструктивные” явления, внешне выраженные в форме коллективной агрессии, войнах, революциях, массовых самоубийствах. Общим в философско-эстетическом дискурсе тех лет явилось осознание того, что именно утрата свободы воли явилась одной из главных причин произошедшего раскола нации и утраты соотечественниками смысла жизни.

В эпоху рубежа веков распространенными становятся такие понятия как “модернизм”, “модерн”, “декадентство”, “декаданс”. Термин “модернизм” имеет отношение не только к рубежу веков, но и к культуре XIX века. Искусство считается модернистским, если оно исключает установку на “подражание жизни” и на первое место ставит новые, условные художественные формы.

Еще одним популярным понятием рубежа веков является понятие “декаданс”, что в переводе с французского обозначает – упадок. Критики того времени, с оттенком осуждения, называли декадентами представителей всех нереалистических школ XX века (символисты, акмеисты, футуристы). Декадентами также могли называть «старших» символистов, противопоставляя их “младшим”. Термин “декадентство” обозначает не столько течение, как определенное умонастроение, которое могло возникнуть у представителя любого течения. В данном случае уместно говорить о настроении упадка, обреченности усталости от жизни. Следует отметить, что самоубийство было самым распространенным феноменом декаданса [11].

Декаданс рассматривается как особое умонастроение, возникшее в конце XIX века. Этот период был достаточно сложным в жизни русского общества. Для многих людей это было время потери надежд, крушения идеалов, время разочарований, отчужденности от жизни, а так же потери смысла жизни. Все это вело к увеличению случаев самоубийства. “Романтизация самоубийства как бесконтрольного проявления бун-

тарской личности против несовершенного мира, который мешает соединению двух влюбленных, активизируется в первой половине XIX века” [9, с. 14].

К декадентам относились по-разному, “их называли “детьми мрака”, “детьми скорби”, чующими неведомое и тоскующее о “несозданных мирах” [12, с. 69]. В. Ходасевич комментируя ситуацию на рубеже веков, писал, что русские критики не достаточно хорошо разбирались в новых течениях, и объединяли символистов, модернистов и всех “хулиганствующих” и эпатажирующих публику художников общим названием “декаденты” [13, с. 392]. Одни критики рассматривали декадентство как надругательство над здравым смыслом, другие видели в нем безнравственность и безыдейность, третьи трактовали как противообщественное явление, четвертые осуждали декадентство за поверхностный эстетизм.

Самоубийство стало предметом общественного внимания в России в конце XIX начале XX века. Русские общественные деятели рассматривали это явление как знаменательный факт переживаемой эпохи [10]. “Самоубийство так же старо, как и само человечество. Но не в одну эпоху истории человечества оно не было так распространено как в наш просвещенный и гуманитарный XIX век. Теперь самоубийство сделалось какой-то эпидемической болезнью и, притом, болезнью хронической, которая вырывает тысячи жертв из среды населения решительно всех цивилизованных стран Европы. Так говорит статистика, это же может сказать всякий, кто следит за городской хроникой” [7, с. 285]. Вся периодическая печать, статистика и городская хроника свидетельствовали о том, что на рубеже веков в России, как и во всей Европе наблюдалась эпидемия самоубийств. “Самоубийства давно уже сделались обычным явлением нашей жизни. Никто теперь не удивляется, встречая в каждом номере газеты несколько известий о том, что такой-то или какая-то пустили себе пулю в череп, приняли какого-нибудь яду, бросили под поезд железной дороги или иным путем покончили свои счета с жизнью. Явились даже особые выражения, указывающие как на постоянство этого печального явления, так и на широкую степень его распространения: в редкой корреспонденции о самоубийстве мы не встретим выражения: “обычная весенняя или осенняя эпидемия самоубийств уже началась”, или “жертвами нынешнего сезона самоубийств являются” и т. д.” [10, с. 101-102].

До революции в России, по статистическим данным, уровень самоубийств был самым высоким в мире, особенно это явление было распространено среди учащихся. Такая же ситуация была в России после революционного подъема в 1905-1907 гг. Последовали репрессии, сопровождающиеся “эпидемией самоубийств” среди молодежи. В результате проведенных исследований была выявлена закономерность в соответствии с которой, наибольшее количество самоубийств приходится на годы, когда “общее возбуждение утихает, когда наступает разочарование, когда приходится оценивать утраты” [1, с. 11].

Проанализировав общественную, политическую и социокультурную ситуацию, было определено, что важнейшей психологической причиной, появления суицидальных настроений, стала атмосфера граждан-

ской апатии. В. Бехтерев в работе “О причинах самоубийства и о возможной борьбе с ним” писал о том, что господствовало общее пессимистическое настроение умов, распространялась психология потребительства. По мнению В. Бехтерева, многие юноши и девушки потеряли жизненные ориентиры, идеалы, веру и испытывали гнетущее чувство одиночества [1].

Одним из критиков декаданса был Л. Толстой. В своем трактате “Что такое искусство?” (1898) он достаточно резко выразился о появившихся в России декадентах, “людях fin de siècle”, Л. Толстой видел в них “европейскую болезнь века”. Великий русский писатель как и австрийский врач-психиатр Макс Нордау видел все признаки “вырождения”, “последнюю степень бессмыслия” в “новом искусстве” [12]. Следует отметить, что в 1891 году австрийский врач-психиатр Макс Нордау написал книгу о современном искусстве “Вырождение”. В ней он приходит к выводу, что все современное искусство создается личностями с признаками дегенеративности, патологии, морального кретинизма. По признакам вырождения имеются в виду: склонность к мистицизму, экзальтация, субъективизм, нарушение принципа правдолюбия. По мнению М. Нордау, такое искусство угрожает прогрессивному общественному развитию и необходимо ограждать человечество от опасных влияний, не исключая репрессии по отношению к современным художникам [6].

Тем не менее, Л. Толстой несмотря на свое негативное отношение к декадентству, в отличие от М. Нордау, не призывал общество игнорировать творчество декадентов. По мнению самого Л. Толстого, это искусство получило широкое распространение, заняло свое место под солнцем. А значит, имеет право на существование.

Также критиком декадентства выступал М. Горький. В статье “Поль Верлен и декаденты” (1896), он пытается найти ответ на волнующий его вопрос, как ниспровергатели и анархисты-декаденты вдруг стали проповедниками морали и учителями жизни, как “нечто болезненное и нервное” смогло попасть в кровь общества и заразить его, привить ему «тонкий разрушительный яд» [3, с. 135].

Защитником декадентства был Ф. Сологуб. Он пытался выяснить причины негативного отношения к такому явлению как декадентство, которое в русской культуре и литературе обычно соотносили с чем-то плохим, негативным, уродливым. К. Савельев называет Ф. Сологуба “живым воплощением духа декаданса в русской литературе” [12, с. 79].

Еще одним сторонником декадентов был А. Белый. Он изначально считал, что декадентство – это синоним символизма, но разница между ними все-таки была. А. Белый акцентирует внимание на том, что благодаря русским декадентам произошло сближение Запада и Востока, русское общество получило возмож-

ность по новому взглянуть на отечественную литературу.

Э. Дюркгейм, французский социолог, сравнивая русскую и французскую литературы эпохи декаданса отметил, что наряду с общими закономерностями присущими писателям обеих стран, существуют и некоторые различия. Русскую литературу отличает полнота идеалов, ее специфическая меланхолия, сострадание к несчастьям человека, а здоровая печаль побуждает к действию. Что касается французской литературы, то она не выражает ничего, кроме глубокого отчаяния и состояния депрессии [5].

Рассмотрев точки зрения различных литературоведов, писателей и философов, мы можем сделать вывод, что декаданс воспринимался и оценивался по-разному. Были как противники, которые выступали против этого явления и считали его чужим для русского общества, так и сторонники декаданса, которые видели в нем будущее России.

Мы рассмотрели общественную, социокультурную и литературную ситуации в России на рубеже веков и можем сделать вывод, что период конца XIX начала XX века является одним из спорных, а также одним из ярких периодов в русской литературе. В России в эпоху рубежа веков тесно взаимодействуют представители различных направлений. Такое разнообразие направлений и методов объясняется переходным характером времени, а также общей атмосферой неустойчивости. Конец XIX начало XX века это период, когда не только в России, но и по всей Европе прокатилась волна самоубийств. Суицид в это время имел идеологический характер и сопровождался идеями А. Шопенгауэра, Ф. Ницше. Самоубийство стало предметом общественного внимания, это явление рассматривалось как знаменательный факт переживаемой эпохи. Как известно к факторам, влияющим на развитие суицидального поведения, относятся социальные условия жизни человека и общества в целом. Любые грандиозные изменения в обществе оказывают стрессовое воздействие на население, что само собой, разумеется, оказывает влияние на суицидальную ситуацию в стране. Именно такие изменения произошли в России на рубеже веков, фактически изменилась общественно-экономическая формация, повлекшая за собой как экономические, так и психологические проблемы. Необходимость адаптироваться к новой социальной системе, смена прежних стереотипов, смена ценностных ориентаций, ухудшения материального положения населения все это способствовало увеличению завершенных самоубийств в России.

Появление упаднических тенденций в конце XIX начала XX века было обусловлено эстетическими, мировоззренческими и социальными факторами. Самоубийство как самый распространенный феномен декаданса, несмотря на идеологическую направленность, становится актуальным в русской литературе.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бехтерев В. М. О причинах самоубийства и о возможной борьбе с ними. Речь, сказанная на съезде психиатров и невропатологов в Москве в сентябре 1911г. / В. М. Бехтерев. – СПб., 1912. – 20с.

Bechterev V. O hrichinah samoybiystva I o vozmoznoy borbe s nimi [About reasons of suicide and possible fight with them. The speech told at the congress of psychiatrists and neurologists in Moscow in September 1911. // V.M Bekhterev. – St. Petersburg., 1912. – 20 s.

2. Гажева Інна Дмитрівна Творчисть А. Белого в контексті культури Срібної доби. / І.Д. Гажева. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 284 с.
Gazheva I. Tvorchist A. Belogo in konteksti culture Sribnoi Dobie [Creation of A. Belyi in the context of Silver Age // I.D. Gazheva. – L.: Vidavnichy center imeni Ivana Franko Lviv National University, 2008. – 284 s.
3. Горький М. Поль Верлен и декаденты // М. Горький. – Собр. соч. в 30-ти т. – М., 1953. – Т. 23. – С. 135.
Bitter M. Pol Verlen I dekadenty [Paul Verlaine and decadent] / Maxim Gorky. – Coll. in 30- vol. – Moscow, 1953. – T. 23. – S. 135.
4. Гофштеттер И. Поэзия вырождения. Философские и психологические аспекты декадентства. / И. Гофштеттер. – СПб., 1902. – С. 34.
Gofshetter I. Poeziya vyrozheniya. Filisifskie I psihologicheskie aspekty decadenstva [Poetry of degeneration. Philosophical and psychological aspects of decadence] // I. Gofshetter. – St. Petersburg., 1902. – S. 34.
5. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Э. Дюркгейм [пер. с фр.] ; под ред В. А. Базарова. – М.: Мысль, 1994. – 300 с.
Durkheim E. Samoybiystvo: Sotsiologicheskii etud [Suicide: Sociological study] // M.: Thought, 1994. – 300 s.
6. История русской литературы конца 19 начала 20 века. В 2т. Т. 2 / под ред. В. А. Келдыша. – 2-е изд., стер.- М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 352 с.
Istoriya russkoy literature kontsa 19 nachala 20 vv. [The history of Russian literature of the late 19th and early 20th century] // In 2 vol. T. 2 / ed. V. Keldysh. – 2 nd ed., – M.: Publishing Center "The Academy ", 2009. – 352 s.
7. Лизин К. Самоубийство и цивилизация / К. Лизин // Дело. – 1882. – № 7. – С. 265-285.
Lizin K. Samoybiystvo I tsivilizatsia [Suicide and Civilization] // Cause. – 1882. – № 7. – S. 265-285.
8. Мережковский Д. О причинах упадка и о новых течениях современной русской литературы // Л. Толстой и Достоевский. Вечные спутники / Д. Мережковский. – М., 1995. – С. 536.
Merezhkovsky D. O prichonah upadka I o novykh techeniyah sovremennoy russkoy literature // L. Tolstoy I Dostoevsky. Vechnye sputniki [The reasons of decline and about new currents of modern Russian literature // Tolstoy and Dostoevsky. Eternal companions] // M. – 1995. – S. 536.
9. Нестелев М. На межі: Суїцидальний дискурс українського модернізму: монографія / Максим Нестелев. – К.: Академвидав, 2013. – 256 с.
Nestelev M. On mezhi: Suitsidalny discourse Ukrayinsky modernizmu [On the verge: Suicidal discourse of Ukrainian modernizm]: monography. – K.: Akademiavdav, 2013. – 256 s.
10. Паперно И. Самоубийство как культурный институт / Ирина Паперно. – М.: Новое литературное обозрение, 1999. – 256 с.
Paperno I. samoybiystvo kak kulturniy institut [Suicide as a cultural institution] // Moscow: New Literary Review, 1999. – 256 p.
11. Поэтика русской литературы конца 19 начала 20 века. Динамика жанра. Общие проблемы. Проза / авт. И. Приходько, Д. Магомедова, Н. Тамарненко, А. Чудаков. – М.: Изд-во ИМЛИ РАН, 2009. – 832 с.
Poetika russkoy literature kontsa 19 nachala 20 veka. Dinamika zhanra. Obschie problemi [Poetics of Russian literature of the late 19th and early 20th century. The dynamics of the genre. Common problems] // Prose / auth. I. Prikhodko, D. Magomedov, N. Tamarnenko, A. Chudakov. M.: publishing House of the Russian Academy of Sciences Institute of World Literature, 2009. – 832 s.
12. Савельев К. Н. Исторические портреты английского декаданта: монография / К. Савельев. – Магнитогорск: МаГУ, 2008. – 254 с.
Saveliev K.N. Istiricheskie portrety angliyskogo dekadanca [Historical portraits of English Decadence]: monograph // Magnitogorsk: MSU, 2008. – 254 s.
13. Ходасевич В. Ф. / Собрание сочинений в 4-х т. / В. Ф. Ходасевич. – М., 1972. – Т. 1. – С. 392.
Hodasevich V.F. Sbranie sochineniy v 4-h tomah [Collected Works in 4 vol.] / M. –, 1972. – T. 1. – S. 392.

Panova N.Y. Problem of suicide in Russian literature of the end of XIX beginning of the XX centuries

Abstract. The turn of the XIX – XX centuries is characterized for Russia as a period of global changes, which became fatal for Russian culture. In Russia the period of the end of the XIX beginning of the XX century is one of the most controversial in the history of Russian literature, as well as one of the most exciting periods in the history of Russian culture. It is known that Russian literature has always been tendentious. In the XIX century we can see as sociocentric so theocentric trend. However, the literature of the turn of the century literature is considered as anthropocentric. In the center of artistic space is a man who worries about his presence in the world as unwarranted tragedy and pain. The end of the XIX beginning of the XX century, so -called Silver Age it is a period when not only in Russia, but almost all of Europe took place a great number of suicides. At that time suicide was ideological in nature and was accompanied by ideas of A. Schopenhauer, Friedrich Nietzsche. The theme of suicide in literature has become one of the favorite themes of modernists (Andreev). A man of the turn of the century is focusing on the negative, tragic aspects of life and sees them as not necessary tests on the way to God, not as a formative stages, but as evidences of the absurdity of existence. The world is not perceived as a holistic and organic. All mixed up: the truth and deception, reality and illusion, good and evil. The problem of suicide in Russia at the turn of the XIX – XX centuries has become a serious social problem. Suicide was considered as a consequence of the loss of the meaning of human life – the consequence of mental and spiritual crisis, difficult, complex manifestation of human existence – the problem is essentially an ontological philosophical. This problem was very actual among writers. Suicidal acts are reflected in the works of such famous Russian writers as A.Kuprin, M. Gorky, L. Andreyev, M Aldanov, M. Artsybashev, F. Sologub, A. Belyi and others.

Keywords: Russian literatures, suicide, modernism, decadence, turn of the century, the decline.

Пастушок Г.О.
Фольклорні витоки „шекспірівського блазня”
в англійській літературі Середньовіччя та Відродження

*Пастушок Галина Олексіївна, кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов та технічного перекладу,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна*

Received October 26, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті здійснено аналіз зразків англійської фольклорної драми, зокрема маммерії та театралізованих дійств Свята дурнів, на предмет наявності в них зародків майбутнього літературного образу „шекспірівського блазня” XVI-XVII ст. Із посиланням на ґрунтовні дослідження британського театрознавця Е.К. Чемберса, представлено народних персонажів із типовими карнавальними ознаками блазня (гротескна тілесність, топика представлення від першої особи, часопросторова гра, словесні каламбури, загравання з публікою тощо), що зберігаються в англійській літературній драмі аж до часів В. Шекспіра. Виведено фігури трікстерів, причетні до формування англійського блазня у процесі розвитку маммерії, – це *порогові* образи Презентера, Тома Дурня, Голоवेशки, Джонні Джека і Замітача. Констатовано, що бестіарні мотиви, пов’язані із фалічним символом родючості, залишаються центральним атрибутом блазня у пізніх версіях мам мерії. Продемонстровано тісний зв’язок між мам мерією та міським карнавалом на рівні дійових осіб та субверсивної доміанти. Залишаючись у міському карнавалі все ще символом „великого родового народного тіла” (за М. Бахтіним), блазень поступово концептуалізується і як архетип „грішної людини”, і як персоніфікація суспільної Глупоти, поєднуючи комічне із повчальним, нерідко стаючи в руках драматургів засобом сатири. Урбанізована версія фольклорного блазня – Король (Єпископ) дурнів або Пан Безладу, що поєднує атрибути маммерійного блазня із біблійним концептом „мудрої глупоти”, уособлює „світ-навиворіт” у періоди міського Свята дурнів. До кінця XVI ст. фольклорно-ритуальне начало, закорінене у карнавальній традиції англійського ренесансного театру, залишається домінуючою складовою, стержнем англійського блазня.

Ключові слова: *блазень, маммерія, Свято дурнів, карнавал, фольклорна драма, елізаветинська драма.*

Походження європейської середньовічної драми розглядають крізь призму двох концепцій – як еволюційне визрівання драми в надрах богослужіння або як трансформацію Церквою фольклорної драми [4, с. 36]. Різновидом останньої є концепція відомого теоретика драми М. Андрєєва, який вважає, що „силою, котра зламала або обманула захисні механізми християнського культу і внесла у створені нею розлами зерно майбутньої драми, був карнавал” [1, с. 7-8]. Попри те, що у вітчизняній і англо-американській літературознавчих традиціях на сьогодні усталилася думка про розвиток англійської середньовічної драми з літургійних тропів [17, с. 85; 16, с. 277-8; 2, с. 89-92; 5 *passim*], альтернативні теорії сучасних британських дослідників виводять її генезу з до-християнських ритуалів аграрного року і засвідчують чималу роль фольклорної складової у формуванні жанрів англійської драми пізнього Середньовіччя [12, с. 35]. Дж. Спаєрс, зокрема, називає корпус англійських містерійних п’єс результатом унікального поєднання ритуалів поганської і християнської релігійних практик: „<...> масштаби і природа того, що до XIV ст. переростає у Містерійний цикл, не можна пояснити самим лише розвитком церковних постановок. <...> Справжнє пояснення <...> лежить у площині взаємодії із ритуальною до-християнською драмою, фрагменти якої – процесії, танці, ігри – широко практикувалися у всіх народах попри заборону Церкви” [20, с. 78]. У такому ключі неабиякий інтерес сучасних дослідників викликає генеалогія англійського сценічного блазня, котрий вважається однією із національних домінант англійської літератури.

Фольклорні джерела „шекспірівського блазня” на теренах Британських островів знаходимо в ритуалах із зародками літературного мімезису – маммеріях (*Mummers’ plays*), поширених тут від початків християнізації. На основі структурно-типологічного аналі-

зу різних версій ритуалу найавторитетніший дослідник англійської фольклорної драми минулого століття Е. Чемберс відтворив інваріант маммерії, вивівши у її центр спільний аграрно-міфологічний топос, спрямований на очікування доброго врожаю – смерть героя із його чудесним воскресінням [11, с. 6-9]. Екзистенційне пограниччя коловороту життя-смерті-воскресіння, темпоральна пороговість ритуалів (провід зими, зустріч весни чи літа, початок обробки землі, збору врожаю чи стрижки овець тощо), а також пронизаність дійств духом карнавальної ієрофанії (за М. Еліаде) засвідчують високу імовірність присутності у них блазня як медіатора. Е. Чемберс називає „всюдишущого Блазня” однією із констант маммерії [11, с. 153] і простежує його модифікації у різних частинах дійства.

У трьох виділених вченим структурних елементах маммерії – вступі (Presentation), драмі (Drama) і збірці (Quête) присутні персонажі із типологічними ознаками блазня, хоча виконують вони різні функції. У вступній частині дійства у ролі оповідача виступає презентер, здебільшого анонімний або наділений функціональними іменами – Caller, First Man, First Speaker, Foreman, Headman, Ringer-in, Open-the-Door та ін. У північно- та центрально-англійських версіях маммерійних оранок презентер названий блазнем (Fool, Clown, Jester, Punch або Johnny Funny) [11, с. 14], а в лестершірській версії морісівських танців – блазнем на прізвисько Завиток (the fool Curly) [11, с. 32]. Він покликаний ввести глядача у театральний часопростір, а відтак усі його слова – це монологічний діалог із реципієнтом і „реклама” майбутнього сюжету. Нерідко до його вербального репертуару входять типові кліше загравання з публікою, словесні каламбури, характерне представлення і коментар фабульних персонажів *sensu stricto*, що заповнює комунікативний простір дійства.

У центральній частині – драмі – відбувається ритуально-міфологічна битва між двома персонажами, що символізує перемогу добра над злом, гармонії над хаосом, нового року над старим, весни над зимою. Фігура блазня задіяна тут в різних порогових функціях. Скажімо, у версії танців з мечем із Рівсбі (Revesby Play) Блазень (Fool) бере участь у пародійному поєдинку із Конячкою (Hobby-Horse), який плавно переходить у танець. В іншій версії Блазень (Clown) падає з Конячки у поєдинку з Лицарем (Knight), а на допомогу у „воскресінні” кличуть Лікаря (Doctor). В одній із постановок оранки Блазень змагається із п'ятьма синами за прихильність Сісілії (Cicely, Sweet Cis) – жіночої фігури, яка, вочевидь, символізує весняну плодючість. У ключовий момент він дивиться на своє розбите відображення у дзеркалі, утвореному схрещеними мечами опонентів, укладає заповіт, тоді гине і воскресає, причому без допомоги Лікаря [11, с. 121]. Окремої уваги тут заслуговують предметні імена синів Блазня – Солений Оселедець (Pickle Herring), Сині Сподні (Blue Breeches), Імбирні Сподні (Ginger Breeches), Перчиківі Сподні (Pepper Breeches), Пан Приправа (Mr Allspice). Ці фольклорні фігурки знаходять своє продовження у віланих літературної драми. Наприклад, у п'єси Крістофера Марлоу „Доктор Фаустус” Захланність (Gluttony) називає Пітера Соленого Оселедця одним із своїх хресних батьків (II.2.153).

У версії йоркської вистави з мечами Блазень (Clown) є рустикальним типом слуги протагоніста Короля (King) і допомагає господареві у його залицяннях до Королеви (Queen, Bessy). Комізм ситуації полягає у тому, що Королева надає перевагу Блазневі, з яким ідентифікуються самі глядачі. Варто зазначити, що фольклорний топос залицяння Блазня (Fool's Wooing) у різних формах зустрічасмо надалі у елизаветинській драмі. Ним пронизані п'єси „Сон літньої ночі” (Титанія вибирає Навоя), „Дванадцята ніч” (Малволю залицяється до Олівії), „Венеціанський купець” (Порція вибирає Басанію), „Як вам це подобається” (стосунки Бруска із пастушкою Одрією) та інші драми Шекспіра На метатеатральному рівні цей топос присутній у вступному акті „Приборкання норавливої”, де один з акторів допомагає Лордові пригадати ім'я персонажа, блискуче зіграного ним у народній драмі. Актор грав фермерського старшого сина на ім'я Сото (Sotto), себто Блазня, який успішно відбив у батька молодицю Бессі [Вступ. I. 84-9]. Блазень із „Зимової казки” – це син старого пастуха, що рятує і виховує принцесу Утрату. Він теж є носієм фольклорного коду рустикального клоуна.

У маммерії останній представляє себе бравурним віршуванням нахшталт віланів середньовічної драми: “Here comes I, that never come yet / With great head and little wit. / Though my head be great / And my wit be small, / I've six fine lads / I'll please you all [11, с. 135]. Проста сільська філософія Блазня протиставляється складним любовним мудруванням протагоніста: “KING Thou are a fool, O then say I, / My reasons are expounded clear. / For women may riddle, but none can tell / By plain subtraction what they mean. /CLOWN Still greater fool than half an I! / If thou would know the certainty / Of what a woman says, / Is meant quite contrary way” [11, с. 137]. Основна функціональна

властивість Блазня тут, подібно до Маркольта із „літератури дебатів”, зумовлена бінарною опозиційністю у жартівливо-конфліктних діалогах із Королем: “KING I'm a King and a King of high renown / I'm sorry that I shall be offended / with that ragly fellow that's called a clown. / {Enter Clown.} / CLOWN What needs thou be offended at me, / And make that great, ugly, long face at me? / If thou was hanged in yonder tree, / I could make a far better King than thee [11, с. 139]. Блазень використовує також ситуативний сміх, послуговуючись тілесною мовою та мовними нісенітницями: “Let me study a minute. / I've studied a love song about murder, / my grandmother learned me seven years after she was dead” [11, с. 138].

Коли Король наказує своїм воїнам убити Блазня, розпочинається центральний поєдинок у вигляді ритуальних танців з мечами. У пізніших версіях йоркської вистави замість Блазня „вбито” одного із танцівників, над яким Блазень, в рамках ритуалу оплакування, читає пародійний псалом про „золоті часи” на мотив „Країни Кокейн”: “When first King Henry ruled this land, / He was a right generous King. {repeated by mourners}. / He stole three pecks of barley meal / To make a large pudding. {repeated.} / And when this pudding it was boiled, / They filled it full of plums; / There was lumps of suet in / As big as my two thumbs. {repeated.} / The King and Queen they both did eat, / And gentlemen likewise; / And what they couldnt eat that night / Next morning had it fried. {repeated.}” [11, с. 146].

На основі паралелей із подібними ритуальними діями у скандинавських народів Чемберс висловлює гіпотезу про первинну версію англійської фольклорної драми із двома Блазнями – старим і новим, конфлікт між якими центрує увесь ритуал *переходу*. Молодий Блазень убиває Старого, а цьому вбивству передує ритуал погелення жертви або/ї викидання у неї зуба [11, с. 204]. У такій версії Блазень являв собою нерозщеплену діоскурну пару (за структурною антропологією К. Леві-Стросом) вбивці-жертви або смерті-життя, персоніфіковану антиномію буття. Знаковою тут видається паралель із словами Принца Арагонського (із п'єси Шекспіра „Венеціанський купець”), який проходить „батьківський ритуал” залицяння до прекрасної Порції. Коли йому відкривається вміст срібної скрині, він говорить про подвоєння власної глупоти: With one fool's head I came to woo, / but I go away with two (II.VIII. 74-6). Можна припустити, що одержання блазнівського марота на знак матримоніальної поразки – не що інше, як далекий відгомін фольклорного ритуалу невдалого залицяння Старого (Зимового) Блазня до Королеви Весни.

Зіставлення англійської маммерії з балканськими зразками аграрних ритуалів (мова йде про знахідки фольклористів на початку минулого століття в районах Фракії, Македонії та Фесалії) дозволило вченому говорити про бінарно-дихотомічний зв'язок Блазня із Дияволом (Devil) на рівні костюмів (шкіри тварин, хвосту, чорні руки і обличчя, волохаті головні убори із дзвониками), карнавальної мови (самовихваляння, арогантне зловживання низовою тілесною лексикою), функціональної ролі антагоніста (“цап-відбувайло”) [11, с. 210-6]. Окрім того, у кожній групі акторів для

танців з мечами, стверджує дослідник, передбачалася наявність як мінімум двох Блазнів. Про це свідчить їх спорідненість із німецькомовними версіями аналогічного дійства, у якому, в свою чергу, поряд із центральними танцівниками завжди було два Блазні із лисячими хвостами, один із яких неодмінно гинув і оживав [11, с. 202-4]. Здебільшого вони виступають під іменем Том (Tom the Fool), однак є низка імен, що свідчать про їх спорідненість із bestiарно-демонічним началом – Woody Garius, Mr Foxtails, Nestor. Останній, зокрема, представляє себе прямим родичем чорта – „the devil’s own sister-in-law clothed in lamb’s wool” [11, с. 125].

Аналізуючи зміст і призначення англійських гулянь (ludi) у світлі антропологічних досліджень Джеймса Фрейзера, а також відкидаючи літературні нашірвання маммерії, Чемберс висновує, що первинне ядро Драми взагалі становить певна множинність Блазнів, із яких згодом виростили різні гротескні типи дійових осіб: „версія із Рівсбі, із цілою низкою блазнів, вочевидь, найближча до первинного дійства. Тут провідний Блазень є агоністом, а решту Блазнів складають його сини-антагоністи” [11, с. 225].

У завершальній частині маммерії (Quete), що передбачає часопросторовий „вихід” з дійства – збір коштів і прощання із глядачами, уваги заслуговують чотири персонажі – Голоवेशка (Big Head), Вельзевул (Beelzebub), Джонні Джек (Johnny Jack), Замітач (Sweeper), що є локальними різновидами одного й того ж архетипу „збирача грошей”, оскільки не зустрічаються разом у жодній із локальних версій маммерії, а варіативність їх імен незліченна (Head Per Nip, Fool, Fool Tom, Clown, I as Ain’t Been Yet, Mazzant Binnit, Fiddler Wit, Old Father Scrump, Boxholder, Little Man Dick Nipp і т.д.).

Окрім провідної ролі у фінальній частині дійства, для цих персонажів характерна одинакова словесна топіка, наприклад уже згадувана формула представлення від першої особи із наголосом на гротескній тілесності (great head) і слабоумстві (small wit). Незалежно від конкретного словесного оформлення (‘that never come yet’, ‘that’s never been yet’, ‘that did come yet’, ‘as ain’t been it’, ‘as hant been it’, ‘as can’t be hit’ тощо), завжди зберігається римування із ключовим словом ‘wit’ (розум, розсудливість). Іншою збірною рисою цього типу персонажа є володіння невербальним мистецтвом розваги – вміння танцювати, співати, музикувати на інструментах. В інваріантній версії маммерії Голоवेशка обіцяє за гроші станцювати джигу [6], хоча нерідко додатковим заохоченням до фінансової щедрості реципієнтів служать пісня (a song), мелодія (a tune), скрипка (my fiddle), катеринка (my hurdy-gurdy), брязкальце (rattle), барабан (drum) та ін. [11, с. 64].

Серед чотирьох вище згаданих типів збирача грошей демон Вельзевул особливо виділяється бравурною лексикою і гротескною зовнішністю. Їх поєднання зафіксували навіть пізні версії маммерії. Так, зазвичай цей персонаж має при собі палицю (a club) або пекельну сковороду (frying-pan), фарбоване вохрою червоне обличчя, чорні руки, хвіст, кудлате волосся, дзвоники, інколи він зодягнутий у маску. Його атрибути влітаються у звертання до глядачів: “I have here

with me a big frying pan, / Pleased to get all the money I can.” Або: “And on my elbow I carries my bell, / And don’t you think I cut a great swell. / With my hump back and curly wig / You play me a tune, I’ll dance you a jig” [11, с. 65].

В окремих версіях маммерії Вельзевул отримує додаткову блазнівську титулатуру: Beelzebub the Fool, Bellsie Bob, Old Billy Bub тощо, яка засвідчує ідентичність „диявола-невдахи, що скотився до рівня блазня” [369, с. 68]. Колоритністю цієї фігури забарвлена інколи і центральна частина, де, під впливом християнізації ритуалу, Вельзевул представляє пекельний гумор, спрямований на вбитого протагоніста: “I have a fire that is long lighted / To put the Turk who was long knighted” [11, с. 61].

Джонні Джек (з варіантами Jim Jack, Fat Jack, Black Jack, Happy Jack, Hump-backed Jack, Saucy Jack) – жартівливий збірний образ селянина, який зазвичай закінчує звернення до глядачів словами: “I think myself the best man of you all (I am the biggest man of you all / I’ve brought a rattle to please you all). Онтологічно він перегукується з фігурою рустикального блазня, однак через брак бінарного опонента (короля чи мудреця) його карнавальна сутність розкривається лише на рівні дотепних жартів, наприклад “The roads are dirty, my shoes are bad, / So please put a little into my bag” [11, с. 66].

Фігуру Замітача, на думку Чемберса, у більшості локальних різновидів маммерії представляє комічна версія чорта – Devil Dout (із частими трансформаціями у Devil Doubt, Dilly Dout, Diddle Doubt, Dairy Dout тощо), суміжна за зовнішньою атрибутикою із Вельзевулом, а за словесною топікою – із Джеком. Скажімо, він використовує прийом рустикального парадоксу (“It is me, Little Devil Dicky Hissum / With a new second-hand old blissum” [11, с. 66]), словесні каламбури (“I went up straight crooked lane. I met a bark and he dogged me” [11, с. 68]) або типові жарти стосовно зібраних грошей (“Give a penny to your Diddle Devil Sweep / All the money I get I mean to keep” [11, с. 68]). Яскравим прикладом подальшого збереження традиції такого каламбуру можуть послужити слова блазня Миші (Mouse) із відомої елизаветинської п’єси (нерідко приписуваної бодай частково Шекспіру) „Муцедор” (Mucedorus), коли він описує переодягнутому у монаха Муцедорові його ж зовнішність: [he] was a little, low, broad, tall, narrow, big, wel favoured fellow, або коли зумисне перекручує слова молитви: I can keepe my tongue from picking and stealing, and my hands from lying and slaundering’ [15, с. 12, 15].

У фольклористичних працях XIX ст. (ідеться передовсім про шропшірські колекції Сера Генрі Уейкмана (H.O.Wakeman *Rustic Stage Plays in Shripshire*, 1884) та Джорджини Джексона (G.F.Jackson *Shropshire Folklore*, 1886)) про найпізніші фази англійської народної драми (кін. XVI – поч. XVII ст.), що представляють уже її літературну версію із розлогіми системами персонажів, Блазень теж виходить на передній план. Як невід’ємна частина дійства, „він був присутній у всіх виставах, з дзвониками на коліні, паперовою маскою, і головним убором із гострими вухами, що стирчать угору, ...<він> грав у всіх, навіть найсумніших моментах...і увесь час маневрував по сцені”

[13, с. 299]. В описі морісівських танців, датованих 1897 р., що мали місце у Бемптоні-у-Буші (Wampton-in-the-Bush) поблизу Оксфорда, згадується вісім танцівників на чолі із блазнем „на ім'я Сквайр, зодягнутим у строкате лахміття, із ламакою, прикрашеною коров'ячим хвостом – в одній руці, із сушеним міхуром – у другій, і ними він чіпляється до глядачів” [10, Т.І, с.193]. Схоже, що саме міхур як фалічний символ родючості, часто у поєднанні із хвостом kota, лиса або корови залишається центральним атрибутом фольклорного блазня у пізніх версіях маммерії. Чимало доказів традиції блазнювання в англійському фольклорі знаходимо в монографії американського культуролога С. Біллінгтон [8].

Із досліджень Е. Чемберса випливає генетичний зв'язок між маммерією і міським карнавалом. Останній, переконаний вчений, є новою, урбанізованою, маммерією із трансформацією її персонажів у фігури масляного карнавалу – Lord of Misrule, Jake of Lent, Gogmagog, Corineus [11, с. 156], а її комізму і вербального гумору – у комізм містерій і міраклів [11, с. 161-6]. Оскільки Блазень і тут стає „епіцентром” дійства, а його театральний арсенал „залишає вагомні сліди на ролі англійського сценічного блазня” [9, с. 14], правомірно коротко окреслити його функціональні ознаки.

Церква, котра завжди несхвально ставилася до негативних ексцесів фольклорних святкувань, намагалася трансформувати і підпорядкувати їх літургійному календарю. В результаті утворилося дійство, карнавално-бурлескне за формою і богословсько-літургійне за суттю, з ембріоном драми. Щороку, починаючи від кінця XI ст., в період різдвяних священних трипудій (tripudia), в Англії відбувалося Свято дурнів (*Feast of Fools* або *Festum Stultorum*). Його девізом були слова із Євангелія від Луки (1, 52): „Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles” („Скинув могутніх з престолів, підняв угору смиренних”), покликані продемонструвати відносність земного порядку речей та остаточну перемогу смирення над владністю сильних світу цього. За організацію дійства відповідали представники найменш владної гілки церковної ієрархії – піддиякони. Свято розпочиналося величною процесією на чолі із вибраним з-посеред піддияконів пародійним королем – Fool King, який мав проїхати на осяті від дому до церкви і назад через усе місто. У храмі відбувалася пародійна меса: віряни замість „амінь” виголошували осячє „і-а”, а замість слів відпусту „ite, missa est” („Ідіть, розпущено вас”) священник, згідно з пародійним ритуалом, повинен був тричі проревіти по осячюму [4, с. 174; 7, с. 341; 19, с. 71].

Богословська традиція споріднення осла із Христом за ознакою смиренної „божественної глупоти” тут вироджується у бурлескну „осячю месо”. Увесь світ віддається на поталу Глупоті і, таким чином, його „перевернутість” доводиться до максимального абсурду. Задокументовано, приміром, що важливу роль під час Свята дурнів відігравав акт дефекації і пов'язані з ним ігри, „людські екскременти вживалися в часі пародійної літургії замість ладану, а дрібний клір катався по місту на возі, кидаючи у перехожих лайном” [14, с. 20]. Попри те, що церковна ієрархія нещадно воювала із такими пародійними „зниження-

ми”, віра у непогіршеність природного блазня і переконання у минулості церковних посад на тлі апокаліптичної візії Божого Царства, де „останні будуть першими” (Матей 19: 30), надавали Святу дурнів еклезіологічної легітимності.

У довіднику англійського дозвілля відомий антиквар і гравер XVIII ст. Дж. Струт описував Свято дурнів, підкреслюючи саме церковний вимір дійства: „У кожному із катедральних храмів обирався Єпископ дурнів (Fool Bishop)... Ці пародійні понтифіки зазвичай одягалися в шати церковнослужителів <...>, більшість із них прикрашала себе сміховинними ризами, що нагадували акторів пантоміми або блазнів. <...> Їх супроводжували натовпи мирян у страхітливих масках (гротескних масках або масках тварин) або ж із вимазаними сажею обличчями; <...> Єпископ дурнів вів божественну літургію, благословляв людей при виході з храму. По завершенні служби його садили на воза і везли через ціле місто. <...> Якщо церемонія відбувалася в день св. Стефана, на літургії співалася бурлескна версія „осячюї прози” або „блазнівської прози” (Fool's Prose), яка у складних місцях переходила у ревіння осла. <...> Молоді клірики споживали перед Престолом жирні ковбаси замість причасної гостії [21, с. 344-5].

Із паралельних версій цього свята у Франції, де воно існувало довше, випливає, що на рівні мовлення карнавальний Дурень характеризувався веселими проповідями („sermons joyeux”), словесними попури із пародійними закличками, завченими вульгарними жартами, собачою латиною (Latina canina), перекрученими прислів'ями тощо. Усі ці „прийоми”, що виросли з генетичного гнізда пародійної літургії, знаходять широке застосування у блазнюючих персонажів пізньосередньовічної драми. Прикладами „чистої” макаронічної проповіді є завершальна промова Глупоти у сатиричній комедії шотландського драматурга Девіда Ліндсея (David Lyndsay) „Сатира про Три Класи” (*Satire of Thrie Estaits*, 1540) про непорядки серед представників рицарства, кліру і міщанства або ж біблійно-пародійний дискурс Іродового блазня Гелазіма у драмі Ніколаса Грімальда (Nicholas Grimald) „Предтеча” (*Archipropheta*, 1548).

Блазень залишається у міському карнавалі все ще символом „великого родового народного тіла” [3], однак поступово концептуалізується і як архетип „грішної людини”, і як персоніфікація суспільної Глупоти, поєднуючи комічне із повчальним. Певний вплив на цей процес мали французькі вистави про дурнів – „sottie”, котрі, поряд із англійськими інтерлюдіями, можна вважати перехідним етапом від церковно-карнавального дійства до світської драми. Про вплив французьких соті на формування англійського сценічного блазня говорить О. Басбі. Дослідниця, однак, вважає, що вплив цей був радше опосередкований, оскільки т.зв. „товариства блазнів” (sociétés joyeuses) в Англії не задокументовані [9, с. 15-6]. Основна відмінність французького сценічного блазня від англійського, на її думку, полягає у повній відсутності спроб поєднати першого із фабулою вистав. Якщо в Англії такі спроби доволі часті, зокрема у випадку з Пороком – центральним віланом мораліте [9, с. 17], то у французькій драмі блазень так і залишається персо-

нажем інтермедійної сценки про дурнів. Для драм-соті типовим був карнавальний показ „світу-навиворіт”, а сюжет часто зводився до того, що Світ (World) припиняє спроби змін на краще і віддає себе на поталу Глупоті (Folly). Звідси брали свій початок одноактні сценки „змагань умів” (wit-combats) між двома блазнями-простолюдинами на тему актуальної політичної чи релігійної інтриги. Вони мали виключно розважальний характер і гралися напередодні поважної релігійно-дидактичної вистави в рамках містерійного карнавалу. Позаяк у середньовіччі свобода слова могла повноцінно існувати лише під маскою глупоти, саме у вуста дурників вкладалася вся злободенна сатира, що лунала з театральної сцени у вигляді пародійного диспуту. Відтак послання основної п'єси набувало конкретного рецептивного призначення. Прикладами традиції такого „змагання умів”, вплетеного у канву елизаветинської драми, є розмова гробарів з трагедії „Гамлет” (V.I) чи дискусії Помпея із палачем у комедії „Міра за міру” (IV.II) В. Шекспіра.

Візуальна атрибутика Короля дурнів чи Пана Безладу складалася як із традиційного гардеробу фольклорного блазня – дзвоник, вуха, строкаті сподні і хвіст, так і з елементів церковного одягу – сутана і довгий капюшон. Незмінно при ньому залишається торбинка для грошей і довга ложка для їх збору [18, с. 61]. Починаючи від XII ст., завдяки активній участі кліру у масляному карнавалі, „концепт блазня помітно розширився від образу божевільного чоловіка чи рустикального грубіяна до зображень товстих і сп'янілих монахів” [22, с. 73]. Символом карнавальної

влади Блазня залишається єпископський жезл або просто марот. Бінарність його атрибутики засвідчує, що, будучи спорідненим із фігурою мамерії ритуальними пороговими властивостями і анімалізмом, карнавальний блазень несе у собі біблійну концепцію „світської глупоти” і потенціал сатиричного прочитання „світу навиворіт”.

Таким чином, фольклорна генеалогія „шекспірівського блазня” має точки перетину з християнським концептом зла і фігурою Диявола на рівні костюмної візуалізації, лексичної топки і функціональної парадигми („цап-відбувайло” або алазон) і свідчить про значний вплив на еволюцію комічних низових персонажів англійської драми на подальших етапах літературного процесу. Фігури трікстерів, причетні до формування англійського блазня у процесі розвитку мамерії, – це *порогові* образи Презентера, Тома Дурня, Головешки, Джонні Джека і Замітача. Дослідження аграрних ритуальних дійств засвідчують присутність фігури блазня в англійській фольклорній драмі; як діоскурна фігура, блазень центрує її *ритуал переходу*. Урбанізована версія фольклорного блазня – Король (Єпископ) дурнів або Пан Безладу, що поєднує атрибути маммерійного блазня із біблійним концептом „мудрої глупоти”, уособлює „світ-навиворіт” у періоді міського Свята дурнів. До кінця XVI ст. фольклорно-ритуальне начало, закорінене у карнавальній традиції англійського ренесансного театру, залишається домінуючою складовою, стержнем англійського блазня.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Андреев М. Средневековая европейская драма. Происхождение и становление (X-XIII в.) / М. Андреев. – Москва: Искусство, 1989. – 215с.
2. Andreev M. Srednevekovaja evropejskaja drama. Proishozhdenie i stanovlenie (X-XIII v.) [Medieval European Drama. Genesis and Evolution (10-13th c.)] / M. Andreev. – Moskva: Iskusstvo, 1989. – 215с.
3. Аникст А. Теория драмы от Аристотеля до Лессинга / Александр Аникст. – Москва: Наука, 1967. – 455с.
4. Anikst A. Teorija dramy ot Aristotelja do Lessinga [Theory of Drama from Aristotle to Lessing] / Aleksandr Anikst. – Moskva: Nauka, 1967. – 455s.
5. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса [Е-ресурс] / Михаил Бахтин. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/bahtin/rable.html>
6. Bahtin M. Tvorcestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa [François Rabelais and the Folk Culture of Middle Ages and Renaissance] / Mihail Bahtin. – Access mode: <http://philosophy.ru/library/bahtin/rable.html>
7. Клековкін О. Блазні Господні: Нарис історії Біблійного театру / О.Ю. Клековкін. – Київ: Артєк, 2006. – 352 с.
8. Klekovkin O. Blazni Hospodni: Narys istorii Biblijnoho teatru / O.Ju. Klekovkin. – Kyiv: Artek, 2006. – 352 s.
9. Література західноєвропейського середньовіччя. Навчальний посібник / [2-ге вид., за загальною редакцією Н.О. Висоцької]. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 464 с.
10. Literatura zakhidnoevropejs'koho seredn'ovichchya. Navchal'nyj posibnyk [Literature of Western European Middle Ages. Textbook] / [2-he vyd., za zahal'noyu redaktsiyeyu N.O. Vysots'koi]. – Vynnytsya: NOVA KNYHA, 2005. – 464 s.
11. Манн Ю. Диалектика художественного образа / Юрий Манн. – Москва: Советский писатель, 1987. – 320с.
12. Mann Ju. Dialektika hudozhestvennogo obraza [Dialectics of a Literary Image] / Jurij Mann. – Moskva: Sovetskij pisatel', 1987. – 320s.
13. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов / Карл Густав Юнг [Пер. с англ.]. – К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.
14. Jung K.G. Dusha i mif: shest' arhetipov [Soul and Myth: Six Archetypes] / Karl Gustav Jung [Per. s angl.]. – K.: Gosudarstvennaja biblioteka Ukrainy dlja junoshestva, 1996. – 384 s.
15. Billington S. A Social History of the Fool / Sandra Billington. – Brighton: New York: St Martin's Press, 1984. – 150 p.
16. Busby O. M. Studies in the Development of the Fool in the Elizabethan Drama / Olive Mary Busby. – Humphrey Milford Oxford University Press, 1923. – 87p.
17. Chambers E.K. The Medieval Stage / Edmund Kerchiver Chambers, 2 Vols., Dover Publications, 1996 (rpt. Oxford University Press, 1903). – 960p.
18. Chambers E.K. The English Folk Drama / Edmund Kerchiver Chambers. – Oxford University Press, 1933. – 252 p.
19. Hartnoll P. The Theatre. A Coincise History / Phyllis Hartnoll. – London: Thames and Hudson, 1998. – 304 p.
20. Jackson G.F. Shropshire Folk-lore / Georgina Frederica Jackson [edited by C.S. Burne]. – London, 1886. – 315 p. – [E-source] Access mode: <http://archive.org/stream/shropshirefolk101jackgoog>
21. Khouri N. The Grotesque: Archeology of an Anti-code / Nadia Khouri // Zagadnienia rodzajów literackich, Tom XXIII, Zeszyt 2(45), Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1980. – P. 5-24.
22. A Most Pleasant Comedy of Mucedorus [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту: <http://william>

shakespeare.classic-literature.co.uk/a-most-pleasant-comedy-of-mucedorus

16. Oxford Concise Companion to the Theatre. [Edited by Phyllis Hartnoll and Peter Found] (second edition), Oxford University Press, 1993. – 568 p.
17. The Oxford History of English Literature: [in XV Vols]. / [General editors John Buxton, Norman Davis, Bonamy Dobrée, and F.P. Wilson], Oxford Clarendon Press, 1986
Volume V: English Drama 1485-1585. [By F.P. Wilson, ed. by G.K. Hunter]. – 244 p.
18. Pinson Y. Hieronimus Bosch: *Homo viator* at a Crossroads: A New Reading of the Rotterdam tondo / Yona Pinson // *Artibus et Historiae*, Vol. 26, No. 52 (2005). – P.57-84. – [E-source] Access mode: <http://www.jstor.org/stable/20067097>
19. Southworth J. *Fools and Jesters at the English Court* / John Southworth. – Stroud: Sutton Publishing Limited, 2003. – 278 p.
20. Speirs J. A Survey of Medieval Verse and Drama / John Speirs // *The New Pelican Guide to English Literature*. – Vol.1: Medieval Literature; Part I: Chaucer and the Alliterative Tradition. – [Edited by Boris Ford]. – Cambridge University Press, 1991 (Rpt. 1954). – 221 p.
21. Strutt J. *Sports and Pastimes of the People of England* / Joseph Strutt. – London, 1801. – 403 p. – [E-source] Access mode: <http://www.sacred-texts.com/neu/eng/spe/spe02.htm>
22. Swain B. *Fools and Folly During the Middle Ages and Renaissance* / Barbara Swain. – N.Y.: Columbia University Press, 1932. – 234 p.

Pastushuk H.O. Folklore sources of the “Shakespearean Fool” in English Literature of the Middle Ages and the Renaissance

Abstract. The article analyzes samples of the English folklore drama, namely those of the Mummings' plays and theatrical performances of the Feast of Fools aiming to find in them an embryo of the forthcoming literary image of “Shakespearean Fool” of the 16-17th centuries. Pivoting on the fundamental studies of the British theatre scholar E.K. Chambers the author presents folklore characters with typical carnivalesque fool characteristics (grotesque physicality, first person singular self-introductions, play of space and time, puns, interaction with the audience, etc.) which persist in the English literary drama up till the times of W. Shakespeare. The author also identifies those trickster figures of the folklore drama who are directly relevant to the formation of the English fool in the process of mummery development – the *borderline* images of the Presenter, Tom Fool, Big Head, Johnny Jack and Sweeper. It is stated that bestial motives connected with the phallus symbol of fertility remain a central attribute of the Fool in later version of mummery plays. A tight connection between mummery plays and the city carnival is shown on the level of *dramatis personae* and the subversive dominant. While staying in the city carnival with its role of a “big patrimonial folk body” (according to M. Bakhtin) the fool is gradually being conceptualized also as an archetype of a “sinful man” and personification of social Folly, combining thus the comic and the didactic, often becoming a means of satire in the hands of playwrights. The urbanized version of the folklore fool – King (Bishop) of Fools or Lord of Misrule that combines attributes of a mummery fool with the biblical concept of “wise folly”, personifies “world-upside-down” during the period of Feast of Fools celebrations. Up till the end of the 16th century the folklore ritual element rooted in the carnival tradition of the English Renaissance theatre remains the key dominant element, the core of the English fool.

Keywords: fool, mummery, Feast of Fools, carnival, folklore drama, Elizabethan drama.

Пастушок Г.А. Фольклорные истоки „шекспировского шута” в английской литературе Средневековья и Возрождения

Аннотация. В статье проведен анализ образцов английской фольклорной драмы, в частности маммерии и театрализованных представлений Праздника дураков, на предмет присутствия в них зародышей предстоящего литературного образа „шекспировского шута” XVI-XVII вв. Исходя из фундаментальных исследований британского театроведа Э.К. Чемберса, автор статьи представляет народных персонажей с типическими карнавальными признаками шута (гротескная телесность, топика представления от первого лица, хронотопная игра, словесные каламбуры, заигрывание с публикой и т.д.), которые сохраняются в английской литературной драме до времен В. Шекспира. Выведены фигуры трикстеров, причастных к формированию английского шута в процессе развития маммерии. – это пороговые образы Презента, Тома Дурака, Башки, Джонни Джека и Чистильника. Констатируется, что бестиарные мотивы, связанные с фаллическим символом плодородия, остаются центральным атрибутом шута в поздних версиях маммерии. Продемонстрирована тесная связь между маммерией и городским карнавалом на уровне действующих лиц и субверсивной доминанты. Оставаясь в городском карнавале все еще вимволом „большого родового народного тела” (согласно концепции М. Бахтина), шут постепенно концептуализируется и как архетип „грешного человека”, и как персонификация общественной Глупоты, соединяя в себе комическое и назидательное, нередко превращаясь в руках драматургов в средство сатиры. Урбанизированная версия фольклорного шута – Король (Епископ) дураков или Господин Безпорядок, который соединяет в себе атрибуты маммерийного шута с библейским концептом „мудрого безумия”, олицетворяет „мир наизнанку” в периоды Праздника дураков. До самого конца XVI в. фольклорно-ритуальное начало, укорененное в карнавальном традициях английского ренессансного театра, остается доминирующим элементом, стержнем английского шута.

Ключевые слова: шут, маммерия, Праздник дураков, карнавал фольклорная драма, елизаветинская драма.

Пахаренко В.І.¹, Малигіна Л.М.²**Художній світ письменника: особистісний, текстуальний та культурний контексти**¹ Пахаренко Василь Іванович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри компаративістики, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького;² Малигіна Любов Миколаївна, вчитель-методист, Черкаський фізико-математичний ліцей м. Черкаси, Україна

Received October 16, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. В статті досліджуються всі можливі смислові інтенції літературознавчого поняття “художній світ тексту”, яке часто використовують, аналізуючи твори. В роботі описані складові поняття “художній світ”, що дасть можливість якнайповніше розкрити універсальність будь-якого тексту, зрозуміти закони його побудови, визначити основну ідею, яка обумовлює тему, мотиви, образи, їх зовнішню та емоційно-чуттєву експлікацію, закони гармонії або дисгармонії світу тексту. Повне дослідження художнього світу тексту можливе при аналізі трьох аспектів, що формують текст і допомагають осмислити всю глибину його духовних, філософських, естетичних відкриттів: 1) особистість письменника; 2) власне художній текст; 3) культурний контекст, в якому створюється та існує текст. Особистість автора, як і текст, розглядається в ракурсі всіх сучасних, філософських, психологічних і антропологічних відкриттів, що дозволить глибше і масштабніше проникнути або переосмислити ідейно-смисловий зміст тексту. В статті досліджується ідея, що іноді ні читач, ні сам автор не може повною мірою зрозуміти та пояснити всю складність символів і філософсько-естетичних смислів твору, так як на початку створення тексту лежить дещо невідоме й незрозуміле. Художній світ тексту розглядається як цільне, універсальне явище зі своїми метафізичними, психологічними законами, і в той же час, цей простір завжди відкритий, так як в свідомості читача текст отримує новий смисл, нове звучання. Дослідження ролі культурного контексту в створенні та існуванні смислових, ідейних та формотворчих особливостей тексту, приводять до висновку, що вплив культури на художній світ є безпосереднім, текст буквально “проростає” з тіла культури, але, в свою чергу, задає їй новий напрям, змінює її ідейний і світоглядний вектор.

Ключові слова: художній світ, текст, культурний контекст, особистість автора, художнє мислення.

Термін “художній світ” став настільки вживаним, що виникла потреба чіткіше означити його смисли і конкретизувати значення. Його складниками стали чинники, що розглядають під час аналізу художнього тексту. Це особливості жанрові, змістові, композиційні, поетики і т.д. Крім того, сюди ж увійшли і особливості сприйняття твору. А це ще одна своєрідна смислова та емоційна надбудова тексту, яка закладена в ньому, але не завжди збігається з авторським баченням, задумом. Та і сприйняття читачами твору неоднорідне, множинне. Інакше кажучи, кожен читач своїми свідомістю та почуттями творить власний світ авторського тексту.

Художній світ претендує і на відокремленість від інших метафізичних світів. Він існує самостійною відкритою системою, що інтуїтивно відчувається читачем з перших слів, сторінок. Як певний космос художній світ констатується і після прочитання твору, коли читачеві важко “увійти” у світ наступного тексту: там інші закони, інший “смак” життя. Художній світ сприймається читачем емпірично, раціонально, феноменологічно, емоційно. Крім того, він протяжний в часі, зосереджує в собі у різних смислових та естетичних проявах минуле, сучасне і певною мірою заявляє про майбутнє. Художній світ в тілі культури є явищем поліфонічним, не стільки межово-констатуючим, як потенційним, завжди з новими можливими смислами. Читач освоює текст, а текст, у свою чергу, освоює читача, змушуючи його думати, сприймати світ, відчувати, бачити як автор, формуючи в ньому певний стан, переживання, бажання.

Актуальність. Необхідність окреслити всі смислові інтенції поняття “художній світ”, яким давно оперували в літературознавстві, наразі є вимогою часу. До цього поняття повертаються кожен раз, коли мова заходить про творчість того чи того автора, але наукове обґрунтування воно отримує лише в сучасному

літературознавстві (Г. Ключек). Актуальною є потреба з'ясувати всі складові цього поняття, встановити його ймовірні межі, простори. “Головні ключі, - зазначає Г. Ключек, - якими відкриваються для наукового осмислення художні світи (а наукове осмислення якогось об'єкту прагне зрозуміти цей об'єкт як системно організовану цілісність) лежать на площині категорій “художнє мислення автора”, “особливості світосприймання автора” [6]. При цьому художній світ автора може розглядатися як узагальнююче поняття, самостійно існуюче, що базується на основі всього творчого доробку, з його розвитком, змінами, а також як світ окремо взятого твору, що розширює, конкретизує ті чи інші моменти світоуявлення та світосприйняття.

Ступінь розробки проблеми. Поняття художній світ як “світ літературного твору”, його складові та їх естетично-смислова значимість розглядали М. Бахтін, Д. Ліхачов, Ю. Лотман інші дослідники. У сучасному літературознавстві цю проблематику розробляють Г. Ключек, В. Халізеєв, П. Іванишин та ін.

“Світ твору, - зазначає В.Халізеєв, - це художньо освоєна і перетворена реальність” [11]. Г.Ключек визначає художній світ як “естетичний об'єкт”, “інтенціональну субстанцію”, “складову поетики твору” [6]. Інші дослідники говорять про художній універсам як “створену увагою письменника і втілену в художньому тексті образну картину”, як “іншу реальність”, “співвідносну з предметною, соціальною, психологічною реальністю”, як “образне духовно-інтенціональне утворення з власною логікою” [6]

Основна частина. Поняття “художній світ” цілісне, завершене і самодостатнє, попри те, що “світ художнього твору відтворює дійсність у якомусь “скороченому”, умовному варіанті” (Д.Ліхачов). В принципі це відповідає психологічному сприйняттю світу людиною загалом, оскільки людина із всеосяжного

навколишнього світу “відбирає” лише те, що необхідне на даний момент для її думки. І це “відібране” (події, люди, предмети і т.ін.) становить світ, своєрідний сюжет дня і цілого життя людини. Такий відбір допомагає автору дати якнайповніше звучання його думці, ідеї, світогляду. Твір досягає сакрального звучання, коли автор змушує героїв відбутися у нумінозному (К. Юнг) переживанні. Цей “відбір” світу формує такі основні параметри тексту, як *простір і час* (хронологія). При цьому просторова мова (Ю. Лотман) застосовується для з'ясування зовсім не просторових понять. Простір і час у художньому творі не формальні, вони є невід'ємною частиною ідейно-художнього задуму, наскрізь символічні, багатозначні.

Таким чином, художній світ – це універсальна, гармонійна, завершена в своїй побудові, віртуальна літературна образна система з власними законами, логікою, символами, духовно-естетичними ідеалами, що є своєрідним освоєнням світу через призму світосприйняття письменника. У світі художньому зовнішній світ освоюється через слово, художній образ, символ, а також з допомогою інших художніх засобів. Художній світ співвідноситься з реальним світом як мікрокосм з макрокосмом. Художній світ твору як явище, що постійно, щоразу заново освоюється реципієнтом – завжди відкрите, воно змінне з часом, доповнюється і розвивається.

Наукове осмислення цього поняття дає змогу глибше розкрити універсальність твору, зрозуміти закони його побудови, основну авторську ідею художньої світобудови, що зумовлює тему, мотиви, образи, їх зовнішню та емоційно-чуттєву експлікацію (прийоми, тропи), ідейно-смыслову логічність і, можливо, алогізм, закони гармонії та дисгармонії складових тексту, визначити найменшу ідейну і смислотворчу одиницю, яка є першоосновою творення тексту.

Розглянемо, які чинники впливають на формування художнього світу автора, а відповідно і тексту. В першу чергу це особистість автора, його духовно-екзистенційні, морально-етичні пошуки та переконання, етнічні, ментальні чинники, а також життєві події, історичні, соціальні фактори, що формують його вибір та світоглядну концепцію. Все це визначає особливості авторського світосприйняття, яке в тексті виявляється як бачення, художнє мислення, філософська концепція життя, світу та її художнє освоєння. Осмислення, вивчення художнього світу можливе і без зіставлення з біографією письменника, а його духовні пошуки можна простежити і в самих текстах, але, погодьмося, що особистість автора масштабно доповнює, поглиблює розуміння, дає можливість доторкнутися до тонкощів естетичних і духовних відкриттів твору.

Важливим є і культурний контекст епохи, в який вписаний текст, у якому він відбувається. Інколи художні тексти визначають не лише напрям розвитку літературних інтенцій, а й впливають на філософські, соціальні, психологічні концепти, чи й радикально змінюють їх.

Розглянемо детальніше поняття “художній світ” у кожному із цих контекстів: особистісний, текстуальний і культурний.

Особистісний контекст. У літературознавстві особистісний контекст розроблений досить детально, принаймні щодо класиків. Але й не тут тільки факти біографії часом доповнюються, а й змінюються погляди на особистість самого автора, його творчість. Розвиток філософії, антропології, психоаналізу та інших наук дозволяє поглиблювати, а інколи й по-новому оцінити творчість письменника через відкриття нових аспектів людської особистості. Так, сьогодні самоочевидно, що характерний для радянських часів соціальний і класовий підхід обмежує, а інколи і спотворює розуміння творів. Зауважимо, що, з іншого боку, ніяке різноманіття наукових підходів не зможе повною мірою охопити внутрішній особистісний та художній світ письменника, як неможливо пізнати суто раціонально Бога в людині. Ірраціональне, трансцендентальне, таємниче, що не можна передати, матеріалізувати словом є поштовхом, початком виникнення твору, його задуму. Така ж таємниця пронизує і кінець твору. Ці загадки суто раціонально розгадати неможливо, реципієнт їх доповнює власним баченням, творить свій текст, що відповідає його власному духові, знанням, почуттям, світогляду: “Однак хто може проникнути в свідомість митця, або дізнатися, яким був його намір? І хіба немає розбіжностей між авторським і читачевим трактуванням ідеї?” [10]. Або як писав Микола Хвильовий: “...Ах, зелені мої сни за далеким невимовним...” [10].

Життєвий шлях письменника часто визначає мотиваційні моделі, систему моральних, естетичних цінностей, що представлені у творі. Важливим чинником нерідко стає і смерть митця, яка засвідчує його духовні ідеали (пригадаймо смерть Байрона, Пушкіна, Гоголя, Шевченка, Стуса). Факти життя при цьому доречно розглядати через призму відчуттів автора, мотивів його вибору або невибору. Розуміння особистості письменника, його духовних пошуків і становлень дає можливість прозвучати творам на всю повноту, зрозуміти й адекватно тлумачити їх ідейні відкриття. М.Бахтін підкреслював, що позиція автора-творця є ключем до розуміння естетично-самоцінного змісту твору. Інколи без знань про особистість автора неможливо пояснити його художнє мислення. Можливо, тому за життя письменника його твори часом не розуміють або сприймають здивовано. Феномен, коли письменника визнають або й проголошують геніальним уже після його смерті, характерний для всіх епох. Читач аргіогі не може іноді зрозуміти духовних, художніх пошуків і відкриттів твору, не маючи їх у власному житті. На долі митця епоха ніби найбільш зосереджена, він завжди несе найбільший тягар, перший на собі випробовує життя “по-новому” або вперше розуміє його так, як ніхто не розумів, прозирає за горизонт сучасності. Інколи більшість і не здогадується, які складні випробування можливі тут-тепер-так (пригадаймо подвиг Василя Стуса серед обивательської заспокоєності советських 1980-х рр.).

Отже, має неабияке значення відбір фактів життя письменника, які яскраво засвідчують його життєву позицію, переконання, систему цінностей. Це дає змогу зрозуміти закони його внутрішнього, духовного, людського і художнього універсуму. При цьому важливо враховувати достовірність і об'єктивність дже-

рел інформації. Одним із найцінніших джерел є щоденники, листи, записи або коментарі самого автора.

Таким чином, особистісний контекст включає в себе:

- події життя письменника (зовнішній аспект);
- розвиток світоглядних переконань, концепцій (внутрішній аспект);
- антропологічний аспект (етнічний, культурний і т.д.) розгляду особистості автора;
- соціальний аспект (належність до певної соціальної групи: за походженням, за світоглядом, духовно і т.д.);
- екзистенційний світ особистості;
- духовні пошуки, відкриття, погляди, переконання;
- новизна поглядів та ідей (письменник – час, письменник – культурна епоха);
- значимість та актуальність на теренах сучасної літератури та культури (вплив творчої особистості на розвиток культури, переосмислення і сучасні відкриття автора, його духовних інтенцій тощо).

Текстуальний контекст. Світ тексту – на всіх рівнях формозмісту – наповнений особистістю автора. Це своєрідна аналогія до божественного чи деміургічного творення світу – зі своїми законами, системою координат, що паралельні світу зовнішньому, мають щось спільне з ним, але не ідентичні. Крім того, інколи текст “веде” автора, “змушує” його творити сюжет, не дає порушити цілісність характерів героїв і канони мікросвіту тексту. Таким чином, художній світ має і власне своє існування, свої закони, які ніби просто записані письменником, “продиктовані” йому. Художній світ у текстуальному контексті розглядається як:

- світ ідей (творчий задум, ідея, проблематика);
- психологічні та метафізичні художні закони існування та руху ідей;
- система прийомів, технік, що дозволяє якнайповніше втілити ідеї, своєрідно матеріалізуватися їм (образи, композиція, сюжет);
- візуальна та емоційна складова втілення ідей (виражально-зображальна техніка);
- організація всесвіту художнього твору (система розташування предметно-образного світу, відбір - необхідного із зовнішнього світу, закони фізичні та метафізичні, хронотоп);
- інтертекстуальні зв'язки, алюзії, ремінісценції тощо.

Ідеї є своєрідним духовним освоєнням світу, а їх знаково-сміслові втілення організовує текст. Вони творять художній світ на всіх його рівнях, подібно, як за філософією Платона божественне ідеальне матеріалізується в реаліях світу. Ідеї реалізуються, починаючи зі слів, формують синтаксичні конструкції, художні тропи, аж до композиції, сюжету, проблематики і т.д.; творять художню дійсність в її сутнісному аспекті, організують смисл тексту як художньої єдності, тобто реалізуються через тему, мотиви. Їм підпорядковані і метафізичні закони, закони сприйняття, поширення, матеріалізації, “опору середовища” (Д.Лихачов) [7]. Звідси і необхідність поєднання реального і фантастичного (магічний реалізм), накладання різних часів, злиття віків і т.д. (інколи на рівні свідомості, характерів). Найважливішим параметром внутрішнього світу літературного твору М.Бахтін ви-

значає простір і час. Ці дві категорії теж підпорядковані ідеї та світогляду автора. Вони органічно поєднують, розкривають або формують певний зміст образів.

Образи є своєрідним предметним освоєнням світу, ноуменами, а сюжет, фабула, композиція – предикатом, дією, реалізацією образів через дію, зіткненням їх зі світом. Розвиток подій в тексті (зміна почуттів, рефлексії в ліриці) – шлях реалізації образу в художньому просторі, що творить певний погляд на нього, його ідею та світ, в якому реалізується внутрішня сила, ідейна та духовна наповненість цього образу. Розвиток дії в тексті – це своєрідний архетип подорожі, дороги, шляху, який випробовує, відкриває дух, характер або формує його. Дія в тексті, ця подорож, може бути зовнішня, внутрішня або одночасно поєднувати в собі ці контексти, тоді вони внутрішньо взаємопов'язані і взаємовизначені. Сюжетні прийоми генерують художній смисл шляхом побудови причинно-наслідкових рядів подій і дій, а композиційні – шляхом розміщення художнього матеріалу.

Таким чином, художній світ тексту щільно заповнений, всі складові його тісно взаємопов'язані як найменші частинки в молекулі. Нічого немає випадкового, малозначущого. Все підпорядковане основній ідеї, концепції, яка основне звучання набуває в темі, мотивах, котрі своєю чергою реалізуються через інші складові тексту. Матеріал тексту відбирається із зовнішнього світу, щоб його зміг сприйняти реципієнт, уявити подібне до зображеного в тексті. Але смисловим матеріалом для створення певного звучання тексту може бути й інший текст (тексти). Причому, такі алюзії та ремінісценції поглиблюють звучання твору, розгалужують його підтексти, роблять його поліфонічним, багаторівневим. Ідея тексту, його смислова сторона реалізується не лише логічно-раціонально, а й художньо-естетично, емоційно-чуттєво. Очевидно, що текст як художньо-літературне явище є результатом багатогранного освоєння автором світу, і в той же час світ тексту також вимагає від читача такого ж багатогранного сприйняття. Враженнєве, чуттєве, або поетика тексту, утворюється завдяки художнім прийомам. Естетичний об'єкт найдовше “живе” в свідомості реципієнта. Найвище переживання читача – духовне, трансцендентальне, що веде до збагачення внутрішнього життя аргіогі. Крім того, читач мислить авторським мисленням, його мовленнєвими, смисловими, синтаксичними конструкціями. У свідомості читача текст “оживає” і в той же час набуває нового звучання. Цікаво, що художній світ тексту через індивідуальне сприйняття реципієнта стає множинним, не схожим сам на себе (відповідно до авторського бачення). Він ніби “утворюється” заново при прочитанні різними людьми, а інколи і при перечитуванні одним і тим же читачем (спрацьовує сентенція Геракліта “Двічі в одну ріку не входять”).

Світогляд автора, що виявляється в певному художньому мисленні, формує і своєрідний, неповторний авторський стиль. Авторський стиль як “сукупність, єдність усіх художніх особливостей (ідейно-тематичних, жанрових, мовних) творчості певного автора, що вирізняють його серед інших” [9] є також складовою художнього світу автора.

Культурний контекст. Художній текст завжди відбувається в певному культурному контексті, що формує його, впливає на нього, виявляється в ньому різними чинниками. Культурний вимір твору є також своєрідним містком між художнім світом і світом культури. Крім того, художній світ інколи піднімає культуру на інший рівень, задає їй новий шлях, напрям, або доповнює уже існуючі новими смислами, баченнями, пошуками. Таким явищем, наприклад, став художній світ “Божественної комедії” Данте, який переростає свій час і є першим твором нової епохи Відродження за своїм світоглядом, розумінням людини, її існування та гріховності-святості.

Як через культуру можна відкрити автора, так і через призму тексту можна відкривати культурний контекст епохи. Епоха відчувається, “бачиться” через проблематику тексту, ідеї, уявлення, образи. Так, дух ХІХ ст., його обличчя, соціальні та духовні проблеми можна побачити в романах Золя, Бальзака, Стендаля. Твір ніби всотує в себе специфіку життя епохи, що переживає і осмислює й сам автор. Особливості авторського бачення формують і світовідчуття, своєрідний метод освоєння та відтворення світу. Такий метод в основі своїй притаманний ряду письменників певної епохи. Він претендує на певне відкриття істини про світ, про людину, її сутність і т.д. (як просвітники єдиним виміром людини вважали ідею розуму, романтики – внутрішній світ і т. д.)

Поняття “художній світ” заявляє про свою відмінність від вимірів у площині світу культури загалом. Очевидно, в контексті культури воно має певні “межі”, простори, дистанції, логос. З іншого боку, художній світ окреслює колосальну сукупність сенсорних культурних рядів, що утворюють відкрити систему як щодо додавання нового матеріалу в “тіло” культури, так і рецепції – інтерпретації уже наявних смислів. Як у “відкритій структурі” (С. Гаспаров, Ю. Лотман, В. Топоров), або “зникаючій структурі” (У. Еко), зміст не може виступати як такий, що подається до фіксації, він іманентно мінливий, поліморфний, своєрідний безкінечний генератор смислів. Художній світ не тільки “вбирає”, несе в собі культурну інформацію часу, а й чинить їй опір, змінює її або й привносить радикально нові культурні концепти.

Художній світ у культурному контексті може бути розглянутий як співвідношення художнього тексту, конкретної історичної культурної епохи та світової культури загалом:

- новизна поглядів на людину, мораль, суспільство, світ загалом;
- світогляд митця і світогляд епохи (часу);

- духовні надбання епохи (світу), духовні відкриття автора;
- художній твір в контексті культурних надбань людства загалом;
- новизна тем, мотивів твору, переосмислення в ньому традиційних, архетипних тем та мотивів;
- проблеми вічного і скороминучого в самій людині та її житті;
- відкриття меж тварного, людського, божественного в людській природі;
- пріоритети внутрішнього і зовнішнього в житті людини.

Художній текст завжди перебуває в тілі певної культури, тому в ньому завжди є співзвучність своєму часові, навіть коли твір звернений в історичне минуле чи фантастичне майбутнє. Ідеї тексту апелюють до проблем сучасності, художньо освоюють їх, намагаючись віднайти щось вічне, неминуще як у поставлених питаннях, так і можливих варіантах відповідей. Твір має тим більшу цінність, чим оригінальніша його форма, а також неординарнішим, новішим є погляд на людину і світ загалом; чим більше духовних надбань, архетипного та вічного є в тексті, концепті його смислу. Вічне по-новому знову і знову переживається як кожною новою епохою, так і художнім текстом. Нове не завжди значить заперечення уже існуючого, відкритого. Новим в архетипних та вічних морально-етичних проблемах, образах, сюжетах може бути відкриття їх нових граней, просторів, концептів. Кожен твір відкриває нові можливості людського та божественного в людині, інколи як нище і недостойне проголошується офіційно передове в часі (наприклад, роман Г. Манна “Вірнопідданий”), піддається осміянню, нищівній критиці.

Висновки. Світ художнього тексту, розглянутий з трьох аспектів його творення, є складною структурою як за процесом утворення, так і побудовою, існуванням. Він починається з невідомого, несвідомого, ірраціонального в почуттях та думках письменника, наповнений його світовідчуттям, матеріалізований у слові, озвучений в ритмі та музиці, пізнається і освоюється читачем, знову по-новому утворюється та існує тепер уже в свідомості реципієнта. Час і простір існування художнього світу тексту від початку написання стають необмеженими, а його інтертекстуальність сягає вічного, архетипного. Художній світ наповнений життєвим та духовним досвідом автора, а в той же час ідеями епохи, культурного середовища. У свою чергу світ тексту наповнює епоху новими ідеями, поглядами, є своєрідним новим духовним освоєнням світу.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1975. – 504с.
Bakhtin M.M. Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya raznykh let [Questions of Literature and Aesthetics. Studies of different years] / M.M. Bakhtin. – M.: Khudozh. lit., 1975. – 504s.
2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1963. – 167с.
Bakhtin M.M. Problemy poetiki Dostoevskogo [Problems of Dostoevsky's Poetics] / M.M. Bakhtin. – Khudozh. lit., 1963. – 167s.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445с.
Bakhtin M.M. Estetika slovesnogo tvorchestva [The aesthetics of verbal creativity] / M.M. Bakhtin. – M.: Iskusstvo, 1986. – 445s.
4. Ключек Г.Д. До істинного Тараса Шевченка / Г.Д. Ключек // Літературна Україна. – 2001. – 17 травня. – С. 3. Рубрики: Письменники українські, 19 ст.

Klochek G.D. *Do istynnogo Tarasa Shevchenka [In true Taras Shevchenko]* / G.D. Klochek // *Literaturna Ukraina*. – 2001. – 17 travnya. – S. 3. Rubryky: Pysmennyky ukrainski, 19 st.

5. Лихачев Д.С. Избранные работы в трех томах / Д.С. Лихачев Том 3. – Л.: Худож. лит., 1979. – 414с.

Likhachev D.S. *Izbrannye raboty v trekh tomakh [Selected works in three volumes]* / D.S. Likhachev Tom 3. – L.: Khudozh. lit., 1979. – 414s.

6. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство-СПб, 1996. – 846с.

Lotman U.M. *Analiz poeticheskogo teksta [The analysis of the poetic text]* / U.M. Lotman. – SPb.: Iskusstvo- SPb, 1996. – 846s.

7. Пахаренко В.І. Основи теорії літератури / В.І. Пахаренко. – К.: Генеза, 2007. – 296с.

Pakharenko V.I. *Osnovy teorii literatury [Basic theory of literature]* / V.I. Pakharenko. – K.: Geneza, 2007. – 296s.

8. Плющ Л. Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового / Л. Плющ. – К.: Факт, 2006. – 872с.

Pliushch L. *Iogo taemnytsya, abo «Prekrasna lozha» Khvyliovogo [His secret, or Khvyliovyi's "Beautiful lodge"]* / L. Pliushch. – K.: Fakt, 2006. – 872s.

9. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема отношения автора к герою / М.М. Бахтин. – Режим доступа: <http://museum.philosophy.pu.ru/books/>.

Bakhtin M.M. *Avtor i geroi v esteticheskoi dejatel'nosti. Problema otnosheniya avtora k geroiu [Author and character in aesthetic activity. The problem of the author's relationship to the character]* / M.M. Bakhtin. – Access mode: <http://museum.philosophy.pu.ru/books/>.

10. Клочек Г.Д. «Художній світ» як категоріальне поняття / Г.Д. Клочек. – Режим доступа: www.anvsu.org.ua/index.files/.../Klochek4.htm.

Klochek G.D. *“Khudozhnii svit” yak kategorialne poniattia [“Art World” as a categorical concept]* / G.D. Klochek. – Access mode: www.anvsu.org.ua/index.files/.../Klochek4.htm.

Pakharenko V.I., Malygina L.M. Artistic world of the author: personal, textual and cultural contexts

Abstract. This paper investigates all possible semantic intentions of literary concept of "art world of the text" which is often used during works analyzing. The paper also describes the components of the concept which enables to reveal deeper the universality of any text, to understand the laws of its structure, identify the main idea of the works art world, which causes the subject, motifs, images and their external and emotional sensual explication, the laws of harmony or disharmony of the text world. A complete study of the art world of the text is possible with the consideration of three aspects that form the text and help us to understand it in depth of the spiritual, philosophical and aesthetic discoveries: 1) the author's identity; 2) the actual literary text; 3) the cultural context in which the text is created and exists. The author's identity, as well as his text, is viewed from the perspective of contemporary philosophical, psychological and anthropological discoveries that will allow us to penetrate deeper or rethink the ideological and semantic content of the work. The article discusses the idea that sometimes neither the reader nor the author cannot fully understand and interpret the complexity of the characters and philosophical and aesthetic senses of the text, because there is something inexplicable and unexplained since the beginning of the text creation. The art world of the text is seen as something whole, universal, with its metaphysical and psychological laws and at the same time this space is always open, as gains new life in the mind of the reader. Researches of the cultural context value lead to the conclusion that the impact of culture on the artistic world of the text is direct. The text literally "grows" out of the body of culture, but in its turn gives it a new direction, changes its ideological and philosophical vector.

Keywords: artistic world, text, cultural context, author's identity, artistic thought.

Пахаренко В.И., Малыгина Л.Н. Художественный мир писателя: личностный, текстуальный и культурный контексты

Аннотация. В работе исследуются все возможные смысловые интенции литературоведческого понятия “художественный мир текста”, которые часто используют при анализе произведений. Описаны составляющие данного понятия, что дает возможность глубже раскрыть универсальность любого текста, понять законы его строения, определить основную идею художественного мира произведения, которая обуславливает тему, мотивы, образы, их внешнюю и эмоционально-чувственную экспликацию, законы гармонии или дисгармонии мира текста. Полное исследование художественного мира текста возможно при рассмотрении трех аспектов, которые формируют текст и помогают осмыслить его во всей глубине духовных, философских, эстетических открытий: 1) личность автора; 2) собственно художественный текст; 3) культурный контекст, в котором создается и существует текст. Личность автора, как и текст, рассматривается в ракурсе всех современных философских, психологических и антропологических открытий, что позволит глубже и масштабнее проникнуть или переосмыслить идейно-смысловое содержание произведения. В статье рассматривается мысль, что иногда ни читатель, ни сам автор не может в полной мере понять и истолковать всю сложность символов и философско-эстетических смыслов произведения, так как в начале создания текста лежит нечто неизъяснимое и необъяснимое. Художественный мир текста рассматривается как нечто цельное, универсальное, со своими метафизическими, психологическими законами и в то же время это пространство всегда открытое, так как приобретает новую жизнь в сознании читателя. Исследования значения культурного контекста в создании и существовании смысловых, идейных и формотворческих особенностей текста, приводят к выводу, что влияние культуры на художественный мир текста есть непосредственным, текст буквально “прорастает” из тела культуры, но, в свою очередь, задает ей новое направление, изменяет ее идейный и мировоззренческий вектор.

Ключевые слова: художественный мир, текст, культурный контекст, личность автора, художественное мышление.

Пашко Л.В.

Структурна характеристика складних авторських неологізмів-прикметників у творах М.П. Стельмаха

Пашко Любов Василівна, кандидат філологічних наук, доцент
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті розглядаються складні авторські неологізми-прикметники М.П.Стельмаха, утворені сполученням синтаксично залежного прикметника та іменника, іменника і прикметника, індивідуальні новоутворення з компонентом -видн(ий), -подіб(ий) та першою частиною пів-, напів-. Мовленнєві одиниці групуються відповідно до семантики та способу словотворення. Такий підхід допомагає розмежувати потенціальні, оказіональні та оказіонально-потенціальні слова, визначити продуктивні та непродуктивні способи словотворення.

Ключові слова: авторські неологізми, прикметники, семантика, оказіональні, потенціальні, оказіонально-потенціальні слова, продуктивні та непродуктивні способи словотворення.

Однією з актуальних проблем, пов'язаних із збагаченням словникового складу мови, є проблема авторського словотворення.

На сучасному етапі дослідження мовленнєвих одиниць мають місце тільки загальні положення і окремі статті, які стосуються авторських неологізмів у системі мови.

О.А. Габінська [2] розглядає системні відношення новоутворень на словотворчому та лексико-семантичному рівнях; О.Г. Ликов[5] розкриває особливості російського оказіонального слова по відношенню до структури і норми мови; М.О. Богданов[1] подає принципи класифікації словотворення; Л.А. Шеляховська[12] пропонує класифікацію оказіональних слів, звертаючи увагу на причини їх виникнення та способи використання; В.П. Ковальов[4] акцентує увагу на експресивному значенні новоутворень; О.П. Житома [3] – на функції оказіональних слів у сучасному поетичному мовленні. Аналізом мовленнєвих одиниць творів російських письменників займалася Н.С. Болотова, Р.Ю. Намітокова, Ю.К. Стюхін.

Л. Шеляховська, Б. Белова, М. Богданов, Р. Зуєва, В. Лопатін, Е.І. Ханпіра вважали, що оказіональні слова – це мовленнєві новотвори, які віддалені від узусу, створені з порушенням тих чи інших словотворчих законів або за непродуктивними словотворчими типами, емоційно забарвлені, тісно пов'язані з контекстом. Потенціальні слова – мовленнєві новотвори, наближені до узусу, створені за високопродуктивними словотворчими моделями, не залежать від контексту, емоційно не забарвлені, мають прозору семантику, стилістично нейтральні. Оказіонально-потенціальні слова – це мовленнєві новоутворення, які знаходяться на межі між оказіональними та потенціальними словами.

Дослідження мови творів М.П. Стельмаха розкриває причини появи нових мовленнєвих одиниць та їх функціонування в тексті, а характеристика способів творення авторських неологізмів дає можливість зрозуміти відношення письменника до словотворчих норм української літературної мови.

Метою дослідження є з'ясування структурних функцій складних авторських неологізмів-прикметників як елементів авторського стилю і лексичної системи сучасної української мови

Матеріалом дослідження послужили твори письменника: "Правда і кривда", "Гуси-лебеді летять", "Дума про тебе" та "Чотири броди".

У статті розглядаються складні авторські неологізми-прикметники М.П.Стельмаха, утворені від основ прикметника та іменника, іменника і прикметника, новоутворення з компонентом -видн(ий), -подіб(ий) та першою частиною пів-, напів-. Новоутворення групуються відповідно до семантики та способу словотворення. Такий підхід допомагає розмежувати оказіональні, потенціальні, оказіонально-потенціальні слова, визначити продуктивні та непродуктивні способи словотворення

Складні авторські неологізми

1. Авторські неологізми, утворені від основ прикметника та іменника.

У сучасній українській літературній мові така модель існує в двох варіантах:

"а) прикметник компонується способом чистого словоскладання, без допомоги суфіксів: *білокопитий, білолиций, білотілий*;

б) прикметник утворюється шляхом словоскладання, що супроводжується суфіксацією: *великоваговий, великоврожайний, великонадійний...*" [11, с. 216].

За першим словотворчим типом утворений авторський неологізм *скрипливобровий*. Незвичність його полягає, по-перше, в поєднанні далеких за значенням слів, по-друге, прикметник *скрипливі* знаходиться поза словниковим складом української мови. Але прозорість семантики новоутворення дозволяє віднести мовленнєву одиницю до оказіонально-потенціальних слів. "Боже, чого ж він, телепень, послухався тоді *скрипливобрового* батька і не одружився з нею?" [8, с. 325].

Оказіонально-потенціальним також вважаємо авторський неологізм *тарілкощокый*, який має аналогічну модель до слова *червонощокый*. Порушення словотворчого типу полягає в поєднанні іменникових основ *тарілка* і *щока*. Першою частиною даного новоутворення виступає іменник *тарілка*, а не синтаксично залежний прикметник. *Саме дана ознака* надає мовленнєвій одиниці новизни і відтінку порівняння: "І найбільше в часи запою чоловік переховувався у дубелі, *тарілкощокій* бублейниці Стефи" [7, с. 99].

Авторські неологізми *молодоокий, гарячоокий, глибокоокий, зіркоокий, тильноокий, слизькоокий, теплоокий, сумноокий, п'яноокий, лютобровий, красивобро-*

вий, кошлатобровий, стрілчастобровий, горболобий, косматоногий, обдертокорий, серпастовусий, дурноязыкий, блідавовидий, гарячоустий вважаємо потенціальними словами, так як вони утворені способом чистого словоскладання і мають прозору семантику. Характерна особливість складних прикметників – це лексична обмеженість другим компонентом, який виступає назвою частин людського тіла або зовнішнього виду, наприклад, *око*, *брова*. Кількість же їх розширена за рахунок заміни першої частини.

Групу потенціальних слів поповнює мовленнєва одиниця *басогласий*, яка утворена *сполученням синтаксично залежного прикметника басовий* і застарілого іменника *глас(голос)*. Семантика даного неологізму прозора: "Яка там завіса, коли тут людей убивають! - обізвався од вікна якийсь *басогласий* чоловік" [7, с. 155].

До потенціальних складних авторських неологізмів-прикметників, утворених складанням прикметника та іменника, який супроводжується суфіксацією, належать слова: *білопінний*, *гнучкохребетний*, *камінносердний*, *свіжопам'ятний*, *громобійний* *святвовечірний*. Суфікс -н- характерний для даних мовленнєвих одиниць. Авторські новоутворення відповідають продуктивному типу словотворення, а їх семантика зрозуміла поза межами контексту.

Мовленнєва одиниця *дурноколінний* утворена за законами даного словотворчого типу, але незвичне поєднання далеких за значенням слів (*дурне*, *коліно*) надає новоутворенню оказіональності. Семантика повністю розкривається в контексті: "Скажи, Поцілуйко, чи це ти від хитрості, чи від страху став *дурноколінним*" [9, с. 181]. Відносимо даний авторський неологізм до групи оказіонально-потенціальних слів.

2. Авторські неологізми, утворені від основ іменника і прикметника

У сучасній українській літературній мові сполученням основ іменника і прикметника творяться слова типу *"босздатний, працездатний, вірогідний, вогненебезпечний, вогнестійкий..."* [10, с. 217].

Авторський неологізм *хребетосилий* утворився поєднанням іменникових основ *хребет* та *сила*. Другою частиною даного новоутворення виступає іменник *сила*, а не прикметник, що є відхиленням від даного типу словотворення. Прозорість семантики свідчить про потенціальну ознаку авторського неологізму: "Чого тобі, *хребетосилий*" [10, с. 105].

3. Авторські неологізми з другим компонентом - *видн(ий)*, *подібн(ий)* та першою частиною *пів-*, *напів-*

У сучасній українській літературній мові "компоненти *пів-*, *напів-* та *-видн-*, *-подібн-*, повторювані в багатьох прикметниках, майже не сприймаються як

частини складного слова і нагадують префіксальну (*пів-*, *напів-*) або суфіксальну (*-видн-*, *-подібн-*) морфему" [11, с. 218].

Даному типу відповідають індивідуальні мовленнєві одиниці *вареникоподібний*, *скойкоподібний* та *напівприхмарений*.

Авторський неологізм *напівприхмарений* утворений від дієприкметника *прихмарений*. Частина *напів-* надає прикметнику нового відтінку. У контексті мовленнєва одиниця вказує на характерну ознаку дня, яка сприймається органами чуття людини і впливає на її внутрішній стан: "Казка весняного *напівприхмареного* дня розкривала нові і нові картини, а на душі у Марка було тепер так, як у тій даліні, де грали то сонячні озера, то тьмарились тіні"

[9, с. 355]. Відносимо дане новоутворення до потенціальних слів.

Потенціальне слово *вареникоподібний* відповідає даному типу словотворення і вказує в контексті на зовнішні особливості людини: "Кисіль заспокоюється, з його зіниць зіскакують насторожені перепустки на *вареникоподібному* підборідді." [9, с. 229].

Першою частиною авторського неологізму *скойкоподібний* є іменник *скойка*, що означає "двостулковий молюск, черепашка якого вкрита перламутром". "Та й рука якась у чоловіка все до себе горне – глибокодумно вивернув Шавула своє слівце і прикрив очі *скойкоподібними* повіками" [9, с. 320].

Мовленнєві одиниці *вареникоподібний* та *скойкоподібний* відповідають даному словотворчому типу, але порівняльний відтінок надає їм індивідуальності. Отже, є всі підстави вважати їх потенціальними словами.

Висновки. Авторські неологізми-прикметники, вилучені з творів М.П. Стельмаха, становлять переважну більшість індивідуальних слів. Найпродуктивнішим типом словотворення є словоскладання. Складні авторські неологізми-прикметники нараховують 34 слова (потенціальних – 31, оказіонально-потенціальних – 3, оказіональних – 0).

Найпродуктивнішим типом словотворення складних потенціальних та оказіонально-потенціальних прикметників можна вважати співвіднесеність їх з підрядними словосполученнями. За морфологічними ознаками твірних основ переважають сполучення синтаксично залежного прикметника та іменника (29 слів)..

Індивідуальні мовленнєві одиниці М.П. Стельмаха є проявом творчої манери письменника, бажанням досягти певного стилістичного ефекту через авторське бачення світу.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Богданов Н.А. Речевые словообразования и принципы их классификации (Формирование стилистических навыков в процессе работы над грамматической темой) – Алма-Ата, 1977. – С. 12 - 17.
Bogdanov N.A. Rechevye slovoobrazovaniya i printsypy ih klassifikatsiyi (Formirovaniye stilisticheskikh navykov v processe raboty nad grammaticheskoy temoy) [Speech wordformations and principles of their classification (Forming stylistic skills in the process of work on the grammar topic)] – Alma-Ata, 1977. – s. 12-17.
2. Габинская О.А. О проявлении словообразовательной и лексико-семантической системности при образовании новых слов//Слово в системных отношениях: Сб. науч. трудов.- Свердловск: Свердловский гос. Ун-т, 1975. – № 253. – С.20-31.
Gabinskaya O.A. O proyavleniyi slovoobrazovatelnoy i leksiko-semanticheskoy sistemnosti pri obrazovaniyi novykh slov [About

- showing wordformation and lexical-semantic system in the process of forming new words]//Slovo v sistemnyh otnosheniyah: Sb. naych. trydov. – Sverdlovsk: Sverdlovskiy gos. un-t, 1975.– № 253.–s.20-31.
3. Житома О.П. Функції оказіональних слівв сучасному поетичному мовленні, Придніпровський науковий вісник. Гуманітарні науки. – 1998. – № 93. – С.66-70
Jytoma O.P. Funktsiyi okazionalnyh sliv u suchasnomu poetichnomu movlenni [Functions of occasional words in modern poetry speech] Prydniprovskiyi naukoviy visnyk. Gumanitarni nauky – 1998. – № 93. – s.66-70
4. Ковальов В.П. Словотвір художніх неологізмів// Українська мова і література в школі. – 1983. – № 6. – С.25-28.
Kovalyov V.P. Slovotvir hudozhnih neologizmiv [Forming poetry neologisms]// Ukrayinska mova i literatura u shkoli. – 1983. – № 6. – s.25-28.
5. Ликов А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). – С.: Высшая школа, 1976. – 120с.
Likov A.G. Sovremennaya russkaya leksikologiya (russkoe okazionalnoye slovo) [Modern Russian lexicology (russian occasional word)] – S.: Vysshaya shkola, 1976. – 120s.
6. Словник української мови. В 11 томах (Академія наук УРСР. Інститут мовознавства імені О.О.Потебні)- К.: Наукова думка, 1970-1980.
Slovyk ukrainskoyi movy [Ukrainian Language Dictionary] V 11 tomah (Akademiya nauk URSR. Instytut movoznavstva imeni O.O. Potrebni) – K.: Naukova dumka, 1970-1980.
7. Стельмах М.П. Гуси-лебеді летять: Повість. – К.: Веселка, 1966.-158с.
Stelmah M.P. Gusy-lebedi letyat [Geese-swans fly]: Povist. – K.: Veselka, 1966. –158s.
8. Стельмах М.П. Дума про тебе: Роман. – К.: Дніпро, 1976.- 850с.
Stelmah M.P. Duma pro tebe [Thought about you]: Roman. – K.: Dnipro, 1976. – 850s.
9. Стельмах М.П. Правда і кривда: Роман. – К.: Дніпро, 1966.- 456с
Stelmah M.P. Pravda i kryvda [Truth and lie]: - K.: Roman. – K.: Dnipro, 1966. – 456s
10. Стельмах М.П. Чотири броди: Роман – К.: Радянський письменник, 1979. – 327с.
Stelmah M.P. Chotyry brody [Four narrows]: Roman – K.: Radyanskiy pysmennyk, 1979. – 327s.
11. Сучасна українська літературна мова. Морфологія/ За заг. редакц. акад.АНУРСР І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969.- 584.
Suchasna ukrayinska literaturna mova. Morfologiya [Modern Ukrainian Literary Language]/ Za zag. Redaktc akad.ANURSR I.K. Bilodida. – K.: Naykova dymka, 1969. – 584.
12. Шеляховская Л.А., Богданов Н.А. Словообразовательный аспект изучения некоторых групп окказионализмов / Новые слова и словари новых слов. – Л., Наука, 1983. – С. 82-92.
Shelyahovskaya L.A., Bogdanov N.A. Slovoobrazovatelnyy aspekt izycheniya nekotoryh grup okazionalizmov [Wordforming aspect of studying some groups of occasional words]/ Novye slova i slovary novyh slov. – L., Nayka, 1983. – s. 82-92.

Pashko L.V. Structural characteristics of complicated author`s neuologisms – adjectives in the literary works of M.P. Stelmakh

Abstract. The article reveals the questions of using complicated neuologisms – adjectives by M.P. Stelmakh, formed from the base of an adjective or a noun, a noun and an adjective, new wordforms with the component – вид(ний), подіб(ний), author`s neuologisms with the first part пів-, напів-. New wordforms are grouped according to semantics and the way of wordformation. This approach gives an opportunity to point out potential, occasional and potential-occasional words, define productive and non-productive ways of wordformation.

Keywords: *neuologisms, potential words, occasional words, author`s newly built words*

Пашко Л.В. Структурная характеристика сложных авторских неологизмов-прилагательных в произведениях М.П. Стельмаха

Аннотация. В статье рассматриваются сложные авторские неологизмы-прилагательные М.П.Стельмаха, образованные от основ прилагательного и имени существительного, имени существительного и прилагательного, новообразования с компонентом - вид(ий), подіб(ий), авторские неологизмы с первой частью пів-, напів-. Новообразования группируются соответственно семантики и способа словообразования. Такой подход дает возможность выделить потенциальные, окказиональные и окказионально-потенциальные слова, определить продуктивные и непродуктивные способы словообразования.

Ключевые слова: *авторские неологизмы, прилагательные, семантика, потенциальные, окказиональные, окказионально-потенциальные слова, продуктивные и непродуктивные способы словообразования.*

Печенікова Л.М.

Компаративні фразеологічні одиниці на позначення здоров'я людини

Печенікова Лариса Миколаївна, викладач кафедри української та російської мов
Луганського державного медичного університету, м. Луганськ, Україна
пошукувач кафедри української мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Received October 23, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті досліджено символічне наповнення компаративних фразеологічних одиниць на позначення здоров'я людини, дібрані шляхом суцільної вибірки з українських фразеографічних джерел.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеосемантичне поле, фразеосемантична група, фразеосемантична підгрупа, варіантно-синонімічний ряд, здоров'я, фізичний стан людини.

Здоров'я людини, його стан та турбота про збереження – це одне з актуальних та ключових питань світобачення та самовизначення людства. Ще з давніх часів і до сучасності вона постійно турбувала та хвилювала людину, сприяючи породженню численних міфів та передбачень, утопій життєрадісних картин або страшного життя пандемії мору. Ще починаючи від зародження свідомості та самоусвідомлення людина завжди прагнула розгадати сутність здоров'я, пізнати та зберегти його потенційні переваги та можливості [3].

В українській фразеології серед недостатньо дослідженої лексики особливий інтерес становлять саме фразеологізми на позначення здоров'я людини. Своєрідність цих фразеологічних одиниць (ФО) полягає в їх історичній давності та тісному зв'язку з народним життям. Дослідження фразеологізмів на позначення здоров'я людини дозволяє дослідити розвиток народних уявлень про анатомію і фізіологію людини, народне трактування захворювань, методи лікування хвороб, класифікацію лікувальних засобів.

Проблематикою нашого дослідження є структурно-семантичний аналіз фразеосемантичного поля (ФСП) "Здоров'я".

Мета презентованої розвідки – розкрити потужне семантичне наповнення компаративних фразеологічних одиниць на позначення здоров'я людини, дібрані шляхом суцільної вибірки з українських фразеографічних джерел.

Для розуміння семантики й мотивації ФО, що вербалізують концепт "Здоров'я" слід проаналізувати смислову структуру опорної назви. У сучасних лінгвістичних дослідженнях смислова структура слова аналізується як семантично цілісна мікросистема. Вона розвивається за законами семантичної системи мови і є сукупністю значень слова, що між собою перебувають у відношеннях семантичної похідності, а також наповнюють звукову форму внаслідок різних асоціативних зв'язків. Дослідники Л. Блумфільд, Д. Болінджер, Л.М. Васильєв, В.С. Ващенко, В.В. Виноградов, В.В. Гак, Ю.М. Караулов, Г.А. Уфимцева розглядають ієрархічність як структурну рису семантичного об'єму слова [1].

Смислова структура лексеми **здоров'я**, за визначенням Короткого тлумачного словника української мови, має таке визначення: "Здоров'я – це стан фізичного, психічного, душевного і соціального благополуччя" [2]. Тож поняття "здоров'я" є комплексним та

багатомірним, воно характеризує загальний функціональний стан людини.

Фразеологічний простір, який утворюють ФО, що вербалізують концепт "Здоров'я", на наш погляд, можна назвати фразеосемантичною групою (ФСГ). Семантичний аналіз таких фразеологічних одиниць дає можливість структурувати їх за ідеографічними групами, що позначають різний стан здоров'я людини: "**здоровий (міцний)**", "**хворий (виснажений)**", "**видужуючий**".

В українській фразеології існує значний масив фразеологізмів, що вербалізують концепт "Здоров'я" або мають у своєму складі компонент здоров'я, представлений у вигляді порівнянь. Так, фразеологізовані порівняння із значенням "**здоровий (міцний)**" зазвичай виражається такими прикметниками як **здоровий, здоров, міцний, прездоровий, моцний**; а також в іронічному контексті можуть вживатися **кволий** або **слабкий**.

Найчастіше у порівняльній частині фразеологізмів зафіксовані ознаки та властивості тваринного та рослинного світу, природних явищ та об'єктів. Найбільшу кількість складають фразеологізми, що у своїй структурі мають порівняння здорової (міцної) людини з фізичними рисами та ознаками тварин, здебільшого великих та витривалих, наприклад: **здоровий як слон; будьте здорові як сиві корови (як ведмідь, як бик, як бичок, як бугай, як лось, як віл)**.. Семантична парадигма **бик – віл – кінь – корова** свідчить про кореляцію понять "здоровий" і "сильний" в українській фразеології та є стрижневими компонентами образної структури фразеологізмів.

Як ми вже зазначали, ще з давніх часів навколишнє середовище відіграло важливу роль у духовному розвитку людства, а також залучалося до побутового життя. Наприклад, невід'ємною частиною побутового життя тих часів було рибальство, тому здорову людину порівнювали із рибою, оскільки вона асоціювалась з гарним виглядом, жвавістю та прудкістю (**здоровий як риба, здоров'я як у риби**).

Деякі фразеологізми мотивовані ознаками довговічності та міцності дерев, наприклад **здоровий як дуб, здорові як повнолітні дуби, черствий як дубовий відземок, міцний як бук (як горіх), сильний як дубок, прездоровий як дубовий пеньок, кволий як осиковий пень**. Зокрема фразеологізм **крепкий (здоров) як горіх (оріх)** утворився завдяки властивостям міцної шкарлупи горіха, яку можна розкрити лише докладаючи

певних зусиль. *Здоровий як рижок, тугенький як борювик* умотивовані характерними для молодих грибів пружністю та тугістю.

На наявність здоров'я людини вказують фразеологізми, де ознаки суб'єкта порівнюються з властивостями металу та виробів з нього, наприклад: *як з бронзи крепкий, як з міді вилитий, як із заліза зроблений, хлопець як гвоздь, крепкий як обценьки* тощо, а також порівняння із природними ресурсами, корисними копалинами типу *здоровий як камінь, здоровий як бут* та інші.

Численну групу складають фразеологізми, що яскраво описують рум'яну людину, що також є важливим показником здоров'я та гарного самопочуття. Червонощоку та рум'яну людину, по-перше, порівнюють із рослинами відповідного кольору *червона як калина (як перець, як порічка), почервоний як помідор (як троянда, як рожжа), рум'яна як ягідка (як яблучко), личко червоне як панська рожжа, молодичка як ягідка лугова* тощо; по-друге, з відтінком іскріння та пашіння вогню: *скраснів як іскра, червоний як жар*; по-третє, з підсмаженою шкоринкою хліба або хлібної випічки: *червоний як рожок (рожок "пряник, розалик"), рум'яний як бублик*. До цієї групи можна додати й архаїчний фразеологізм *як кров з молоком*.

Протилежну смислову структуру мають фразеологічні порівняння, інтегровані контрарним значенням "**хворий (виснажений)**". Фразеологізми такого типу характеризують стан недужої людини і в своїй семантиці розкривають ознаки нездоров'я: худорлявість, млявість, блідність тощо. Зазвичай компаративний модуль цих фразеологізмів означений такими лексемами: *блідий, білий, побілів, збілів, зблід, змарнів, пополотнів, пожовтів, жовтий, позеленів, зелений, зчорнів, чорний, страшний, гарячий, палає, (з носа) пливе, (кров) тече, ригає, стукає (серце), клекоче, торохтить, тріщить, грає, гуде (голова), болить, пече, нис, звалився, занедужав, зламався, сухенький, сохне, в'яне, висохлий, світиться, чахне, тане, станув, холодне, гине, ухватило, мене, здох, вишептався* тощо.

Семантичний аналіз модуля худий, виснажений, блідий потребує дослідження основи порівняння, що окреслює різнотипні етапи, стадії та відтінки хвороби і комплексно описує хворого, зокрема у тому випадку, якщо порівняльна частина об'єднується зі словами, що констатують різні основи порівняння: *білий (чорний, жовтий) як смерть, страшний як смерть, худий як смерть, виглядає як смерть* і т.п.

Невелику кількість фразеологізмів із семантикою "худий, виснажений" складають порівняння з нездоровою, худою чи пораненою твариною або істотою з водної стихії. Наведемо приклади: *здох як пес; гине як риба без води; вишептався як рак у торбі; ригає як собака (у знач. "сильно кашляє")*. Деякі фразеологізми вживаються як антифрази і мають протилежне значення, наприклад (*здоровий*) *як циганова коняка*.

Найбільш численну групу із вищезазначеною семантикою представляють фразеологізми, у яких порівняльний компонент тісно пов'язаний з внутрішніми та зовнішніми ознаками і властивостями рослин або грибів. У структурі таких фразеологізмів предметом порівняння з одного боку виступає колір або забарвлення рослин, наприклад: *блідий як поганка, бліда та*

жовта наче зов'яла квітка, змарнів як полова, позеленів як рута, жовтий як солома (як огірок, як листя), лице як зеленуха, зелений як глисник, а з іншого боку фізичний стан та зовнішній вигляд, наприклад: чахне як стебло в посуху, сохне як билиночка, в'яне як цвіт на сонці, трухлявий як гриб, вичавлений як лимон. Цікавим є фразеологізм *тремтить як осичина (як осиковий лист)*, оскільки саме так порівнювали хвору на пропасницю людину. Дерево осики в народній медицині є допоміжним засобом при лікуванні лихоманки. Відтак, ще в давні часи у хворої людини відривали поділ сорочки та прив'язували його до цього дерева, щоб воно забрало хворобу.

Виразну мотивацію за кольором можна спостерігати у фразеологізмах, де в основі порівняння відображаються властивості тканин та виробів з них, наприклад: *побілів як полотно, білий як перкаль, біленький як нитка; як сорочка пополотнів* тощо.

Внутрішню асоціативно-порівняльну валентність спостерігаємо у фразеологізмах, де простежуються зіставлення з властивостями та ознаками воску і похідних виробів: *тане як віск (як свічка), блідий як віск, худий як свічечка, жовтий як віск (як свічка, як воцина)* тощо.

Виникнення деяких фразеологізмів спричинили звукові асоціації, а також міфологічні уявлення про пекло та чортів, які у великих казанах варять смолу для грішних людей і це дійство постійно супроводжується стогоном і шумом, наприклад: *в грудях клекоче як у пеклі, як гармошка грає, всередині клекочить як борці у горищу*.

Значна кількість українських фразеологізмів мотивується народними уявленнями про смерть, покійників та потойбічне життя. Так смерть асоціюється із появою страшної, високої, кістлявої жінки з косою в руках, наведемо приклади: *страшний (білий, блідий, чорний, худий, жовтий) як смерть; виглядає як козяча смерть, білий як покійник, блідий як труп, як з гробу встав, як з хреста знятий, як три (сім) днів хліба не їв* тощо.

Семантика "хворий або виснажений" простежується у порівнянні *ходить як тінь*, оскільки за певними віруваннями слов'янських народів душа людини знаходиться в тіні.

Фразеологізми на позначення нездорового стану людини тісно пов'язані з назвами хвороб: *палає як у пропасниці, страшний як тряся (як трастя, як трастя, як трасте), виглядає як холера; страшний як холера (як чума, як чума бендерська)*. За народними уявленнями чума та холера асоціювалася із простоволосою жінкою, яка блукала селами та містами і була в білій сорочці та з косою в руках. Де почують її плач або виття, там неминуче починається мор.

Образні конкретизатори (ОК) фразеосемантичного ряду (ФСР) "сліпий" виражені лексемами на позначення представників тваринного світу *сліпий як курка (як дурні кури, як кобила, як кіт, як кошенята, як рак, як новонароджені кролята, як сова, як тур, як цуцики, як кріт, як кажан)*.

Внутрішню форму компаративем *сліпий як кошенята (як цуцики, як новонароджені кролята)* можна пояснити їх природними властивостями у перші дні народження. Мотивацію фразеологізму *сліпий як кур-*

ка можна пов'язати з етнокультурною назвою рослини – куряча сліпота, а також з їх хворобою очей. Внутрішня антонімія фразеологізмів типу *зрячий як крит* (як сова) виражає саркастичне ставлення мовця до співбесідника.

Фразеологічні одиниці *на очі полуда впала* та *туман в очах* повною мірою відображають семантичну наповненість у значенні недобачати, погано бачити, наприклад: *"Ти вже й справді став старий та ще й недобачаєш, тобі на очі полуда впала, - обізвася дід Грицай"* (І. Нечуй -Левицький).

Значна група КФО ФСР "глухий" відзначаються іронічно-емоційним навантаженням, оскільки не завжди компоративема називає фізичну особу із вадами слуху або його часткової втрати. Зазвичай у мовленні наведений ФСР ФО представлений двома семами:

1) "безвідповідальність, неухважність" (про людей молодого віку). Наприклад: *глухий як у броні танку, глухий як до стіни, глухий як тетерев, глухий як чіп, глухий як пень (пеньок), глухий як стовп, глухий як подушка, позакладало вуха* тощо.

2) "абсолютно глухий або часткова втрата слуху" (про людей похилого віку). Наприклад: *шумить у вухах (шум у вухах), як пень (пеньок)* тощо. Деякі із наведених прикладів можуть вживатися в обох значеннях та групах.

Окремо виділяємо групу фразеологізмів, що своєю семантикою характеризують **процес одужання або полегшення** людини. З давніх часів слов'яни мали глибоку віру у Вищі сили, які можуть допомогти та

зцілити хвороби, якщо звертатися до них добрим словом і відкритою чистою душею. Однак нерідко люди зверталися за допомогою до знахарів-ворожбитів, які лікували та знімали різні недуги завдяки своїм знанням і вмінням, наприклад: *як бабка пошептала, як сім баб пошептало, легко як рукою зняло, як руками одняло* тощо. Деяка семантика покращення стану здоров'я простежується у таких фразеологічних порівняннях: *як на світ народився, зійшло як камінь з серця, наче гора з плечей звалилася*.

У якості порівняльного компонента опиняються спостереження за тваринами, які швидко одужують (*заживе як на собаці, живучий як змія* (як кіт, як собака), *присохне як на цуценяті* (як на собаці), а також фітономінативними рослинами, зокрема вербою, оскільки вона швидко приживається (*живучий як верба*).

Таким чином, фразеологічні одиниці з семантичним компонентом на позначення фізичного здоров'я становлять значний шар, складний як за кількістю, так і за структурою та системою значень. В українській фразеології переважають фразеологізми на позначення слабкого або незадовільного стану здоров'я, оскільки саме у цих фразеологізмах яскраво наявний психофізіологічний аспект функціонування організму людини.

У перспективі нашого дослідження є всебічний аналіз фразеосемантичного поля "Здоров'я", яке охоплює фізичний, психічний, душевний і соціальний стан людини.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «ДУША» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти). Дис...канд. філол. наук – Харків, 2002. – 212 с.
Karakutsa O.M. Phraseological units of Ukrainian language with the component «Soul» (structural-semantic, ideographical, lingvo-culturological aspects). Dissertation...of the candidate of Philology – Kharkov, 2002. – 212 p.
2. Короткий тлумачний словник української мови / [За ред. Д.Г. Гринчишина]. – К.: Радянська школа, 1988. – С. 98.

Shortened explanatory dictionary of Ukrainian language / edited by D.G. Grinchishin // – K.: Radyanska shkola, 1988. – P. 98.

3. Попов М.В. Здоров'я: міфологія та реальність / М.В. Попов // Медицина в художніх образах: Статті. Вип.6 / Укладач і голов. ред. Заблоцька К.В.; Донецький мед. ун-т. – Донецьк: Норд-прес, 2008. – С. 3-10.

Popov M.V. Health: Myth and Reality / M.V. Popov // Medicine in artistic figures: Articles. 6 issue / The main editor Zablotskaya K.V.; Donetsk Medical University. – Donetsk: Nord-press, 2008. – P. 3-10.

Pechenikova L.N. Comparative phraseological units, which mean a human health

The symbolic fulfillment of comparative phraseological units, which mean a human health and which are selected out by the way of continuous selection from Ukrainian phrase- geographical origins is researched in this article.

Keywords: phraseological unit, phraseological semantic field, phraseological semantic group, phraseological semantic subgroup, variation-synonymic series, health, human physical condition.

Печеникова Л.Н. Компаративные фразеологические единицы, обозначающие здоровье человека

Анотация. В статье исследовано символическое наполнение компаративных фразеологических единиц, которые обозначают здоровье человека, отобранные путем сплошной выборки из украинских фразеологических источников.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеосемантическое поле, фразеосемантическая группа, фразеосемантическая подгруппа, вариантнo-синонимический ряд, здоровье, физическое состояние человека.

Полховська М.В.

Семантика аргументного окружения английских медиальных глаголов

Полховская Марина Владимировна, кандидат филологических наук,
доцент кафедры английской филологии и перевода

Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, г. Житомир, Украина

Received October 17, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. В статье рассматриваются семантические особенности английских медиальных конструкций, а именно вопрос о наличии имплицитного агенса в их структуре и приписывание тета-роли внутреннему аргументу глагола в медиальной реализации. Анализируются различные точки зрения касательно позиции порождения имплицитного агенса на различных уровнях репрезентации и доказывается его отсутствие в структуре английской медиальной конструкции. Автор утверждает, что агентивный оттенок медиальных конструкций скорее присущ семантике глагола, который эксплицирует медиальное значение. Подвергаются анализу тета-роли внутреннего аргумента глагола и объясняется появление тета-ролей отличных от тета-роли пациенса в позиции грамматического подлежащего медиальной конструкции. Исследуются способы выражения грамматического подлежащего, среди которых особый интерес представляет грамматическое подлежащее, обозначающее одушевленный предмет.

Ключевые слова: медиальная конструкция, моноаргументность, тета-роль, имплицитный агенс, агентивный оттенок.

Целью данного исследования есть выделение семантических особенностей аргументного окружения глагола в медиальной конструкции. В современной англистике основными критериями выделения медиальных конструкций считают их семантико-синтаксические особенности. Традиционно, медиальные конструкции рассматривают как моноаргументные конструкции, образованные переходным глаголом, который реализует в них непереходное значение. Моноаргументность медиального глагола подразумевает порождение в глагольной группе VP только внутреннего аргумента. Кроме этого, у глагола отсутствует маркировка залога, он обязательно оформляется абвербом, а действие, выраженное медиальным глаголом, носит несобытийный (*non-eventive*) характер и имеет обобщенную видовую семантику.

Связь между структурой и семантикой любого предложения в целом, и медиальной конструкции в частности, рассматриваем с точки зрения Тета-системы (Т.Райнхарт) или Тета-теории (Н.Хомский). Тета-система обеспечивает связь между концептуальной системой, вычислительной системой (синтаксисом) и смысловой системой (*semantic inference*) (семантикой) [13, с. 229].

При анализе семантических ролей различных участников события, первым делом выделяют логические субъекты и логические объекты действия. Логические субъекты в большинстве случаев порождаются в позиции внешних аргументов глагола, логические объекты – в позиции внутренних [10, с. 91-93]. Внутренние аргументы маркируются тета-ролью, обусловленной глаголом. Тета-ролью внешнего аргумента может быть роль агенса, каузатора или экспериенцера, в терминологии Д. Даути объединенных общим термином Прото-агенс [5, 10].

Наиболее жесткие дискуссии точатся вокруг вопроса присутствия агента в структуре медиальной конструкции. В лингвистической литературе находим полярные точки зрения на этот счет – от отрицания его наличия [4, 12, 20] и существования определенно-агентивного оттенка (E. Klingval) (*agentive flavor*) до присутствия в медиальной конструкции имплицитно выраженного агента (на синтаксическом или на интерпретационном уровнях) [9].

Сторонники теории присутствия имплицитного агенса в медиальной конструкции, утверждают, что именно эта особенность отличает медиальную конструкцию, от, так синтаксически похожей на нее, эргативной конструкции [8, 9, 15, 16], в которой присутствует имплицитный каузатор [7]. Теории агентивности медиальных конструкций разделяем на четыре основных. Основополагающим критерием такого разделения считаем позицию порождения имплицитного агенса в структуре медиальной конструкции:

1) агенс присутствует в структуре конструкции как скрытый элемент (*covert element*) *pro* [8, с. 189-190], который порождается в позиции Spec VP (позиции внешнего аргумента глагола) и маркируется при этом произвольным признаком (*arbitrary index*) агентивности. Однако, на наш взгляд, необъясненным остается механизм, при котором произвольный признак остается неактивным после применения операции озвучивания в медиальной реализации глагола, или, наоборот, стает явным (*overt*) при реализации активного залога тем же глаголом, например, *I read the books – The books read easily*.

2) агенс присутствует в структуре конструкции как PRO элемент, который появляется в позиции адьюнкта (в терминах Теории Управления и связывания) (PRO элемент анализируется как пустая категория в структуре предложения, которая должна быть коиндексирована с субъектом действия [10, с. 104, 15, 16]. Одним из аргументом, в пользу этой теории, есть возможность появления агенса в *for-phrase*, по аналогии с *by-phrase* в пассивных конструкциях, например, *The book reads easily for me*. Однако, с другой стороны, медиальные конструкции также могут оформляться предложной группой *all by itself*, например, *Glass breaks easily all by itself*, которая вообще исключает наличие агенса. Кроме этого, при оформлении медиальной реализации глагола с помощью *for-phrase*, теряется обобщенная трактовка конструкции, которая есть необходимым условием реализации медиального значения, ср. *Books read easily – Books read easily for me*. При этом с некоторыми медиальными реализациями употребление *for-phrase* нерелевантно, например **? Accidents happen easily for me*. Именно поэтому считаем, что возможность экспликации аген-

са с помощью *for-phrase* не может быть унифицированным критерием для подтверждения его наличия в структуре медиальной конструкции.

3) структура медиальной конструкции подразумевает порождение двух глагольных групп, которые открывают позиции для порождения двух внешних аргументов,

первого – имплицитного агенса в составе VP1 (verb phrase 1), второго – пациенса в позиции спецификатора глагольной фразы VP2 [1, 6], который после применения операции озвучивания появляется в позиции грамматического подлежащего медиальной конструкции [7, с. 83].

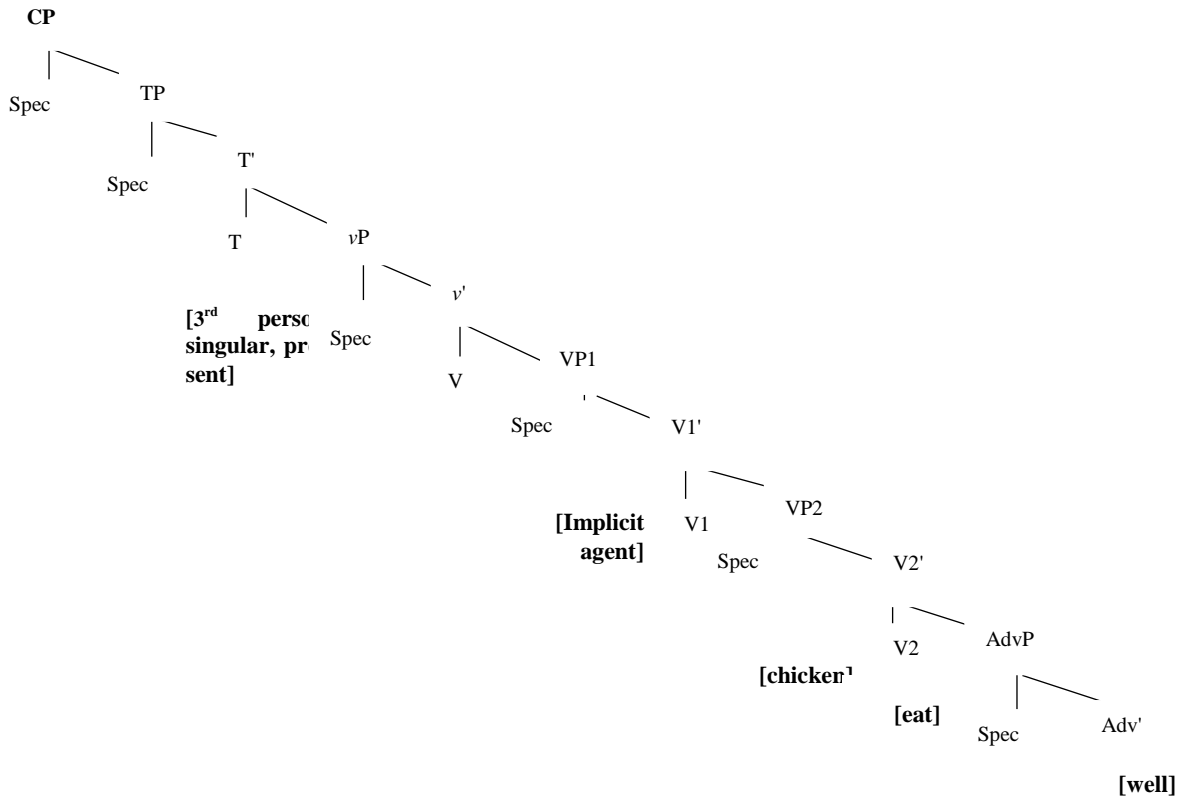

Рис. 1. Медиальная реализация глагола *to eat* до применения операции озвучивания

По нашему мнению, такая структура медиальной конструкции противоречит общепринятой точке зрения касательно характеристики глагола, который может реализовать медиальное значение. Напомним, что такой глагол должен иметь категориальный признак переходности, но употребляться в непереходном значении. При этом аргумент, маркированный тематической ролью пациенса, который в переходной реализации глагола порождается в позиции внутреннего аргумента, в его непереходной реализации должен порождаться в той же самой позиции. Это предположение соответствует Принципу единообразия приписывания тематических ролей (Uniformity of Theta Assignment Hypothesis, УТАН) в формулировке М. Бейкера [2], идентичные тематические отношения между лексемами отображаются в идентичные структурные отношения между ними на уровне глубинной синтаксической структуры, иными словами аргументы с определенной тематической ролью всегда порождаются в одной и той же позиции по отношению к предикату [2, с. 74].

4) наличие агенса в медиальной конструкции отрицается на синтаксическом уровне, но допускается на уровне интерпретации [6, с. 154]. В соответствии с таким до- синтаксическим анализом медиальных конструкций – тематическая роль агенса лексически "насыщается" (*saturates*) в лексиконе, что противоречит традиционному подходу, согласно которому именно синтаксический компонент обеспечивает связь между поня-

тийной и интерпретационной системами. Непонятным остается принцип произвольного "насыщения" тематическими ролями, а именно избирательность его действия в медиальных конструкциях.

Согласно второму подходу агентивность не является определяющим признаком медиальных конструкций. Поскольку в структуре предложения агенс не присутствует явно (*overtly*), его наличие в структуре предложения до применения операции Озвучивания отрицается на основании принципа проекции [3, с. 29], который подразумевает то, что тематические признаки лексических единиц должны быть структурно проиллюстрированы на всех уровнях репрезентации (в разных терминах на уровне логической и фонетической форм – до и после применения операции Озвучивания). Если агенс отсутствует в структуре предложения после применения операции озвучивания, он отсутствует и до применения этой операции.

Основываясь на принципе проекции, мы предполагаем, что агенс отсутствует в структуре медиальной конструкции, а тот агентивный оттенок (*agentive flavor*), который присутствует в предложении *The bread cuts easily*, свойственен скорее семантике глагола, поскольку действие нарезания, подразумевает исполнителя. В пользу данного предположения свидетельствует тот факт, что существуют медиальные глаголы, которые лишены агентивного оттенка *The accidents happen often* [10, с. 100].

Рассмотрим внутренний аргумент глагола в медиальной реализации. Длительное время тета-ролью именной группы в позиции грамматического подлежащего в медиальных конструкциях считали роль пациента (1) [14, 17]. При этом, пациенс трактуют как неодушевленный предмет, который претерпевает определенных изменений [11, с. 285]. Однако, в медиальных конструкциях зафиксировано употребление именных групп, которые получают тета-роль локализатора и цели, например:

- (1) The door opens easily (тета-роль пациенса);
- (2) The bridge crosses easily (тета-роль локатив);
- (3) London approaches easily, when there's not much traffic (тета-роль цели).

В современной лингвистике отсутствует универсальный и четко очерченный перечень тета-ролей, их количество варьируется в зависимости от исследователя от трех до нескольких десятков. Для объяснения появления тета-роли локатива и цели в позиции грамматического подлежащего в примерах (2), (3) возможным представляется рассмотрение инвентаря семантических ролей как определенного континуума с тета-ролями агенса и пациенса в противоположных точках отсчета. Чем ближе тета-роль представляется возможность маркирования этой тета-ролью грамматического подлежащего в медиальной конструкции [18, с. 152].

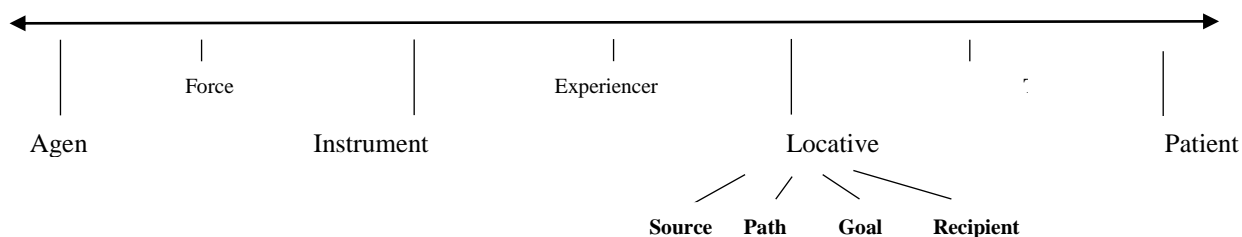

Рис. 2. Семантический континуум тета-ролей по Р. ван Валину

Иллюстративный материал подтверждает общую тенденцию к употреблению в медиальных конструкциях подлежащего, которое обозначает неодушевленный предмет, однако встречаются также медиопассивные конструкции, в которых позицию подлежащего занимает именная группа с собой одушевленный предмет.

В позиции подлежащего, которое имеет референтом одушевленный предмет в медиальной конструкции, зафиксировано употребление:

- личного местоимения

(4) Part of Suzy's allure, of course, is that though she writes about a lot of rich and famous people, she is not awed by them. 'I don't awe easily,' she says. 'I know a lot about them, and I don't want to change places with any of them.' [1]

- имени собственного

(5) After almost four years in the Senate, Barbara Boxer doesn't shock easily [2];

(6) After a week's tennis the Wimbledon no longer plays well [2].

Количество примеров с одушевленным подлежащим возможно сократить, если исключить из них конструкции с подлежащим, выраженным именем собственным, которое претерпело семантический сдвиг в класс имен нарицательных, и обозначает результат творческой деятельности человека, например,

(7) Severini doesn't readily associate in my mind with religious art [2]

- имени нарицательного

(8) A hungry lion came across two men in the jungle. One was reading a book and the other was writing a book. The man reading the book was quickly devoured while the writer was ignored. Even a lion knows that readers digest and that writers cramp [1].

Функционирование медиальных конструкций с подлежащим, которое обозначает одушевленный

предмет (особенно с подлежащим, выраженным именем собственным) противоречит общепринятой позиции в относительно обобщающей семантике высказываний с этими конструкциям [6]. Для объяснения появления в медиальной конструкции структурно определенных именных групп, которые имеют конкретного референта, выделяют видовое (*generic*) обобщение (*Bureaucrats bribe easily*) и характеризующее (*characterizing*) обобщение. Согласно этому подходу предложения

(9) *This bread cuts smoothly* трактуют как характеризующее, поскольку его истинность устанавливается после учета определенного количества действий, выраженных глаголом *cut*. Другими словами, утверждать о способности определенного хлеба легко резаться, сделавши это всего раз, невозможно. Именно поэтому предложение (9) получает обобщающую (характеризующую) трактовку. Обобщающее значение предложения (9) может усиливаться при появлении в нем эксплицитного маркера обобщения *usually*, например,

(9) *This bread usually cuts smoothly.*

Выводы. Проанализировав существующие в современной лингвистической литературе подходы касательно наличия или отсутствия имплицитного агенса в структуре медиальной конструкции, мы склонны утверждать, что агентивный оттенок медиальных конструкций свойственен семантике глагола. Внутренний аргумент медиальной конструкции может маркироваться как прототипной тета-ролью пациенса, так и тета-ролями локатива и цели. Референтом грамматического подлежащего медиальной конструкции может быть неодушевленный и одушевленный предметы. Перспективами нашего исследования является анализ семантических ограничений на употребление глагола и адверба в медиальной конструкции.

**ЛИТЕРАТУРА
(REFERENCES)**

1. Ahn B. The Emerging Middle Class // The Proceedings of CLS 46 / B. Ahn, C. Sailor. – Access mode: <http://byron.bol.ucla.edu/papers/AhnSailor-Middles.pdf>
2. Baker M.. Thematic Roles and Syntactic Structure // Elements of Grammar: Handbook in Generative Syntax. – 1997 – P. 73-137.
3. Chomsky N. Lectures on Government and Binding. – Walter de Gruyter, 1993. – 371 p.
4. Condoravdi C. The Middle: Where Semantics and Morphology Meet // MIT Working Papers in Linguistics, Cambridge, Mass: MIT Press, 1989. – P. 16-30.
5. Dowty D. Thematic Proto-Roles and Argument Selection // Language. – 1991. - № 67. – P. 547-619.
6. Fagan S.M.B. The Syntax and Semantics of Middle Constructions. A Study with Special Reference to German / S.M.B. Fagan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 301 p.
7. Fujita K. Middle, Ergative, and Passive in English – a Minimalist Perspective // The Morphology-Syntax Connection. MIT Working Papers in Linguistics, 1994. - № 22. – P. 71-90.
8. Hoekstra T., Roberts I. Middle Constructions in Dutch and English // Knowledge and language. - 1993. - Vol 2: Lexical and conceptual structure. – P. 183-220.
9. Keyser S. J., Roeper T. On the Middle and Ergative Constructions in English // Linguistic Inquiry. - 1984. – №15. – P. 381-416.
10. Klingvall E. A Secret Agent in the Middle? – Режим доступа: <http://www.sol.lu.se/fileadmin/media/forskning/workingpapers/engelska/vol05/klingvall-wp05.pdf>
11. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar / R. Langacker. – Stanford, C.A.: Stanford University Press, 1991. – 589 p., 285
12. Rapoport T.R. The English Middle and Agentivity // Linguistic Inquiry. - 1999. - № 30. P. 147-155.
13. Reinhart T. The Theta System – An Overview // Theoretical Linguistics. – 2002. - № 28 (3). – P. 229- 290.
14. Rosta A. English Mediopassives / A. Rosta. – Режим доступа: http://www.ucl.ac.uk/psychlangsci/research/linguistics/publications/wpl/92papers/UCLWPL4_15_Rosta
15. Stroik T. Middles and Movement // Linguistic Inquiry. – 1992. – № 23. – P. 127-137.
16. Stroik T. On Middle Formation // Linguistic Inquiry. – 1995. - № 26. – P. 165-171.
17. Van Oosten J. Subjects and Agenthood in English // Chicago Linguistic Society. – Chicago. – 1977. – P. 459-471.
18. Van Valin R. D. Functional Relations // Concise Encyclopedia of Grammatical Categories / R. D. van Valin. – Amsterdam: Elsevier, 1999. - P. 150–162
19. Zwart J.W. On the Generic Character of Middle Constructions / J.W. Zwart. – Access mode: <http://www.let.rug.nl/zwart/docs/generic.pdf>
20. Zwart J-W. Nonargument Middles in Dutch // Groningen Arbeiten zur Germanistischen Linguistik 1998. - № 42.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. The Daily Times. – Access mode: <http://thedailytimes.com/home>
2. Newsweek. – Access mode: <http://www.thedailybeast.com/newsweek>

Polkhovska M.V. The Semantics of Argument Environment of English Middle Verbs

Abstract. The article deals with semantic peculiarities of English middle constructions, with the problem of implicit argument presence in their structure and the process of internal argument theta-role marking. The author analyses divergent approaches to the explanation of implicit agent generation at different levels of representation and proves its absence in the structure of English middle construction. It is claimed that agentive flavor of middle constructions is inherent to the verb semantics. The author investigates the internal argument theta-roles and explains the emergence of non-patient theta-roles in the grammatical subject position of the middle construction. Various means of grammatical subject explication are distinguished with focus on the grammatical subject that has an animate referent.

Keywords: *middle construction, monoargument structure, theta-role, implicit agent, agentive flavor.*

Поникарёва А.Ю.

Синтаксическое аранжирование речи как средство достижения аргументативно-суггестивного потенциала (на материале сложноподчиненных предложений с двумя придаточными в речи Б. Обамы и Д. Кемерона)

Поникарёва Алина Юрьевна, преподаватель кафедры делового иностранного языка и перевода Харьковской национальной университет имени В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина

Received October 22, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. В статье анализируются сложноподчиненные синтаксические конструкции с двумя подчиненными предложениями. Выявляются типы подчинительной связи между предикациями: структурно-смысловое, смысловое, цепочное инкорпорирование. Данные типы связи объясняются в терминах операций когнитивного конструирования. Структурно-смысловое инкорпорирование трактуется как линейный тип подчинительной связи, при котором предыдущая предикация в синтагматической цепочке содержит информацию, служащую фоном для интерпретации последующей предикации, соотносимой с фигурой. Структурно-смысловое инкорпорирование обеспечивает суггестивность политического дискурса. Смысловое и цепочное инкорпорирование понимаются как нелинейные типы подчинительной связи, где предикации объединены каузальными отношениями, и местоположение фигуры и фона определяется характером этих отношений, а не местом предикаций в синтагматической цепочке. Смысловое и цепочное инкорпорирование обеспечивают аргументативность политического дискурса. Полученные данные позволяют утверждать, что при общем преобладании структурно смыслового инкорпорирования в речи обоих политиков, доля смыслового и цепочного инкорпорирования несколько больше в речи Д. Кемерона, что свидетельствует о большем стремлении британского политика к осуществлению речевого воздействия путем аргументации, построенной на рациональных доказательствах.

Ключевые слова: подчинительная связь, когнитивные операции конструирования, фон и фигура, аргументативность, суггестивность.

Цель статьи состоит в выявлении когнитивных операций, лежащих в основе базовых типов подчиненной синтаксической связи, образующих сложноподчиненные предложения с двумя придаточными в речи Б. Обамы и Д. Кемерона, и придающих их высказываниям аргументативно-суггестивный потенциал.

Актуальность темы обуславливается, с одной стороны, возрастанием интереса к изучению роли речевого воздействия в регулировании социального поведения представителей лингвокультурных социумов с развитием когнитивной лингвистики и дискурсологии, а с другой, – недостаточной изученностью аргументативно-суггестивного потенциала сложноподчиненного синтаксиса англоязычного политического дискурса.

Объектом статьи являются сложноподчиненные предложения с двумя придаточными в речи Б. Обамы и Д. Кемерона, а **предметом** – когнитивные операции, лежащие в основе синтаксических связей подчинения и определяющие аргументативно-суггестивный потенциал высказываний.

Материалом исследования служат транскрипты речей Б. Обамы и Д. Кемерона общим объемом, соответственно, 11 120 и 10 880 предикаций, из которых, соответственно, 1590 и 1390 предикаций объединены в сложноподчиненные предложения с двумя придаточными.

Сложноподчиненное предложение понимаем, как конструкционный ряд предикаций, объединенных на основе иерархического упорядочивания, где одна из предикаций рассматривается как главная, а остальные – как подчиненные [1, с. 194-195].

Предикацию в структурном смысле традиционно трактуем как простое двучленное расширенное предложение, а в коммуникативно-функциональном смысле – как воплощение предикативности, т.е. отнесение номинативного содержания предложения к действительности [1, с. 149].

Когнитивный анализ сложноподчиненного синтаксиса Б. Обамы и Д. Кемерона осуществляется в терминах когнитивных операций конструирования смысла высказывания в дискурсе (construal operations) [5, ch. 3.3; 8; 9; 10].

Когнитивные операции конструирования смысла связаны с четырьмя базовыми когнитивными способностями человека: вниманием (attention), суждением / сравнением (judgement / comparison), пространственно-временной ориентацией (perspective / situatedness) и структурированием объектов / событий (constitution / gestalt) [3, с. 46].

Для анализа сложноподчиненного синтаксиса наибольший интерес представляют конструкционные операции распределения внимания, а также и суждения / сравнения.

Основной конструкционной операцией, связанной с распределением внимания, есть операция выбора (selection), отражающая способность человека концентрироваться на определенных аспектах опыта, релевантных для него / нее в настоящий момент, и игнорировать остальные аспекты [там же, с. 47].

Примером выбора есть профилирование концепта относительно домена [5, с. 147]. На синтаксическом уровне Р. Ленекер демонстрирует профилирование с помощью локативных выражений типа: *The money is the kitchen, under the counter, in the lefthand cabinet, on the top shelf, behind the eat grinder*, где смысл каждого последующего в синтагматической цепочке локативного выражения профилируется относительно предыдущего, служащего базой для такой интерпретации [там же, с. 286].

В терминах операций конструирования, связанных с распределением внимания, профиль и база соотносятся с фокусом внимания (focus of attention) и сферой внимания (scope of attention) т.е. периферией сознания, дающий доступ к определенной информации [2, с. 29]. В системе понятий Р. Ленекера проблема до-

ступа к пропозициональной информации в дискурсе обсуждается в терминах доминиона (dominion) и точкой референции (reference point) [6, ch. 6].

В рамках операций суждения / сравнения термины “фокус” и “сфера внимания” соотносимы с терминами “фигура” и “фон” [7; 5, с. 121-122], позаимствованными из когнитивной психологии и введенными в когнитивную лингвистику Л. Талми.

Л. Талми использует их для объяснения пространственных отношений объектов, а также асимметрии взаимоотношений между событиями, описываемыми главной и подчиненной предикациями временных предложений типа *I read while she sewed*. Событие, отображаемое пропозициональным содержанием подчиненной предикации, мыслится как фон (причина или предусловие) по отношению к событию, отображенному пропозициональным содержанием главного предложения, мыслимому как фигура [7; 8; 9; 10].

Л. Талми выделяет такие признаки фона, как более известное местоположение, больший размер, большая стационарность, более сложная структурная организация, принадлежность скорее к заднему плану, более раннее появление на месте события / в памяти. Фигура же характеризуется менее известным местоположением, меньшим размером, большей мобильностью, большей структурной простотой, большей “выпуклостью” (принадлежностью переднему плану), более поздним появлением на месте события / в памяти [10, с. 315-16].

Из всех перечисленных характеристик для сложноподчиненного синтаксиса наиболее релевантным представляется противопоставление фона и фигуры как фона и объекта, выделяющегося на этом фоне, а также ранее известной информации и информации, возникающей в ходе развертывания дискурса. Наличие этих признаков позволяет соотнести фон со сферой внимания, а фигуру – с фокусом внимания.

Результаты структурно-семантического синтаксического анализа сложноподчиненных предложений, содержащих две подчиненных предикации, в речи Б. Обамы и Д. Кемерона позволяют заключить, что структурные компоненты таких предложений объединяются в единое синтаксическое целое с помощью различных конфигураций структурно-смыслового, смыслового и цепочного инкорпорирования.

Структурно-смысловым инкорпорированием называем вид подчинительной связи, где предшествующая предикация демонстрирует как смысловую, так и структурную незавершенность, восполняемую последующей предикацией. При этом, инкорпорируемая предикация может относиться как к отдельному компоненту предыдущей предикации (*David shares my belief that in a time of rapid change, the leadership of the United States and the United Kingdom is more important than ever* (Obama 5), так и к предыдущей предикации в целом (*And that is what the president and I are determined to do* (Cameron 2). Как правило, первой следует главная предикация за исключением сложноподчиненных предложений с придаточными подлежащего: *What comes of this moment is up to us* (Obama 10).

Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [главное [придаточное предикативное / дополнительное /

расширения / сравнительное / результата]] / [придаточное подлежащее [главное]].

В зависимости от того, относится ли последующая предикация к отдельному компоненту предыдущей предикации или к предикации в целом, структурно-смысловое инкорпорирование осуществляется при наличии или отсутствии **общей точки референции**. Термин “точка референции” (point of reference – PR) позаимствован из системы понятий Р. Ленекера, который определяет его как инициальный фокус внимания, открывающий доступ к сущностям, находящимся в рамках сферы внимания или доминиона [6, ch. 6]. Таким инициальным фокусом внимания есть член предыдущей предикации, вводящий последующую в синтагматической цепочке предикацию и обеспечивающий доступ как к информации, содержащейся в предшествующей предикации, так и к информации, содержащейся в последующей предикации.

Наличие общей точки референции характерно только для сложноподчиненных предложений с атрибутивными придаточными. Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [главное (точка референции) [придаточное определительное [придаточное определительное / дополнительное]]]; например: *This is a vision that says up to 50 million Americans have to lose their health insurance in order for us to reduce the deficit* (Obama 5).

В остальных случаях структурно-смысловое инкорпорирование осуществляется при отсутствии общей точки референции: [главное [придаточное предикативное / расширения [придаточное дополнительное / расширения]]]; например: *And so the question is whether all of us — as citizens, and as parents — are willing to do what's necessary to give every child a chance to succeed* (Obama 10).

При структурно-смысловом инкорпорировании фон всегда закреплен за предикацией, следующей первой в синтагматической цепочке, а фигура – за последующей предикацией. Последующая предикация не просто содержит более позднюю информацию, возникающую по ходу разворачивания дискурса, но и восполняет информационный пробел, создаваемый предыдущей, структурно незавершенной предикацией, так что фигура последовательно смещается вперед по ходу линейного разворачивания дискурса. Эту конфигурацию представляем в виде такой схемной записи: [M [S [S]]] / [M (PR) [S [S]]] (здесь и далее M – главная предикация (от *main clause*), а S – подчиненная предикация (от *subordinate clause*), PR – точка референции).

Количественно структурно-смысловое инкорпорирование является наиболее распространенным типом подчиненной связи в речи обоих политиков: 58,5% (930) предикаций в речи Б. Обамы и 47,8% (660) – в речи Д. Кемерона объединены в сложноподчиненные предложения с двумя придаточными с помощью этого типа подчинительной связи.

Смысловым инкорпорированием называем тип подчинительной связи, при котором предикации, следующей первой в синтагматической цепочке, присуща смысловая незавершенность, восполняемая последующей предикацией. При этом обе предикации сохраняют структурную полноценность. Важно, что

первой может следовать как главная, так и подчиненная предикация. Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [[придаточное вводное / причины / времени / условия / уступки] главное] / [главное [придаточное вводное / причины / времени / условия / уступки]]. Например: *If the United Nations Charter is to have any value in the 21st Century we must now join together to support a rapid political transition* (Cameron 18) / *You cannot build strong economies, open societies and inclusive political systems if you lock out women* (Cameron 8).

Смысловое инкорпорирование в чистом виде не очень распространено и объединяет в сложноподчиненные предложения всего 3,8% (60) предикаций в речи Б. Обамы и 6,5% (90) в речи Д. Кемерона.

Синтагматическая цепочка имеет такой вид: [вводное придаточное [главное [придаточное условия / причины]]]; например: *And as most families understand, a little credit card debt isn't going to hurt if it's temporary* (Obama 5).

В терминах когнитивных операций управления вниманием аудитории подчиненная предикация, следующая первой в синтагматической цепочке, служит фоном для интерпретации пропозиционального содержания главной и следующей за ней второй подчиненной предикации. В свою очередь, вторая подчиненная предикация служит фоном для интерпретации главной предикации, соотносимой с фигурой. Следовательно, при смысловом инкорпорировании в предложение двух подчиненных предикаций фокус внимания интерпретатора последовательно сужается и перемещается на информацию, отображаемую главной предикацией. При этом информация, содержащаяся в двух подчиненных предикациях, удерживается в сфере внимания интерпретатора. Данная конфигурация отображается такой схемной записью: [S [[M] S]].

Довольно большой процент предикаций объединяются в сложноподчиненные предложения на основе **взаимодействия смыслового и структурно-смыслового инкорпорирования**: 35,8% у Б. Обамы (570 предикаций: 380 на базе структурно-смысловой связи и 190 – смысловой) и 39% у Д. Кемерона (540 предикаций: 360 на базе структурно-смысловой связи и 180 – смысловой).

Взаимодействие смыслового и структурно-смыслового инкорпорирования отображается такими конфигурациями:

1) [главное [дополнительное / предикативное [условия / уступки]]]; например: *I hear it gets even more complicated once they're smoked* (Obama 10);

2) [главное (точка референции) [придаточное определительное [придаточное времени / причины]]]; например: *These aren't the kind of cuts you make when you're trying to get rid of some waste or find extra savings in the budget* (Obama 5).

В терминах операций когнитивного конструирования пропозициональное содержание главной предикации является грунтом для интерпретации пропозиционального содержания первой подчиненной предикации, встраиваемой в предложение с помощью структурно-смыслового инкорпорирования, тогда как пропозициональное содержание второй придаточной предикации, встраиваемой в предложение с помощью смыслового инкорпорирования, служит грунтом по

отношению к информации, содержащейся в первой придаточной предикации. Описанная конфигурация соответствует такой схемной записи: [M [[S] S]] / [[M (PR) [S]] S].

Кроме описанных выше конфигураций, в речи Б. Обамы наблюдается также **взаимодействие смыслового и цепочного инкорпорирования** (1,9% (30)).

Цепочное инкорпорирование представляет собой синтаксическую связь, где предикации соединены союзами *so* или *for*, относящимися к особой группе союзов, обладающих характеристиками как сочинения (фиксированность позиции между предикациями, структурная и семантическая самостоятельность предикаций), так и подчинения (семантика результата действия) [4, с. 213]. Например: *We are going to build Afghan capacity so Afghans can take responsibility for their future* (Obama 9). В структуре предложения как синтаксического целого информация, выражаемая первой и последующей предикациями, соотносится в рамках целевых / причинно-следственных отношений.

В зарегистрированных случаях взаимодействие смыслового и цепочного инкорпорирования смысловое инкорпорирование включает в предложение придаточные причины, а цепочное – придаточное цели: [придаточное причины [главное [придаточное цели]]]. Например: *Because we rallied the world, nuclear materials are being locked down on every continent so they never fall into the hands of terrorists* (Obama 10).

Две первых предикации в синтагматической цепочке объединены более сильной синтаксической связью подчинения, в рамках которой пропозициональное содержание придаточной предикации отображает причину состояния дел, выражаемого главным предложением и служит фоном для интерпретации содержания главного предложения, соотносимого на этом этапе линейного разворачивания дискурса с фигурой. С инкорпорированием в предложение придаточного цели фигура перемещается в конец синтагматической цепочки. Эту конфигурацию изображаем в виде такой схемы: [[S [M]] – [S]].

В речи Д. Кемерона также зарегистрировано **взаимодействие структурно-смыслового и цепочного инкорпорирования** (6,5% (90)), принимающее такие конфигурации:

1) [главное [придаточное цели (точка референции) [придаточное определительное]]]; например: *Business wants tax credits for research and development so they can develop the high end products that future countries like ours need* (Cameron 8);

2) [главное [придаточное цели [придаточное условия] придаточное цели]] – [M – [S [S] (S)]]; например: *So we are going to have it properly regulated by the Bank of England with banks made to hold enough capital to keep them safe so that if they do fail, they can do so without the taxpayer picking up the bill* (Cameron 2).

В первой конфигурации пропозициональное содержание главной предикации служит фоном по отношению к пропозициональному содержанию предикации, встраиваемой в предложение с помощью цепочного инкорпорирования. Последняя предикация, в свою очередь, является фоном для следующей за ней придаточной определительной предикации, структур-

но ее дополняющей и соотносимой с фигурой. Описанные взаимосвязи соответствуют такой схеме: [M – [S (PR) [S]]].

Во второй конфигурации информация, отражаемая главной предикацией, соотносится с информацией, содержащейся в подчиненных предикациях как действие и цель действия. При этом пропозициональное содержание подчиненного причины, разрывающего подчиненные цели, служит фоном для интерпретации последнего. Данную конфигурацию представляем в виде такой схемы: [M – [S (PR) [S]]].

В целом, структурно-смысловое инкорпорирование объединяет в предложения 82,4% (1310) предикаций в речи Б. Обамы и 78,3% (1080) предикаций речи в речи Д. Кемерона; смысловое инкорпорирование – 17% (270) и 19,5% (270) предикаций; цепочное инкорпорирование – 0,6% (10) и 2,2% (30) предикаций.

Применение когнитивно-дискурсивного инструментария анализа в исследовании сложноподчиненного синтаксиса англоязычного политического дискурса позволяет выявить принципиальные различия в типах подчинительной связи: смыслового и цепочного инкорпорирования, с одной стороны, и структурно-смыслового инкорпорирования, с другой.

Смысловое и цепочное инкорпорирование обеспечивают аргументативность дискурса, поскольку эти типы связи отражают каузальные отношения между событиями, репрезентированными главной и подчиненной предикациями: пропозициональное содержа-

ние подчиненной предикации задает временные / причинные / целевые / условные или эпистемические рамки совершения действия, отраженного пропозициональным содержанием главной предикации (или же предикации, выполняющей функцию главной в конкретной синтагматической цепочке). Разница между этими типами связи состоит лишь в большей семантической независимости придаточной предикации при цепочном инкорпорировании.

Структурно-смысловое инкорпорирование обеспечивает суггестивность политического дискурса, представляя собой инструмент манипулирования вниманием аудитории с помощью постоянной смены фона и фигуры в синтагматических цепочках и, соответственно, перемещения фокуса внимания на нужную информацию.

Полученные данные позволяют утверждать, что при общем преобладании структурно смыслового инкорпорирования в речи обоих политиков, доля смыслового и цепочного инкорпорирования несколько больше в речи Д. Кемерона (17, 6% (280): 21,7% (300)), что свидетельствует о большем стремлении британского политика к осуществлению речевого воздействия путем аргументации, построенной на рациональных доказательствах.

Перспективу исследований связываем с проверкой высказанных положений на основе большего массива эмпирического материала с привлечением статистических инструментов анализа.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики. – М.: Высшая школа, 2004. – 239 с.
2. Blokh M. Ya. *Teoreticheskie osnovy grammatiki [Theoretical foundations of grammar]*. – М.: Vysshaya shkola, 2004. – 239 s
3. Chafe W. Discourse, consciousness and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing. – Chicago: Un-ty of Chicago Press, 1994. – p.
3. Croft W., Cruse A. *Cognitive Linguistics*. – Cambridge: Cambridge Un-ty Press, 2004. – 56 p.
4. Khaimovich B.S., Rogovskaya B.I. *A Course in English Grammar*. – М.: Высшая школа, 1967. – 298 с.
5. Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar*. – Stanford: SUP, 1987. – Vol. 1. Theoretical Prerequisites. – 516 p.
6. Langacker R. W. *Grammar and conceptualization*. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1999.
7. Talmy L. *Semantic structures in English and Atsugewi*. Ph. D. dissertation, Department of Linguistics, Un-ty of California, Berkeley, 1972.
8. Talmy L. Rubber sheet cognition in language // *Papers from the 13th Regional Meeting, Chicago Linguistic Society / ed. W. A. Beach*. – Chicago: Chicago Linguistic Society, 1977. – P. 612-28.
9. Talmy L. The relation of grammar to cognition // *Topics in cognitive linguistics / ed. B. Rudzka-Ostyn*. – Amsterdam: John Benjamins, 1982. – S. 165-205.
10. Talmy L. *Toward a cognitive semantics*. – Cambridge (Mass.); L.: A Bradford Book, The MIT Press, 2000. – Vol. 1. Concept Structuring Systems. – 565 p.
11. Cameron 1 = David Cameron's address to the United Nations General Assembly [E-source], September 26, 2012. – Access: <http://www.number10.gov.uk/news/>.
12. Cameron 2 = David Cameron's speech at Global Investment Conference [E-source], July 26, 2012. – Access: <http://www.number10.gov.uk/news/>
13. Obama 3 = President Barack Obama and British Prime Minister David Cameron's joint press conference [E-source], March 14, 2012. – Access: <http://foxnewsinsider.com>.
14. Obama 4 = President Barack Obama and British Prime Minister David Cameron's joint press availability [Electronic resource], May 25, 2011. – Access: <http://transcripts.cnn.com>.
15. Obama 5 = President Barack Obama's Speech on the Deficit. The Country We Believe In. The George Washington University [E-source], April 13, 2011. – Access: blogs.wsj.com.
16. Cameron 6 = David Cameron's speech on the Big Society [E-source], February 14, 2011. – Access: <http://www.number10.gov.uk/news/>.
17. Cameron 7 = David Cameron's speech on radicalisation and Islamic extremism [E-source], February 5, 2011. – Access: <http://www.number10.gov.uk/news/>.
18. Cameron 8 = David Cameron's press conference at the NATO Summit in Lisbon [E-source], November 20, 2010. – Access: <http://www.number10.gov.uk/news/>.
19. Obama 9 = President Barack Obama and British Prime Minister David Cameron's joint press conference [E-source], July 20, 2010. – Access: latimesblogs.latimes.com.
20. Obama 10 = President Barack Obama's State of the Union Address [E-source], January 27, 2010. – Access: <http://www.npr.org>.

Ponikaryova A.U. Syntactic speech arrangement as a means of attaining argumentative-suggestive potential (based on the complex sentences with two subordinate clauses in the speeches of B. Obama and D. Cameron)

Abstract. The article deals with complex syntactic constructions with two subordinate clauses. It describes three types of hypotaxis relations: semantic incorporation, structural-semantic incorporation and chain incorporation. These types of relations are explained in

terms of cognitive construal operations. Structural-semantic incorporation is a linear type of hypotaxis relations where preceding predication in the syntagmatic chain contains information serving as the ground for the interpretation of the subsequent predication, functioning as the figure. Structural-semantic incorporation provides suggestibility of the political discourse. Semantic incorporation and chain incorporation represent a nonlinear type of hypotaxis relations where predications are combined with the help of causative relations, and the location of the ground and figure is determined by the character of these relations but not by the location of these predications in the syntagmatic chain. Semantic incorporation and chain incorporation provide argumentative potential of the political discourse. The findings let us claim that structural-semantic incorporation prevails in the speeches of both politicians, but the share of semantic incorporation and chain incorporation is greater in D. Cameron's speech. This fact suggests that D. Cameron demonstrates a greater tendency to influence the auditory by argumentation based on rational proofs.

Keywords: subordinate connection, cognitive construal operations, ground and figure, argumentation, suggestibility.

Радчук О.В.

Ассоциативный эксперимент как способ выявления грамматических лакун

Радчук Ольга Вячеславовна, кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина

Received October 9, 2013; Accepted October 28, 2013

Аннотация. В статье сфокусировано внимание на ассоциативном эксперименте как способе выявления грамматических лакун. Автор анализирует ответы респондентов, касающиеся грамматических форм и грамматических категорий, которые ассоциируются с понятием *отсутствие* в языковой системе. Делается вывод о том, что с помощью психолингвистического эксперимента можно объяснить лингвокультурные и лингвопсихологические истоки грамматических универсалий.

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, лакунарность, грамматические формы, грамматические категории, понятие отсутствие.

В современных исследованиях по лингвистике довольно часто встречается описание различных ассоциативных экспериментов, которые в основном представлены на ассоциативно-лексической платформе (изучаются реакции на слова-стимулы). Однако проведение и описание психолингвистического эксперимента при исследовании грамматических понятий не менее интересно.

Проблемы, связанные с изучением явления лакунарности, неоднократно были объектом научных дискуссий [3; 6], но остаются *актуальными* и сегодня [1; 2]. **Цель статьи** – показать, что ассоциативный эксперимент позволяет выявить грамматические лакуны, что поможет выявить лингвокультурные и лингвопсихологические истоки грамматических универсалий.

Необходимо отметить, что грамматические лакуны изучены менее тщательно [2; 6], чем лексические. Это связано, в первую очередь с тем, что лексическая лакунарность во многом влияет на эффективность коммуникации. Однако нельзя умалять и роль грамматики в процессе общения, поскольку несовпадение или отсутствие грамматических форм в одном из языков также приводит к непониманию.

Каждая грамматическая форма предстает как некое структурное упорядочение исторической, онтологической или психологической реальности. Грамматические категории культурно обусловлены, они претерпевают изменения под влиянием узуса, когда отклонения от нормы перестают рассматриваться как аномалии. Конкретные способы языкового выражения отождествляются с определенным мировоззрением [7].

Традиционным считается исследование существующих в языке/языках грамматических универсалий. А отсутствие тех или иных грамматических категорий и граммем в языке/языках чаще рассматривается как исключение, которое исторически и психологически обусловлено.

Современный исследователь лингвистических лакунарных единиц и лакун Байрамова Л. К. подчеркивает, что лакунарность относится к универсальным категориям и присуща абсолютному большинству языков мира, а лакунарные единицы называет уникалиями. По ее мнению, парадигма *универсалии* – *уникалии* – *лакуны* репрезентирует уникалии в универсалиях [1].

Мы считаем, что ассоциативный эксперимент поможет объективному изучению грамматической лакунарности, а привлечение ассоциативного эксперимента в качестве приема анализа языкового материала, на наш взгляд, будет иметь определенную методологическую ценность.

Ассоциативный эксперимент является психолингвистическим методом исследования, который опирается на психологическое учение А.А. Потебни и развивает многие положения его теории.

При определении метода исследования языковых явлений А.А. Потебня опирается на историзм познания. С историческим аспектом изучения языка тесно связан психологизм Потебни. Ученый распространяет данный принцип на анализ каждого слова и каждой грамматической формы. Поэтому языковедческая концепция А.А. Потебни подчеркнута психологическая. Идеи психологизма в учении А.А. Потебни, в свою очередь, берут свои истоки в трудах немецкого педагога, философа-идеалиста, основоположника ас-

социативной психологии И.Ф. Гербарта. Опора на психологическое учение А.А. Потебни, на наш взгляд, подтверждает, что такой эмпирический психолингвистический способ как ассоциативный эксперимент выступает научно обоснованным методом исследования.

Таблица 1

Результаты ассоциативного эксперимента

	Вопросы анкеты	ответов шт. / %
№1	С чем у Вас ассоциируется понятие <i>отсутствие</i> в грамматике?	
Ответы респондентов	1. Нулевой морфемой:	27/54
	а) нулевой морфемой;	11/22
	б) нулевой флексией;	14/28
	в) нулевым аффиксом.	3/6
	2. Отсутствием грамматических категорий.	9/18
	3. Отсутствием грамматических форм.	3/6
	4. Отсутствием одного из членов оппозиции.	3/6
5. Неполными и/или эллиптическими предложениями.	5/10	
6. Не применимо к грамматике.	3/6	
7. Другие (единичные) ответы.	14/28	
№2	Имеет ли графическое обозначение понятие <i>отсутствие</i> в языковой знаковой системе?	
Ответы респондентов	1. – графическое обозначение нулевой флексии.	8/16
	2. «-» знак тире, который заменяет отсутствующий член предложения.	6/12
	3. Ø – обозначение отсутствия свойств у одного из членов оппозиции.	2/4
	4. Не имеет графического обозначения в грамматике.	5/10
	5. Другие (единичные) ответы.	10/20
№3	Каким синонимом можно заменить слово <i>отсутствие</i> , употребляемое при анализе лингвистических (грамматических) единиц?	
Ответы респондентов	1. Потеря/ исчезновение/ утрата.	20/40
	2. Несуществование/ «неналичие»/ «неимение».	9/18
	3. Замещение.	6/12
	4. Упрощение.	4/8
	5. Выпадение.	4/8
	6. Пропуск /опущение.	4/8
	7. Пробел.	3/6
	8. Неупотребление.	2/4
	9. Усечение.	2/4
	10. Нехватка.	2/4
	11. Упразднение.	2/4
	12. Другие (единичные) ответы.	10/20
№4	Какой антоним к слову <i>отсутствие</i> , используемый при противопоставлении в грамматике, Вы считаете наиболее удачным?	
Ответы респондентов	1. Наличие.	22/44
	2. Присутствие.	20/40
	3. Существование.	9/18
	4. Возмещение/ компенсация/восполнение/ дополнение	9/18
	5. Заполнение / создание / образование / появление / формирование	9/18
	6. Замещение/замена.	4/8
	7. Употребление/применение.	3/6
	8. Вариация/расширение.	2/4
	9. Презентация.	1/2
	10. Восстановление.	1/2
	11. Идентификация.	1/2
	12. Кодификация.	1/2
№5	О чем свидетельствуют показатели понятия <i>отсутствие</i> на уровне грамматики в языковой системе?	
Ответы респондентов	1. Экономии языковых средств.	13/26
	2. Динамизме языковой системы.	10/20
	3. Развитии/эволюции языковой системы.	10/20
	4. Тенденции упрощения языковой системы.	8/16
	5. Истории/определенном этапе развития языка.	6/12
	6. Различии в восприятии разных языковых систем.	4/8
	7. Функциональности языковой системы.	4/8
	8. Влиянии на языковую систему экстралингвистических факторов/связи с социальным фактором.	3/6
	9. Многогранности/гетерогенности языковой системы.	3/6
	10. Национальных/ментальных особенностях языка.	3/6
	11. Другие (единичные) ответы.	7/14

Эксперимент включал анкетирование и обработку собранной информации. В качестве респондентов были привлечены студенты-пятикурсники факультета иностранной филологии ХНПУ имени Г.С. Сковороды, изучающие английский и другие иностранные языки. Общее количество информантов – 50. Все сведения, полученные во время эксперимента, отражены в таблице (см. табл. 1). Первый столбец таблицы содержит вопросы анкеты, предложенной студентам, второй – варианты их ответов, третий – количество одинаковых мнений и их процентное соотношение. Некоторые респонденты давали несколько ответов на один вопрос, поэтому количество ответов превышает цифру 50.

Обработав полученные данные анкеты, мы отметили, что первый вопрос анкеты психолингвистического эксперимента «С чем у Вас ассоциируется понятие *отсутствие* в грамматике?» не был представлен широким разнообразием ответов.

Большинство респондентов понятие *отсутствие* в грамматике связывали с отсутствующей (или нулевой морфемой) – 11, причем 14 человек конкретно связывали данное понятие с нулевой флексией и только двое – с нулевым аффиксом. Наверное, это неслучайно, поскольку именно аффиксация является самым распространенным синтетическим способом выражения грамматических значений. Суммируя приведенные цифры, получается, что 27 из 50-тидесяти опрошенных считают отсутствие/наличие аффикса самым существенным показателем грамматического значения. Отсутствие отдельных грамматических категорий в разных языках указано в 9-ти анкетах, тогда как отсутствие отдельных грамматических форм указали только трое.

С отсутствием одного из членов оппозиции грамматическая лакуна ассоциируется также у 3-х респондентов. У 5-ти человек первый вопрос соотносится с неполными и/или эллиптическими синтаксическими конструкциями. Трое студентов считают, что понятие *отсутствие* вообще не может быть применено к грамматике, с чем трудно согласиться. Еще древнеиндийский языковед Панини, автор первой грамматики – грамматики санскрита, ввел понятие нулевой морфемы, которое было забыто и вновь появилось в лингвистике только в XIX веке. В дальнейшем многие лингвисты, начиная с Фердинанда де Соссюра, рассматривали язык как бинарную систему, в которой оппозициональное отсутствие признака и/или элемента становится значимым только в присутствии, его выявляющего.

Не все студенты ответили на второй вопрос, он вызвал затруднение или нежелание привести пример. Анализируя ответы на второй вопрос «Имеет ли графическое обозначение понятие *отсутствие* в языковой знаковой системе?», мы пришли к выводу, что ответы информантов отсылают нас к первому вопросу. 8 респондентов указали на «-» графическое обозначение нулевой флексии; чуть меньше число участников эксперимента (6) указали «-» знак тире, который заменяет отсутствующий член предложения; только двое приводят в качестве примера Ø – обозначение отсутствия свойств у одного из членов оппозиции; пятеро считают, что понятие *отсутствие* не имеет гра-

фического обозначения в грамматике. Опираясь на статистику, можно сделать вывод о том, что понятие *отсутствие* ассоциируется, в первую очередь, с нулевой аффиксацией как способом выражения грамматического значения, во-вторых, с особыми синтаксическими конструкциями, и, наконец, в-третьих, с понятием оппозиции в грамматической системе языка.

Результаты ответов на следующий вопрос: «Каким синонимом можно заменить слово *отсутствие*, употребляемое при анализе лингвистических (грамматических) единиц?» – продемонстрировали парадигму повторяющихся и неповторяющихся ассоциаций. Несмотря на то, что термин *лакуна* является распространенным, его в качестве синонима указал только 1 из 50-тидесяти информантов. Менее известный и менее употребляемый термин *абсентеизм* (*absentia* – от лат. *отсутствие*) встретился в 3-х анкетах студентов, изучающих французский язык. Представим остальные синонимы, расположив их в порядке убывания и указав в скобках количество ответов: *потеря/исчезновение/утрата* (20), *несуществование/«неналичие»/«неимение»* (9), *замещение* (6), *упрощение* (4), *выпадение* (4), *пропуск/опущение* (4), *пробел* (3), *неупотребление* (2), *усечение* (2), *нехватка* (2), *упразднение* (2), *редукция* (1), *нулевая презентация/нуль/нулевой/нулевое присутствие* (1), *факультативность* (1), *нулевая деривация* (1), *нулевая парадигма* (1), *дефицит* (1), *необозначенность* (1), *нейтральность* (1), *«лишнее»* (1), *пассивность* (1).

Как видим, большинство респондентов ставят в один синонимический ряд с понятием *отсутствие*, которое является доминантой в этом ряду, слова *потеря/исчезновение/утрата*. Действительно, в историческом развитии любого языка наблюдается *потеря/исчезновение/утрата* каких-либо грамматических категорий или форм. Например, формы звательного падежа имен существительных, ушедшие из живого древнерусского языка в XIV-XV веках.

Использование таких синонимов, как *несуществование/«неналичие»/«неимение»* указывает на то, чего изначально не было в грамматической системе языка (например, отсутствие деепричастий и деепричастных оборотов в древнерусском языке).

Третье место в парадигме занимает синоним *замещение*. На определенном этапе эволюции языка можно проследить, как одни грамматические формы начали употребляться вместо других. Например, после утраты категории двойственного числа некоторые формы стали употребляться как формы множественного числа, т.е. произошла замена одних грамматических форм другими.

Семантическое поле понятия *отсутствие* включает 26 дефиниций, которые отличаются широким смысловым различием. Это подтверждает тот факт, что грамматические единицы являются значимыми в системе языка, а их отсутствие может по-разному проявляться.

Общезвестно, что семантические отношения синонимов тесно связаны с антонимами как словами с противоположными значениями. В ответах респондентов на четвертый вопрос: «Какой антоним к слову *отсутствие*, используемый при противопоставлении в грамматике, Вы считаете наиболее удачным?»

наблюдаем лидирующую пару слов: *наличие* – 22 и *присутствие* – 20 ответов. Отметим, что оппозиционные пары *отсутствие/наличие* и *отсутствие/присутствие* зафиксированы в словаре антонимов русского языка [4]. Интересным является то, что третьим по количеству в анкетах указано слово *существование* (9), которое соотносится с синонимом *несуществование* (9), приводимым в качестве ответа на предыдущий вопрос. Это говорит о том, что данные пары антонимов (*отсутствие/наличие, отсутствие/присутствие, существование/несуществование*) являются достаточно распространенными и применимыми в различных сферах человеческой деятельности.

Однако наличие иных вариантов ответов свидетельствует о возможности разнообразных языковых, в частности грамматических, репрезентаций понятия *отсутствие*. Ассоциации, лежащие в основе антонимов по контрасту грамматических признаков в языковой системе, информанты вкладывают в следующие понятия: *возмещение/компенсация/восполнение/дополнение* – 9, *заполнение/создание/образование/появление/формирование* – 9, *замещение/замена* – 4, *употребление/применение* – 3, *вариация/расширение* – 2, *презентация* – 1, *восстановление* – 1, *идентификация* – 1, *кодификация* – 1.

Представленные антонимы как члены оппозиции иллюстрируют семантический объем понятия *отсутствие*.

Например, соотнесение семантики понятия *отсутствие* со словами *возмещение/компенсация/восполнение/дополнение* связано с тем, что в грамматике может наблюдаться временное отсутствие, которое легко восстанавливается (глагол-связка *есть* в русском языке).

Осознанный выбор антонимов составил иерархию языковых понятий, которые предполагают обращение друг к другу. В начале *компенсация отсутствия* чем-либо, затем *заполнение* и *создание* того, что отсутствует, следующий этап – это практическое *употребление*, а уже на практике можно выбирать *вариант*, который будет представлен (*презентация*) и обозначен (*идентификация*).

Такая последовательность лексем отражает связь языковой логики и языкового сознания: с помощью языковой логики происходит отражение понятия *отсутствие* в сознании молодых носителей языка.

Интересны результаты ответа на последний вопрос анкеты: «О чем свидетельствуют показатели понятия *отсутствие* на уровне грамматики в языковой системе?». Порядок расположения ответов в таблице, как и ранее, соответствует их количеству и направлен от большего к меньшему. Представлены следующие ответы: *об экономии языковых средств* – 13, *динамизме языковой системы* – 10, *развитии/эволюции языковой системы* – 10, *тенденции упрощения языковой системы* – 8, *истории/определенном этапе развития языка* – 6, *различиях в восприятии разных языковых систем* – 4, *функциональности языковой системы* – 4, *влиянии на языковую систему экстралингвистических факторов/связи с социальным фактором* – 3, *многогранности/гетерогенности языковой системы*

– 3, национальных / ментальных особенностях языка
– 3.

Неслучайно ответ, связанный с особенностями ментальности народа-носителя языка, расположен не в начале, так как все указанные до него факторы исходят, в конечном счете, из последнего. Действительно, понятие *отсутствие* свидетельствует чаще всего об экономии, динамизме языковой системы. В тоже время оно служит показателем различий в мировосприятии разных народов, нашедших свое отражение в языке. При этом язык постоянно находится в развитии, на него влияют экстралингвистические факторы, а тенденция упрощения языковой системы связана напрямую с совершенствованием социума, усложнением жизни в обществе. Выполняя коммуникативную и когнитивную функции, язык зависит от мышления. Язык лишь средство выражения отраженной в образах действительности. То понятие, которое существует у одного народа, может отсутствовать у другого.

Таким образом, ассоциативный эксперимент помог выявить некоторые грамматические лакуны и позволил расширить понимание термина *отсутствие* применительно к грамматике.

Показателен тот факт, что отсутствие грамматической формы конкретного языкового понятия осозна-

ется носителями языка как лакуна, которая при коллективной потребности может быть заполнена средствами словообразовательного уровня языка.

Е.А. Селиванова определяет лакуну как базовый элемент национальной специфики лингвокультурной общности, которая усложняет перевод текстов и восприятие реципиентами других культур, так как в разных языках могут отсутствовать соответствующие единицы языка разных уровней, обозначения понятий, категорий, ассоциативных реакций, а также паравербальных способов речи [5].

Термин же *отсутствие* употребляется в самых разных философских и научных концепциях, так как проблема изучения данного феномена выходит за рамки лингвистики. Изучение универсалий вынуждает лингвистов вторгаться в область философии, которая рассматривает и дает философское обоснование понятию *отсутствие*. Термин *отсутствие* понимают по-разному. Нам бы хотелось придать данному термину широкое толкование, так как смысл термина, на наш взгляд, имеет антропологическую, психологическую и культурную основы. Его необходимо включить в широкий лингвопсихологический контекст со своим репертуаром языкового выражения, только тогда его можно оценивать в категориях.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Байрамова Л.К. Лингвистические лакунарные единицы и лакуны // Вестник Челябинского государственного университета. 2011. № 25 (240). Филология. Искусствоведение. Вып. 58. – 2011. – С. 22–27.
1. Байрамова Л.К. *Lingvisticheskiye lakunarniye yedinitisy i lakuny [Linguistical lacune units and lacunes] // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. 2011. № 25 (240). Philologiya. Iskusstvovedeniye. – Vol. 58. – 2011. – 22-27 s.*
2. Быкова Г.В. Лакунарность как категория лексической системологии. – Благовещенск: БГПУ, 2003. – 364 с.
2. Bykova G.V. *Lakunarnost' kak kategoriya leksicheskoy sistemologii [Lacunes as a category of lexical systemology]. – Blagoveshchensk: BGPU, 2003. – 364 s.*
3. Жельвис В.И. К вопросу о характере русских и английских лакун // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 136–146.
3. Zhel'vis V.I. *K voprosu o haractere russkih i angliyskih lakun [On the issue of the character of Russian and English lacunes] // Natsional'no-kulturnaya spetsifika rechevogo povedeniya. – M.: Nauka, 1977. – 136-146 s.*
4. Львов М.Р. Словарь антонимов русского языка / Под ред. Л.А. Новикова. – Изд. 9-е стер. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА. – 2012. – 592 с.
4. L'vov M.P. *Slovar' antonimov russkogo yazyka [Dictionary of Russian antonyms] / Pod red. L.A.Novikova. – Izd. 9-ye ster. – M.: AST-PRESS Kniga. – 2012. – 592 s.*
5. Селиванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
5. Selivanova O. *Suchasna lingvistyka: terminologichna entsyklopediya [Modern linguistics: an encyclopedia of terms]. – Poltava: Dovkillya. – K., 2006. – 716 s.*
6. Стернин И.А. Лексическая лакунарность и понятийная эквивалентность. – Воронеж: ВГУ, 1999. – 18 с.
6. Sternin I.A. *Leksicheskaya lakunarnost' i ponyatiynaya ekvivalentnost' [Lexical lacunes and notional equivalence]. – Voronezh: VGU, 1999. – 18 s.*
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Перев. с итал. В.Г. Резник, А.Г. Погоняйло. – СПб.: «Симпозиум», 2004. – 544 с.
7. Eko U. *Otsutstvuyushchaya struktura. Vvedeniye v semiologiyu [Absent structure. Introduction to Semiology] / Perv. s ital. V.G. Reznik, A.G. Pogonyaylo. – SPb.: 'Symposium', 2004. – 544 s.*

Radchuk O.V. Association experiment as a means of revealing grammatical lacunes

Abstract. The article focuses on association experiment as a means of revealing grammatical lacunes. The author the respondents' answers concerning grammatical forms and grammatical categories associated with the notion *absence*. The author makes the conclusion that a psysholinguistic experiment may be used to specify linguocultural and linguopsychological sources of grammatical universals.

Keywords: association experiment, grammatical form, grammatical category, the notion of absence.

Радчук О.В. Ассоциативный эксперимент как способ выявления грамматических лакун

Аннотация. В статье сфокусировано внимание на ассоциативном эксперименте как способе выявления грамматических лакун. Автор анализирует ответы респондентов, касающиеся грамматических форм и грамматических категорий, которые ассоциируются с понятием *отсутствие* в языковой системе. Делается вывод о том, что с помощью психолингвистического эксперимента можно объяснить лингвокультурные и лингвопсихологические истоки грамматических универсалий.

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, лакунарность, грамматические формы, грамматические категории, понятие отсутствие.

Роговская А.Г.

Реализация фаустовского архетипа в образе А.С. Грибоедова в романе Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара"

*Роговская Александра Георгиевна, аспирант кафедры русской и мировой литературы
Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина*

Received November 12, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Статья является попыткой выявления и раскрытия особенностей реализации фаустовских мифологем в образе А.С. Грибоедова на материале романа Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара" (1928). Трагедия И.В. Гёте "Фауст" – универсальное произведение, в центре которого – вечные проблемы взаимоотношения человека и мира, добра и зла, жизни и смерти, преступления и наказания, границ познания человеком мира. Трагедия не утрачивает своей актуальности на протяжении нескольких веков, а её главный герой стал самым знаменитым персонажем эпохи Реформации, вечным образом (архетипом) мировой культуры. Фауст – противоречивый, двойственный образ, символ неизбывного стремления человека к познанию. В русской литературе XX века фаустовский сюжет положил начало традиции эксплуатации архетипа – "русской фаустиане". В романе Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара" образ российского чиновника и поэта А.С. Грибоедова является носителем архетипа Фауста, причём есть основания полагать, что и реальное историческое лицо Грибоедов, прототип образа, обладал качествами, присущими фаустовской душе (по О. Шпенглеру). А.С. Грибоедов, будучи младшим современником И.В. Гёте, был знаком с его произведениями, знал трагедию "Фауст" наизусть, его перу принадлежит вольный перевод "Пролога в театре", а между "Горем от ума" и "Фаустом" прослеживаются интертекстуальные связи. Одиночество, склонность к рефлексии, разочарование в прежних идеалах, утопический, по сути, деятельный порыв к улучшению жизни людей роднят Вазир-Мухтара с доктором Фаустом. В тексте романа Тынянова наблюдаются аллюзии на трагедию Гёте. Образ Грибоедова многогранен, он не сводится к калькированию одного-единственного вечного фаустовского образа; его парадокс состоит в том, что, будучи полномочным посланником Российской империи, он, тем не менее, являлся носителем западной ментальности, фаустовской души, и резкое столкновение с Востоком несло для него неминуемую гибель, являющуюся в то же время его спасением от самого себя.

Ключевые слова: образ, архетип, исторический роман, интертекст, фаустовская душа.

Характерной чертой современного литературоведения является изучение литературы в контексте взаимодействия различных культур, эпох, а также отдельных художественных произведений. Особый интерес представляет изучение интертекстуальных связей с теми памятниками мировой литературы, которые содержат попытки решения вечных философских проблем, и в силу насыщенности архетипическими смыслами никогда не утрачивают актуальности. К числу этих уникальных, неизбежно востребованных произведений относится трагедия И.В. Гёте "Фауст". Доктор Фауст, персонаж немецких народных легенд, пьесы К. Марло и неоконченной пьесы Г.Э. Лессинга получил статус вечного образа лишь после явления в трагедии Гёте. Текст пьесы был разобран на цитаты, ставшие самостоятельными афоризмами. Фаустовский архетип как схема образа учёного, одержимого страстью к познанию, искателя смысла человеческой жизни актуализировался в шедеврах мировой художественной литературы авторами последующих поколений. Не стала исключением и русская литература XX в., где фаустовский сюжет положил начало традиции, названной Г.Г. Ишимбаевой "русской фаустианой".

Теме фаустианских мотивов в литературе вообще и в русской литературе XX в. в частности посвящено немало научных работ. Среди них отдельные издания: Жирмунский В.М. "Гёте в мировой литературе" (1981); Данилевский Р.Ю. "Русская литература и Гёте: исследования 1980-х годов" (1987); Ишимбаева Г.Г. "Фаустианская тема в немецкой литературе: учеб. пособие" (1996), "Проблемы фаустианства в Германии" (1997), "Русская фаустиана XX века: учеб. пособие" (2002), "Страницы русской фаустианы XIX века: учеб. пособие" (2005); Кочанова Е.Г. "Из истории фаустианы: культурологический очерк" (2003); Якушева Г.В. "Фауст и Мефистофель вчера и сегодня" (1998), "Фа-

уст в искушениях XX века" (2005). Интертекстуальные связи произведений русской литературы с трагедией Гёте становятся предметом диссертационных исследований: Нямцу А.Е. (1985); Романова А.Н. (1999); Шор Г.А. (2009), Васин Н.С. (2012) и др. Проблема присутствия фаустианских мотивов в русской исторической прозе затронута И.В. Макрушиной на материале романов М. Алданова в её монографии "Романы Марка Алданова: философия истории и поэтика" (2004).

Цель исследования состоит в выявлении и раскрытии особенностей реализации фаустовских мифологем в образе А.С. Грибоедова.

Материалом исследования служит исторический роман Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара". Методологической основой исследования является совокупность методов и подходов, учитывающих возможности интерпретации текста, интертекстуального анализа текстов произведений Ю.Н. Тынянова и И.В. Гёте, элементов метода психоанализа К. Юнга и рецептивного метода.

Роман Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара", написанный в 1928 г., стал попыткой изобразить истинного Грибоедова, ведь, по словам автора, всё, что было написано об Александре Сергеевиче историками литературы, было совсем не похоже на то, что писал он сам [4]. Роман был встречен современной автору критикой неоднозначно, во многом из-за необъективности критиков, находившихся во власти идеологии, довлевшей над всеми сферами жизни советского общества. Однако, не только из-за неё, ведь и в последующие годы произведение получало различные оценки. Многие литераторы, вне зависимости от их общего отношения к роману, "не узнавали" в тыняновском персонаже Грибоедова: "Грибоедов замечателен, хотя я и не ожидал встретить его

таким. Но вы показали его так убедительно, что, должно быть, он таким и был. А если и не был – теперь будет" (М. Горький) [2, с. 458]; у А.И. Солженицына возникает предположение, что "Тынянов писал, смутным намёком, о себе" [3, с. 192]. Действительно, есть основания говорить и об автобиографической составляющей образа А.С. Грибоедова, т.к. сам Ю. Тынянов в 1927 писал В. Шкловскому в связи с гонениями советского правительства на формалистов: "Горе от ума у нас уже имеется. Смею это сказать о нас, о трех-четырех людях. Не хватает только кавычек, и в них все дело. Я, кажется, обойдусь без кавычек и поеду прямо в Персию". Поистине, тыняновский Грибоедов изображён весьма достоверно (при том, что авторы предисловий к комедии "Горе от ума" сходятся во мнении, что трудно восстановить духовный облик Грибоедова), а Юрий Николаевич как писатель имел право на свою собственную интерпретацию личности автора одной комедии для создания полнокровного, реалистичного образа. В романе мало говорится о "Горе", центральным сюжетом повествования является дипломатическая деятельность Грибоедова, и Тынянов высвечивает соответствующие смысловые грани образа, изображая Грибоедова-дипломата. Волевой, целеустремленный, эрудированный "автор и музыкант" получает назначение полномочным министром в Персию, что идёт вразрез с его собственными планами по основанию в Тифлисе "второй Ост-Индии", Закавказской торговой компании. Грибоедов Тынянова одинок в своих порывах, склонен к рефлексии (его внутренние диалоги занимают целые главы); он пытается найти компромисс, сочетая в себе честолюбивого чиновника и опального художника, вступает в сделку со своей совестью и с ужасом обнаруживает, что превращается в Молчалина. Нежелание мириться с ролью послушного винтика государственной машины выливается во внутренние разногласия образа, в конце концов, неизбежно приводящие Вазир-Мухтара к трагическому концу.

Для более глубокого понимания трагичности образа А.С. Грибоедова в романе Ю. Тынянова уместным будет задействовать понятие архетипа: образ Грибоедова близок вечному образу Фауста. Свидетельством непреходящей актуальности и глубокой символичности образа Фауста служит введение О. Шпенглером в философский обиход понятий "фаустовская душа" и "фаустовская культура". В узколитературном смысле архетип Фауста ассоциируется с германской культурой, в культурологическом (у Шпенглера) – с европейской. Тем более сближение образа Грибоедова с вечным фаустовским образом оправдано, что А.С. Грибоедов, реальное историческое лицо, будучи младшим современником И.В. Гёте, был знаком с его произведениями, знал трагедию "Фауст" наизусть, его перу принадлежит вольный перевод "Пролога в театре", а между "Горем от ума" и "Фаустом" прослеживаются интертекстуальные связи. Фаустианские мотивы перекочевали из комедии Грибоедова в его жизнь, он готовился к преобразовательской деятельности, составив "Проект учреждения Российской Закавказской компании". Грибоедовед С.А. Фомичёв упрекает Ю.Н. Тынянова в оценке "Проекта" лишь как плода непомерного честолюбия Грибоедова, в то

время как данный документ чрезвычайно важен для понимания его подлинной личности. "На "Проект" обычно смотрят как на трактат экономический, но в нем следует увидеть еще и поэму "высшего значения", вдохновенную "фаустовской" мечтой о жизни как о творчестве, как о созидании [6, с. 24]: "Я целый край создам обширный, новый, | И пусть миллионы здесь людей живут, | Всю жизнь в виду опасности суровой, | Надеясь лишь на свой свободный труд" [1, с. 269]. Эти строки из второй части "Фауста" в грибоедовские времена еще не были написаны, но Гете и Грибоедов были людьми одной эпохи, для которой в высшей степени была характерна вера в творческие силы человека, руководимого разумом" [6, с. 24]. Деятельный порыв, свойственный в равной степени и Грибоедову, и Фаусту, указывается Шпенглером как одна из типичных черт фаустовской души. Согласно Шпенглеру, тщетный порыв страждущей, жаждущей познания фаустовской души, направленный на достижение запредельного вечного мира, находит частичную реализацию в преобразовании окружающего. Фаустовское существование характеризуется одиночеством и, как следствие, деятельной рефлексивностью. Шпенглер поднимает толкование образа Фауста до уровня символа Европейской культуры, подчёркивая её особую роль в истории [7]. Таким образом, Грибоедов, будучи носителем архетипа Фауста, является проводником западной культуры в России.

Возвращаясь от реального Грибоедова к Грибоедову-персонажу, хотелось бы указать на явное сходство его с образом Фауста, опираясь на тексты трагедии "Фауст" и романа "Смерть Вазир-Мухтара". В первых, Фауста и Грибоедова роднит двойственность обоих образов, в каждом из них живёт одновременно и учёный/дипломат, и художник: "Ах, две души | живут в больной груди моей, | Друг другу чуждые – | и жаждут разделенья! | Из них одной мила земля – | И здесь ей любо, в этом мире, | Другой – небесные поля, | Где духи носятся в эфире" [1, с. 41]. Во-вторых, помолодевший с помощью ведьминоного зелья Фауст перекликается с Грибоедовым, который после окончания придворной церемонии передачи Туркамнчайского трактата "скинул тысячу лет" [5, с. 54]. Любовь полномочного министра к "кавказской девочке", шестнадцатилетней Нине похожа на любовь Фауста к четырнадцатилетней Маргарите; важен здесь и материальный аспект – Маргариту подкупает подарками Мефистофель, а мать Нины даёт согласие на её брак с Грибоедовым в надежде на жалованье Вазир-Мухтара. Молодой человек, влюблённый в Нину, – соперник Грибоедова, может расцениваться как такое же устранимое препятствие, как, скажем, Валентин для Фауста: Фауст убивает брата Маргариты, а воздыхателя Нины сажают в тюрьму на время празднования свадьбы. Маргарита убивает своего незаконно рожденного ребёнка, а ребёнок Нины гибнет при не менее трагических обстоятельствах. В качестве Мефистофеля в романе Ю.Н. Тынянова выступает то собирательный образ государства, где царь и министры фактически подталкивают Грибоедова-Фауста к гибели, то злокозненный доктор Макниль (в его образе наблюдается аллюзия на оперного Мефистофеля: "–А вот и я. <...> "Вот и тебя чёрт принёс", – подумал

он..." [5, с. 68]), то сам Грибоедов, затевающий споры с собственной совестью. Как и у Фауста, у Грибоедова имеется недалёкий друг – Булгарин-Вагнер, к умственным способностям которого он относится с пренебрежением. Празднование очередной боевой победы в Тифлисе глазами лихорадочного Грибоедова, парад, похожий на военные похороны – все эти действия напоминают сцену Вальпургиевой ночи из "Фауста"; захваченные у персов трофеи – словно товары из котомки ведьмы-ветошницы: "Здесь нету шпаги, кровью не облитой; | Здесь кубка нет, в котором не бывал | Когда-нибудь напиток ядовитый; | Убора нет, который не прельщал | Невинных дев, и каждый здесь кинжал | Противника изменой убивал" [1, с. 161]. И, разумеется, главное, в чём проявляется фаустовский архетип как основа образа Грибоедова, это трагическая гибель персонажа как результат его попытки пойти на компромисс с самим собой, предать забвению собственные принципы ради иллюзорной, утопи-

ческой идеи изменить мир в соответствии со своими представлениями.

Образ Грибоедова многогранен, он не сводится к калькированию одного-единственного вечного фаустовского образа. Его сравнение с архетипом – всего лишь один из способов прочтения романа Ю.Н. Тынянова, один из подходов к анализу созданного им сложного образа Вазир-Мухтара. Парадокс Фауста, согласно К. Юнгу, заключается в том, что его спасение начинается с его смертью, лишающей его прометеевской богоподобности, когда он достигает соглашения с самим собой [8]. Парадокс Грибоедова состоит в том, что, будучи полномочным дипломатическим представителем Российской империи, он, тем не менее, являлся носителем западной ментальности, фаустовской души, и резкое столкновение с Востоком несло для него неминуемую гибель, являющуюся в то же время его спасением от самого себя.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Гёте И.В. Фауст. Трагедия / пер. Н.А. Холодковский – Мн.: "Нар. асвета", 1971. – 288 с.
Goethe J.W. Faust. Tragediya. [Faust. The tragedy] / transl. by N.A. Kholodkovskiy – Minsk: "Nar. asveta", 1971. – 288 p.
2. Горький и советские писатели: Неизданная переписка / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А.М. Горького; Ред. тома И.С. Зильберштейн и Е.Б. Тагер // Литературное наследство, Т. 70 – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 736 с.
Gorkyi i sovetskiye pisateli: Neizdannaya perepiska [Gorkyi and the Soviet writers: The unpublished correspondence] / AN SSSR. Inst.-t mirovoj literatury im. A.M. Gorkogo; Red. toma I.S. Zilbershtein i E.B. Tager // Literaturnoje nasledstvo, T. 70 – Moskva: Izd.-vo AN SSSR, 1963. – 736 c.
3. Солженицын А.И. "Смерть Вазир-Мухтара" Юрия Тынянова: из литературной коллекции // Новый мир, 1997, № 4. – С. 191-199.
Solzhenitsyn A.I. "Smert' Vazir-Moukhtara" Yuriya Tynyanova: iz literaturnoj kolleksii ["The death of Vazir-Moukhtar" by Yuri Tynyanov: from the literary collection] // Novy mir, 1997, № 4. – pp. 191-199.
4. Тынянов Ю.Н. Автобиография // Сборник "Советские писатели" Автобиографии в 2-х томах, Т. 2 – Гос. изд-во худ. литературы, М., 1959. – С. 480.
Tynyanov Y.N. Avtobiografiya [Autobiography] // Sbornik "Sovetskie pisateli" Avtobiografii v 2-h tomah, T. 2 – Gos. izd.-vo худ. literatury, M., 1959. – С. 480.
5. Тынянов Ю.Н. Смерть Вазир-Мухтара. – М.: Правда, 1988. – 464 с.
Tynyanov Y.N. Smert' Vazir-Moukhtara [The death of Vazir-Moukhtar]. – Moskva: Pravda, 1988. – 464 ps.
6. Фомичев С.А. Автор "Горя от ума" и читатели комедии // А.С. Грибоедов. Творчество. Биография. Традиции / Отв. ред. С.А. Фомичев. — Л.: Наука, 1977. — С. 5—27.
Fomichev S.A. Avtor "Goria ot ouma" i chitateli komedii [The author of "Woe from Wit" and the readers of the comedy] // A.S. Griboyedov. Tvorchestvo. Biografiya. Traditsii. / Отв. red. S.A. Fomichev. — Leningrad: Nauka, 1977. — pp. 5—27.
7. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. I. Гештальт и действительность – М.: Мысль, 1993. – 663 с.
Spengler O. Zakat Evropy. Ocherki morfologii mirovoj istorii. I. Geshtalt i dejstvitel'nost' [The Decline of the West. Sketches on the world history morphology] – Moskva: Mysl', 1993. – 663 p.
8. Юнг К.Г. Психологические типы. – СПб.: изд-во "Азбука", 1996. – 736 с.
Jung C.G. Psikhologicheskiye tipy [Psychological types] – Sankt-Peterburgh: izd.-vo "Azbuca", 1996. – 736 p.

Rogovskaya A.G., Realization of Faustian Archetype in the Character of A.S. Griboyedov in the Novel "The Death of Vazir-Moukhtar" by Yuri Tynyanov

Abstract. The article is an attempt of elicitation and interpreting the peculiarities of the Faustian mythologeme realization in the character of A.S. Griboyedov in the novel "The Death of Vazir-Moukhtar" by Yuri Tynyanov (1928). J.W. Goethe's tragedy "Faust" is a universal masterpiece containing the attempt of solving eternal problems of the limits of human's cognition, the interrelations between the man and the world, good and evil, life and death, crime and punishment. The tragedy has been topical for several centuries and its protagonist has become one of the most famous characters of the age of the Reformation, an eternal image (archetype) of the world culture. Faust is a contradictory ambivalent character, the symbol of human's persistent pursuit of the cognition. Faustian story initiated the tradition of the archetype exploitation – the "Russian Faustiana" in the Russian literature of the XX century. The character of Russian official A.S. Griboyedov is the bearer of Faustian archetype in the novel "The Death of Vazir-Moukhtar" by Yuri Tynyanov; moreover, there are reasons to suppose that the real once existing person Griboyedov, the character prototype, possessed the inherent qualities of the Faustian soul (O. Spengler's term). A.S. Griboyedov, being a younger Goethe's contemporary, was acquainted with his literary works, knew tragedy "Faust" by heart and even translated "The Prologue in the Theatre" from it loosely; there are intertextual connections between his "Woe from Wit" and "Faust". Solitude, inclination to reflection, disillusionment with his former ideals, active but utopian per se impulse aimed at milioration of people's life create an affinity between Vazir-Moukhtar and doctor Faust. Allusions to Goethe's tragedy can be seen in the text of Tynyanov's novel. The character of Griboyedov is versatile, it does not come to simple copying one and only eternal faustian image; his paradox consists in the fact that he, though being a Minister Plenipotentiary of the Russian Empire, was the bearer of the Western mentality, of the Faustian soul, and the abrupt collision with the East brought death to him, thus freeing and saving him from his other self.

Keywords: character, archetype, historical novel, intertext, Faustian soul.

Ροζκόβα Ι.Γ.

Η «διπλή γλώσσα» στο διαφημιστικό λόγο

Ροζκόβα Ιρίνα του Γιώργου, καθηγήτρια Σχολής Ελληνικής Φιλολογίας
Κρατικό Πανεπιστήμιο της Μαριούπολης, Μαριούπολη, Ουκρανία

Received October 16, 2013; Accepted November 28, 2013

Σύντομη περίληψη. Η δεδομένη εισήγηση είναι αφηρωμένη στη “διπλή γλώσσα” και τις περιπτώσεις της στο διαφημιστικό λόγο. Δίνεται ο ορισμός της έννοιας αυτής, καθώς επίσης εν συντομία αναφέρονται τα είδη της. Το θεωρητικό υλικό συνοδεύεται από τα παραδείγματα της χρήσης της “διπλής γλώσσας” στα διαφημιστικά μηνύματα. Η εισήγηση πραγματοποιείται στο πλαίσιο της έρευνας με θέμα την εσκεμμένη χρήση της γλώσσας στη διαφήμιση με σκοπό την επίδραση στο καταναλωτικό κοινό.

Λέξεις-κλειδιά: “η διπλή γλώσσα”, ο διαφημιστικός λόγος, οι ευφημισμοί, τα στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού, η “ξύλινη γλώσσα”, οι τεχνικοί-επιστημονικοί όροι, οι “λέξεις-νυφίτσες”.

Στην εργασία μας μελετάμε τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο διαφημιστικό λόγο και ειδικότερα τη γλώσσα των διαφημιστικών μηνυμάτων που περιέχονται στο δημοσιογραφικό λόγο (εφημερίδες, περιοδικά, ηλεκτρονικά ΜΜΕ), όπου οι συντάκτες, οι διαφημιστές απόλυτα συνειδητά, χρησιμοποιούν τη γλώσσα ως όπλο-εργαλείο προκειμένου να επιτύχουν ένα αποτέλεσμα που είναι η πώληση του διαφημιζόμενου προϊόντος. Αυτή η εσκεμμένη χρήση της γλώσσας ονομάζεται «διπλή γλώσσα» της επικοινωνίας και κύριος στόχος της έρευνάς μας είναι αφενός να δείξουμε ότι τα πέντε είδη διπλής γλώσσας (ευφημισμοί, τεχνικοί-επιστημονικοί όροι, στοιχεία ξύλινης γλώσσας, στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού, και λέξεις-νυφίτσες) χρησιμοποιούνται στα διαφημιστικά μηνύματα και αφετέρου ότι εκπληρώνουν το στόχο της διπλής γλώσσας της επικοινωνίας που είναι η παραπληροφόρηση και η παραπλάνηση του κοινού.

Στην αρχή της έρευνάς μας αναφερόμαστε στον ορισμό της έννοιας «διπλή γλώσσα», στα είδη της διπλής γλώσσας όπου υιοθετούμε την άποψη του Ξυδόπουλου ότι οι λέξεις-νυφίτσες συνιστούν ξεχωριστό είδος διπλής γλώσσας και τέλος αναφέρουμε τους τομείς της καθημερινότητας στους οποίους γίνεται χρήση της. Στη συνέχεια ορίζεται η έννοια “διαφήμιση”, αναφέρονται τα είδη της καθώς και η δομή του διαφημιστικού μηνύματος, όπου σε αυτό το σημείο κάνουμε και μια ενδεικτική αναφορά στο σλόγκαν.

Στη δεδομένη εισήγηση θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε εν συντομία ένα μέρος της έρευνάς μας που πραγματοποιείται πάνω σε θέμα των γλωσσικών (λεξικολογικών, μορφολογικών, συντακτικών, υφολογικών) ιδιομορφιών του διαφημιστικού λόγου μέσω των οποίων εκφράζεται η εσκεμμένη επίδραση στο καταναλωτικό κοινό, δηλαδή θα αναφερθούμε όπως προκύπτει από τα παραπάνω στη “διπλή γλώσσα” στο διαφημιστικό λόγο, στα είδη και τις λειτουργίες της, καθώς επίσης θα βγάλουμε μερικά συμπεράσματα όσον αφορά τη χρήση της “διπλής γλώσσας” στις διφημίσεις. Τα θεωρητικά μας στοιχεία θα συνοδεύονται από λαμπερά παραδείγματα της εσκεμμένης χρήσης της “διπλής γλώσσας” στα διαφημιστικά κείμενα.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη γλώσσα με διάφορους δημιουργικούς τρόπους προκειμένου να επιτύχει τον εκάστοτε στόχο του και το επιτυγχάνει δρώντας σχεδόν καταλυτικά σε αυτή και δημιουργώντας μια άλλη, μια διαφορετική όψη της γλώσσας – πράγμα το οποίο αποτυπώνεται και στο διαφορετικό τρόπο παρουσίασης της πραγματικότητας

από τον ίδιο και αφετέρου κάτι τέτοιο φανερώνει και την ισχύ που κατέχει η γλώσσα ως εργαλείο ώστε να επηρεάζει την κοινωνία και τη δομή της.

Λοιπόν, θα μιλήσουμε για τη «διπλή γλώσσα» (doublespeak) της επικοινωνίας, η οποία δεν είναι ένα ολισθήμα της γλώσσας ή τρόπος χρήσης της γλώσσας από άγνοια αλλά αντίθετα μια απόλυτα συνειδητή και εσκεμμένη χρήση της γλώσσας από τον άνθρωπο ως όπλο-εργαλείο, για να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα. Όπως επισημαίνει άλλωστε και ο Orwell η γλώσσα είναι το μεγαλύτερο όπλο επίδειξης δύναμης [5, σ.24-25]. Έχοντας μελετήσει πολυάριθμα παραδείγματα των διαφημιστικών μηνυμάτων μπορούμε να δηλώσουμε ότι υποστηρίζουμε την άποψη του Orwell και πιστεύουμε στην απόλυτη ισχύ καθώς και την εξουσία της γλώσσας σε όλα τα επίπεδα της επικοινωνίας καθώς και της δραστηριότητας των ανθρώπων [5].

Στην αρχή θα αναφερθούμε σύντομα στον ορισμό της «διπλής γλώσσας». Λοιπόν, ο όρος «διπλή γλώσσα» δημιουργήθηκε κατά τη δεκαετία του 1950. Με τον όρο αυτό ορίζεται η δύναμη ενός προσώπου να κρατήσει δύο αντιτιθέμενες απόψεις στο μυαλό του συγχρόνως, πιστεύοντας πλήρως και στις δύο ιδέες: δηλαδή η ικανότητά του να απορρίπτει την αντικειμενική πραγματικότητα χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό ψευδή γεγονότα, τα οποία λέει και στα οποία πιστεύει [2].

Η «διπλή γλώσσα» δεν είναι αποτέλεσμα ασυνειδητής σκέψης αλλά αντίθετα αποτελεί προϊόν συνειδητής, προσχεδιασμένης και κατασκευασμένης σκέψης όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Lutz. Αυτή η ενέργεια δίνει έμφαση στον γεγονός της επικοινωνίας κάτι που στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει. Πρόκειται για γλώσσα που στόχο έχει να παραπληροφορήσει και να παραπλανήσει διαστρεβλώνοντας την πραγματικότητα. Πρόκειται συνεπώς για μια γλώσσα που προσποιείται ότι συμβάλλει στην αληθινή επικοινωνία, κάτι που δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα, αφού περιορίζει, αλλιώνει και κρύβει την αλήθεια των πραγμάτων και των γεγονότων. [5, σ.67]

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα είδη της “διπλής γλώσσας”. Η δυνατότητα να εκφραστούν ή να γραφτούν δύο ή περισσότερες αντιφατικές ιδέες από κάποιον που γνωρίζει συνειδητά αυτήν την αντίφαση, συνιστά τη «διπλή γλώσσα» της επικοινωνίας και αυτό οδηγεί στην εξαπάτηση. Σύμφωνα με τον Lutz, υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες «διπλής γλώσσας»:

- οι ευφημισμοί (euphemisms),
- οι τεχνικοί ή επιστημονικοί όροι (jargon),

- τα στοιχεία ξύλινης γλώσσας (gobbledygook or bureaucratic)

- τα στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού (inflated language).

Αυτά τα γλωσσικά στοιχεία μπορούν να αποτελέσουν περιπτώσεις «διπλής γλώσσας» μόνο όταν χρησιμοποιούνται με σκοπό την παραπληροφόρηση, ενώ σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται αυτόνομα εξυπηρετώντας την επικοινωνιακή τους αποστολή όπως για παράδειγμα η χρήση τεχνικής ορολογίας από μια επαγγελματική ομάδα που βοηθά στην μεταξύ τους συνεννόηση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ξυδόπουλος [2].

Επίσης ο Lutz αναφέρει ότι υπάρχει μια κατηγορία στοιχείων που ονομάζονται “weasel words”, δηλαδή “λέξεις-νυφίτσες”, οι οποίες φαίνεται να δίνουν μια υπόσχεση για ένα προϊόν αλλά στην πραγματικότητα δεν δίνουν καμία υπόσχεση γιαυτό. Οι λέξεις-νυφίτσες (weasel words) πήραν το όνομά τους από τον τρόπο που οι νυφίτσες τρώνε το περιεχόμενο των αυγών αφήνοντας ανέπαφο το κέλυφος.

Λοιπόν, οι ευφημισμοί (euphemisms) είναι λέξεις που προσπαθούν να μαλακώσουν, να κρύψουν, ή να διαστρεβλώσουν την πραγματικότητα με το να περιγράψουν ένα αντικείμενο από μια καλύτερη και πιο θετική οπτική ώστε να το κάνει λιγότερο εκφοβιστικό και απειλητικό ή λιγότερο δυσάρεστο, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Lutz [5].

Οι τεχνικοί ή επιστημονικοί όροι (jargon) είναι μια εξειδικευμένη γλώσσα που χρησιμοποιείται από έναν συγκεκριμένο επαγγελματία, έναν έμπορο, ή μια επαγγελματική ομάδα γιατρών, επιστημόνων, δικηγόρων, μηχανικών αυτοκινήτων και συνιστούν ένα σύντομο σύστημα επικοινωνίας το οποίο τους βοηθά να επικοινωνήσουν σύντομα, αποτελεσματικά και ξεκάθαρα. Όταν όμως τέτοιοι όροι χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ομιλία έχουν στόχο να εντυπωσιάσουν.

Ο όρος ξύλινη γλώσσα (gobbledygook or bureaucratic) ακούγεται συχνά στην καθημερινή μας ζωή. Συνήθως αποτελείται από πολλές μεγάλες, περίπλοκες λέξεις, φράσεις ή προτάσεις με σκοπό να προκληθεί σύγχυση στο ακροατήριο και να παρακαμφθεί το πραγματικό ζήτημα της ομιλίας. Πιο απλά «ξύλινη γλώσσα» ορίζουμε την ομιλία που λέει πολλά, αλλά πρακτικά δεν σημαίνει απολύτως τίποτα (Καλιόρης).

Όσον αφορά την τέταρτη κατηγορία της “διπλής γλώσσας”, τα στοιχεία ρητορισμού ή βερμπαλισμού (inflated language), είναι εντυπωσιακές και ηχηρές λέξεις που χρησιμοποιούνται για να προσδώσουν αίγλη και αξία σε κοινά πράγματα και καθημερινά γεγονότα και σύμφωνα με τον Lutz κάνουν το συνηθισμένο να φαίνεται ασυνήθιστο και εντυπωσιακό και επιπλέον αποδίδουν ιδιαίτερη σπουδαιότητα σε απλά πράγματα με αποτέλεσμα κάποιες φορές να έχουμε ένα αστέιο αποτέλεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο όρος car mechanic (μηχανικός αυτοκινήτων), ο οποίος αποδίδεται κάποιες φορές ως automotive internist (παθολόγος αυτοκινήτων). Αυτού του τύπου τα στοιχεία υπάρχουν στην ονοματολογία προϊόντων ή συστατικών προϊόντων και είναι εύκολο να εντοπιστούν ακόμα και από το μέσο ομιλητή, σύμφωνα με τον Ξυδόπουλο.

Λοιπόν, ο σκοπός μας είναι να δούμε τη λειτουργία της “διπλής γλώσσας”, δηλαδή να παρουσιάσουμε και να

αναλύσουμε τις κατηγορίες της, στο διαφημιστικό λόγο ως πολύ υποδειγματική περίπτωση της εσκεμμένης χρήσης της γλώσσας, της “διπλής γλώσσας”.

Οπότε ας μιλήσουμε για τον διαφημιστικό λόγο και τις περιπτώσεις της “διπλής γλώσσας” που τον χαρακτηρίζουν.

Η διαφήμιση, σύμφωνα με τον Σ. Χατζησαββίδη, αποτελεί μία μορφή μαζικής επικοινωνίας σε όλα τα ΜΜΕ. Καθημερινά οι διαφημίσεις που μας βομβαρδίζουν μέσα από έντυπα, αφίσες, ραδιοφωνικές ή και τηλεοπτικές εκπομπές είναι άφθονες. Ο ένας και μοναδικός σκοπός αυτών των διαφημιστικών μηνυμάτων είναι να «πουλήσουν» τα προϊόντα που διαφημίζονται. Για να επιτελέσει η διαφήμιση το σκοπό της, δηλ. να πουληθούν τα προϊόντα, χρησιμοποιεί μια υπαινικτική, πολύσημη και αποτελεσματική γλώσσα, όπως εύστοχα παρατηρεί και η Κουτσουλέλου-Μίχου. Σύμφωνα με την άποψή της, αυτός ο λόγος ξαφνιάζει και προκαλεί, παραβιάζοντας τις γλωσσικές – και όχι μόνο – προσδοκίες μας, με σκοπό να εντυπωθεί, να απομνημονευτεί και τελικά να πείσει. [3, σ.167-169].

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η γλώσσα της διαφήμισης είναι ένα ξεχωριστό είδος γλώσσας, το οποίο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί μεμονωμένα από τους επιστήμονες. Ένας από τους επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με την ιδιαιτερότητα αυτής της γλώσσας είναι ο Lutz. Ο ίδιος διέκρινε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, προσπάθησε να τα ερμηνεύσει και στη συνέχεια την κατάταξε στο πεδίο της «διπλής γλώσσας» της επικοινωνίας. Η διαφημιστική επικοινωνία μέσα από τα ΜΜΕ πραγματοποιείται με τη χρήση στοιχείων διπλής γλώσσας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Lutz, «η διαφήμιση δεν είναι τίποτε άλλο από καθαρή διπλή γλώσσα» και μπορεί να ανιχνευθεί εύκολα και από τον καθένα [5, σ.70]. Συγκεκριμένα, οι διαφημιστές προκειμένου να πουλήσουν ένα προϊόν θα πρέπει να το διαφοροποιήσουν από τα υπόλοιπα ομοειδή στην αγορά. Αυτό το επιτυγχάνουν με διάφορους γλωσσικούς τρόπους και ειδικότερα με τη χρήση στοιχείων διπλής γλώσσας.

Λοιπόν, όπως έχουμε αναφέρει πιο πάνω, οι ευφημισμοί είναι ήπιες και χωρίς ενδιαφέρον λέξεις που χρησιμοποιούνται προκειμένου να καλύψουν τη δυσάρεστη αλήθεια. Με έναν ευφημισμό δεν περιγράφεται ένα πράγμα στον κόσμο, αλλά περισσότερο εκφράζεται η στάση του ομιλητή απέναντι σε αυτό, αφού ο ομιλητής χρησιμοποιεί μια λέξη στη θέση μιας άλλης λέξης με σκοπό να είναι λιγότερο δυσάρεστος. Αυτή η πρόθεση του ομιλητή να παραπληροφορήσει είναι και το σημείο στο οποίο θα σταθούμε, αφού για να εξυπηρετεί ένας ευφημισμός τη λειτουργία της «διπλής γλώσσας» θα πρέπει να έχει σκοπό να παραπλανήσει τον αποδέκτη όπως υποστηρίζει και ο Lutz [5]. Ο Smith αναφέρει πολύ εύστοχα κατά την άποψή μας παραδείγματα χρήσης ευφημισμών κατά τη διαφήμιση προϊόντων ή υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα ο όρος “παίξιμο/παιχνίδι” (gaming) στη θέση του όρου “παίξιμο τυχερού παιχνιδιού” (gambling). Έτσι ένας ευφημισμός έχει ως αποτέλεσμα να εξασπατά το καταναλωτικό κοινό, αφού του αποκρύπτει την αλήθεια με το να του προκαλεί επικοινωνιακή σύγχυση [1].

Θα παρουσιάσουμε άλλα μερικά παραδείγματα της λειτουργίας των ευφημισμών στο διαφημιστικό λόγο. Κατά καιρούς οι διαφημιστικές εταιρείες προκειμένου να

διαφοροποιηθούν και να πουλήσουν τα προϊόντα τους επινοούν χιλιάδες ιδέες. Έτσι, π.χ., το θέμα της εξωτερικής εμφάνισης και συγκεκριμένα της νεότητας είναι κάτι που απασχολούσε και απασχολεί έντονα το γυναικείο φύλο. Ένας τρόπος αντιμετώπισης είναι οι κρέμες προσώπου που έχουν λανσαριστεί από τις περισσότερες εταιρείες καλλυντικών. Μια εταιρεία καλλυντικών σε διαφήμισή της χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως *πρόγραμμα απόλυτης ξεκούρασης* ή *πρόγραμμα απόλυτης νεότητας* ή *πρόγραμμα αντιγήρανσης* που αναφέρονται σε αντιρυτιδικές κρέμες προσώπου και τις αντικαθιστούν ως όροι. Με αυτόν τον τρόπο παραπληροφορεί τον αποδέκτη ότι πρόκειται για κάτι διαφορετικό και ξεχωριστό από τις υπόλοιπες κοινές κρέμες προσώπου ενώ ταυτόχρονα θίγει με πολύ λεπτό και διακριτικό τρόπο το θέμα των ρυτίδων που απασχολεί το γυναικείο φύλο. Αυτή η ιδιαίτερη μεταχείριση από τις επιχειρήσεις ενός τόσο ευαίσθητου θέματος για τις γυναίκες μπορεί να ωθήσει τη γυναίκα στην αγορά του προϊόντος.

Το δεύτερο είδος της “διπλής γλώσσας” – οι τεχνικοί-επιστημονικοί όροι (jargon) – αποτελεί μια γλώσσα εξειδικευμένη, η οποία χρησιμοποιείται από συγκεκριμένους επαγγελματίες ή επιστήμονες και μέσα στα πλαίσια της ομάδας τους προκειμένου για την γρηγορότερη και ακριβέστερη συνεννόησή τους. Επισημαίνονται τα στενά όρια χρήσης αυτής της ειδικής γλώσσας, αφού είναι μη κατανοητή από ανθρώπους που βρίσκονται έξω από την ομάδα χρήσης της. Έτσι όταν αυτό το ιδιαίτερο και σύντομο σύστημα επικοινωνίας χρησιμοποιείται έξω από τα πλαίσια μιας συγκεκριμένης ομάδας και έχει στόχο να προκαλέσει εντυπώσεις, τότε αυτή η περίπτωση συνιστά «διπλή γλώσσα». Στον τομέα της διαφήμισης χρησιμοποιούνται αρκετά συχνά τεχνικοί-επιστημονικοί όροι προκειμένου να προσδώσουν στο διαφημιζόμενο προϊόν επιπλέον αξία και γόητρο και ταυτόχρονα να το διαφοροποιήσουν από τα υπόλοιπα ομοειδή. Επίσης οι διαφημιστές συχνά δημιουργούν νέους τεχνικούς-επιστημονικούς όρους, περισσότερο εμπορικούς (brand names), με τον ίδιο σκοπό [1, σ. 77]. Είναι γνωστό όμως από την άλλη ότι οι περισσότεροι αποδέκτες του μηνύματος δε γνωρίζουν τη σημασία αυτών των όρων. Οι επιχειρήσεις εκμεταλλεύονται το γεγονός και χρησιμοποιούν στις διαφημίσεις τους τέτοιους όρους για να προσελκύουν όλο και περισσότερους πελάτες. Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα στις περισσότερες διαφημίσεις χρησιμοποιούνται τεχνικοί-επιστημονικοί όροι προκειμένου να περιγράψουν τα συστατικά ενός προϊόντος, όπως για παράδειγμα στη διαφήμιση των φακών επαφής Bausch & Lomb (Mirror 6/2012), οι οποίοι συνδυάζουν σιλκόνη και υδρογέλη. Τον όρο *σιλικόνη* τον ακούμε πολύ συχνά γύρω μας και βρίσκει εφαρμογή σε πολλούς τομείς της καθημερινότητάς μας. Είναι όμως φανερό ότι κανείς δε γνωρίζει τι πραγματικά είναι η σιλκόνη και πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε κάθε περίπτωση. Σύμφωνα με το λεξικό, η σιλκόνη είναι «συνθετικές πολυμερείς ενώσεις πυριτίου» και πώς πραγματικά επιδρούν θετικά στους φακούς επαφής είναι κάτι που μόνο ένας εξειδικευμένος χημικός θα γνώριζε. Άρα ο όρος αυτός χρησιμοποιείται από τους διαφημιστές εσκεμμένα με σκοπό να τραβήξει την προσοχή του αγωραστικού κοινού γνωρίζοντας το ενδιαφέρον προς τέτοιου είδους καινούργιες λέξεις που

σημαίνουν κάτι ωραίο, όμορφο, κομψό, νεότερο, αλλά στην ουσία ένας απλός πελάτης ούτε που ξέρει τι σημαίνει στην ουσία.

Η επόμενη κατηγορία της “διπλής γλώσσας” – η ξύλινη γλώσσα – μπορεί να χαρακτηριστεί εν συντομία από τα βασικά της στοιχεία, που εντοπίζονται κυρίως στη χρήση μικτής γλώσσας (καθαρεύουσα-λόγια με λαϊκά στοιχεία). Δηλαδή, αυτό που λέγεται ακούγεται πομπώδες χωρίς όμως να έχει κανένα νόημα. Τα περισσότερα στοιχεία ξύλινης γλώσσας παράγονται μόνο με τον λεξικολογικό μηχανισμό της περίφρασης. Λοιπόν, αναλύοντας τη διαφήμιση ενός νέου μοντέλου αυτοκινήτου στην αγορά, του Toyota Aygo, παρατηρούμε ότι στο διαφημιστικό κείμενο που συνοδεύει τη διαφήμιση περιέχεται η έκφραση “το μόνο που αντέχει τις συγκινήσεις της φανταστικής καθημερινότητας”. Ολόκληρη η έκφραση διαπνέεται από τον αέρα της ξύλινης γλώσσας και ιδιαίτερα η έκφραση “φανταστική καθημερινότητα” που φαίνεται να έχει αντικαταστήσει κατά κάποιο τρόπο τη λέξη “ρουτίνα”. Από μόνη της η έκφραση αυτή δεν μπορεί να σταθεί κυριολεκτικά διότι η καθημερινότητα είναι κάτι το πραγματικό, που βιώνεται καθημερινά και όχι κάτι το φανταστικό. Η εταιρεία που προωθεί το αυτοκίνητο χρησιμοποιώντας την παραπάνω έκφραση φαίνεται να δίνει μια υπόσχεση: υπόσχεση όμως που δεν ανταποκρίνεται σε κάτι κυριολεκτικό, κάτι το πραγματικό [2, σ.799-801].

Τα στοιχεία ρητορισμού-βερμπαλισμού – ως άλλο ένα είδος της “διπλής γλώσσας” – χαρακτηρίζονται από το μεγάλο βαθμό συχνότητας χρήσης σε διαφημιστικά μηνύματα, και συνήθως αναφέρονται στην ονοματολογία των προϊόντων. Στόχος τους είναι η υπερβολή στο να αναδεικνύουν το απλό σε σπουδαίο. Από τα δεδομένα είναι φανερό ότι αυτά τα στοιχεία παράγονται μόνο με το λεξικολογικό μηχανισμό της περίφρασης, αφού αυτός ο τρόπος τους δίνει τη δυνατότητα να προβάλλουν το συνηθισμένο ως ασυνήθιστο με ιδιαίτερη επιτυχία. Έτσι, οι εταιρείες που λανσάρουν στην αγορά καλλυντικά προϊόντα και κυρίως κρέμες προσώπου ή σώματος προσπαθούν να παρουσιάσουν το εκάστοτε προϊόν ως κάτι πραγματικά καινούριο και πρωτοποριακό. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι μια διαφήμιση (Kenzoki, Mirror 7/2012) που χρησιμοποιεί την έκφραση “σειρά περιποίησης” στη θέση του όρου “κρέμα”. Το ίδιο συμβαίνει και με τη διαφήμιση της κρέμας Dior (Cosmopolitan 6/2011), όπου ονομάζεται ως “σύστημα ενδάτωσης του δέρματος” [3]. Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς οι ονομασίες για τις κρέμες ποικίλλουν ανάλογα με την εταιρεία αλλά και με τι θέλει να αναδείξει. Ο ανταγωνισμός στα καλλυντικά προϊόντα και ιδίως στις κρέμες προσώπου είναι μεγάλος και για αυτό το λόγο οι εταιρείες προσπαθούν να βρουν πρωτοποριακές ονομασίες για τα προϊόντα τους ώστε να ξεχωρίσουν από τα υπόλοιπα ομοειδή.

Το τελευταίο και το πιο ενδιαφέρον είδος της “διπλής γλώσσας” αποτελούν οι λεγόμενες “λέξεις-νυφίτσες” που χρησιμοποιούνται σε όλα τα πεδία όπου γίνεται χρήση των στοιχείων “διπλής γλώσσας” και ιδιαίτερα στο πεδίο της διαφήμισης: κατά τη χρήση τους απομυζούν τη σημασιακή ουσία άλλων λέξεων αφήνοντας μόνο το εξωτερικό περίβλημα, δηλαδή το φωνητικό τους τύπο. Οι “λέξεις-νυφίτσες” έχουν ως σκοπό την παραπλάνηση του αποδέκτη, διότι φαίνεται να δίνουν μια υπόσχεση, χωρίς

να το κάνουν στην πραγματικότητα και αποτελούν αυτόνομη περίπτωση και όχι εναλλακτική ονομασία για τα είδη της “διπλής γλώσσας”. Οι “λέξεις-νυφίτσες” βρίσκουν τη βέλτιστη εφαρμογή σε δύο πεδία της καθημερινότητας: στην εμπορική διαφήμιση και στην πολιτική. Σύμφωνα με την τυπολογία τους στα ελληνικά – όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Ξυδόπουλο – το ρόλο λέξης-νυφίτσας στα ελληνικά διαδραματίζουν λέξεις από διάφορες γραμματικές κατηγορίες, που είτε εισάγουν μια λέξη (ρήματα), είτε λειτουργούν ως προσδιοριστικά στοιχεία (επίθετα, επίρρημα, προθέσεις, μόρια, ονόματα) [2, σ.800-802].

Στην κατηγορία των ρημάτων απαντά ένας μεγάλος αριθμός στοιχείων που μπορούν να διαδραματίσουν ρόλο “λέξης-νυφίτσας” στον διαφημιστικό λόγο. Από την εξέταση των δεδομένων προκύπτουν τέσσερις κατηγορίες τέτοιων ρημάτων: τα ρήματα “βοήθειας”, τα ρήματα “επίτασης”, τα ρήματα “αποτροπής” και τα τροπικά βοηθητικά ρήματα, με σημαντικότερη την πρώτη κατηγορία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας λέξης είναι το ρήμα “βοηθώ” όπως χρησιμοποιείται στο ακόλουθο διαφημιστικό παράδειγμα: η κρέμα Β βοηθά

στην προστασία της επιδερμίδας. Το ρήμα “βοηθώ” έχει χρησιμοποιηθεί εδώ ως το κύριο ρήμα της πρότασης αντί του ρήματος “προστατεύω” – η κρέμα Β προστατεύει την επιδερμίδα. Άλλο χαρακτηριστικό ρήμα “βοήθειας” είναι το ρήμα “συμβάλλω”: το γάλα Χ συμβάλλει στην αντιμετώπιση της έλλειψης σιδήρου – δηλ αντιμετωπίζει την έλλειψη σιδήρου [4].

Συμπερασματικά η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας, και συγκεκριμένα τα πέντε είδη της χρησιμοποιείται στο διαφημιστικό κείμενο με στόχο να παραπληροφορήσει και συνεπώς να εξαπατήσει το καταναλωτικό κοινό. Δηλαδή -όπως αποδείχθηκε- οι παραγωγοί-διαφημιστές προκειμένου να πουλήσουν τα προϊόντα τους χρησιμοποιούν τέτοιου είδους γλωσσικά μέσα διότι τους δίνουν τη δυνατότητα να μη δεσμεύονται για κάτι αφού δε διατυπώνουν ρητά και ξεκάθαρα το οτιδήποτε [4]. Έτσι το γεγονός ότι στη “διπλή γλώσσα” ασκούνται λανθάνουσες σχέσεις ισχύος σε συνδυασμό με το ότι είναι προσανατολισμένη στην επίτευξη αποτελέσματος (πώληση του προϊόντος), η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας στη διαφήμιση καθίσταται γλώσσα ισχύος μέσω της δράσης ιδεολογίας της διαφήμισης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Fairclough N. Language and Power/ N. Fairclough – London: Longman, 1989. – 259 p.
2. Ξυδόπουλος Γ. Η διπλή γλώσσα της επικοινωνίας / Γ. Ξυδόπουλος // ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα. – Αθήνα: Σιδέρης, 2005. – σ. 775-815.
3. Ξυδόπουλος Γ. *I dipli glossa tis epikoinonias [The doublespeak of communication]*/ G. Xydopoulos // ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα. [Media, Society and Politics: Role and Function in Modern Greece] – Αθήνα: Σιδέρης, 2005. – σ. 775-815.
4. Κουτσογιάννη-Μίχου Σ. Η γλώσσα της διαφήμισης / Σ. Κουτσογιάννη-Μίχου. – Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2004. – 272 σ.
5. Κουτσογιάννη-Μίχου Σ. *Koutsoulelou-Michou S. I glossa tis diafimisjs [The language of advertising]*/ S. Koutsoulelou-Michou. – Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2004. – 272 s.
6. Κροέβερ-Ριέλ Β. Στρατηγική και τεχνική της διαφήμισης. (Κ. Ζέρβας, μεταφρ.) / W. Kroeber-Riel. – Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1998. – 220 σ.
7. Κροέβερ-Ριέλ Β. *Stratigiki kai techniki tis diafimisjs [Strategies and techniques of advertising]*. (Κ. Ζέρβας, μεταφρ.) [K. Zervas, translated by]/ W. Kroeber-Riel. – Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1998. – 220 s.
8. Λιτς Β. *The New Doublespeak: Why No One Knows What Anyone's Saying Anymore*/ W. Lutz – New York: Harper Collins, 1996. – 189 p.

Rozhkova I.G. The “doublespeak” in advertising discourse

Abstract. This article is dedicated to the “doublespeak” and cases of its operation in the advertising discourse. The definition of the concept is given, as well as briefly mentioned its kinds. The theoretical material is accompanied by examples of uses of “doublespeak” in the advertising messages. The article was written as part of ongoing research on the manipulative nature of language in advertising and its impact on the consumer.

Keywords: “doublespeak”, advertising discourse, euphemism, inflated language, gobbledygook (bureaucratese), jargon, “weasel words”.

Рожкова И.Г. “Двойственный язык” рекламного дискурса

Аннотация. Данная статья посвящена “двойственному языку” и случаям его функционирования в рекламном дискурсе. Дается определение данного понятия, а также коротко описываются его основные виды. Теоретический материал сопровождается примерами случаев использования “двойственного языка” в рекламных сообщениях. Статья написана в рамках проводимого исследования на тему манипулятивной природы языка в рекламе и его воздействия на потребителя.

Ключевые слова: “двойственный язык”, рекламный дискурс, эвфемизм, напыщенная речь, “деревянный язык”, профессиональный жаргон, “слова-ласки”.

Розмарица С.А.
Письменник і його доба: творчість Пилипа Капельгородського

*Розмарица Світлана Анатоліївна, аспірант кафедри світової літератури та культури імені О. Мішукова
 Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна*

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті робимо спробу зняти ідеологічно заангажовані нашірування щодо імені та творчості талановитого українського письменника 20-х років минулого століття Пилипа Капельгородського, систематизуємо наявні в українському літературознавстві погляди на проблему творчих шукань митця; подаємо локальний, виключно в естетичній площині, аналіз його прози.

Ключові слова: *класики "другого ряду", рецепція, провіденційність, колізія, роман-хроніка.*

В українському літературному процесі періоду "розстріляного відродження" помітне місце належить Пилипу Йосиповичу Капельгородському (народився 14 листопада 1882 року в селі Городище в сім'ї колишнього кріпака, а згодом вільного безземельного селянина), художній доробок якого після арешту, звинувачень у націоналізмі й "ворожій діяльності" та розстрілу в 1938 році було вилучено на кілька десятиліть з літературного життя 1920–1930-х років (письменник помертньо реабілітований 1957 року). Фактично творчість митця опинилася на маргінесі вітчизняної літературознавчої науки. Наразі поезія, проза, драми, твори сатиричного й гумористичного плану, нариси, публіцистика Пилипа Капельгородського – маловідома й недостатньо вивчена сторінка нашої літератури. Більше того, художня спадщина митця, попри дискретну рецепцію впродовж ХХ століття, постає політично забарвленою, віддаленою від об'єктивного аналізу літературного контексту, зрештою, залишається поза науковими пріоритетами.

Метою нашої роботи є систематизація наявних в українському літературознавстві поглядів на проблему творчих шукань Пилипа Капельгородського, локальний – виключно в естетичній площині – аналіз прози репресованого письменника.

Творчість письменника, науковця й журналіста Пилипа Капельгородського кілька десятиліть залишалася на периферії вітчизняного літературно-мистецького процесу. І за життя, й по смерті протягом тривалого часу він залишався поза увагою критики, та й можливостей на неупереджений і тверезий аналіз досягнутого митцем аж ніяк не було. Крім причин ідеологічного й політичного характеру, були на це ще причини суб'єктивного плану, на які, власне, вказував і сам письменник, відповідаючи в 1938 році на питання письменницької анкети "Що ви можете сказати про себе й про свою творчість?". "Незважаючи на 35 років літдіяльності, – пояснював митець, – мене мало знають з таких причин: 1) До революції окремою збіркою вийшли тільки юнацькі недостиглі вірші, а повісті й оповідання зовсім не побачили світу з цензурних причин 2) Після революції запланований видавничством тритомник моїх творів не вийшов, бо не діждався провідної критичної статті й випав з плану. Роман "Шурган" вийшов надто малим тиражем. Роман "Артезіан" досі не побачив світу..."

А тим часом, чи не найбільшої уваги на початку 30-х років дослідники приділили роману-хроніці "Шурган", вихід якого спричинив появу цілої низки публікацій, що містили оцінки переважно з точки зо-

ру ідеології, а не художніх властивостей твору. Зокрема у статті "На лінії творчого зросту", оглядаючи творчий доробок П. Капельгородського, критик Ю. Циганенко доводив, що роман "високого ідейно-художнього рівня" продемонстрував вихід письменника "на широку тематику сучасності в широких полотнах" [14, с. 7]. Трохи згодом у журналі "За марксо-ленінську критику" приблизно в такому ж плані висловився Ю. Сомко. Попри низку зауважень щодо окремих вад твору (акцент письменника на стихійності революційної боротьби, перенасиченість твору дійовими особами, надмір фактичного матеріалу), рецензент констатував: роман-хроніка "Шурган" "являє собою визначне явище радянської літератури останніх років", а його автор "йде в напрямі дальшого ідейно-художнього зросту" [12, с. 79].

Початком нового етапу вивчення творчості П. Капельгородського можна вважати 1960-ті рр. – час появи перших розвідок, побіжних згадувань в історіях української літератури, локальний аналіз у монографії З. Голубевої "Український радянський роман 20-х років" (1967 р.) чи спроби цілісного в дисертаційній роботі І. Доброгорського "Пилип Капельгородський (життя і творчість)" (1974 р.). Після реабілітації митця на сторінках різних українських і російських видань з'являються фрагментарні, найчастіше написані з нагоди його ювілеїв, матеріали, у яких розкриваються окремі аспекти життєвого і творчого шляху ([2], [8], [10], [9], [15]). Друкують теплі відгуки і спогади про письменника друзі, колеги, учні ("Спогад про доброго вчителя" С. Жураховича, "І ось я стою", "Учіться, друзі, у народу" О. Ковіньки, "Поборник правди" С. Писаренка та ін.), наголошуючи на активній позиції митця, високому професіоналізмі, духовних і моральних якостях.

Чи не єдина спроба синтетичного літературознавчого аналізу творчості талановитого письменника представлена у критичному нарисі [3] та монографії, присвяченій історико-революційній прозі Пилипа Капельгородського (1983 р.) Леоніда Бойка. Варто віддати належне авторові нарису життя і творчості, якому вдалося, зібравши чималий документальний матеріал про "відданого радянського патріота" [3, с. 299], простежити його "нелегкий і непростий життєвий і творчий шлях, а відтак – внести суттєві доповнення й уточнення до біографії й творчості" [3, с. 7]. У монографії предметом аналізу Л. Бойка стали "історико-революційні романи" П. Капельгородського [1], розглянуті з точки зору проблематики й ідейно-естетичної концепції, аналізу соціального характеру "великої"

прози "зачинателя української радянської літератури". Стараннями дослідника майже через сорок років підготовлено і вперше опубліковано спочатку в журналах (1974 р.), а потім окремою книгою (1977 р.) два романи П. Капельгородського – "Артезіан" (написаний 1934 року) і першу частину "Оборони Полтави", підготовлену автором до друку ще в 1938 році.

У 90-х роках починається новий етап вивчення прози П. Капельгородського з акцентом на ідеях, що виходили за межі офіційної радянської ідеології. У книзі-збірнику літературних портретів "З порога смерті... Письменники радянської України – жертви сталінських репресій" (1991) подається короткий огляд творів репресованого письменника, зокрема його романістики. У підготовлених В. Грабом (учасником реабілітаційного перегляду кримінальних справ жертв політичного терору) нарисі про репресованих діячів української культури [5], мешканців Полтавщини, стисло проаналізовано етапи життєвого й творчого шляху П. Капельгородського, локально окреслено мотиви й образи лірики, проблематику роману "Шурган". У розвідці "У ЛЕЩАТАХ ДПУ" [4] В. Граб висловив оригінальну думку про окремі риси провідності світогляду репресованого письменника: на кшталт передбачення власної долі чи масштабів трагедії сталінських репресій.

Найавторитетніші інтенції подолання упередженого ставлення до творчого набутку П. Капельгородського демонструють сучасні дослідники, що розглядають прозу митця в контексті аналізу авторських інтенцій у художній площині українського роману 20-30-х років (О. Філатова), у системі вивчення вітчизняного роману перших десятиліть ХХ віку, зокрема характеристики романних модифікацій (М. Васків); виокремлення суїцидальної моделі у прозі "розстріляного відродження" (М. Нестелеєв) тощо.

Життєві колізії Пилипа Йосиповича Капельгородського пов'язані як з визволенням рідної України від гніту й насильства (народився на Харківщині, навчався і працював на Полтавщині, Лубенщині, співпрацював із літературними побратимами з Києва (Б. Грінченко), Херсона (М. Чернявський)), так із боротьбою народів Північного Кавказу проти гноблення Російської імперії. Він пройшов шлях від бунтівника-семінариста, реформатора й просвітника караногайського народу, вчителя-новатора й повноважного консула Ставропольської української громади, редактора газет і лектора політграмоти до "ворога народу", звинуваченого в колонізаторстві "малих" народів, націоналізмі та антирадянщині. Звинувачений у революційній діяльності російським самодержавством, неодноразово заарештований царськими жандармами й денікінською розвідкою П. Капельгородський загинув від рук сталінського "правосуддя", яке інкримінувало 56-літньому письменникові участь у керівному складі військово-повстанської організації, що мала на меті знищити вище партійне керівництво та повалити радянську владу в Україні. Не допомогло ні щиросердне каяття в нездійсненних гріхах, ні загравання з радянською владою, на кшталт висміювання Центральної Ради, гетьманщини, петлюрівщини та викриття її провідників (у повісті "Непорозуміння" відомий діяч УНР Микола Шеремет став прототипом головного

героя, за ліберальним словоблуддям якого П. Капельгородський показав "зрадницьку" суть і фарисейство українських націоналістів).

Позиція "співчутливого спостерігача" в розбурханій революцією країні не врятувала. У 1938 році пригадалися письменникові й колишні зв'язки зі злочинцем Петлюрою (П. Капельгородський навчався у Полтавській духовній семінарії разом зі старшим на рік Симоном Петлюрою, який, власне, і залучив Пилипа Йосиповича до участі в Революційній українській партії. – С.Р.), і підтримка політики Центральної Ради, і виступи проти червоного терору, методів більшовицького державотворення, представлені зокрема у фейлетоні "Русская история от Олександра Благословенного (Романова) до Николая Ленина (Ульянова)":
Затеяли повсюду / Гражданскую войну // Набили трупов груды, / Расстроили страну // Избранных народа / Успели разогнать // И всяческого сброда / У власти посажать";
"Державу захватили / винтовкой и штыком, // На шею посадили / Верховный "Совнарком". // Взбравшись с сапогами / На царственный престол, // Сам Ленин с простаками / Игру свою повел /"

Творчість Пилипа Капельгородського (літературний псевдонім – Успенець, Хлібороб) – помітне явище в історії української літератури ХХ століття. Його художній доробок складається з поезії та драматургії, творів сатиричного й гумористичного плану, нарисових форм, "малої" прози, творів романного жанру. Ці жанрово-родові масиви художньо нерівноцінні, неоднаково досліджені й навіть видані. За спогадами самого письменника, "до літератури йшов помацки, самотужки, через хащі цензурних олівців і редакторських ножиць...". Його "безцеремонно чепурили, стригли й причісували під освітянську гребінку" [7, с. 4]. Творча діяльність Капельгородського виразно поділяється на два періоди, один з яких припадає на дореволюційний період, інший охоплює майже два пореволюційні десятиліття. До 1917-го року в ліриці та прозі, в нарисах і фейлетонах гостро виступав проти гніту й насильства людини, показував прагнення народу до волі, закликав до єдності й згуртованості в боротьбі з експлуататорами. У 20-ті роки належав до спілки селянських письменників "Плуг", очолював літературний гурток при Центральній науковій бібліотеці в Полтаві, але ідеологічно зорієнтовані опоненти не визнавали його ні як "пролетарського" письменника, ні як ворожо налаштованого до соціалістичних змін "замаскованого" ворога.

У літературний процес П. Капельгородський увійшов спершу як поет (перші вірші та поема "Степан Остриця" написані в роки навчання в Роменській духовній бурсі): перші вірші надруковані в упорядкованій Миколою Чернявським збірці початківців "Перша ластівка" (1905), згодом друкувався на сторінках альманахів "Досвітні огні", "З неволі", "Терновий вінок", в газетах і журналах "Літературно-науковий вісник", "Рада", "Рідний край", "Українська хага". Перша – і фактично єдина – друкована збірка поезій "Відгуки життя", що містила кілька перекладів і переспівів П. Беранже ("Зібрання податків"), Т. Гуда ("Пісня про сорочку"), Ю. Лермонтова ("З Лермонтова"), М. Горького ("Буревістник"), вийшла 1907 року (водночас митець написав нарис "Сільський пролетаріат на Ку-

бані", який згодом назвав інтродукцією до роману "Шурган". – С.Р.) й отримала позитивний відгук одного з членів редакційної колегії "Літературно-наукового вісника". На думку автора короткої рецензії, критика Ю. Сірого, "Відгуки життя" дають право долучити П. Капельгородського до "плеяди нових поетів... України, котрі своїми співами будять краші думки і любов до рідного краю" [11, с. 234].

Наступна (і остання) укладена Пилипом Капельгородським до двадцятиліття своєї літературної діяльності поетична збірка "Від зоряних ранків до сонячних днів" містила окремі твори зі збірки "Відгуки життя", а також вірші, опубліковані в періодиці до революції та в радянський період (машинописний варіант зберігався в архіві доньки письменника, окремі поезії з цієї книжки надруковані в упорядкованому М. Стельмахом 1961 року виданні творів П. Капельгородського. – С.Р.). Автор сам визначив структуру збірки, згрупувавши тексти за циклами: "На світанку" (1905–1906), "Років утиску і журби" (1907–1908), "Із за грат і мурів" (1909–1910), "Сірі сутні" (1911–1916), "Років революції" (1917–1930), – заголовкові назви яких виразно відбивають етапи поетичного становлення митця та максимальної реалізації його творчого таланту.

Шлях Капельгородського-прозаїка почався з 1916-го року роботою над повістю "Аш Хаду" ("Я стверджую"), сюжетно-композиційні колізії якої нав'язні не традицією чи актуалізовані часом, а безпосередньо пов'язані з життям і діяльністю самого письменника. Семирічне перебування на Північному Кавказі в ролі реформатора (на всенародному сході П. Капельгородського було признано зверхником Карангоу – своєрідного краю патріархально-родового побуту часів татарських ханів – й доручено організувати найнеобхідніші економічні, соціально-побутові та культурні реформи. – С.Р.) дозволило письменникові досконало вивчити неписані "закони" життя і побуту дивовижного народу, що загубився у кизляро-астраханських пісках між Тереком і Кумою, та написати повість "з натури". Повість "Аш хаду", написана протягом 1916-1917 років й надрукована майже одночасно з романом-хронікою про історію громадянської війни на Терщині та Кубані "Шурган", виявила ґрунтовну обізнаність автора з побутово-звичаєвим укладом життя титульних народів і стала джерелом певного роду знань про автентичну східного колориту.

Автобіографічну повість-хроніку "Записки семінариста" письменник почав писати перебуваючи 1909 року в армавірській тюрмі (надрукована 1932 року). Наслідуючи краші зразки мемуарного жанру, у творі письменник талановито відтворює обставини свого життя аж до армавірського ув'язнення: навчання в Роменській духовній бурсі та в Полтавській духовній семінарії, зустріч з Петлюрою, спільну діяльність із діячами національно-визвольного руху А. Лівичьким, К. Товкачем, М. Шеметом. Тема громадянської війни в Україні, зокрема жорстоких погромів денікінців та протистояння їм звичайних людей розкривається в написаних 1928 року оповіданнях П. Капельгородського "Дід Явтух", "Червоноармієць Кучеренко"; проблема ліберального народництва, що зраджує народ,

захищаючи власні інтереси – в сатиричній повісті "Непорозуміння" (1928 р.).

Отже, соціально-бунтарська стихія значною мірою характеризує перше десятиліття літературної діяльності П. Капельгородського, детермінованої як зовнішніми (суспільно-історичними) обставинами, так і внутрішньо-індивідуальними особливостями творчої позиції, його естетичним ідеалом. Митець вийшов поза межі традиційного побутописання й наповнив свої твори різноманітними психологічними типами-характерами, які репрезентують життя різних соціальних верств.

Роман "Шурган" (1933), за словами автора, став "спробою історичної хронічки", побудованої на документальній основі, на "справжніх подіях і фактах аж до дрібниць" (інтродукцією до роману слугувало написане Пилипом Капельгородським 1906 року соціологічне дослідження "Сільський пролетаріат на Кубанщині"). Сюжетно-композиційні колізії твору охоплюють події громадянської війни, що відбувалися на Північному Кавказі, зокрема відтворюють десятимісячну боротьбу частин 11-ї Північнокавказької червоної армії та її загибель у кизляро-астраханських пісках 1919 року. Тематичний і проблемний спектри перегукуються з аналогічними "зрізами" у творах російських письменників: окремі епізоди знайшли відображення у романах "Росія, кров'ю вмига" А. Веселого, "Залізний потік" О. Серафимовича, "Ходіння по муках" О. Толстого. Однак у романі українського письменника виразно простежуються акценти, які мають дещо інше, ніж у російських колеґ по перу, наповнення. Розкриваючи певний етап братовбивчої війни, показуючи її в усій складності та суперечності, П. Капельгородський більше схиляється до художньо-аналітичного осмислення трагедії народу, нівеляції в людині духовного, ніж до уславлення героїчних вчинків червоноармійців чи революційної романтики. Роман-хроніка привертає увагу певною закодованістю ідейного змісту, прихованістю авторської думки в глибинах підтексту, посиленою увагою до внутрішнього, психологічного світу героя.

Роман "Артезіан" прикметний актуальністю зображеної ситуації, характерної для суспільно-духовного клімату пореволюційної доби. Автор акцентує на атмосфері творчої праці селян у комуні, ознаках нового побуту й культури, на формуванні "нової" свідомості. Між тим, у творі П. Капельгородського можна побачити малопомітні відхилення від формул і правил радянської ідеології. Як справедливо відзначає О. Філатова, "в умовах тиску й регламентації, часто під загрозою фізичної розправи, інстинкт самозбереження підштовхував автора до пошуку алгоритму смислових і образно-стилістичних презентацій, які б приховували об'єктивний зміст, що виходив за межі політичної регламентації" [13, с. 414].

Останнім твором П. Капельгородського був роман про громадянську війну в Україні "Оборона Полтави" (1938 р.), точніше – перша частина роману та чималий уривок другої, які встиг до арешту написати письменник. Митець талановито, з глибокою художньою проникливістю розповів про героїчний рейд учасників Полтавського залізничного бойового загону до Мелітополя та бій біля села Якимівка (події Якимівської

трагедії лягли в основу однойменної поеми, написаної П. Капельгородським 1928 року). Попри окремі ідеологічні нашарування в "Обороні Полтави" авторові вдалося показати драму людини, драму її життя й боротьби, художньо дослідити внутрішній світ, її пошуки у складному плетиві історичних подій. Самобутній майстер художнього слова Пилип Капельгородський

– українець по духу, інтернаціоналіст за світоглядом – став літописцем доби соціальних потрясінь бурхливого ХХ століття. Тенденція до соціально-філософського осмислення життя стала найістотнішою прикметою прози письменника. Домінантою – основний лейтмотив: "Все це було! Зробімо ж цього висновки!"

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бойко Л. Історико-революційна проза П. Капельгородського. – К.: Наук. думка, 1983. – 231 с.
Boyko L. Istoryko-revolutsiyna prosa P. Kapel'gorodskogo [Historical and revolutionary prose of P. Kapelhorodskiy]. - K.: Nauk. dumka, 1983. - 231 s.
2. Бойко Л. На зламі епох. Про творчість Пилипа Капельгородського // Прапор. – 1969. – С. 59–65.
Boyko L. Na zlami epoh. Pro tvorchist Pylypa Kapel'gorodskogo [By the turn of ages. About the creation of Philip Kapelhorodskiy] // Prapor. - 1969. - S. 59-65.
3. Бойко Л. Пилип Капельгородський. Нарис життя і творчості. – К.: Рад. письменник, 1982. – 301 с.
Boyko L. Pylyp Kapel'gorodskiy. Naris zhytya i tvorchosti [Philip Kapelhorodskiy. Essay of the life and creation]. - K.: Rad. pismennik, 1982. - 301 s.
4. Граб В.І. Дослідник реконструктивної доби: Пилип Капельгородський... // Граб В.І. У ЛЕЩАТАХ ДПУ. Нариси про безпідставно репресованих діячів вітчизняної науки та культури. – Полтава. – Археологія, 1999. – С. 103–112.
Grab V.I. Doslidnyk rekonstruktyvnoi doby: Pylyp Kapel'gorodskiy... [The Researcher of Reconstructive era: Philip Kapelhorodskiy.] // Grab V.I. V LESHCHATAH DPU. Narysy pro bezpidstavno represovanyh diyachiv vitchiznyanoi kultury i nauky [In the grip of the GPU. Essays about the unreasonably repressed leaders of national science and culture]. - Poltava. - Arheologiya 1999. - S. 103-112.
5. Граб В. Капельгородський Пилип Йосипович // Реабілітовані історією. Полтавська область. Науково-документальна серія книг; [упоряд. О.А. Білоусько]. – Київ–Полтава. – Оріяна, 2007. – Кн. 5. – С. 151–156.
Grab V. Kapel'gorodskiy Pylyp Josipovych [Kapelhorodskiy Philip] // Reabilitovani istorieyu. Poltavaska oblast. Naukovodokumental'na seriya knygy; [upor. O.A Bilousko] / Vasil Grab. - Kyiv-Poltava. - Oriyana, 2007. - Kn. 5. - S. 151-156.
6. Залыгин С. Первые среди вторых // Залыгин С. Литературные заботы; [2-е, исправл. и доп. изд.] / С. Залыгин. – М.: Худ. литература, 1979. – 364 с.
Zalygin S. Pervye sredi vtoroyh [First among the second] // Zalygin S. Literaturnye zaboty [Literary caring] [2-e, ispravl. i dop. izd.] / S. Zalygin. - M.: Hud. literatura, 1979. - 364 s.
7. Капельгородський П. Вибрані твори. – Х.: Видавництво «Рух», 1932. – С. 2–10.
Kapel'gorodskiy P. Vybrani tvory [Selected Writings] / Pylyp Kapel'gorodskiy. - H. : Vydavnytstvo «Ruh», 1932. - S. 2-10.
8. Ковтуненко О.А. Пилип Капельгородський (До 90-річчя з дня народження) // Українська мова та література в школі. – 1972. – №1. – С. 83–85
Kovtunenka O.A. Pylyp Kapel'gorodskiy (Do 90-richya z dnya narodzhennya) // Ukrainська мова та література в школі. - 1972. - №1. - S. 83-85
9. Надъярных Н. Сращенный с временем // Капельгородский Ф. Аш хаду. Недорозумение. Шурган; [вступ. ст. Нины Надъярных]. – М.: Худ. Литература, 1982. – С. 3–10.
Nadyarnyh N. Srashchennyi s vremenem [Merged with the time] // Kapel'gorodskiy P. Ash hadu. Nedorozumenie. Shurgan [Ash hadu. Misunderstanding. Shurgan]; [vstup.st. Niny Nadyarnyh]. - M.: Hud. Literatura, 1982. - S. 3-10.
10. Синько Р. Лицар: До 120-річчя від дня народження письменника й громадського діяча Пилипа Капельгородського // Сільський Час. – 2002. – №89. – С. 8–9.
Sin'ko R. Lytsar: Do 120-richya vid dnya narodzhennya pysmennyka i gromadskogo diyacha Pylypa Kapel'gorodskogo [Knight: To the 120th anniversary of the birth of writer and social activist Philip Kapelhorodskiy] / Rostislav Sin'ko // Sil'skij Chas. - 2002. - №89. - S. 8-9.
11. Сірий Ю. П. Капельгородський // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Кн. 1. – С. 233–234.
Siriy Y. P. Kapel'gorodskiy [Kapelhorodskiy] // Literaturnonaukoviy visnyk. - 1908. - Kn. 1. - S. 233-234.
12. Сомко Ю. За доби двох революцій // За марксо-ленінську критику. – 1933. – №2. – 76–82.
Somko Y. Za dobi dvoh revolyuciy [By the era of two revolutions] // Za markso-leninsku krytyku. - 1933. - №2. - 76-82.
13. Філатова О. Український роман 20–30-х років ХХ століття: типологія авторської свідомості: монографія. – Миколаїв: Іліон, 2010. – 485 с.
Filatova O. Ukrainskij roman 20-30-h rokiv XX stolitya: typologiya avtors'koi svidomosti: monografiya [Ukrainian novel of 20-30s of the twentieth century: the typology of an author's consciousness: monograph]. - Mikolaiv : Ilion, 2010. - 485 s.
14. Циганенко Ю. На лінії творчого зросту // Більшовик Полтавщини. – 1933. – 12 жовтня. – С. 7.
Tsyganenko Y. Na linii tvorchogo zrostu [On the line of creative growth] // Bil'shovyk Poltavshchyni. - 12 Oct. 1933. - S. 7.
15. Щербина В. Пилип, ватажок ногайців // Вечірній Київ. – 2002. – 20 грудня. – С. 8.
Shcherbina V. Pylyp, vatazhok nogajtsiv [Philip, the leader of Nogais] // Vechirnij Kyiv. - 2002. - 20 grudnya. - S. 8.

Rozmaritsa S.A. Writer and his era: creativity of Philip Kapelhorodskiy

Abstract. In this article we attempt to remove the ideologically biased layers affiliated with the name and the creativity of talented Ukrainian writer of 20's of the last century, Philip Kapelgorodskiy, systematize opinions about the issue of creative searchers of the artist, existing in Ukrainian literature, provide the local analysis of his prose, only in the aesthetic plane.

Keywords: classics of the "second-line", reception, providential, collision, novel-chronicle.

Розмаритса С.А. Писатель и его эпоха: творчество Филиппа Капельгородского

Аннотация. В статье делаем попытку снять идеологически заангажированные наслоения относительно имени и творчества талантливого украинского писателя 20-х годов прошлого столетия Филиппа Капельгородского, систематизируем существующие в украинском литературоведении взгляды на проблему творческих поисков художника; представляем локальный, исключительно в эстетической плоскости, анализ его прозы.

Ключевые слова: классики "второго ряда", рецепция, провиденциальность, коллизия, роман-хроника.

Рибаківа О.В.

Вплив екстралінгвального контексту на вербальне та невербальне втілення висловлень незгоди (на матеріалі англійського кінодискурсу)

Рибаківа Олена Володимирівна, викладач кафедри методики та практики викладання іноземної мови
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Received October 22, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті подані результати аналізу впливу афективного, когнітивного, аксіологічного, прагматичного та перцептивного контексту на вербальне й невербальне втілення комунікативної стратегії незгоди у конфліктних і неконфліктних ситуаціях комунікації. Матеріалом статті слугують 87 фрагментів, вилучених із 24 скриптів англійського кінодискурсу, що ілюструють комунікативні акти незгоди. Комунікативну стратегію розуміємо як комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; оцінювання наміру як адекватного досягненню бажаних соціально значущих цілей спілкування в його конкретний момент; реалізацію наміру вербальними засобами і осмислення цієї реалізації усіма суб'єктами дискурсу. У випадку стратегії незгоди комунікативний намір мовця полягає у висловленні думки стосовно певної сутності, властивості, дії чи ситуації, яка розходиться з думкою співбесідника. Одиницею аналізу комунікативної стратегії незгоди є комунікативний акт незгоди. Комунікативний акт тлумачимо як метаструктуру, що охоплює мовленнєвий акт адресанта, аудитивний акт адресата і комунікативну ситуацію в цілому. Комунікативну ситуацію тлумачимо як поєднання параметрів психологічного, афективного, когнітивного, аксіологічного, перцептивного та прагматичного контекстів при конфліктних, нейтральних та гармонічних стосунках між комунікантами, які впливають на вибір вербальних / невербальних засобів вираження незгоди та їх інтерпретацію. Виявлено, що при наявності конфлікту незгода переважно передається прямим запереченням точки зору співбесідника, яке може супроводжуватися конвенціональними формулами вираження негативних емоцій на кшталт роздратування, а також агресивними невербальними діями. При відсутності конфлікту незгода переважно виражається імпліцитно – риторичними запитаннями. Експліцитна незгода-заперечення у неконфліктній ситуації інтонаційно оформлюється як прохання змінити точку зору.

Ключові слова: комунікативна стратегія, контекст, конфліктність / неконфліктність ситуації комунікації, вербальні / невербальні засоби вираження незгоди.

Мета статті полягає у вивченні впливу афективного, когнітивного, аксіологічного, прагматичного та перцептивного контексту на вербальне й невербальне втілення стратегії незгоди у конфліктних і неконфліктних ситуаціях комунікації.

Актуальність теми обумовлена необхідністю вивчення висловлень незгоди як втілення конфліктних комунікативних стратегій з метою гармонізації комунікації.

Об'єктом дослідження є комунікативні акти, в яких мають місце висловлення незгоди, а **предметом** – контекстуальні параметри комунікативних актів незгоди, що впливають на реалізацію стратегії незгоди у конфронтаційних та неконфронтаційних ситуаціях комунікації.

Висловлення незгоди ще не були предметом розгляду лінгвістів. Схожі мовленнєві феномени, як правило, вивчаються в рамках прагматики, а саме теорії мовленнєвих актів (див., наприклад, [1]). **Новизна** статті обумовлюється тим, що висловлення незгоди ще не розглядалися в комунікативно-когнітивному ракурсі як вияв конфліктної комунікативної стратегії з урахуванням усіх контекстуальних параметрів, які впливають на вибір вербальних та невербальних засобів вираження незгоди та їх інтерпретацію у ситуації комунікації.

Матеріалом статті слугують 87 фрагментів, вилучених із 24 скриптів англійського кінодискурсу, що ілюструють комунікативні акти незгоди.

Комунікативну стратегію розуміємо як *комунікативний намір* мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; *оцінювання наміру* як адекватного досягненню бажаних соціально значущих цілей спілкування в його конкретний момент; *реалізацію наміру* вербальними засобами і *осмислення* цієї реалі-

зації усіма суб'єктами дискурсу [3, с. 107]. У випадку стратегії незгоди комунікативний намір мовця полягає у висловленні думки стосовно певної сутності, властивості, дії чи ситуації, яка розходиться з думкою співбесідника.

Одиницею аналізу комунікативної стратегії незгоди є комунікативний акт незгоди. Комунікативний акт тлумачимо як метаструктуру, що охоплює мовленнєвий акт адресанта, аудитивний акт адресата і комунікативну ситуацію в цілому [2, с. 121-122]. Комунікативну ситуацію тлумачимо як поєднання параметрів психологічного, афективного, когнітивного, аксіологічного, перцептивного та прагматичного контекстів при конфліктних, нейтральних та гармонічних стосунках між комунікантами, які впливають на вибір вербальних / невербальних засобів вираження незгоди та їх інтерпретацію.

Конфліктні стосунки мають місце у випадках, коли один із комунікантів незадоволений діями іншого комуніканта та вороже налаштований стосовно нього/неї, що лінгвально виявляється, зокрема, у вживанні лайливої лексики:

MITCH: *So what the hell are we gonna do?*

[Panicked silence. Then Mitch looks at Dave...]

DAVE: *No. No. We can't just be each other for a day, Mitch! You have no idea how to be a lawyer!*

MITCH: *Dude, I'm an actor, a human chameleon, I can do lawyer in my fucking sleep! It's you I'm worried about: you can't act for shit!* (Change-Up)

Учасники комунікативного акту незгоди перебувають в екстраординарних обставинах, коли їм довелося помінятися зовнішністю й, відповідно, життєвими обставинами. Джерелом конфлікту є невіра одного з них, адвоката Дейва, в те, що його товариш, актор Мітч, зможе впоратися із ситуацією. Мітч категорично незгодний з ним, вважаючи себе геніальним акто-

ром, якому нічого не варто зіграти роль адвоката. Конфлікт підсилюється тим, що для Дейва надто багато поставлено на карту: його кар'єра, заробітки, сімейне щастя. Мітч же розглядає пригоду, насамперед, як роль, яку йому доведеться зіграти. Відповідно, ініціальний хід належить Дейву який висловлює свою точку зору. Респонсивний хід Мітча містить висловлення незгоди з лайливими виразами, які не несуть ніякої іншої інформації, окрім акцентуації неготовності Мітча прийняти іншу точку зору й слугують маркерами наявності конфлікту.

Неконфліктні стосунки мають місце при відсутності ворожості між співрозмовниками:

ROSS: *Oh hey, hey, huh, how about this weekend we have a laser disc marathon okay, and maybe a tournament on my new dart board? Huh, huh, what do you think?* [in an Irish accent] *Two days of darts, it'll be great!*

JOEY: *It'll be great for next weekend.*

ROSS: *No, no, no, this weekend guys!*

JOEY: *It'll be great for next weekend. I mean,* [in an Irish accent] *it'll be grreat.* (Friends / Season 3)

Наведена ситуація комунікації не містить конфлікту: друзі обговорюють, як їм ліпше розважитися на вихідних й будь-яке рішення не може радикально позначитися на їх житті. Ініціальний хід належить Росу, який виголошує свій план розваг. Джої виражає незгоду двічі й обидва рази за допомогою окличного речення, в якому він вітає план Роса (*It'll be great*), проте вносить корективи щодо часу його реалізації (*for next weekend*).

Гармонічні стосунки виявляються у ситуації, де один з комунікантів, висловлюючи незгоду, насправді хоче зробити приємне співрозмовнику.

[A noncommittal nod from Kate. Then Jack notices her look over at the pianist, drawn in by the music.]

JACK: You want to dance?

[A puzzled look from Kate. There's nobody else dancing. There isn't even much room to dance...]

KATE: *I don't think there's dancing here, Jack.*

[Jack gets up and holds out a hand.]

JACK: *Sure there is...* (Family man)

Учасниками комунікативного акту є чоловік та жінка, які вечеряють у ресторані. Причиною незгоди стає різна оцінка ситуації: жінка вважає, що в ресторані не танцюють, а чоловік має протилежну думку. Проте це лише «формальна» незгода: комунікативний намір чоловіка полягає не в тому, щоб довести свою точку зору. Висловлення незгоди *Sure there is...* є лише приводом зробити приємне своїй жінці та потанцювати з нею у романтичній обстановці.

У фокусі цієї статі перебуває вплив афективного, когнітивного, аксіологічного, прагматичного та перцептивного контексту на вербальне й невербальне втілення стратегії незгоди у конфліктних і неконфліктних ситуаціях комунікації.

Роль афективного контексту виявляється у випадках, коли, висловлюючи незгоду, комунікант покладається на інтуїцію, відчуття та власний емоційний стан в момент переживання ситуації. У лінгвальному аспекті такі комунікативні акти незгоди маркуються дієсловами типу *to feel*.

При конфліктних стосунках незгода переважно виражається прямим запереченням твердження мовця:

BRUCE: *Come on Grace, lighten up. Tomorrow's Saturday. The office is throwing me a party here, for getting anchor. Let's enjoy the ride for a while. We're just starting to have some fun.*

GRACE: *No, you're just starting to have fun.* (Bruce Almighty)

Учасники цього комунікативного акту незгоди перебувають у стані конфлікту: Грейс незадоволена поведінкою Брюса й її невдоволення зростає, коли він пропонує їй повеселитися на вечірці, стверджуючи, що вони лише починають відчувати радості життя. Висловлення Брюса *We're just starting to have some fun* стає ініціальним ходом, що провокує респонсивне висловлення незгоди, виражене заперечною часткою *No* та стверджувальним реченням *you're just starting to have fun*, де за допомогою зміни рольового дейксиса: (*we (mu) – you (mu)*), Грейс надає протилежну оцінку ситуації, виключаючи себе з групи референтів, які “відчують радості життя” й залишаючи там лише Брюса.

При неконфліктних стосунках мовець переважно замість прямого заперечення вживає непряме заперечення у формі риторичного запитання, яке імпліцитно передає незгоду, піддаючи сумніву думку співбесідника:

JANE: *Just getting a divorce?*

ADAM: *Yeah. (then) Two and a half years ago.*

JANE: *Wooo.*

ADAM: (embarrassed) *It's been a process.*

JANE: *Here's the good news. In two more years you'll actually begin to feel normal again.*

ADAM: *In two more years I'll begin to feel normal? Why am I having trouble seeing that as good news?*

JANE: *Maybe that was just my experience.*

ADAM: *Oh God, I hope so.* (He is not just that into you)

Наведений приклад демонструє комунікативний акт незгоди між чоловіком та жінкою, які перебувають у дружніх стосунках. Джейн розлучилась з чоловіком декілька років тому, а Адам саме переживає період розлучення. Темою бесіди стає розлучення та емоціональний стан Адама. Ініціальний хід належить Джейн та містить два складнопідрядних речення *Here's the good news. In two more years you'll actually begin to feel normal again*. Респонсивний хід незгоди належить Адаму й містить два запитання *In two more years I'll begin to feel normal? Why am I having trouble seeing that as good news?* Перше запитання є фактично перепитуванням, а друге – риторичним запитанням, що імпліцитно ставить під сумнів думку Джейн й водночас має іронічний зміст: Адам не вважає припущення, що йому знадобиться ще два роки, щоб прийти в себе після розлучення, добрими новинами. Імпліцитність риторичного запитання, що знижує категоричність висловлення, а також наявність сполучника *why (чому)*, який передбачає продовження діалогу, свідчить про добре ставлення комунікантів один до одного й відсутність конфлікту.

Когнітивний контекст реалізується у логічних доводах комунікантів на користь власної оцінки ситуації з опорою на знання про онтологічні властивості сут-

ностей й відношення між сутностями, включно із знаннями про учасників комунікації.

При конфліктних стосунках незгода найчастіше виражена риторичним запитанням, що функціонує як конвенціональна, негативно-емоційно маркована формула заперечення думки співбесідника. Наприклад:

MITCH: *Okay, look, calm down: I can hold down the fort for one night.*

DAVE: *Are you joking? You worked at my job for one day and you almost got arrested! What are you gonna do to my family?!* (Change-Up)

У даному комунікативному акті приймають участь два чоловіка, що помінялися зовнішністю, й, відповідно, ролями. Між ними наростає конфлікт. Мітч “провалив” роль адвоката: попрацювавши день, він був арештований; наразі йому треба грати роль чоловіка і Дейв перебуває в розпачі, уявляючи, який ущерб той може нанести його сім’ї. Ініціальний хід належить Мітччу, який певен, що впорається зі ситуацією: *I can hold down the fort for one night*. Дейв дотримується протилежної думки, оскільки знає Мітчча як дуже нестабільну людину, яка іноді зовсім не думає, що говорить. Дейв виражає незгоду за допомогою конвенціональної формули *Are you joking?*, що не вписується у правила ввічливості, оскільки передає не лише неприйняття точки зору співбесідника, а й подив з приводу можливості такої точки зору. Окрім висловлення незгоди, Дейв надає аргументи, що повністю заперечують думку Мітчча.

При неконфліктних стосунках незгода найчастіше виражена стверджувальними реченнями різної структури, що містять аргументи на підтвердження висловленої точки зору.

ANNIE: *Aren't I supposed to be planning some of these things?*

HELEN: *Oh, well, I hadn't heard from you and—*

ANNIE: *She just got engaged two weeks ago.*

HELEN: *Well, I figured since you don't have any experience that you might get overwhelmed by events of this caliber.*

ANNIE: *Helen, I'm pretty capable. I think I can handle it.* (Bridesmaids)

Комунікативний акт відбувається між двома жінками. Гелен має одружитися вже через декілька тижнів, тож головною темою розмови є вечірка-прощання з незаміжнім життям. Гелен вважає, що в Анні не вистачить досвіду для організації вечірки. Її ініціальний хід виражений складнопідрядним реченням з причинно-наслідковим зв'язком *I figured since you don't have any experience that you might get overwhelmed by events of this caliber*, за допомогою якого вона делікатно пояснює свою точку зору. Анні висловлює незгоду у респонсивному ході *Helen, I'm pretty capable. I think I can handle it*, який включає два стверджувальних речення, що містять аргументи на підтвердження висловленої точки зору. Перше речення вводиться звертанням, а друге є складнопідрядним додатку з головним *I think*, що знижує категоричність висловлення, акцентуючи увагу на тому, що наведені аргументи є всього лише однією з можливих оцінок ситуації, яка належить мовцю.

Аксіологічний контекст втілюється у впливі системи аксіологічних орієнтирів (норм і цінностей) ко-

мунікантів на вибір й інтерпретацію вербальних і невербальних засобів вираження незгоди.

[Ike runs after Maggie. He grabs her arm and turns her to him.]

IKE: *I'm the only goddamn person in there pulling for you.*

MAGGIE: *You humiliated me!*

IKE: *No, Maggie, I defended you. Humiliating you is what everyone else is doing. It's the theme of this party.* (Runaway bride)

Наведена ситуація відображає конфліктні стосунки між чоловіком і жінкою: Айк намагається пояснити Меггі, що діє їй на користь, говорячи правду про її психологічні проблеми, з якими вона не може впоратися (Меггі щоразу втікає з-під вінця), тоді як інші лише шепочуться у неї за спиною. Меггі не готова визнати свої проблеми. Ініціальний хід належить Айку. Цей хід містить оцінку Айком власних дій *I'm the only goddamn person in there pulling for you* (Я єдиний, у кого справді болить душа за тебе). Респонсивний хід Меггі виражений стверджувальним реченням, що містить протилежну за знаком, негативну оцінку його дій *You humiliated me!* (Ти принизив мене). Оклічний знак підкреслює конфронтаційний характер ситуації комунікації. Меггі не просто не погоджується з Айком: називаючи скоєну ним небажану дію, вона звинувачує його і докоряє йому. Причиною наростання конфлікту стають різні системи аксіологічних орієнтирів комунікантів: Айк вважає, що краще не замовчувати проблему, а Меггі ладна приховати проблему за нещирістю.

Наступний приклад демонструє подібне зіткнення різних систем аксіологічних орієнтирів при неконфліктних стосунках комунікантів:

MONICA: *That is a wonder. So tell me something, Mom. If you had to do it all over again, I mean, if she was here right now, would you tell her?*

MRS. GELLER: *Tell her what?*

MONICA: *How she drove you crazy, picking on every little detail, like your hair... for example.*

MRS. GELLER: *I'm not sure I know what you're getting at.*

MONICA: *Do you think things would have been better if you'd just told her the truth?*

MRS. GELLER: *...No. I think some things are better left unsaid. I think it's nicer when people just get along.* (Friends / Season 1)

Учасниками комунікативного акту незгоди стають дві жінки, а саме мати та дочка. Моніка розмовляє з мамою про відносини у їх сім’ї, а саме про відносити її мами з її бабусею, які дуже нагадують стосунки між Монікою та її мамою. Ініціальний хід належить Моніці *Do you think things would have been better if you'd just told her the truth?* Він виражений непрямим запитанням. Респонсивний хід є реакцією мами Моніки на висловлення дочки. Він містить неповне заперечене речення, виражене часткою *no*, а також складнопідрядне додатку, що пояснює її точку зору й залежить від головного речення *I think*, що пом’якшує категоричність цієї точки зору. Причиною незгоди між комунікантами стають різні погляди на сімейні стосунки. Моніка вважає, що краще озвучувати усі проблеми, а її мати дотримується зовсім іншої думки, вважаючи,

що деякі речі краще не озвучувати задля уникнення конфліктів.

Перцептивний контекст включає сенсорні канали комунікантів, тобто все, що бачать, чують чи сприймають іншими органами чуття співрозмовники у ході комунікативного акту незгоди, й вплив перцептивного контексту позначається на оцінці ситуації комунікантами.

При **конфліктних стосунках** незгода найчастіше виражається прямим запереченням, що може супроводжуватися конвенціональними формулами незгоди у формі запитання, яке передає роздратування мовця.

GRACE: *Bruce, we need to talk. I thought we had an understanding...*

[Suddenly, the WHISPERS start again. Bruce looks around, figures it's coming from the restaurant patrons]
BRUCE: *Wow. It's kind of loud in here.*

[Grace looks around the quiet romantic setting]

GRACE: *What are you talking about? It's not loud.* (Bruce Almighty)

Так, у наведеному прикладі незгода виражається за допомогою прямого заперечення *It's not loud*, якому передують конвенціональна формула втілення невдоволення співбесідником *What are you talking about?*, що не вписується в правила ввічливості.

При **неконфліктних стосунках** заперечення не поєднується із вираженням негативних емоцій на кшталт роздратування:

RACHEL: *Ross, I don't, I just don't think it's going to fit.*

ROSS: *Oh yeah it will! Come on, up! Up-up-up!* (Friends / Season 5)

У даному комунікативному акті приймають участь чоловік та жінка, які перебувають у дружніх стосунках. Комунікативний акт розгортається у під'їзді. Росс і Рейчел намагаються перенести диван, але у них це виходить з певними труднощами. Росс певен, що диван пролізе у прохід, а Рейчел має іншу думку стосовно цієї проблеми. Ініціальний хід належить Рейчел *I just don't think it's going to fit*. Він виражений складнопідрядним реченням з підрядним додатком. Реакція незгоди виражена окличним еліптичним реченням, позитивним за формою й заперечним за змістом *Oh yeah it will!*

Прагматичний контекст характеризує мотиви й інтенції комунікантів. При **конфліктних стосунках**, наряду з вербальними засобами, незгода може виражатися агресивними діями.

RACHEL: *I don't know, I don't know. Urrrgh! Look, maybe we should take a break.*

ROSS: *Okay, okay, fine, you're right. Let's ah, let's take a break, [goes to the door] let's cool off, okay, let's get some frozen yogurt, or something.. [opens the door]*

RACHEL: *No.* [Ross is standing in the doorway.] *A break from us.*

[Ross looks at her, then leaves slamming the door behind him] (Friends / Season 3)

У наведеній ситуації конфлікт обумовлюється різницею в мотивах комунікантів: Рейчел вважає, що їй потрібно розлучитися, а Росс не хоче це прийняти. Незгода виражається як мімікою (округлені очі, відкритий рот), так і такою агресивною невербальною дією, як гримання дверима.

При **неконфліктних стосунках** як вербальна так і невербальна агресія відсутні:

CHANDLER: *Then don't leave me!*

JANICE: *What?*

CHANDLER: *Forget what I said, I was babbling! Pick me!*

JANICE *No, you were right, you were right. I mean, I-I-I've got to give my marriage another chance.*

CHANDLER: *No you don't! No, no, no, I say you have to give your divorce another chance.*

JANICE: [standing up] *I'm sorry.* (Friends / Season 5)

Учасниками комунікативного акту є чоловік та жінка, які до цього часу перебували в романтичних стосунках. Зараз Дженіс вже не бажає зустрічатися з Чандлером та планує повернутися за колишнього чоловіка. Ініціальний хід належить Дженіс. Він виражений стверджувальним реченням, яке передає думку Дженіс стосовно їх майбутніх стосунків *I've got to give my marriage another chance* (Мені потрібно дати ще один шанс своєму шлюбові) Респонсивний хід Чандлера містить оклично-заперечне речення та ще складнопідрядне додатку, що вводиться потрібним запереченням й утворює протилежну точку зору *I say you have to give your divorce another chance* (Я вважаю, тобі потрібно дати ще один шанс розлученню). Окличність надає висловленню незгоди більшої емоційності, проте інтонаційно незгода наближається до прохання-мольби змінити точку зору й не імплікує роздратування, як у конфліктній ситуації.

Таким чином, у ході дослідження виявлено, що конфліктність / неконфліктність ситуації комунікації впливає на вибір вербальних та невербальних засобів вираження незгоди наряду з параметрами афективного, когнітивного, аксіологічного, перцептивного та прагматичного контексту. При наявності конфлікту незгода, як правило, виражається прямим запереченням точки зору співбесідника, яке може супроводжуватися конвенціональними формулами вираження негативних емоцій на кшталт роздратування, а також агресивними невербальними діями. При відсутності конфлікту незгода виражається імпліцитно – риторичними запитаннями. Незгода-пряме заперечення у неконфліктній ситуації інтонаційно оформлюється як мольба-прохання змінити точку зору.

Перспективу дослідження вбачаємо у залученні кількісного аналізу на більш репрезентативному матеріалі, а також вивченні невербальних чинників втілення стратегії незгоди.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Андреева И.В. О конститутивных признаках речевого акта "опровержение" // Проблемы лингвокультурологии и теории дискурса. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 128-133.
2. Андреева И.В. О конститутивных признаках речевого акта "опровержение" [About the constitutive characteristics of the

speech act of 'refutation'] // Problemy lingvokulturologii i teorii diskursa. – Volgograd: Peremena, 2003. – S. 128-133.

2. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.

Deik T. A. van. *Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication]*. – M.: Progress, 1989. – 312 s.

3. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: [монографія] / І.Є. Фролова. – 2009. – 344 с.

Frolova I.Ye. *Stratehiia konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi [The strategy of confrontation in the English discourse]: [monohrafiia]* / I.Ye. Frolova. – 2009. – 344 s.

4. Bridesmaids = Bridesmaids [E-source]. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/Bridesmaids.html>.

5. Bruce Almighty = Bruce Almighty [E-source]. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/Bruce-Almighty.html>.

6. Change-Up = Change-Up [E-ource]. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/Change-Up,-The.html>.

7. Family Man = Family Man [Electronic resource]. – Access: http://sfy.ru/?script=family_man.

8. Friends / Season 1 = Friends. Season 1 [E-source]. – Access: <http://www.angelfire.com/tv/chocgal/scripts.html>.

9. Friends / Season 3 = Friends. Season 3 [E-source]. – Access: <http://www.livesinabox.com/friends/season3.shtml>.

10. Friends / Season 5 = Friends. Season 5 [E-source]. – Access: <http://www.livesinabox.com/friends/season5.shtml>.

11. He's just not hat into you = He's just not hat into you [E-source]. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/He's-Just-Not-That-Into-You.html>.

12. My best friend's wedding = My best friend's wedding [E-source]. – Access: <http://www.awesomefilm.com/script/mybestfriendswedding.txt>.

13. Runaway bride = Runaway bride [E-source]. – Access: <http://www.imsdb.com/scripts/Runaway-Bride.html>.

Rybakova O.V. The influence of extralingual context on verbal and non-verbal expression of disagreement (based on the English cinema discourse)

Abstract. The article presents the results of the analysis of the influence of affective, cognitive, axiological, pragmatic and perceptual context on verbal and non-verbal expression of the communicative strategy of disagreement in conflictive and non-conflictive communicative situations. The investigation is based on the material of 87 fragments from 24 scripts of the English cinema discourse which illustrate communicative acts of disagreement. A communicative strategy is vied as a communicative intention of the speaker, shaped on the basis of using collective socio-cultural experience for individual needs and wants, assessment of this intention as being adequate for gaining socially significant interaction goals in a specific situation, realization of this goal by verbal means and its comprehension by all the discourse subjects. In the case of disagreement the communicative intention consists in giving the assessment some object, quality, action or situation, which is contrary to the assessment of the communicative partner. The unit of analysis of the communicative strategy of disagreement is a communicative act of disagreement. A communicative act is treated as a meta-structure embracing a speech producing act of the addresser, an audition act of the addressee and the communicative situation in the whole. A communicative situation is understood as a combination of psychological, affective, cognitive, axiological, perceptive and pragmatic contexts under conflictive, neutral or harmonic relations between the communicants, which influence the choice and interpretation of verbal and no-verbal means of expressing disagreement. It was found out that in conflictive situations disagreement is mostly expressed by means of the direct negation of the interlocutor's opinion, which may be accompanied by conventional formulas expressing negative emotions such as irritation and aggressive non-verbal actions. In non-conflictive situations disagreement is expressed implicitly – by rhetorical questions. Explicit disagreement-direct negation in non-conflictive situations is prosodically represented as a request to change the point of view.

Keywords: communication strategy, context, conflictive / non-conflictive communicative situation, verbal / non-verbal means of expressing disagreement.

Рыбакова Е.В. Влияние экстралингвального контекста на вербальное и невербальное воплощение несогласия (на материале англоязычного кинодискурса)

Аннотация. В статье представлены результаты анализа влияния аффективного, когнитивного, аксиологического, прагматического и перцептивного контекста на вербальное и невербальное воплощение коммуникативной стратегии несогласия в конфликтных и неконфликтных ситуациях коммуникации. Материалом статьи служат 87 фрагментов из 24 скриптов англоязычного кинодискурса, иллюстрирующих коммуникативные акты несогласия. Коммуникативную стратегию понимаем как коммуникативное намерение говорящего, сформированное на основе использования общественного опыта для собственных потребностей и желаний; оценивание намерения как адекватного достижению желаемых социально значимых целей общения в его конкретный момент; реализацию этого намерения вербальными средствами и осмысление этой реализации всеми субъектами дискурса. В случае стратегии несогласия коммуникативное намерение говорящего состоит в выражении мнения относительно какой-то сущности, свойства, действия или ситуации, расходящегося с мнением собеседника. Единицей анализа коммуникативной стратегии есть коммуникативный акт несогласия. Коммуникативный акт несогласия трактуем как метаструктуру, охватывающую речевой акт адресанта, аудитивный акт адресата и коммуникативную ситуацию в целом. Коммуникативную ситуацию понимаем как взаимодействие параметров психологического, аффективного, когнитивного, аксиологического, перцептивного и прагматического контекстов при конфликтных, нейтральных или гармоничных отношениях между коммуникантами, которые влияют на выбор вербальных / невербальных средств выражения несогласия и их интерпретацию. Обнаружено, что при наличии конфликта несогласие выражается прямым отрицанием точки зрения собеседника, которое может сопровождаться конвенциональными формулами выражения негативных эмоций типа раздражения, а также агрессивными невербальными действиями. При отсутствии конфликта несогласие выражается имплицитно – риторическими вопросами. Эксплицитное несогласие-прямое отрицание в неконфликтной ситуации интонационно оформляется как просьба изменить точку зрения.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, контекст, конфликтность / неконфликтность коммуникативной ситуации, вербальные / невербальные средства выражения несогласия.

Савенко И.Л.**Украинская писательская мемуаристика как специфическое отображение литературно-культурных и глобализационных изменений конца XX – начала XXI ст.**

*Савенко Ирина Леонидовна, кандидат филологических наук,
доцент кафедры украинской литературы и методики ее преподавания
Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Луганск, Украина*

Received November 4, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. В статье автор рассматривает современную украинскую мемуаристику как специфическое отображение литературно-культурных и глобализационных изменений конца XX – начала XXI ст. Мемуарная литература имеет важное значение для осознания реалий современной жизни человека.

Ключевые слова: мемуаристика, мемуарная литература, писатель, писательская мемуаристика, культура, глобализация.

Последняя треть XX века характеризуется активными процессами глобализации, которые на начало нынешнего тысячелетия охватили всю человеческую цивилизацию. Сегодня можно наблюдать усиленное влияние глобализационных тенденций не только на мировые державы, но, и на обычного человека. Множество исследователей современных процессов, которые затронули наше общество, говорят о том, что глобализация сегодня выступает феноменом современности.

Одного только лишь беглого взгляда на весь огромный массив научно-критической литературы, посвященный процессам глобализационных изменений, достаточно, чтобы увидеть, что довольно много внимания уделяется вопросам глобализации в сфере политики, экономики, экологии и т.д.

Однако, не менее важными в аспекте полной интеграции человека в современное глобализационное пространство выступают проблемы культуры и искусства, в частности литературы как неотъемлемой части культуры и искусства.

Проблемам культурной глобализации уделяли внимание многие известные, как отечественные, так и зарубежные исследователи (И. Дзюба, В. Шейко, Т. Адорно, Д. Белл, М. Маклюен, Х. Ортега-и-Гассет, Т. Кшишот и т.д.). Сегодня мы имеем довольно различные и неоднозначные оценки роли глобализации в формировании культурного пласта нашего общества. Глобализация способствует решению общепланетарных проблем в сфере экономики, культуры, искусства. Но, тем не менее, сегодня отмечается усиление неравномерного развития отдельных мировых регионов и негативное влияние глобализации на мировоззрение нынешнего поколения, что ведет к зависимости. «Глобализм по своей сути должен выступать как чувство единства человечества, как мирное сосуществование цивилизации и природы – именно это должно стать характерной чертой нового видения мира. Но, как свидетельствуют научные изыскания в этой области, "глобализм нашей эпохи – это, с одной стороны, система мифов, которые стали реальностью, а с другой – реальность, которая опровергает мифы. Большая часть населения планеты понимает, что глобализация не есть тем, желанность или нежеланность которой подвергается обсуждению; это универсальная социальная действительность. Под ее влиянием люди осознают, что мир стал другим, а это сподвигает к по-

искам новых базовых основ для его познания и осмысления" [6, с. 215].

Украина – достаточно молодое демократическое государство, в котором сейчас формируется новая геополитическая ситуация. Поэтому процессы глобализации выступают достаточно сложным и неоднозначным явлением, о чем свидетельствуют дискуссии среди отечественных культурологов, философов, литературоведов. «Нынешняя глобализация, с одной стороны, унифицирует социальное пространство, а с другой – ведет к более четкой стратификации мирового сообщества. Формируется система, которая состоит из стран "ядра" и стран "периферии" глобализации" [6, с. 212]. К сожалению, на данном этапе развития, Украина принадлежит к периферийным странам, что обуславливается уровнем социально-экономического, политического и культурного развития.

И в связи с этим перед нашей державой встает множество актуальных проблем, связанных с развитием национальной идентичности, самоопределения (с одной стороны) и органическим включением в современное культурное мировое глобализационное пространство. И литература играет немаловажную роль в этих процессах. "Проблема глобализации выступает актуальной и для Украины, поскольку страна тоже привлечена в глобализационные процессы... Особенной остроты приобретает явление культурной глобализации с распространением массовой культуры" [5, с. 21].

Для Украины, вследствие ее коммунистического прошлого, именно эти проблемы актуализируются более остро, чем в большинстве стран Европы. Изучение данных процессов через призму литературы, которая быстрее всего реагирует на изменения в обществе, выступает запорукой осознания места и участия Украины в процессах глобализации. Для украинской литературы начала XXI века в условиях культурно-глобализационных изменений становится все труднее сохранять собственную неповторимость и идентичность.

По мнению А.Д. Михелева, "стремление художественной литературы дать объективную картину окружающей действительности, сопровождаемое ироническим отношением к так называемой правде жизни, способствует снятию иллюзий и придает литературной философии проблематичность. Эта проблематичность, являющаяся неотъемлемой составляю-

щей художественных произведений, предстает как философское сознание определенной исторической эпохи. Именно литература предназначена сказать то, что та или иная историческая эпоха думает о себе, поскольку только она способна дать обобщенный духовно-идеологический образ эпохи в многообразии ее социокультурных, научных и политико-экономических измерений" [4, с. 5].

Среди всего массива современной украинской литературы выделяется писательская мемуаристика, которая обладает уникальной способностью создавать точный, и в тоже самое время, художественный образ реальности, пропуская его через сознание человека. Философичность сегодня стала одной из основных черт современной литературы, в частности литературного художественного творчества, основой которого выступает познание личности, и о котором говорил еще М.М. Бахтин [2]. Именно этот принцип отображения бытия и исповедует мемуарная литература. Когда писатель обращается к воспоминаниям, кем бы он ни был и какое положение он не занимал в обществе, в первую очередь в мемуарах мы видим образ человека и его наблюдаем его внутренний мир. Философизация мемуарной литературы характеризуется усилением тенденций к осмыслению глобализированной реальности, которая постоянно трансформируется и стремится к изменению рамок масштаба видения человека в мире научно-технического прогресса. Но, неизменным остается внимание к проблеме взаимоотношений личности писателя и мира.

И.Л. Сиротина точно подмечает, что «мемуары во все времена были популярны, интересны, читаемы. Литература подобного рода довольно хорошо исследована филологически и исторически. Гораздо меньше внимания уделено культурологическому потенциалу мемуаристики, в то время как многие авторы брались за исповедальное или автобиографическое перо именно из потребности пофилософствовать о "вечных проблемах" культуры и рассмотреть с разных точек зрения смысложизненные категории" [7, с. 226 – 227].

Мемуарная литература, будучи обращена непосредственно к человеку, может дать емкую и всеобъемлющую характеристику взаимоотношений его внутреннего "Я" с окружающим миром. Потому что мемуары – это не просто рассказ о том, что было, это апелляция к мыслям, чувствам, эмоциям, которые не ограничены социально-политическими законами общества. Уникальность памяти писателя-мемуариста состоит в том, что она запоминает не факты или конкретику, а оперирует общими закономерностями, жизненными установками, которые почти всегда субъективны в своих проявлениях. Для читателя мемуаров – это возможность посмотреть на свои собственные представления о мире.

В современной украинской литературе мы склонны наблюдать сегодня мемуаризацию прозы. Именно об этом свидетельствует творчество большинства украинских писателей конца XX – начала XXI века (Ю. Андрухович, В. Дрозд, О. Забужко, С. Жадан, И. Жиленко, Р. Иваничук, Т. Прохасько, В. Шевчук, Ю. Щербак и т.д.).

Мемуарная литература, стоящая на границе истории и культуры, имеет возможность интерпретиро-

вать события с особой исповедальностью и собственной стратегией, обращаясь извечным, изначальным смыслам бытия человека, которое проецируется на реальность. Например, в мемуарном романе Ю. Андруховича "Лексикон интимных городов" [1] реальность предстает перед нами в виде сложного разноуровневого пазла, который символизирует жизнь как путешествие и как собрание критических впечатлений о городах. Названия городов, где побывал писатель во время своих путешествий (их 111-ть), выступают названиями разделов и составляют географию мемуарного романа, которая растягивается от Киева, Львова и Москвы, до Нью-Йорка и Гвадалахары. По сути, это произведение – размышление автора о месте человека в этом глобализационном мире, о его жизни, радостях, устремлениях, размышления о вечных ценностях в современных условиях.

Среди важных вопросов, которых касается новейшая украинская писательская мемуаристика, это судьба отдельной личности в сложных реалиях и событиях современности. Мемуары базируются на личном опыте и памяти автора. Примером такого произведения может служить коллаж из эссеистики и публицистических статей современной украинской писательницы О. Забужко "Let my people go: 15 текстов об украинской революции" [3], написанный первоначально на английском языке с переводом на украинский специально для украинских читателей.

События Майдана и Оранжевой революции всколыхнули практически все украинское общество и стали определяющими для дальнейшего историко-культурного развития Украины. Мемуары О. Забужко стали важным этапом в понимании значимости этих исторических событий для украинского общества. Но, эта книга не хроника революции глазами писателя, это, скорее, размышления о том, как история становится культурой, это ответ на вопрос, как проживать историю и как писать о ней, как найти смысл, который сокрыт в культурной памяти народа.

Литературная писательская мемуаристика обращается к духу и понятию времени, помогает заинтересованному читателю глубже проникнуть в культурное прошлое своей нации с целью лучше понять настоящее. Потому что базовые ценности современной культуры коренятся именно в понимании многовекового опыта культурного и исторического наследия, приобретенного социального опыта.

Социальная память достаточно важная культурологическая категория, которой оперирует современная мемуаристика и все возрастающий интерес к воспоминаниям и мемуарам свидетельствует об этом. Писательские мемуары достаточно часто наполнены сложными социальными мировоззренческими факторами, которые проходят критическую проверку и осмысление автором.

Подобные качества мемуаров демонстрирует книга Ю. Щербака "Украина в зоне турбулентности: демоны прошлого и тревоги XXI: размышления. Сравнения. Предвидения" [8]. Эта книга являет собой сборник выступлений, статей и комментариев, написанные автором на протяжении 2003 – 2010 гг. Основным объединяющим фактором для этих мемуаров выступает социальная память автора, которая опирается на

ретроспекцію. Іменно ретроспекція виступає своєобразним об'єднуючим мостом між подіями описуваного десятиліття і сучасним контекстом реальності. Роки, проведені за кордоном, сприяли формуванню у письменника більш об'єктивного погляду на події в Україні. Повернувшись на батьківщину, Ю.Щербак по-новому осмислює події, які він спостерігав перед цим з іншої сторони. Достовірність мемуарів не в тому, що вони повинні фактографічно точно відображати події, а в особливостях світоглядних орієнтирів письменника.

Таким чином, мемуаристика може виступати джерелом для усвідомлення людиною культурних і глобалізаційних змін сучасного світу і суспільства. Вони є цілісними творчими актами, в художню тканину яких органічно вкраплені роздуми і спогади автора. Мемуаристика грає велику роль у усвідомленні реальності сучасного життя людини, спе-

цифічних шляхів розвитку літературного процесу і виступає ключем до розуміння того, як глобалізація впливає на творчість людини. Демонструючи в собі об'єднання інтелектуального, філософського і емоційного початку, мемуаристика дає можливість прослідкувати творчий пошук письменника на фоні історичних подій становлення країни.

Крім того, мемуаристика, вносячи в себе достатньо широкий проблемно-тематичний спектр жанровий і стилевий структури сучасної літератури, дає можливість усвідомити контекст свого часу через призму погляду письменника і національної ідентичності, яка тіснішим чином пов'язана з поняттями національної культури.

Іменно в цьому ми і бачимо перспективність подальшого дослідження сучасної мемуаристики, яка зможе допомогти зробити національну культуру і літературу конкурентноспроможною в умовах глобалізаційних змін.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики / Ю. Андрухович. – К.: Meridian Czernowitz, Майстер книг, 2011. – 480 с. *Andrukhovich Y. Lexicon intimate cities. Dovolny posibnik s geopoetiki that kosmopolitiki [Lexicon intimate cities. Random guide of heopoetys and kosmopolitics]. – K.: Meridian Czernowitz, Meister books, 2011. – 480 s.*
- Бахтин М.М. Автор і герой: К філософським основам гуманітарних наук. – СПб: Азбука, 2000. – 336 с. *Bakhtin M.M. Avtor i ego heroj: K filosofskim osnovam humanitarnih nauk [Author and Hero: Go to the philosophical foundations of the humanities]. – St. Petersburg: ABC, 2000. – 336 s.*
- Забужко О. Let my people go: 15 текстів про українську революцію. – К.: Факт, 2005. – 232 с. *Zabuzhko O. Let my people go: 15 tekstiv pro ukraïnsky revolyutsiyu [Let my people go: 15 texts about the Ukrainian revolution]. – K.: Fact, 2005. – 232 s.*
- Михелев А.Д. Філософські смисли літератури епохи глобалізації / А.Д. Михелев // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософія науки. Post office. Образи часу – Образи світу. – 2008. – С.5 – 23. *Mikhelev A.D. Filosofskie smisly literatury epohi globalizatsii [Philosophical literature of the meanings of globalization] // Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V.N.Karazina. – Kharkiv: Vydavnytstvo KNU im. V.N.Karazina. Seriya: Teoriya kultury ta filosofia nauki. Post office. Obrazy chasu. –obrazy svitu. – 2008. – S. 5 – 23.*
- Парфенюк І.М. Культурна глобалізація як феномен доби // Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства "Афіна" кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету. – 2010. – Т. 1. – С. 21 – 24. *Parfenyuk I.M. Globalizatsiya kultury yak phenomenon doby [Cultural globalization as a phenomenon of the day] // Aktualni pytannya kulturologii: Almanac naukovogo tovaristva "Afina" kafedry kulturologii Rivnenskogo derzhavnogo humanitarnogo universitetu. – 2010. – T. 1. – S. 21 – 24.*
- Сиротина І.Л. Культурологічне історикознавство: проблема мемуаристики // Методологія гуманітарного знання в перспективі ХХІ століття. К 80-літтю професора Моїсея Самойловича Кагана. Матеріали міжнародної наукової конференції. 18 травня 2001 г. Санкт-Петербург. Серія "Symposium". – Вип. № 12. – СПб.: Санкт-Петербурзьке філософське товариство, 2001. – С. 226 – 232. *Sirotnina I.L. Kulturologicheskoye istochnikovedenie: problema memuaristiki // Metodologiya humanitarnogo znaniya v perspective XXI veka. 80-letiju Professora Moseya Samoilovycha Kagana. Materialy mezhnarodnoy nauchnoy konferentsii. May 18, 2001 SPb. Seriya "Symposium". – Vip. № 12. – SPb.: SPb filosofskoye obshestvo, 2001. – S. 226 – 232.*
- Щербак Ю. М. Україна в зоні турбулентності: демони минулого і тривоги ХХІ століття: Роздуми. Порівняння. Передбачення. Статті. Виступи: 2003 – 2010 рр. / Ю.М. Щербак; Післям. М.Слабошпицького. – К.: Укр. Письменник, 2010. – 414 с. *Sherbak J.M. Ukraina v zoni turbulentnosti: demony mynulogo i trivogi XXI stolittya: Rozdumi. Porivnyannya. Peredbachennya. Statii. Vistupi: 2003 – 2010 rr. [Ukraine in the area of turbulence: the demons of the past and worries of the XXI Century: Reflections. Comparison. Vision. Article. Performances: 2003 – 2010] / Y.M.Sherbak; Pisljam. M.Slaboshpitskogo. – K.: Ukr. Pismennik, 2010. – 414 s.*

Savenko I.L. Ukrainian writers memoirs as the specific reflection of the literary-cultural and global changes at the end of XX – in the beginning of the XXI centuries

Abstract. In the article the author examines modern Ukrainian memoirs as a specific reflection of literary-cultural and global changes at the end of XX – at the beginning of the XXI centuries. Memoir literature has an important value for realization of the realities of modern life of man. Writer memoirs can come forward as a source for realization of a man's cultural and global changes of the modern world and society. Demonstrating in itself an association of intellectual, philosophical and emotional beginnings, memoirs give an opportunity to trace the creative search of copy off on a background of the historical events of developing of the country. Actuality of further

research of the modern writer memoirs consists of that she will be able to help to do a home culture and literature competition in the conditions of global changes.

Keywords: memoir, memoir literature, writer, writer memoirs, culture, globalization.

Савенко И.Л. Украинская писательская мемуаристика как специфическое отображение литературно-культурных и глобализационных изменений конца XX – начала XXI ст.

Аннотация. В статье автор рассматривает современную украинскую мемуаристику как специфическое отображение литературно-культурных и глобализационных изменений конца XX – начала XXI ст. Мемуарная литература имеет важное значение для осознания реалий современной жизни человека. Писательские мемуары могут выступать источником для осознания человеком культурных и глобализационных изменений современного мира и общества. Демонстрируя в себе объединение интеллектуального, философского и эмоционального начал, мемуаристика дает возможность проследить творческий поиск писателя на фоне исторических событий становления страны. Актуальность дальнейшего исследования современной писательской мемуаристики, состоит в том, что она сможет помочь сделать отечественную культуру и литературу конкурентноспособной в условиях глобализационных изменений.

Ключевые слова: мемуаристика, мемуарная литература, писатель, писательская мемуаристика, культура, глобализация.

Станіслав О.В.

До питання синтаксичної сепаратизації у французькій художній літературі початку XX століття (лінгвокультурологічний аспект дослідження)

*Станіслав Ольга Вадимівна, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики*

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Received November 1, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотация. У статті розглядаються умови та причини появи сепаратизованих конструкцій у французькій літературі початку XX століття у контексті тих історичних процесів, культурних змін та естетичних тенденцій розвитку, що відбувались наразі у французькому суспільстві. Автор обґрунтовує наявність тісного зв'язку між соціальним, духовним життям Франції, тими новими естетичними напрямками, течіями, що з'являлись у різних видах мистецтва (живописі, театрі, кіно, музиці тощо) та виникненням синтаксичної сепаратизації у художній літературі.

Ключові слова: сепаратизовані структури, модернізм, суспільні зміни, культура, духовна сфера життя, мистецтво, класичні традиції, новаторські ідеї.

Вступ. У сучасному синтаксисі французької мови, як і в будь-якій іншій мовній системі, відбуваються постійні зміни, рух, оновлення, що формують певні тенденції його розвитку. Спостережено, що для синтаксичної системи французької мови початку XX століття стали характерними сегментована, розчленована фраза, сепаратизовані конструкції, приєднувальні, видільні звороти й тому подібне. Всі ці нові елементи мовлення активно проникали у синтаксичну будову французької літератури з розмовного, живого мовлення чим значно збагатили та розширили виражальні можливості мови загалом. На сучасному етапі розвитку філології аналіз структури, причин виникнення, функціональних особливостей, графічного та інтонаційного оформлення різного роду розчленованих структур, конструкцій експресивного синтаксису представляє собою **актуальні теми дослідження** для синтаксистів. **Предметом** нашої зацікавленості став розгляд умов та причин появи сепаратизованих конструкцій у французькій літературі початку XX століття у контексті тих історичних процесів, культурних змін та естетичних тенденцій розвитку, що відбувались у французькому суспільстві зазначеного періоду. Маємо на меті обґрунтувати існування тісного зв'язку між соціальним, духовним життям Франції, тими новими естетичними напрямками, течіями, що

з'являлись у різних видах мистецтва (живописі, театрі, кіно, музиці тощо) та виникненням синтаксичної сепаратизації у художній літературі.

Передусім вкажемо, що під **сепаратизацією** ми розглядаємо такий прийом експресивного синтаксису письмової мови, при якому речення ділиться на самостійні відрізки (комунікативні одиниці), що графічно й інтонаційно виділені як окремі речення, але є тісно зв'язаними семантично і, як наслідок, утворюють нову надфразову єдність – сепаратизовану конструкцію [2, с. 77]. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає усієї повноти змісту висловлення, яке поступово, по мірі свого формування, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення.

У результаті сепаратизації відбувається мовна компресія, реалізується принцип мовленнєвої економії. За допомогою сепаратизації мовець виокремлює необхідну йому інформацію, розставляє семантичні акценти, наголошує на них, підсилює, розвиває або ж уточнює деталі висловлення. Сепаратизовані конструкції справляють ефект невимушеності, створюють особливий ритм оповіді й тим самим руйнують мовні стандарти та шаблони.

Як було зазначено вище, сепаратизовані структури як нове лінгвістичне явище виявляються у синтаксисі французької художньої літератури початку ХХ століття. Чим же жила культурна Франція у цей період, які були передумови виникнення цих мовних та інших мистецьких інновацій?

Політична й економічна кризи початку століття призвели до падіння естетичних принципів минулої епохи і, водночас, зумовили появу нових ідей, поглядів, розумінь щодо необхідності змін у суспільстві. Відзначається піднесення духовної культури народу як засобу відображення суперечливих реалій оточуючої дійсності. В колах творчої еліти зростають настрої песимізму, стурбованості майбутнім, проявляється прагнення до переосмислення минулого, історико-культурної спадщини, відбуваються пошуки людини свого місця у цьому складному, безмежному та багатогранному світі.

Успіхи природничих наук зруйнували примітивні матеріалістичні уявлення про простоту влаштування існуючого всесвіту. Розвиток індустрії, розростання міст з їх промисловими пейзажами, стандартизація способу життя й побуту породжували сприйняття перемін як процесу штучного, неприродного, фальшивого. Загострення соціальних проблем, рухи протесту, мітинги, маніфестації, виникнення масових партій – все це і лякало, і захоплювало творчу інтелігенцію водночас. Відчуваючи, що колишній устрій зі своїми чіткими соціальними границями, суспільною упорядкованістю відходить у минуле, вона (інтелігенція) намагалась усвідомити та зрозуміти що йде йому на зміну.

Перша світова війна, що вибухнула між націями, які вважали себе цивілізованими, перетворилася у довготривалу боротьбу й посилила настрої невіри по відношенню до перспектив європейської цивілізації. Скептицизм до традиційної європейської культури був спричинений також розширенням горизонтів знань про культуру народів Сходу (Тибету, Китаю, Японії, Індії), африканських народів, афроамериканців, американських індіанців тощо.

З розвитком культурології, психології, філософії значний вплив на спосіб мислення, світосприйняття інтелектуалів мало подолання спрощених поглядів на саму людину; людина починає розглядатись як особистість, індивідуальність, неповторність. У духовній сфері буття на початку ХХ століття виокремлюються два основних світоглядних напрямки: раціоналістичний та ірраціоналістичний.

Ірраціоналізм спирався на досягнення науки, зокрема на висновки австрійського психіатра З. Фрейда, який стверджував, що психіка людини має надскладну структуру, яка включає кілька рівнів. Окрім усвідомленого, індивідуального „Я”, вирізняється „понад-Я” – засвоєнні моральні, ціннісні настанови, що визначають поведінку людини у суспільстві й „Воно” – основа психіки, яку складають інстинкти. Розвиваючи ідеї З. Фрейда, швейцарський психіатр К. Юнг уважав, що саме в культурі знаходить своє вираження відношення людини до буття, до сенсу життя, добра і зла, справедливості і несправедливості, нормальності і ненормальності. Вслід за К. Юнгом, французький філософ К. Леві-Строс доводив, що хоча у сфері культури людина створила свідомо світ умовних знаків,

символів (букви, цифри), однак вони виражають підсвідомі начала розуму. Ось чому духовне, моральне існування у значній мірі є умовним, вибудованим на символах та ірраціональних поняттях.

Основоположником раціоналістичного (прагматичного) підходу до культурного життя вважають американського філософа Д. Дьюї. На думку вченого, пізнання і творчість – це не більше ніж інструменти для вирішення нагальних щоденних завдань, узагальнена форма життєвого досвіду; людина лише тоді досягає успіху, коли почувається у гармонії з оточуючим її світом, отримуючи при цьому естетичну насолоду, задоволення. Якщо культура не пов'язана з повсякденним досвідом людини, то вона має лише музейну цінність. Своєрідними формами прагматизму (раціональності) в ХХ столітті стало відношення до культури, мистецтва як до інструменту для досягнення певних ідейно-політичних цілей.

Прослідкуємо, яким чином на фоні даних історичних подій, філософських ідей розвивались окремі види мистецтв та які зміни відбувались у художній творчості митців Франції початку епохи.

Відображаючи духовний, емоційний світ людей, мистецтво початку ХХ століття у європейській культурі відзначається великою різноманітністю жанрів та стилів. Одні з них розвивали традиції минулого століття, інші виникали у результаті творчих пошуків сучасників. Трагічні події й протиріччя – війни, революції, науково-технічний прогрес, тоталітаризм і демократія – загострили душевні переживання людей, а теми життя й смерті, самопізнання особистості стають ключовими, наскрізними темами епохи. Типовим стає те, що представники нового покоління в усіх видах мистецтв намагаються створити власну художню мову, яка б стала засобом живого спілкування людей.

У французькому живописі початку ХХ століття, розвиваючи традиції класичного реалізму, продовжили свою творчість імпресіоністи. К. Моне, О. Ренуар, Е. Дега та інші намагались за допомогою гри фарб, світла відобразити красу світу в простих явищах та предметах, що оточують людину. Водночас відбуваються пошуки нових підходів щодо відтворення сутності буття. Так, їхній послідовник постімпресіоніст П. Сезанн робить спроби розсунути горизонти простору; представники іншого модерністського напрямку примітивізму (наприклад, ранній А. Матісс) намагаються поглянути на світ дитячими очима, виразити найбільш загальні, всім зрозумілі почуття; французькі кубісти (П. Пікассо, Ж. Брак, Ф. Леже, Г. Аполлінер, М. Жако) передають не образ, а конструкцію, архітектоніку предмету, акцентуючи увагу на його стереометрії. Характерним породженням у живописі початку ХХ століття стали також такі творчі модерністські напрямки як футуризм, абстракціонізм, дадаїзм, експресіонізм, сюрреалізм тощо. Футуристи ідеалізували те нове, що принесла в життя людства індустріальна епоха й зображали культуру майбутнього. Абстракціоністи вважали за необхідне повністю вивільнити мистецтво від необхідності відображення реальності, оскільки це обмежує свободу творчості художника. Дадаїсти, такі як Т. Тзара, М. Дюшан, заперечували основні цінності цивілізації; у їх творчості переважав гротеск, скептицизм, устремління шокувати публіку

найбільш антиестетичними зображеннями. Експресіонізм характеризується підвищеною емоційністю, що виражається через буянню кольорів, заперечення емпіричного життєвого досвіду, звернення до ірраціональності, апокаліптизму. Естетичні погляди сюрреалістів зводились до того, що художник, письменник, митець загалом – це творець, який створює власний світ, надреальність (сюрреальність). Ця надреальність не підвладна законам буденного життя, вона ірраціональна, символічна, відкрита фантазіям, маренням, чуду, містиці (представники С. Далі, П. Пікассо). Для того, щоб зобразити подібну миттєвість деякі художники-сюрреалісти використовували техніку ташизму (роздільні відокремлені мазки фарб). Як бачимо, французький живопис початку минулого століття – це певна відмова від класичних традицій та постійний пошук таких форм самовираження художника, які могли б відобразити духовний світ епохи в цілому й емоційний стан кожної людини насамперед.

У музичному житті Франції початок ХХ століття також відзначився активізацією пошуку нових стилів та нових прийомів музичної інтерпретації. Як і в живописі, в музиці започатковується імпресіонізм, напрямок, що має на меті передати всі тонкощі й складнощі відчуттів за допомогою елегантності, вишуканості звучання. Композитори-імпресіоністи ідейно були дуже близькі до літературного символізму, досліджували сфери невідомого, таємничого, створювали свій „ідеальний світ”. Основоположником французького музичного імпресіонізму вважається композитор і диригент К. Дебюсі. У його творчості на перший план вийшла гармонія; важлива роль належала мальовничості, яскравості звучання мелодії, яка відображала різноманітні відтінки почуттів та вражень.

Через усю музичну творчість цього часу проходить тема великих змін, які мають зруйнувати старий, несправедливий соціальний устрій. Композитори активно експериментують у своїх творах і відкривають нові грані й можливості музичної мови, образів, фігур. Новий зміст потребує нових музичних форм утілення, а тому логічним є поява таких модерністських стилів як експресіонізм, авангардизм, джаз і тому подібне.

Представники експресіонізму відтворювали у своїх творах складні, важкі світовідчуття людства, його біль і страждання, відчай і страх самотності. Через трагічний дух музики, глибокі переживання, емоційність музичний експресіонізм волів відродити релігійні, моральні ідеали, що були втрачені більшістю сучасників. Основою нового методу написання музики стала додекафонна система, яка протиставлялась традиційній європейській системі ладів та тональностей. У мистецьких колах з'явилося поняття „атональної музики”. Сутність такої музики полягала в тому, що акордові співзвуччя (гармонії) зв'язувались між собою довільно, без дотримання суворих правил.

Експресіоністські музичні тенденції продовжили розвивати композитори-модерністи (авангардисти), які проголосили своїм творчим кредо повну свободу вираження. Музиканти, ігноруючи точні звукові зв'язки, розробляли новаторську музичну мову, часто недоступну, складну для сприйняття.

Справжнім музичним відкриттям ХХ століття став джаз, який представляв нову естетику, новий образ

світосприйняття, „діалог” різних художніх культур, органічне злиття європейських, африканських та американських традицій. Джаз – це, передусім, імпрізація, мистецтво гри, комунікації, різностороннього спілкування на мові музики. Його сутність полягає не в результаті, а в процесі творення. Говорячи про джазову імпрізацію, можна провести аналогію із живою, розмовною мовою. Джазова музика – це своєрідне музичне мовлення, яке також має свій „словник”, свої правила використання тих чи інших мотивів, інтонацій, способів та прийомів їх поєднання. Однак, найважливіше призначення джазової музики, її найбільша заслуга полягають в тому, що це – засіб, мова живого спілкування людей. Франція початку ХХ століття як ніколи відчувала потребу в нових формах спілкування, у новій „комунікативній” музиці, і власне джаз ідеально відповідав таким устремлінням. Таким чином, аналіз засвідчує, що у музичному світі розглянутого періоду спостерігається процес взаємодії, взаємовпливу нових жанрів стилів музики та академічних традицій. Окрім того, перед композиторами розширюються, поглиблюються художні завдання, відкриваються перспективи пошуку нових, оригінальних творчих рішень.

Щодо театрального мистецтва, то в період між двома світовими війнами воно переживало період розквіту. Реалістична тенденція розвитку театру, що асоціюється з ім'ям К. Станіславського, отримала своє визнання в багатьох країнах світу. Однак, початок ХХ століття відзначається розробленням сучасних, нестандартних форм театрального мистецтва, що пов'язано з відмовою від традиційного трактування авторського прочитання тексту, введенням нових символічних персонажів, широким використанням своєрідних прийомів оформлення сцени; з'являється легкий жанровий театр, зокрема мюзикл.

Отримує своє розповсюдження такий новий вид мистецтва як кінематограф. Кіно досить швидко вийшло за рамки документальних фільмів, хроніки, а за відношення до масового глядача перевершило всі види мистецтва. На початку ХХ століття кіномистецтво (як і живопис, як і музика) освоює експресіоністський стиль, звертаючись до ірраціональних сюжетів, містики, показу духовної сфери життя людей; розробляється також і соціальна проблематика, з'являються ігрові фільми, мелодрами, кінокомедії.

У французькій літературі початку ХХ століття продовжує свій розвиток психологічний реалізм, найбільш яскравим представником якого був А. Сент-Екзюпері. В центрі уваги його творчості – особистість, її внутрішній світ та доля у цьому перемінливому, несправедливому світі, пошук сенсу життя. Його герой – людина, що прагне щастя не лише для себе, але й для інших, а головна перемога – це перемога над самою собою.

Однак, поза всяким сумнівом, передбачувано, що нові віяння у сфері мистецтва не обминули і художню літературу. Письменники цього історичного періоду намагались відійти від звичних сюжетних ліній, логіки оповіді, зобразити дійсність через підсвідоме. Так, у Франції (як і в інших видах мистецтва) зароджується новий літературний напрямок – модернізм (10-30-ті роки). Письменники-модерністи проголошують своїм

кредом суб'єктивізм, інтуїцію, творче прозріння. Вони виступають проти норм і традицій, відмовляються від класичного художнього досвіду, прагнуть новаторства за будь-яку ціну. Відкидаючи розум і логіку, в їх творчості проявляються риси фрагментарності і безсистемності, руйнуються класичні синтаксичні структури, порушується граматична впорядкованість, з'являються колажність та розчленованість (порівняйте, кубізм, ташизм – у живописі, джаз – у музиці, нестандартні форми гри – у театрі). Письменництво винаходить нові виражальні засоби, руйнує канонічні тропи, фігури та стереотипи, розширює діапазон жанрів, трансформує композицію і структуру творів, удосконалює стильові прийоми, розробляє нові естетичні принципи, шукає сучасні форми графічного оформлення тексту тощо. Знамените „бачити, відчувати, виражати” братів Гонкурів – ось завдання будь-якого митця (художника, композитора, актора), що опанував нові можливості відтворення світу зовнішнього в безкінечних вібраціях, мінливості і світу внутрішнього, що оголював потік емоційності, свідомості й несвідомості.

Слід зазначити, що французький модернізм не є однорідною літературною течією, він представлений різноманітними напрямками, школами та угрупованнями. Не вдаючись у відмінності їхніх програм та маніфестів назвемо лише основні з них: кубізм, дадаїзм, уніанізм, сюрреалізм, експресіонізм, екзистенціалізм, абстракціонізм й інші. Французький модернізм представлений таким яскравими постатями як: Г. Аполлінер, А. Бретон, Л. Арагон, Р. Деснос (дадаїсти), Т. Тзара, П. Реверді (сюрреалісти), М. Пруст (модерністський-імпресіоніст), Ж.-П. Сартр, А. Камю, А. Жід (екзистенціалісти) та інші.

Російський мовознавець В. Руднев зазначав, що у модерністському тексті панує стиль потоку свідомості, який відтворює ментальне життя за допомогою зчеплення асоціацій, прямолінійності, обірваності синтаксису, що імітує усне мовлення, внутрішній монолог (аналогія – джаз у музиці). Антитрадиціоналізм, алогізм, як принципи мистецтва цього періоду, знаходять своє безпосереднє відображення у модерністській літературній прозі: порушується зв'язність тексту, а оновлення мови відбувається насамперед через синтаксичні конструкції, а не через лексику [3, с. 237].

Художня література французьких-модерністів даного історичного часу виокремлюються яскравою синтаксичною специфікою. Власне у синтаксисі реалізуються основні принципи модернізму: створення індивідуальної картини світу, відображення винятково внутрішнього стану художника, його Я, котре стає центром художнього всесвіту, відмова від раціонального, алогізм, фрагментарність, дисгармонія тощо. Розчленовані конструкції створюють розривність тексту, його аритмію, дисонанс. Оскільки синтаксично зв'язані компоненти позиційно стають дистанційни-

ми, то тим самим вони ускладнюють сприйняття, роблять неоднозначним суть висловлення. Будучи засобом вираження суб'єктивної модальності, сепаратизовані конструкції імітують спонтанність формування і вираження думки, асоціативність мислення [1, с. 98]. Розчленовані структури розмовного синтаксису в текстах письменників-модерністів мають на меті змоделювати позицію автора, який творить свій світ, у якому все спонтанно, безпосередньо, світ, який народжується тут і зараз, на очах читача (як і картини імпресіоністів, кубістів чи то ташистів, музичний джаз, драматичні п'єси А. Жіда, Ж.-П. Сартра й тому подібне).

Висновки. Нові умови соціальної дійсності, трансформації у сфері духовного життя, зміни в суспільній свідомості народу мали безсумнівний вплив на розвиток усієї художньої культури Франції початку ХХ століття. Всі художні тенденції, течії, напрямки у всіх видах мистецтва (живописі, музиці, театрі, кіно, літературі) початку минулої епохи проголосили основою свого творчого методу свободу вираження, анти-традиціоналізм, алогізм, суб'єктивізм. З одного боку, отримали нове дихання класичні художні традиції, з іншого, зароджувалось нове мистецтво – модернізм (або авангардизм), що найбільш виразно, цілісно та всебічно відображав образи та ідеї часу. Як наслідок, водночас співіснують правильні геометричні форми, пропорції і ташизм у живописі, гармонійна та атональна, імпровізаційна музика, класичний синтаксис та сепаратизовані структури розмовного мовлення. Модернізм став універсальним символом культури, який активно вплинув на розвиток творчої думки, світоглядний та естетичний погляд сучасників, а вся художня творчість цього періоду – це синтез новаторських ідей і подальший, новітній розвиток класичних традицій.

Однією із принципів ознак розвитку модернізму у Франції початку ХХ століття стало винайдення нових експресивних прийомів та методів вираження, пошук власної художньої мови, яка б стала засобом живого спілкування людей. Руйнування стандартів, енергія вираження, спрощеність форм, порушення впорядкованості, колажність, розчленованість (кольорів, звуків, граматичних зв'язків тощо) – ось ті спільні, домінуючі риси, що визначають тенденції розвитку мистецтва початку ХХ століття.

Щодо художньої літератури, синтаксису зокрема, то виникнення та поширення сепаратизованих конструкцій можна розглядати як один із ефективних засобів експресивного синтаксису, як нову форму втілення нового змісту, стилетвірну особливість письменників-модерністів.

Спостережено, що в музиці й у синтаксисі художніх творів модернізм виокремлюється яскравою фоносферою, а тому наступним кроком дослідження може стати порівняльний аналіз інтонаційно-просодичних особливостей сепаратизованих конструкцій та приміром, ритмічних концепцій джазу.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Акимова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1990. – 160 с.
Akimova G.N. Novoe v sintaksise sovremennogo russkogo yazika [New aspects of syntax in modern Russian]. – M.: Visshaya skola, 1990. – 160 s.
2. Андриевская А.А. Явления „сепаратизации” в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы // Филологические науки. – 1969. – №3. – С. 77-83.
Andrievskaya A.A. Yavleniya „separatizazii” v stilisticheskom sintaksise sovremennoj franuzskoj hudogestvennoj proze [Phe-

nomenon of linguistic separatism in stylistic syntax of modern French fiction] / A.A. Andrievskaya // *Filologičeskie nauki*. – 1969. – №3. – S. 77-83.

3. Руднев В.П. Словарь культуры XX века / В.П. Руднев. – М., 1999. – С. 237-241.

Rudnev V.P. Slovar kulturni XX veka [Cultural dictionary of XX century] / V.P. Rudnev. – M., 1999. – S. 237-241.

Stanislav O.V. To the question of the language secessionism in the French fiction at the beginning of the XX century (linguistic and cultural aspects)

Abstract. The article deals with the conditions and reasons of the appearance of the language separatism constructions in the French fiction at the beginning of the XX century in the context of those historical processes, cultural changes and the aesthetic tendencies that took place in the French society at that time. The author justifies the fact of a tight link between the social and spiritual life of France, some new aesthetic trends and currencies in the different sorts of art (painting, theatre, cinema and so on) on the one hand, and the occurrence of the syntactic separatism in the fiction on the other hand.

Keywords: *language secessionism structures, modernism, social changes, culture, spiritual sphere of life, art, classical traditions, innovating ideas.*

Станислав О.В. К вопросу о синтаксической сепаратизации во французской художественной литературе начала XX века (лингвокультурологический аспект исследования)

Аннотация. В статье рассматриваются условия и причины возникновения сепаратизированных конструкций во французской литературе начала XX века в контексте тех исторических процессов, культурных изменений и эстетических тенденций развития, что происходили в этот период во французском обществе. Автор обосновывает наличие тесной связи между социальной, духовной жизнью Франции, теми новыми эстетическими направлениями, течениями, что зарождались в разных видах искусства (живописи, театре, кино, музыке и т. п.) и возникновением синтаксической сепаратизации в художественной литературе.

Ключевые слова: *сепаратизированные структуры, модернизм, общественные изменения, культура, духовная сфера жизни, искусство, классические традиции, новаторские идеи.*

Старостенко Т.Н.

Исторические основы фантастического мира

Дж.Р.Р. Мартина в романе “Игра престолов” по циклу “Песнь льда и пламени”

Старостенко Татьяна Николаевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры английской филологии Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина

Received October 31, 2013; Revised November 15, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Статья посвящена проблеме изучения романа Джорджа Мартина “Игра престолов” по циклу “Песнь льда и пламени”. В работе впервые установлены исторические основы произведения, охарактеризованы особенности художественного воплощения исторического материала в тексте романа. Доказано, что в основу фэнтези Джорджа Мартина положены реальные исторические факты и события прошлого Британских островов староанглийского периода, а также Северной Америки. Представлены фрагменты хронотопического анализа художественного мира писателя и его знаковой системы.

Ключевые слова: *исторические реалии, хронотопический анализ, символика, философская концепция.*

Интенсивное развитие фэнтези в последнее десятилетие XX века и в начале нового XXI столетия привело к расширению и усложнению его жанровой системы, тематического и образного диапазона. При этом литературный поток романической прозы в жанре фэнтези воспринимается как массовая развлекательная или поп-литература, которая, зачастую небезосновательно, определяется как низовая и противопоставляется литературе высокой. Тем не менее, среди числа беллетристики в разное время выделяются экземпляры, которые по праву занимают место рядом с классическими изданиями.

На формирование облика современного мирового фэнтези значительное влияние оказали произведения Джона Р.Р. Толкина. В настоящее время его преемником называют американского писателя Джорджа Р.Р. Мартина. Особое место в творчестве последнего занимает сага «Песнь Льда и Пламени» (A Song of Ice and Fire), созданная в жанре эпического фэнтези. Она

отвечает наметившейся сегодня тенденции к многокнижью и по замыслу автора должна включать семь романов, пять из которых на данный момент полностью написаны и опубликованы: “A Game of Thrones” (1996), “A Clash of Kings” (1998), “A Storm of Swords” (2000), “A Feast for Crows” (2005), “A Dance with Dragons” (2011).

Жанр классического фэнтези подразумевает комплектацию определяющих его мифологических и сказочных мотивов, элементов средневекового рыцарского романа, магии и романтической традиции. Однако, говоря о саге Дж. Мартина, нас занимает не вопрос её соответствия базовым жанровым характеристикам произведения данного типа. Особый интерес представляет её историческая составляющая и её место в создании художественного фантастического мира Мартина.

Несмотря на свою популярность, особенности архитектоники и несомненный художественный инте-

рес, сага остаётся малоизученной. Среди работ критического характера любопытны публикации Д. Злотницкого, затрагивающие вопрос её историчности. При этом литературоведческие исследования, в основу которых мог бы быть положен богатый материал произведения, отсутствуют. Что касается работ, посвящённых изучению организации фантастических миров произведений жанра фэнтези, то несомненный интерес представляют исследования О.А. Чигиринской «Фантастика: выбор жанра, выбор хронотопа» (2008), выделившей главную их поэтическую черту как «невозможный» хронотоп, создаваемый такими основными методами, как: утопия (невозможное место), ухтония (невозможное время) и узсквия (невозможная вещь в подчёркнуто реальном хронотопе).

Узкие рамки статьи не позволяют рассмотреть сагу целиком. В нашем исследовании мы проанализируем первый роман семикнижья – “A Game of Thrones”, который на наш взгляд с исторической точки зрения наиболее интересен. Целью нашего исследования является изучение уникальной пространственно-временной организации первого романа семикнижья – “A Game of Thrones” и определение роли и места исторической составляющей в художественной организации фантастического мира Дж. Мартина. Методы исследования – описательный, сравнительный, метод хронотопического анализа.

Итак, само уже название цикла “*Песнь Льда и Пламени*” (именно «песнь», а не «песня») несёт в себе некую сему историчности, былинности, отсылая читателя к героическому эпосу. На долю историчности указывает и определение всего мартиновского цикла как саги – старинного прозаического повествования.

Следующим любопытным моментом представляется пространственно-временное деление созданного Дж. Мартином мира (частью которого является материк Вестерос) и прилагающиеся к произведению его географические карты. Во-первых, обратим внимание на то, что пространство Вестероса чётко делится на несколько враждебных друг другу Север и Юг, что, с одной стороны, отсылает нас к истории Америки периода гражданской войны. С другой стороны, северная часть этого континента по описанию больше напоминает Британию. Так, северная граница государства, о котором мы будем говорить ниже, отделена так называемой Стеной: “The Wall is a colossal fortification which stretches for 300 miles along the northern border of the Seven Kingdoms, defending the realm from the wildlings who live beyond. The Wall is reported to be over 700 feet tall and is made of solid ice” [6; 12, p. 178-179]. Подобная Стена как пространственный элемент произведения, по мнению литературоведов, является инновацией Мартина и не имеет, казалось бы, аналогов. Однако сходное географическое сооружение, выполняющее похожую функцию, мы находим на территории Британии, известное как Адрианская стена – памятник периода римских завоеваний [10, p. 9]. Адриановская стена / вал выполняла преимущественно охранную функцию и защищала границы Римской империи от нападений группы кельтских племён – Picts and Scots, которые по своему описанию напоминают представленных в романе одичалых – Wildlings [9, p. 252]. Помимо этого, своей северной частью кар-

та, предложенная Мартином, напоминает Британию уже своим очертанием (местами, казалось бы, в зеркальном отражении). Также обратим внимание на месторасположение Стены на обеих картах – на том же узком участке. Суша в обоих случаях со всех сторон омывается водой.

Помимо сказанного, интересен также тот факт, что берега земли за Стеной омывает The Shivering Sea, что напоминает реально существующее North Sea. Shivering – производное от shiver – трепетать; дрожать, трястись (обычно от холода или страха) [8, p. 1350]. Если сравнить обе карты (карту Британии и эскиз Мартиновского мира), то нельзя не заметить, что местоположение обеих морей совпадает.

Обращает на себя внимание аллюзийность самого названия описанного государства – Семь Королевств, подчёркивается старинность этого названия. Всё это наводит на мысль о семи королевствах англо-саксонского периода британской истории. “By 600, with the invasions over, these seven kingdoms had been established (T.C. – Northumbria, Mercia, Wessex, Sussex, Essex, East Anglia, Kent)” [10, p. 13].

При этом понятие семи королевств, предложенных в романе, можно интерпретировать и в несколько ином ключе. Колеман в своей книге “Комитет 300”, говоря о королевских аристократических семьях, представляющих династию Меровингов, называет семь стран: Италию, Германию, Швейцарию, Великобританию, Голландию и Грецию. Упоминание нами Меровингов не случайно. Династия Меровингов известна как династия Дракона. Заметим, что в романе Мартина королевский трон Семи Королевств долгое время занимали завоеватели-Таргарианы или Драконы (вспомним русское Тугарин-змея). Сведения, которые предоставляет автор о доме Таргариенов таковы: “The Targaryens are the blood of the dragon, descended from the high lords of the ancient Freehold of Valyria, their heritage proclaimed in a striking (some say inhuman) beauty, with lilac or indigo or violet eyes and hair of silver-gold or platinum white” [12, p. 799]. Интересен также тот факт, что корни Меровингов уходят к обосновавшемуся на британских островах племени Tuatha de Danaan [3]. Нельзя не заметить тот факт, что дракон как символ дома Таргариенов отсылает нас к древнему валлийскому символу, присутствующему на национальном флаге Уэльса – красному дракону или И-Драйг Гохе (от валл. Y Ddraig Goch). Практически полностью сохраняется цветовая палитра при изображении символа, однако меняется число голов дракона, что обусловлено «историческими событиями» древности романического мира: “The Targaryen banner is a tree-headed dragon, red or black, the three heads represented Aegon and his sisters” [9, p. 799]. Более того, как указано выше, отличительной чертой представителей династии Дракона являлись серебристые волосы и фиалковые глаза, что не единожды подчёркивается в тексте произведения при описании так называемых последних представителей рода (the Last Targaryens) – Визериса (Viserys) и Дейенерис (Daenerys): “He was a gaunt young man with nervous hands and a feverish look in his pale lilac eyes” [9, p. 25]; “The color [of the dress – T.C.] will bring out the violet in your eyes” [9, p. 25]; “Look at her. That silver-gold hair,

those purple eyes..." [9, p. 30]; "Anger flashed in her brother's lilac eyes" [9, p. 30] и проч. Заметим, что легендарным драконом Уэльса считается ни кто иной как Драг-ушумгаль (маг-дракон), потомок аннунаков – легендарных царей-драконов Древнего Шумера. В Старой Англии он известен под прозвищем Фиалковый Дракон. По преданию он происходил из царского дома Шимти, будучи потомком шумерского царя Шарру-кина, дракона-царя из династии Аккада (2371-2316 гг. до н.э.). Легенда гласит, что он был бессмертным и любил превращаться в дракона, чешуя которого пахла фиалками [2, с. 185]. Примечательно, что у кельтов драконы символизировали власть, лидерство, что нашло своё отражение в словообразовании: "Pendragon" = "вождь".

Помимо легендарных мотивов, в основу изображения дома Таргариенов положено определённое философское мировоззрение, при этом отброшена привычная сказочное/фольклорное и соответственно толкиеновское восприятие дракона как существа привязанного к золоту, стража или похищающего юных дев. Мартином используется юнговская концепция, который выходя за рамки архитектурного значения данного символа, утверждал, что "дракон является образом матери (т.е. зеркалом материнского начала или бессознательного), и что он выражает отвращение индивидуума к кровосмешению и страх его совершения" [2, с. 186], что характерно для династии Таргариенов: "For centuries the Targaryens had married brother to sister, since Aegon the Conqueror had taken his sisters to bride. The line must be kept pure, Viserys had told her a thousand of times; theirs was the kingsblood, the golden blood of Valyria, the blood of the dragon" [9, p. 29]; "To preserve the blood royal and keep it pure, House of Targaryen has often followed the Valyrian custom of wedding brother to sister" [9, p. 799]. Примечательно, что позже Дайенерис Таргариен нарекают Матерью Драконов.

Мыслятся неслучайными и имена некоторых легендарных королей из династии Драконов, описанных в романе в контексте прошлого. Среди них – Aegon the Conqueror [9, p. 30], покоривший в своё время Семь Королевств (Seven Kingdoms), что является аллюзией к Вильгельму Завоевателю (William the Conqueror), подчинившему в 1066 Британию [10, p. 25]. А также Mad King Aerys II Targaryen, напоминающий также реально существовавшую личность – английского короля Этельреда Безрассудного [10, p. 27]. Помимо этого, характерны прозвища, которые автор даёт своим героям, уже из других домов: John the Bastard [9, p. 17, 253]; Tyrion, called the Imp (заметим, что здесь Дьявол меняется на Бесёнок, т.к. Tyrion – карлик) [9, p. 787]. Оба эти прозвища также связаны с Вильгельмом Завоевателем, который, будучи незаконнорожденным получил свою кличку как Вильгельм Бастард, а за крутой нрав позже был прозван Дьяволом, подобно своему отцу Роберту II Дьяволу [10, p. 26].

Возвращаясь к вопросу о древнейших мировых династиях, следует упомянуть о так называемом колене Дановом, к символам которого относятся змей (дракон) и лев. Любопытно, что после Таргариенов железным тронном of Seven Kingdoms пытается завладеть

ни кто иной как the Lannisters, родовым гербом дома которых является лев [9, p. 787]. Кроме того, исторически в двух разделившихся ветвях колена Данова выделяют северную, давшую начало династии Меролинггов, и южную – хазарскую [7], что вновь возвращает нас к делению Север и Юг созданного Мартином мира. К тому же большое сходство с хазарами имеют описанные в книге кочевники Дотракийцы (Dothraki). Сравним общие характеристики обоих. Итак, исторические источники представляют следующие сведения о хазарах: "коренастые, безбородые, безобразные, приросшие к коням. Они настолько сроднились с лошастью, уходу за которой уделяют большое внимание, что считают позором ходить пешком. Они воюют только на конях, используя в качестве оружия меч, лук со стрелами и аркан. Они постоянно кочуют по разным местам, как будто вечные беглецы. Придя на изобильное травяное место, они располагают в виде круга свои кибитки... истребив весь корм для скота, они снова везут, так сказать свои города, расположенные на повозках... Они сокрушают всё, что попадает на пути" [5, с. 14]. Схожее описание, но уже Дотракийцев, находим в романе: "...I looked at the Dothraki and saw half-naked barbarians, as wild as their horses. <...> They are better riders than any knight, utterly fearless, and their bows outrange ours. The Dothraki fire from horseback, charging or retreating, it makes no matter, they are full as deadly... and there are so many of them, my lady. Your lord husband alone counts forty thousand mounted warriors in his *khalasar*" [9, p. 376]. Подчёркивается суровость их лиц, пугающих главную героиню: «His face was hard and cruel, his eyes as cold and dark as onyx» [9, p. 34]. Акцентируется внимание на важности лошадей в жизни кочевников. "In some *khalasars* <...> the bloodriders shared the *khal's* wine, his tent, and even his wives, though never his horses. A man's mount was his own" [9, p. 379]. Информация о постоянных переездах даётся косвенно, через восприятие непривыкшей к переездам Дейенерис Таргариен: "At first it had not come easy. The *khalasar* had broken camp the morning after her wedding, moving east toward Vaes Dothrak, and by the third day Dany thought she was going to die. Saddle sores opened on her bottom, hideous and bloody. Her thighs were chafed raw, her hands blistered from the reins, the muscles of her legs and back so wracked with pain that she could scarcely sit" [9, p. 220]. Указано, что дотракийцы путешествуют в поисках травы, описание разных видов которой представлено в произведении ("Past here, there were no hills, no mountains, no trees nor cities nor roads, only the endless grasses, the tall blades ripping like waves when winds blew. <...> There are hundred kinds of grass out there, grasses as yellow as lemon and as dark as indigo, blue grasses and orange grasses and grasses like rainbows" [9, p. 219]), как и информация об опустошительности подобных передвижений: "Behind them the great horde might tear the earth and muddy rivers and send up clouds of choking dust, but the fields ahead of them were always green and verdant" [9, p. 222].

Потомков колена Данова называли "длинноволосыми королями". С языческих времён до своего падения носили они длинные волосы, считавшиеся обяза-

тельным атрибутом монарха. Отсечение волос считалось тяжелейшим оскорблением для представителя династии, на практике оно означало потерю прав на обладание властью [7]. В книге Мартина значение символа переосмысливается – дотракийец сам отсекает себе волосы в случае поражения в бою. Отрубленные волосы становятся знаком его позора: “When Dothraki are defeated in combat, they cut off their braids in disgrace, so the world will know their shame” [9, p. 34].

Примечательно, что в своём романе Мартин соединяет последнюю представительницу династии Драконов Daenerys Stormborn и дотракийского вождя (khal, horselord) путём их брака, что символично. “Древнейшие китайские изображения дракона очень похожи на изображение лошади” [9, p. 185].

Помимо географических, фольклорных и династических пересечений с историей древней Британией, в основу произведения положены также и другие исторические элементы, предложенные в сюжете в контексте давнопрошедшего времени. Говоря о первом народе, населявшем земли созданного мира, писатель упоминает Детей Леса. Это “малая раса, живущая в гармонии с природой, в лесах, и использующая могущественную магию” [6]. За ними приходят Первые люди – цивилизация примитивных воинов, использующих бронзовое оружие и ездовых лошадей – пришли из-за моря, с восточного континента Эссос. Всё это чрезвычайно напоминает иберийцев, исчезнувших либо ассимилированных кельтами [10, p. 4-5]. Приме-

чательно, что культовыми местами Первых людей названы богородицы – “godswood” [9, p. 20], что возвращает нас к кельтским жрецам – друидам, которые также могли послужить прототипом мартиновских Детей Леса.

Возвращаясь к географическим понятиям, нельзя не отметить этимологической схожести другого объекта из мира Мартина – Железных островов (“Iron Eksta” [1, с. 795]), что чрезвычайно напоминает древне-финикийское название Британии – Tin Islands [1, 17].

Таким образом, в результате исследования нами установлено, что в основу «псевдоисторического» романа Джорджа Мартина “A Game of Thrones” положены реальные исторические факты и события преимущественно прошлого Британских островов древнего периода, а также Северной Америки. Пространственное деление созданного писателем мира содержит параллели с топографией Римской Британии, Северной и Южной Америки. В основу некоторых номинаций положены названия британских территориальных объектов. Имена отдельных героев совпадают с именами представителей британской короны. Широко использована Валлийская символика. Описаны виды религиозных культов, имеющие аналоги в прошлом туманного Альбиона. Уникальное деление художественного мира, его знаковая, символическая система открывают возможности для дальнейшего более глубокого изучения.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Зайцева С.Д. Англия в далёком прошлом – М.: «Просвещение», 1981. – 254 с.
Zajceva S.D. Anglia v dalekom proshlom [England in its distant past] – M.: “Prosvishenije”, 1981. – 254 p.
2. Керлот Хуан Эдуардо. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 608 с.
Kerlot Huan Eduardo. Slovar simbolov [The dictionary of symbols]. – M.: REFL-book, 1994. – 608 p.
3. Колеман Джан. Комитет 300 [Э-ресурс]. – Режим доступа: <http://ligis.ru/librari/1455.htm>.
Coleman John. Komitet 300 [The committee of 300] [E-source]. – Access mode: <http://ligis.ru/librari/1455.htm>
4. Ненний. История бриттов / [Э-ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Nennius/framenenn.htm>
Nenniy. Istoria brittov [The history of Briton] [E-source]. – Access: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Nennius/framenenn.htm>
5. Плетнёва С.А. Хазары. – М.: Наука, 1976. – 96 с.
Pletneva S.A. Hazary [Khazar]. – M.: Nauka, 1976. – 96 p.
6. A-Game-of-Thrones-Guide [Э-ресурс]. – Режим доступа: <http://7kingdoms.ru/2011/guide-game-of-thrones>.
7. Aho Barbara. The Merovingian Dynasty / Barbara Aho [E-source]. – Access mode: http://www.bibliotecapleyades.net/merovingians/merovingios_04.htm.
8. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English. – New York: Oxford University Press. – 2000. – 1715 p.
9. Martin George R.R. A Game of Thrones – Falkirk, Stirlingshire: Clays Ltd. – 803 p.
10. Richer John, Saywell John, Spring Earle, Vallery Hugh. The British Epic. – Toronto: Clarke, Irwing and Company Ltd. – 1967. – 347 p.

Starostenko T.N. “The Historical Basis of the Fantastic World of J.R.R. Martin in his Novel “A Game of Thrones” on “Ice and Fire” Cycle”

Abstract. The article analyses George Martin's novel “A Game of Thrones” one of “A Song of Ice and Fire” cycle. For the first time there has been identified the historical basis of his works, and the artistic representation of the historical material in the novel has been characterized. Elements of chronotopic analysis of the writer’s artistic world and sign system have been represented. There has been proved that George Martin’s fantasy had been grounded on real historical facts and events of the ancient period of British and North American history. Martin’s fantastic world resembles British Isles and partially America not only from geographical point of view (the maps are very similar), it is spatially divided in the same way as were British Isles in their distant past. The territory of the created world has a special formation on its Northern frontier called the Wall, which is located in the same place where we can observe the remains of Hadrian wall. The fantasy country is washed by Shivering Sea, the location of which fully coincides with the location of the North Sea in the real world. At the same time Martin’s world has two hostile parts – North and South which in their form resemble South and North America. Martin’s world has the name of The Seven Kingdoms that reminds us the seven Anglo-Saxon kingdoms of the old period in the history of UK – Northumbria, Mercia, Wessex, Sussex, Essex, East Anglia, Kent. And instead of Tin Islands – a Roman name for Britain – the term “Iron Islands” is used. The world has the main road, as well, called King’s road that makes a reader think about the roads built in the period of Roman invasion in British Isles. The religion of the protagonists and the pre-history of the so-called Children of Forest have much in common with druids and their godswoods. Moreover, the main dynasty portrayed in the novel – the Targaryens or the Dragons have the main characteristics of the Welsh dragon. And some names of the characters are formed in the analogical inference with the real historical characters such as Aegon the Conqueror

= William the Conqueror, etc. The represented dynasties have distinct likeness with the description of the representatives of Merovingian dynasties whose symbols were a snake (or dragon), a lion and a horse. In the novel the writer depicts similar Houses whose sigils are dragon, lion and horse. Thus, J.R.R. Martin world is not a simple creation of the author's imagination but has some deep historical roots, the understanding of which helps to understand the author's choice of symbols and the hidden ideas of the novel.

Keywords: *historical realities, chronotopic analysis, symbols, philosophical approach.*

Ситнікова В.К.

Аналіз імені предмета буття на прикладі речень з дієсловами звукової ознаки

*Ситнікова Валентина Костянтинівна, викладач кафедри фонетики та граматики англійської мови
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна*

Received November 12, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Статтю присвячено дослідженню структури буттєвого речення на прикладі речень з дієсловами звукової ознаки і, зокрема, детальному аналізу предмета буття як одного з компонентів структури. Буттєві речення є одним з наймісткіших логіко-граматичних типів речень, що відзначаються найбільшою системою варіантів і суттєвим семантичним потенціалом. Визначено, що типовою для них є структура: локалізатор – показник буття – предмет буття; позиція предиката буттєвого речення може бути заповнена дієсловами як буттєвої, так і небуттєвої семантики. Функція дієслів звучання в позиції предиката буттєвого речення полягає у ствердженні існування предмета через його звукову ознаку. Семантика локалізатора буттєвого речення визначає зміст речення і представлена досить широко – від мікросвіту людини до Всесвіту. Сфера буття в реченнях з дієсловами звукової ознаки представлена локалізатором "фрагмент світу". Ім'я предмета буття в реченнях аналізованого типу має нереферентний характер, не співвідноситься з конкретним денотатом, а є представником класу предметів. Уживання поширювачів при імені предмета буття або звуку назване ним поняття, або імплікує значення характеристики. Виражене конкретно-предметною або абстрактною лексикою, саме ім'я предмета буття визначає семантичні умови вживання предиката. Було зроблено спробу класифікувати імена предметів буття і виділити певні семантичні групи, а також виокремити назви предметів, ствердження існування яких неможливе внаслідок віднесення їх до певних семантичних груп або неактуальне у зв'язку зі значенням унікальності.

Ключові слова: *буттєве речення, семантична структура, локалізатор, показник буття, предмет буття, буттєва семантика.*

Універсальна категорія буття становить предмет інтересу представників багатьох наук. Шукаючи відповідь на запитання, у чому полягає сутність буття, філософи та логіки визначають його як все те, що реально існує в дійсності. Лінгвістичний аспект буття передбачає врахування філософської інтерпретації у встановленні зв'язку між суб'єктом і предикатом, співвідносними з певною ситуацією. У реченнях із семантикою буття зазвичай стверджується або заперечується існування у світі, його фрагменті, зовнішньому або внутрішньому мікросвіті людини об'єктів, наділених певними якостями. Інакше кажучи, буттєві речення об'єднують комплекс знань про існування об'єкта з позамовною дійсністю.

Проблематикою буттєвих речень свого часу займалися О.О. Потебня, Л.А. Булаховський, Г.О. Золотова, І.І. Слинко, Н.В. Гуйванюк, які зазначали, що таке речення є засобом вираження буття природи чи навколишнього середовища. В основу класифікації буттєвих речень в різний час було покладено різні принципи: значення (Л.А. Булаховський), синтаксичні функції (Є.М. Галкіна-Федорук), стилістичні ознаки (Л.О. Біятенко), комунікативні засади (Н.Ю. Шведова), наявність семантичного суб'єкта (Г.О. Золотова).

У російському (Н.Д. Арутюнова, Є.М. Ширяєв) та українському мовознавстві (Л.І. Лонська) здійснено узагальнений опис буттєвих речень. Розгляд окремих їх різновидів як результат дослідження певних фрагментів виділеного мовного матеріалу зустрічаємо в роботах Н. В. Лагути ("Лексичне вираження предика-

та в буттєвих реченнях (на матеріалі російських говірок Приамур'я)", 2004), Ю Джен Хі ("Денотативні типи логічних буттєвих речень із у-локалізатором", 2001), К. Л. Розової ("Буттєві речення", 1997), української дослідниці І. М. Сушинської ("Функціональні різновиди буттєвих номінативних речень", 1999). Проте, вважаємо, не можна говорити про вичерпаність теми, оскільки за межами детальних наукових студій залишаються речення екзистенційної семантики з предикатом-дієсловом зі значенням звучання.

За твердженням Н. Д. Арутюнової, класичне буттєве речення складається з трьох основних компонентів: локалізатор фіксує сферу буття, показник буття вказує на власне факт існування, а предмет буття містить вказівку на об'єкт або клас об'єктів, що існує в певній області [1, с.211]. Інша термінологія запропонована В.І. Дмитруком: локативний актант – релятор – екзистенсив [4, с. 183].

Узагальнювальна характеристика компонентів буттєвого речення і детальний аналіз імені предмета буття на прикладі речень з дієсловами звукової ознаки, власне, і визначають вектор запропонованого міні-дослідження. Семантика дієслів звучання репрезентує буття навколишнього середовища, що здебільшого відбивається в текстах художнього стилю, тому матеріалом цієї наукової розвідки послужили ілюстрації з художніх творів кінця XIX - початку XX сторіччя. Для досягнення мети найбільш доцільними виявилися описовий (планомірна інвентаризація одиниць мови і пояснення особливостей їх функціонування) і транс-

формаційний (визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей між мовними об'єктами через подібності й відмінності в наборах їх трансформаций) методи дослідження.

Якщо семантика локалізатора буттєвого речення досить різноманітна, адже саме вона визначає загальне значення речення, то локалізатор (сфера буття) може змінювати свій обсяг у межах від Усесвіту, який мислиться поза простором і часом, до зовнішнього або внутрішнього мікросвіту людини. Сфера буття може мати як матеріальний (просторовий), так і ідеальний, пов'язаний з будь-якою абстрактною категорією, характер, і може сприйматися як певна система відношень або як сукупність об'єктів. Наявність локалізуювального компонента у складі буттєвого речення є важливим, оскільки, на думку Н. Д. Арутюнової, у результаті перетинання сфери буття та предмета буття з'являються різновиди буттєвих речень, що відходять від власне буттєвості та комбінуються з іншими логіко-граматичними типами речень [1, с.233]. Найпоширенішим для речень із дієсловами звукової ознаки є локалізатор "фрагмент світу", адже різноманітні істоти, предмети, явища та події, що виявляють своє існування через звукову ознаку, можуть локалізуватися в певному фрагменті світу.

Позиція предиката буттєвого речення може бути заповнена як дієсловами власне буттєвої (*бути, існувати, знаходитися*), так і небуттєвої (що не передає значення буття як одиниці словника) семантики (руху, кольору, положення в просторі, якісної ознаки, звучання). Наприклад, *По краях стояли дуби та сосни з обламаним гіллям, з обчухраною корою, наче солдати на передовій....* (М. Зарудний); *Десь нагорі загупало багато стривожених голосів* (В. Малик); *Над хутором залягла тиша, тільки десь далеко у степу, чути було, погуркував трактор* (Г. Тютюнник).

Наведені ілюстрації мають ознаки логіко-граматичного типу буттєвих речень. Адже, по-перше, відображаючи просторово-предметний аспект світу, вони стверджують існування у світі або окремому його фрагменті об'єктів, що мають певні ознаки, а по-друге, наведені висловлювання побудовані за типовою для буттєвих речень схемою. Локалізатор, або сфера буття в аналізованих реченнях (*по краях, над хутором, десь далеко в степу*), і предмет буття (*дуби та сосни, тиша, трактор*) пов'язані між собою відношенням наявності. Показники ж буття виражені тут дієсловами небуттєвої семантики, у лексичному значенні яких міститься інформація про характерну ознаку предмета (*стояли, залягла, погуркував*). Якщо така ознака є для предмета постійною, звичайною, то вона не заважає значенню буттєвості реалізуватися повною мірою. За умови функціонування наведених дієслів у вторинній, характеризувальній, функції, семантика буттєвості приглушується і відходить на другий план.

Визначення семантики цих речень як екзистенційної зумовлене кількома причинами: по-перше, можливістю вживання в них дієслів, що передають значення буття як одиниці мовної картини світу (пор.: *По краях стояли дуби та сосни з обламаним гіллям* (П. Загребельний) та *По краях знаходились/були дуби та сосни з обламаним гіллям*) і по-друге, неререферент-

ним уживанням імені предмета, носія ознаки, названої дієсловом.

В екзистенційному реченні ім'я предмета буття, що варіюється від конкретних предметів до різних видів абстрактних понять, для слухача завжди позбавлене конкретної референції. Це тільки поняття про предмет, його узуальне значення, основане на емпіричних знаннях слухача та не співвіднесене із жодним конкретним предметом (денотатом). Так, у реченні *За лісом у степу ревів автомобіль* (М. Хвильовий) ім'я *автомобіль*, що виявляє своє буття через видаваний ним внаслідок несправності або великої швидкості характерний звук, є для адресата неререферентним, позбавленим конкретного денотативного змісту і входить у повідомлюване. Інформація, що вводиться у фонд знань адресата, не може бути співвіднесена з конкретним предметом, існування якого для адресата є проблематичним. Це емпіричні знання слухача про існування класу предметів (*автомобіль*), наділених певними якостями (чотириколісний засіб пересування будь-якої марки, розміру, кольору), з яким співвідноситься предмет мовлення. На думку Н. Д. Арутюнової, неререферентно вжите ім'я вказує на класифікаційно значущі риси відповідної реалії, але не ідентифікується із нею [1]. Ім'я *автомобіль* уживається у наведеному реченні без поширювачів, і це ніяк не впливає на інформативність речення, оскільки в буттєвих реченнях з дієсловами звучання основне семантичне навантаження припадає саме на дієслово, що позначає характерний звук.

Варто зауважити, що в українській мові певною частотністю вживання в позиції суб'єкта простого речення характеризуються імена предметів буття разом із поширювачами. Є. М. Ширяєв [3, с. 21-22] виділяє функції, виконувані поширювачами в реченні:

- функцію звуження обсягу поняття, названого іменем предмета буття: *Десь далеко у Чорному яру шуміли весняні води* (Г. Тютюнник), *Іноді в повітрі шуміли пташині крила* (Г. Тютюнник);
- описову функцію: *За вікном завивали студені вітри* (М. Зарудний), *Ще в кімнаті ортечека шипів блідо-зелений самовар* (М. Хвильовий), *Надворі шумів холодний вітер* (Є. Гуцало).

Маючи однакову структуру, речення наведених груп розрізняються на логіко-семантичному рівні, і, думаємо, на цій відмінності варто сфокусуватися окремо. Так, поширювачі в першій групі речень (*Десь далеко у Чорному яру шуміли весняні води* (Г. Тютюнник), *Іноді в повітрі шуміли пташині крила* (Г. Тютюнник)) є обов'язковими, їх вилучення призведе до втрати реченням повноти змісту.

Речення другої групи *За вікном завивали студені вітри* (М. Зарудний), *Ще в кімнаті ортечека шипів блідо-зелений самовар* (М. Хвильовий), *Надворі шумів холодний вітер* (Є. Гуцало) представляють собою, на думку Є. М. Ширяєва, ускладнені характеристизацією екзистенційні висловлювання, що розпадаються на два повноцінні речення – буття і характеристизації: *За вікном завивали вітри. Вони були студені; В кімнаті ортечека шипів самовар. Цей самовар – блідо-зеленого кольору; Надворі шумів вітер. Він був холодним.*

Дослідники підкреслюють, і ми поділяємо їх думку, що характеризувальні ознаки при імені предмета буття, незалежно від їх кількості, не допомагають ідентифікувати предмет – останній для слухача позбавлений конкретної референції [3, с. 22].

У буттєвих реченнях із дієсловами звукової ознаки саме ім'я предмета звучання, виражене конкретно-предметною або абстрактною лексикою, визначає семантичні умови вживання предиката.

Через те що в реченнях аналізованого типу передумовою твердження є, на думку Н.Д. Арутюнової [1, с. 205] наявність концепту, поняття, певної сукупності ознак (а комунікативний зміст речення полягає саме в їх реалізованості або нереалізованості), предметом буття, вважає дослідниця, не може виступати власна назва або дійктивне слово, що являють собою знаки, позбавлені будь-якого концепту і сприяють переходу буттєвого речення в інший логіко-граматичний тип – речення характеристизації. Так, у прикладі *На галереї заверещав Гамід* (В. Малик), ім'я *Гамід* позбавлене змістового, денотативного наповнення, а, отже, предикат не стверджує буття, а певним чином характеризує суб'єкт.

Проблематичним є і вживання назв людей (окрім професій) на позначення імені предмета буття в аналізованих реченнях, оскільки будь-який звуковий вияв з боку людини радше свідчить про її психічний чи фізичний стан, ніж стверджує її існування в певному місці в певний час: *Гримить кам'яний потік. Біля велетенського преса хекають потомлені люди* (В. Малик), *Всі заворушилися; десь захлипала жінка, запликала дитина, але їх одразу спинили* (В. Винниченко).

Не вживаються у позиції предметів буття й назви унікальних предметів, існування яких немає потреби стверджувати, наприклад, *...під ногами бійців гула порепана від морозу земля* (В. Малик).

Отже, типовим для буттєвих речень є вживання загальних назв. Серед буттєвих речень із локалізатором "фрагмент світу", до яких належать і речення з дієсловами звукової ознаки, виділяють, залежно від імені предмета буття, дві групи: з конкретно-предметним іменем і з іменем події.

Конкретно-предметні імена у складі буттєвого речення завжди неререферентні і називають артефакти й об'єкти матеріального світу. На основі проаналізованого фактичного матеріалу в реченнях з дієсловами звукової ознаки виділено такі тематичні групи назв предметів буття, як номени:

- машин (*За курганом грохотали панцерники: то йшла між ними рішуча дуель* (М. Хвильовий);
- механізмів (*А в міщанських домах тукали, мабуть, годинники* (М. Хвильовий);
- музичних інструментів (*Коли полягали на ліжка, біля гостиниці затрубив ріг і з грохотом побігла пожежна команда* (М. Хвильовий);
- будь-яких твердих металевих (*На захід од пустельного цеху лягало залізо: працювала нічна зміна* (М. Хвильовий), скляних, дерев'яних предметів (*І тут щось хруснуло. Він одсунув ногу і побачив люльку з переламаним чубуком* (Г. Тютюнник);
- рослин (*Під ногами шелестіла трава, тріщало сухе галуззя* (В. Малик);

– видів рідини (*За повіткою дзюрчали потоки й виносили свою пісню в голубу невідому даль* (М. Хвильовий);

– тварин (*У хлівці загуркотів кабанчик, кидав рилом пусте корито* (Г. Тютюнник);

– птахів (*На нерадіофікованому цвинтарі тріщали горобці, літали голуби, туркотіла горлиця* (Є. Гуцало),

– риби (... *десь у лозах кахнула качка, писнула очеретянка, бовтонує сом* (Г. Тютюнник);

– інших представників фауни (*У кутку вистукує цвіркун* (М. Хвильовий).

Імена подій можуть мати при собі параметри і бути зорієнтованими на часовій осі. Вони пов'язані з нематеріальними сутностями, як-от: назви звуків, подій, (*Раптом у вечірній тиші почулося якесь шарудіння та неголосне зітхання* (В. Малик); суспільних (*За вікном гуділо місто* (М. Хвильовий) або природних явищ (*Навкруги вила хуртовина, бурхав холодний вітер та крутив снігом* (М. Коцюбинський), а також процесів, що мають характерне звучання (*В печі тріщав вогонь та сичав борщ* (М. Коцюбинський)). На відміну від речень з конкретно-предметними іменами, неререферентність імені предмета в реченнях з іменем події може бути нечітко виражена, оскільки "певна подія може бути відома учасникам комунікації через її тривалість у часі, виражену за допомогою фазисних дієслів" [3, с. 126].

Серед назв подій на позначення імені предмета буття виділяють суб'єктні та безособові. Суб'єктний, або особистісний характер події пов'язаний з присутністю людини-агенса, (*В снігах зачухся гомін, в хату увійшов Сергій і ще тхось у довгому чорному пальті* (Г. Тютюнник), *У погребі зашелестів смішок, але Арсен не образився* (В. Малик). Зустрічаємо речення, в яких власне локалізатор уживається з особистісним показником: *А там у них шуміло весілля*. Подібне вживання в жодному разі не перетворює буттєві речення з локалізатором-фрагментом світу на речення про мікросвіт людини. Аналізовані висловлення позначають неозначено-особові події і повідомляють скоріше про їх місце, ніж про учасників.

Другу виділену групу буттєвих речень складають повідомлення про події, в яких людина не бере безпосередньої участі, - речення на позначення стану навколишнього середовища, стихійних явищ, часу: *Надворі шумів холодний вітер, до шибки прилипло два яблуневі листки...* (Є. Гуцало).

У позиції локалізатора при абстрактних іменах можливе вживання не тільки власне локального, а й темпорального показника. Останній є більш доречним в аналізованих реченнях, оскільки події та явища мають просторово-часову зорієнтованість.

Якщо позиція імені предмета буття заповнена неозначеним (*хтось, щось*) або заперечним (*ніхто, ніщо*) займенником (*Іздаду щось зашелестіло...* (Г. Тютюнник), *Навкруги ніщо не шерхне, не шеберхне* (Г. Тютюнник), то структурна схема речення дещо змінюється: локалізатор – ім'я – показник буття.

Таким чином, в екзистенційних реченнях з предикатами звукової семантики, що функціонують у художньому стилі, накреслюється особливість характеристики самого предмета буття та його імені. Позбав-

лений конкретної референції, предмет буття не співвідноситься з певним денотатом і набуває імені класу предметів, при цьому приглушується функція індивідуалізації, проте увиразнюється функція характерис-

тики. Науковий інтерес подальших студій становитиме дослідження імені предмета буття у функції суб'єкта речення характеристизації.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / АН СССР. Ин-т языкознания. - М.: Наука, 1976. - 383 с.
Arutyunova N.D. Predlozhenie i ego smysl: Logiko-semanticheskiye problemy [The sentence and its meaning: Logical-semantic problems] / AN SSSR. In-t yazykoznaniya. - M.: «Nauka», 1976. - 383 s.
2. Арутюнова Н.Д. Референция имени и структура предложения // Вопросы языкознания, 1976. № 2. - 24-35 с..
Arutyunova N.D. Referentsiya imeni i struktura predlozheniya [The reference of the name and the structure of the sentence] // Voprosy yazykoznaniya, 1976, № 2, s. 24-35.
3. Арутюнова Н.Д. Русское предложение: Бытийный тип / Н.Д. Арутюнова, Е.Н. Ширяев. - М.: Русский язык, 1983. - 198 с.
Arutyunova N.D., Shiryayev E.N. Russkoe predlozhenie. Byitiynyy tip / N.D. Arutyunova, E.N. Shiryayev [The sentence in Russian. Existentials: the structure and the meaning]. - M.: Russkiy yazyk, 1983. - 198 s.
4. Дмитрук В.І. Особливості структури буттєвих речень в українській мові // Наукові записки Кіровоградськ. держ. пед. ун-ту. - Сер. Філологічні науки. - Кіровоград, 2000. - Вип. 30. - 181-187 с.
Dmitruk V.I. Osoblivosti strukturi buttevih rechen v ukrayinskiy movi [Peculiarities of the structure of existentials in Ukrainian]
5. Кондратенко Г.И. Лексико-семантическая группа глаголов со значением бытийности (на материале глаголов нахождения). Автореф. дис. канд. фил. наук // МГПИ: М., 1985.
Kondratenko G.I. Leksiko-semanticheskaya gruppa glagolov so znacheniem byitiynosti (na materiale glagolov nahozhdeniya) [Lexico-semantic group of verbs with the meaning of existence (based on the material of the verbs denoting physical position in space)]. Avtoref. dis. kand. fil. nauk // MGPI: M. - 1985
6. Лонська Л.І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.І. Лонська. - Київ, 2001. - 19 с.
Lonska L.I. Strukturno-semantichni osoblivosti buttevih rechen v ukrayinskiy movi [Structural and semantic peculiarities of the existentials in the Ukrainian language]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. fil. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrayinska mova» / L.I. Lonska. - Kyiv, 2001. - 19 s.
7. Сушинська І.М. Функціональні різновиди буттєвих номінативних речень // Лінгв. студії: зб. наук. пр. - Донецьк, 1999. - Вип.5.- 173-178 с.
Sushinska I.M. Funktsionalni riznovidi buttevih nominativnih rechen [Functional varieties of nominative existentials] // Lingv. studiyi: zb. nauk. pr. - Donetsk, 1999. - Vip.5.- 173-178 s.

Sytnikova V.K. The analysis of the name of the subject of existence based on the sentences with the verbs denoting sound production

Abstract. The article is devoted to the research of the structure of an existential with the verbs denoting production of sounds and to the analysis of the subject of this type of sentence in particular. Existentials are the most capacious logical-grammatical type of sentences that comprises wide varieties and huge semantic potential. Its typical structural scheme consists of the sphere of existence, the index of existence and the subject of existence. The position of the index of existence can be filled up with an existential as well as non-existential verb. The function of the verb denoting sound production is to affirm the fact of the existence of a thing through the sounds produced. The sphere of existence ranging from a man's inner world to the Universe defines the meaning of a sentence. The sphere of existence in the analyzed sentences is restricted by a fragment of the world mapping. The subject of existence is non-referential and doesn't represent any definite thing. It can be either material or abstract. This fact states the semantic conditions of the use of a predicate. In this article an attempt has been made to classify the names of the subjects of the existentials with the verbs denoting sound production, to define their semantic groups and to outline the groups of objects the existence of which can't or needn't be stated due to their semantic meaning.

Keywords: existential, semantic structure, sphere of existence, index of existence, subject of existence, meaning of existence.

Сытнікова В.К. Анализ имени бытующего предмета на примере предложений с глаголами звучания

Аннотация. Статья посвящена исследованию структуры бытийного предложения на примере предложений с глаголами звучания, а именно, детальному анализу бытующего предмета как одного из компонентов структуры. Экзистенциальные предложения являются одним из самых объемных логико-грамматических типов предложений, характеризующихся большой вариативностью и существенным семантическим потенциалом. Установлено, что типичной для них является схема: локализатор – показатель бытия – бытующий предмет, позиция же предиката может быть заполнена глаголами как бытийной, так и небытийной семантики. Функция глаголов звучания в позиции предиката бытийного предложения состоит в утверждении существования предмета через производимые им звуки. Семантика локализатора бытийного предложения определяет смысл последнего и представлена довольно широко – от внутреннего микромира человека до Вселенной. В предложениях с глаголами звучания областью бытования является "фрагмент мира", так как любые предметы, события и явления, обладающие звучанием, локализируются в некотором фрагменте мира. Имя бытующего предмета в предложениях анализируемого типа нереферентно, не соотносится с конкретным денотатом, а является представителем класса предметов. Использование распространителей при нем помогает сузить называемое им понятие или имплицитно характеризующее значение. Семантические условия употребления предиката определяются конкретно-предметной или абстрактной лексикой, выражающей имя бытующего предмета. Предпринята попытка классифицировать имена предметов бытия и выделить семантические группы, коррелирующие с названиями предметов, утверждение существования которых невозможно вследствие особенностей значения либо из-за отнесенности их к уникальным объектам.

Ключевые слова: бытийное предложение, семантическая структура, локализатор, показатель бытия, бытующий предмет, семантика бытия.

Тараненко Л.І.

Фабульна структура фольклорної загадки та когнітивно-креативний механізм її декодуванняТараненко Лариса Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ, Україна

Received October 23, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У роботі обґрунтовано фабульну структуру фольклорної загадки та викладено оригінальну концепцію модельного інтерпретування і наукового опису функціонування когнітивно-креативного механізму її декодування реципієнтом. За результатами виконання алгоритмічно-фабульного аналізу текстів англійських народних загадок сформовано узагальнену формалізовану схему структурної побудови їхніх текстів. Установлено також, що мінімальним фабульним елементом тексту фольклорної загадки слід уважати “опис об’єкта”, який може бути диференційовано на такі структурно-фабульні елементи другого ієрархічного рівня, як “тема” і “коментар”. Підкреслено, що відгадка як кінцевий структурний елемент загадки виникає вже у свідомості реципієнта та має безпосереднє відношення виключно до його мовленнєво-мисленнєвої діяльності. З урахуванням цього автором побудовано когнітивно-креативну модель процесів декодування загадки реципієнтом за двома схемами його мовленнєво-мисленнєвої діяльності: послідовно-логічною, яка має чітко спрямований характер, та зворотно-послідовною з притаманним їй багатоходовим характером.

Ключові слова: народна загадка, фабульні елементи, алгоритмічно-фабульна структура, модель декодування, схема, когнітивно-креативний механізм.

Відомі дослідники фольклору (див., напр., [44, с. 111; 21; 22, с. 210; 29]) небезпідставно вважали, що морфологічний аналіз здатний слугувати ефективним методологічним інструментом виявлення у певних фольклорних жанрів типових структурних моделей. У межах такого підходу лінгвістами була виявлена значна кількість морфологічних (подібних за зовнішньою ознакою) рівнів структурних та змістових елементів, сукупність яких і було покладено в основу відомих на теперішній час різних за цільовим спрямуванням наукових праць (див., напр., [20; 21; 40; 52] та ін.).

До кола проблем встановлення типових структур текстів малої форми увійшли також різноаспектні питання [2; 7, с. 252; 46, с. 54-56; 45; 12; 13; 18, с. 81, 85-86; 19, с. 268-269; 24; 32, с. 18; 6, с. 396; 42, с. 177-178; 44; 48; 51; 49 та ін.] структурної побудови такого складного феномену усної народної творчості, якою є загадка. Проте інтенсивне вивчення зазначених питань призвело до певної надлишковості отриманих результатів, унаслідок чого ускладнилося з’ясування мінімально достатньої кількості та змісту найтипівіших елементів структури текстів народної загадки.

Тому метою цієї праці є обґрунтування когнітивно-креативних механізмів декодування фольклорної загадки на основі виявлення її типової фабульної структури.

Для вирішення зазначеної в меті проблеми було обрано таку послідовність методологічних дій започаткованого нами наукового пошуку. На першому етапі передбачалося з’ясування шляхом відповідного аналізу найтипівішої фабульної структури фольклорної загадки. Другий етап було спрямовано безпосередньо на обґрунтування когнітивно-креативних механізмів декодування фольклорної загадки реципієнтом.

На думку багатьох лінгвістів (див., напр., [44, с. 111; 39, с. 130]), найбільш повний опис структурної організації загадки подано в роботі [48], у якій виокремлюють п’ять її елементів: 1) вступний рамковий елемент (або формула); 2) деномінативний ядерний елемент; 3) описовий ядерний елемент; 4) блоковий елемент; 5) завершальний рамковий елемент (чи формула). Проте навіть сам автор роботи визнавав, що загадки, які складаються з усіх п’яти компонентів, зу-

стрічаються рідко, зазначаючи, що, зазвичай, один або обидва рамкові елементи в них відсутні. При цьому часто спостерігається відсутність і блокового елементу. Саме тому ми схильні поділяти думку [44, с. 111], згідно з якою аналіз такої структурної побудови загадки не мав знайти широкого застосування. Більш продуктивним убачається твердження [44, с. 113] про те, що лише два з наведених елементів є структурними: описове ядро і блоковий елемент, оскільки вступний і завершальний рамкові елементи є за своєю сутністю лише стилістичними засобами.

Відомий також погляд А. Тейлора [51, с. 130], відповідно до якого загадка складається з двох дескриптивних елементів: позитивного і негативного, які безпосередньо формують її структуру. Позитивний елемент має метафоричну природу та сприймається слухачем у буквальному сенсі. На відміну від цього, негативний дескриптивний елемент інтерпретується буквально. Так, у наведеному А. Тейлором прикладі [52, с. 94] “Something has eyes and cannot see” (Має очі і не бачить) (Ірландська картопля, №277^a) позитивний дескриптивний елемент “очі” є метафоричним відносно відгадки “картопля”, а негативний дескриптивний елемент “не бачить” залишається буквальною. На думку автора, відгадка закладена в деталях позитивного дескриптивного елементу, які здатні призводити до помилкового сприйняття слухачем образного опису як буквальною. Це дає підстави А. Тейлору визначити загадку як таку, що складається з двох описів об’єкта: образного й буквальною, який спантелічує слухача, що намагається визначити об’єкт, описуваний так званими конфліктуючими засобами [51, с. 130].

Неоднозначність та суперечливість викладеного погляду було об’єктивно оцінено авторами робіт [44, с. 112] (див. також [43, с. xxiv]), які вважали його недостатнім і таким, що не може бути застосованим до більшості текстів загадок відомого зібрання самого автора [52]. На підтвердження цього вони наводять приклади загадок, у яких (1) немає ні позитивного, ні негативного дескриптивного елементу, напр.: *My fader have a horse, Go every where he like (pumpkin vine)* (У мого батька є кінь; їздить, куди заманеться –

гарбузова лоза) [52, с. 142]; What goes all down street and comes back home, and sits in the corner and waits for a bone? (shoe) (Що йде до кінця вулиці, повертається додому, сидить в кутку й чекає на кістку? – черевик) [52, с. 151]; (2) відсутні метафори, а присутній лише буквальний опис, напр.: What live in de river? (fish) (Що в річці живе? – риба) [52, с. 40]; Red outside / white inside (apple) (Червоне знадвору, біле всередині – яблуко) [52, с. 625]; (3) є і позитивний, і негативний дескриптивний елементи, проте позитивний елемент не є метафоричним, а негативний – буквальним, наприклад: What goes to the branch and drinks and don't drink? (cow and bell) (Що йде до рукава ріки і п'є, але й не п'є – корова й дзвоник) [52, с. 85]. Крім того, існує метафоричність і позитивного, і негативного елементів загадки: I know something got hand and don't wash its face (clock) (Я знаю щось, що має руку і не вмивається – годинник) [52, с. 98].

Зважаючи на це, автори праці [44, с. 113] роблять раціональний висновок, що дефініція загадки має виходити з її структурного аналізу, а не базуватися на її змісті чи стилістичному оформленні. Тому вони вважають доцільним позначати мінімальну одиницю аналізу, запропонованим у роботах [38, с. 151; 48; 51, с. 130; 42, с. 177] поняттям «дескриптивний елемент», структуру якого охоплює топик (явний референт, тобто описуваний об'єкт) і коментар (уточнення й додаткова інформація про топик, здебільшого про його форму, функцію або дію на топик тощо).

Виходячи з цього, автори пропонують загальну структурну дефініцію загадки як традиційного вербального виразу, що містить один або більше дескриптивних елементи, пара з яких може бути в опозиції один до одного, та референт дескриптивного елементу, який має бути відгаданим [44, с. 113].

Для нашого розгляду вельми важливо те, що згідно з пропозицією роботи [44] є сенс розглядати загадку як таку, що складається з дескриптивного елементу (їх може бути декілька), який включає топик і коментар, та референту.

Інакше кажучи, у межах започаткованого пошуку ми маємо достатньо об'єктивних підстав уважати, що так званий дескриптивний елемент є не чим іншим, як структурним елементом фольклорної загадки, який доцільно позначати поняттям «опис об'єкта», а структурно-фабульні елементи другого ієрархічного рівня, з яких він складається, іменувати, відповідно, «темою» і «коментарем».

Ми змушені також звернути увагу на ще одну неодноразово зазначену дослідниками особливість загадки, що має безпосереднє відношення до мислення реципієнта, а саме відгадку як специфічний структурний елемент його мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Оскільки характерною й істотною ознакою фольклорної загадки є чіткий її поділ на дві частини, відтворювані різними людьми [18, с. 81-82; 20, с. 220; 34, с. 178; 32, с. 18; 17, с. 117; 35, с. 328; 15, с. 192; 46, с. 54; 28, с. 96], то в межах узагальненого опису її структурної побудови і виникає необхідність розгляду такого її невід'ємного елементу як відгадка.

Синтезована нами на підставі проведеного вище аналізу узагальнена умовно формалізована схема

структурної побудови тексту фольклорної загадки наведена на рис. 1.

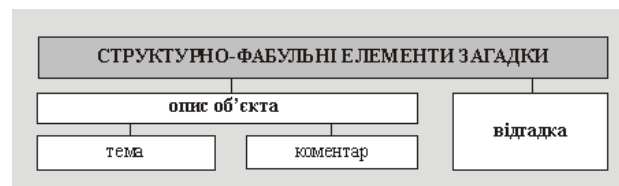

Рис. 1. Узагальнена умовно формалізована схема структурно-фабульної побудови тексту фольклорної загадки

Очевидно, що отримана таким чином узагальнена схема структурно-фабульної побудови тексту фольклорної загадки надає можливість скористатися нею як логічним орієнтиром для обґрунтування шуканої, відповідно до другого етапу методологічного передбачення, моделі взаємодії когнітивно-креативних механізмів декодування загадки реципієнтом.

Значимо далі цікаву думку Ф. де Каро [42, с. 177-178], який вважає, що структурний аналіз повинен виявити базові фундаментальні моделі складових елементів загадки як цілого та з'ясувати яким чином вони співвідносяться між собою. Він підкреслював, що визначення базової структури не є питанням розгляду поверхневих елементів тексту, оскільки дослідники мають розглядати глибші його рівні та ретельно вивчати окремі приклади загадок, роблячи при цьому абстрактні узагальнення. На жаль, з подальшого тексту цієї праці стає зрозумілим, що методологію такого пошуку спрямовано ним на певною мірою штучне поглиблення та поглиблення структурних елементів загадки, наслідком якого, як про це свідчать відомі спроби П. Печа [48], може стати лише невиправдане ускладнення питання, що розглядається.

Проте існує об'єктивний сенс розгляду глибинних когнітивно-креативних структур мислення реципієнта, що під впливом тексту загадки беруть участь у її декодуванні. На користь такого бачення свідчить те, що картина світу, що має бути репрезентована у відгадці, повинна співпадати з другою, закодованою у тексті загадки [41, с. 24; 53, с. 140; 16, с. 149]. Таким чином, двокомпонентна структура загадки передбачає змагання між тим, хто загадує, та тим, хто її відгадує, у ході якого проявляється не лише здібність відгадати загадку, але й здійснюється ідентифікація тих, хто знає відгадку [14].

Зважаючи на те, що загадка містить інакомовність, яку має декодувати реципієнт, і певний художній образ [35, с. 328; 25, с. 233], неважко уявити складність процесів, що відбуваються в мисленні її реципієнта. Цю особливість підкреслює й Ю.І. Левін, який виокремлює в загадці текстову частину, що містить неповний та/або викривлений опис загаданого об'єкта, і денотат, який має бути відгаданим [12, с. 166].

Не менш важливим для з'ясування особливостей функціонування когнітивно-креативних механізмів свідомості реципієнта є розуміння того, що дискурсивна природа загадки може розглядатися подвійно. З одного боку, вона закладена в самій структурі загадки, що передбачає діалог, а з іншого – у сфері її використання, оскільки в реальному дискурсі загадка репрезентує взаємодію комунікантів [3, с. 129]. Це зайвий раз свідчить про доцільність та перспективність

безпосередньої реалізації обраного нами другого етапу виконання методологічних передумов дослідження.

Починаючи його виконання, було б неетично не відзначити сучасні досягнення О.О. Селіванової, яка розробила методіку концептуального моделювання денотата відгадки, що базується на реальних механізмах роботи людської свідомості, яка отримує інформацію із зовнішнього світу. Нею запропоновано модель ментально-психологічного комплексу [26, с. 109-152], що відображає нелінійний психофункціональний континуум свідомості та базується на кореляції пізнавальних підсистем мислення, відчуття, почуття, інтуїції, трансценденції і колективного позасвідомого [27, с. 357]. Авторка зазначеної праці підкреслює, що процедура пошуку відгадки є складним психокогнітивним механізмом, який спирається на семіотичну форму загадки та структуру знань про денотат, що охоплює використання буквальної інформації знаків, які відповідають слотам пропозиції, її модусу; переінтерпретацію донорських метафоричних сценаріїв на основі подібності сенсорики, гештальтів, стандартності ситуації з урахуванням культурних стереотипів, архетипів і інтерсеміотичних зв'язків, а також переробку парадоксальної інформації, закладеної в змішаному синтаксисі загадок й опосередкованою гіперболізацією [27, с. 360].

Проте викладене не надає достатніх підстав ігнорувати відоме застереження Ю.І. Левіна щодо надлишкової оптимістичності спроб алгоритмізації семантичної процедури відгадування загадки, оскільки саме на її прикладі можна явно переконатися в свавіллі людського мислення і його небажанні вписуватися в певні рамки [12, с. 166].

Тому, на відміну від глобального кібернетичного підходу, використаного у праці [27], методологія, що частково реалізується у межах нашого пошуку, передбачає поетапне вирішення складних питань перебігу мовленнєво-розумової діяльності реципієнта взагалі та того, хто відгадує загадку, зокрема. Така стратегія наукового пізнання відкриває подальшу можливість зведення структурно-фабульних елементів загадки в чітко класифіковані за провідними ознаками матриці часткові змістові алгоритми їхнього декодування, на підставі аналізу яких має виникнути сенс пошуку відповідних більш загальних алгоритмів мовленнєво-мисленнєвої діяльності реципієнта. Саме за цих умов перед лінгвістами і постануть конкретні проблеми розгляду семіотичних феноменів, про які наразі йдеться у працях (див., напр., [12; 5; 4; 23, с. 559; 28; 31; 50]), та з'ясується можливість раціонального вирішення питань, дослідження яких започатковано у роботах Ю.І. Левіна [12; 13].

Повертаючись до результатів реалізації другого етапу обґрунтування моделі взаємодії когнітивно-креативних механізмів декодування фольклорної загадки реципієнтом, зазначимо, насамперед, що концептуально-методологічним підґрунтям подальших наших міркувань слугували відомі філософські праці А.В. Клименюка [8, с. 88-104; 9, с. 205-234]. Згідно з викладеною в них концепцією, мовленнєво-мисленнєва діяльність реципієнта охоплює три укрупнені, складним чином взаємодіючі між собою сфери

його духовного, або психічного буття: свідомість, підсвідоме (трансцендентне та ментальне), позасвідоме (екзистенціальне). Саме в такій площині, створеній зазначеними ієрархічно розташованими сферами, нами і було реалізовано спробу побудови когнітивно-креативної моделі декодування загадки реципієнтом. При цьому відповідно до бачення автора концепції [9, с. 225], під мисленням людини ми розуміли сукупність взаємопов'язаних процесів поліконцептуального емоційного хаосу, що саморозвивається, пригніченням, структуруванням і використанням результатів розвитку якого управляє біконцептуальна свідомість.

Тому у процесі подальшого викладу ми дотримуємося наступних уживаних у роботі [9, с. 207] понять та уявлень. Під терміном "екзистенціальне" розуміємо все, що відноситься до унікальної неповторності всередині людського буття, відчуття індивідом власної причетності до вищого, і що не може бути виражено на мові понять. Уважаємо також, що екзистенціальне буття людини, яке протікає в сфері його позасвідомого, ґрунтується на емоційному мисленні. Отже, реалізацію екзистенціальних процесів у позасвідомому ми трактуватимемо як емоційне мислення.

Поняттям "ментальний" називатимемо результат взаємодії глибинних рівнів колективної та індивідуальної свідомості, які визначають образ думок і почуттів людини, оснований на позасвідомих мисленнєвих установках, а також на її навичках емоційної і поведінкової готовності до сприйняття і пізнання навколишнього світу. Зазначимо тут, що ментальне буття людини, яке протікає у сфері його підсвідомого, базується на емо-раціональному мисленні.

Терміном "трансцендентне" будемо позначати акт, процес, а також будь-який продукт людського мислення про надкатегоріальну повноту буття або його окремі характеристики, які вважаються недосяжними для безпосереднього пізнання, пізнаються лише умоглядно, але можуть бути виражені мовою абстрактних понять. Розумітимемо, що трансцендентне буття людини, яке протікає у сфері її підсвідомого, ґрунтується на раціональному мисленні.

Таким чином, по-перше, стає очевидним, що у межах підсвідомого людини здійснюють свій перебіг ментальні й трансцендентні акти, спільною ознакою яких слугує наявність елементів раціонального мислення. По-друге, рушійною силою саморозвитку у свідомості індивіда усіх без винятку мовленнєво-мисленнєвих процесів та актів є психофізіологічна енергія його особистості. По-третє, свідомість людини не може контролювати процеси, що відбуваються у сферах її екзистенціального буття. Проте вона здатна частково контролювати загальний хід процесів ментального та трансцендентного мислення і жорстко табувати результати сумісної діяльності усіх сфер психічного позасвідомого та підсвідомого буття особистості. По-четверте, як це також зазначено в праці [9, с. 220], для започаткованого нами моделювання раціонально обмежитися використанням понять "емоційний", "емо-раціональний", "раціональний" і "логічний" концепти, детерміновані відмінностями природи породження мислення в означених вище сферах духовного буття людини.

На цих теоретичних підвалинах нами і було побудовано когнітивно-креативну модель декодування загадки реципієнтом, графічна інтерпретація якої наведена на рис. 2.

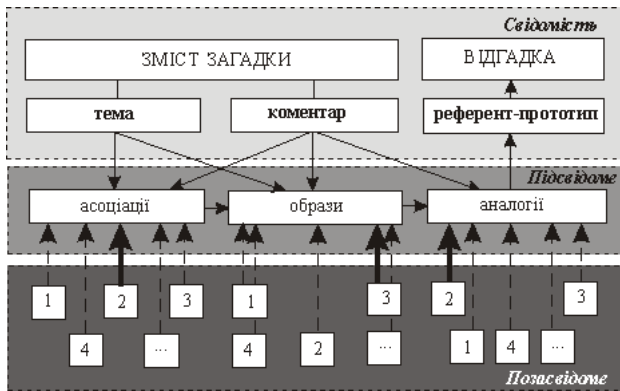

Рис. 2. Когнітивно-креативна модель декодування загадки реципієнтом

Як це видно з рисунка, за такого інтерпретування до сфери свідомості реципієнта попадають усі визначені нами за схемою рис. 1 структурно-фабульні елементи загадки. Викладене бачення структури щільно корелює з думкою О.О. Селіванової про те, що загадка як семіотичний феномен є цілісним мікротекстом-діалогом, комунікативними кроками якого постають власне загадка й відгадка [27, с. 356], інтерпретовані на моделі рис. 2 відповідними структурно-фабульними елементами.

Процес декодування загадки реципієнтом відбувається таким чином. Сприйняте свідомістю змістове насичення озвученої або матеріалізованої у вигляді письмового тексту загадки одночасно та паралельно транслюється в підсвідоме й позасвідоме реципієнта.

Когнітивна природа декодування загадок пов'язана, насамперед, з асоціативним механізмом, що лежить в основі переосмислення концепту, існуючого в свідомості та закріпленого в мові одиницями первинної номінації [28, с. 102; 1, с. 10-11; 16, с. 149; 36, с. 935], які трансформуються психофізіологічною енергією реципієнта у різні за своєю природою вторинні одиниці. Саме тому, у складі загальної картини світу прийнято розрізняти [33] концептуальну й мовну картини. Концептуальна картина світу охоплює суму знань і уявлень про нього, упорядковану в свідомості людини у вигляді певної концептуальної системи, субстрат якої формують концепти, образи, схеми дій тощо [36, с. 935]. Мовна картина, що організовується за законами мови, та концептуальна модель, яка базується на законах фізичного світу, дотичні, але не заміщують одна одну [там само]. Зрозуміло, що структура загадки безпосередньо пов'язана з цією дотичністю концептуальної й мовної картин світу.

Тому для поглиблення наукових уявлень про вплив структурно-фабульних елементів загадки на асоціації, образи та аналогії, які виникають у сфері підсвідомого реципієнта, ми змушені нагадати, що при всьому існуючому різноманітті альтернативної природи досліджуваних когнітивістикою концептів, тобто так званих мисленнєвих картинок, картиноподібних репрезентацій, гештальтів, фреймів, сценаріїв, схем, звукових асоціативів, нав'язливих образів, чуттєвих знаків,

пізнавальних карт, знаків і їхніх структур, ментальних речень тощо, механізм їхнього породження психічною сферою людини єдиний [9, с. 220].

За таких умов асоціації, образи й аналогії набувають сутності мисленнєвих актів або операцій, що постають перед нами у якості елементів складного процесу когнітивно-креативного мислення реципієнта, а всі існуючі в його психічній сфері різновиди концептів набувають ознак засобів реалізації зазначених актів. У свою чергу, метафори, про які, зазвичай, йдеться в когнітивних дослідженнях загадки [10; 18, с. 82-83; 37, с. 73-75; 36, с. 935-936; 47; 11, с. 266-267], набувають властивостей приналежного до її тексту мовного засобу, покликаною збуджувати у психіці реципієнта асоціації, образи й аналогії.

Отже, з одного боку, ми маємо розуміти, що метафори жодним чином не можуть бути віднесені до морфологічного ряду асоціацій, образів та аналогій, оскільки на нашій моделі (рис. 2) вони є, з погляду логіки мислення реципієнта, елементами нижчого від метафори ієрархічного рівня. З іншого боку, слід особливо підкреслити, що згадувана вище конкретизація концептів (типу фрейми, гештальти, схеми, образи, мультиплікати і т.п.), за відомими вимогами моделювання (йдеться про принцип необхідності та достатності кількості елементів у моделі) є надлишковим. Тому на моделі ми обмежилися ознакою їхньої приналежності до сфери, у якій ці концепти породжуються, тобто диференціювали їх на емоційний, емоціональний, раціональний і логічний концепти.

Таке інтерпретування дає можливість прослідкувати варіанти схем розгортання реальних процесів декодування загадки реципієнтом. Згідно з першою послідовно-логічною схемою, яка має одноходовий характер, у процесі розгадування змістове насичення теми загадки, зафіксоване свідомістю реципієнта, здійснює запуск механізму пошуку асоціації, перебіг якого відбувається у сфері підсвідомого психіки індивіда.

Зазначимо, що рушійною силою реалізації асоціації як мисленнєвої операції виступає психічна енергія позасвідомого (див. детальніше [9, с. 213-234]), з царини якої в сферу підсвідомого спрямовуються конкуруючі енергетичні потоки, притаманні збуджуванню змістом теми емоційним концептам (див. рис. 2, елементи 1-4...). Унаслідок конкурування, що відбувається в режимі взаємного пригнічення або резонування, енергетично найпотужніший емоційний концепт здобуває статус базового елементу асоціації (на рис. 2 це – концепт 2). Будучи зафіксованим свідомістю, ця асоціація виконує роль додаткового змістового елементу, який сумісно зі змістом коментаря здійснює запуск механізму пошуку відповідного образу у психічній сфері реципієнта.

Пошук образу відбувається за такою ж самою схемою конкуренції концептів. Сформований таким чином образ у взаємодії з асоціацією несе гіпотетично-інтуїтивну інформацію, яка забезпечує запуск останньої мисленнєвої операції в загальному структурному ланцюжку пошуку відгадки реципієнтом. Ця операція, спрямована на пошук аналогії, протікає за вже відомим механізмом конкурування альтернативних емоційних концептів. У процесі її реалізації енергетично найпотужніший концепт, підіймаючись до рівня підс-

відомого, відіграє основу виникнення аналогії, відповідно до якої у сфері свідомості формується референт-прототип, перетворюваний на ґрунті діалектичної логіки у відгадку, що вербалізується реципієнтом. Тут необхідно лише зазначити, що емоційні концепти сфери позасвідомого, які формуються під впливом генетичного та життєвого досвіду індивіда, можуть у залежності від характеру та психо-фізіологічних особливостей реципієнта мати різну природу: вербальні, образні, дотикові, смакові, звукові, запахові і т.п. концепти [9, с. 220-222].

На відміну від першої, сценарій реалізації другої – зворотно-послідовної схеми з притаманним їй багатоходовим характером – є більш складним. Багатоходова специфіка пошуку відгадки за цією схемою полягає в повторюванні реципієнтом попередніх мисленневих актів (наприклад «асоціації»), що недостатньо узгоджуються з наступними (наприклад, «образи»). У такому разі, коли свідомість реципієнта табує результат, отриманий під час перебігу акту асоціації, на підставі його суперечності зі створюваним нею образом, індивід змушений удаватися до нової повторної послідовної реалізації зазначених мисленнево-розумових операцій.

За більш складним сценарієм необхідність виконання зворотних дій може виникати в глибинних структурах на стадії пошуку аналогії або поверхневих – при формулюванні референту-прототипу. Вельми вірогідно, що саме ці обставини і нав'яли лінгвістам відомі думки щодо поверхневих та глибинних структур загадки. Взагалі ці міркування є цілком

об'єктивними, якщо вони віднесені до процесу декодування загадки, оскільки її зміст і відгадка разом зі структурно-фабульними елементами функціонують, відповідно до моделі, як поверхнева структура, а асоціації, образи, аналогії підсвідомого та концепти позасвідомого, без сумніву, мають відношення до глибинних структур людського психе.

Взагалі неузгодження можуть мати у мисленні індивіда як вертикальний (тема – асоціації, коментар – образи, референт-прототип – аналогії), так і горизонтальний (зміст загадки – відгадка; тема – коментар – референт-прототип; асоціації – образи – аналогії) характер. Незалежно від природи самого неузгодження (буквальне – метафорично-образне; реальне – віртуальне; формально-логічне – раціональне, свідоме – позасвідоме і т.п.), ефективність процесу декодування загадки буде визначатися, насамперед, співпадінням культурних і ментальних полів комунікантив [30, с. 33-36], що створюються в їхній свідомості за рахунок генетичної та соціально-виховної складових, які вплинули на формування сфери підсвідомого їхньої психіки.

Обґрунтований нами підхід до модельного інтерпретування особливостей функціонування когнітивно-креативного механізму декодування загадки реципієнтом здатен слугувати методологічним орієнтиром для теоретичного поглиблення існуючих лінгвістичних уявлень та основою структурування програм і методик подальших досліджень розглядуваного феномену.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Амосова Т.В. Прототип как средство кодирования идиомы // Проблемы вербальной коммуникации и представления знаний: Материалы Всероссийской научной конференции, посвященной 50-летию Иркутского государственного лингвистического университета (15-17 сентября 1998 года). – Иркутск: Изд-во Иркутского лингвистического университета, 1998. – С. 10-11.
Amosova T.V. Prototip kak sredstvo kodirovaniya idiomy [The prototype as a means of idioms coding] // Problemy verbal'noj kommunikacii i predstavleniya znaniy: Materialy Vserossijskoj nauchnoj konferencii, posvjashhennoj 50-letiju Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta (15-17 sentjabrja 1998 goda). – Irkutsk: Izd-vo Irkutskogo lingvisticheskogo universiteta, 1998. – S. 10-11.
- Аникин В.П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. – М.: Учпедгиз, 1957. – 240 с.
Anikin V.P. Russkie narodnye poslovice, pogovorki, zagadki i detskij fol'klor [Russian proverbs, sayings, riddles and children's folklore]. – М.: Учпедгиз, 1957. – 240 s.
- Бутов О.В. Проблема дефініції загадки // Вісник Черкаського університету. – Вип. 213. Серія «Філологічні науки». – 2011. – С. 125-130.
Butov O.V. Problema definicii' zagadky [The problem of a riddle definition] // Visnyk Cherkas'kogo universytetu. – Vyp. 213. Serija «Filologichni nauky». – 2011. – S. 125-130.
- Волкова М. В. Загадка и кроссворд как типы текста: семантический и прагматический аспекты (на материале немецкого языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Волкова Марина Викторовна; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Смоленский государственный университет». – Смоленск, 2011. – 24 с.
Volkova M. V. Zagadka i krossvord kak tipy teksta: semanticheskij i pragmaticheskij aspekty (na materiale nemeckogo jazyka) [Riddle and crossword as the types of text: semantic and pragmatic aspects (based on the German language)]: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / Volkova Marina Viktorovna; Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovanija «Smolenskij gosudarstvennyj universitet». – Smolensk, 2011. – 24 s.
- Журицкий А.Н. Семантическая структура загадки: Метафорическое преобразование смысла / Отв. ред. Н.В. Охотина. – М.: Наука, 1989. – 128 с.
Zhurinskij A.N. Semanticheskaja struktura zagadki: Nemetaforicheskoe preobrazovanie smysla [The semantic structure of the riddle: nonmetaphorical transformations of meaning] / Otv. red. N.V. Ohotina. – М.: Nauka, 1989. – 128 s.
- Захарова Н.В. Загадка як особлива семіотична система // Проблеми звіставної семантики: 36. наук. стетей. – Вип. 9. – 2009. – К.: Вид центр КНЛУ. – С. 394-398.
Zaharova N.V. Zagadka jak osoblyva semiotychna systema [Riddle as a special semiotic system] // Problemy zvistavnoi' semantiky: Zb. nauk. stetej. – Vyp. 9. – 2009. – К.: Vyd centr KNLU. – S. 394-398
- Кенгс-Маранда Э. Логика загадки // Паремииологический сборник. Пословица. Загадка (Структура, смысл, тип). – М.: Гл. ред. Восточной литературы, 1978. – С. 249-283.
Kengs-Maranda Je. Logika zagadki [Logic of the riddle] // Paremiologicheskij sbornik. Poslovica. Zagadka (Struktura, smysl, tip). – М.: Gl. red. Vostochnoj literatury, 1978. – S. 249-283.
- Клименюк А.В. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида // Наукові записки. – Вип. 81 (3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4

- ч. – Кировоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 88-104.
- Klimenjuk A.V. *Modeli konceptosfery i mehanizmov kognitivnogo myshlenija individa [Models of the conceptual sphere and mechanisms of an individual's cognitive thinking]* // *Naukovi zapiski. – Vip. 81 (3). – Serija: Filologichni nauki (movoznavstvo): U 4 ch. – Kirovograd: RVV KDPU im. V. Vinnichenka, 2009. – S. 88-104.*
9. Клименюк А.В. Знание, познание, когнития: Монография. – Тернополь: Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
- Klimenjuk A.V. *Znanie, poznanie, kognicija [Knowledge, learning, cognition]: Monografija. – Ternopol': Pidruchniki i posibniki, 2010. – 304 s.*
10. Лазутин С.Г. Метафора в загадках // Вопросы поэтики литературы и фольклора. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1976. – С. 34-49.
- Lazutin S.G. *Metafora v zagadkah [Metaphor in riddles]* // *Voprosy pojetiki literatury i fol'klora. – Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta, 1976. – S. 34-49.*
11. Ларионова О.Н. Когнитивная составляющая русских загадок // Вестник Тюменского государственного университета. – 2010. – №1. – С. 264-269.
- Larionova O.N. *Kognitivnaja sostavljajushhaja russkih zagadok [The cognitive component of Russian puzzles]* // *Vestnik Tjmenskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2010. – №1. – S. 264-269.*
12. Левин Ю.И. Семантическая структура русской загадки // Труды по знаковым системам: Сборник научных статей в честь Михаила Михайловича Бахтина (к 75-летию со дня рождения). – Тарту: Тартуский государственный университет, 1973. – Вып. VI. – С. 166-190.
- Levin Ju.I. *Semanticheskaja struktura russkoj zagadki [The semantic structure of the Russian riddle]* // *Trudy po znakovym sistemam: Sbornik nauchnyh statej v chest' Mihaila Mihajlovicha Bahtina (k 75-letiju so dnja rozhdenija). – Tartu: Tartuskij gosudarstvennyj universitet, 1973. – Vyp. VI. – S. 166-190.*
13. Левин Ю.И. Семантическая структура загадки // Паремнологический сборник: Пословица. Загадка (структура, смысл, текст). – М.: Наука, 1978. – С. 283-313.
- Levin Ju.I. *Semanticheskaja struktura zagadki [The semantic structure of the riddle]* // *Paremiologicheskij sbornik: Poslovica. Zagadka (struktura, smysl, tekst). – M.: Nauka, 1978. – S. 283-313.*
14. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / Под ред. А.П. Горкина. – М.: Росмэн-Пресс, 2006. – 584 с. [E-ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/1891/zagadka.
- Literatura i jazyk. *Sovremennaja illjustrirovannaja jenciklopedija [Literature and language. Modern Illustrated Encyclopedia]* / *Pod red. A.P. Gorkina. – M.: Rosmjn-Press, 2006. – 584 s. [E-source]. – Access mode: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/1891/zagadka.*
15. Лушникова Г.И., Потапова Н.В. Языковая игра в английских загадках-шутках // Вестник Кемеровского государственного университета. – № 4 (48) 2011. – С. 191-195.
- Lushnikova G. I., Potapova N. V. *Jazykovaja igra v anglijskih zagadkah-shutkah [Language game in English puzzling jokes]* // *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta. – № 4 (48) 2011. – S. 191-195.*
16. Магировская О.В. Вторичная номинация концепта в современном английском языке (на материале пословиц и загадок): дисс. ... канд филол. наук: 10.02.04 / Магировская Оксана Валериевна; Красноярский государственный педагогический университет. – Красноярск, 2001. – 180 с.
- Magirovskaja O.V. *Vtorichnaja nominacija koncepta v sovremennom anglijskom jazyke (na materiale poslovic i zagadok) [Secondary concept nomination in the modern English language (based on proverbs and riddles)]: diss. ... kand filol. nauk: 10.02.04 / Magirovskaja Oksana Valerievna; Krasnojarskij*
- gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet. – Krasnojarsk, 2001. – 180 s.*
17. Мамедова А.И. Структурно-функциональная типология немецкой народной загадки // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: МЦ “Крым”, 2005. – № 76. – С. 116-119.
- Mamedova A.I. *Strukturno-funkcional'naja tipologija nemeckoj narodnoj zagadki [Structural and functional typology of German folk riddles]* // *Kul'tura narodov Prichernomor'ja. – Simferopol': MC „Krym“, 2005. – № 76. – S. 116-119.*
18. Митрофанова В.В. Специфика русских народных загадок и их связь с другими жанрами фольклора // Русский фольклор. – Том 10. Специфика фольклорных жанров. – М., Л.: Наука. – 1966. – С. 79-102.
- Mitrofanova V.V. *Specifika russkih narodnyh zagadok i ih svjaz' s drugimi zhanrami fol'klora [Specificity of Russian folk riddles and their relationship with other folklore genres]* // *Russkij fol'klor. – Tom 10. Specifika fol'klornyh zhanrov. – M., L.: Nauka. – 1966. – S. 79-102.*
19. Пермяков Г.Л. К вопросу о структуре паремнологического фонда // Типологические исследования по фольклору: сборник статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1895-1970) / Составители Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов. – М.: Наука, 1975. – С. 247-274.
- Permjakov G.L. *K voprosu o strukture paremiologicheskogo fonda [On the structure of the paremiological fund]* // *Tipologicheskie issledovanija po fol'kloru: sbornik statej pamjati Vladimira Jakovlevicha Proppa (1895-1970) / Sostaviteli E. M. Meletinskij, S. Ju. Nekljudov. – M.: Nauka, 1975. – S. 247-274.*
20. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремнологии. – М.: Наука, 1988. – 235 с.
- Permjakov G.L. *Osnovy strukturnoj paremiologii [Fundamentals of structural paremiology]. – M.: Nauka, 1988. – 235 s.*
21. Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропп / Науч. ред. И.В.Пешкова. – М.: Лабиринт, 2001. – 192 с.
- Propp V. Ja. *Morfologija volshebnoj skazki [The morphology of the fairy tale] / Vladimir Jakovlevich Propp / Nauch. red. I.V.Peshkova. – M.: Labirint, 2001. – 192 s.*
22. Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. Проблемы и методы. – М.: Наука, 1977. – 263 с.
- Revzin I.I. *Sovremennaja strukturnaja lingvistika. Problemy i metody [Modern structural linguistics. Problems and methods]. – M.: Nauka, 1977. – 263 s.*
23. Ревзина О.Г. IV летняя школа по вторичным моделирующим системам (Тарту, 17-24 августа 1970 г.) // Труды по знаковым системам: Сборник научных статей в честь Михаила Михайловича Бахтина (к 75-летию со дня рождения). – Тарту: Тартуский государственный университет, 1973. – Вып. VI. – С. 553-566.
- Revzina O.G. *IV letnjaja shkola po vtorichnym modelirujushhim sistemam (Tartu, 17-24 avgusta 1970 g.) [IV Summer School on secondary modeling systems (Tartu, 17-24 August 1970)] // Trudy po znakovym sistemam: Sbornik nauchnyh statej v chest' Mihaila Mihajlovicha Bahtina (k 75-letiju so dnja rozhdenija). – Tartu: Tartuskij gosudarstvennyj universitet, 1973. – Vyp. VI. – S. 553-566.*
24. Рыбникова М.А. Наш сборник // Загадки / Мария Александровна Рыбникова. – М.-Л.: Академия, 1932. – С. 3-21.
- Rybnikova M.A. *Nash sbornik [Our collection]* // *Zagadki / M.A. Rybnikova. – M.-L.: Akademiya, 1932. – S. 3-21.*
25. Седакова И.А., Толстая С.М. Загадка // Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под ред. Н.И. Толстого. – Т. 2. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 233-237.
- Sedakova I.A., Tolstaja S.M. *Zagadka [Riddle]* // *Slavjanskije drevnosti: Jetnolingvisticheskij slovar' / Pod red. N.I. Tolstogo. – T. 2. – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1999. – S. 233-237.*
26. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология / Е.А. Селиванова. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.

- Selivanova E.A. *Kognitivnaja onomasiologija [Cognitive onomasiology]* / E.A. Selivanova. – K.: Fitosociocentr, 2000. – 248 s.
27. Селиванова Е.А. Когнитивные механизмы денотации украинской загадки // Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Серия «Филология». – Т.18 (57). – 2005. – № 2. – С. 356-360.
- Selivanova E.A. *Kognitivnye mehanizmy denotacii ukrainskoj zagadki [Cognitive Mechanisms of Ukrainian riddles denotation]* // *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V. Vernadskogo. Serija «Filologija»*. – T.18 (57). – 2005. – № 2. – S. 356-360.
28. Селиванова Е.А. Загадка как когнитивно-семиотический феномен в парадигмальном пространстве современной лингвистики // Язык и ментальность: сб. статей / Отв. ред. М. Влад. Пименова. – Вып. 5. Серия «Славянский мир». – СПб.: СПбГУ. – 2010. – С. 93-103.
- Selivanova E.A. *Zagadka kak kognitivno-semioticheskij fenomen v paradigmal'nom prostranstve sovremennoj lingvistiki [Riddle as a cognitive-semiotic phenomenon in the paradigmatic space of modern linguistics]* // *Jazyk i mental'nost': sb. statej / Otv. red. M.Vlad. Pimenova*. – Вып. 5. Serija «Slavjanskij mir». – SPb.: SPbGU. – 2010. – S. 93-103.
29. Сендерович С.Я. Морфология загадки / С.Я. Сендерович. – М.: Языки славянской культуры, 2008. – 208 с.
- Senderovich S.Ja. *Morfologija zagadki [Morphology of the riddle]* / S.Ja. Senderovich. – M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2008. – 208 s.
30. Тараненко Л.И. Просодична зв'язність англійської прозової баки: Монографія. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2008. – 204 с.
- Taranenko L.I. *Prosodychna zv'jaznist' anglijs'koi' prozovoi' baky [Prosodic cohesion of an English fable]: Monografija*. – K.: TOV «Agentstvo «Ukrain'a», 2008. – 204 s.
31. Титова Н.Г. Изоморфизм и алломорфизм лингвистического абсурда в русском и английском энигматическом тексте: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Титова Надежда Георгиевна; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет. – Казань, 2010. – 22 с.
- Titova N.G. *Izomorfizm i allomorfizm lingvisticheskogo absurda v russkom i anglijskom enigmaticheskom tekste [Isomorphism and allomorphy of linguistic absurdity in Russian and English enigmatic texts]: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.20 / Titova Nadezhda Georgievna; Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovanija Tatarskij gosudarstvennyj gumanitarno-pedagogicheskij universitet*. – Kazan', 2010. – 22 s.
32. Топорова Т.В. О древнеисландских космологических загадках как феномене языка и культуры. – М.: ИМЛИ РАН, 2002. – 236 с.
- Toporova T.V. *O drevneislandskih kosmologicheskij zagadkah kak fenomene jazyka i kul'tury [About Old Norse cosmological riddles as the phenomenon of language and culture]*. – M.: IMLI RAN, 2002. – 236 s.
33. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / Отв. ред. Б. Серебренников. – М.: Наука, 1988. – С. 108-140.
- Ufimceva A.A. *Rol' leksiki v poznanii chelovekom dejstvitel'nosti i v formirovanii jazykovoj kartiny mira [The role of lexis in a person's perception of reality as well as in shaping the worldview]* // *Rol' chelovecheskogo faktora v jazyke: jazyk i kartina mira / Otv. red. B.A. Serebrennikov*. – M.: Nauka, 1988. – S. 108-140.
34. Цивьян Т.В. Отгадка в загадке: разгадка загадки? // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Загадка как текст I. – М.: Индрик, 1994. – С. 178-194.
- Civ'jan T.V. *Otgadka v zagadke: razgadka zagadki? [The clue of a riddle is in the riddle: solving the riddle?]* // *Issledovanii v oblasti balto-slavjanskoj duhovnoj kul'tury: Zagadka kak tekst I*. – M.: Indrik, 1994. – S. 178-194.
35. Чичеров В.И. Русское народное творчество / Владимир Иванович Чичеров / Под ред. Э.В.Померанцевой. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1959. – 523 с.
- Chicherov V.I. *Russkoe narodnoe tvorcestvo [Russian folk art]* / Vladimir Ivanovich Chicherov / Pod red. Je.V.Pomerancevoj. – M.: Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1959. – 523 s.
36. Юсупова Э.Д. Взаимодействие двух картин мира в английских загадках // Вестник Башкирского университета. – 2008. – Т. 13. №4. – С. 935-936.
- Jusupova E.D. *Vzaimodejstvie dvuh kartin mira v anglijskij zagadkah [The interaction of the two world pictures in English riddles]* // *Vestnik Bashkirskogo universiteta*. – 2008. – T. 13. №4. – S. 935-936.
37. Юсупова Э.Д. Когнитивные особенности английских загадок-метафор как единиц вторичной номинации // Вестник Башкирского университета. – 2008. – Т.13. №1. – С. 73-75.
- Jusupova E.D. *Kognitivnye osobennosti anglijskij zagadok-metafor kak edinic vtorichnoj nominacii [Cognitive features of English riddles-metaphors as units of secondary nomination]* // *Vestnik Bashkirskogo universiteta*. – 2008. – T.13. №1. – S. 73-75.
38. Abrahams R.D. Introductory Remarks to a Rhetorical Theory of Folklore // The Journal of American Folklore. – Vol. 81. – No. 320. – 1968. – 143-158.
39. Abrahams R.D., Dundes A. Riddles // Folklore and Folklife. And Introduction / Ed. by Richard M. Dorson. – Chicago, L.: the University of Chicago Press, 1982. – P. 129-143.
40. Beuchat P.D. Riddles in Bantu // The study of Folklore. Ed. by Alan Dundes. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1965. – P. 182-215.
41. Boryslawski R. The Old English Riddles and the Riddlic Elements of Old English Poetry / Rafal Boryslawski. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Wien: Lang, 2004. – 221 S.
42. Caro de F.A. Riddles and Proverbs // Folk Groups and Folklore Genres. An introduction / Ed. by Elliot Oring. – Logan: Utah State University Press, 1986. – P. 175-197.
43. Eugenio D.L. Philippine Folk Literature: An Anthology. Philippine Folk Literature Series / Damiana L. Eugenio. – Vol. I. – Diliman, Quezon City: Folklore Studies Program, College of Arts & Sciences, University of the Philippines, The U.P. Folklorists, Inc., 1982. – xv+486 p.
44. Georges R., Dundes A. Toward a Structural Definition of the Riddle // The Journal of American Folklore. – Vol. 76, No. 300. – 1963. – P. 111-118.
45. Kongas-Maranda E. The Logic of Riddles // Structural Analysis of Oral Tradition. – Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1971. – P. 189-232.
46. Köngäs-Maranda E. Theory and Practice of Riddle Analysis // The Journal of American Folklore. – 1971. – Vol. 84, No. 331. – P. 51-61.
47. MacCormac E. R. A Cognitive Theory of Metaphor. – Cambridge, Mass., L.: The MIT Press, 1985. – 254 p.
48. Petsch R. Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels / Robert Petsch. – Berlin: Meyer und Müller, 1899. – 152 p.
49. Scott Ch. T. On Defining the Riddle: The Problem of Structural Unit // Genre. – Vol.2, No.2. – 1969. – P. 129-142.
50. Stefanova A. Riddles as a Community Psychological Phenomenon in Folklore: Myths, Fairy-Tales, Personal Literature Art // Folklore. – Vol. 35. – P. 131-142 [Е-pecypc]. – Режим доступа: <http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol35/stefanova.pdf>.
51. Taylor A. The Riddle // California Folklore Quarterly. – Vol. 2. – No. 2. – 1943. – P. 129-147.
52. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition. – Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1951. – 959 p.

53. Tucker B. Reading Riddles: Rhetorics of Obscurity from Romanticism to Freud / Brian Tucker. – Lewisburg, Pa: Bucknell University Press, 2011. – 198 p.

Taranenko L.I. Plot structure of a folk riddle and a cognitive-creative mechanism of its decoding

Abstract. The article substantiates the plot algorithmic structure of folk riddles as well as presents the original framework of a model-based interpretation and scientific description of a cognitive-and-creative mechanism of riddle decoding by a recipient. According to the results of plot algorithmic analysis of English folk riddles the author formed a general formalized scheme of the structure of their texts. It was established that the minimal plot element of the text of folk riddles is “object description”, which can be further differentiated into the following structural elements of the second hierarchical level: “topic” and “comment”. The paper emphasizes that the solution as the final structural element of a riddle is generated in the recipient’s mind and is directly related to his/her speech-and-thinking activity. Considering this, the author constructed a cognitive-and-creative model, representing processes of riddle decoding by a recipient that take place in accordance with two schemes of his/her speech-and-thinking activity: a sequentially logical scheme, being progressively directed, and a reverse sequential one, having an inherent multi-pass character.

Keywords: folk riddle, plot elements, plot algorithmic structure, model of decoding, scheme, cognitive-and-creative mechanism.

Тараненко Л.И. Фабульная структура фольклорной загадки и когнитивно-креативный механизм ее декодирования

Аннотация. В работе обоснована фабульная структура фольклорной загадки, а также изложена оригинальная концепция модельной интерпретации и научного описания функционирования когнитивно-креативного механизма ее декодирования реципиентом. По результатам выполнения алгоритмично-фабульного анализа текстов английских народных загадок сформирована обобщенная формализованная схема структурного построения их текстов. Установлено также, что минимальным фабульным элементом текста фольклорной загадки следует считать “описание объекта”, который может быть дифференцирован на такие структурно-фабульные элементы второго иерархического уровня, как “тема” и “комментарий”. Подчеркнуто, что отгадка как конечный структурный элемент загадки возникает уже в сознании реципиента и имеет непосредственное отношение исключительно к его речемыслительной деятельности. С учетом этого автором была построена когнитивно-креативная модель процессов декодирования загадки реципиентом по двум схемам его речемыслительной деятельности: последовательно-логической, имеющей четко направленный характер, и обратно-последовательной с присущим ей многоходовым характером.

Ключевые слова: народная загадка, фабульные элементы, алгоритмично-фабульная структура, модель декодирования, схема, когнитивно-креативный механизм.

Тищенко И.Ю.

**Поливариантность художественной интерпретации личности
(на материале романа Р. Андрияшика «Люди из страха»)**

*Тищенко Ирина Юрьевна, кандидат филологических наук
Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина*

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. В статье исследованы параметры поливариантной художественной рецепции личности в творчестве Романа Андрияшика, в частности – в его романе «Люди из страха». Выявлены как теоретические основы подобного подхода, так и духовные и культурные предпосылки становления образов-персонажей как самостоятельных индивидуальностей, в то же время являющихся носителями авторских мировоззренческих постулатов. Говоря об экзистенциальном начале в литературном наследии писателя, отмечаем его стремление отыскать потерянные гуманистические ценности в человеке неидеальном, но отражающем подлинные реалии своей эпохи. Автор создал в историческом пространстве собственное идеологически-психологическое пространство, отнюдь не замкнутое, в котором существуют его герои. В своих произведениях Роман Андрияшик вплотную подошел к проблеме насилия общества над человеком, которая неизбежно осуществлялась в разных формах (войны, национального гнета, социального принуждения, экономической зависимости). Под многообразием персонажа писатель прежде всего интуитивно понимает определенную деформацию личности под тяжестью эпохи. Исследование романов Андрияшика неизбежно способствует активизации размышлений о вечных вопросах бытия нации как совокупности личностей и его производных: человеческом достоинстве, кровном родстве – в прямом и переносном значении слова, земле, истории, настоящей боли и будущих достижениях. При желании человек может избавиться от подобных составляющих внутреннего мира, потеряв родину и отбросив их, как некие комплексы, но не без последствий для еще большей ценности, и, в определенном смысле, абстракции – человечности, которая на самом деле не бывает отвлеченной. Украинцу как представителю своей земли в творчестве Романа Андрияшика судьба не дарует безопасного пространства, следовательно, не позволяет всесторонне раскрыться. В то же время своеобразием его героя является то, что сама идея безопасного пространства становится опасной утопией, ведь оно невозможно помимо родной земли. Восприятие целей, ценностей, мыслей, чувств, переживаний литературных героев предстает у писателя-психолога как процесс нелинейный, диалектический, постоянно углубляющийся, требующий при восприятии определенных читательских навыков, хотя вдумчивое восприятие позволяет достаточно глубоко проникнуть в непростые, но справедливые ответы автора на каждый вопрос о сущности человека, который ставить жизнь. Художественный текст, таким образом, стремится к многомерности художественного характера, он имеет бесконечные потенциалы понимания, толкования, интерпретации.

Ключевые слова. Личность, художественная интерпретация, художественный характер, экзистенциальная проблематика.

Человеческая личность во все времена является эпицентром литературного творчества, поэтому в научных концепциях конца XX – XXI века, в том числе и филологического плана, интерес к индивидууму носит непреходящий характер. Весомую мысль высказал почти сто лет назад Н. Бердяев в философском труде “О назначении человека”, несколько раз переизданном, о том, что “учение о человеке есть прежде всего учение о личности. Истинная антропология должна быть персоналистичной” [3, с. 62]. Для самого Н. Бердяева личность – религиозно-духовная категория, таким образом, “есть Божья идея и его же замысел, возникший в вечности” [3, с. 62].

Прежде всего философские течения уже первой половины прошлого века, в частности, психоанализ, экзистенциализм, герменевтика, в чем-то – неофрейдизм, стали активно исследовать основы бытия человека, о чем русский философ П.С. Гуревич заметил: “Ну что такое человек? В чем его природа, сущность, назначение? От чего зависит смысл и ценность человеческой жизни? Каковы кардинальные проблемы человеческого существования?” [6, с. 504]. Подобные же проблемы ставят на стыке веков и художественная литература, и ее исследователи.

Несомненно, личность как явление есть предмет разных наук, это стало уже общим местом. Прежде всего, вызвано это многообразием и поливариантностью ее феноменологии. Философские концепции личности XX века, на которые до сих пор опираются философоцентричные мастера художественного слова, характеризуют разные ее стороны, западноевропейская мировоззренческая теория акцентирует ее индивидуальную природу, о чем, в частности идет речь в определении немецкого мыслителя Э. Фромма [16, с. 71].

Среди ряда философских, психологических и социологических концепций личности интересной является позиция теолога и философа Е.М. Иванова, считающего, что наличествует некоторая “Я-идея”, воплощающая амбивалентность феномена личности, в состав которой ученый считает “необходимостью включить в качестве некоего “скрытого”, “латентного” содержания все возможные “вариации” моего жизненного пути, все возможные (“виртуальные”) личности, которые могли бы существовать в различных условиях как альтернативные эмпирические реализации моей себестоительной “метафизической личности” [9, с. 32]. Таким образом, мыслитель настаивает на том, что личность содержит потенциальные воплощения – то, чем она могла бы стать в иных ситуациях.

Вне сомнения, перспективами многопланового прочтения личности проникалась не только наука, но и литература, ведь, по определению Ю. Борева в “Эстетике”, искусство через художественные формы создает определенные концепции [5, с. 124]. Ученый акцентирует существенные отличия художественного и научного понимания человека, поскольку литература дает не узкоаспектный, а целостный образ человека-личности [5, с. 106]. Аналогичны взгляды Л.М. Киракосяна о том, что видение личности в науке является моделью, а в искусстве она становится художественным образом [126, с.28-33]. Спецификой литературы в воспроизведении личности считается также способ-

ность текста раскрыть психологическую сущность человека: „В художественном произведении не только отражается внешний мир, объективная реальность, но и выражается внутренний мир – субъективная реальность – как персонажей, изображенных художником, так и самого художника как неповторимой личности” [15, с. 56].

Избыточная многовекторность аспектов анализа персонажа в конкретных литературных произведениях вызывала сомнения, например, у русского ученого М. Храпченко [17, с. 365]. Художественная сущность личности невозможна без самого произведения, составляя элемент образной ткани. Украинский литературовед В. Марко в исследовании “Основа творчих шукань. Художня концепція людини в сучасній українській радянській літературі” (1987 р.) назвал конкретные параметры художественного изображения человека, среди которых для нас значимы взгляд автора на человека и принципы его отражения, то есть все компоненты формы, определяющие художественное своеобразие воплощения личности [14, с. 12]. Соглашамся с В. Марко в постулате, что становление концепции человека в произведении синтезировано с личностью автора, что и реализуется в выборе художественных приемов.

Таким образом, целью данной статьи является исследование поливариантности художественной рецепции личности в творчестве Романа Андрияшика, в частности – в его романе «Люди из страха», который и выступает материалом изучения. В статье использована комплексная методика исследования, в том числе: биографический метод, который способствует раскрытию художественного мира Романа Андрияшика; наратологический подход и принципы рецептивной эстетики, которые служат для рассмотрения прозы Р.Андрияшика в проекции экзистенциальной парадигмы бытия и дискурса индивидуальной свободы в идеологических координатах соцреализма; психологический метод построения системы литературных персонажей как художественной проекции личностных ориентиров прозы Романа Андрияшика.

Обращает на себя внимание изображение героев через поступок, который выполняет существенную характеротворческую роль, ведь поступок зачастую выражает сущность конфликта, в его развитии с максимальной полнотой предстает сущность художественной личности. Вне сомнения, категория поступка отражает и внутренний мир героя. В раскрытии литературного характера особое место, как известно, занимают средства изображения внутренней жизни человека, его психического бытия (см.: работы В. Фашенко „Відкриття нового і діалектика почуттів”, „У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літератури”). Сам же тип психологизма зависит от специфики художественной личности, созданной писателем. В монографии „Человек в литературе” Н. Жулинский исследует, по сути, деструкцию личности в произведениях западноевропейских писателей, что становится фактом и украинской литературы шестидесятничества, а особенно – текстов постсоветского периода, когда кризис индивидуальности углубляется разрушением до того нерушимых ценностей. Экзистенциальный кризис украинской души исследует в

своей прозе и Роман Андрияшик. Трагедия человеческой жизни, лишенной самооценности, проявлялась для него в полиструктурности общественной проблематики внутриличностного происхождения, знаменуя возрождение гуманистического пафоса литературы. В своих произведениях Роман Андрияшик актуализировал проблему насилия общества над человеком, которое совершается через разные формы воздействия: войны, национального гнета, идеологического давления, а также проблему страха, спровоцированного этими негативными явлениями. Постоянное читаемое в контексте недовольство писателя концентрирует эмоциональное переживание того, что не удалось постичь украинцам в своей исторической судьбе. Р. Андрияшик смоделировал в историческом пространстве собственную идеологически-психологическую парадигму, в которой его сложные по натуре своей персонажи защищают собственное достоинство, что делает их жертвами, накладывая своеобразный отпечаток на усложненность характера. Автору удалось показать, частично через автобиографизм, неоднозначную многомерность украинской натуры, которая стала одной из существенных национальных черт.

Страх, ставший мировоззренчески-эмоциональным стержнем романистики писателя, – это тот страх, который возник и существует вместе с человечеством, приводя к разрушению внутреннего мира героев Романа Андрияшика. Вероятно, подобное явление связано с внутренним конфликтом автора, погруженного в искусство, и его вынужденным материализмом, навязанным господствующей идеологией. Р. Андрияшик сумел связать судьбы своих героев с опасной тогда идеей – идеей украинского национального самосознания, поскольку для писателя нет этической альтернативы, которая не была бы предательством себя. Однако национальная активность в итоге идет к еще более заметной противоречивости личности, вынужденной иногда быть неискренней даже с самыми близкими людьми, приспособившись, деформировавшись, не замечая этого. Только немногие из героев Р. Андрияшика остаются собой, что не отвергает их многомерности, она просто приобретает иной характер.

Так, главный герой романа „Люди из страха” Прокип Повсюда – участник Первой мировой войны, переживает бессмысленную и абсурдную для украинца бойню. От пережитого придет понимание, что достоинство и истинно человеческие ценности нельзя реализовать на войне, где от рядового требуется только бездумное участие. Мужество приходит со свободой, а величие человека раскрывается по искреннему зову сердца, – эти убеждения Прокопа Повсюды расходились с официальной точкой зрения. Призрак войны не оставляет главного героя и после возвращения домой, также, как и всех его односельчан, которые побывали на фронте. И это, очевидно, становится первоочередной причиной его желания построить себе

дом, что свидетельствует о необходимости изменения личностных ориентиров, ведь символика дома демонстрирует прочную связь с бытием. Повсюда предстает в разных социальных и бытовых ситуациях, проходя разнообразные испытания, иногда похожие на круги ада: он был солдатом, почувствовал себя в качестве объекта «охоты» разных политических сил, испытал личностные драмы, – но автор, подчинившись конъюнктуре, заставил героя признать необходимость революционных изменений.

Судьба героев непосредственно связана с общественно весомыми событиями. Не только жизнь, но и смерть персонажей становятся поводом для авторских обобщений. Жестоким цинизмом отмечено изображение смерти Ивана Декарчука, который пел во всех европейских столицах, около десяти лет был украшением Варшавской оперы, а умирает под присмотром монаха-агента. Не менее трагично переданы похороны профессора Кривовяза, где появляются шпики, чтоб разогнать толпу, пришедшую проводить известного историка в последний путь. Ограблено кладбище – вандалы сняли плиты и потрошили черепа в поисках золотых зубов и перстней; медные кресты и подсвечники перелили в пушечные гильзы. „Буваючи на цвинтарі, ти легко можеш зроби ти висновок про те, куди поспішає цивілізація. Якщо її слідів тут немає, то вона поспішає до гробу” [1, с. 68], – прозвучит из уст Повсюди.

Роман Андрияшик художественно изложил экзистенциальную множественность человеческой природы, используя, в частности концепцию, страха: перед социальным и национальным гнетом, нивелирующей личности под давлением тоталитарного режима, перед собственной незащищенностью и беспомощностью в противоречивом мире с его постоянным противоборством добра и зла. Автор коснулся через вопросы личностной многовекторности как проблематики глобального звучания, так и с большой болью звучат слова об истребление нации и ее культуры: „В нас ніколи не бракувало обдарованих людей, та недолугість духу зводила на манівці” [1, с. 55].

Таким образом, уже в первом романе Р. Андрияшика мы наблюдаем, что автор тяготеет к поливариантному, философски-психологическому взгляду на личность, сочетая его с выразительно национальным звучанием. Это позволяет ему раскрыть всю меру трагизма личности в противоречиях и диссонансах. Именно так автор актуализировал художественный характер людей из страха, который станет одним из центральных в его творчестве. Личность автора, вместе со сложными образами персонажей, переживших многочисленные испытания становится полноправным компонентом художественного мира писателя, которым предстает созданная им новая художественная реальность.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Андрияшик Р.В. Люди зі страху: Роман /Роман Васильович Андрияшик. – К.: Молодь, 1966. – 384 с.
Andriyashyk R.V. Liudy zi strahu [People from Fear]: Roman/Roman Vasyliovych Andriyashyk. – K.: Molod, 1966. – 384 s.
2. Бахтин М.М. Искусство и ответственность. К философии поступка. Автор и герой в эстетической деятельности. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве: Работы 1920-х годов. – К.: Next, 1994. – 384 с.

- Bahtin M.M. *Iskusstvo i otvetstvennost. K filosofiyi postupka. Avtor i heroy v esteticheskoy deyatel'nosti. Problema soderzhaniya, materiala i formy v slovesnom hudozhestvennom tvorchestve: Raboty 1920-h godov.* [Art and responsibility. To philosophy of an action. An Author and Character of Aesthetic Activity. The Problem of Content, Material and Form in Literary Feature Works: Works of 1920s.] – K., Next, 1994. – 384s.
3. Бердяев Н.А. О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
- Berdyaev N.A. *O naznacheniyi cheloveka* [About the meaning of a man]. – M.: Respublika, 1993. 383s.
4. Большов О.Ф. Філософська антропологія та її методичні принципи // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. В.В.Лях, В.С. Пазенок. – К.: Ваклер, 1996. – С.96-111.
- Bolnov O.F. *Filosofs'ka antropologiya ta yii metodychni pryntsyyp // suchasna zarubizhna filosofiya. Tetchiyi ta napryamy. Khrestomatiya: Navch. Posibnyk* [Philosophic anthropology and its methodological principals // Modern Foreign philosophy. Tendencies and directions. Reader: Educational text-book] / Uporyad. V.V. Lyakh, V.S. Pazenok. – K.: Vakler, 1996. – S. 96-111.
5. Боров Ю.Б. Эстетика. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
- Borev U.B. *Estetika* [Aesthetics]. – M.: Politizdat, 1988. – 496s.
6. Гуревич П. Человек как объект социально-философского анализа // Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и послесл. П.С.Гуревича, Общ. ред. Ю.Н. Попова. – М.: Прогресс, 1988. – С.504-517.
- Gurevich P.A. *Chelovek kak object sotsialno-filosofskogo analiza // Problema cheloveka v zapadnoy filosofiyi: Perevody* [Man as the Object of Socio-philosophic Analysis // The Problem of a Person in Western Philosophy: Translation] / Sost. i poslesl. P.S. Gurevicha, Obshch. Red. U.N.Popova. – M.: Progress, 1988. – S. 504-517.
7. Жулинский Н.Г. Человек в литературе. Общественные ценности и проблема художественного характера. – К.: Наукова думка, 1983. – 304 с.
- Zhulinskiy N.G. *Chelovek v literature. obshchestvennyie tsennosti i problema hudozhestvennogo haraktera* [A Man in Literature. Social Values and the Problem of Feature Character]. – K.: Naukova Dumka, 1983. – 304 p.
8. Зверев А. XX век как литературная эпоха // Вопросы литературы. – 1992. – №2. – С.3-56.
- Zverev A. *XX vek kak literaturnaya epokha* [XX-th Century as Literary Era] // Voprosy Literaturny. – 1992. – №2. – P. 3-56.
9. Иванов Е.М. Материя и субъективность. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1998. – 168 с.
- Ivanov E.M. *Materia i Subektivnost* [Subject and Subjectivity]. – Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo Universiteta, 1998. – 168s.
10. Киракосян Л.М. Концепция личности и герой литературы. – Ереван: Совет. грох, 1982. – 304 с.
- Kirakosyan L.M. *Kontseptsiya lichnosti i geroy literature* [The Idea of a Person and a Character of Literature]. – Erevan: Sovets. Grokh, 1982. – 304 p.
11. Киселева О.А. Феномен человеческой жизни. – К.: Наукова думка, 1994. – 84 с.
- Kiselyova O.A. *Fenomen chelovecheskoy zhizni* [The phenomenon of a man's life]. – K.: Naukova dumka, 1994. – 84p.
12. Колобаева Л.А. Концепция личности в русской литературе рубежа XIX – XX вв. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 336 с.
- Kolobaeva L.A. *Kontseptsiya lichnosti v russkoy literature* [The Conception of a Person in Russian Literature in XIX – XX centuries]. – M.: zd-vo MGU, 1990. – 336s.
13. Маритен Ж. Краткий очерк о существовании и существующем // Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и послесл. П.С.Гуревича; Общ. ред. Ю.Н. Попова. – М.: Прогресс, 1988. – С.229-260.
- Mariten Zh. *Kratkiy ocherk o sushchestvovanii i sushchestvuyushchem* // Problema cheloveka v zapadnoy filosofiyi: Perevody [A Short Essay of existence and essence // The Problem of a Person in Western Philosophy: Translation] / Sost. i poslesl. P.S. Gurevicha, Obshch. Red. U.N.Popova. – M.: Progress, 1988. – S. 229-260
14. Марко В.П. Основа творчих шукань. Художня концепція людини в сучасній українській радянській літературі. – К.: Вища школа, 1987.–165 с.
- Marko V.P. *Osnova tvorchykh shukan'. Hudozhnya kontseptsiya lyudyny v suchasniy ukraiyinskiy radyanskiy literaturi* [The Basis of Creative Researches. The Feature Conception of a Person in Ukrainian Modern Literature]. – K.: Vyscha shkola, 1987. – 165 s.
15. Столович Л.Н. Жизнь–творчество–человек: Функции художественной деятельности. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.
- Stolovych L.N. *Zhizn'-tvorchestvo-chelovek. [Life-Creativity-Person: The Functions of Feature Activity]* – Politizdat, 1985. – 415 s.
16. Фромм Э. Психоанализ и этика. – М.: ООО „Изд-во АСТ-ЛТД“, 1998. – 568 с.
- Fromm E. *Psikhoanaliz i etika* [Psychoanalysis and Ethics]. – M.: ООО “Izd-vo AST-LTD”, 1998.- 568s
17. Храпченко М.Б. Художественное творчество, действительность, человек. – М.: Сов. писатель, 1982. – 416 с.
- Khrapchenko M.B. *Hudozhestvennoye tvorchestvo, deystvitel'nost'* [Feature Creativity, Reality, Person] – M.: Sov. Pisatel', 1982. – 416p.

Tishchenko I.Y. Polyvariety of Feature Interpretation of a Personality (on the basis of Roman Andriyashik's novel “People from Fear”)

Abstract. The parameters of polyvariant feature reception of a personality in Roman Andriyashik's works particularly in his novel “People from Fear” are investigated in the article. Spiritual and cultural preconditions of the main characters' turning into self-sufficient individuals that are considered to be the bearers of the author's outlook postulates are found out in the works. As for the author's existential beginning in literary heritage we mention his striving for finding out lost humanist values in a non-ideal person reflecting genuine reality of his era. In the historic space the author created his own ideological-psychological space for his characters which is far from unsociable. Due to the variety of the character the author intuitively means definite deformation of a personality under the influence of the era. In his works Roman Andryashik shows the problem of social violence at a person which was realized in different ways (wars, national oppression, social compulsion, economical dependence). The investigation of Andriyashik's novels helps to think about endless matters of existence of a nation and its derivatives: human merit, blood relationship in its direct and indirect meaning, ground, history, real tragedy and future achievements. It is possible to avoid everything mentioned above by means of losing the motherhood and giving up an idea of inferiority complexes but not without consequences for greater value such as humanity which can't be abstract. In Andryashik's works the Ukrainians are not given safe space, they are not allowed to come out thoroughly. At the same time the peculiarity of his works is unreal safeness, that is the idea of safe space is Utopia, it's not possible except for on his own territory, their motherland. Perception of goals, values, thoughts, feelings of literary characters is shown as indirect, dialectical, constantly deepening, demanding definite reading skills though thoughtful perception helps to understand complicated but fair answers of the author to questions about essence of humanity. Literary texts strive for significance, have endless potential of understanding, commentary and interpretation.

Keywords: Personality, feature interpretation, feature character, existential problems.

Ткалич І.В.

Семіотичні принципи модерністської іронії

Ткалич Інна Василівна, викладач

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Received October 22, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У дослідженні проаналізовано іронію як одну з найвизрашніших форм семіотичної природи мови, з'ясовано джерела семіотичних процесів у художній літературі та механізми функціонування знакової системи іронії. Авторка встановила, що наслідком еволюційних трансформацій початку ХХ століття стала зміна естетичних орієнтирів. Виникнення явища де-гуманізації мистецтва привело до уникання життєподібних форм; розуміння мистецтва лише як гри; відстороненість від життя і тяжіння до глибокої іронії. Це пояснено бажанням приховати зовнішній сенс тексту і разом з тим якнайкраще розкрити глибинний його рівень. І. Ткалич вважає, що в уяві кожного письменника у творчому процесі присутній іманентний читач, на якого уже націлений художній текст, тобто сформований певний горизонт сподівань. У свідомості реципієнта при отриманні ним знаку іронічного характеру відбувається первинна денотація, яка спонукує первинну конотацію: тобто експліцитне повідомлення сприймається у прямому значенні в межах метакоду та психіко-ментального лексикоду одержувача повідомлення. Знак умонтований у художній контекст стає ключем для розшифрування авторського коду, отож адресат оприявлює імпліцитний компонент іронічного смислу художнього тексту. Так іронічне повідомлення змінюється двічі: вперше, коли оригінальне повідомлення утворює протилежне значення, і другий раз – інтерпретується у свідомості читача. Головними фігурантами в комунікативній іронічній моделі визначено адресанта-письменника, що відсилає закодоване повідомлення, й адресата-читача, який в умовах широкого контексту дешифрує імпліцитний смисловий рівень.

Ключові слова: іронія, знак, код, відправник, адресат, контекст.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття знаменувався еволюційними процесами в інтелектуальній діяльності й зміною естетичних орієнтирів мистецтва. Художники слова від зображення характеристик, предметів перейшли до відтворення ідей. На першому місці постала не людина, а художнє втілення ідей через систему знаків. Актуалізувалась думка, що картина світу не є правдивою: вона – ірреальна. Усі предмети ми не сприймаємо в чистому вигляді, а пізнаємо через їхнє значення. “Саме мистецтво виступає як чиста ірреальність, умовність, ілюзія, фікція, з якою здійснюється гра, причому, гра ця такого штибу, коли “від зміни місць доданків сума не змінюється”, тобто це – маніпулювання фігурами, сюжетами, операціями, де в принципі має значення тільки процес маніпулювання [8, с. 259]”. Втіленням такої гри у художньому тексті є іронія, що найвизрашніше презентує семіотичну природу мови. У цьому зв'язку все більшого наукового інтересу стала набувати знакова система культури, а структуралізм і семіотика виявили себе як перспективні методології.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми іронії, як і семіотики, останні кілька десятиліть активно студіюють учені. Теорія іронії знайшла свій розвиток у працях філософів (Гейко С.М., Рорті Р., Янкевича В.), літературознавців (Півоева В., Рюміної М.Т., Семківа Р., Струця Р., Стусенко О.), мовознавців (Арутюнної Н.Д., Виноградова В.В., Калити О.М., Пацаранюк Ю., Походні С.І.) і психологів (Рубинштейна С.Л.). До питань іронії в контексті загального аналізу семіотики як методу зверталися Барт Р., Еко У., Лотман Ю., Півоев В.

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні специфіки механізмів функціонування іронії в семіотичній площині.

Трансформація уявлень про світ і про людину поставила нове завдання перед європейським мистецтвом – “створювати ірреальні горизонти [6, с. 258]”. Х. Ортега-і-Гассет в праці 1925 року “Дегуманізація мистецтва”, досліджуючи особливості молодого мистецтва, визначив такі тенденції його розвитку, як де-

гуманізація, уникання життєподібних форм; прагнення до того, щоб художній твір був лише витвором мистецтва; розуміння мистецтва лише як гри; відстороненість від життя і тяжіння до глибокої іронії [6, с. 237]. Щоб створити нову реальність треба заперечити існуючу, піднятися над нею. “Ніде мистецтво так явно не демонструє свій магічний дар, як в насмішці над собою [6, с. 257]”, – писав філософ. Так, воно набуває ігрового характеру – тобто сміється над самим собою і цим досягає самозбереження й триумфу в умовах нової діалектики.

Український мистецький дискурс 20 років ХХ століття, перебуваючи в атмосфері орієнтації на західно-європейські естетичні віяння, також встановлював нові художні пріоритети. Зокрема, теоретики задекларували сприйняття мистецтва як гри, а іронія стала однією з прикмет письма початку ХХ ст., що можна пояснити бажанням приховати зовнішній сенс тексту і разом з тим якнайкраще розкрити глибинний його рівень. Модерністична література, як зазначає М. Зубрицька, “обрала стратегію відчуження від читача, зосередивши увагу на надто ускладненій структурі тексту й запропонувавши вільну гру без правил – гру, яка здатна задовольнити хіба обмежене коло втаємничених читачів [2, с. 267]”.

Вибагливий відбір читачів зумовлював прийоми впливу на діапазон можливих рецепцій комічного. Іронічний знак за своєю природою є двореферентним і завдання автора полягало в тому, щоб стимулювати необхідні механізми розуміння зашифрованого смислу, спонукати читача до потрібних висновків. “Іронія, зводячи два плани в парадоксальному протиріччі, представляє речі в незвичному, новому ракурсі, створює ефект відчуження, підвищує інтерес комунікантів до предмета іронічної оцінки, визначає ціннісну орієнтацію, сприяючи перетворенню протиріччя на творчий пошук ідеалу [3, с. 3]”. Отож, вона носить здебільшого не тільки риторичну, а часто й сентенційну авторську настанову.

Зважаючи на суб'єктивну парадигму іронічного метатексту, у художньому творі реалізується направ-

леність контакту адресант – адресат. При цьому відправником інформації та суб'єктом іронії є письменник, а отримувачем – читач. У ході художньої комунікації автор апелює до реципієнта, відсилаючи йому певне повідомлення. Згідно з семіотичним підходом, будь-яке повідомлення є лише порожньою формою. На парадигматичному рівні воно може мати широке семантичне поле, яке набуває конкретного значення на синтагматичному рівні. Це значення формується залежно від комунікативних обставин та екстралінгвістичних чинників. До позамовних факторів учені зараховують культурну й соціально-історичну ситуацію епохи, особистісні характеристики автора й читача, їхні світоглядні позиції. Зрештою, “іронія не чисто мовне явище, вона в певній мірі обумовлена менталітетом, національним характером, індивідуальним темпераментом та іншими факторами [1, с. 169-170]”.

За теорією Г.Р. Яусса, контакт автор-читач зароджується на стадії написання твору. В уяві кожного письменника у творчому процесі присутній іманентний читач, на якого уже націлений художній текст. Митець формує певний горизонт сподівань зі своєї сторони комунікації. Читач, беручи до рук художній твір, має також певне передзнання, що містить досвід як основу пізнання нового. Тобто, все нове сприймається лише в контексті уже наявного читацького досвіду, отже, в більшості своїй, в межах уже відомого. “Новий текст викликає у реципієнта відомий за минулими текстами горизонт очікувань і правил гри, котрі можуть варіюватися, корегуватися, змінюватися, або тільки відтворюватися [12]”. Горизонт сподівань – це психологічні, естетичні, уявлення автора, які “впливають на твір, з одного боку, і на читача, з іншого боку. Горизонт сподівань має внутрішнє (зумовлене літературним контекстом) і зовнішнє (зумовлене контекстом читача) розгортання [9]”.

На думку Ю. Лотмана, читач намагається втиснути текст в первинні уявлення, підбираючи з наявного у нього досвіду ті позатекстові структури, котрі, як йому здається, найбільш підходять до конкретного випадку [4, с. 280]. Під час іронічної комунікації горизонт очікування розгортається у трьох площинах: площині творення смислу, історичного обмеженні і умовах досвіду. Діалогічність комунікації залежить від часової і культурної дистанції, тобто між історичним часом творення і дійсним часом інтерпретації, а також культурними компонентами й ідеологічними. У момент політизації літератури завжди історична й ідеологічна дистанції будуть формувати іронічне ставлення до офіційних гасел у літературі. Чим більше пафосною насильною і штучною буде ідеологія, тим більшу протидію вона отримає як реакцію.

Горизонт очікувань певною мірою формує початкову перспективу іронії, залежно від якої автор обирає шляхи розвитку комунікації серед безлічі ймовірних. Специфічна властивість мови полягає в тому, що велика за об'ємом, багатомірною за структурною організацією сфера змісту не має відповідної сфери вираження, оскільки остання має меншу кількісну і формальну вартість. На відміну від знаків умовних систем, де один означник відповідає одному означуваному, система живої мови значно складніша: одному означнику можуть відповідати два і більше означува-

них, і навпаки – одне означуване – кілька означників. Навіть при обмеженій кількості словесного запасу це дає можливість для створення необмеженої кількості значень і висловлювань. Пріоритет іронії полягає в тому, що проголошуючи найпростіше висловлювання, вона застосовує його таємні резерви багатозначності.

Відношення між означником і означуваним нестійкі. Розмежування протилежних значень іронічного повідомлення відбувається шляхом парадигматичного протиставлення до інших словесних знаків або шляхом синтагматичного контрасту в лінійному ряді.

З погляду художньо-комунікативного аспекту автор закладає іронічний смисл у порожню форму повідомлення, використовуючи певний код. Код, за теорією Р. Якобсона, це один із шести елементів, що утворюють модель комунікації. **Адресант** відправляє **повідомлення адресату**, яке обов'язково потребує зрозумілого **контексту**. Також необхідною умовою є **код**, досить спільний для учасників комунікації, і **контракт** – канал психологічного зв'язку між відправником і отримувачем, котрий тримає процес комунікації [11]. Повідомлення для того, щоб правильно функціонувати мусить містити код доступний як адресанту, так і адресату. Завдяки коду “певний означник можна зіставити з певним означуваним [10, с. 52]”, заповнити пустоту повідомлення, надати йому значення. Адресант спрямовує закодований імпліцитний іронічний смисл до мовно-концептуальної картини світу читача, щоб активізувати у його свідомості певні уявлення образів і понять. Для більш точної передачі інформаційно-прагматичного повідомлення він інспірує трактування тих слів, які мають кілька значень. Письменник прагне бути прочитаним до глибинних рівнів, дешифрованим, він очікує повного розуміння від обраного читача. Комунікативно-світоглядний код реципієнта максимально мусить збігатися з авторським. До факторів, які впливають на сприймальну діяльність отримувача перш за все зараховують:

- вік і стать;
- соціальний статус й ситуаційну роль;
- культурні, спеціальні, ситуаційні знання;
- мовну компетенцію;
- емоційний стан;
- інференцію – здатність правильно сприйняти інформацію.

У процесі інтерпретаційної діяльності читач актуалізує асоціативне поле отриманих знаків. Тут окремої уваги потребує проблема розшифрування іронічної інформації, пов'язана з питанням структури кодів. В іронічній структурі конститутивне значення витіснено контекстуальним, а їх взаємодію засновано на межовій суперечності понять. “Зовнішнє значення іронії, сприймається поза контекстом іронічної установки, як правило, містить порівняння ціннісних потенціалів суб'єкта та об'єкта іронії і висновок на користь потенціалу об'єкта. Другий план іронії, її внутрішнє провідне значення містить висновок на користь ціннісного потенціалу суб'єкта-іроніка, який, іронічно осмислюючи обраний об'єкт, перетворює іронічне емоційно-ціннісне ставлення в мовну (вербальну) форму, а також кодує другий план іронії з допомогою специфічних засобів вираження, “знаків іронії”, що вказують на її контекст [7, с. 64]”. Денотативний код, потрап-

ляючи в нетипові для нього контекстуальні умови, видозмінюється настільки, що стає антитетичним конотативному лексикоду.

У свідомості реципієнта при отриманні ним знаку іронічного характеру відбувається первинна денотація, яка спонукає первинну конотацію: тобто експліцитне повідомлення сприймається у прямому значенні в межах метакоду та психіко-ментального лексикоду одержувача повідомлення. Це перша інтерпретаційна фаза. Друга фаза – вторинна конотація, яка є оберненою протилежною первинній. Знак умонтований у художній контекст стає ключем для розшифрування авторського коду, отожд адресат оприявлює імпліцитний компонент іронічного смислу художнього тексту. Отож, іронічне повідомлення змінюється двічі: вперше, коли оригінальне повідомлення утворює протилежне значення, і другий раз – інтерпретуючись у свідомості читача, оскільки, як відомо, читач є спів-автором кожного тексту.

До основних умов успішної рецептивної діяльності У. Еко зараховує внутрішній контекст, обставини комунікації і прямі вказівки на код, що містяться в повідомленні, і визначає їх як пояснюючі обставини [10, с. 70]. Зазвичай такі прийоми митець свідомо закладає у структуру художнього тексту, щоб звести до мінімуму амплітуду смислових коливань, адже іронічна істина, існуючи на імпліцитному рівні, має загрозу бути не розпізнаною.

Найбільшою увагою серед інших інтерпретаційних засобів потребує контекст, оскільки він найширше розкриває смисл знака, формує остаточну думку. Термін контекст, за “Словником семиотики”, означає будь-який текст, що передую або супроводжує кожну означувану одиницю [5, с. 96]. Р. Якобсон зараховував контекст до умов, без яких не відбудеться комунікація [11]. Ю. Лотман, крім загального, звертав увагу на культурний контекст – втілення культурної пам’яті, що

зберігає в собі кожен художній текст [4, с. 163]. Російський дослідник В. Півоев також обґрунтовує положення про вирішальну роль категорії. Він зазначає, що іронія без достатнього контексту не може бути осягнена і перетворюється на обман або лицемірство, бо порушується її комунікативний характер [7, с. 67]. Так само іронія однієї епохи не сприймається як іронія в інший період, якщо випускається з уваги конкретно-історичний соціальний і культурний контекст. Коли для осягнення іронії необхідно задіяти широкий інформаційний простір, то “велике значення контексту для декодування іронії зумовлює її інтелектуалізм і, як наслідок, зростання її ваги у сучасному мистецтві, розширення засобів і механізмів її реалізації в художніх текстах [3, с. 3]”.

Висновки. Художньо-світоглядна знакова система, яка прийшла в Європу й Україну на початку ХХ ст., інспірувала семиотичну трансформацію мистецького дискурсу та вивела іронію на провідні позиції літературної дійсності. Головними фігурами в комунікативній іронічній моделі стали адресант-письменник, що відсилав закодоване повідомлення, й адресат-читач, який в умовах широкого контексту повинен дешифрувати імпліцитний смисловий рівень.

В основі семиотичного механізму іронії лежить перерозподіл, переорганізація координуючої системи, котра переформовує власні коди, актуалізує резерви. Іронія поєднує у своєму значенні два полярні явища. Таким чином інтенція позбавляє будь-яке судження його абсолютного значення, тобто має на меті амбівалентність як структурно-функціональну детермінанту.

Зазначена тема дослідження розкриває тільки деякі аспекти семиотичного виміру функціонування іронії, тому потребує детальнішого вивчення на матеріалі метатексту української літератури початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ермакова О.П. Ирония и её роль в жизни языка / О.П. Ермакова. – Калуга: Изд-во КГПУ, 2005. – 202 с.
Ermakova O.P. Ironiya i eyo rol v zhizni yazika [Irony and its role in the life of a language] / O.P. Ermakova. – Kaluga: Izd-vo KGPU, 2005. – 202 s.
2. Зубрицька М.О. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів: Літопис, 2004. – 352 с.
Zubrytska M.O. Homo legens: chytannya yak sotsiokulturniy fenomen / Mariya Zubrytska. – Lviv: Litopis, 2004. – 352 s.
3. Калита О.М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О.М. Калита. – Київ, 2006. – 20 с.
Kalyta O.M. Movni zasoby vyrazhennya ironiyi v suchasniy ukrayinskiy maliy prozi [Linguistic means of expression of irony in modern Ukrainian small prose]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.01 «Ukrayinska mova» / O.M. Kalita. – Kyiv, 2006. – 20 s.
4. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – С.-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
Lotman U.M. Semiosphera / U. M. Lotman. – S.-Peterburg: Iskustvo-SPB, 2000. – 704 s.
5. Мартин Б., Рингхем Ф. Словарь семиотики: Пер. с англ. / Б. Мартин, Ф. Рингхем. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.
Martin B., Ringhem F. Slovar semiotiki [Dictionary of Semiotics]: Per. s angl. / B. Martin, F. Ringhem. – M.: Knizhnyiy dom «LIBROKOM», 2010. – 256 s.
6. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства. [Перевод и примечания с. Л. Воробьева] / Х. Ортега-и-Гассет // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в совр. об-ве. – М.: Политиздат, 1991. – С. 230-263.
Ortega-i-Gasset H. Degumanizatsiya iskusstva [Dehumanization of Art] / H. Ortega-i-Gasset // Samosoznanieevropeyskoy kulturyi XX veka: Myisliteli i pisateli Zapada o meste kulturny v sovr. ob-ve. – M.: Politizdat, 1991. – 366 s.
7. Пивоев В. Ирония как феномен культуры / В.М. Пивоев. – Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2000. – 106 с.
Pivoev V. Ironiya kak fenomen kulturny [Irony as a cultural phenomenon] / V.M. Pivoev. – Petrozavodsk: Izd-vo PetrGU, 2000. – 106 s.
8. Рюмина М.Т. Эстетика смеха: Смех как виртуальная реальность (3-е изд.) / М.Т. Рюмина. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 320 с.
Ryumina M.T. Estetika smeha: Smeh kak virtualnaya realnost [The aesthetics of laughter: Laughter as a virtual reality] (3-e izd.) / M.T. Ryumina. – M.: Knizhnyiy dom «LIBROKOM», 2010. – 320 s.
9. Сінченко О. Горизонт сподівань та його функціонування в літературному процесі (на матеріалі української літератури

20-30-х років XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 "Теорія літератури / О.Д. Сінченко. – К., 2006. – 19 с."

Sinchenko O. Goryzont spodivan ta yogo funkcionuvannya v literaturnomu protsesi (na materialy ukrayinskoyi literatury 20-30-h rokiv XX st.) [Horizon expectations and its functioning in the literary process (based on Ukrainian literature 20-30-ies of XX century)]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.01.06 "Teoriya literatury" [E-source] / O.D. Sinchenko. – K., 2006. – 19 s.. – Access mode: http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_avtoreferaty/56505.htm.

10. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб: ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.

Eko U. Otsustvuyushchaya struktura. Vvedenie v semiologiy [No structures. Introduction to the semiology]. / U. Eko. – SPb: TOO TK «Petropolis», 1998. – 432 s.

11. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон. // Структурализм: "за" и "против". – М., 1975. – [E-ресурс]: Режим доступа: <http://philologos.narod.ru/classics/jakobson-lp.htm>.

Yakobson R. Lingvistika i poetika [Linguistics and Poetics] / R. Jakobson. // Strukturalizm: "za" i "protiv". – M., 1975. – [E-source]: Access mode: <http://philologos.narod.ru/classics/jakobson-lp.htm>.

12. Яусс Х.Р. История литературы как провокация / Ханс Роберт Яусс. // Новое литературное обозрение. – 1995. – № 12. – с. 34-84. – [E-ресурс]: Режим доступа: / http://www.danilov.lg.ua/author/14437_ebook/62670/yauss_hans_robert/istoriya_literaturyi_kak_provokatsiya/read/2.

Yauss H. R. Istoriya literaturyi kak provokatsiya [The history of literature as a provocation] / Hans Robert Yauss. // Novee literaturnoe obozrenie. – 1995. – №12. – s. 34-84. – [E-source]: Rezhim dostupu: http://www.danilov.lg.ua/author/14437/ebook/62670/yauss_hans_robert/istoriya_literaturyi_kak_provokatsiya/read/2.

Tkalych I.V. The semiotic principles of the modernistic irony

Abstract. The irony is analyzed as one of the most expressive forms of semiotic nature of language. The source of semiotic processes in literature and mechanisms of the sign of irony is found. The author made a conclusion the result of evolutionary transformations of the early XXth century was the change in the aesthetic guidelines. The phenomenon of the dehumanization caused avoidance of the realistic forms, the detachment from life and engagement to the deep irony; the art is understood as only a play. It's explained by the desire to conceal the external sense of the text and at the same time reveal the depth of his the best level. I. Tkalych considers an immanent reader is at the imagination of every writer in the creative process, which has focused artistic text and also formed by a horizon of the expectations. In addition, the paper states the based semiotic mechanism irony is redistribution, reorganization coordinating system which modifies own codes, updated reserves. The original semiosis is in the mind of the recipient in obtaining his sign's ironic nature, which encourages the primary connotation. The explicit message is seen in the literal sense within metakode and the psychological, mental lexical code of recipient's message. The sign is incorporated of the artistic context. It's become as a key to decrypt copyright code, so the recipient finds the implicit component of the ironic meaning in the literary text. Thus the author concluded about two changes in the ironic message: at the first one when the original message creates the opposite sense and the second one is in the interpretation of the reader's mind. It is known the reader is co-author of the each text. The main persons of the communicative ironic model are also defined an addressee-writer and. The addressee-writer sends the coded message; and the addressee-reader, the recipient decrypts of the implicit semantic level in the broad context.

Keywords: *irony, sign, code, sender, addressee, context.*

Ткалич И.В. Семиотические принципы модернистской иронии

Аннотация. Настоящая статья посвящена изучению особенностей иронии как одной из самых выразительных форм семиотической природы языка, выяснены источники семиотических процессов в художественной литературе и механизмы функционирования знаковой системы иронии. Автор установила, что изменение эстетических ориентиров стало следствием эволюционных трансформаций начала XX века. Возникновение явления дегуманизации искусства означало уход то жизнеподобных форм, понимание искусства только как игры; отстраненность его от жизни и тяготение к глубокой иронии. Это объяснено желанием скрыть внешний смысл текста и вместе с тем лучше раскрыть глубинный его уровень. И.Ткалич считает, что в воображении каждого писателя в творческом процессе присутствует имманентный читатель, на которого уже нацелен художественный текст, т.е. сформирован определенный горизонт ожиданий. Кроме того, в работе определено, что в основе семиотического механизма иронии лежит перераспределение, реорганизация координирующей системы, которая перестраивает собственные коды, актуализирует резервы. В сознании реципиента при получении им знака иронического характера происходит первичная денотация, которая побуждает первичную коннотацию: то есть эксплицитное сообщение воспринимается в прямом смысле в пределах метакода и психико-ментального лексикода получателя сообщения. Знак встроенный в художественный контекст становится ключом для расшифровки авторского кода, так адресат выявляет имплицитный компонент иронического смысла художественного текста. Автор статьи пришла к выводу, что ироническое сообщение меняется дважды: первый раз, когда оригинальное сообщение образует противоположное значение, и второй раз – когда интерпретируется в сознании читателя, поскольку читатель является соавтором каждого текста. Также главными фигурантами в коммуникативной иронической модели определены адресанта – писателя, отсылающего закодированное сообщение, и адресата – читателя, в условиях широкого контекста дешифрирующего имплицитный смысловой уровень.

Ключевые слова: *ирония, знак, код, адресант, адресат, контекст.*

Цапів А.О.

Концептуальний простір художнього образу Коханої / Коханого в англійських поетичних текстах XIX-XX століття

Цапів Алла Олексіївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики, Херсонський державний університет, факультет перекладознавства, м. Херсон, Україна

Received October 25, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Стаття зорієнтована на опис концептуального простору художнього образу Коханої/Коханого в англійських поетичних текстах XIX-XX століття.

Ключові слова: художній образ, словесно-поетичний образ, концептуальний простір, концептуальна метафора.

Концептуальний простір акумулює всю палітру ментальних образів взаємопов'язаних концептуальних сфер, що відбивають знання про художній образ Коханої/Коханого як певний фрагмент *поетичної* картини світу [5, с. 92]. У нашому дослідженні, слідом за В.Г. Ніконовою, концептуальний простір розглядається як макроконцептуальний конструкт, утворений упорядкованим поєднанням і системною взаємодією всіх концептів, у термінах яких Кохана / Коханий осмислюється в англійській поезії. Взаємодія *концептів* як складників концептуального простору художнього образу Коханої / Коханого проявляється в численних різноспрямованих семантико-асоціативних зв'язках між ними [там само]. Метою нашого дослідження є реконструкція концептуальних схем, що лежать в основі художнього образу Коханої/Коханого шляхом лінгвокогнітивного та концептуального аналізу.

Оскільки, слідом за Л.І. Белеховою, художній образ ми розуміємо як триєдність передконцептуальної, концептуальної та вербальної іпостасі, для усвідомлення його концептуальної іпостасі проводимо реконструкцію концептуальних схем, що лежать у підґрунті словесних поетичних образів, які актуалізують художній образ Коханої/Коханого [1].

У контексті дослідження концепт КОХАНА / КОХАНИЙ отримує статус художнього, оскільки певні його складники реалізуються саме в художньому (поетичному) тексті [5, с. 93-104].

Художній концепт є концептом, утіленим у художньому тексті [2, с. 27-29], а також надтекстовим утворенням, універсальним художнім досвідом, зафіксованим у культурній пам'яті, що здатний слугувати будівельним матеріалом при формуванні нових художніх смислів [там само].

Структура концептуального простору художнього образу Коханої/Коханого представлена у вигляді трьох площин: універсально-поняттєвої, образно-асоціативної та смислової [3].

Основою концептуального простору художнього образу Коханої/Коханого є універсально-поняттєва або базисна площина, що охоплює концептуальні смисли логіко-поняттєвого шару художнього концепту КОХАНА / КОХАНИЙ (BELOVED) та архетипний шар, структурований конвенційними імплікативними ознаками (смисли, смислові атрибути за В.Г. Ніконовою) архетипів, архетипних образів, архетипних символів, що асоціюються з Коханим/Коханою.

Для розуміння логіко-поняттєвої площини художнього концепту КОХАНА / КОХАНИЙ виявляємо його складники на базі словникових дефініцій лексичної одиниці *beloved*, що співвідноситься з ім'ям концепту та лексичних одиниць, що входять до її синонімічного/асоціативного ряду. Задля цього використовуємо методику словникового аналізу, розроблену в сучасній лінгвістиці [див., напр.: 3; 5].

Лексична одиниця *beloved* визначається у словнику як *людина, яку кохаєш* – “*the person you love very much*” [MED, с. 58], тобто у своїй семантичній структурі містить дві семи. Звідси, на наш погляд, і походить кластерний характер концепту BELOVED (PERSON + LOVE) [див.рис. 3.3.]. У семантиці номінативної одиниці *особистість* – “*person*” наявні такі компоненти: “*individual, human being, man or woman*” [OPDT, с. 659] і тому концепт ОСОБИСТІТЬ має складники, які за гендерними ознаками ми розподіляємо на ЧОЛОВІК і ЖІНКА. Згідно зі словниковою дефініцією лексеми *woman* її значення включає семантичні ознаки: *жінка дорослого віку, дружина або коханка* – “*an adult human female, a wife or a lover*” [OPDT, с. 1054]. Її синонімічне поле містить лексичні одиниці: *damsel, girl, lady, lass, maid, wife etc.* Номінативна одиниця *man* включає поняття *дорослого чоловіка, чоловіка або коханця*: “*an adult human male, a husband or lover*”, до синонімічного поля якої входять такі елементи: *lad, male, boy, boyfriend, fellow, husband etc.* [OPDT, с. 543]. У лексемі *love* зафіксовані такі семантичні ознаки: *сильне відчуття пристрасті, любові* – “*an intense emotion of affection*” [OPDT, с. 457], її синонімічний ряд охоплює номінативні одиниці: *warmth, affection, attachment, devotion, attraction, passion, rapture, infatuation, solicitude, affinity, rapport, harmony, affair, romance, relationship, sexual intercourse.*

Отже, узагальнення зафіксованих у словниках семантичних ознак, які входять до складу семантичної структури лексичної одиниці *beloved*, уможливило окреслення номінативного поля художнього концепту КОХАНА / КОХАНИЙ (BELOVED).

Дефініційний аналіз словникових тлумачень наведених вище лексем дозволяє виділити в їхній структурі такі семантичні компоненти:

1. коханий/кохана (*beloved*) – “*особистість (персона, людина), яку кохаєш*” [MED, с. 58];
2. персона (*person*) – “*чоловік або жінка*” [OPDT, с. 659];

3. кохання (*love*) – “емоція, пристрасть, відданість, піклування, захоплення, гармонія, любовні відносини, сексуальні стосунки” [MED, с. 431];
4. стосунки (*relationship*) – “відносини між двома людьми, романтичні або інтимні” [MED, с. 605].

Поняттєва площина художнього концепту КОХАНА / КОХАНИЙ дозволяє усвідомити концептуальні ознаки, тобто смисли та структуру концепту, які зумовлюють його подальше розгортання в поетичних текстах. Виявлені в ході аналізу концептуальні ознаки засвідчують, що в поняттєвому ключі КОХАНА / КОХАНИЙ (BELOVED) постає як жінка/чоловік, яку/якого кохаси, до якої/якого відчуvasи відданість, пристрасть, бажання, турботу, що проявляється у стосунках любовних (інтимних), гармонії.

У поетичному тексті художній концепт КОХАНА / КОХАНИЙ (BELOVED) репрезентується однойменною номінативною одиницею *beloved*, а також/або одиницями, що входять до його синонімічного поля: *darling, beloved, sweetheart, sweet, honey, dear one, dearest, angel, lover, mate, young lady, boyfriend*, або через гендерно марковану номінацію (*man/woman etc.*) в комбінації з емотивною лексичною одиницею (*love, desire, etc.*).

Образно-асоціативна площина концептуального простору художнього образу Коханої/Коханого представлена концептуальними схемами (метафоричними, метонімічними, оксюморонними), які є результатом розгортання художнього концепту КОХАНА / КОХАНИЙ та конвенційних смислів, виокремлених нами шляхом аналізу архетипів, архетипних образів, міфологем. Так, конвенційні концептуальні схеми ми поділяємо на архетипні та стереотипні. Реконструкцію таких схем, у свою чергу, здійснено через лінгвокогнітивний і концептуальний аналіз словесних поетичних образів, що об’єктивують художній образ Коханої/Коханого в поетичних текстах.

Лінгвокогнітивний аналіз фрагментів поетичних текстів, у яких актуалізовано образ Коханої/о засвідчив, що концептуальний референт, тобто (КОХАНА / КОХАНИЙ) осмислюється в термінах групи концептуальних корелятивів (ГАРМОНІЯ, КРАСА, СВІТЛО, ЦЕНТР ВСЕСВІТУ, БОЖИЙ ДАР).

Так, у термінах концепту ГАРМОНІЯ, структура якого містить компоненти *цiле, частина, зв’язок* [4, с. 7], осмислюються Коханий та Кохана в поетичному тексті “*Destiny*” Едвіна Арнолда:

*Somewhere there waiteth in this world of ours
For one lone soul another lonely soul
Each choosing each through all the weary hours
And meeting strangely at one sudden goal.
Then blend they, like green leaves with golden flowers,
Into one beautiful and perfect whole*
(Arnold DS)

Коханий та Кохана образно мисляться як дві одні душі, що прагнуть єднання. Словесний поетичний образ *for one lone soul another lonely soul*, побудований на концептуальній метонімії *lone soul* вживається замість *beloved, одинока душа* – замість Коханої / Коханого. Цей словесний поетичний образ експлікує знання про самотність закоханих, коли вони існують окремо. Таким чином реалізується негативна конота-

ція лексичної одиниці *lone/lonely*, оскільки вона втілює ідею про відсутність щастя через самотнє життя.

Складник концепту ГАРМОНІЯ *зв’язок* актуалізується вербальною експлікацією семи “*поєднуватися*”, “*гармоніювати*” у слові *blend*: закохані знаходять одне одного, поєднуючись у неподільне ціле. Єдність, якої вони прагнуть, осмислюється як прекрасне та бездоганне злиття *one beautiful and perfect whole*, що і є їх призначенням.

В основі образного осмислення надзвичайної краси Коханої, що концептуально можна представити у вигляді метафоричної схеми КОХАНА Є КРАСА, лежить стереотипне уявлення про природну, натуральну чарівність жінки на мовленнєвому рівні втілену в номінативну одиницю *квітка* (*flower*). Квітка є стереотипним символом краси, досконалості, весни, молодості. Вона має символічне значення, оскільки асоціюється з жіночим началом. Таке її значення є універсальним у багатьох культурах і сягає своїм корінням античності й міфології. Квітка також є архетипним символом ДУШІ, а остання, як відомо, є втіленням жіночої сутності, натомість СЕРЦЕ – чоловічої. Отже, квітка є ніби *жіночою мініатюрою*, адже корелює з її еством, саме в ній жінка вбачає свою сутність.

У вірші “*I hide myself within my flower*” Емілі Дікінсон номінативна одиниця *flower* набуває символічного змісту, оскільки в тексті реалізується символічний зміст жіночої душі. Кохана позиціонує себе як невід’ємну частину Коханого:

*I hide myself within my flower,
That wearing on your breast,
You, unsuspecting, wear me too --
And angels know the rest.*
(Dickinson IHMF)

Душею Кохана завжди поруч зі своїм Коханим чоловіком, навіть тоді, коли він цього не помічає. Чоловік має квітку на грудях, насправді в його серці – Кохана (*you unsuspecting wearing me too*), яка подумки ніколи не залишає його.

З архетипом СВІТЛО корелюють концептуальні схеми КОХАНИЙ Є ЩАСТЯ, КОХАНИЙ Є ТЕПЛО, КОХАНИЙ Є ОСЯЯННЯ, що слугують основою низки словесних поетичних образів, у яких об’єктивується художній образ Коханого. Наприклад, у поетичному тексті Емілі Дікінсон “*Heart, we will forget him*” Коханий образно осмислюється як світло. Імплікації *осяювати, дарувати тепло/щастя* втілено в лексичних одиницях *warmth, light*:

*Heart, we will forget him,
You and I, tonight!
You must forget the warmth he gave,
I will forget the light.*
(Dickinson HWFH)

У концептуальних метафорах КОХАНИЙ Є СВІТЛО (*I’ll forget the light*), КОХАНИЙ Є ТЕПЛО (*warmth he gave*) втілено ідею про щастя та душевне тепло, що дарує кохана людина. Сонце, як природне джерело світла, символізує життєві сили, довічну молодість та пристрасть. У релігії, зокрема християнстві, у сонці вбачали втілення Бога, а в даосизмі воно символізувало *ян* – чоловіче начало. У міфологічних уявленнях більшості культур саме сонце втілювало чоло вічності.

У поетичному тексті Елли Уїлкокx Коxаний убачається ліричний героїні як божий дар, надісланий їй, земній істоті з небес. Через номінативні одиниці *royal gift* образно передано ідею про Коxаного як особливу людину, послану небесами, і чудовий, бажаний подарунок. Концептуальною основою художнього образу Коxаного, втіленого у вірші “*Conversion*”, є метафора КОХАНИЙ Є БОЖИЙ ДАР:

*But I know that a good God reigneth,
Generous-hearted and kind and true;
Since unto a worm like me he deigneth
To send so royal a gift as you.*
(Wilcox PP, c. 32)

Коxана сприймає себе як хробака – *a worm*, тобто, звичайною, примітивною істотою, натомість Коxаний для неї надзвичайний, неземний, небесний (*royal gift*), і тому – це найпрекрасніший скарб, який вона могла б отримати.

Таким чином, нами здійснено моделювання концептуального простору художнього образу Коxаної/Коxаного, що дало змогу виділити приховані смисли, завдяки архетипному і лінгвокогнітивному аналізу словесних поетичних образів та реконструкції концептуальних метафор.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Белехова Л. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект. – М.: ООО “Звездапад”, 2004. – 376 с. *Belekhova L.I. Slovesnyi obraz v amerikanskyi poezii: lingvo-kognitivnyi aspekt [Verbal image in American poetry: linguistic and cognitive perspective]. – M.: ООО “Zvezdopad”, 2004. – 376 s.*
2. Ізотова Н.П. Текстовий концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англomовних біографічних романах ХХ століття: семантико-когнітивний та наративний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2009. – 252 с. *Izotova N.P. Tekstovij koncept SHLYAH DO SLAVY v anglo-movnyh biografichnyh romanah XX stolittya: semantiko-kognitivnyi ta narativnyi aspekt [Textual concept path to fame in English biographical novels of the 20th century: semantic, cognitive and narrative perspectives]: dys. cand. filol. nauk.: 10.02.04. – K., 2009. – 252 s.*
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с. *Karaik V.I. Yazykovoij krug: lichnost, koncepty, discours [Language sphere: personality, concepts, discourse] – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.*
4. Луньова Т.В. Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика: дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04. – К., 2006. – 279 с. *Lunyova T.V. Leksikalizovanyj koncept GARMINIYA v suchasnij anglijskij movi: struktura i kombinatoryka [Lexicalized Concept HARMONY in modern english: structure and combinability]: dys. cand. filol. nauk.: 10.02.04. – K., 2006. – 279 s.*
5. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. доктора філол. наук: спец. 10.02.04. – Дніпропетровськ, 2008. – 556 с. *Nikonova V.G. Konceptualnyj prostir tragichnogo v pjesah Shekspira: poetiko-kognitivnyi analiz [Conceptual space of the tragic in Shakespeare's plays: a cognitive-poetic analysis]: dys. doctora. filol. nauk.: 10.02.04. – Dnipropetrovsk, 2008. – 556 s.*
6. Croft W. Cognitive Linguistics. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
7. Arnol DS – Arnold E. Destiny – Режим доступу: http://www.links2love.com/poetry_214.htm
8. Dickinson IHMF – Dickinson E. I hide myself within my flower – Режим доступу: <http://www.bartleby.com/113/3007.html>
9. Dickinson HWFH – Dickinson E. Heart we will forget him – Режим доступу: <http://www.bartleby.com/113/3047.html>
10. MED – Macmillan essential dictionary. – Oxford: Bloomsbury Publishing Plc, 2003. – 861 p.
11. OPDT – Oxford paperback dictionary Thesaurus / [ed. by C. Soanes, A. Spooner]. – N.Y.: Oxford university Press, 2001. – 1111 p.
12. Wilcox PP – Wilcox Ella Wheeler Poems of passion / Ella Wheeler Wilcox. – Chicago: W. B. Conkey Company, 1883. – 70 p.

Tsapiv A.O. The conceptual space of the image of the Beloved in the English and American poetry in the XIX-XX th centuries

Abstract. This research focuses on revealing cognitive properties of the image of the Beloved in the British and American poetry of the XIX-XX centuries. The image of the Beloved is treated as linguistic, cognitive construal which reflects linguistic and creative experience of the poet. The knowledge about the relationship between the beloved, their manner of behavior, knowledge of ideal beloved woman or man, their social status is verbalized in the poetic texts of the XIX-XX centuries. The conceptual space of the image of the Beloved is formed by the combination of all the concepts in terms of which the Beloved is realized in the poetic texts. It has been proved that the image of the Beloved is embodied in the nominative units of verbal poetic image. The conceptual analysis revealed that the Beloved (male) is realized in terms of HARMONY, LIGHT/WARMTH, GOD'S GIFT. The Beloved (female) is realized in terms of HARMONY, BEAUTY, UNIVERSE. It is maintained that senses are realized in metaphors, oxymora, symbols, reconstructed via conceptual and cognitive analysis of verbal poetic images.

Keywords: image, verbal poetic image, conceptual metaphor, conceptual space.

Цапив А.О. Концептуальное пространство художественного образа Любимой/Любимого в англоязычных поэтических текстах XIX-XX столетия

Анотация. Художественный образ Любимой/Любимого понимаем как лингвокогнитивный социокультурный конструкт, кумулятивный по своей структуре и гештальтный по выходному знанию. В нем отражается стереотипное и/или переосмысленное понимание маскулинности и фемининности в англоязычной лингвокультуре. Концептуальное пространство осмысливается как такое, что аккумулирует всю палитру ментальных образов, взаимосвязанных концептуальных сфер, которые отражают знания о художественном образе Любимой/Любимого как фрагменте поэтической картины мира. Концептуальное пространство является конструктом, в котором сосуществуют все концепты, в терминах которых осмысливается Любимая/Любимый. Производится анализ логико-понятийного компонента художественного концепта Любимый/Любимая при помощи компонентного анализа лексической единицы *beloved*. Это позволяет выделить в его семантической структуре необходимые элементы. К моделированию концептуального пространства художественного образа Любимой/Любимого относится вычленение дополнительного компонента логико-понятийного слоя концептов *LOVE, WOMAN, MAN*, и реконструк-

ция концептуальних метафор. Концептуальний аналіз словесних поетических образів, формуючих кумулятивний художественний образ Любимой/Любимого, здійснюється для реконструкції архетипних, стереотипних і ідиотипних концептуальних схем (метафорических, метоніміческих і оксюморонних). Любимый осмысливається в термінах концептів *ГАРМОНІЯ, СВЕТ, ТЕПЛО, БОЖИЙ ДАР/БЛАГОСЛОВЕННЯ*. Любимая – через концепти *КРАСОТА, ГАРМОНІЯ*.

Ключевые слова: художественний образ, словесний поетический образ, концептуальне пространство, концептуальна метафора.

Шапошник О.М.

Проблема адекватного відтворення характерологічного контексту в перекладі фентезі

*Шапошник Оксана Миколаївна, аспірант кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна*

Received October 23, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. Стаття присвячена проблемі адекватного відтворення ознак характерологічного контексту фентезі у перекладі. Розглянуто наукові погляди дослідників різних лінгвістических шкіл (британської / американської та східноєвропейської) стосовно особливостей організації системи персонажів фентезі та визначено основні диференційні ознаки. Встановлено характер розбіжностей у сприйнятті особливостей персонажного контексту фентезі та їхній вплив на процес і результат перекладу. Для створення адекватного трансляту перекладач повинен враховувати жанрово-стилістичні очікування цільової аудиторії. Натомість, розбіжності у сприйнятті жанрово-стилістичної домінантності фентезі, зокрема особливостей характерологічного контексту в різних літературних традиціях обумовлюють відмінності в жанрово-стилістичесних очікуваннях реципієнтів вихідного тексту та тексту перекладу. Для створення адекватного тексту перекладу (далі – ПТ) транскодувач повинен обов'язково відтворити інваріантні з точки зору цільової культури текст-типологічні ознаки фентезі на рівні характерологічного контексту.

Ключові слова: фентезі, характерологічний / персональний контекст, переклад, жанрово-стилістичні очікування, міфологічні персонажі.

Вступ. Система персонажів будь-якого тексту залежить від його жанрової приналежності. Окрім цього, жанр також обумовлює ступінь індивідуалізації персонажів та способи зображення характерів. Ця закономірність набуває важливого значення у проекції перекладу, а відтак повинна бути врахована під час транскодування вихідного тексту (далі – ВТ). У залежності від типу тексту, перекладачу необхідно зважати, у який спосіб зображується той чи інший персонаж у ВТ та, наскільки узагальненим або індивідуалізованим постає його образ [6].

Персональний контекст постає одним із елементів жанрової стилістичної домінантності (термін М.О. Новикової) [6] будь-якого типу тексту, тому його особливості повинні бути адекватно відтворені у перекладі. Особливо це стосується фентезі, адже характерологічний контекст разом із хронотопом відіграють найважливішу роль в ідентифікації цього жанру. Питання відтворення у перекладі характерологічного контексту фентезі досі не було всебічно досліджене на теренах ані українського, ані зарубіжного перекладознавства, а відтак набуває необхідності висвітлення.

Стислий огляд публікацій з теми. В українській науковій площині питанням відтворення особливостей характерологічного контексту опікуються відомі науковці Демецька В.В. [2], Новикова М.О. [6], Шама І.М. [7].

Мета наукової статті полягає у розмежуванні ознак характерологічного контексту фентезі з точки зору різних літературних традицій (британської / американської та східнослов'янської) та виокремленні, з огляду на встановлені відмінності, перекладознавчих

проблем, пов'язаних з транскодуванням текстів фентезі.

Матеріали та методи. Під час дослідження, результати якого висвітлені у статті, ми послуговувалися компаративним та контрастивним методами аналізу для встановлення конвергентних і дивергентних ознак персонажного контексту фентезі з точки зору різних літературних традицій. Також застосовувався дескриптивний метод аналізу для зазначення характерологічних ознак англословного фентезі, інваріантних для тексту фентезі в українському перекладі.

Результати та їх обговорення. Про систему персонажів фентезі, як і в цілому про сам жанр, у різних літературних традиціях (британській / американській та східнослов'янській) існують різні уявлення.

До характерологічної системи англословного фентезі відносять напрочуд різних персонажів без жодних закономірностей або обмежень. Серед них зустрічаються як звичні казкові герої: чарівники, чаклуни, відьми, велетні, тварини, наділені людською мовою, так і живі іграшки, привиди. Також до цього переліку долучаються будь-які міфічні істоти [9; 11; 13]. М. Ніколаєва висуває тезу про те, що загальновідомі образи з'являються у фентезі осучасненими, наприклад, джін замість чарівної лампи мешкає у пивній бляшанці [13]. Підтримуючи точку зору про будь-які варіації персонажного фону, знаний дослідник фентезі Б. Аттебері погоджується, що персонажі у даному типі тексту можуть робити все, що завгодно: літати, жити вічно, розмовляти з тваринами, перевтілюватися у божества чи перетворюватися на комах [9].

Головний герой фентезі – пересічна особа, яка може жодним чином не виділятися з-поміж інших. Ав-

тор навіть намагається переконати читачів у тому, що головний герой у чомусь схожий на кожного з них [13; 14]. Навіть існує точка зору, згідно з якою протагоністу бракує наснаги та відваги для виконання героїчних завдань [13], або ж його шляхетні якості приховані за маскою пересічності [10]. Лише за декількома винятками характери у текстах фентезі одноманітні, пласкі, штучні [12]. До того ж відзначається розподіл персонажів винятково на позитивних та негативних, відсутність у героїв будь-яких вагань, сумнівів або можливості морального вибору. М. Ніколаєва, послуговуючись саме цією ознакою характерологічного контексту, навіть уподібнює принципи побудови системи персонажів фентезі та літературної казки [13].

Попри все зазначене, серед багатьох зарубіжних теоретиків жанру фентезі певно лише М. Ніколаєва виділяє у своїй класифікації *постмодерністську фентезі*. Цей жанровий різновид передбачає дещо інші ознаки характерологічного контексту. Персонажі *постмодерністської фентезі*, як головні, так і другорядні позбулися розмежування на позитивних та негативних. Зазираючи наперед та враховуючи відмінні уявлення про фентезі з точки зору різних текст-типологічних підходів, треба неодмінно вказати, що саме *постмодерністська фентезі* за характерологічними ознаками наближується до жанру фентезі як такого у східнослов'янській літературній традиції [13].

Отже, система персонажів фентезі в британській / американській літературних традиціях не детермінована жодним критерієм. У даному типі тексту можуть діяти будь-які герої: чудернацькі фантастичні істоти, чарівні персонажі, міфічні створіння, загальновідомі характери та алюзивні до них образи або персонажі, створені авторовою уявою у рамках певного тексту. Фентезійні персонажі можуть не виділятися відважними вчинками, фізичною або духовною силою, рідкісними чеснотами.

Героям англійської фентезі не властиві розгалужені характери, можливість до морального вибору, особистісного розвитку; їхні образи не багатогранні. Винятком слугує лише *постмодерністська фентезі*, персонажний контекст якої заперечує розподіл характерів на виключно позитивних та негативних, а також передбачає більш майстерно збудовані образи.

Попри зацікавленість українських науковців у вивченні окремих аспектів жанру фентезі, на теренах української лінгвістики бракує наукових розвідок, присвячених всебічному дослідженню саме системи персонажів фентезі. Тому у теоретичному обґрунтуванні текст-типологічних ознак фентезі на рівні характерологічного контексту, інваріантних з точки зору східнослов'янської літературної традиції, ми будемо спиратися в основному на праці російських, білоруських та польських науковців, але поряд з цим також враховані й окремі розвідки українських дослідників.

Близькоспоріднені слов'янські народи мають спільний культурний простір. Це, у свою чергу, дозволяє говорити про близькість, а то й про певний збіг жанрових систем національних літератур. Окрім цього, українські дослідники, з одного боку, та російські, білоруські, польські – з іншого, мають спільне бачення основних жанроутворювальних контекстів фентезі (хронотопного, тематичного). Це слугує підґрунтям

для узагальнення наукових поглядів дослідників з різних східноєвропейських країн стосовно жанрових ознак фентезі. А отже, можна екстраполювати в українську наукову площину та вважати закономірними теоретичні положення російських, польських, білоруських науковців наразі стосовно організації персонажного контексту фентезі.

Жанр фентезі бере свій початок від англосаксонської традиції, але під впливом східнослов'янської міфопоетичної свідомості зазнає певних змін. Тому жанрово-стилістична домінанта даного типу тексту у східнослов'янській літературній традиції частково зберігає ознаки фентезі британської / американської традиції, але й відзначається багатьма набутими.

Так, за ознаками персонажного контексту фентезі у східнослов'янській літературній традиції відрізняється від текстів англійської фентезі. Поруч із казковими героями зазначається обов'язкова присутність міфологічних персонажів, героїв фольклору. У той чи інший текст образ персонажу залучається цілком або частково, в залежності від ідейного задуму [1; 4; 5; 8].

Створюючи персонажний фон текстів фентезі, автори, як правило, послуговуються системою образів національної міфології або найчастіше західноєвропейської, чи змінюють відомі міфічні образи у відповідності до власної міфосистеми [1; 8]. Тому найбільш популярні сьогодні такі фентезійні персонажі: боги, демони, ангели, ельфи, гноми, тролі, гобліни, дракони, привиди тощо. Також можуть зустрічатися різноманітні образи з грецької міфології, як-от пегас, кентаври, гарпії, дріади; джини з мусульманської міфології тощо. Натомість героями слов'янської фентезі постають представники виключно слов'янської міфології та фольклору: русалки, мавки, водяники, лісовики, домовики, упирі та інші образи народної демонології.

У східнослов'янській літературній традиції герої фентезі – непересічні особистості, багатогранні у своїх якостях. Вони відзначаються розумом, силою, впевненістю, незалежністю. Важлива місія лягає на плечі надзвичайної, унікальної людини [1; 8]. Протагоніст від початку має певну винятковість, дивність. Він стає обранцем для виконання героїчної місії та починає свій шлях боротьби або у первинному, знайомому світі, або у вторинному, фантастичному світі. Ця його надзвичайність підкреслюється з обох сторін: через чужість світу та чужість героя у цьому світі [1; 3].

У системі персонажів фентезі убачається також відсутність абсолютного Добра та Зла. Герої не розділяються виключно на позитивних та негативних. У характерах персонажів поєднуються як чесноти, так і вади. Тому так часто у даному типі тексту зустрічаються такі негативні персонажі, які, тим не менш, наділені низкою талантів та природними даними: гострим розумом, відвагою, приємною зовнішністю, харизмою. Жанр фентезі створив образ “привабливого лиходія”, який завдяки своїм особистим якостям перевершує навіть позитивних персонажів [8].

У текстах фентезі важливою виявляється не тільки психологія внутрішнього світу персонажу, але у фокусі уваги перебувають також стосунки між героями. На відміну від героїв казок, які позбавлені характерів та емоцій, персонажний фон фентезі різниться як за образами, так і за їхніми характерами [8]. За визна-

ченням дослідниці О.М. Ковтун, “герої fantasy – завжди психологічно розроблені, нехай з більшою або меншою <...> глибиною, характери, які запам’ятовуються яскравіше за раціонально-фантастичні, казкові та міфологічні персонажі” [3].

Таким чином, можна зробити висновок стосовно організації персонажної системи фентезі у східнослов’янській літературній традиції. Інваріантною ознакою характерологічного контексту постає наявність міфологічних або фольклорних героїв. Частіше за всі інші у текстах даного жанру наразі зустрічаються персонажі західноєвропейської міфології, або ж вони слугують прототипами для нових образів. Спонука цього – у надзвичайній популярності творів Дж.Р. Толкіна, основу яких складає як раз кельтська міфологія.

Герої фентезі наділені розгалуженими характерами, нетиповими рисами. Головний персонаж фентезі – це завжди неординарна, харизматична особистість, яка завжди помітно виділяється серед натовпу. Якщо у текстах фентезі персонажу властиві негативні риси, йому притаманні також і позитивні якості, наприклад гострий розум, приємна зовнішність, будь-які обдарування.

Усе зазначене дозволяє зробити висновок про неординарне сприйняття інваріантних ознак характерологічного контексту фентезі у британській / американській та східнослов’янській літературних традиціях.

Персональний фон фентезі у британській / американській традиціях представляють будь-які чарівні герої, казкові або міфічні істоти, фантастичні створіння, одухотворені рослини та предмети. Протагоністом може виявитися звичайна, пересічна особа, якій може навіть забракнути відваги для боротьби зі злом. Варіативною ознакою фентезі є наявність розгорнутих і психологічно розроблених характерів героїв та розмежування персонажів виключно на позитивних та негативних.

У східнослов’янській літературній традиції інваріантною ознакою фентезі на рівні характерологічного контексту постає присутність міфологічних та фольклорних персонажів. Протагоніст у текстах даного жанру – завжди унікальна, надзвичайна особистість, якій може бути притаманна неординарність, навіть дивність, але у жодному разі не типовість і пересічність. Більше того, психологічно розроблені образи властиві усім персонажам фентезі; завдяки цьому вони швидко впадають в око читачам та запам’ятовуються краще за героїв інших фантастичних жанрів. Відсутність однозначного поділу персонажів на цілком позитивних і цілком негативних та зрівняння сил Добра і Зла на рівні характерологічного контексту втілюється в образі “привабливого лиходія”.

Проведене нами розмежування особливостей персонажної системи фентезі важливе з точки зору жанрової теорії перекладу. Зазначені відмінності в особливостях характерологічного контексту свідчать зага-

лом про те, що жанрово-стилістична домінанта фентезі різниться у британській / американській та східнослов’янській літературних традиціях. Отже, для створення адекватного тексту перекладу фентезі, ці відмінності необхідно обов’язково враховувати при транскодуванні.

Згідно зі засадами прагматики перекладу, транслят повинен виконувати ті ж самі функції, що й оригінал тексту, здійснювати однаковий з ВТ вплив на реципієнта та у цілому відповідати жанрово-стилістичними очікуваннями цільової аудиторії. При транскодуванні фентезі перекладачу необхідно створити такий ПТ, який за своїми текст-типологічними ознаками, а надто – характерологічними ознаками, відповідатиме фентезі саме у приймаючій культурі, а не вихідній. Враховуючи, що інваріантні ознаки персонажного контексту фентезі різняться в залежності від лінгвокультурної традиції, відповідно, у процесі перекладу тексти даного жанру повинні піддаватися прагматичній адаптації або отримувати інше жанрове визначення.

І в англо-українському, і в україно-англійському напрямках перекладу транскодувач, нехтуючи типологічними ознаками фентезі у приймаючій культурі, може припуститися суттєвих помилок. Але якщо при перекладі української фентезі англійською мовою транскодувач несвідомо знівелює деякі, хоч і суттєві, ознаки персонажного контексту ВТ, ПТ все ж буде упізнаватися як фентезі англомовним читачем.

Однак у результаті перекладу українською мовою окремої групи текстів англомовної фентезі зміни торкнуться у цілому жанрової приналежності трансляту. Оскільки при буквальному відтворенні засобами мови перекладу усіх характерологічних особливостей англомовної фентезі, не вдаючись до стратегії прагматичної адаптації, ми отримаємо ПТ, який за текст-типологічними ознаками не відповідатиме даному жанру в приймаючій культурі. На рівні персонажного контексту ПТ фентезі повинні простежуватися міфічні герої, ґрунтовно розроблені з психологічної точки зору характери персонажів та образ унікальної особистості протагоніста. Відсутність цих ознак призведе до того, що ПТ не упізнаватиметься українською читачкою аудиторією як фентезі, натомість ідентифікуватиметься реципієнтами як суміжний до фентезі тип тексту – літературна казка, або будь-який інший жанр фантастичної літератури.

Висновки. Інваріантні ознаки характерологічного контексту фентезі різняться з точки зору різних літературних традицій. Особливо важливого значення ці відмінності набувають у фокусі перекладу. Для створення адекватного ПТ транскодувач повинен враховувати жанрово-стилістичні очікування цільової аудиторії. Проведене нами дослідження дозволило виокремити інваріантні текст-типологічні ознаки фентезі на рівні персонажного контексту, відтворення яких при перекладі дозволить створити адекватний ПТ з точки зору приймаючої культури.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Гусарова А.Д. Тип повествования фэнтези (Сверхъестественность как жанровый критерий) / Гусарова А.Д. // Русская фантастика на перекрестье эпох и культур: материалы

междун. научн. конф., 21-23 мар. 2006 г. – М., 2007. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://www.proza.ru/2010/06/06/972>.
Gusarova A.D. *Tip povestvovaniya fentezi (Sverkhestestvennost kak zhanroviiy kriteriy)* [Type of Narration in Fantasy (Super-

- naturalism as a Genre Criterion) / Gusarova A.D. // *Russkaya fantastika na perekrestye epokh i kultur*. – [E-source] Access: <http://www.proza.ru/2010/06/06/972>.
2. Демецька В.В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми / Демецька В.В. – Херсон: Норд, 2006. – 378 с.
- Demetska V.V. Teoriya adaptatsii: kros-kulturni ta perekladoznavchi problemy [Theory of Adaptation: Cross-Cultural and Translational Aspects] / Demetska V.V. – Kherson: Nord, 2006. – 378 p.*
3. Ковтун Е.Н. Поэтика необычайного: художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (на материале европейской литературы первой половины XX века) / Елена Николаевна Ковтун. – М.: МГУ, 2000. – 308 с. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://www.fedydiary.ru/html/052011/13052011-06a.html>.
- Kovtun E. Poetika neobychnogo: khudozhestvennie miri fantastiki, volshebnoy skazki, utopii, pritchi i mifa (na materiale evropeyskoy literatury pervoy poloviny XX veka) [Poetics of the Extraordinary: Artistic Worlds of Fantastic Literature, Fairy Tale, Utopia, Parable and Myth (Case Study of European Literature of the First Half of the 20th century)] / Elena Kovtun. – M., 2000. – 308 p. – [E-source] Access: <http://www.fedy-diary.ru/html/052011/13052011-06a.html>.*
4. Королькова Я.В. О соотношении литературной сказки и фэнтези [Э-ресурс] / Королькова Я.В. // Вестник ТГПУ. – 2010. – Вып. 8 (98). – С. 142-144. – Режим доступа: http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/korolkova_ya._v._142_144_8_98_2010.pdf.
- Korolkova Ya.V. O sootnoshenii literaturnoy skazki i fentezi [On the Correspondence of Literary Fairy Tale and Fantasy] / Korolkova Ya.V. // Vestnik TGPU. – 2010. – № 8 (98). – P. 142-144. – [E-source] Access: http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/korolkova_ya._v._142_144_8_98_2010.pdf.*
5. Сапковский А. Пирог или Нет золота в серых горах / Анджей Сапковский. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://world.webhost.ru/Fen5.html>.
- Sapkovskiy A. Pirug ili Net zolota v serikh gorakh [Pirug or There's no Gold in the Grey Mountains] / A. Sapkovskiy. – [E-source] Access: <http://world.webhost.ru/Fen5.html>.*
6. Стиль автора и стиль перевода / [Новикова М.А., Лебедь О.Н., Лукинова М.Ю. и др.]. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.
- Stil avtora i stil perevoda [Author's Style and the Style of Translation] / [Novikova M.A., Lebed O.N., Lukinova M.Yu. i dr.]. – K.: UMK VO pri Minvuze USSR, 1988. – 84 p.*
7. Шама И.Н. Перевод – искусство понимать... / Шама И.Н. – Запорожье: Просвіта, 2005. – 240 с.
- Shama I.N. Perevod – iskusstvo ponimat'... / Shama I.N. – Zaporozhye: Prosvita, 2005. – 240 p.*
8. Шамякина С.В. Литература фэнтези: дифференциация понятия и жанровая характеристика / Шамякина С.В. – [Э-ресурс] Режим доступа: <http://www.philology.bsu.by/documents/>.
- Shamyakina S.V. Literatura fentezi: differentsiatsiya ponyatiya i zhanrovaya kharakteristika [Fantasy Literature: Definition and Genre Description] / Shamyakina S.V. – [E-source] Access: <http://www.philology.bsu.by/documents/>.*
9. Attebery B. Fantasy as Mode, Genre, Formula / Brian Attebery // *Fantastic Literature: a Critical Reader* [ed. D. Sander]. – [E-source] Access: <https://www.books.google.com.ua/>.
10. Gamble N. Exploring Children's Literature / Nikki Gamble, Sally Yates. – London: SAGE Publications, 2008. – 217 p. – [E-source] Access: <http://books.google.com.ua>.
11. Grenby M. Children's Literature / Matthew O. Grenby. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008. – 233 p. – [E-source] Access: <http://books.google.com.ua/>.
12. Mandala S. Language in Science Fiction and Fantasy / Susan Mandala. – [E-source] Access: <http://books.google.com.ua/>.
13. Nikolajeva M. Fairy Tale and Fantasy: From Archaic to Postmodern / Maria Nikolajeva. – [E-source] Access: <http://digitalcommons.wayne.edu/marvels/vol17/iss1/8>.
14. Timmerman J. H. Fantasy Literature's Evocative Power / John H. Timmerman. – [E-source] Access: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1809>.

Shaposhnyk O.M. Personage Context of Fantasy: Translational Perspective

Abstract. The article highlights the problem of adequate rendering of fantasy personage context. In the article the conceptions of different linguistic schools (British / American and East European) concerning the peculiarities of fantasy personage system are analyzed and the main differences are detected. The author determines the convergent / divergent features of fantasy personage context in perspective of different literary traditions and specifies the impact of these distinctions upon the process and result of translation. In order to create an adequate target text (TT) a translator should take into consideration the genre-stylistic expectations of the source and target audience. Discrepancies in the genre-stylistic dominant of fantasy and characteristics of its personage context in particular stipulate certain differences in genre-stylistic expectations of TT recipients. While trans-coding a translator should recreate the text-topological features of fantasy that are invariant for the target culture.

Keywords: *fantasy, personage context, translation, genre-stylistic expectations, mythological characters.*

Шапошник О.Н. Проблема адекватного воссоздания характерологического контекста в переводе фэнтези

Аннотация. Статья посвящена проблеме адекватного воссоздания признаков характерологического контекста фэнтези в переводе. Проанализированы взгляды исследователей разных лингвистических школ (британской / американской и восточноевропейской), касающиеся особенностей организации системы персонажей фэнтези, и определены основные расхождения. Установлен характер различий в восприятии особенностей персонажного контекста фэнтези и их влияние на процесс и результат перевода. Для создания адекватного переводного текста переводчик должен учитывать жанрово-стилистические ожидания целевой аудитории. В свою очередь, расхождения в восприятии жанрово-стилистической доминанты фэнтези, в частности, особенностей характерологического контекста в разных литературных традициях обуславливают различия в жанрово-стилистических ожиданиях реципиентов исходного текста и перевода. Для создания адекватного переводного текста необходимо воссоздать инвариантные с точки зрения принимающей культуры текст-типологические признаки фэнтези на уровне характерологического контекста.

Ключевые слова: *фэнтези, характерологический / персонажный контекст, перевод, жанрово-стилистические ожидания, мифологические персонажи.*

Швед О.В.

Инфографика как средство визуальной коммуникации

*Швед Оксана Владимировна, кандидат исторических наук,
старший преподаватель кафедры украинского языка и культуры
Гуманитарный институт Национального авиационного университета, г. Киев, Украина*

Received October 25, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Статья посвящена описанию такого понятия как инфографика, которое в последнее время становится ключевым в сфере визуальной коммуникации. Рассмотрение данного явления производится в диахроническом плане: определяются исторические периоды становления инфографики как способа визуальной коммуникации. Представлены ученые, которые разрабатывали различные аспекты инфографики как инструмента технологии информатизации и визуализации, дается определение термину «инфографика», проводится разграничение понятий «визуализация» и «инфографика». Методика исследования базируется на определении общих принципов построения инфографики, а также выявлении общих принципов визуального восприятия человека. Основная цель инфографики заключается в совершенствовании процесса восприятия информации, объяснении сложной информации в простых образах, ее передачи в компактном и визуально привлекательном сообщении. Праобразом инфографики служат рисунки времен неолита, пиктограммы. В дальнейшем содержательное наполнение понятия «инфографика» происходит благодаря наличию информации, которая представляет определенные данные в графической форме – карты, схемы, диаграммы, таблицы и т.п. При рассмотрении развития инфографики в историческом плане выделяются такие этапы ее развития: 1) визуализация табличных данных (Р. Декарт, 1637), кривые смертности (Х. Гюйгенс, 1669), график изменения атмосферного давления (Э. Галлей, 1686); 2) разработка основных типов диаграмм (У. Плейфер, 1786); 3) появление статистических диаграмм (Ф. Найтингейл, Ш. Минард, XIX в.), 4) развитие иллюстративной информационной графики (Г. Бэк, 1931), появление изобразительной статистики (Г. Спенсер, 1952), информационного дизайна (Л. Сутнар, 1962), графического представления больших массивов информации (система Ж. Бертена: расположение, форма, ориентация, цвет, текстура, значение, размер); 5) рождение современной инфографики (Э. Тафти, Д. Тьюки, Г. Гралла). Современная инфографика как новый способ быстрого и компактного изложения большого объема информации стала одним из наиболее актуальных и влиятельных видов визуальной культуры. Данный вид коммуникации имеет свою историю, постоянно развивается (инфографика-анимация, интерактивная инфографика), заслуживает всестороннего научного изучения.

Ключевые слова: “инфографика”, “визуальная коммуникация”, “изобразительная статистика”, “информационный дизайн”, “вербальная информация”, “визуальный образ”.

В современном мире человеку ежедневно приходится сталкиваться с восприятием и обработкой огромного массива информации. Вот почему тенденция к максимальной визуализации содержания становится одной из наиболее приоритетных в процессе эффективной коммуникации. Визуализация информации выступает одним из инструментов, позволяющих обеспечить четкость и системность в восприятии информации, а также быстрое и правильное ее декодирование. При этом главное преимущество заключается в возможности оперировать с информацией большой плотности, органично используя вербальное и образное мышление. Визуальная коммуникация объединяет речь, опредмеченную при помощи символов, графические элементы, цветовые решения. Такое синкретическое объединение, создаваемое, как правило, дизайнером определяется термином «инфографика», которое в свою очередь рождает образы, декодируемые аудиториями.

В последнее время сфера инфографики стала популярной в различных областях человеческого общения, начиная от науки и статистики, заканчивая журналистикой и образованием. Визуальное представление сложной информации ясно, содержательно, эстетически привлекательно становится требованием современности. Внедрение инфографики в разнообразные области всемирной практики свидетельствует о ее актуальности и перспективности в сфере общественных коммуникаций. Проблема рассмотрения инфографики как инструмента технологии информатизации и визуализации в определенной степени разрабатывалась такими учеными как Д. Желязны [1], Э. Тафти [12; 13;

14; 15], М. Френди [7; 8], Д. Ланков, Д. Ричи, Р. Крукс, М. Смисиклас [10], В. Лаптев [2] и другие.

Цель данной статьи – ознакомить читателя с основными историческими периодами становления инфографики как способа визуальной коммуникации, представить ученых, которые разрабатывали наполнение инфографики в исторической ретроспективе.

Методика исследования базируется на определении общих принципов построения инфографики, а также на выявлении общих принципов визуального восприятия человека.

В целом, инфографику можно охарактеризовать как попытку упорядочить информационный массив и даже хаос. Приведем некоторые определения данного понятия. Эдвард Тафти – выдающаяся личность в мире информационного дизайна, дал следующее определение термину инфографика: “это графический способ подачи информации, данных и знаний” [15; р. 11]. Более полное определение дает В. Лаптев: “Инфографика – это область коммуникативного дизайна, в основе которой лежит графическое представление информации, связей, числовых данных и знаний” [2; с. 7]. По словам бельгийского учёного Поля Луи, инфографика может быть определена как “перевод чисел в форму рисунка, эскиза или поясняющего плана или иллюстрации” [2; с. 10]. В. Тулупов не выделяет инфографику как явление, но обращает внимание на значимость визуальной коммуникации в современной журналистике. Определяя инфографику, он говорит, что это карты, таблицы, схемы и прочее, при этом уточняя, что ее цель – наглядно иллюстрировать публикацию [3]. Он отмечает, что при восприятии чита-

телом содержания газеты мы можем говорить о визуальной коммуникации, так как в этом случае основная масса разнообразной информации передается текстовыми средствами в широком масштабе, и передача осуществляется визуальным способом. При этом нет необходимости обучать читателя какому-то особому способу восприятия информации – “обучение” идет опосредованно, через социальную практику [4]. Однако, на наш взгляд, суть инфографики выходит за рамки только иллюстрирования: она представляет собой синтетическую форму организационного информационного материала, это сообщение, включающее в себя, во-первых, визуальные элементы, а во-вторых, тексты, которые поясняют эти визуальные элементы. Таким образом, инфографика или информационный дизайн используется для быстрой и четкой передачи вербальной информации с формированием связанных с ней визуальных образов.

При возрастающем массиве информации именно визуализация становится эффективным средством от “аналитического ступора” и лучшим современным инструментом эффективной коммуникации. Инфографика стимулирует у ее создателя образное и системное мышление одновременно, а ее использование делает нашу коммуникацию более предугадываемой и продуктивной.

Первыми инфографику как успешный инструмент развития бизнеса стали использовать масс-медиа. Как новый жанр в прессе инфографика появилась в 1982 году в газете USA Today. Информационные рисунки в 1990-х стали особенностью таких изданий, как New York Times и Guardian. Украинские издания “Корреспондент”, “Український тижень”, “Інформатор” уже на собственном опыте убедились в эффективности использования инфографики.

С развитием WEB 2.0 (термин впервые использован в 2005 году одним из идеологов этой методики Тимом О’Рейлли в статье “Что такое WEB 2.0?”. – Прим. авт.) бизнес увидел в этом формате подачи информации лучший инструмент для привлечения внимания и системного подхода к подаче коммерческой информации, а также инструмент прямого взаимодействия со своими клиентами. Настоящий “инфографический бум” начался после выборов президента США в 2008 году, когда именно команда Барака Обамы смогла максимально привлечь внимание к кандидату через всевозможные формы инфографики, которая и по сей день успешно используется администрацией Президента США.

Не следует рассматривать современные инфографические материалы как своего рода комиксы, упрощенно передающие суть, – за последнее время они достигли такого уровня совершенства, что стали полноценной альтернативой текстам. Под инфографикой следует понимать особое умение лаконично сочетать большой объем информации, чисел и визуальных образов. Это работа не только с текстом, но и с его шрифтом, не просто сбор данных, но их анализ и обработка, и конечно же, работа с графическими изображениями.

Основной целью инфографики является совершенствование процесса восприятия информации, объяснение сложной информации в простых образах, а

также передача данных в компактном и интересном сообщении, которое выглядит привлекательнее, в сравнении с обычным текстом. Грамотный перевод большого объема данных в визуальный образ часто является ярким дополнением к статье в журнале или газете.

В качестве примера можно привести газету USA Today, которая с 1982 года активно использует сочетание графики и текста, благодаря чему вошла в пятерку самых просматриваемых изданий США. Это неудивительно, так как ее читателям за завтраком удастся ознакомиться с большим объемом новостей, а один качественно сделанный рисунок может полноценно заменить несколько страниц текста. По проложенному USA Today пути пошли еще несколько газет, а с 2011 года и в России издается журнал “Инфографика” (infographicsmag.ru), в котором почти отсутствует текст.

История инфографики уходит корнями к доисторическим временам, когда человек ещё плохо говорил, но уже многое мог нарисовать. Ещё задолго до начала развития письменности графическое изображение использовалось как способ передачи опыта будущим поколениям. Коммуникация между людьми древних цивилизаций происходит путём развития пиктографического письма. Пиктограммы – стилизованное и схематизированное изображение. Примеры пиктограмм мы можем встретить в письменности Египта, Месопотамии, Китая.

Картография также относится к инфографике. Обобщённый характер картосхем позволяет концентрировать внимание зрителя на важных точках и объектах, оставляя без внимания картографическую сетку, масштаб.

Огромное количество данных содержат в себе инструкции, карты, схемы, различные диаграммы. Ежегодно создаются десятки и даже сотни миллионов изображений, в которых информация представлена в графической форме.

Хотя прообразы инфографики можно найти в рисунках времен неолита, со временем основным средством для передачи информации стал текст. На протяжении тысячелетий развитие инфографики сдерживалось технической сложностью создания рисунков и высокими требованиями к способностям художников и гравёров. Только в XXI веке с появлением компьютерных инструментов и технологий для создания рисунков открывается возможность для массового создания инфографических материалов людьми, не обладающими какими-либо художественными талантами.

Говоря об истории, в статье ограничимся только той частью инфографики, которая связана с визуализацией табличных данных. Люди стали использовать табличное представление данных в виде строк и столбцов примерно две тысячи лет назад, однако вплоть до середины XIV века ни у кого не возникла мысль о возможности представления такого рода данных в графической форме. Впервые связать таблицы с графикой предложил ученый монах Николай Орезмский, нарисовавший некое подобие географических карт, где представлена широта и долгота. Спустя двести лет французский математик и философ Рене

Декарт в 1637 году формализовал графический подход к визуализации таблиц. Отдельные попытки представления статистических данных и различного рода наблюдений предпринимались в XVII и XVIII веках, наибольшую известность получили кривые смертности Христиана Гюйгенса (1669), график сезонных изменений температуры почвы Иоганна Ламберта (1779), график изменения атмосферного давления в зависимости от высоты над уровнем моря Эдмунда Галлея (1686) [7; p. 19-21].

Предназначение первых работ по инфографике в основном сводилось к иллюстрации полученных учеными результатов, поэтому они не стали самостоятельными достижениями по части визуализации данных. Настоящую революцию в области представления данных совершил Уильям Плейфер, имя которого вернул истории Эдвард Тафти. Тафти обнаружил, что двести лет назад Плейфер предложил все основные типы используемых сегодня статистических диаграмм: диаграммы-линии (графики), диаграммы-области, столбчатые и линейные диаграммы (гистограммы), круговые (секторные) диаграммы, радиальные (сетчатые) диаграммы и картодиаграммы. Перечисленные типы диаграмм настолько давно и прочно вошли в практику, что может сложиться ошибочное впечатление, будто они существовали всегда. Успех диаграмм, предложенных У. Плейфером, был обусловлен тем, что они по своей природе полностью соответствуют описанной схеме восприятия человеком зрительной информации. Создание диаграмм было попутным занятием для У. Плейфера, к нему его побудила необходимость донести публике свои взгляды на экономическую политику Англии.

Отец У. Плейфера был священником и покинул этот мир, когда Уильям был подростком. Он не получил серьезного образования и начал работать подручным у изобретателя механической молотилки Эндрю Мекле, а в период с 1780 по 1786 год поработал чертежником и гравером у самого Джеймса Уатта, благодаря чему оказался в интеллектуальном центре промышленной революции. Он был близко знаком с членами известного бирмингемского Лунного общества, неформального объединения лучших умов Британии того времени из числа промышленников, инженеров, ученых и политиков, оказавших наибольшее влияние на индустриальную трансформацию Британского королевства. У. Плейфер впитал в себя их взгляды и в 1786 году выразил их в необычной книге «Коммерческий и политический атлас» (The Commercial and Political Atlas), состоявшей из диаграмм, которые отражали финансовые и производственные силы современной ему Англии. Книга не случайно названа атласом: в ней использованы полиграфические приемы и эстетика географических атласов – она состоит из гравюр по меди, выполненных самим автором. В «Атласе» У. Плейфер интуитивно пришел к тем же выводам о представлении данных, которые сделали члены немецкой школы гештальт-психологии в начале XX века. Они показали, что эффективность изображений как средства передачи сведений объясняется более полным использованием возможностей мозга при объединении быстрых по своей природе способностей к восприятию зрительных образов, за которые отвеча-

ет задняя часть мозга, с медленными мыслительными способностями его передней части. В книге У. Плейфер ввел в оборот основные типы диаграмм: линии, области, столбчатые, линейные и круговые, а также используемые приемы: выделение областей цветом; использование наклонов линий для представления изменений и трендов; использование фигур разного размера для сравнения показателей; деление окружности на сегменты, наложение кругов [6].

Прямыми продолжателями его дела стали французский инженер Шарль Минард и английская медицинская сестра Флоренс Найтингейл, которые в своих трудах пошли дальше. Если графики Плейфера носили описательный характер и всего лишь постулировали тот или иной факт, то работы Минарда и Найтингейл имели большую аналитическую составляющую. Оба были специалистами в своих областях и использовали диаграммы для доказательства собственных воззрений, сложившихся на основе анализа накопленных ими данных – в этом отношении Минард и Найтингейл ближе к современному представлению о задачах аналитики с использованием инфографики. Их работы связаны со статистическим анализом потерь в войнах, которые Англия и Франция вели с Россией в XIX веке.

Флоренс Найтингейл удалось совместить работу медсестры с общественной деятельностью. Во время Крымской войны Ф. Найтингейл создала не существовавшую прежде категорию медицинских госпитальных работников – медсестер, в основном из монашек – сестер милосердия. Под ее руководством была полностью перестроена организация и система ухода за ранеными в армейских госпиталях – за несколько месяцев смертность в госпиталях упала с 52 до 20%. После войны правительство поручило ей продолжить активность в том же направлении, и помимо организаторской деятельности Ф. Найтингейл удалось реализовать свое второе призвание – математическое, когда для аргументации своих методов она прибегала к непривычным в ту пору методам прикладной статистики. В Викторианскую эпоху английские дамы увлекались математикой, а Ф. Найтингейл и задолго до войны занималась медицинской статистикой, слушала лекции известных профессоров и по ее окончании решила применить свои знания для анализа причин смертности солдат в послевоенный период из-за болезней и ранений, полученных во время боевых действий.

По роду своей деятельности Ф. Найтингейл пришлось делать многочисленные, выражаясь современным языком, презентации перед членами парламента, правительства и другими представителями власти, среди них: «Смертность в Британской армии», «Об истории санитарии в Британской армии», «Англия и ее солдаты». Для убедительности она демонстрировала свои результаты в виде графиков, меньшей частью которых были простые столбчатые диаграммы, а большая подавалась в разработанной ею форме, которую она назвала *soxcomb* (гребень). Этот гребень представлял собой версию круговой диаграммы (*pie*), разбитой на 12 секторов, соответствующих месяцам, на них накладывались раскрашенные сегменты, каждый из которых нес определенную нагрузку – число

раненых, умерших и т. д. Диаграммы печатались большими тиражами и рассылались по инстанциям [11].

Инженеру-строителю Шарлю Минарду графика была близка, и, выйдя на пенсию, он применил свои навыки к анализу исторических данных. В 1859 году он опубликовал самый известный график «Карта потерь Французской армии во время войны с Россией 1812–1813 гг.». В одну диаграмму Минард уложил численность армии, потери, географическое положение и температуру окружающей среды. В результате получился выдающийся по содержательности документ, великий образец инфографики.

После Ф. Найтингейл и Ш. Минарда статистические диаграммы практически не развивались – во всем мире широко использовались основные типы графиков, предложенные еще Уильямом Плейфером. С тридцатых годов XX века началось развитие иллюстративной информационной графики, родоначальником которой стал британец Гарри Бек, предложивший в 1931 году карту-схему лондонского подземного транспорта.

В середине XX века изобразительная статистика переживала времена перехода от художественного метода, основанного на пиктографических изображениях, к автоматизированному процессу визуализации данных. Популярность исследований в области семиотики в 1950–60-х гг. привела к появлению новых тенденций представления информации – функциональных, геометрически точных, обладающих логикой. Неслучайно для обозначения изобразительной статистики Герберт Спенсер в 1952 г. вводит в оборот термин “деловая печать” (business printing), которым обозначает все работы, так или иначе связанные с иллюстративным представлением числовых данных. Через десять лет Ладислав Сутнар вводит понятие “информационный дизайн” [2; с. 158].

Но графическая статистика требовала собственной систематизации. Одним из первых к этому обратился французский картограф и теоретик семиотики Жак Бертен. В своей работе “Семиология графики” [5], он показал классификацию визуальных элементов для отображения данных, показал возможности графического изображения числовых и картографических данных. Графическое представление больших массивов информации было основано на нескольких принципах. Система Бертена состоит из семи переменных визуализаций. Это: расположение, форма, ориентация, цвет, текстура, значение и размер. Эти понятия являются теоретической основой для современной визуализации информации. До сих пор его система лежит в основе представления качественных и количественных показателей статистики.

Инфографика второй половины XX века в период международного стиля отмечена переходом от художественных образов в пиктограммах широко известного метода до сухой визуализации данных, которую с трудом можно назвать инфографикой.

Американский учёный Роберт Косара проводит чёткую границу между инфографикой и визуализацией данных. В частности, в своей заметке “Разница между инфографикой и визуализацией” он рассуждает: “Визуализация создаётся программой, которая

может быть применена к различным наборам данных. Инфографика – это индивидуальная работа для конкретного набора данных <...> Визуализация носит общий характер, инфографика – специфический. Визуализация свободна от контекста, инфографика зависит от контекста. Визуализация (в основном) генерируется автоматически, инфографика – результат ручной работы, требующей настройки и понимания со стороны автора” [9].

В качестве характерного примера функционального подхода к процессу визуализации можно привести ставшую классикой карту Нью-Йоркского метрополитена Массимо Виньелли (1972). Вдохновлённый лондонской картой метро, разработанной Гарри Бекем в 1933 г., М. Виньелли свёл её до предельно простой графической системы. Карта была основана на сетке с углами поворота линий на 45 или 90 градусов. Недостатком карты считалось несоответствие взаимного расположения станций на схеме с их реальным географическим положением [2; с. 160].

Радикальные изменения, приведшие к современному положению дел в сфере визуальной коммуникации, начались в 1975 году, когда Эдвард Тафти учредил семинар для журналистов, специализировавшихся по вопросам экономики, в частности методике статистического анализа. Научным руководителем семинара стал Джон Тьюки, основатель информационного дизайна. Сам Э. Тафти обладал богатым опытом анализа данных в сфере политической экономики и сосредоточился на статистической графике. По материалам этого семинара Э. Тафти написал книгу “Визуальное представление количественных данных”, которую издал в 1982 году в соавторстве с дизайнером-графиком Говардом Граллой [13]. Формат и представление данных были настолько удачными, что у книги оказалась невероятно успешная коммерческая судьба, а ее автор стал крупнейшим специалистом по информационной графике. Выход книги можно рассматривать как момент рождения современной инфографики. Последующие тридцать лет стали периодом бурного развития инфографики, чему явно способствовали технологии машинной графики.

Сегодня сложно представить себе изложение информации без использования графических средств. Развитие компьютерных технологий, конкуренция со стороны электронных средств массовой информации и Интернета способствует проникновению инфографики практически в любую сферу общественной жизни. Инфографика как вид визуальной коммуникации способствует быстрому усвоению информации, акцентирует внимание на самом главном, хорошо запоминается аудиторией.

Зародившись в конце XX века как один из результатов информационной революции, инфографика постоянно развивается на протяжении последних 30 лет, но она имеет более длинную историю, принимая во внимание возникновение ее элементов и основных составляющих. За это время она стала одним из самых модных, актуальных и влиятельных видов визуальной культуры. Особую популярность инфографика заслужила среди печатных изданий. Новый способ быстрого и компактного изложения большого объема информации постепенно превратился в тренд. Это

подтверждается тем, что за последние 10 лет в обществе значительно возрос интерес к данной сфере коммуникаций, а также тем, что значительно увеличился круг печатных изданий, рекламных агентств и бизнес компаний, которые активно используют инфографику.

Инфографика постоянно развивается и совершенствуется. Несколько лет назад мы были свидетелями только печатной инфографики, в настоящее время нам знакома динамичная инфографика-анимация, интенсивно развивается интерактивная инфографика.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Желязны Д. Говори на языке диаграмм.– М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 320 с.
Zhelyazny D. Govori na yazyke diagram [Speak the language of diagrams] – M.: Mann, Svanov and Ferber, 2012 – 320 p.
2. Лаптев В. Изобразительная статистика.– М.: Эйдос, 2012–180 с.
Laptev V. Izobrazitel'naya statistika [Illustrative statistics].– M.: Eydos, 2012 – 180 p.
3. Техника и технология СМИ: печать, телевидение, радио, Интернет / В. В. Тулупов [и др.].– СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006– 320 с.
Tekhnika i tekhnologiya SMI: pechat, televideniye, radio, Internet [Technique and Technology of mass media: print, television, radio, Internet] / V. V. Tulupov [and others.].– SPb.: Izd-vo Mikhailova V. A., 2006– 320 p.
4. Тулупов В.В. Дизайн периодических изданий. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2008. – 224 с.
Tulupov V. Dizayn periodicheskikh izdaniy [Design of periodicals]. – SPb.: Izd-vo Mikhailova V. A., 2008 – 224 p.
5. Bertin J. Semiology of Graphics: Diagrams, Networks, Maps.– ESRI Press.– 2010.– 456 p.
6. Costigan-Eaves P, Macdonald-Ross M William Playfair (1759-1823) // Statistical Science.–1990.– № 5 (3).– P. 318-326
7. Friendly M. A Brief History of Data Visualisation // Chen C., Hardle W., Unwin A. Hanbook of Data Visualisation.– Springer-Verlag Berlin Heidelberg.– 2008.– P. 15-57
8. Friendly M. Milestones in the history of thematic cartography, statistical graphics, and data visualization [E-source]. – Access mode: <http://www.math.yorku.ca/SCS/Gallery/milestone/milestone.pdf>
9. Kosara R. The Difference between Infographics and Visualization.– [E-source]. – Access mode: <http://eagereyes.org/blog/2010/the-difference-between-infographics-and-visualization>].
10. Lankow J., Ritchie J., Crooks R. Infographics: the Power of Visual Storytelling.– New Jersey: John Wiley&Sons Inc.–2012.– 263 p.
11. Speigelhalter, D.J. Surgical audit: statistical lessons from Florence Nightingale // Journal of the Royal Statistical Society, Series A.– 1999.– № 162.– P. 45 – 58
12. Tufte E. Beautiful Evidence.– Cheshire: Graphic Press.– 2006.– 213 p.
13. Tufte E. The Visual Display of Quantitative Information. 2nd ed.– Cheshire: Graphic Press.– 2001.– 213 p.
14. Tufte E. Visual Explanations: Images and Quantities, Evidence and Narrative.– Cheshire: Graphic Press.– 1997.– 156 p.
15. Tufte E. Envisioning Information / E. Tufte.– Cheshire: Graphics Press. – 1990.– 126 p.

Shved O.V. Infographics as means of visual communication

Abstract. The article deals with such phenomenon as infographics which nowadays becomes key notion in visual communication sphere. The phenomenon mentioned is being analysed from the point of view of a historical perspective: by presenting a very brief overview of the development of infographics as means of visual communication. The author also introduces the scientists who investigated different aspects of infographics as an instrument of informatisation and visualization technology. The term “infographics” itself has been defined, distinction between term “infographics” and “visualization” has been also made. Methodics of investigation is based on searching of general principles of infographics design and revealing of main rules of human visualization. Infographics main aim lies in perfection of information receiving with the help of simple images, its delivery in compact and visually attractive message. Cave graffiti of Neolithic age and pictograms are considered to be first attempts of infographics. In the course of time the concept of infographics has been enlarged thanks to graphic form information: maps, schemes, diagrams, tables, graphs and others. In diachronic we define such stages of infographic development: graphical approach to table visualization (R. Descartes, 1637), mortality rates graphs (C. Huygens, 1669), graph of change in barometric pressure (E. Halley, 1686); 2) workout of main types of diagrams (W. Playfair, 1786); 3) appearance of statistical diagrams (F. Nightingale, C. Minard, end of XIX century); 4) development of illustrative information graphics (H. Beck), descriptive statistics (H. Spenser, 1952), information design (L. Sutnar, 1962), graphical representation of a large amount of information (J. Bertin’s system: position, form, orientation, colour, texture, value, size); 5) introduction of contemporary infographics (E. Tufte, J. Tukey, H. Gralla). Nowadays infographics as a new means of dynamic and compact presentation of large amount of information has become one of the most actual and powerful types of visual culture. This branch of communication has its history, is in perpetual process of development (infographics-animation, interactive infographics) and deserves comprehensive investigation.

Keywords: “infographics”, “visual communication”, “illustrative statistics”, “information design”, “verbal information”, “visual image”.

Швець Н.В.

Дефініція поняття “мотивація” в сучасній лінгвістиці

Швець Наталія Віталіївна, аспірант,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Received October 24, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті проаналізовано наявні дефініції понять “мотивація” та “мотивованість” з позицій представників різних напрямів їх вивчення. Подано погляди вчених на розрізнення цих термінів. Акцентовано увагу на визначенні мотивації у руслі когнітивно-ономасіологічного підходу.

Ключові слова: мотивація, мотивованість, когнітивна ономасіологія.

Ономасіологія на сучасному етапі свого розвитку продовжує вивчення проблеми мотивації [3; 14; 25; 28], зокрема в когнітивному ракурсі [13; 16; 21; 22; 23]. Проте дискусійною залишається дефініція поняття мотивації, яке вчені різних часів трактували по-своєму.

Питання мотивації стало центральним у працях таких науковців, як І. Торопцев [30], О. Блінова [2; 3], Н. Голєв [8], Т. Кияк [11; 12], О. Кубрякова [15], О. Снітко [28], І. Улуханов [31], О. Селіванова [22; 23] та ін.

Актуальність дослідження передусім зумовлена необхідністю узагальнення різних підходів науковців до визначення поняття мотивації та уточнення сучасного його розуміння.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до вивчення мотивації та розкрити тлумачення мотивації з погляду когнітивної ономасіології.

Підґрунтя для вивчення мотивації було закладено ще у працях В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. У своїй розвідці “Про відмінність будови людських мов та їх вплив на духовний розвиток людства” В. фон Гумбольдт підкреслював, що внутрішня форма мови – “не що інше, як аспект, що перетворює звукову форму у звукову творчість. Саме з її допомогою мова виявляється здатною надати висловлення всьому, до чого у процесі створення ідей прагнуть найвидатніші науковці” [9, с. 100]. Учений далі зазначає: “Для того, щоб артикуляційне чуття змогло знайти необхідні для позначення звуки, потрібно, щоб у внутрішній сфері кожне поняття було відмічене певною властивою йому ознакою або було пов’язане з іншими поняттями” [там само, с. 103].

На відміну від В. фон Гумбольдта, який намагався розкрити сутність внутрішньої форми мови в цілому, О. Потебня зосередився на внутрішній формі слова, яку він розумів як “відношення змісту думки до свідомості” [20, с. 218], додаючи – “вона показує, як уявляється людині власна думка. Цим тільки можна пояснити, чому в одній і тій же мові може бути багато слів для позначення одного й того ж предмета, і, навпаки, одне слово цілком відповідно до вимог мови може позначати предмети різнорідні” [там само]. Далі автор зазначає: “Внутрішня форма є також центром образу, одна з його ознак, яка переважає над усіма <...>. Внутрішня форма, крім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності; вона становить не образ предмета, а образ образу, тобто уявлення” [там само, с. 33–34].

Вчення про внутрішню форму мови та слова заклало основу для вивчення мотивації, проте терміни “мотивація” та “мотивованість” вперше були вжиті Ф. де Соссюром, який стверджував: “Основний принцип довірливості знака не заважає розрізнити в кожній мові цілком довірливе, тобто немотивоване, і відносно довірливе. Лише частина знаків є цілком довірливою, щодо інших знаків, то в них спостерігаються ознаки, які дозволяють розрізнити окремі ступені довірливості: знак може бути відносно мотивованим <...>. Проте навіть у найсприятливіших випадках мотивація ніколи не абсолютна” [29, с. 166–167].

Різноаспектні напрацювання у сфері мотивації сприяли появі термінологічної дублетності. Так, поряд з поняттям “мотивація” у лінгвістиці використовується також термін “мотивованість”.

Аналіз теоретичного доробку науковців з проблем мотивації та мотивованості дозволив виокремити такі основні напрями їх вивчення: структурно-семантичний, лексикологічний та лексиколого-семасіологічний напрями, що вивчали мотивованість, а також формально-структурний, ономасіологічний та когнітивно-ономасіологічний, які займалися вивченням мотивації.

У руслі структурно-семантичного напрямку (Г. Винокур [5], О. Кубрякова [15], І. Улуханов [31], М. Яценецька [34], О. Мойсєєв [19], Н. Мігіріна [18]) мотивованість розглядали в межах словотвору. Виникнення цього напрямку пов’язують з розробкою Г. Винокура методики словотвірного аналізу та критерію встановлення похідності на семантичній основі. Мотивованість слів виявляється не лише в їх структурній співвіднесеності. Визнання слова похідним, мотивованим певною твірною основою, здійснюється тільки за умови, що словотворче визначення деривата містить принаймні один спільний семантичний компонент твірного слова (мотиватора) [5, с. 85].

У своїй праці “Словоутворювальна семантика в російській мові і принципи її опису” представник структурно-семантичного напрямку І. Улуханов визначає мотивованість як “відношення між двома словами, що мають такі ознаки:

- 1) обидва слова мають той самий корінь;
- 2) значення одного зі слів повністю входить у значення іншого або повністю тотожне лексичному значенню іншого” [31, с. 7].

Аналогічними були погляди польських лінгвістів Р. Гжегорчикової, І. Пузиніної, М. Гоновської, у працях яких за межами мотивованих слів залишались метафорично, образно та асоціативно утворені слова, які,

на думку І. Пузиніної, були “порушенням семантичних відношень між твірним словом та дериватом” [цит. за 22, с. 154].

В основі лексикологічного напрямку (М. Докуліл, В. Гак [6], Д. Шмельов [33], І. Торопцев [30], Е. Скороходько [26], Т. Кияк [11; 12], О. Снітко [28], А. Сердюк [25]) лежить твердження про те, що визначення поняття мотивованості повинне враховувати:

– зв’язки лексичних одиниць між собою (це можемо бачити у дефініції М. Докуліла – “під мотивованістю слова (найменування), зазвичай, мається на увазі явище, суть якого полягає в тому, що форма та значення слова (найменування) зумовлені в мові іншим явищем” [цит. за 3, с. 35]);

– зв’язок між звуком та значенням (за визначення В. Гака [6, с. 34], І. Торопцева [30, с. 33]);

– зв’язок між планом вираження та планом змісту лексичної одиниці (що відображено у дефініціях Т. Кияка [11, с. 67], Д. Шмельова [33, с. 8], Е. Скороходька [26, с. 77], А. Сердюк [25, с. 24]).

Лексиколого-семасіологічний підхід до явища мотивованості покладено в основу досліджень М. Гінагуліна [7], О. Блінової [2; 3] та їх послідовників. У межах цього напрямку мотивованість розглядається як “структурно-семантична властивість слова, що дозволяє усвідомити раціональність зв’язку значення та звукової оболонки слова на основі його лексичної та структурної співвіднесеності” [2, с. 26], що враховує погляди представників лексикологічного напрямку та дещо розширює їх.

Науковці, що належали до формально-структурного напрямку (О. Смирницький [27], В. Звєгінцев [10]), на відміну від представників вищезазначених підходів, займалися вивченням мотивації, яку розуміли як “відчуття носіями мови формально-семантичного асоціативного зв’язку з іншими членами словника” [27, с. 186] або як “вибір мовного матеріалу для позначення ознаки предмета з уже наявного в мові складу морфем” [10, с. 143].

Дефініція мотивації представниками ономаціологічного напрямку (Р. Будагов [4], М. Шанський [32], Н. Амосова [1], Л. Медведева [17], М. Голєв [8]) пов’язана з поняттям мотиваційної ознаки. Так, на думку Р. Будагова, мотивація – це “вибір ознаки предмета, що стає представником предмета в цілому” [4, с. 42], аналогічними є визначення Н. Амосової [1, с. 26–27] та М. Шанського [32, с. 37]. За М. Голєвим, мотивація – це не просто вибір ознаки, а “результат створення мотивованої форми найменування на основі мотиваційної ознаки, що лягла в основу найменування” [8, с. 15].

Ономаціологічний підхід до мотивації також передбачає встановлення причинного зв’язку між словом і реалією, яку воно позначає, що можемо спостерігати у визначенні Л. Медведевої: “Мотивація безпосередньо пов’язана зі встановленням природи найменування, що відображає характер зв’язку між назвою речі та самою річчю” [17, с. 86].

Перераховані вище дефініції представників різних напрямків містять, як слушно підкреслила О. Селіванова, “важливе семіотичне зауваження про раціональність, пояснювальність зв’язку мотиватора та мотивата, проте цей зв’язок відмічається лише на

рівні форми і семантики слова, не торкаючись важливих для ономаціології сфер інтеріоризації об’єкта, тобто сфер свідомості” [22, с. 156].

У дослідженнях О. Селіванової [22; 23; 24] та її послідовників (О. Коновалова [13], І. Литвин [16], Н. Рибалко [21] та ін.) мотивація розглядається у світлі когнітивно-ономаціологічного підходу, що враховує два аспекти її вивчення: традиційно лінгвістичний, що відображає словотворчий і семантичний зв’язок між походним словом та його мотиваційною ознакою, а також когнітивний, який установлює операційні ланки номінації: від індивідуальних чуттєвих образів до формування у процесі спільної практичної діяльності уявлення, поняття про референт і далі до вибору у внутрішньому лексиконі мотиваційної ознаки на ґрунті смислового зв’язку з іншими поняттями [23, с. 21].

У своїй монографії “Когнітивна ономаціологія” О. Селіванова визначає мотивацію як “наскрізну для моделі породження психоментальну операцію, результатом якої є семантико-ономаціологічна залежність мовних знаків (того, що породжує, і того, що виникає), яка виникла на основі складної системи зв’язків концептів людської свідомості” [22, с. 158], що, на нашу думку, є найбільш коректним визначенням цього поняття. Мета мотивації, за її словами, – “репрезентація в ономаціологічній структурі вербалізованого елемента фреймової когнітивної моделі, обраного номінатором, що відображає інтеріоризацію властивостей позначуваного, їх асоціативно-образне, метафоричне, парадоксальне сприйняття” [там само].

Як слушно зауважує О. Селіванова, “Дослідження мотивації в когнітивно-ономаціологічному аспекті має значні перспективи застосування теоретичного та прикладного доробку її опису на матеріалі різних мов до аналізу номінаційних і когнітивних механізмів формування номенклатури та терміносистем різних мов” [24, с. 486].

Незважаючи на приналежність до певного напрямку, деякі вчені (Л. Крот, Т. Кияк, О. Блінова) вважають доцільним одночасне використання у своїх працях понять “мотивація” і “мотивованість”, стверджуючи, що вони мають різне значення. Зокрема Л. Крот зауважує, що “мотивованість – такий зв’язок між формою імені та його змістом, при якому у структурі найменування закріплюються певні ознаки чи властивості того, що називається” [14, с. 3], тоді як мотивація – “процес, у результаті якого виникає мотивованість” [там само].

Т. Кияк теж вважає “практично виправданим” поняттєве розмежування термінів “мотивація” та “мотивованість” [12, с. 103]. Він підкреслює, що “мотивація” – цілеспрямований процес, а “мотивованість” – бажаний результат відображення в лексичній одиниці засобами мови певної ознаки (ознак) денотату, що входить (входять) у корпус ознак його лексичного значення” [там само].

За О. Бліновою, мотивація – “зв’язок між словами, що виявляє їх мотивованість” [3, с. 297], тоді як мотивованість є “структурно-семантичною властивістю слова, що дозволяє усвідомити зумовленість зв’язку значення (семми) і звукової оболонки слова (лексми) на основі співвіднесеності слова з мовною та позамовною дійсністю” [там само, с. 298].

Проте більшість науковців ці терміни не розмежують і витлумачують їх як синоніми, користуючись натомість одним із них, що ми і простежили, аналізуючи погляди представників різних напрямів. Тут ми солідарні з думкою О. Селіванової, за словами якої, “виникнення різних позначень у сфері мотивації, таких, як мотивованість” [22, с. 155] не внесло “нічого нового в аналіз мотиваційних відношень” [там само], а лише “більше ускладнило вирішення проблеми” [там само].

Підсумовуючи, можна зробити такий висновок: у розумінні сутності понять “мотивація” та “мотивованість” немає одностайності, та все ж більшість учених схиляється до думки, що ці поняття є синонімічними і у своїх дослідженнях їх не розмежують, надаючи перевагу одному з них, залежно від напряму вивчення. Визначення мотивації у когнітивно-ономасіологічному аспекті, на нашу думку, є найбільш коректним, оскільки враховує не лише традиційно лінгвістичний, але і когнітивний аспект даної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1956 – 218 с.
- Амосова Н.Н. *Etimologicheskiye osnovy slovarnogo sostava sovremennogo angliyskogo yazyka* [Etymological basis of the vocabulary of modern English]. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1956 – 218 s.
- Блинова О.И. Мотивированность слова и функциональный аспект / О.И. Блинова // Русское слово в языке и речи: [сборник научных статей]. – Кемерово: Изд-во Кемеровского ун-та, 1976. – С. 16 – 26.
- Blinova O.I. *Motivirovannost' slova i funktsional'nyy aspekt* [Motivation of word and functional aspect] / O.I. Blinova // *Russkoye slovo v yazyke i rechi: [sbornik nauchnykh statey]*. – Кемерово: Изд-во Кемеровского ун-та, 1976. – С. 16–26.
- Блинова О.И. Мотивология и её аспекты. – М.: КРА-САНД, 2010. – 304 с.
- Blinova O.I. *Motivologiya i yego aspekty* [Motivology and its aspects]. – М.: KRASAND, 2010. – 304 s.
- Будагов Р.А. Слово и его значение: [научно-популярный очерк]. – М.: Добросвет, 2003. – 64 с.
- Budagov R. . *Slovo i yego znacheniyе* [Word and its meaning]: [nauchno-populyarnyy ocherk]. – М.: Dobrosvet, 2003. – 64 s.
- Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Московского ин-та истории, философии и литературы: [сб.] / [под ред. М.В. Сергиевского, Д.Н. Ушакова, Р.О. Шор]. – М.: Изд-во Московского ин-та истории, философии и литературы, 1939. – С. 3–54.
- Vinokur G.O. *O nekotorykh yavleniyakh slovoobrazovaniya v russkoy tekhnicheskoy terminologii* [On some phenomena of word formation in the Russian technical terminology] // *Trudy Moskovskogo in-ta istorii, filosofii i literatury: [sb.] / [pod red. M.V. Sergiyevskogo, D.N. Ushakova, R.O. Shor]*. – М.: Изд-во Московского ин-та истории, философии и литературы, 1939. – С. 3–54.
- Гак В.Г. Сопоставительная лексикология: На материале французского и русского языков. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
- Gak V.G. *Sopostavitel'naya leksikologiya: Na materiale frantsuzskogo i russkogo yazykov* [Comparative lexicology: In French and Russian languages]. – М.: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1977. – 264 s.
- Гинатуллин М.М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 „Теория языка”. – Алма-Ата, 1973. – 27 с.
- Ginatullin M.M. *K issledovaniyu motivatsii leksicheskikh yedinit (na materiale naimenovaniy ptits)* [On the study of motivation of lexical units (based on the names of birds)]: avtoref. dis. na soiskaniye nauch. stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.19 „Teoriya yazyka”. – Alma-Ata, 1973. – 27 s.
- Голев Н.Д. Ономасиология как наука о номинации // Русское слово в языке и речи: [сборник научных статей]. – Кемерово: Изд-во Кемеровского ун-та, 1977. – Вып.2. – С. 13–23.
- Golev N.D. *Onomasiologiya kak nauka o nominatsii* [Onomasiology as the science of the nomination] // *Russkoye slovo v yazyke i rechi: [sbornik nauchnykh statey]*. – Кемерово: Изд-во Кемеровского ун-та, 1977. – Вып.2. – С. 13–23.
- Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
- Gumbol'dt V. *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu* [Selected works on linguistics]. – М.: Progress, 1984. – 397 s.
- Звегинцев В.А. Семасиология. – М.: Наука, 1957. – 302 с.
- Zvegintsev V.A. *Semasiologiya* [Semasiology]. – М.: Nauka, 1957. – 302 s.
- Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов: Выща школа, 1988. – 161 с.
- Kiyak T.R. *Motivirovannost' leksicheskikh yedinit (kolichestvennyye i kachestvennyye kharakteristiki)* [Motivation of lexical units (quantitative and qualitative features)]. – L'vov: Vyscha shkola, 1988. – 161 s.
- Кияк Т.Р. О видах мотивированности лексических единиц // Вопросы языкознания. – 1989. – № 1.–С. 98–107.
- Kiyak T.R. *O vidakh motivirovannosti leksicheskikh yedinit* [On the types of lexical units motivation] // *Voprosy yazykoznavaniya*. – 1989. – № 1.–С. 98–107.
- Коновалова О.В. Мотивация английских энтономимов у когнітивно-ономасіологічному висвітленні: автореф. дис.... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови”. – Оdesa, 2009. – 20 с.
- Konovalova O.V. *Motivatsiya anglis'kikh yentomonimiv u kognitivno-onomasiologichnomu visvitlenni* [English Entonyms Motivation in Cognitive Onomasiological Aspect]: avtoref. dis.... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 “Germanskiye movy”. – Odesa, 2009. – 20 s.
- Крот Л.Г. Мотивированность лексических единиц и структура лексического значения (на материале имен существительных современного английского языка): автореф. дисс.... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. – Минск, 2002. – 20 с.
- Krot L.G. *Motivirovannost' leksicheskikh yedinit i struktura leksicheskogo znacheniya (na materiale imen sushchestvitel'nykh sovremennogo angliyskogo yazyka)* [Motivation of lexical units and the structure of lexical meaning (based on the nouns of the modern English language)]: avtoref. diss.... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 “Germanskiye yazyki”. – Minsk, 2002. – 20 s.
- Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
- Kubryakova Ye.S. *Tipy yazykovykh znacheniy. Semantika proizvodnogo slova* [Types of linguistic meanings. The semantics of a derivative word]. – М.: Nauka, 1981. – 200 s.
- Литвин І.М. Мотивація російських відсубстантивних прислівників у когнітивно-ономасіологічному аспекті: автореф. дис.... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 “Російська мова”. – Київ, 2002. – 20 с.
- Litvin I.M. *Motivatsiya rosiys'kikh vidsubstantivnykh prislivnykh u kognitivno-onomasiologichnomu aspekti* [Motivation of Russian substantival adverbs in the cognitive onomasiological aspect]: avtoref. dis.... kand. filol. nauk: spets. 10.02.02 “Rosiy'ska mova”. – Kiiv, 2002. – 20 s.

17. Медведева Л.М. Типы словообразовательной мотивации и семантика производного слова // Вопросы языкознания. – 1989. – №1. – С. 86–97.
Medvedeva L.M. Tipy slovoobrazovatel'noy motivatsii i semantika proizvodnogo slova [Formative types of motivation and semantics of a derivative word] // Voprosy yazykoznaneya. – 1989. – №1. – S. 86–97.
18. Мигирин Н. И. Типы номинаций для обозначения статусов лица в современном русском языке. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 92 с.
Migirina N.I. Tipy nominatsiy dlya oboznacheniya statusov litsa v sovremennom russkom yazyke [Types of nominations for designation status of the person in the modern Russian language]. – Kishinev: Shtiintsa, 1980. – 92 s.
19. Моисеев А.И. Мотивированность сложных имен существительных со значением лица в русском языке // Ученые записки ЛГУ. Сер. филологических наук. – 1963. – Вып. 68. – С. 121–136.
Moiseyev A.I. Motivirovannost' slozhnykh imen sushchestvitel'nykh so znacheniyem litsa v russkom yazyke [Motivation of the complex nouns meaning person in the Russian language] // Uchenyye zapiski LGU. Ser. filologicheskikh nauk. – 1963. – Vyp. 68. – S. 121–136.
20. Потебня О.О. Эстетика и поэтика слова: Збірник ; [пер. з рос. І.В. Іваньо, А.І. Колодної]. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
Potebnya O.O. Estetika i poetika slova [Aesthetics and Poetics of words]: Zbirnik ; [per. z ros. I.V. Ivan'o, A.I. Kolodnoï]. – K.: Mistetstvo, 1985. – 302 s.
21. Рибалко Н.С. Мотивация номенклатурных наименований ссавців у сучасній англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови”. – Одеса, 2010. – 19 с.
Ribalko N.S. Motivatsiya nomenklaturnykh naymenuvan' ssvavtsiv u suchasniy anglis'kiy movi [Motivation of English Nomenclatorial Names of Mammals]: avtoref. dis... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 “Germans'ki movi”. – Odesa, 2010. – 19 s.
22. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология [монография]. – К.: Фитосоциологический центр, 2000. – 248 с.
Selivanova Ye.A. Kognitivnaya onomasiologiya [Cognitive onomasiology] [monografiya]. – K.: Fito-sotsiotsentr, 2000. – 248 s.
23. Селиванова О.О. Когнитивный аспект дослідження явища мотивації // Лінгвістичні студії. – Черкаси: Брама – ІСУЕП, 1999. – Вип. III. – С. 21–27.
Selivanova O.O. Kohnitivnyy aspekt doslidzhennya yavyshcha motivatsii [The cognitive aspect of study of the phenomenon of motivation] // Lnhvistychni studii. – Cherkasy: Brama – ISUEP, 1999. – Vyp. III. – S. 21–27.
24. Селиванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
Selivanova O.O. Lingvistichna yentsiklopediya [Linguistic encyclopedia]. – Poltava: Dovkillya-K, 2010. – 844 s.
25. Сердюк А.М. Мотивация основа назв рослин у первинному і вторинному семіозисі (на матеріалі української, російської, німецької та французької мов): дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.15. – Бердянськ, 2002. – 377 с.
Serdyuk A.M. Motivatsiyina osnova nazv roslin u pervinnomu i vtorinnomu semiozisi (na materialі ukrains'koï, rosiys'koï, nimets'koï ta frantsuz'koï mov) [The motive basis of plant names in the primary and secondary semiosis (on the material of Ukrainian, Russian, German and French languages)]: dis... kand. filol. Nauk: spets. 10.02.15. – Berdyans'k, 2002. – 377 s.
26. Скороходько Э.Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К.: Наук. думка, 1983. – 218 с.
Skorokhod'ko E.F. Semanticheskiye seti i avtomaticheskaya obrabotka teksta [Semantic networks and automatic text processing]. – K.: Nauk. dumka, 1983. – 218 s.
27. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Наука, 1956. – 254 с.
Smiritskiy A.I. Leksikologiya angliyskogo yazyka [English Lexicology]. – M.: Nauka, 1956. – 254 s.
28. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. – Львов: Брама, 1990. – 188 с.
Sniitko Ye.S. Vnutrennyaya forma nominativnykh yedynits [Internal form of nominative units]. – L'vov: Brama, 1990. – 188 s.
29. Сосюр Ф. Курс загалної лінгвістики [Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – Київ: Основи, 1998. – 324 с.
Sosyur F. Kurs zagal'noi lingvistiki [Course in General Linguistics] [Per. z fr. A. Korniyuchuk, K. Tishchenko]. – Kiïv: Osnovi, 1998. – 324 s.
30. Торопцев И.С. Язык и речь. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 198 с.
Toroptsev I. S. Yazyk i rech' [Language and Speech]. – Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta, 1985. – 198 s.
31. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. – М.: Наука 1977. – 256 с.
Ulukhanov I. S. Slovoobrazovatel'naya semantika v russkom yazyke i printsipy yeye opisaniya [Derivative semantics in the Russian language and the principles of its description]. – M.: Nauka 1977. – 256 s.
32. Шанский Н.М. Внутри слова // Русский язык в школе. – 1976. – №2. – С. 32–42.
Shanskiy N.M. Vnutri slova [Within a word] // Russkiy yazyk v shkole. – 1976. – №2. – S. 32–42
33. Шмелев Д.Н. О третьем измерении лексики // Русский язык в школе. – 1971. – № 2. – С. 6–11.
Shmelev D.N. O tret'yem izmerenii leksiki [On the third dimension of vocabulary] // Russkiy yazyk v shkole. – 1971. – № 2. – S. 6–11.
34. Яценецкая М.Н. Семантические вопросы теории словообразования. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1979. – 242 с.
Yantsenetskaya M.N. Semanticheskiye voprosy teorii slovoobrazovaniya [Semantic problems in the theory of word formation]. – Tomsk: Izd-vo Tomskogo un-ta, 1979. – 242 s.

Shvets N.V. The definition of the concept of motivation in modern linguistics

Abstract: The article deals with the analysis of existing definitions of motivation from the point of view of different approaches. The difference between two terms, used in the Ukrainian language for defining this concept, is explained. The author focused on the definition of this notion from the cognitive onomasiological perspective.

Keywords: motivation, cognitive onomasiology.

Швец Н.В. Дефиниция понятия “мотивация” в современной лингвистике

Аннотация. В статье проанализировано существующие дефиниции понятий “мотивация” и “мотивированность” с позиций представителей разных направлений их изучения. Представлено взгляды ученых на различение этих терминов. Акцентировано внимание на определении мотивации в рамках когнитивно-ономазиологического подхода.

Ключевые слова: мотивация, мотивированность, когнитивная ономазиология.

Шепитько С.В., Смирнова М.С.
Языковая личность в религиозном дискурсе

*Шепитько Светлана Витальевна, кандидат филологических наук, доцент,
 зав. кафедрой английского языка и перевода
 Смирнова Мария Сергеевна, ассистент кафедры английского языка и перевода
 Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь, Украина*

Received October 3, 2013; Accepted October 28, 2013

Аннотация. В статье рассматриваются основные подходы к изучению языковой личности в религиозном дискурсе. Авторы анализируют особенности религиозного дискурса, рассматривают существующие подходы к изучению языковой личности, а также ее проявления в религиозном дискурсе. По мнению авторов статьи, языковая личность является видом полноценного представления личности, вмещающим в себя и психический, и социальный, и этический, религиозный и другие компоненты, преломленные через ее язык, ее дискурс. Авторы отмечают, что в понятии языковой личности фиксируется связь языка с индивидуальным сознанием личности, с мировоззрением. Анализ языковой личности в религиозном дискурсе представляется актуальным объектом исследования в рамках не только языкознания, философии религии, лингвистического религиоведения, но также широкого спектра смежных дисциплин современной гуманитаристики. Авторы статьи приходят к выводу, что при изучении и описании языковой личности в религиозном дискурсе необходим многоаспектный подход, так как предмет исследования отличается особой сложностью, многоплановостью и неоднозначностью интерпретации в современной лингвистике. Многоаспектный подход важен и потому, что предполагает интегрированное представление исследуемого материала и привлечение сведений из различных областей научного знания, таких как богословие, религиоведение, философия, история Церкви, культурология, психология, когнитология, социолингвистика.

Ключевые слова: дискурс, религиозный дискурс, языковая личность, уровни организации языковой личности.

Интерес к религии вообще, к институту религии и коммуникации в рамках данного института в частности, остается высоким. Существование религиозного дискурса является очевидным, а исследования этого объекта в разных областях гуманитарной науки продолжают расти. В связи с этим изучение религиозного дискурса, его концептосферы, языковой личности в религиозном дискурсе представляется **актуальным**, поскольку, с одной стороны, позволяет рассмотреть специфику данного типа дискурса, особенности его словоупотребления и состав концептосферы, а с другой – дает возможность проследить способы вхождения его элементов в лексическую, когнитивную и прагматическую структуры языковой личности.

Существенные наработки в области исследований дискурса представлены в работах лингвистов П. Серрио, М. Стаббс, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, В. Карасик, В. Чернявская, Л. Компанцева, К. Седов и другие.

Если попытки идентифицировать дискурс в лингвистике предпринимаются регулярно, то гораздо сложнее обстоит ситуация с религиозным дискурсом (В.И. Карасик, Е.В. Бобырева, С.С. Сергеева). "Уникальная специфика религиозного дискурса состоит в том, что к числу его участников относится Бог, к которому обращены молитвы, псалмы, исповеди в ряде конфессий и т. д. и который выступает в качестве суперагента. Всевышний в религиозном дискурсе распадается на две сущности: собственно Бог и тот, кому он открылся, т. е. пророк" [7, с. 221].

Отсюда – **цель** нашего исследования – определение подходов к изучению религиозного дискурса и проявлений в нем языковой личности. **Метод** исследования на этом этапе – описательный, включает анализ научной литературы по проблеме и синтез методик описания объекта. Иллюстративным **материалом** для статьи послужила выборка языковых клише и цитат из работ русского писателя Д.И. Стахеева, священномученика Серафима Чичагова, английского богослова митрополита Антония Сурожского (Блума), греческо-

го святого Максима Исповедника, богослова и архиепископа Константинопольского Иоанна Златоуста, старца схимонаха Паисия Афонского.

Бугаева И.В. описывает несколько существующих направлений в описании религиозной коммуникации. Первый подход отражает терминологические различия в описании языка религиозного дискурса. Так, в научной литературе встречаются термины религиозный язык (Войтак), сакральный язык, культовый язык, язык сакрума (Zdybicka молитвенный язык (Weclawski), язык Церкви, религиозный дискурс (Карасик, Слышкин), религиозный стиль (Мистрик), религиозно-проповеднический стиль (Крысин, Гольберг), религиозное употребление языка, духовная словесность, религиозная коммуникация (Розанова) и т.д. [2, с. 41].

Второе направление связано с разработкой религиозного дискурса с позиций социолингвистики. У термина "дискурс" нет четкого и однозначного определения. Религиозный дискурс представляет собой тип институционального дискурса, то есть специализированную клишированную разновидность общения, обусловленную социальными функциями партнеров и регламентированного как по содержанию, так и по форме. Цель религиозного дискурса – духовное общение, базирующееся на конкретных ценностях и нормах поведения; в рамках данного направления исследуют литургический, исповедальный дискурс и др.

В последнее время появилось еще одно направление, получившее название теолингвистика, которое стало популяризироваться благодаря работам А.К. Гадомского. Ученый дает дефиницию "теолингвистике" как дисциплине, возникшей на стыке языка и религии, нацеленной на исследование проявлений религии, которые закрепились и отразились в языке" [5, с. 16]. А. Вагнер указывает в своей статье о пользе взаимодействия обеих наук теологии и лингвистики. Он также акцентирует внимание на неисследованных прежде областях и выдвигает конкретные научные предложения для изучения религиозного языка.

Например, такие, как языковедческий анализ отдельных элементов службы в Церкви и их взаимодействия, анализ высказываний на религиозные темы (например, на тему смерти близкого человека), анализ языка катехизиса, анализ архаичных фраз и синтаксических структур и другие [11, с. 56].

Четвертое направление связано с теорией речевых жанров. В рамках этого направления изучаются проповедь, молитва, различные этикетные жанры (приветствие, прощание, утешение, поздравление, благодарность, извинение и т.д.).

Пятое направление не ограничивается внутрицерковной коммуникацией, исследует речь верующих в разных ситуациях, поэтому опирается на методы и терминологию социолингвистики, выстраивая триаду диалект – социолект – социальный вариант. Сюда относятся профессиональные диалекты, региолекты [10, с. 156], социальные диалекты, жаргоны, подязыки разных наук, идиолекты писателей, разные виды литературной разговорной речи.

Помимо коммуникативного и дискурсивного подходов к изучению религиозного языка существует еще аксиологический подход. Несомненно, что любая религия представляет определенный запас ценностей, накопленных человечеством. По мнению В.И. Карасика, ценности религиозного общения сводятся к ценностям веры, таким, как, например, признание Бога, понимание греха и добродетели, спасение души, ощущение чуда, соблюдение обрядов. Специфика рассматриваемого дискурса состоит в том, что если в других типах институционального общения ценности могут быть скрытыми, подразумеваемыми и выводимыми (с таким положением дел мы сталкиваемся, в частности, в деловом или научном дискурсе), то в религиозном общении суть дискурса состоит в открытом утверждении ценностей [7, с. 9].

Формирование религиозного дискурса связано с процессом институции религиозной веры: церковь как форма институции веры создавалась для сохранения знания-истины, которое «рождается» вне форм институции.

Религиозный дискурс является одним из важнейших проявлений деятельности человека, поскольку вербально реализует весьма существенную его потребность – потребность в вере как концепте ценностной ориентации внутри пространства бытия. Не случайно Гегель пишет, что любая деятельность человека разумного включает в себя целеполагание, а целеполагание предусматривает наличие ориентационной точки отсчета для дальнейшей деятельности [6, с. 200]. Такой точкой отсчета является система ценностей и онтологических постулатов каждой отдельной личности, которые она аксиоматично принимает и защищает от попыток трансформации, пытаясь сохранить их в целостном и первоначальном виде.

Подобным образом рождается сначала концепт веры, а затем с течением времени и в результате рекурсивного оперирования этим концептом возникает догмат веры. Догмат веры, как правило, непосредственно связан с ценностно-когнитивными ориентирами человека как полноправного члена сообщества: веруя, он сопоставляет свои представления о вере с представлениями о ней себе подобных, интегрируя их

в национальный концепт [9, с. 438]. Вера и доверие представляют собой основания для бытийной организации социума и существования каждого отдельного его члена (там же). Концепт "Вера" является автохтонным концептом, т.е. концептом исторически сформировавшимся в пределах определенного дискурса, в данном случае религиозного, и именно он определяет внутреннюю логику этого дискурса. Вера является базовой ценностью, которая приводит человека к выстраиванию всей последующей иерархии ценностей; оказывает сильное влияние на функционирование как государственных и общественных институтов, так и на бытие личности [1, с. 83].

Проблемы становления и развития языковой личности в религиозном дискурсе, находятся в поле пристального внимания исследователей.

Первое обращение к языковой личности связано с именем Л.Й. Вайсгербера, говорившего о зависимости всей жизни человека от родного языка, о взаимосвязи родного языка и духовного формирования человека. Ученый отмечает, что язык является неотъемлемым компонентом сознания, его инструментом и выступает как посредник между человеком и картиной мира, отображаемой им в языковых формах. Это связь человека с картиной мира, содержащейся в языке, на котором он говорит, с кругом представлений, образов и понятий, которые запечатлены в языке. Каждый человек, вступающий в язык, вынужден усваивать его способ понимания мира явлений и духа [3, с. 102].

В.В. Виноградов первый в отечественном языкознании оказал пристальное внимание разработке концепции языковой личности. Затем наиболее детально эту проблему рассматривал Ю.Н. Караулов, который под языковой личностью понимает "совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание им речевых произведений (текстов)", различающихся степенью структурно-языковой сложности, глубиной и точностью отражения действительности, определенной языковой направленностью [8, с. 3].

В.И. Карасик определяет языковую личность как обобщенный образ носителя культурно-языковых и коммуникативно-деятельных ценностей, знаний, установок и поведенческих реакций [7, с. 46].

Языковую личность можно охарактеризовать с позиций лингвистического сознания и речевого поведения, т.е. с позиций лингвистической концептологии и теории дискурса. Ю.Н. Караулов предлагает исследовать языковую личность на трёх уровнях [8, с. 84]:

1) *вербально-семантическом* уровне (лексикон личности; отношения слов выражены в различных грамматических, парадигматических и синтаксических связях; стереотипы – стандартные фразы и предложения, понимаемый в широком смысле, включающий также фонд грамматических знаний личности).

Ю.Н. Караулов в своей работе "Русский язык и языковая личность" отмечает, что чаще всего исследователи останавливаются на изучении словаря языка писателя, анализе лексико-стилистических и грамматических средств в текстах автора. Однако писатель в своих произведениях выступает не как единая целостная языковая личность, а как множество говорящих и понимающих личностей, и, таким образом, при

одностороннем подходе не охватывается все богатство особенностей и различных сторон языковой личности [8, с. 101].

2) *лингвокогнитивном*, представляющий тезаурус личности, в котором запечатлен "образ мира", или система знаний о мире;

Этот уровень характеризуется тем, что в качестве единиц выступают различные понятия, идеи и концепты, которые выражаются с помощью слов нулевого уровня (вербально-семантический уровень); отношения выстраиваются в упорядоченную иерархическую систему, которая отражает структуру мира; стереотипами являются устойчивые стандартные связи между концептами, которые выражаются в обобщенных высказываниях, крылатых выражениях, афоризмах, из многообразия которых языковая личность выбирает те, которые соответствуют связям между понятиями в ее тезаурусе. На нулевом уровне слова вербальная сеть и стереотипные сочетания принимаются каждой языковой личностью как безусловная данность.

Можно констатировать тот факт, что языковая личность способна проявить свою индивидуальность, только начиная с первого, лингво-когнитивного уровня. Эта индивидуальность может проявиться в способах иерархизации понятий, их соединении при построении собственных выводов. Начиная с первого уровня, языковая личность может предпочесть одно понятие другому или придать определенной идее статус важной, даже если она не является таковой. Данный процесс индивидуализации завершается на высшем прагматическом уровне. На этом уровне в качестве единиц фигурируют коммуникативно-деятельностные потребности (необходимость высказаться, получить информацию), отношения между этими единицами образуют так называемую коммуникативную сеть (сфера общения, ситуация, роли собеседников) [8, с. 165]. Таким образом, на этом уровне возможно воссоздание картины мира, выявление иерархии смыслов и ценностей, что особенно существенно для религиозного дискурса.

Многие лингвисты и философы часто ошибочно связывают семантический уровень непосредственно с гносеологическим, забывая о промежуточном тезау-

русном уровне организации знаний о мире. Семантический уровень чреват образностью, которая заложена в когнитивном (тезаурусном) уровне. На вербально-ассоциативном уровне доступную наблюдению образность (рус. *оглашенные – люди, не принявшие крещение, проходящие предварительный этап подготовки и катехизации; неофит – новокрещенные, обыкновенно с Пасхи, когда их крестили, до Фоминой недели, носившие белую одежду; новообращенный адепт, неопытный человек в вопросах религии;* англ. *the world – mundane life outside the monastery;* греч. *Αγιασμός – η ιεροτελεστία της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε ανάμνηση της βάπτισης του Χριστού, αλλά και το αγιασμένο νερό и др.*) мы воспринимаем как своеобразную семантическую конкрецию, которая включает в себя в течение множества эпох существования языка само движение мысли, сам акт познания. Снимая с образности слой за слоем, мы предстаем перед фиксированным в ней знанием моментальным переходом от одного поля в тезаурусе (например, *фарисей – лицемер, законник*) к другому (*свойства человека*). Но для того, чтобы этот переход свершился, надо обладать определенными знаниями о мире, на примере рассматриваемого нами религиозного дискурса – знать догматы веры, каноны, традиции, формы общения верующих и др.

3) *мотивационном* уровне деятельностно-коммуникативных потребностей, отражающих прагматикон личности: систему ее целей, мотивов, установок и интенциональностей.

Мотивационный уровень выходит за рамки лингвистики, однако, именно на этом уровне более всего просматриваются черты языковой личности. Некоторые исследователи считают, что именно благодаря системообразующему воздействию этого аспекта языковой личности вербально-семантический и тезаурусный аспекты начинают действовать на личностном уровне. Таким образом, на тезаурусном уровне личность проявляется, как "субъект", а на вербально-семантическом – как "индивид" [8, с. 211].

Таким образом, в любом элементарном акте речи всегда проявляется взаимодействие трех уровней организации языковой личности – семантического, лингво-когнитивного и прагматического (см. табл.1).

Таблица 1.

Уровни организации языковой личности

Уровни организации языковой личности	Примеры
Вербально-семантический	рус. <i>Заповеди Христовы, мир горний, исповедание веры, стяжать дух мирен, чада возлюбленные;</i> англ. <i>the glory of God, the only begotten God, the doom of godlessness, the blessings of God, the God-Man;</i> греч. <i>ο Αγίος Πνεύματος, η Αγία Τριάδα, το Τριαδικό Λόγος, η Τρισυπόστατη Μονάδα, το Άγιο Πνεύμα и др.</i>
Лингво-когнитивный	Концепт душа: Рус. <i>"Что говорить! С душиой произносим"</i> <i>"А-а-а! Спасенная душа! И паки пожаловал!"</i> (Стахеев Д.И. <i>Духа не угашайте. Избранные произведения Д.И. Стахеева.</i> – Казань: Там. кн. изд-во, 1992. – 417 с.) англ. <i>"And, indeed, a Russian knows God viscerally, in his soul".</i> (Metropolitan Anthony of Sourozh) греч. <i>«Αυτός που πρόκειται να αναχωρήσει από 'δω, αν κοινωνήσει με καθαρή συνείδηση, όταν πεθαίνει, την ψυχή του την παραλαμβάνουν άγγελοι, και την περιστοιχίζουν, χάρη στη Θεία Κοινωνία»</i> (Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, <i>περί ιεροσύνης, Λόγος ΣΤ, 4</i>).
Прагматический / мотивационный	Тактика контрастивного анализа с целью аргументации: рус. <i>"Где есть хотя слабые начатки дыхания молитвенного, там есть признаки жизни, а где нет дыхания, там нет жизни"</i> (Священномученик Серафим Чичагов) англ. <i>"Just as the thought of fire does not warm the body, so faith without love does not actualize the light of spiritual knowledge in the soul"</i> (St. Maximos the Confessor) греч. <i>"Οποιος κουράζεται για τον πλησίον του από καθαρή αγάπη, ξεκουράζεται με την κούραση! Αυτός που αγαπάει τον εαυτό του και τεπελιάζει, κουράζεται με το να κάθεται!"</i> (Ο Μοναχός Παΐσιος Αγιορείτης).

Выделение уровней в структуре языковой личности весьма условно. В реальной жизни наблюдается взаимопроникновение и взаимозависимость уровней.

Очевидно, что в понятии языковой личности фиксируется связь языка с индивидуальным сознанием личности, с мировоззрением. Ведь любая личность проявляет себя и свою субъектность не только через предметную деятельность, но и через общение, которое немисливо без языка и речи. Речь человека с неизбежностью отражает его внутренний мир, служит источником знания о его личности. Более того, несомненно, что человека нельзя изучить вне языка, поскольку, даже с обывательской точки зрения, трудно понять, что представляет из себя человек, пока мы не услышим, как и что он говорит. Но также невозможно "язык рассматривать в отрыве от человека", так как без личности, говорящей на языке, он остается не более чем системой знаков. Эта мысль подтверждается В. Воробьевым, который считает, что "о личности можно говорить только как о языковой личности, как о воплощенной в языке" [4, с. 115]. По мнению Ю.Н. Караулова, "языковая личность – вот та сквозная идея», которая «пронизывает все аспекты изучения языка и одновременно разрушает границы между дисциплинами, изучающими человека вне его языка" [8, с. 65].

Из всего вышесказанного можно сделать **вывод**, что полное описание языковой личности в религиозном дискурсе в целях ее анализа и синтеза предполагает:

1. Характеристику семантико-строевого уровня ее организации (либо исчерпывающее ее описание, либо описание, в котором делается акцент на индивидуальные отличия на фоне усредненного представления данного языкового строя);

2. Реконструкцию языковой модели мира или тезауруса данной личности.

3. Выявление жизненных доминант, установок, мотивов данной языковой личности, находящихся свое отражение, в частности, в процессах речепроизводства, а также в различных чужих текстах.

В результате нашего исследования, необходимо отметить, что языковая личность является видом полноценного представления личности, вмещающим в себя и психический, и социальный, и этический, религиозный и другие компоненты, но преломленные через ее язык, ее дискурс. Именно поэтому при изучении и описании языковой личности в религиозном дискурсе необходим, на наш взгляд, многоаспектный подход, так как предмет исследования отличается особой сложностью, многоплановостью и неоднозначностью интерпретации в современной лингвистике. Многоаспектный подход важен и потому, что предполагает интегрированное представление исследуемого материала и привлечение сведений из различных областей научного знания, таких как богословие, религиоведение, философия, история Церкви, культурология, психология, когнитология, социолингвистика.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арутюнян Н.Л. "Faith"/"Belief" как ключевой концепт религиозного дискурса. – М: РГГУ, 2005. – С. 83-84.
Arutyunyan N.L. "Faith"/"Belief" kak klyuchevoi concept religioznogo diskursa ["Faith"/"Belief" as a key concept of religious discourse]. – M: RGGU, 2005. – S. 83-84.
2. Бугаева И.В. К вопросу о методологических и теоретических основах изучения религиозной коммуникации // Церковь и проблемы современной коммуникации: Сб. ст. – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007. – С. 39-53.
Bugaeva I.V. K voprosu o metodologicheskikh i teoreticheskikh osnovah izucheniya religioznoy kommunikacii [About methodological and theoretical bases of religious communication studying] // Tserkov i problemi sovremennoy kommunikacii: Sb. st. – Nizniy Novgorod: Nizgorodskaya Duhovnaya Seminariya, 2007. – S. 39-53.
3. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование духа / Пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О.А. Радченко. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.
Vaisgerber Y.L. Rodnoy yazik i formirivanie duha [Native tongue and spirit formation] / Per. s nem., vstup. st. i komment. O.A. Radchenko. Izd. 2, ispr. i dop. – M.: Editorial URSS, 2004. – 232 s.
4. Воробьев В.В. Языковая личность: Лингвокультурология. Лингводидактика. Лексикография. / Под ред. В.В. Воробьева, Л.Г. Саяховой. – Уфа, 2001. – 342 с.
Vorobyov V.V. Jazikovaya lichnost: Lingvokulturologia. Lingvodidaktika. Leksikographia. [Linguistic personality: Lingvoculture science. Language education. Lexicography] / Pod red. V.V. Vorobjova, L.G. Sayahovoy. – Ufa, 2001. – 342 s.
5. Гадомский А.К. Теолингвистика: история вопроса // Учен. зап. ТНУ. Т. 18 (57). № 1. Филология. – Симферополь: ТНУ, 2005. – С. 16-23.
Gadomskiy A.K. Teolingvistika: istoria voprosa [Theolinguistics: historical approach] // Uchen. Zap. TNU. T. 18 (57). № 1. Filologia. – Simferopol: TNU, 2005. – S. 16-23.
6. Гегель Г.В. Философия истории // Собр. соч. Т. VIII. Философское наследие. – М.: Мысль, 1977. – 544 с.
Hegel G.W. Filosofia istorii [Philosophy of history] // sobr. soch. T. VIII. Filosofskoe nasledie. – M.: Misl, 1977. – 544 s.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
Karasik V.I. Jazikovoy krug: lichnost, koncepti, diskurs: monografiya [Language circle: personality, concepts, discourse]. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
8. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: ЛКИ, УРСС Эдиториал, 2010. – 264 с.
Karaulov U.N. Russkiy jazik i jazikovaya lichnost [Russian language and linguistic personality]. – M.: LKI, Editorial URSS, 2010. – 264 s.
9. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса. – Волгоград: Парадигма, 2004. – 507 с.
Olyanich A.V. Presentazionnaya yeoria diskursa [Presentating theory of discourse]. – Volgograd: Paradigma, 2004. – 507 s.
10. Трубинский В.И. Современные русские региолекты: приметы становления // Псковские говоры и их окружение: Межвуз. сб. науч. тр. – Псков: ПГУ, 1991. – С. 156-162.
Trubinskiy V.I. Sovremennie russkie regiolecti: primeti stanovleniya [Modern Russian regiolect: description of formation] // Pskovskie govori i ih okruzenie: Megvuz. sb. nauch. tr. – Pskov: PGU, 1991. – S. 156-162.
11. Wagner A. Theolinguistik? – Theolinguistik! // Internationale Tendenzen der Syntaktik und Pragmatik, Acten des 32. Linguistischen Kolloquiums in Kassel 1997. – Frankfurt a. M., 1999. – S. 56.

Shepitko S.V., Smirnova M.S. Linguistic personality in religious discourse

Abstract. The article deals with the main approaches of studying the phenomenon of linguistic personality in religious discourse. The authors analyze the peculiarities of religious discourse, consider the main approaches of studying the phenomenon of linguistic personality and its manifestations in religious discourse. According to the authors, the linguistic personality is a kind of full-scale presentation of personality, enclosing psychic, social, ethical, religious as well as other components, refracted through its language, its discourse. The authors state that the notion of the linguistic personality fixes the connection of the language with the person's individual consciousness and outlook. The analysis of the linguistic personality in religious discourse seems to be a relevant object of study, not only within the frames of linguistics, religious philosophy, theolinguistics, but also of a wide range of contemporary humanities related disciplines. The authors conclude that the study and description of the linguistic personality in religious discourse require a multifaceted approach to be used, as the subject of study is particularly complex, multifaceted and is of ambiguous interpretation in modern linguistics. The multifaceted approach is so important because the study involves an integrated view of the material and bringing information from various fields of scientific knowledge, such as theology, religious studies, philosophy, Church history, cultural studies, psychology, cognitive science, sociolinguistics.

Keywords: *discourse, religious discourse, linguistic personality, levels of organization of the linguistic personality.*

Шостак О.Г.**Католицька концептосфера у епопеї Луїз Ердріч “Любовні чари”**

Шостак Оксана Григорівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

Received October 23, 2013; Revised November 8, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті стисло описується хід реалізації християнського дискурсу в епопеї “Любовні чари” Луїз Ердріч. У центрі уваги знаходяться католицька символіка і біблійні алюзії як текстоутворюючий конструкт творчості письменниці.

Ключові слова: *індіанська традиція, християнська символіка, католицизм, біблійні тексти, дискурс.*

Сучасні дослідження дискурсу і тексту доводять, що у процесі мовленнєвої комунікації передається більше значень, ніж ті, що експліцитно виражені вербальними засобами. За Т.А. Ван Дейком, дискурс є не просто зв'язним текстом, але “комунікативним явищем, що включає у себе соціальний контекст, котрий дає уявлення як про учасників комунікації (їх характеристики), так і про процеси продукування і сприйняття повідомлень” [2, с. 121]. Залучаючи дискурс-аналіз художнього тексту, дослідник з більшою точністю може сформулювати модель концептуального аналізу художніх текстів визначеного автора. Концепт, на думку Д.С. Ліхачова, є універсалиєю людської свідомості, чому сприяє формування універсального поля, межі якого у свідомості суб'єкта визначаються “культурною пам'яттю”, причетною до духовної традиції [4, с. 10]. Дослідження концептосфери католицького дискурсу у тексті епопеї “Любовні чари” визначної американської письменниці індіанського походження Луїз Ердріч поєднує у собі такі фактори, як лінгвостилістичні засоби, історичний контекст та фактор мовця / адресата твору. Обов'язковою складовою фактора мовця/адресата є поняття прагматичної пресупозиції та імплікатури. Прагматична пресупозиція – це важливий складник комунікативної компетенції співрозмовників (у даному випадку це взаємозв'язок між автором і читачем-адресатом), вона пов'язує внутрішні світи учасників спілкування із змістовим складником процесів міжособистісної комунікації у літературному тексті епопеї. Основою пресупозиції є вербальні елементи, які спричиняють її виникнення, та загальні знання про навколишній світ, які мають мовець та адресат. Базується пресупозиція, з прагматичної

точки зору, на двох концептах – доречності та загальних або спільних знаннях. Біблійно-церковні символи та алюзії у текстах Ердріч слід розглядати саме як елементи пресупозиції, оскільки католицизм став у ХХст. саме тими “загальними” знаннями, котрими володіють усі учасники текстового дискурсу як індіанського, так і європейського походження. Термін імплікатура належить Г.П. Грайсу [11]. Конверсаційна імплікатура – це особливий тип припущення, яке базується на змісті сказаного, релевантній контекстуальній інформації та на припущенні, що мовець дотримується принципу кооперації. Посилаючись на роботи Г.П. Грайса, С. Левінсон пропонує п'ять визначальних рис конверсаційної імплікатури [12, с. 128]:

- анулювання; імплікатура може зникати, якщо до ініціального висловлювання додається певна інформація;
- імплікатура є невід'ємною від висловлювання в тому сенсі, що вона є частиною його семантичного значення, а не форми; зміна форми при збереженні глибинного значення не впливає на імплікатуру;
- імплікатури можна передбачити, використовуючи пряме значення висловлювання та принцип кооперації Г.П. Грайса;
- імплікатура є неконвенційною, тобто вона не є частиною прямого значення висловлювання;
- у різних контекстах одне і те саме висловлювання може передавати різне приховане значення.

Отже, об'єктом нашого дослідження у статті є пресупозиція християнсько-біблійних образів у їх католицькому трактуванні у романі епопеї “Любовні чари” Луїз Ердріч, а предметом – імплікатура цих образів у християнському дискурсі письменниці. Мета

нашого дослідження – з'ясувати причини звернення авторки до цих образів та їх авторське трактування у загальній тканині епопеї. У своїх попередніх розвідках ми вже зверталися до інтерпретації християнських символів у творчості Луїз Ердріч, розглядаючи її біблійну систему символів із точки зору кореляції створених нею текстів із постмодерним літературним простором кінця ХХ – поч. ХХІ сторіччя [5,6].

Біблійно-християнський конструкт найголовнішої події християнської історії виникає уже на початку першого роману «Любовні чари», який починається фразою: *“У ранковий час напередодні Пасхи Джун Кашипо походжала нерівною дорогою головної вулиці міста Віллінгтон...”* (усі переклади текстів Луїз Ердріч з англійської - наші. О.Ш.) [8, с. 1]. Пасхальні події є основою християнської віри, тому не випадково письменниця розпочинає свою розповідь саме з цього, але попри найщиріші християнські сподівання на відродження і воскресіння, Джун гине у кінці першого розділу, названого на честь євангельського образу Спасителя “Найвеличніший в світі рибалка”. Така назва відсилає читача до тексту Євангелія від Св. Луки 5:1-11, де оповідається про призначення до апостольства Св. Петра, коли Ісус обіцяє зробити його “ловцем людей”. Та прочитавши роман, ми дізнаємося, що Джун не можна співставити із жодним євангельським персонажем, навіть образ розкаяної грішниці від неї далекий, оскільки у її поведінці протягом усієї епопеї немає навіть натяку на розкаяння. Слід відкинути і припущення про спасіння її душі і перехід із земного життя до раю, оскільки, як стає відомо зі сторінок романів “Любовні чари”, “Палац Бінго”, “Оповіді про жагуче кохання” її душа нікуди не пішла, залишившись на цій землі. За віруваннями народу оджибве, людина, що втопилася, ніколи не потрапить до країни предків, а залишиться назавжди на цій землі. Очевидно, замерзання у снігу є аналогом потоплення для Ердріч. Не слід розраховувати знайти тут і передсмертне розкаяння у гріхах, надзвичайно популярний мотив християнського дискурсу. Її посмертне ставлення до Ліпші, свого позашлюбного сина, якого вона намагалася позбутися, втопивши у ставку ще немовлям, далеко від материнських почуттів (роман “Палац Бінго”). Отже, перед нами яскравий зразок конверсаційної імплікатури.

Євангелійські алюзії особливо яскраво виражені у першому романі епопеї “Любовні чари”(1984), із чотирнадцяти назв розділів два називаються відповідно до церковних реалій (“Св. Марія” та “Чотки”), а чотири мають безпосереднє посилання до новозаповітних текстів (“Найвеличніший у світі рибалка”, “Плоть і кров”, “Терновий вінець”, “Crossing of Water”). Ми навмисне залишили назву останнього розділу без перекладу, тому що правильний переклад її з англійської на українську мову становить певні труднощі, англійське слово “crossing” можна перекласти як “перетин” і як “хресне знамення” або “благословення”. Перед дослідником постає слушне питання, що це – анулювання конверсаційної імплікатури чи все ж таки біблійна алюзія? За С. Левінсоном, у різних контекстах одне і те саме висловлювання може передавати різноманітне приховане значення. У розділі йде мова про повернення Ліпші додому на машині, яку він ви-

грав у карти у свого єдиноутробного брата Кінга (законного сина Джун та Горді). Машина ця придбана за гроші, виплачені страховою компанією після смерті Джун, як покриття збитку від втрати життя. Жоден із близьких померлої не бажав їхати у цій машині, оскільки вона, за словами Елі, названого батька Джун, була придбана на «криваві гроші». Перехід машини до Ліпші є своєрідним актом “освячення”, оскільки таким чином мати-зозуля компенсувала свою відсутність у його житті. “Криваві гроші” – іще одна євангельська алюзія, так названі тридцять срібних монет, за які було продано життя Христа.

Стихія води є домінуючою у багатьох романах Ердріч. Ліпша, якого більшість дослідників “Любовних чар” вважають наступником у ланцюжку духовних цілителів оджибве, має до неї особливе ставлення. У романі «Любовні чари» просто повідомлено, що Джун віддала його на виховання Марі, жінці, яка свого часу виростила її саму, та у четвертому романі епопеї “Палац Бінго” ми дізнаємося, що це була не просто передача, Джун натомість укинула немовля у озеро, звідки його виловила її названа сестра Зелда. Завдяки цьому Ліпша і отримує свою ініціацію наступного хранителя духовної традиції чіпева, оскільки, перебуваючи на дні у полотняному мішку із камінням, у нього не було шансу вижити, якби не надприродне втручання. *“Затемнене і наскрізь вологе прийшло воно до мене із іншої сторони потоплення, притиснувши свого рота до мого, тримаючи мене своїми рогами і плавниками, заколесувало мене своїми сліпучими руками-водоростями. Його обличчя мало лев'ячі щелепи, схоже на приберегову піну, нагадувало тріфогового вальма. Його обличчя було надзвичайно добрим, рятуючим. Його обличчя – це хмара, яка озорне мене одного дня, коли буду готовим померти. Що це було – я не знаю, не можу сказати. Ніколи не зможу. Та я точно знаю, що я був врятований і заколисаний”* [7, с. 218]. І це був аж ніяк не християнський бог. Тому розглядаючи назву останнього розділу “Любовних чарів” у більш широкому контексті усієї епопеї, ми схильні запропонувати переклад “Благословення води”, що, з формальної точки зору, безперечно, є євангельською алюзією на чудо у Копернаумі та у даному контексті – це неконвенційна імплікатура, оскільки не є частиною прямого біблійного значення висловлювання.

Саме у вуста Ліпші письменниця вкладає найдовші у епопеї з усіх теоретично-теологічних роздумів. На початку роману “Палац Бінго” він задається питанням: *“Чи є інші світи поза цим? Виміри, скільки їх існує? Яке воно життя після смерті? Чийого Бога я зустріну, якщо він взагалі є, на чий суд я прийду?”* [7, с. 53]. Слід сказати, що письменниця наділила Ліпшу деякими фактами із власної біографії, наприклад, довготривалі пошуки себе, зміна багатьох видів діяльності заради заробітку та, навіть, кумедною історією із скунсом, яку вона описала у автобіографічному романі “Танок голубої сойки”. Очевидно, що саме йому вона «доручила» озвучити свої «претензії» до католицизму. *“З релігією завжди існує якась особиста нездійсненність, бар'єр, що зупиняє мене від віри у Бога із першого разу. Коли і хто? Ніякий дух ніколи не являвся мені, я не отримував жодного послання із палаючого куца. Ніякі слова ніколи не звучали у мене в*

голови інакше, як після прийняття дози марихуани. У першу чергу приходиться на згадку католицизм, можливо якась співзвучність із ними. Мене приваблює їх ритуальність, хоча коли монахині говорять тобі із незворушним обличчям, що ти їси справжнє дороге цінне тіло і кров Христа, ти мусиш здивуватися. Можливо католики таку велику увагу приділяють поверненню канибалів? Пиття крові, поїдання плоті відбувається під час кожної меси. Я також не згоден із сповіддю. Я б сказав, що це дешево. Ти стаєш на коліна перед ящиком і говориш, що ти зробив. Після чого, зазвичай, ти йдеш безкарним, тільки проказавши декілька “Радуйся Діво” або “Отче Наш”. Не вимагається жодних відшкодувань чи робіт на благо суспільства” [7, с. 157-158].

Сестра Леопольда, безперечно, найяскравіший образ серед т. з. християнської спільноти роману, є персоналізацією “подвійного коду” постмодернізму, у якому зійшлися разом дві великі суперсистеми епопеї “Любовні чари” – це світ традиції народу оджібве і християнство, чийм надзавданням є знищення цього світу. Прагнучи зруйнувати стереотипи читача, письменниця пародіює жанр християнського таїнства, іронічно переосмислюючи його стиль. На запитання Отця Даміана, чи розкається вона щиро у сподіяному, Сестра Леопольда не дає прямої відповіді. “Натомість вона почала хитатися у надзвичайному збудженні, її низький сміх видавав неприховане кепкування, котре він уперше почув під час своєї першої відповіді у Маленькому Безконяччі. Вона прошипіла: “Я знаю, що ти думаєш, що можеш віддати мене властям. А я бажаю отримати прощення, щоб ти забрав від мене мій гріх! Я знаю хто ти є насправді. І якщо ти оголосиш мене поза законом або напишеш єпископу, Сестро Даміан, я напишу йому також” [9, с. 273].

Питання, чи має право жінка бути священиком, є неприйнятним для офіційного католицизму. Відповідно до Катехизи католицької церкви, таїнство священства може отримати лише охрещений чоловік. “Церква визнає себе зв’язаною вибором самого Господа» [3, с. 105]. Це таїнство передається через покладання рук. Отже, з формальної точки зору Агнес ДеВітт не мала права обіймати посаду священика у Маленькому Безконяччі. Та, як було зазначено вище, тексти романів Луїз Ердріч несуть у собі “подвійний код” постмодернізму, тому письменниця ставить читача перед вибором: чому віддати перевагу – Божому провидінню чи формальній логіці офіційних заборон. Суперечки щодо цього точаться протягом усього роману, та приєднання Отця Даміана до лику святих у кінці роману недвозначно демонструє вибір авторки. Життя, що було покладене на олтар служіння ближньому, є достойною відплатою за недотримання формальностей. Зустріч Агнес із справжнім Отцем Модестом Даміаном, недалекий самозакоханим демагогом, імпліцитно піднімає питання щодо того, хто більше приніс користі у служінні.

Інше питання, що піднімається у романі “Останній звіт про дива в Маленькому Безконяччі”, стосується celibату священиків. Чи є смертним гріхом недотримання священиком цієї обітничі. Згідно із католицьким вченням, плата за кохання – довічне прокляття. Ердріч відповідає на це питання устами своїх героїв:

“Сподіваюся, що Данте був правий щодо пекла”, - він сказав, - “Я зовсім не заперечував би крутитися у тому темному вітрі разом із тобою усю вічність”. “Відстороненими від Бога”. “Ми і так є відрізнаними від Бога через гріх”, - прошепотів він, - “та чому я почуваюся таким близьким йому, коли торкаюся тебе у цій темряві, у цих хмарах?” [9, с. 204 - 205].

Протягом усього роману ніхто відкрито не розкрив ідентичність Отця Даміана, письменниця зберігає його таємницю навіть у смертний час, уся боротьба точиться у душах героїв. Ціна за кохання – розлука. Її коханий Грегори, рукоположений священик, має менше мужності це зробити, ніж Агнес.

Євангелійські алюзії особливо яскраво виражені у першому романі епопеї “Любовні чари”(1984), із чотирнадцяти назв розділів два називаються відповідно до церковних реалій (“Св. Марія” та “Чотки”), а чотири мають безпосереднє посилання до новозаповітних текстів (“Найвеличніший у світі рибалка”, “Плоть і кров”, “Герновий вінець”, “Crossing of Water”). Ми навмисне залишили назву останнього розділу без перекладу, тому що правильний переклад її з англійської на українську мову становить певні труднощі, англійське слово “crossing” можна перекласти як “перетин” і як “хресне знамення” або “благословення”. Перед дослідником постає слушне питання, що це – анулювання конверсаційної імплікатури чи все ж таки біблійна алюзія? За С. Левінсоном, у різних контекстах одне і те саме висловлювання може передавати різноманітне приховане значення. У розділі йде мова про повернення Ліпші додому на машині, яку він виграв у карти у свого єдиноутробного брата Кінга (законного сина Джун та Горді). Машини ця придбана за гроші, виплачені страховою компанією після смерті Джун, як покриття збитку від втрати життя. Жоден із близьких померлої не бажав їхати у цій машині, оскільки вона, за словами Елі, названого батька Джун, була придбана на “криваві гроші”. Перехід машини до Ліпші є своєрідним актом “освячення”, оскільки таким чином мати-зозуля компенсувала свою відсутність у його житті. “Криваві гроші” – іще одна євангельська алюзія, так названі тридцять срібних монет, за які було продано життя Христа.

Стихія води є домінуючою у багатьох романах Ердріч. Ліпша, якого більшість дослідників “Любовних чар” вважають наступником у ланцюжку духовних цілителів оджібве, має до неї особливе ставлення. У романі “Любовні чари” просто повідомлено, що Джун віддала його на виховання Марі, жінці, яка свого часу виростила її саму, та у четвертому романі епопеї “Палац Бінго” ми дізнаємося, що це була не просто передача, Джун натомість укинула немовля у озеро, звідки його виловила її названа сестра Зелда. Завдяки цьому Ліпша і отримує свою ініціацію наступного хранителя духовної традиції чіпева, оскільки, перебуваючи на дні у полотняному мішку із камінням, у нього не було шансу вижити, якби не надприродне втручання. “Затемнене і наскрізь вологе прийшло воно до мене із іншої сторони потоплення, притиснувши свого рота до мого, тримаючи мене своїми рогами і плавниками, заколисувало мене своїми сліпучими руками-водоростями. Його обличчя мало лев’ячі щелепи, схоже на приберегову піну, нагадувало тріфогового ва-

льта. Його обличчя було надзвичайно добрим, рятуючим. Його обличчя – це хмара, яка огорне мене одного дня, коли буду готовим померти. Що це було – я не знаю, не можу сказати. Ніколи не зможу. Та я точно знаю, що я був врятований і заколисаний” [7, с. 218]. І це був аж ніяк не християнський бог. Тому розглядаючи назву останнього розділу «Любовних чарів» у більш широкому контексті усєї епопеї, ми схильні запропонувати переклад “Благословення води”, що, з формальної точки зору, безперечно, є євангельською алюзією на чудо у Копернаумі та у даному контексті – це неконвенційна імплікатура, оскільки не є частиною прямого біблійного значення висловлювання.

Саме у уста Ліпші письменниці вкладає найдовші у епопеї з усіх теоретично-теологічних роздумів. На початку роману “Палац Бінго” він задається питанням: “Чи є інші світи поза цим? Виміри, скільки їх існує? Яке воно життя після смерті? Чийого Бога я зустріну, якщо він взагалі є, на чий суд я прийду?” [7, с. 53]. Слід сказати, що письменниці наділила Ліпшу деякими фактами із власної біографії, наприклад, довготривалі пошуки себе, зміна багатьох видів діяльності заради заробітку та, навіть, кумедною історією із скунсом, яку вона описала у автобіографічному романі “Танок голубої сойки”. Очевидно, що саме йому вона “доручила” озвучити свої “претензії” до католицизму. “З релігією завжди існує якась особиста нездійсненність, бар’єр, що зупиняє мене від віри у Бога із першого разу. Коли і хто? Ніякий дух ніколи не являвся мені, я не отримував жодного послання із палаючого куца. Ніякі слова ніколи не звучали у мене в голові інакше, як після прийняття дози марихуани. У першу чергу приходиться згадку католицизм, можливо якась співзвучність із ним. Мене приваблює їх ритуальність, хоча коли монахині говорять тобі із незворушним обличчям, що ти їси справжнє дороге цінне тіло і кров Христа, ти мусиш здивуватися. Можливо католики таку велику увагу приділяють поверненню канибалів? Пиття крові, поїдання плоті відбувається під час кожної меси. Я також не згоден із сповіддю. Я б сказав, що це дешево. Ти стаєш на коліна перед ящиком і говориш, що ти зробив. Після чого, зазвичай, ти йдеш безкарним, тільки проказавши декілька “Радуйся Діво” або “Отче Наш”. Не вимагається жодних відкидувань чи робіт на благо суспільства” [7, с. 157-158].

“У таїнстві покаювання віруючий по милосердю Божому отримує відпущення гріхів. А також примиряється та воз’єднується з церквою, від якої християнина віддаляє кожен заподіяний гріх” [1, с. 220]. Питання доцільності сповіді письменниці ще не раз під-

німе на сторінках своєї епопеї, особливо у романі “Сліди” та “Останній звіт про дива в Маленькому Безконяччі”. Надзвичайно комічною виглядає сповідь Нанапуша у “Слідах”, коли отець Даміан спонукає його до цього, щоб змусити покаятися через не благословенний церквою шлюб із Маргарет Кашпо. Не менш комічно виглядає сповідь Отця Юди у романі “Останній звіт про дива в Маленькому Безконяччі”, коли той сповіщає Отця Даміана про те, що йому вдома його таємниця (він вважає його батьком своєї коханої Лулу), та обіцяє зберегти її, бо він закоханий у його доньку і як належить просить у батька її руки (усе це відбувається під час сповіді). Комізм полягає і у такій надмірній гречності “нареченого”, оскільки предмету його пристрасті понад шістьдесят років, вона мати восьми синів й однієї доньки і бабуся багаточислених онуків. Читач володіє справжньою таємницею Модеста Даміана – він жінка, тому “батьком” бути ніяк не може.

Особливе розуміння сповіді, відмінне від загальноприйнятого церковного, прослідковуємо і у романі «Голубина чума», коли Мушум (літературний двійник Нанапуша) провокує Отця Кассіді. “Його сподівання активізувалися, коли він побачив двох старих, яким недалеко вже до вічності у проході(церкви О.Ш.) перед собою. Він сподівався врятувати їхні душі. ... Мушум пообіцяв зробити героїчну спробу згрішити, щоб мати про що сповідуватися наступного тижня” [10, с. 27 - 28

Амбівалентність образу священика у романі “Останнього звіту про дива в Маленькому Безконяччі” полягає у тому, що, не дивлячись на формальні недотримання вимог, які приписуються католицькому священику, як то жіноча стаття та відсутність таїнства рукоположення, Отець Даміан є взірцем служителя Божого у самому високому значенні цього слова, готового віддати життя за свого ближнього, який розділяє всі негаразди своєї пастви [5, с. 243].

Розгляд пресупозиції християнсько-біблійних образів у романах епопеї “Любовні чари” Луїз Едріч як процесу соціально зумовленої взаємодії дозволяє описувати католицькі концепти у творчості письменниці. Вдалося з’ясувати, що базовим носієм на рівні концептосфери тексту є імпліцитно виражені християнські мотиви та похідні від них образи-композити, що відіграють у тексті зв’язуючу інтертекстуальну та автотекстуальну функції. Обрані письменницею “знижені” форми використання інтертекстуальності виявляють тенденцію до руйнування транспортованої християнської семантики, чим досягається іронічність контексту художніх творів письменниці.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCE TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Девятайкина Н.И. Католический храм / Н. Девятайкина. – М.: ОЛМА Мегга Групп, 2012. – 272с. *Devyataykin N.I. Rimsko-katolicheskiy hram / N. Devyataykin. - M.: OLMA Mega Group, 2012. - 272s [Catholic temple]*
2. Дейк Т.А. ван. Язык, познание, коммуникация / Т.А. ван Дейк. –М.:Прогресс, 1989. – 311с. *Deyk Ta Van. Yazyk, poznaniye, kommunikatsiya / T.A. Van Dayk. -M.: Progress, 1989. - 311s. Dyke TA van. [Language, cognition, communication]*
3. Катехизис католической церкви. Комpendium /Перевод и науч. редакция П.Сахарова и О.Карпова. – М.: Культурный центр «Духовная библиотека», 2007, – 216 с. *216 p. Katekhizis katolicheskoy tserkvi. Kompendium / Perevod i nauch. redaktsiya P.Sakharova i O.Karpova. - M.: Kul'turnyy tsentr « Dukhovnaya biblioteka », 2007, - 216 s. [Catechism of the Catholic Church. Compendium]*
4. Лихачев Д.С.Новое в зарубежной лингвистике / Д. Лихачев // Лингвистическая семантика. – М.,1981. – Вип.10. – С.31-45.

Likhachev D.S. *Novoye v zarubezhnoy lingvistike / D. Likhachev / Lingvisticheskaya semantika*. - M., 1981.. - Vip.10. - S.31 -45. [New in foreign linguistics]

5. Шостак О.Г. Інтерпретація біблейсько-християнських символів в епопеї Луїз Ердріч «Любовні чари» / О. Шостак // На пересеченні мов і культур. Актуальні питання гуманітарного знання: міжвузівський збірник статей. Вип. 3. – Киров: Изд-во ВятГГУ, 2013. – С. 239–245.

Shostak O.G. *Interpretatsiya bibleyskikh -khristianskikh simbolov v epopei Luiza Erdrich "Liubovnie chari" / O. Shostak // Na perekrestke yazykov i kul'tur. Aktual'nyye voprosy chelovecheskogo znaniya: Mezhdvuzovskiy sb statey. Vyp. 3. - Kirov: VyatGGU izdatel'stvo, 2013. - S. 239-245. [Biblical-Christian characters' interpretation in Louise Erdrich's "Love Medicine" novels]*

6. Шостак О.Г. Релігійний дискурс у творчості Луїз Ердріч / О. Шостак // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць. – К.: Університет «Україна», 2013. – С. 437-457.

Shostak O.G. *Religijnyy diskurs v tvorchosti Luiz Erdrich / O. Shostak // Gumanitarna osvita v tehnicnih vischih ipoteki Navchal'na: zb. nauk.prats. - K.: Universitet "Ukraina", 2013. - S.437 -457. [Religious Discourse in Louise Erdrich's novels]*

7. Erdrich, Louise. *Bingo Palace: Novel/ Louise Erdrich*. – New York: Harper Perennial, 1994. – 274 p.

8. Erdrich, Louise. *Love Medicine: Novel/ Louise Erdrich*. – New York, Toronto, London: Bantam Books, 1984. – 314 p.

9. Erdrich, Louise. *The Last Report on the Miracles at Little No Horse: Novel/ Louise Erdrich*. – New York: Perennial, 2002. – 361 p.

10. Erdrich, Louise. *The Plague of Doves: Novel/ Louise Erdrich*. – New York: Harper Perennial, 2008. – 311 p.

11. Grice, H. P. *Logic and Conversation / Herbert Paul Grice // Cole, P., Morgan, J.(eds.). Syntax and Semantics*. – New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – 406 p.

12. Levinson, S.C. *Pragmatics / Stephen C. Levinson*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.

Shostak O. Catholic Conceptosphere in “Love Medicine” novels by Louise Erdrich

Abstract. The article contains short description of Christian discourse in Louise Erdrich's *Love Medicine* novels. The article brings for discussion such problems, as Bible symbolism and Catholic allusions in text formation process.

Keywords: Native American tradition, Christian symbolism, Catholicism, Bible texts, discourse.

Шостак О. Католическая концептосфера в эпопее Луиз Эрдріч «Любовные чары»

Аннотация. В статье кратко описывается ход реализации христианского дискурса в эпопее «Любовные чары» Луиз Эрдріч. В центре внимания находятся католическая символика и библейские аллюзии как текстообразующий конструкт творчества писательницы.

Ключевые слова: индианская традиция, христианская символика, католицизм, библейские тексты, дискурс.

Щепанська Х.А.

Фразеологічний образ як один із профілів лінгвальної репрезентації слово-образу *серця* в українському поетичному дискурсі XIX століття

Щепанська Христина Андріївна, аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Received October 22, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У статті проаналізовано особливості вербального представлення фразеологічних образів *серця* в українській поезії XIX століття. Здійснено їх типологію відповідно до характеру семантичних ознак з виявленням концептуального підгрунтя формування образу. Визначено напрямки метафоризації основних фразеологічних образів.

Ключові слова: фразеологічний образ, метафоризований фразеологізм, слово-образ *серця*.

Вступ. Фразеологізація є одним із аспектів лінгвальної репрезентації мовного образу. Як зазначає М.В. Скаб, дослідження фразеотворювальної активності імені концепту – необхідний прийом опису синтагматичного виміру його семантичного простору [12, с. 15]. Фразеологізми містять у своєму складі систему образів, в яких закріплене світобачення народу, і які пов'язані як з матеріальною, так із соціальною, духовною культурою мовної спільноти, а тому є відображенням її культурно-національного досвіду та традицій [13, с. 215]. У даному дослідженні ми будемо послуговуватись терміном *фразеологічний образ*, під яким розуміємо складний синкретичний образ, що поєднує в собі первинні і вторинні семантичні ознаки ключової лексеми з відповідними ознаками допоміжних лексем на ґрунті певного концептуального досвіду.

Огляд літератури. В українському мовознавстві когнітивні аспекти вербалізації лексеми *серце* досліджували Н. Брагінець, І. Голубовська, К. Головенко, В. Калько, Ю. Тільман, Л. Яцкевич, О. Конік. У статті Н. Іванової здійснено семантико-структурний аналіз фразеологізмів української мови з компонентом “серце”. Однак актуальним залишається дослідження фразеологічних образів *серця* у конкретному поетичному дискурсі, зокрема у творах поетів-класиків, які крім стереотипного компоненту закладають у них індивідуально-авторський колорит. Тому доводиться говорити не про фразеологізми, а про фразеологічні образи, що можуть поєднувати кілька фразеологічних одиниць.

Мета нашої розвідки – проаналізувати особливості лінгвальної репрезентації фразеологічних образів *серця* в українському поетичному дискурсі XIX сто-

ліття, виявити концептуальне підґрунтя їх формування та визначити характер метафоризації фразеологізмів.

Джерела і методи. Джерельна база дослідження – поезії О. Афанасьєва-Чужбинського, А. Метлинського, М. Шашкевича, В. Забіли, Т. Шевченка, Ю. Федьковича, М. Костомарова, П. Куліша, І. Манжури. Методи – описовий, контекстуальний, метод семантичного профілювання.

Результати. Вживання стійких словосполук із опорною лексемою серце – одна з найхарактерніших рис українського поетичного дискурсу XIX століття. Здебільшого вони позначають певні емоційні стани ліричних героїв. Наприклад, *холонути на серці – відчувати страх, занепокоєння* [16, т.2, с. 792] (*Знаю його, знаю! Аж на серці похолоне, Як його згадаю* [17, с. 36]); *коло серця як гадина в'ється – відчувати велику тривогу, хвилювання у зв'язку з чимсь* [16, т.1, с. 167] (*Іде, спотикнеться, – Коло серця козацького Як гадина в'ється* [17, с. 19]).

Загалом фразеологічні образи *серця* в українській поезії XIX століття можна поділити на дві групи: образи, в яких переважають первинні семантичні ознаки лексеми *серце*, і образи, в яких вона має здебільшого вторинну семантику.

Фразеологічні образи першої групи – *синестетичні*, тобто такі, що базуються на відчуттях. При їх творенні актуалізується смисл *серце – емоційний центр*. Саме він є ключовим смислом всього фразеологізму. Інші компоненти додають лише відтінку значення (позитивного чи негативного). Частіше зустрічаються стійкі словосполучення з негативною конотацією: *Тяжко усміхнулась: Коло серця – як гадина чорна повернулась* [17, с. 40]; *Не легше мені на серці, А ще гірше сталося. Чого серце тяжко б'ється, Чого я бажаю?* [3, с. 165]; *Он-де тужить молод улан, серце му ся красє, Клонить голов в білі поли, тай собі гадає* [15, с. 49]; *Очі плачуть, серце носє; Ніщо смуги не спокоє* [6, с. 41]; *А мені ось на сім світі Своє серце їсти, Бо з недолев ся бороти – Як під воду плисти* [2, с. 19]. Рідше – з позитивною: *І люблю їй. Нехай радіє. Поки надія серце гріє* [17, с. 498]; *Степ зазеленіє. Яких тільки нема квіток! Аж серце радіє...* [1, с. 63]; *Її обличчє сяєвом окрилось, І сльози капали, і серце веселилось* [8, с. 72].

Фразеологічні образи першої групи утворюються також через осмислення емоцій як базових концептів. Це концепт орієнтації *вгору* (зігрівання серця): *Де козацтво українське, славні атамани Своєю славу сном провадять, славов серце гріють* [15, с. 32]; *вниз* (охолодження серця): *Бідна ж тільки дрібні сльози Скрізь по батьківським порозі Як ту росу божу роне, Щирим серденьком холоне* [11, с. 198], який інколи позначений внутрішньою антиномічністю: *І словеса його святіє На серце падали Марії, І серце мерзло і пеклось!* [17, с. 546], а також базовий концепт *поверхні* (*Ох, щось на серце налягло! Піду паду я біля ниви* [14, с. 173]), *вмістилища* (*Як земляків своїх, мов цар той вівиці пас, А пасучи носив у серці правім Бога І вказував, яка веде куди дорога* [10, с. 243]), *об'єкта* (*Люблю співать я, коли серце в грудях Ніби щось здавить, залізом придушить. Тільки люблю я співать не при людях: Їм моя туга серця не зворушить* [1, с. 72]) і

суб'єкта (*Буйно пишається жито у полі Трудника серце радіє: Буде сімейці на рік цей доволі, Ще і продати надія* [11, с. 24]).

До першої групи можна зарахувати також фразеологічні образи, що розвинулись зі смислу *серце – життя*. Їх можна назвати *вітальними* (від лат. *vita* – життя). В основі таких фразеологічних образів словосполучення *серце б'ється*, яка крім первинної семантики – *ознака життя організму* – набуває додаткових значень. Здебільшого це емоційні забарвлення. Наприклад, *серце б'ється* у значенні *радіє*: *Ох братя-панове! аж серце ся бєть, Аж душечка в мені крильми собі збила* [15, с. 128]. Серед інших емоційних станів, які може характеризувати даний фразеологізм, – стан тривоги, схвилюваності: *Заспівали дружки у світлиці; Забилося серце у вдовиці* [7, с. 285]; *Забилось серденько, підбіг він близенько, Хочє скочить в воду і не хоче* [9, с. 65]; співпереживання: *І стане серце у мене За рід ваш бідний жатись, битись* [6, с. 156]; стан важкої туги-суму: *Заплакав би, як береза, – Та висипав сльози У Чернівцях!.. Не остало; Лиш серденько б'ється!* [15, с. 428]; *Ходить Голка над водою – Тяжко серце б'ється... Ходить Голка та сумє Серцем одиноким...* [7, с. 348]. Антонімічними до аналізованої стійкої сполучки є фразеологізми *завмерти серцем, не б'ється серце, або серце спить* що позначають стан емоційного заціпеніння, спричинений певним негативним переживанням [16]: *Не дай спати ходячому, серцем замирати І гнилою колодою По світу валяється* [17, с. 306]; *Живу я розумом, а серце тихо спить* [7, с. 493]; *Як засвиснеш голосніше, А далі тихенько: Аж у душі похолоне, Аж замре серденько* [14, с. 166].

Цікавим є також відображення на фразеологічному рівні внутрішньої антиномічності образу *серця* українського поетичного дискурсу XIX століття, що позначає емоційну нестабільність внутрішнього світу людини: *То заграє, то заніє Серце голубине* [15, с. 275]; *І словеса його святіє На серце падали Марії, І серце мерзло і пеклось!* [17, с. 546]. Антиномічність у смисловій структурі образу *серця* проявляється також у фразеологізмі *розуміти серцем*, що означає “інтуїтивно здогадуватись, відчувати” [16, т.2, с. 760]: *серце як орган відчуття* наділяється предикативною характеристикою *розуміти*: *Бачиш оком, чуши ухом, Серцем розумієш, А сказати-заспівати Голосно не вмієш* [8, с. 64].

До окремої підгрупи можна віднести також фразеологічні образи *серця*, що позначають емоційну прихильність до когось/ чогось, духовне єднання або кохання: *В неволі, в самоті немає, Нема з ким серце поєднать* [17, с. 451]; *Усім взяла очі, Усім взяла серце Молодою красою* [7, с. 298]; *Що як віск розтав. За слово оддав Парожинській серденько* [7, с. 327]; *Не дав серця молодого З тим серцем дівочим поєднати...* [17, с. 479]. *В кому я не кохавсь, кому не поклонявся? До кого розумом і серцем не хилився?* [7, с. 439]; *Гей, хто чує, озвися, Серцем 'д серцю горниє!* [7, с. 450]; *Веселая сторононько! До серця припала, Душа тебе, як милого мила забажала* [2, с. 26]. Фразеологізм *пристати до серця, або припасти до серця*

має антонімічну пару – *не пристати до серця*, що також зустрічається в українському поетичному дискурсі XIX століття: *Ту чужая сторононька, Та люди чужії не пристануть до серденька, Хоть і не лихії* (14, с.187).

Своєю семантикою вирізняються також фразеологічні образи, в яких опорними є два синонімічні компоненти: *серце і душа*: *Було б шануватися, З другими не знатися, Жили б, жили б ми з тобою, Як би серце із душою* [3, с. 164], де фразеологізм *жити як серце з душою* позначає мирне співжиття у злагоді і любові; *А божилася, клялася, Що зовсім вже oddalася Мені серцем і душою І що будеш вік мою* [3, с. 164], де фразеологізм *віддатися серцем і душою* означає щиро і віддано покохати, присвятити себе коханій людині.

Фразеологічні образи другої групи – це такі образи, в яких лексема *серце* має вторинну семантику. Ці образи також синестетичні, однак, якщо у першому випадку їх ядром є смисл *серце – емоційний центр*, а лексема *серце* має ключовий характер, то в основі синестетичних образів другої групи – самі емоції або емоційні стани, а лексема *серце* лише заміщує їх, виконуючи при цьому символічну функцію: вона є знаком, який заміщує образ певної емоції. Серед таких емоцій найпоширенішою є *гнів*: *Презбездумний в серці скаже, Що Бога немає* [5, с. 1604]; *Коли мої уста мовчущі Заговорили сповні серця, Нехай в поля, луги і пуці Моя клятва перенесеться* [7, с. 395]. В основі іншого фразеологічного образу даної групи – емоційний стан *щирості*: фразеосполуки з *серця* та *від серця* означають *щиро, сумлінно* [16, т.2, с. 800]: *Та й руську думку стихенька, злегенька, З щиринької груді, з вірного серденька До сну дитинці так любо співає, Мов то весною злегка повіває* [14, с.257]; *Покинь, покинь перевесло, смутна дівчинонько: Він несе тобі од серця гарненьку вістоньку* [6, с. 53]; *“Моє щастя, моя доля, Радують від серця, Що мені на старість доля Молода всміхнеться”* [8, с. 41]; *І жертва ся була єдинності началом, І жертву сю ми всі від серця принесли* [7, с. 471]. І, зрештою, третій фразеологічний образ даної групи пов'язаний із заміщенням номеном *серце* емоційності і чутливості як людських якостей. Тут йдеться насамперед про фразеологізм *не мати серця* – бути беземоційним, нечутливим [16, т.2, с. 799]: *Лишенько, дівчата! Мати стан гнучкий, високий, А серця не мати* [17, с. 144]; *А без серця в чуже серце Не заглянеш оком* [9, с. 68]; *Ви любі втечища коханья і натхненья Від каменюк-людей без серця й без ума! Ще не дізнали ви принуки просвіщенья...* [10, с. 243].

Багато фразеологічних образів *серця* в українському поетичному дискурсі XIX століття зазнають метафоризації. Н.Іванова, описуючи метафоризовані фразеологізми української мови з компонентом “серце”, поділяє їх на три групи відповідно до ступеня метафоризації: 1) фразеологізми із прямою номінацією (*мов ніж у серце; краяти серце і інші*); 2) фразеологізми опосередкованої номінації (*серце не лежить; виврати з серця і інші*); 3) фразеологізми глобальної номінації (*не по серцю; серце в тузі*) [4, с. 202]. Ми дещо звужуємо термінополе поняття «метафоризовані фразеологізми» для досліджуваного поетичного дискурсу, відносячи до них лише ті фразеологізми, які

зазнають авторського метафоричного переосмислення.

В українській поезії XIX століття можна виокремити дві групи метафоризованих фразеологізмів. У першій групі метафоричного переосмислення зазнає центральний компонент – “серце”. Таких фразеологізмів небагато, і всі вони характеризуються антропоморфним напрямком метафоризації: *серце* як сукупність емоцій, психологічний світ людини трансформується у внутрішню людину. Наприклад, П.Куліш у фразеологізмі *вітати серцем*, що означає *щиро і тепло приймати щось чи когось*, доповнює центральний компонент прикметником *веселий*, який модифікує первинне значення: *вітати веселим серцем* – у гармонії зі своїм внутрішнім Я (*серце як внутрішня людина*, що відчуває радість, веселість) зустрічати, приймати щось чи когось: *І серцем веселим вітаємо знов Давнезних знакомих – і дружбу, й любов* [7, с. 575].

У фразеологічних одиницях іншої групи метафоризації зазнають другорядні компоненти. Серед них цікавим є переосмислення зоофразеологізму (фразеологізм, у якому емоційний стан людини виражається через включення назв тварин у склад фразеологічної одиниці [4, с. 203]) у поезії Т.Шевченка (*Знову люта Гадина впила в саме серце; кругом його Тричі повилася, Як той Ірод* [17, с. 378]): загальноживаний фразеологізм *гадина впила в серце* з негативною семантикою важкого емоційного стану [16, т. 2: 167], автор доповнює метафоричним порівнянням *як той Ірод*, де *Ірод* – символ жорстокості, що додає новий відтінок значення: важкий емоційний стан, спричинений жорстокими зовнішніми обставинами. Схожий фразеологізм *мов гадюка в серці лазить* метафорично переосмислюють О. Афанасьєв-Чужбинський, П. Куліш та І. Манжура, конкретизуючи образ *гадюки* образами *біди і горя*: *Всяка біда, горе – в серці, Мов гадюка лазить; Та все ж кине: загойтється Там, де воно вразить...* [1, с. 64], образами *злих помислів і діл*: *Із усіма тими ділами І помислами, що колись У серденьку мов гад вились* [10, с. 330]; *нудьги*: *Мені ж знову уп'ялася Нудьга в серце та холодна Мов та гадина голодна Його нівече та ссе... Мабуть, випила вже все!* [11, с. 108] *гріха*: *Мов гади, вороги в клубок звилася, Позлазившись із темрявих кутків Тихцем труїти царство завзялися Мов серце, повне втаєних гріхів...* [8, с. 191]. За цією ж схемою відбувається переосмислення у вірші Т.Шевченка фразеологізму *коти шкребуть на серці*, або *впитися пазорями в серце*, що позначає сильні негативні емоції: біль, страждання [16] (*Ось послухай, Доводить до чого Сатана той душу нашу: Як не схаменеться та до бога не вернеться, То так і воп'ється Пазорями в саме серце* [17, с. 380]), де значення фразеологізму майже повністю модифікується через введення у його склад компонента *Сатана*, адже в даному контексті його основне значення – *влада Сатани над серцем людини*, а важкий емоційний стан – додаткове значення.

В окрему підгрупу можна виділити ті метафоризовані фразеологізми, до складу яких входить компонент, що зазнає персоніфікації. Це може бути центральний компонент *серце*: *Легше серцю світом нудить, Як долі не знає. Не знатиме – не заплаче, Так ляже в могилу* [15, с. 428], де фразеологізм *нудити*

світом вживається для предикативної характеристики лексеми *серце* у значенні *людина*. Однак здебільшого персоніфікації зазнає другорядний компонент фразеологізму: *Зо мною знову лихо діє І серцю жалю завдає. А може, ще добро побачу?* [17, с. 372], де фразеологізм *завдавати серцю жалю* характеризує дію лиха у значенні *жива істота*; *“Не те, щоб долі мені немає! Та в чужині серце мені нис... Того ж бо то і лист рано опадає, Хоч, братику, мене й вітер не хитає!”* [14, с. 149], де фразеологізм *серце нис* характеризує емоційний стан персоніфікованої рослини – дуба; *І чо-ж так дуже миленька жаліє, Що чагар в’яне, скалам серце мліє?* [15, с. 18], де фразеологізм *серце мліє* автор вживає для характеристики скал як людей; *Другий клонить головочку, Як та пташка до листочку, Як та пташка-соловіє, Коли серденько в нему мліє* [15, с. 98]; *У Ворони-жалібниці З жалю серце рветься...* [9, с. 61], де фразеологізми *серце мліє* і *серце рветься* характеризують емоційні стани персоніфікованих птахів.

У поезії П.Куліша знаходимо цікаве метафоричне переосмислення фразеологізму *носити під серцем (дитину)*. Зміни зазнає компонент *дитина*, що, на базі смислу “клопіт”, трансформується у домен цілі – *горе*: *Хадизо! Ти вві сні завагоніла горем; Під серцем будеш ваготу носити; Гарячих виллеш ти не річку, ціле море, І будеш смерті в Господа просити* [8, с. 20]

Висновки. Отже, різноманітність та багатоаспектність лінгвальної репрезентації фразеологічних образів *серця* українського поетичного дискурсу XIX століття відображають такі основні тенденції смислотворення і конструювання цілісного мовного образу, як спрямованість на закріплення сталих смислів (формування смислового ядра) і водночас постійне доповнення і оновлення смислової периферії; тенденція до поляризації смислів, що виявляє внутрішню антиномічність аналізованого образу; метафоризація фразеологічних образів з чітко окресленим основним напрямком антропоморфного переосмислення.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND transliterated)

- Афанасьєв-Чужбинський О. Поезії/ О. Афанасьєв-Чужбинський. – К.: Радянський письменник, 1972. – 222с.
Afanasyev-Chuzhbinskyi O. Poeziyi [Poetry]/ O. Afanasyev-Chuzhbinskyi O. Radians'kyi pys'mennyk, 1972. – 222 s.
- Вибрані поезії М. Пашкевича: Вид-во Львів. ун-ту. – Львів, 1961. – 31с.
Vybrani poeziyi M. Shashkevucha [Selected poetry of M. Shashkevuch]: Vud-vo Lviv Un-tu. – L'viv, 1961. – 31 s.
- Забіла В. Співи крізь сльози: Поезії/ В. Забіла. – Львів, 1906. – 33с.
Zabila V. Spivy kriz' sl'ozy: Poeziyi [Songs through the tears: Poetry]/ V. Zabila. – L'viv, 1906. – 33s.
- Іванова Н. Фразеологізми української мови з компонентом «серце»: структурно-семантичний аспект// Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції/ Н. Іванова. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 204-207
Ivanova N. Frazheologizmy ukrayins'koiyi movy z komponentom "serce": strukturno-semantychnyi aspekt [The Ukrainian language idioms with the component of "heart": structure-semantic aspect]// Semantika movy i tekstu: materialy XI Mizhnarodnoyi naukovoï konferenciyi/ N. Ivanova. – Ivano-Frankivs'k, 2012. – S. 204-207
- Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка. – Т. 3: Shevchenko Scientific Society, New York, 2001. – 2502 с.
Konkordantsiya poetychnykh tvoriv Tarasa Shevchekha [Concordation of Taras Shevchenko poetic works]. – T. 3: Shevchenko Scientific Society, New York 2001. – 2502s.
- Костомаров М.І. Твори: В 2 т. – Т.1: Поезії; Драми; Оповідання/ М.І. Костомаров. – К.: Дніпро, 1990. – 538с.
Kostomarov M.I. Tvory [Works]: V 2 t. – T.1: Poeziyi; Dramy; Opovidannia [Poetry; Dramas; Stories]/ M. I. Kostomarov. – K.: Dnipro, 1990. – 538 s.
- Куліш П.О. Твори: В 2 т. – Т.1 Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади/ П.О. Куліш. – К.: Наукова думка, 1994. – 752с.
Kulish P.O. Tvory: V 2 t. – T.1 Prozovi tvory. Poetichni tvory. Perespivy ta pereklady [Prosaic works. Poetic works. Translations]/ P.O. Kulish. – K.: Naukova dumka, 1994. – 752 s.
- Куліш П.О. Твори: В 2 т. – Т.2. Поєми. Драматичні твори/ П.О. Куліш. – К.: Наукова думка, 1994. – 768с.
Kulish P.O. Tvory: V 2 t. – T.2. Poemy. Dramatychni tvory [Poems. Dramatic works]/ P.O. Kulish. – K.: Naukova dumka, 1994. – 768 s.
- Куліш П.О. Твори: В 2 т. – Т.1 Поезія / П.О. Куліш.– К.: Дніпро, 1989. – 654с.
- Kulish P.O. Tvory: V 2 m. – T.1 Poeziya [Poetry]/ P.O. Kulish. – K.: Dnipro, 1989. – 654 s.*
- Куліш П.О. Твори: В 2 т. – Т.1 Поезії епічні і ліричні. Пізніші поезії/ П.О. Куліш. – К., 1994. – 559с.
Kulish P.O. Tvory: V 2 m. – T.1 Poeziyi epichni i lirichni. Piznishii poeziyi [Epic and lyric poetry. Late poetry]/ P.O. Kulish. – K., 1994. – 559 s.
- Манжура І.І. Поезії/ І.І. Манжура. – Х., 1930. – 276 с.
Manzhura I.I. Poeziyi [Poetry]/ I.I. Manzhura. – Kh., 1930. – 276 s.
- Скаб М.В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філолог. наук: 10.02.01. – К., 2009. – 31 с.
Scab M.V. Konceptualizacia sacral'noyi sfery v ukrayins'kii movi [Conceptualization of the sacral sphere in the Ukrainian language]: avtoref. dys. na zdobytta nauk. stupenia doctora filolog. nauk: 10.02.01.– K., 2009. – 31 s.
- Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288с.
Teliya V.N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokul'turologicheskii aspekty [The Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguistic culture aspects]. – M.: Shkola «Yazyki russkoi kul'tury», 1996. – 288 s.
- Українська література XIX століття: Хрестоматія: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2006. – 1328 с.
Ukrayins'ka literatura XIX stolittia [The Ukrainian literature of the XIX century]: Khrestomatiya: Navch. posib. / [uporiad. N. M. Haiyev's'ka]. – K.: Lybid', 2006. – 1328 s.
- Федькович О.Ю. Твори. – Т.1. Поезії/ О.Ю. Федькович. – Чернівці, 1896. – 128 с.
Fed'kovych O.Yu. Tvory. – T.1. Poeziyi [Poetry]/ O.Yu. Fed'kovuch. – Chernivci, 1896. – 128 s.
- Фразеологічний словник української мови: у 2 т./ [уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та інші]/ [за ред. Л.С. Паламарчука, В.М. Білоноженко, В.О. Винник]. – Вид. 2-е. – К.: Наукова думка, 1999. Книга 1. – 528 с.; Книга 2. – 980 с.
Frazheologichnyi slovnyk ukrayins'koyi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]: v 2 t./ [uklad. V.M. Bilonozhenko, V.O. Vynnyk, I.S. Hnatiuk ta inshi] / [za red. L.S. Palamarchuka, V.M. Bilonozhenko, V.O. Vynnyk]. – Vyd. 2-e. – K.: Naukova dumka, 1999. Knuga 1. – 528 s.; Knuga 2. – 980 s.
- Шевченко Т.Г. Кобзар/ Т.Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1985. – 640 с.

Shevchenko T.H. Kobzar / T. H. Shevchenko. – K.: Dnipro, 1985. – 640 s.

Shchepanska Kh.A. Phraseological image as one of the profiles of the linguistic representation of the verbal image of heart in the Ukrainian poetic discourse of the XIX century

Abstract. The peculiarities of verbal representation of the phraseological (idiomatic) image of *heart* in the XIX century Ukrainian poetry are analyzed in the article. Their classification according to the semantic features character is done with the explication of the conceptual background of the image formation. The direction of the metaphorical transformation of the main phraseological images is emerged.

Keywords: *phraseological image, metaphorical transformed idiom, verbal image of heart.*

Щепанская К.А. Фразеологический образ как один из профилей лингвистической репрезентации слова-образа сердца в украинском поэтическом дискурсе XIX века

Аннотация. В статье проанализированы особенности вербальной репрезентации фразеологических образов *сердца* в украинской поэзии XIX века. Сделано их типологию соответственно характеру семантических признаков с выявлением концептуальной подпочвы формирования образа. Определено направление метафоризации главных фразеологических образов.

Ключевые слова: *фразеологический образ, метафорически трансформированный фразеологизм, слово-образ сердца.*

Щербицька В.В.**Робота як ключовий блок спогадів у сучасних чоловічих автобіографічних романах**

*Щербицька Владислава Володимирівна, викладач кафедри іноземних мов
Дніпропетровська державна фінансова академія, м. Дніпропетровськ, Україна*

Received October 24, 2013; Revised November 4, 2013; Accepted November 28, 2013

Анотація. У даній статті розглядається об'єктивація гендеру на тематичному рівні в автобіографічному творі XXI століття. В ході аналізу художнього тексту виявляється тема роботи як домінуюча для сучасного чоловічого роману. Розглядається детально з наведеними прикладами на які підтеми поділяється основна тема. Також розглядається дана тема в жіночому автобіографічному творі. Завдяки чому з'являється можливість порівняти реалізацію теми роботи в чоловічому та жіночому романі та виявити гендерний аспект. Статтю присвячено дослідженню об'єктивації гендеру на тематичному рівні.

Ключові слова: *тема, робота, автобіографія, гендер.*

Сучасна лінгвістика демонструє зростаючий інтерес до соціальної обумовленості мови і мовлення. Останні соціолінгвістичні дослідження показують, що фактор статі впливає на мовну поведінку індивіда (Горошко 1996, 2001, 2003; Кириліна 2000, 2002 і т. д.). На сьогоднішній день гендерні дослідження в мовознавстві ведуться в найрізноманітніших областях. Так, з тендерних позицій вивчаються фонетика (Lakoff 1973; Земська, Китайгородська, Розанова 1993; English history, diversity and change 2000 і ін.), лексика (Вейлерт 1975; Schontal 1998; Trempelmann 1998; Vandermeeren 1998; Peyer, Wyss 1999; Потапов 2002; Колесникова 2003; Морозова 2003 і ін.), граматика і синтаксис (Lakoff 1973; Trommel-Plotz 1978; Потапов 2002, тощо), текст і дискурс (Халєєва 2000; Антинескул 2001; Каменева 2005; Баженова 2006 і ін.). Гендерні параметри комунікації та літературознавства також знаходяться у фокусі уваги лінгвістів. З позиції тендеру вивчаються художні твори (Frei Gerlach 1998; Степанова 2000; Морозова 2003 і ін.).

Актуальність роботи пояснюється її безпосереднім зв'язком з основними тенденціями розвитку сучасної антропоцентрично орієнтованої лінгвістики, що займається вивченням людського фактора в мові (Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, Є.С. Кубрякова, М.В. Піменова, Ю.С. Степанов, М. Хальбвас та ін.). Про актуальність роботи свідчить і сам матеріал дослідження, в якому представлений яскраво виражений суб'єктивований тип тексту (автобіографія).

На матеріалі автобіографічної літератури існує велика кількість досліджень, проведених лінгвістами. У цих роботах розглядаються мовні особливості організації мемуарно-автобіографічних текстів (Н.А. Ніколіна, Є.Г. Новікова), стилістичні прийоми (Е.А. Кованова та ін.), засоби вираження об'єктивних і суб'єктивних факторів у жанрі автобіографії (Є.І. Голубева), лексичні особливості (І.В. Белобородова, Т.А. Іванова та ін.). На заході в цій області виділяються праці таких учених, як Г. Міш, Ж. Гусдорф, У. Шумейкер, Х.Н. Уітеред, П.М. Спекс, У. Спенджем, Дж. Олні, Е. Брюс, Л. Петерсен, Дж. Піллінг, Б. Фінні, Ф. Лежен.

При всій інтенсивності наукового пошуку, жанр англійської літературної автобіографії у вітчизняному літературознавстві монографічно не розглядалося. У західному літературознавстві книга американського вченого Уейна Шумейкер "Англійська автобіографія" ("English Autobiography", 1954) будучи безсумнівно авторитетною працею з історії жанру автобіографії в Англії, закінчується 1946 роком. Англійська автобіографія XX століття, представлена в ній лише іменами Р. Уеллса і Г. Честертон. Фактично, єдиною монографією, яка простежує долю жанру літературної автобіографії в англійській літературі, в динаміці його майже вікового розвитку - до 80-х років минулого століття, є книга англійця Брайана Фінні "Внутрішнє "я": Британська літературна автобіографія XX століття", ("The Inner "I": British Literary Autobiography of

the Twentieth Century" - 1985). У передмові до неї Б. Фінні згадує про подив який його охопив, коли, в процесі підготовки до написання своєї книги, він не виявив жодної праці, що присвячена англійській автобіографії ХХ століття.

Вивчення жіночої автобіографічної прози в гендерному ключі починається в кінці 70-х років у західному літературознавстві. Перший етап у вивченні жіночих автобіографічних текстів (як і взагалі жіночої літератури) був пов'язаний з "відкриттям невідомого континенту", з легітимацією жіночої автобіографії, введенням її в "канон" і одночасно прагненням поставити питання про її специфіці в порівнянні з автобіографією "чоловічою". Вчені-гендерологи (Е. Шоултер, К. фон Браун, І. Штефан, Дж. Бенджамен, Е. Моєрс, Е. Сікс) досить швидко змогли сформулювати основна відмінність жіночої автобіографії від чоловічої, яка пов'язана з особливостями жіночого самосприйняття в культурно-історичному контексті.

Тематичні особливості розгалуження спогадів в тексті в гендерному аспекті є, на нашу думку, найменш висвітленим питанням у гендерних дослідженнях. Більш того, гендерне маркування автобіографічного тексту взагалі не вивчалось.

Перш за все надамо визначення поняттю тема.

О. Федотов наводить такі визначення категорії тема: "Тема - це явище чи предмет, відібраний, осмислений і відтворений певними художніми засобами. Тема проступає у всіх образах, епізодах і сценах, забезпечуючи єдність дії" [10, с.48].

У творі одна тема може домінувати, підпорядковувати собі весь зміст. Крім головної теми можуть існувати теми певних розділів, частин, абзаців і, нарешті, просто речень. Б.В. Томашевський зауважив з цього приводу наступне: "У художньому вираженні окремі речення, поєднуючись між собою за їх значенням, дають в результаті деяку конструкцію, об'єднану спільністю думки або теми" [9, с.43]. Тобто весь художній текст можна поділити на складові його частини, і в кожній виділити певну тему.

Основне значення теми полягає в тому, що вона виступає як посередник між реальною дійсністю, явища якої так чи інакше відбиваються у творі, і втіленому в ньому самому його внутрішнім художнім світом, в якому певним чином аналізуються та узагальнюються відображені явища дійсності [11, с.138].

Чоловіки та жінки по-різному сприймають дійсність, їх хвилюють різні теми.

Самовираження жінки в літературі відрізняється від чоловічого. Л.Є. Улицька говорить так з цього приводу: "Мистецтво ділиться на чоловіче і жіноче.... Світ чоловічий і світ жіночий - різні світи. Місцями перетинаються, але не повністю. У жіночому світі більшого значення набувають питання, пов'язані з любов'ю, сім'єю, дітьми" [1, с.3].

На сьогоднішній день жіноча проза ввібрала в себе практично всі можливі теми, включаючи глобально-філософські - життя і смерть, невиліковні хвороби, самовизначення, зв'язок поколінь, фрустрація, соціальна боротьба, подолання побутової вульгарності життя, навіть фантастичні елементи, такі як нашестя інопланетян або ірреальні умови існування. Тобто, автори наочно і вельми переконливо довели всеохоп-

ність літературних тем жіночої прози [5, с.2]. Дослідники, також, відзначають, що в сучасній жіночій прозі, на тематичному рівні, існує новаторство. "Письменниці привнесли в літературу тілесний досвід жінки, зокрема проблеми, пов'язані з репродуктивним досвідом: вагітність, пологи, аборти - те, що практично не зачіпалося письменницями в радянський час. Якщо ж говорити про образний рівень, то нова жіноча проза дуже активно зайнялася деконструкцією традиційних чоловічих і жіночих образів" [8, с.18]. Також, якщо міркувати про особливі складові класичної жіночої прози, можна відзначити такі її риси як: високий (порівняно з чоловічим поглядом) психологізм сприйняття світу, особливо - сфери людських відносин, наявність своєрідного контрасту в цьому сприйнятті: особлива вразливість і унікальна рішучість у критичних ситуаціях [5, с.2].

Матеріалом дослідження стали художні твори, автобіографії чотирьох жінок (Ш. Осборн, Д. О'Дауд, Дж. Томлін, Дж. Волтерс) та чотирьох чоловіків (Ч. Крей, Р. Бренд, Р. Бренсон, Г. Ремзі).

У ході нашого дослідження були проаналізовані всі сучасні англійські автобіографії і були виявлені основні теми, яким присвячені романи. Деякі домінуючі теми такі як: сім'я, робота, дитинство представлені в різному процентному співвідношенні в чоловічому та жіночому тексті. Існують, також, такі тематичні блоки спогадів, які можна віднести тільки до чоловічих або жіночих.

Для виявлення тем в автобіографічному творі ми вдалися до контент-аналізу.

Існують деякі правила коли в якості одиниці аналізу обирається тема:

- тема не може виходити за межі абзацу;
- нова тема виникає, якщо відбувається зміна:
- того, хто сприймає;
- того, хто діє;
- мети [7, с.86].

У нашому випадку під темою ми будемо розуміти частину автобіографічного тексту в межах одного абзацу, за умови, що в темі не відбувається зміна діючої особи або мети розповіді.

Автобіографічний текст включає в себе велику кількість різноманітних тем, що обумовлено самим жанром. У ході нашого дослідження нами були відібрані ті теми, до яких автори зверталися найбільшу кількість разів у ході розповіді. Однак перш ніж говорити про домінуючі теми в романах, звернемо увагу на назви автобіографій. Кржижановський бачить у заголовку згорнутий текст. "Книга, - пише він, - розгорнутий до кінця заголовки, заголовки ж - стягнута до обсягу двох-трьох слів книга" [3, с.32]. Назви автобіографій відображають основну думку твору, його головну тему.

Вже в самій назві автобіографії заявляється основна тема твору. Назви чоловічих автобіографій (три з чотирьох) пов'язані з професійною діяльністю автора: "Humble pie", "Losing my Virginity". І тільки один автор вже в назві автобіографії пріоритет віддає темі сім'я: "Me and my brothers".

Розглянемо назву автобіографії Г. Ремзі "Humble pie". Вона має подвійне значення. З одного боку "Humble pie" перекладається як приниження. Саме

через приниження не раз довелося пройти автору на шляху до успіху. З іншого боку, автор - відомий шеф-кухар, тема їжі, і все що з нею пов'язано, основна в його автобіографії, не дивно, що і в назву включено слово, безпосередньо пов'язане з даною тематикою.

"Losing my Virginitу" - назва автобіографії Р. Бренсона - це певна життєва метафора. Virginitу - або невинність, непорочність, є певним символом початку життєвого шляху будь-якої людини. "Втрачаючи невинність" - є метафорою, яка означає придбання життєвого досвіду, позбавлення від невинності, незнання кожної хвилини життя. Ця назва для автобіографічного твору є дуже символічною, на нашу думку. З іншого боку "Virgin" - це назва груп компаній Р. Бренсона, з якими пов'язане усе його життя.

Деякі назви жіночих автобіографій можна пов'язати з кількома тематиками. Наприклад, автобіографії Д. О'Дауд "Cry salty tears", Дж. Томлін "Behind closed doors" - це історії домашнього насильства і жорстокості з одного боку. З іншого - розкриваючи настільки актуальну для жінки тему, автори в першу чергу говорять про своїх найближчих родичів - чоловіків і батьків. Тому назви цих автобіографій ми пов'язуємо з темою сім'ї. Також, ми вбачаємо в назві роману Дж. Волтерс "That's Another Story" зв'язок з темою сім'ї про що йшлося раніше.

У ході аналізу художнього тексту були виявлені наступні основні загальні для чоловічих і жіночих автобіографій теми: сім'я, робота, дитинство, друзі та інші. Головними спільними темами автобіографій стають теми: сім'я та робота. Наприклад, в жіночих автобіографіях робота займає 11%, а в чоловічих - 46%.

Тема робота виявляється для чоловіків такою ж важливою, як і тема сім'ї для жінки. Вона займає перше місце у чоловічих спогадах та її теж можна поділити на декілька підтем:

1. успіх (26%);
2. труднощі (20%);
3. конкуренція (14%);
4. любов до справи (3%);
5. перші кроки (2%).

Підтема "труднощі" включає в себе спогади авторів про різні перешкоди на їх путі до успіху. Про кожного автора-чоловіка можна сказати, що він досяг успіху у своїй трудовій діяльності та став відомим шеф-кухарем або стенд-коміком. "My next project was to open a restaurant in Glasgow...I just liked the idea of having a success there. So we opened Amaryllis.... It was brilliant. Within a year, Amaryllis had won a Michelin star" [17, с.181].

Професійна діяльність авторів дуже відрізняється одна від іншої, відрізняються і труднощі. Так це може бути подання себе на фізичному та психологічному рівні:

- "He himself had a lavatory that only he and his wife were allowed to use. Once you were installed there, you simply didn't move for the next five hours, and it was like the fucking SAS." [17, с.106].

- "This was the first real disagreement I ever had. Although I felt anguished, I knew I had to confront it. I hate criticizing people who work with me, and I tried to avoid doing so" [14, с.74].

Або це можуть бути перешкоди зовнішнього характеру:

- "Then we were almost ruined by something entirely out of our control: the Post Office workers went on strike. Our mail-order business was set to go bust. We had to do something" [13, с.79].

Більший інтерес, на наш погляд, має підтема "конкуренція" або ще можна назвати її "змагання", бо вона присутня тільки у спогадах авторів-чоловіків.

Цікаво, що дані психологічних досліджень, щодо значення конкуренції для чоловіків та жінок, дещо співпадають з тими, що виявляються в автобіографічному тексті: "характеризуючи ставлення підприємців-чоловіків і підприємців-жінок до конкуренції, відзначимо, що 10% чоловіків і 19% жінок ставляться до конкуренції негативно" [2, с.1].

Тобто можна зробити виновок, що більша кількість жінок відноситься до конкуренції негативно (навіть серед жінок-підприємців) тому не приділяє цій темі увагу у своїх спогадах про роботу.

Характеризуючи ставлення підприємців-чоловіків до конкуренції, відзначимо, що до конкуренції у своїй економічній діяльності вони ставляться позитивно, проявляючи явне прагнення до змагання (41% чоловіків).

В автобіографічних творах, які аналізуються в чоловіків теж прослідковується жага до змагання:

- "Virgin would offer her a contract for just one album. This was virtually unprecedented. I wanted to blow away the **competition**" [13, с.184].

- "This was really important to my career. The first round of the **competition** you just do in front of about thirty people, but the final is in front of an audience of two thousand." [12, с.185].

Змагання на роботі передається в чоловічих романах за допомогою лексем пов'язаних з війною (атака, тактика):

- "I now knew some of what British Airways was doing behind the scenes...Although I was caught in this two-pronged **attack**, at least I knew exactly which **tactics** BA was using." [13, с.287].

- "Value of Virgin Atlantic could be destroyed by a winter price **war**" [13, с.385].

- "This was due to one of the fiercest, most focused and vicious **attacks** ever launched against a smaller competitor" [14, с.380].

Робота асоціюється у чоловіка як зі змаганням, так і з жорсткою боротьбою або війною. В Г. Ремзі одна з глав його автобіографії має назву "Війна", де йдеться про відкриття нових ресторанів, про бажання інших перешкодити цьому та інше: "I knew that Gill and Marco went shooting together, they are best buddies to this day, so it was easy to convince myself that they were in cahoots".

Виходячи з отриманих даних ми бачимо, що доміinantним спогадом для чоловіків виявляється саме успіх, який вони отримали долаючи усі перешкоди. Показним є назва глави в спогадах Г. Ремзі: "the sweet smell of success" (солодкий аромат успіху). Успіх розглядаємо в автобіографіях і як отримання перемоги над конкурентами, фінансове поліпшення, подальше розширення бізнесу, популярність, визнання та певні професійні досягнення.

В наведеному далі прикладі з автобіографії Р. Брендта є певне поєднання визнання іншими професійних досягнень та прояв популярності серед глядачів: "There were a couple more shows. They weren't much reviewed at the time, though Dominik Diamond from the *Daily Star* said *RE:Brand* was the best thing he'd ever seen on TV. People used to come to me in the street and tell me they loved it" [12, с.156].

Г. Ремзі отримавши найвищу нагороду, яку може отримати ресторан, пише: "Royal Hospital Road picked up its third Michelin star. I'd longed for that third star with every sinew for so long, and now all my hard work had paid off: this was the ultimate accolade, the definite recognition. It also meant, officially, that my restaurant was the best in London" [17, с.175].

Дана цитата являю собою яскравий приклад того, що таке складові успіху. Це отримання бажаного через подолання труднощів, це визнання та усвідомлення, що результат трудів є найкращим.

Для жінки робота складається з наступних складових:

- труднощі (24%);
- успіх (20%);
- невпевненість в своїх можливостях (7%);
- перші кроки (6%).

Очевидно, що складові теми робота у жінок дещо відрізняються від чоловічих. З'являється така підтема як невпевненість в собі, в можливості досягти чогось.

– "The whole experience, being my first film, was a steep learning curve. I had performed the role innumerable times on stage but now... I wasn't confident I was now required to give a performance for an audience that for a lot of time was just inches from my face" [19, с.247].

– "No one could have been more surprised than me by the success of the film" [19, с.249].

Можливо, поясните те, що на перше місце в жінок не виходить успіх можна за допомогою психологічних досліджень, які встановлюють, що: Мотивовані на соціальний успіх чоловіки за своїми особистісними особливостями значно менше відрізняються від чоловіків в цілому, ніж мотивовані на соціальний успіх жінки від жінок в цілому. Сильне прагнення до соціального успіху провокує розвиток у жінок таких властивостей, як домінантність, агресивність, маніпуляти-

вність, схильність до ризику, тобто тих, які характеризують маскуліність, і стримують розвиток емпатії, прагнення до довірчих відносин, готовність до допомоги, тобто властивості, які вважаються Фемінінними. Таким чином, особистісно-мотиваційна система прагнути до соціального успіху у жінок наближається до чоловічого типу. [4, с.1].

Для жінки також важливими є такі складові частини праці як, труднощі, їх подолання:

– "The schedule was horrendous for everybody involved. As for me, it took over my life for half a year. It totally consumed me..." [16, с.350].

Але в жіночому описі роботи відсутня така складова, як змагання з іншими, немає метафоричного уявлення праці як війни або битви з ворогами. Навпаки йде певна тенденція пом'якшення опису можливих конкурентів. Наприклад, так Дж. Волтерс пише про номінантку на Оскар (серед яких була і вона сама), яка отримала перемогу: "Her performance for which she was nominated, was rich and real and funny, and it deserved to be honoured. So I suppose I was fairly relaxed about the whole thing, knowing that I didn't stand a chance" [19, с.267].

Для чоловіків робота в автобіографічному творі постає на перше місце, майже половину спогадів автор-чоловік присвячує цій темі. Тоді, як в авторів-жінок ця тема виходить на друге місце і становить лише 11 відсотків від усіх спогадів. Гендерне маркування автобіографічного тексту прослідковується на тематичному рівні і на лексичному рівні в тематиці праці в романах. Чоловіки вдаються до використання воєнно-тематичної лексики у своїх спогадах, також домінантним для них є така складова роботи, як успіх. В жіночих творах робота має таку частину як невпевненість у досягненні чи подоланні труднощів, також успіх не займає першу сходинку у спогадах про роботу. Можливо, це пояснюється тим, що згідно з психологічними дослідженнями жінка, яка спрямована на успіх набуває чоловічих (*маскуліних*) рис. Авторки автобіографій, які досліджуються, не відносяться до такого типу жінок. Ставлення до роботи розрізняються у чоловіка та жінки, відрізняється і письмова репрезентація цієї тематики в автобіографічному творі, що пояснюється гендерним чинником.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Гаврилов Е. Людмила Улицкая: И у меня не все получается // Литературная Россия. 31 марта 2006г. - № 13 (249). - С. 3.
Gavrilov Ye. Lyudmila Ulitskaya: I u menya ne vse poluchayetsya [Ludmila Ulitskaya: Even I did not get everything] // Literaturnaya Rossiya. 31 marta 2006g. - № 13 (249). - S. 3.
2. Журавлев А.Л., Позняков В.П., Титова О.И. Психологические отношения российских предпринимателей к конкуренции и партнерству: гендерный аспект. 2007 г. [E-ресурс] <http://www.ipras.ru/cntnt/rus/media/on-layn-bibliote/otdelnie-stati-s/publikacii/rossijskie4/n13zhuravle.html>
Zhuravlev A.L., Poznyakov V.P., Titova O.I. Psikhologicheskiye otnosheniya rossiyskikh predprinimateley k konkurentsi i partnerstvu: gendernyy aspekt [Psychological relationship of Russian businessmen to competition and partnership: a gender perspective.]. 2007g. [E-source]
3. Кржижановский С.Д. Поэтика заглавий. М., 1931. 32 с.
Krzhizhanovskiy S.D. Poetika zaglaviy [Poetics titles.]. M., 1931. 32 s.
4. Кубышкина М.Л. Психологические особенности мотивации социального успеха. [E-ресурс] <http://www.disscat.com/content/psikhologicheskie-osobennosti-motivatsii-sotsialnogo-uspekha#ixzz2iXbk2LS5>
Kubyshekina M.L. Psikhologicheskiye osobennosti motivatsii sotsial'nogo uspekha [Psychological characteristics of motivation of social success.]. [E-source]
5. Наклейщикова М.В. г. Санкт-Петербург 2013 г. [E-ресурс] <http://www.proza.ru/avtor/mawuk>
Nakleyschikova M.V. Sankt-Peterburg 2013g. [E-source] <http://www.proza.ru/avtor/mawuk>
6. Мильчина В.А. Автобиография // Литературный энциклопедический словарь. М.: Сов. Энциклопедия, 1987. С. 12.
Mil'china V.A. Avtobiografiya [Autobiography.] // Literaturnyy entsiklo-pedicheskiy slovar'. M.: Sov. Entsiklopediya, 1987. S. 12.

7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: Рефл-бук, 2001.
Pochepstov G.G. Teoriya kommunikatsii [Theory of Communication]. – M.: Refl-buk, 2001.
8. Романовская О.Е., Семикина Ю.Г. Гуманитарные исследования. 2010. №2(34) <http://www.aspu.ru/images/File/Izdatelstvo/GI2/18.pdf>
Romanovskaya O.Ye., Semikina Yu.G. Gumanitarnyye issledovaniya [Studies in the Humanities]. 2010. №2(34) http://www.aspu.ru/images/File/Izdatelstvo/GI2/18.pdf
9. Томашевский Б.В. Теории литературы. Поэтика. М., 1996. С. 176
Tomashevskiy B.V., Teorii literatury. Poetika [Literary theory. Poetics]. M., 1996. S. 176
10. Федотов О.И. Введение в литературоведение. М., 1998.
Fedotov O.I., Vvedeniye v literaturovedeniye [Introduction to Literature]. M., 1998.
11. Теория литературы: основные проблемы в историческом освещении. Стил. Произведение. Литературное развитие. – М.: Высшая школа, 1995. – 302с.; 138.
Teoriya literatury: osnovnyye problemy v istoricheskom osveshchenii. Stil'. Proizvedeniye. Literaturnoye razvitiye [Literary theory: basic problems in historical interpretation. Style. Product. Literary development.]. – M.: Vysshaya shkola, 1995. – 302 s.; 138.
12. R. Brand. My Booky Wook. Hodder & Stoughton. Hodder & Stoughton Ltd, 338 Euston Road, London NW1 3BH, 2007. – 335 p.
13. R. Branson. Losing My Virginity. The Autobiography – Virgin. Virgin Publishing Ltd, Thames Wharf Studios, Rainville Road, London W6 9HT, 1999. – 507 p.
14. C. Kray, R. McGibbon. Me and My Brothers Harper Perennial. An imprint of HarperCollinsPublishers 77-85 Fulham Palace Road, Hammersmith, London W6 8JB, 2008. – 461 p.
15. D. O’Dowd. Cry Salty Tears – Century. Random House, 20 Vauxhall Bridge Road, London SW1V 2SA, 2007. – 249 p.
16. S. Osbourne. Extreme. My Autobiography Time Warner Books. An imprint of Time Warner Book Group UK, Bretteham House, Lancaster Place, London WC2E 7EN, 2005. 372 p.
17. G. Ramsay. Humble Pie HarperCollinsPublishers. HarperCollinsPublishers 77-85 Fulham Palace Road, Hammersmith, London W6 8JB, 2006. – 285 p.
18. J. Tomlin. Behind Closed Doors Hodder & Stoughton. Hodder & Stoughton Ltd A division of Hodder Headline, 338 Euston Road, London NW1 3BH, 2006. – 273 p.
19. J. Walters. That’s Another Story. The Autobiography Phoenix. An imprint of Orion House, 5 Upper St Martin’s Lane, London WC2H 9EA, 2009. – 305 p.

Shcherbitskaya V. Work as a key unit of memories in modern men's autobiographical novels

Abstract. This article explores the objectification of gender on the thematic level in the autobiographical work of the XXI century. In the analysis of a literary text is revealed work as the dominant theme of the modern man's novel. This theme is discussed in detail with the examples and it contains the information on which sub-themes the main theme is divided. Also the topic in women's autobiographical novel is examined. It gives an opportunity to compare the implementation of the theme work in the men's and women's novel, and to identify the gender factor. The article investigates the objectification of gender on thematical level.

Keywords: theme, work, autobiography, gender.

Щербицкая В.В. Работа как ключевой момент воспоминаний в современных мужских автобиографических романах

Аннотация. В данной статье рассматривается объективация гендера на тематическом уровне в автобиографическом произведении XXI века. В ходе анализа художественного текста выявляется тема работы как доминантная для современного мужского романа. Рассматривается подробно с приведенными примерами на какие подтемы делится основная тема. Также рассматривается данная тема в женском автобиографическом произведении, благодаря чему появляется возможность сравнить реализацию темы работа в мужском и женском романе и выявить гендерный аспект. Статья посвящена исследованию объективации гендера на тематическом уровне.

Ключевые слова: тема, работа, автобиография, гендер.

Юшина Т.С.

Семантические и прагматические свойства пресуппозиций комплексных синтаксических структур

Юшина Татьяна Станиславовна, преподаватель английского языка
Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, г. Полтава, Украина

Received October 26, 2013; Accepted November 28, 2013

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению структурно-семантических и дискурсивно-прагматических свойств пресуппозиций, входящих в семантику речевых единиц, которые представляют собой сложные синтаксические структуры, определяемые как комплексные структурные пресуппозиционные индикаторы. Пресуппозиции сложных синтаксических структур отличаются комплексной семантической структурой, объединяющей пресуппозиции отдельных компонентов комплексных индикаторов; семантика пресуппозиции комплексного индикатора совпадает с его пропозицией. Дискурсивно-прагматический потенциал пресуппозиций комплексных структурных индикаторов определяется их комплексностью, позволяя повысить эффективность достижения перлокутивной цели в ходе реализации непрямого речевого акта ассертива в рамках манипулятивных речевых стратегий в дискурсе.

Ключевые слова: пресуппозиция, комплексный структурный пресуппозиционный индикатор, дискурс, не прямой речевой акт.

Традиция изучения пресуппозиций в лингвистике ограничивается рассмотрением общих вопросов определения пресуппозиций, отличия логической пресуппозиции от прагматической, пресуппозиции от имплицатуры, классификаций пресуппозиций [1; 2; 8; 9; 10]. Однако, существует необходимость изучения свойств пресуппозиций, связанных с равноуровневыми единицами языка и речи.

Целью данной статьи является определить структурные характеристики и семантические свойства пресуппозиций сложных синтаксических структур, а также установить прагматические особенности пресуппозиций подобного рода в рамках их функций в современном англоязычном разговорном дискурсе. Материалом для данной статьи послужили фрагменты современного англоязычного разговорного дискурса (отрывки диалогов из американских и британских телесериалов последних двух десятилетий).

Среди типов семантической пресуппозиции выделяются лексические и структурные [6, с. 134]. Критерием для их разграничения служат структурные характеристики пресуппозиционных индикаторов. Под индикатором [3, с.6] или активатором [6, с. 135] пресуппозиции подразумеваются носители пресуппозиции, то есть, единицы языка / речи, с которыми семантически связано определенное пресуппозиционное значение (обычно это приписывание объекту какого-либо свойства или постулирование свершения действия).

Пресуппозиционные индикаторы подразделяются на лексические, представляющие собой лексические единицы, такие как, к примеру, градуальные частицы [4, с. 49] и фактивные глаголы [5, с. 134], и структурные, являющиеся синтаксическими структурами. Структурные пресуппозиционные индикаторы, в свою очередь, подразделяются на простые и комплексные. Простые структурные индикаторы представлены синтаксическими структурами одного вида – такими, как специальные вопросы и придаточные предложения. Так, придаточное предложение определения в рамках высказывания 1) *Writing a blog about everything that happens to you will honestly help you* является индикатором пресуппозиции (иными словами – пресуппонирует) *Something happens to you*, а специ-

ально-вопросительное предложение 2) *Sheldon, why are you ignoring your sister?* пресуппонирует *You are ignoring your sister*.

Комплексные структурные индикаторы представляют собой сложные речевые построения, элементами которых являются простые синтаксические структуры, являющиеся пресуппозиционными индикаторами. В качестве комплексных структурных индикаторов пресуппозиций выделяются следующие сложные синтаксические структуры: специальный вопрос с включенным в него придаточным предложением дополнения, придаточное предложение дополнения с включенным в него придаточным предложением времени, сложное предложение, в котором два придаточных предложения определения относятся к одному и тому же члену главного предложения – предикативу, а также вопросительное предложение альтернативного типа.

Специально-вопросительное предложение с включенным в него придаточным предложением дополнения содержит пресуппозицию соответствующего специально-вопросительного предложения и пресуппозицию придаточного предложения дополнения. Так, высказывание 3) *Why can't we just have what we have now?*; пресуппонирует а) *We can't have something*; б) *We have something now*. Помимо этого, данная синтаксическая структура является носителем комплексной пресуппозиции в) *We can't have what we have now*.

Придаточное предложение дополнения с включенным в него придаточным предложением времени содержит пресуппозицию придаточного предложения дополнения и пресуппозицию придаточного предложения времени: высказывание 4) *Just think about what you went through the last time you quit* пресуппонирует а) *You went through something*; б) *You quit*. Пресуппозиции а) и б) являются компонентами сложной пресуппозиции всей синтаксической структуры 4), которую можно сформулировать следующим образом: в) *You went through something the last time you quit*.

Сложное предложение, в котором два придаточных предложения определения относятся к одному и тому же члену главного предложения – предикативу, содержит пресуппозиции входящих в его состав придаточных предложений определения. Это демонстриру-

ет высказывание 5) *You're the only person I knew who lived here in the city*, которое пресуппонирует а) *I knew somebody* и б) *Somebody lived here in the city*. Пресуппозиции а) и б) объединены в комплексную пресуппозицию в) *I knew somebody who lived here in the city*.

Примеры 3 – 5 демонстрируют, что две простые структуры, которые сочетаются в одном комплексном пресуппозиционном индикаторе, фактически пресуппонируют три пресуппозиции: две простые и одну сложную, объединяющую в себе значения обоих простых.

Альтернативные вопросительные предложения также квалифицируются как комплексные структурные пресуппозиционные индикаторы. Специфика структуры альтернативных вопросительных предложений состоит в их двойственной природе, поскольку они объединяют свойства вопросительных предложений общего и специального типов. С общими вопросительными предложениями их формально объединяет отсутствие вопросительного слова как образующего элемента вопросительной структуры. Со специальными они родственны семантически, так как их можно перефразировать в специальные вопросы: альтернативному вопросительному предложению б) *Do you want to go to the bathroom, or do you wanna play poker?* по смыслу соответствует специальный вопрос *What do you want to do?*

Пресуппозиция альтернативного вопроса является комплексной, поскольку включает пресуппозицию специального вопроса *What do you want to do?*, которую можно сформулировать в виде а) *You want to do something*, а также пресуппозицию более сложного порядка б) *You want to go to the bathroom or you want to play poker*. Предложение б) представляет собой дизъюнктивное суждение строго разделительного типа, то есть, таковое, компоненты которого исключают друг друга, поскольку не могут быть одновременно истинными и одновременно ложными при истинности общего суждения [7, с. 99]. Очевидно, что варианты *You want to go to the bathroom* и *You want to play poker* исключают друг друга в конкретной ситуации общения: с точки зрения автора высказывания, человек не может одновременно находиться в ванной комнате и быть занятым карточной игрой.

Интересным примером комплексного структурного пресуппозиционного индикатора является специально-вопросительное предложение, образующее сложносочиненное предложение с неполным вопросительным предложением альтернативного типа. Так, высказывание 7) *When were you planning on telling her that, before or after you ask her to marry you?* можно перефразировать в виде двух последовательных предложений, специального и альтернативного типа, соответственно: *When were you planning on telling her that? Were you planning on telling her that before or after you ask her to marry her?* Специально-вопросительное предложение пресуппонирует *You were planning on telling her that*. Вопросительное предложение альтернативного типа пресуппонирует а) *You were planning on telling her that* и б) *You were planning on telling her that before or after you ask her to marry you*. Очевидно, что семантика пресуппозиции специально-вопросительного предложения и пресуппозиции а)

вопросительного предложения альтернативного типа совпадают. Предложение б) является дизъюнктивным суждением строго разделительного типа, так как варианты *before you ask her to marry you* и *after you ask her to marry you* являются взаимоисключающими.

Пресуппозиции высказываний б) и 7) также отличаются комплексным характером, поскольку в них пресуппозиция, констатирующая определенный факт (пресуппозиции а) обоих высказываний) объединена со строго разделительной дизъюнкцией, демонстрирующей определенные альтернативы.

Вышеприведенные примеры комплексных синтаксических структур, являющихся пресуппозиционными индикаторами и выделенные пресуппозиции, связанные с данными речевыми единицами показывают, что семантика общей пресуппозиции совпадает с пропозицией комплексного индикатора, а семантика отдельных пресуппозиций компонентов комплексного индикатора – с пропозициями этих компонентов.

Вопросительные комплексные структуры (такие, как 3 и 7) в дискурсе могут выступать в качестве риторических вопросов. Риторический вопрос является семантически аномальной структурой, поскольку в его основе лежит ложная пресуппозиция. Так, высказывание 3) *Why can't we just have what we have now?* семантически пресуппонирует *We can't have what we have now*, однако автор высказывания трактует данную пресуппозицию как таковую, которая не соответствует истине, он пытается убедить в этом адресата. Пресуппозиция высказывания 7) также не соответствует истине, автор высказывания умышленно использует специально-вопросительное предложение, которое пресуппонирует намерение адресата совершить определенные действия, что, очевидно, не входит в планы последнего. В ходе интерпретации высказывания адресатом происходит распознавание пресуппозиции и анализ ее на предмет соответствия реальным фактам. В результате адресат самостоятельно приходит к ожидаемому со стороны автора высказывания выводу, что имеет, очевидно, большую убедительную силу, чем прямое сообщение. Таким образом, сложные синтаксические структуры могут включать в себя вопросительные элементы, пресуппозиции которых являются основой организации и интерпретации риторических вопросов, и следовательно, играют основополагающую роль в реализации косвенного речевого акта ассертива.

Следует отметить, что существуют ситуации, в которых говорящий намеренно использует пресуппозицию для скрытой передачи определенной информации слушающему. В подобных случаях имеет место реализация косвенного речевого акта ассертива, в основе которого лежит пресуппозиция высказывания, не известная слушающему. Очевидно, что в таких ситуациях пресуппозиции комплексных структурных индикаторов будут иметь больший прагматический потенциал, чем пресуппозиции простых структурных индикаторов. Это обусловлено комплексным характером самих пресуппозиций, связанных со сложными синтаксическими структурами, позволяющим без прямого вербального воздействия на адресата более эффективно реализовать скрытые манипулятивные стратегии говорящего в дискурсе.

Результаты исследования, составляющего содержание данной статьи, можно обобщить следующим образом. Пресуппозиции комплексных индикаторов (сложных синтаксических структур) демонстрируют комплексную семантическую структуру, которая представлена пресуппозициями отдельных компонентов комплексных индикаторов, объединенными в одну сложную пресуппозицию всего комплексного индикатора. Семантика пресуппозиции комплексного индикатора повторяет его пропозицию, равно как семантика отдельных пресуппозиций компонентов комплексного индикатора повторяет их пропозиции.

Прагматические свойства пресуппозиций комплексных индикаторов связаны с особенностями их семантической структуры и проявляются в том, что экономный характер комплексной пресуппозиции позволяет более эффективно достичь перлокутивной цели в ходе реализации непрямого речевого акта ассертива в рамках манипулятивных речевых стратегий в дискурсе.

Перспективы исследования состоят в установлении прагматических аспектов актуализации структурных пресуппозиций в ответных шагах дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике // Известия АН СССР, серия литературы и языка. – 1973. – Т. 32. – Вып. 1. – С. 84–90.
Arutiunova N.D. Poniatiye presuppozitsii v lingvistike [The concept of presupposition in linguistics] // Izvestiya AN SSSR, seriya literatury i yazyka. – 1973. – T. 32. – Vyp. 1. – S. 84–90.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
Bezugla L.R. Verbalizatsiya implitsytnykh smysliv u nimetskomovnomu dialogichnomu dyskursi: monografiya [Verbalization of implicit meanings in German dialogic discourse]. – Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, 2007. – 332 s.
3. Безугла Л.Р. Роль пресупозиції висловлювання в конструюванні дискурсивної імплікатури (на матеріалі німецькомовного діалогічного дискурсу) // Науковий Вісник Чернівецького ун-ту. – Вип. 408–409. Германська філологія. – 2008. – С. 3–12.
Bezugla L.R. Rol' presupozytsiyi vyslovlyuvannia v konstruyuvanni dyskursyvnoyi implikatury (na materiali nimetskomovnoho dialogichnoho dyskursu) [Role of presupposition of utterance in construction of discursive implicature (based on German dialogical discourse)] // Naukovyi Visnyk Chernivets'kogo un-tu. – Vyp. 408–409. Germanska filologiya. – 2008. – S. 3–12.
4. Застровський О.А. Семантико-прагматичні властивості градуальних часток сучасної німецької мови: Дис... к. філол. н. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2006. – 206 с.
Zastrovskiy O.A. Semantiko-pragmatychni vlastyvyosti gradualnykh chastok suchasnoyi nimetskoji movy: Dys. ... k. filol. n.
5. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.
Krasnykh V.V. “Svoi” sredi “chuzhikh”: mif ili realnost' [“Friend” among “foes”: myth or reality?]. – M.: ITDGK “Gnozis”, 2003. – 375 s.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 208 с.
Makarov M.L. Osnovy teorii diskursa [Basics of discourse theory]. – M.: Gnozis, 2003. – 208 s.
7. Мозгова Н.Г. Логика: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2007. – 248 с.
Mozgova N.G. Logika: Navch. posib. [Logics]. – K.: Karavela, 2007. – 248 s.
8. Падучева Е.В. Презумпции и другие виды неэксплицитной информации в предложении // Научно-техническая информация, серия 2. – 1981. – № 11. – С. 23–30.
Prezumptsii i drugiye vidy neeksplitsitnoy informatsii v predlozhenii [Presumptions and other kinds of non-explicit information in sentence] // Nauchno-tekhnicheskaya informatsiya, seriya 2. – 1981. – № 11. – S. 23–30.
9. Fillmore C.J. Types of Lexical Information / C.J. Fillmore // Studies in Syntax and Semantics. F. Kiefer (Ed.). – Dordrecht: Reidel, 1969. – P. 109–137.
10. Keenan E.L. Two Kinds of Presupposition in Natural Language / E.L. Keenan // Studies in Linguistic Semantics. C.J. Fillmore, T. Langedoen (Eds.). – N.Y. etc.: Holt, Rinehart and Winston, 1971. – P. 45–52.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Sherlock, Season 1, Episode 3. [E-source]. – Access mode: <http://movpod.net/qh0bnkaznbqs>
2. Big Bang Theory, Season 1, Episode 15. [E-source]. – Access mode: <http://www.ex.ua/2221326>.
3. Friends, Season 1, Episode 6. [E-source]. – Access mode: <http://www.livesinabox.com/friends/season1/106butt.htm>.
4. Friends, Season 1, Episode 3. [E-source]. – Access mode: <http://www.livesinabox.com/friends/season1/103thumb.htm>.
5. Friends, Season 1, Episode 1. [E-source]. – Access mode: <http://www.livesinabox.com/friends/season1/101pilot.htm>.
6. Friends, Season 1, Episode 18 [E-source]. – Access mode: <http://www.livesinabox.com/friends/season1/118poke.htm>.
7. House MD, Season 8, Episode 14. [E-source]. – Access mode: <http://clinic-duty.livejournal.com/48671.html>

Yushyna T. S. Semantic and Pragmatic Properties of Presuppositions of Complex Syntactic Structures

Abstract. The article deals with structural, semantic and discursive pragmatic properties of presuppositions incorporated into the semantics of the speech units represented by complex syntactic structures, defined as complex structural presuppositional indicators. Presuppositions of complex syntactic structures show a complex semantic structure that includes presuppositions of components of these syntactic structures; the semantics of presuppositions of complex presuppositional indicators coincides with propositions of these indicators. The pragmatic potential of presuppositions of complex structural indicators in discourse is determined by the complex nature of these presuppositions, which enables to increase the efficiency of assertive indirect speech acts within manipulation strategies in discourse.

Keywords: presupposition, complex structural presuppositional indicator, discourse, assertive indirect speech act.

CONTENT

<i>Mozolevskaya A.S.</i> Functions of factual information in French “star” interview	7
<i>Nuzban O.V.</i> Syntagmatic relations of tactile adjectives "soft" – "hard" in English.....	11
<i>Prihodko A.</i> The actual layer of the concept "Vampire" as the representation of the conceptual metaphor "DEATH"	15
<i>Ushchyna V.A.</i> Interactionality of Stancetaking in the Risk Discourse	18
<i>Yurchuk O.O.</i> A Kaleidoscope of Identities.....	22
<i>Balko M.V.</i> Word-combinations of the modern Ukrainian on a background of Construction Grammar	25
<i>Vinnikova N.M.</i> Literary parody on Ukrainian futurists	29
<i>Volkova S.V.</i> Mythologic-literary image in the novel by Scott Momaday “House made of dawn”: cognitive semiotic and narrative aspects	33
<i>Volodina T.</i> Typology of linguistic dictionaries	38
<i>Voronina Y.V.</i> Concept „man” in modern male prose	42
<i>Zhykhareva E.A.</i> The notional structure of the concept NATURE in Modern English	47
<i>Zhuk V.A.</i> Stylistic potential of English perfect forms.....	51
<i>Zagorodniuk A.</i> Difficulties of juridical translation of English polycemantic terms into Ukrainian (at the example of the notions: “law”, “body”, “case”, “regulation”, “public”, “power”)	53
<i>Zasiekin S.V.</i> Socio-psycholinguistic universals in the translation of fiction: A corpus-based approach	57
<i>Zornitskaya I.V.</i> Paradoxalization of the ancient Greek tragedy.....	62
<i>Kovalchuk I.V.</i> Peculiarities of verbal representation of the social values in the texts on packages.....	67
<i>Marina E.S.</i> Paradoxical Poetic Imagery in Contemporary Anglophone Poetic Discourse: Types of Emotional Resonance	71
<i>Moisei L.T.</i> Noun Gender Expression in Word-combinations with the Demonstrative Pronoun in Old English	76
<i>Mysyk O.A.</i> Ethnic mythologems "fire" and "water" in the trope system of Ukrainian poet of sixties I. Kalynets: linguistic and semantic aspect.....	80
<i>Navrotska N.A.</i> The verbs that denote the psychoemotional state of a person in the English, German, Spanish and Ukrainian languages.....	84
<i>Nikitina G.Ye.</i> Literary fairy tales in 17 th -18 th centuries France: actual problems of the scientific study	87
<i>Novikova O.</i> The main approaches to the study of the category of restriction.....	91
<i>Olenyuk O.V.</i> Manipulative potential of advertising discourse.....	94
<i>Onishchenko N.A.</i> Cognitive foundations of phraseographic eponym representation in the German language	99
<i>Panova N.Y.</i> Problem of suicide in Russian literature of the end of XIX beginning of the XX centuries	103
<i>Pastushuk H.O.</i> Folklore sources of the “Shakespearean Fool” in English Literature of the Middle Ages and the Renaissance.....	107
<i>Pakharenko V.I., Malygina L.M.</i> Artistic world of the author: personal, textual and cultural contexts.....	113
<i>Pashko L.V.</i> Structural characteristics of complicated author`s neologisms – adjectives in the literary works of M.P. Stelmakh.....	118
<i>Pechenikova L.N.</i> Comparative phraseological units, which mean a human health	121
<i>Polkhovska M.V.</i> The Semantics of Argument Environment of English Middle Verbs	124
<i>Ponikaryova A.U.</i> Syntactic speech arrangement as a means of attaining argumentative-suggestive potential (based on the complex sentences with two subordinate clauses in the speeches of B. Obama and D. Cameron).....	128
<i>Radchuk O.V.</i> Association experiment as a means of revealing grammatical lacunes	132

<i>Rogovskaya A.G.</i> Realization of Faustian Archetype in the Character of A.S. Griboyedov in the Novel "The Death of Vazir-Moukhtar" by Yuri Tynyanov	136
<i>Rozhkova I.G.</i> The "doublespeak" in advertising discourse	139
<i>Rozmaritsa S.A.</i> Writer and his era: creativity of Philip Kapelhorodskiy	143
<i>Rybakova O.V.</i> The influence of extralingual context on verbal and non-verbal expression of disagreement (based on the English cinema discourse)	147
<i>Savenko I.L.</i> Ukrainian writers memoirs as the specific reflection of the literary-cultural and global changes at the end of XX – in the beginning of the XXI centuries	152
<i>Stanislav O.V.</i> To the question of the language secessionism in the French fiction at the beginning of the XX century (linguistic and cultural aspects)	155
<i>Starostenko T.N.</i> "The Historical Basis of the Fantastic World of J.R.R. Martin in his Novel "A Game of Thrones" on "Ice and Fire" Cycle"	159
<i>Sytnikova V.K.</i> The analysis of the name of the subject of existence based on the sentences with the verbs denoting sound production	163
<i>Taranenko L.I.</i> Plot structure of a folk riddle and a cognitive-creative mechanism of its decoding	167
<i>Tishchenko I.Y.</i> Polyvariety of Feature Interpretation of a Personality (on the basis of Roman Andriyashik's novel "People from Fear")	174
<i>Tkalych I.V.</i> The semiotic principles of the modernistic irony	178
<i>Tsapiv A.O.</i> The conceptual space of the image of the Beloved in the English and American poetry in the XIX-XX th centuries	182
<i>Shaposhnyk O.M.</i> Personage Context of Fantasy: Translational Perspective	185
<i>Shved O.V.</i> Infographics as means of visual communication	189
<i>Shvets N.V.</i> The definition of the concept of motivation in modern linguistics	194
<i>Shepitko S.V., Smirnova M.S.</i> Linguistic personality in religious discourse	198
<i>Shostak O.</i> Catholic Conceptosphere in "Love Medicine" novels by Louise Erdrich	202
<i>Shchepanska Kh.A.</i> Phraseological image as one of the profiles of the linguistic representation of the verbal image of heart in the Ukrainian poetic discourse of the XIX century	206
<i>Shcherbitskaya V.</i> Work as a key unit of memories in modern men's autobiographical novels	210
<i>Yushyna T.S.</i> Semantic and Pragmatic Properties of Presuppositions of Complex Syntactic Structures	215
<i>Yaniv H.Y.</i> Exactness of recording people's creation and its reproduction in scientific edition of folklore materials	218

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Мозолева А.С.</i> Функции фактуальной информации во французском “звездном” интервью	7
<i>Нузбан А.В.</i> Синтагматические отношения тактильных прилагательных "soft" – "hard" в английском языке	11
<i>Приходько А.А.</i> Актуальный слой концепта "Vampire" как репрезентация концептуальной метафоры "DEATH"	15
<i>Ущина В.А.</i> Интеракциональность субъектного позиционирования в дискурсе о рисках.....	18
<i>Юрчук Е.А.</i> Калейдоскоп идентичностей	22
<i>Балко М.В.</i> Словосочетания современного украинского языка в свете грамматики конструкций	25
<i>Винникова Н.Н.</i> Литературные пародии на украинских футуристов.....	29
<i>Волкова С.В.</i> Мифологично-авторский образ в романе Скотта Момадэя “Дом, из рассвета сотворенный”: когнитивно-семиотический и нарративный аспекты.....	33
<i>Володина Т.С.</i> Типология лингвистических словарей.....	38
<i>Воронина Ю.В.</i> Концепт „мужчина” в современной украинской мужской прозе	42
<i>Жихарева Е.А.</i> Понятийная структура концепта ПРИРОДА в современном английском языке	47
<i>Жук В.А.</i> Стилистический потенциал английского перфекта.....	51
<i>Загороднюк А.С.</i> Трудности юридического перевода англоязычных терминов-полисемантов на украинский язык (на примере терминов "law", "body", "case", "regulation", "public" та "power").....	53
<i>Засекин С.В.</i> Социопсихолингвистические универсалии художественного перевода: корпусный подход	57
<i>Зорницкая И.В.</i> Парадоксализация древнегреческой трагедии	62
<i>Ковальчук И.В.</i> Особенности вербализации социальных ценностей в текстах на упаковке	67
<i>Марина Е.С.</i> Парадоксальные поэтические образы в современном англоязычном поэтическом дискурсе: типы эмоционального резонанса	71
<i>Мойсей Л.Т.</i> Выражение рода имени существительного в словосочетаниях с указательным местоимением в древнеанглийском языке	76
<i>Мысык О.А.</i> Етномифологемы "огонь" и "вода" в тропеической системе украинского поэта-шестидесятника И. Калинца: лингвосемантический аспект	80
<i>Навроцкая Н.А.</i> Глаголы, которые выражают психоэмоциональное состояние человека, в английском, немецком, испанском и украинском языках	84
<i>Никитина А.Е.</i> Актуальные проблемы исследования французской литературной сказки XVII – XVIII ст.	87
<i>Новикова О.А.</i> Основные подходы к изучению категории ограничения.....	91
<i>Оленюк Е.В.</i> Манипулятивный потенциал рекламного дискурса.....	94
<i>Онищенко Н.А.</i> Когнитивные основы фразеографической репрезентации эпонимов немецкого языка	99
<i>Панова Н.Ю.</i> Проблема самоубийства в русской литературе конца XIX начала XX вв.	103
<i>Пастушок Г.А.</i> Фольклорные истоки „шекспировского шута” в английской литературе Средневековья и Возрождения.....	107
<i>Пахаренко В.И., Малыгина Л.Н.</i> Художественный мир писателя: личностный, текстуальный и культурный контексты	113
<i>Пашко Л.В.</i> Структурная характеристика сложных авторских неологизмов-прилагательных в произведениях М.П. Стельмаха	118
<i>Печеникова Л.Н.</i> Компаративные фразеологические единицы, обозначающие здоровье человека	121
<i>Полховська М.В.</i> Семантика аргументного окружения английских медиальных глаголов.....	124
<i>Радчук О.В.</i> Ассоциативный эксперимент как способ выявления грамматических лакунов.....	128

<i>Роговская А.Г.</i> Реализация фаустовского архетипа в образе А.С. Грибоедова в романе Ю.Н. Тынянова "Смерть Вазир-Мухтара".....	136
<i>Рожкова И.Г.</i> "Двойственный язык" рекламного дискурса.....	139
<i>Розмарица С.А.</i> Писатель и его эпоха: творчество Филиппа Капельгородского.....	143
<i>Рыбакова Е.В.</i> Влияние экстралингвального контекста на вербальное и невербальное воплощение несогласия (на материале англоязычного кинодискурса).....	147
<i>Савенко И.Л.</i> Украинская писательская мемуаристика как специфическое отображение литературно-культурных и глобализационных изменений конца XX – начала XXI ст.....	152
<i>Станислав О.В.</i> К вопросу о синтаксической сепаратизации во французской художественной литературе начала XX века (лингвокультурологический аспект исследования).....	155
<i>Старостенко Т.Н.</i> Исторические основы фантастического мира Дж.Р.Р. Мартина в романе "Игра престолов" по циклу "Песнь льда и пламени".....	159
<i>Сытникова В.К.</i> Анализ имени бытующего предмета на примере предложений с глаголами звучания.....	163
<i>Тараненко Л.И.</i> Фабульная структура фольклорной загадки и когнитивно-креативный механизм ее декодирования.....	167
<i>Тищенко И.Ю.</i> Поливариантность художественной интерпретации личности (на материале романа Р. Андрияшика «Люди из страха»).....	174
<i>Ткалич И.В.</i> семиотические принципы модернистской иронии.....	178
<i>Цапив А.О.</i> Концептуальное пространство художественного образа Любимой/Любимого в англоязычных поэтических текстах XIX-XX столетия.....	182
<i>Шапошник О.Н.</i> Проблема адекватного воссоздания характерологического контекста в переводе фэнтези.....	185
<i>Швед О.В.</i> Инфографика как средство визуальной коммуникации.....	189
<i>Швец Н.В.</i> Дефиниция понятия "мотивация" в современной лингвистике.....	194
<i>Шепитько С.В., Смирнова М.С.</i> Языковая личность в религиозном дискурсе.....	198
<i>Шостак О.</i> Католическая концептосфера в эпопее Луиз Эрдрич «Любовные чары».....	202
<i>Щепанская К.А.</i> Фразеологический образ как один из профилей лингвистической репрезентации слова-образа сердца в украинском поэтическом дискурсе XIX века.....	206
<i>Щербицкая В.В.</i> Работа как ключевой момент воспоминаний в современных мужских автобиографических романах.....	210
<i>Юшина Т.С.</i> Семантические и прагматические свойства пресуппозиций комплексных синтаксических структур.....	215
<i>Янив Г.Я.</i> Точность записи народного произведения и ее воспроизведение в научном издании фольклорных материалов.....	218

